

دانشنامه امام مهدی علیه السلام

بر پایه قرآن، حدیث و تاریخ

فارسی - عربی

محمد علی شمس

جلد دوم

تجسم
عبدالمناد مسعودی

با همکاری
محمد کاظم طباطبائی
دینی پژوهشگران

نیشہ شفا

سرشناسه : محمدی ری شهری، محمد، ۱۳۲۵
عنوان و نام پدیدآور : دانشنامه امام مهدی (عج) بر پایه قرآن، حدیث و تاریخ (فارسی - عربی)،
محمدی ری شهری، با همکاری سید محمدکاظم طباطبایی، ترجمه عبدالهادی مسعودی .
مشخصات نشر : قم: موسسه علمی فرهنگی دارالحدیث، سازمان چاپ و نشر، ۱۳۹۳ -
مشخصات ظاهری : ۱۰ ج .

ISBN(set): 978 - 964 - 493 - 754 - 5

ISBN: 978 - 964 - 493 - 756 - 9

وضیعت فهرست نویسی : فیا

موضوع : امام مهدی (عج)، امام دوازدهم، ۲۵۵ ق -

موضوع : امام مهدی (عج)، امام دوازدهم، ۲۵۵ ق -- غیبت

شناسه افزوده : طباطبایی، سید محمدکاظم، ۱۳۴۴ -

شناسه افزوده : مسعودی، عبدالهادی، ۱۳۴۳ - مترجم،

رده بندی کنگره : ۱۳۹۳ ۳۳۲۵۲/م ۵۱/ BP

رده بندی دیویی : ۲۹۷/۹۵۹

شماره کتابشناسی ملی : ۳۴۴۳۷۷۱

دانشنامه امام محمدی عجل الله فرجه

بر پایه قرآن، حدیث و تاریخ

فارسی - عربی

محمدی شکر

Shiabooks.net

جلد دوم

ترجم

عبد الهادی سعودی

بایمکاری

محمد کاظم طباطبائی

و جمعی از پژوهشگران

دانش‌نامه امام مهدی عج بر پایه قرآن، حدیث و تاریخ (فارسی - عربی) / ج ۲
محمد محمدی ری‌شهری

با همکاری: سید محمدکاظم طباطبایی

مترجم: عبد الهادی مسعودی

با همکاری:

نقد علمی: رضا استادی و دیگران

آخذ روایات: محمود کریمیان، محمدرضا سجادی‌طلب، سید روح الله سید طبایی، احمد غلامعلی، غلامحسین مجیدی، محمدرضا سبحانی، حیدر مسجدی، محمدحسین صالح‌آبادی
تحقیق و تکمیل مصدرازی: محمود کریمیان، محمدرضا سجادی‌طلب
مقابله با مصادر: عبد الکریم مسجدی، عبد الکریم حلفی، رعد بهبهانی و دیگران
اعراب‌گذار: رسول آفتی

رجال و تراجم: محمدکاظم رحمان‌ستایش، محمد فقبیری

اعتبارسنجی روایات: محمود کریمیان

همکاری در نگارش تحلیل و بیان: رضا پرنجکار، رسول جعفریان، قاسم جوادی، سید حمید حسینی، علی راد، محمدکاظم رحمان‌ستایش، علی‌اصغر رضوانی، احمد رنجبری، غلامحسن شانه‌چی، علی‌الشیخ، هادی صادقی، مصطفی صادقی، ضیاء الدین مرتضوی، مهدی مهرپزی

بازبین ترجمه: رسول آفتی

بازبینی: سید حسن فاطمی موحد، مرتضی خوش‌نصیب

پیگیری نهایی: سید روح الله سید طبایی، سید محمود طباطبایی‌نژاد

همکاران دیگر: محمد هادی خالقی، محمدحسین صالح‌آبادی

سروراستار فارسی: محمد ختبرزاده

ویراستار فارسی: محمدباقری‌زاده اشعری، حسین پورشریف، سید محمدعلی طباطبایی، سید محمد دلال موسوی

سروراستار عربی: حسین دباغ

شرح لغات و ویراستاری عربی: حسین انصاری (حمیدآوی)

نمونه‌خوان عربی: محمدعلی دباغی، عبدالکریم حلفی، رعد بهبهانی

نمونه‌خوان فارسی: علینقی نگران، محمود سپاسی، سید هاشم شهرستانی

صفحه‌آرا: سید علی موسوی‌کیا

حروفچین: حسین افخمیان، علی‌اصغر ذریاب، علی اکبری

خوش‌نویس: حسن فرزندگان

مدیر آماده‌سازی: محمد باقر نجفی

ناشر: سازمان چاپ و نشر دارالحدیث

چاپ: اول / ۱۳۹۳

چاپخانه: دارالحدیث

شمارگان: ۱۰۰۰

دفتر مرکزی: قم، میدان شهدا، خیابان معلم، پلاک ۱۲۵ / تلفن: ۰۲۵ - ۳۷۷۴۰۵۲۳ / فاکس: ۰۲۵ - ۳۷۷۴۰۵۷۱ / ص.پ. ۳۷۱۸۵ / ۲۲۶۸

نمایشگاه دائمی علوم حدیث (قم، خیابان معلم) / تلفن: ۰۲۵ - ۳۷۷۴۰۵۴۵ / فروشگاه شماره ۲۵ (قم، خیابان معلم، مجتمع ناشران، طبقه همکف پلاک ۲۹) / تلفن: ۰۲۵ - ۳۷۸۴۲۳۰۹ / ۰۲۵ - ۳۷۸۴۲۳۱۰

فروشگاه شماره ۳۲ (شهر ری، حرم حضرت عبدالعظیم حسنی ۷ درب شرقی ۷) / تلفن: ۰۲۱ - ۵۵۹۵۲۸۶۲

فروشگاه شماره ۴۴ (مشهد مقدس، چهار راه شهدا، ضلع شمالی باغ نادری، مجتمع فرهنگی تجاری گنجینه کتاب، طبقه هم‌کف: ۰۲۴۴۰۰۶۲ - ۰۵۱۱ - ۳

<http://darolhadith.ir>

ISBN(set): 978 - 964 - 493 - 754 - 5

darolhadith.20@gmail.com

ISBN: 978 - 964 - 493 - 756 - 9

کلیه حقوق چاپ و نشر برای ناشر محفوظ است

کتابخانه
 شماره ثبت:
 تاریخ ثبت:
۶۰۱۹۹

فهرست اجمالی

فصل چهارم: لزوم شناخت امام مهدی علیه السلام ۷

سخنی در باره وجوب شناخت امام عصر علیه السلام ۳۶

مرگ جاهلیت، اشاره به کفر است یا گمراهی؟ ۴۶

پژوهشی در باره وظیفه شخص ناتوان از شناخت امام علیه السلام ۶۷

فصل پنجم: اشارت‌ها و بشارت‌های قرآن ۷۳

در باره اشارت‌ها و بشارت‌های قرآن ۱۰۱

بخش دوم: زندگی امام مهدی علیه السلام

فصل یکم: تبار امام مهدی علیه السلام ۱۱۷

انتساب امام مهدی علیه السلام به پیامبر صلی الله علیه و آله از طریق امام حسین بن علی علیه السلام ۱۶۶

پژوهشی در باره شخصیت مادر امام مهدی علیه السلام ۱۹۴

فصل دوم: ولادت امام مهدی علیه السلام ۲۰۵

پژوهشی در باره زمان و مکان ولادت امام مهدی علیه السلام ۲۱۸

سخنی در باره رشد غیر عادی امام مهدی علیه السلام ۲۵۹

پژوهشی در باره سخن گفتن امام مهدی علیه السلام پس از ولادت ۲۶۸

فصل سوم نام‌ها، کنیه‌ها و لقب‌های امام علیه السلام ۲۸۱

نقدی بر گزارشی در باره نام پدر امام مهدی علیه السلام ۲۸۶

پژوهشی در باره نهی از بر زبان آوردن نام امام عصر علیه السلام ۳۰۷

توضیحی در باره کنیه «ابا صالح» ۳۲۲

پژوهشی در باره حکم برخاستن به هنگام ذکر امام مهدی علیه السلام با لقب «قائم» ۳۳۳

فصل چهارم: شمایل امام علیه السلام ۳۵۵

سخنی در باره ویژگی‌های جسمی امام مهدی علیه السلام ۳۷۶

فصل پنجم: طول عمر امام علیه السلام ۳۸۱

پژوهشی در باره طول عمر امام مهدی علیه السلام ۳۸۹

الفصل الرابع

وَجُوبُ مَعْرِفَةِ الْإِمَامِ الْمُهْدِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ

١ / ٢

وَجُوبُ مَعْرِفَةِ الْإِمَامِ فِي كُلِّ عَصْرِ

١٦٠. الكافي : عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَيْسَى بْنِ عُبَيْدٍ، عَنْ يُونُسَ بْنِ

عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ الْأَحْوَلِ، عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع قَالَ:

لَا يَسَعُ النَّاسُ حَتَّى يَسْأَلُوا وَيَتَفَقَّهُوا وَيَعْرِفُوا إِمَامَهُمْ.

١٦١. الكافي : عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ حَمَّادِ بْنِ عَيْسَى، عَنْ حَرِيزِ، عَنْ زُرَّارَةَ،

عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ ع قَالَ:

ذُرْوَةُ الْأَمْرِ وَسَنَامُهُ وَمِفْتَاحُهُ، وَبَابُ الْأَشْيَاءِ وَرِضَا الرَّحْمَنِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى،

الطَّاعَةُ لِلْإِمَامِ بَعْدَ مَعْرِفَتِهِ، ثُمَّ قَالَ: إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى يَقُولُ: «مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ

أَطَاعَ اللَّهَ وَمَنْ تَوَلَّى فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا»^١.

١٦٢. الكافي : عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ أَبِيهِ وَعَبْدِ اللَّهِ بْنِ الصَّلْتِ جَمِيعاً، عَنْ حَمَّادِ بْنِ

فصل چهارم

لزوم شناخت امام مهدی علیه السلام

۱ / ۴

لزوم شناخت امام علیه السلام در بر زمان

۱۶۰. الکافی - به نقل از ابو جعفر احول - : امام صادق علیه السلام فرمود: «مردم مکلف‌اند که بپرسند و خوب بفهمند و امامشان را بشناسند».^۱

۱۶۱. الکافی - به نقل از زراره - : امام باقر علیه السلام فرمود: «اوج دین و ستیغ و کلید آن و در همه چیزها و خشنودی خدای مهربان، فرمان برداری از امام، پس از شناخت اوست».^۲ خداوند تعالی می فرماید: «هر که از پیامبر فرمان برد، در حقیقت، از خدا فرمان برده است، و هر که پشت کند، [بر تو باکی نیست؛ زیرا] ما تو را به نگهبانی آنان نفرستاده‌ایم».^۳

۱۶۲. الکافی - به نقل از زراره - : امام باقر علیه السلام فرمود: «اسلام، بر پنج چیز بنا شده است: بر نماز و زکات و حج و روزه و ولایت».

من گفتم: کدام یک از اینها برتر است؟

---

۱. الکافی: ج ۱ ص ۴۰ ح ۴ (با سند صحیح)، منیة المرید: ص ۳۷۶، بحار الأنوار: ج ۱ ص ۲۲۱ ح ۶۱. نیز، ر. ک: کمال الدین: ص ۴۱۲ ح ۱۰، الإمامة و التبصرة: ص ۲۱۹ ح ۷۰.
۲. احتمال دارد که ضمیر «معرفته» در متن عربی حدیث، به «خدا» باز گردد. در این صورت، معنای عبارت چنین است: پس از شناخت خدا، فرمان برداری از امام است.
۳. الکافی: ج ۱ ص ۱۸۵ ح ۱ (با سند حسن مثل صحیح)، الأمالی، مفید: ص ۶۸ ح ۴، تفسیر العیاشی: ج ۱ ص ۲۵۹ ح ۲۰۲، بحار الأنوار: ج ۲۳ ص ۲۹۴ ح ۳۳.

عيسى، عَنْ حَرِيزِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ زُرَّارَةَ، عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عج، قَالَ:

بُنِيَ الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسَةِ أَشْيَاءَ: عَلَى الصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَالْحَجِّ وَالصَّوْمِ وَالْوِلَايَةِ.
قَالَ زُرَّارَةُ: فَقُلْتُ: وَأَيُّ شَيْءٍ مِنْ ذَلِكَ أَفْضَلُ؟ فَقَالَ:

الْوِلَايَةُ أَفْضَلُ؛ لِأَنَّهَا مِفْتَاحُهُنَّ، وَالْوَالِي هُوَ الدَّلِيلُ عَلَيْهِنَّ... أَمَا لَوْ أَنَّ رَجُلًا قَامَ
لَيْلَهُ وَصَامَ نَهَارَهُ، وَتَصَدَّقَ بِجَمِيعِ مَالِهِ، وَحَجَّ جَمِيعَ ذَهْرِهِ، وَلَمْ يَعْرِفْ وِلَايَةَ وَلِيِّ اللَّهِ
فَيُؤَالِيَهُ، وَيَكُونَ جَمِيعُ أَعْمَالِهِ بِدَلَالَتِهِ إِلَيْهِ، مَا كَانَ لَهُ عَلَى اللَّهِ جَلٌّ وَعَزٌّ حَقٌّ فِي
تَوَابِهِ، وَلَا كَانَ مِنْ أَهْلِ الْإِيمَانِ.

١٦٣. الكافي: مُحَمَّدُ بْنُ يُحْيَى، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ
مَنْصُورِ بْنِ يُونُسَ، عَنْ بُرَيْدٍ، قَالَ:

سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عج يَقُولُ فِي قَوْلِ اللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: «أَوْ مَنْ كَانَ مَيِّتًا فَأُحْيَيْنَاهُ
وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ»^١ فَقَالَ: مَيِّتٌ لَا يَعْرِفُ شَيْئًا، وَ «نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي
النَّاسِ» إِمَامًا يُؤْتَمُّ بِهِ، «كَمَنْ مَثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا»^٢ قَالَ: الَّذِي لَا يَعْرِفُ
الإمام.

١٦٤. الكافي: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ يُحْيَى، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيْسَى وَعَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ،
عَنْ أَبِيهِ جَمِيعًا، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ غَالِبِ الْأَسَدِيِّ، عَنْ أَبِيهِ،
عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، قَالَ: كَانَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ... يَقُولُ...:

أَلَا وَإِنَّ أَوَّلَ مَا يَسْأَلُنِيكَ عَنْ رَبِّكَ الَّذِي كُنْتَ تَعْبُدُهُ، وَعَنْ نَبِيِّكَ الَّذِي أُرْسِلَ إِلَيْكَ،
وَعَنْ دِينِكَ الَّذِي كُنْتَ تَدِينُ بِهِ، وَعَنْ كِتَابِكَ الَّذِي كُنْتَ تَتْلُوهُ، وَعَنْ إِمَامِكَ الَّذِي

فرمود: «ولایت، برتر است؛ چون کلید آن موارد است، و صاحب ولایت است که راهنمای مردم] به سوی آن موارد است. بدانید که اگر کسی همواره شب‌هایش را به عبادت بگذراند، و روزهایش را روزه بگیرد، و همه مالش را انفاق کند، و همه عمرش را حج بگذارد، اما ولایت ولی خدا را نشناسد تا تحت ولایت او در آید و همه کارهایش با راهنمایی او صورت بگیرد، بر عهده خداوند عز و جل نیست که به او ثواب دهد، و از مؤمنان هم به شمار نمی آید»^۱.

۱۶۳. الکافی - به نقل از برید - : از امام باقر ع شنیدم که در باره این سخن خداوند عز و جل : «آیا کسی که مرده بود و او را زنده گردانیدیم و برایش نوری قرار دادیم که به واسطه آن، در میان مردم راه می رود» می فرماید: «مرده» کسی است که چیزی را نمی شناسد و «نوری که به واسطه آن، در میان مردم راه می رود»، امامی است که به او اقتدا می شود.

[امام ع در باره ادامه آیه:] «به کسی مانند که در تاریکی هست و از آنها خارج نمی شود» فرمود: «مقصود، کسی است که امام را نمی شناسد [و به او معتقد نیست]»^۲.

۱۶۴. الکافی - به نقل از سعید بن مسیب - : امام زین العابدین ع می فرمود: «به هوش باش که نخستین سؤال نکیر و منکر از تو در باره پروردگارت است که او را می پرستی و پیامبرت که به سوی تو فرستاده شده است و دینت که به آن گردن نهاده ای و کتابت که آن را تلاوت می کنی و امامت که ولایتش را پذیرفته ای. سپس [سؤالشان] در باره عمرت است که آن را در چه راهی به پایان برده ای و [در باره] مالت که آن را از کجا

۱. الکافی: ج ۲ ص ۱۸ ح ۵ (با سند صحیح)، المحاسن: ج ۱ ص ۴۲۶ ح ۱۰۳۴، بحار الأنوار: ج ۶۸ ص ۳۳۲ ح ۱۰، نیز، رک: کمال الدین: ص ۴۱۰ ح ۳، معانی الأخبار: ص ۲۹۳ ح ۴۱.
 ۲. الکافی: ج ۱ ص ۱۸۵ ح ۱۳ (با سند موثق)، تفسیر العیاشی: ج ۱ ص ۳۷۵ ح ۸۹ و ص ۳۷۶ ح ۹۰ (با عبارت مشابه)، ج ۱ تأویل الآیات الظاهرة: ص ۱۶۶ ح ۸، بحار الأنوار: ج ۲۳ ص ۳۱۰ ح ۱۳.

كُنْتَ تَتَوَلَّاهُ، ثُمَّ عَنْ عُمَرَكَ فِيمَا كُنْتَ أَفْنَيْتَهُ، وَمَالِكَ مِنْ أَيْنَ اِكْتَسَبْتَهُ وَفِيمَا أَنْتَ أَنْفَقْتَهُ، فَخُذْ حِذْرَكَ وَانظُرْ لِنَفْسِكَ، وَأَعِدَّ الْجَوَابَ قَبْلَ الْإِمْتِحَانِ وَالْمُسَاءَلَةِ وَالِاخْتِبَارِ.

١٦٥. الكافي: مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَيْسَى، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ، عَنِ النَّضْرِ بْنِ سُويْدٍ، عَنْ يَحْيَى الْحَلْبِيِّ، عَنْ بُرَيْدِ بْنِ مُعَاوِيَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ: قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام: أَصْلَحَكَ اللَّهُ، بَلَّغْنَا شِكْوَاكَ وَأَشْفَقْنَا، فَلَوْ أَعْلَمْتَنَا أَوْ عَلَّمْتَنَا مَنْ [بَعْدَكَ]؟ قَالَ:

إِنَّ عَلَيَّ عليه السلام كَانَ عَالِمًا وَالْعِلْمُ يُتَوَارَثُ، فَلَا يَهْلِكُ عَالِمٌ إِلَّا بَقِيَ مِنْ بَعْدِهِ مَنْ يَعْلَمُ مِثْلَ عِلْمِهِ. أَوْ مَا شَاءَ اللَّهُ. قُلْتُ: أَفَيَسَعُ النَّاسُ إِذَا مَاتَ الْعَالِمُ إِلَّا يَعْرِفُوا الَّذِي بَعْدَهُ؟ فَقَالَ:

أَمَّا أَهْلُ هَذِهِ الْبَلَدَةِ فَلَا - يَعْنِي الْمَدِينَةَ - وَأَمَّا غَيْرُهَا مِنَ الْبُلْدَانِ فَيَقْدِرُ مَسِيرِهِمْ، إِنَّ اللَّهَ يَقُولُ: «وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرْنَا مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ»^٢ قَالَ: قُلْتُ: أَرَأَيْتَ مَنْ مَاتَ فِي ذَلِكَ؟ فَقَالَ:

هُوَ بِمَنْزِلَةٍ مَنْ خَرَجَ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ، ثُمَّ يُدْرِكُهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ، قَالَ: قُلْتُ: فَإِذَا قَدِمُوا، بِأَيِّ شَيْءٍ يَعْرِفُونَ صَاحِبَهُمْ؟ قَالَ: يُعْطَى السَّكِينَةَ وَالْوَقَارَ وَالْهَيْبَةَ.

١٦٦. الكافي: عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَيْسَى، عَنْ يُونُسَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، قَالَ:

١. ما بين المعقوفين ليس في المصدر وقد أثبتناه من المصادر الأخرى.

٢. التوبة: ١٢٢.

به دست آورده‌ای و در چه راهی هزینه کرده‌ای. پس مراقب و مواظب خود باش و جواب را پیش از سؤال و آزمون و امتحان، آماده کن.^۱

۱۶۵. الکافی - به نقل از محمد بن مسلم - : به امام صادق ع گفتم: خدا امورت را به سامان بدارد! خبر بیماری‌ات به ما رسیده و ما را بیمناک کرده است. کاش آگاهمان می‌کردی - و یا به ما می‌موختی - که امام بعد از شما کیست!

فرمود: «علی ع عالم بود و علم، به ارث می‌رسد. عالمی از دنیا نمی‌رود، جز آن که از پی او کسی باقی می‌ماند که علمی مانند همو دارد یا آنچه را که خدا بخواهد». گفتم: آیا می‌شود هنگامی که [امام] عالم از دنیا رفت، مردم آن [امامی] را که پس از اوست، شناسند؟

فرمود: «اهل این شهر - یعنی مدینه - نه؛ اما شهرهای دیگر، به اندازه فاصله‌ای که دارند. خداوند می‌فرماید: «چرا از هر قومی، برخی کوچ نمی‌کنند تا دین را بیاموزند و هنگامی که به سوی قوم خود باز گشتند، آنان را بیم دهند تا شاید حذر کنند؟!»».

گفتم: اگر کسی در حال جستجو بمیرد، چه؟

فرمود: «او مانند کسی است که از خانه‌اش به سوی خدا و پیامبرش هجرت کند، اما مرگ، او را دریابد. اجر او با خداست».

گفتم: هنگامی که جستجوگران آمدند، چگونه امامشان را بشناسند؟

فرمود: «از آرامش و وقار و ابتهی که به امام داده شده است، بشناسند».^۲

۱۶۶. الکافی - به نقل از عبد الأعلى - : از امام صادق ع، در باره [درستی] سخن توده مردم جو یا شدم که نقل می‌کنند پیامبر خدا ص فرمود: «هر کس بدون امام بمیرد، به مرگ جاهلی مرده است. فرمود: «به خدا سوگند، حقیقت دارد».

۱. الکافی: ج ۸ ص ۷۲ ح ۲۹. الأمالی. صدوق: ص ۵۹۳ ح ۸۲۲. تحف العقول: ص ۲۴۹. بحار الأنوار: ج ۶ ص ۲۲۳ ح ۲۴.

۲. الکافی: ج ۱ ص ۳۷۹ ح ۳ (با سند صحیح)، الإمامة و التبصرة: ص ۲۲۵ ح ۷۵، علل الشرائع: ص ۵۹۱ ح ۴۰. بحار الأنوار: ج ۲۷ ص ۲۹۵ ح ۱.

حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ عَبْدِ الْأَعْلَى، قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ ع عَنِ قَوْلِ الْعَامَّةِ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ص قَالَ: مَنْ مَاتَ وَلَيْسَ لَهُ إِمَامٌ، مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً. فَقَالَ: الْحَقُّ وَاللَّهِ. قُلْتُ: فَإِنَّ إِمَامًا هَلَكَ وَرَجُلٌ بِخُرَاسَانَ لَا يَعْلَمُ مَنْ وَصِيُّهُ لَمْ يَسْعَهُ ذَلِكَ؟ قَالَ:

لَا يَسْعُهُ؛ إِنَّ الْإِمَامَ إِذَا هَلَكَ، وَقَعَتْ حُجَّةٌ وَصِيَّهُ عَلَى مَنْ هُوَ مَعَهُ فِي الْبَلَدِ، وَحَقَّ النَّفْرُ عَلَى مَنْ لَيْسَ بِحَضْرَتِهِ إِذَا بَلَغَهُمْ، إِنَّ اللَّهَ عز وجل يَقُولُ: ﴿فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ﴾. قُلْتُ: فَتَفَرَّ قَوْمٌ فَهَلَكَ بَعْضُهُمْ قَبْلَ أَنْ يَصِلَ فَيَعْلَمَ؟ قَالَ:

إِنَّ اللَّهَ جَلَّ وَعَزَّ يَقُولُ: ﴿وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكُهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ﴾^١.

١٦٧. الكافي: مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ، عَنْ صَفْوَانَ، عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ شُعَيْبٍ، قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع: إِذَا حَدَّثَ عَلِيُّ الْإِمَامِ حَدَّثٌ، كَيْفَ يَصْنَعُ النَّاسُ؟ قَالَ:

أَيْنَ قَوْلِ اللَّهِ عز وجل: ﴿فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ﴾، قَالَ: هُمْ فِي عُدْرِ مَا دَامُوا فِي الطَّلَبِ، وَهَؤُلَاءِ الَّذِينَ يَنْتَظِرُونَهُمْ فِي عُدْرِ، حَتَّى يَرْجِعَ إِلَيْهِمْ أَصْحَابُهُمْ.

١٦٨. الكافي: الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عُمَرَ، قَالَ:

سَأَلْتُ أَبَا الْحَسَنِ الرَّضَاءَ ع عَنِ قَوْلِ اللَّهِ عز وجل: ﴿ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ

گفتم: اگر امامی از دنیا رفته و مردی در [منطقه دوری مثل] خراسان باشد و نمی‌داند و نمی‌تواند بداند که وصی امام کیست، آیا معاف نیست؟

فرمود: «نه، معاف نیست. امام هنگامی که از دنیا می‌رود، حجت وصی او به گردن همشهریان او می‌آید [و راه شناسایی او را دارند] و بر کسانی که نزد او [در آن شهر] حضور ندارند، لازم است که چون [خبر فوت امام] به ایشان رسید، به جستجو بیرون بیایند. خداوند عز و جل می‌فرماید: «چرا از هر قومی، برخی کوچ نمی‌کنند تا دین را بیاموزند و هنگامی که به سوی قوم خود باز گشتند، آنان را بیم دهند تا شاید حذر کنند؟!»^۱.

گفتم: [فرض کنید] گروهی به جستجو بیرون آمدند؛ اما برخی از ایشان پیش از رسیدن، از دنیا رفتند؟

فرمود: «خداوند عز و جل می‌فرماید: «و هر کس هجرت‌کننده به سوی خدا و پیامبر او، از خانه‌اش بیرون آید، سپس مرگ او را در یابد، پاداش او قطعاً بر خداست»^۱.

۱۶۷. الکافی - به نقل از یعقوب بن شعیب - : به امام صادق ع گفتم: وقتی برای امام حادثه‌ای پیش می‌آید [و امام رحلت می‌کند]، مردم چه کنند؟

فرمود: «سخن خدای عز و جل کجاست که می‌فرماید: «چرا از هر قومی، برخی کوچ نمی‌کنند تا دین را بیاموزند و هنگامی که به سوی قوم خود باز گشتند، آنان را بیم دهند تا شاید حذر کنند؟!»؟ آنان که به جستجو آمده‌اند، تا زمان یافتن، عذر دارند و آنان هم که به انتظار ایشان نشسته‌اند، تا بازگشت ایشان، معذورند»^۲.

۱۶۸. الکافی - به نقل از احمد بن عمر - : از امام رضا ع در باره این سخن خداوند عز و جل که: «سپس کتاب را به کسانی ارث دادیم که از میان بندگانمان برگزیدیم»^۴ پرسیدم.

۱. الکافی: ج ۱ ص ۲۷۸ ح ۲ (با سند معتبر)، علل الشرائع: ص ۵۹۱ ح ۴۲. الإمامة و النبوة: ص ۲۲۶ ح ۷۷.

تفسیر العیاشی: ج ۲ ص ۱۱۸ ح ۱۶۱ (همه این منابع با عبارت مشابه)، بحار الأنوار: ج ۲۷ ص ۲۹۶ ح ۳.

۲. مراد از برگزیدگان، خاندان پیامبر ص به عنوان میراث‌بران معارف قرآنند، هر چند میان آنان «ظالم لفسه» نیز هست که امام بر حق را نمی‌شناسد.

۳. الکافی: ج ۱ ص ۲۷۸ ح ۱ (با سند صحیح)، تفسیر العیاشی: ج ۲ ص ۱۱۷ ح ۱۵۸ (با عبارت مشابه)، بحار الأنوار: ج ۲۷ ص ۲۹۸ ح ۹.

۴. ادامه آیه. این است: «پس برخی از آنان، ستم‌کننده به خویش‌اند و برخی از آنان، میانه‌رو و برخی‌شان، پیشی‌گیرنده، در کارهای خیرند».

عِبَادِنَا^١ الْآيَةَ، قَالَ: فَقَالَ: وَوَلَدُ فَاطِمَةَ عليها السلام، وَ«السَّابِقُ بِالْخَيْرَاتِ» الْإِمَامُ،
وَ«الْمُقْتَصِدُ» الْعَارِفُ بِالْإِمَامِ، وَ«الظَّالِمُ لِنَفْسِهِ» الَّذِي لَا يَعْرِفُ الْإِمَامَ.

١٦٩. الكافي: الْحُسَيْنُ، عَنِ الْمُعَلَّى، عَنِ الْوَشَاءِ، عَنِ عَبْدِ الْكَرِيمِ، عَنِ سُلَيْمَانَ بْنِ خَالِدٍ،
عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنْ قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿ثُمَّ أَوْزَنَّا الْكَتَبَ الَّذِينَ أَصْطَفَيْنَا مِنْ
عِبَادِنَا﴾ فَقَالَ: أَيُّ شَيْءٍ تَقُولُونَ أَنْتُمْ؟ قُلْتُ: نَقُولُ إِنَّهَا فِي الْفَاطِمِيِّينَ، قَالَ:

لَيْسَ حَيْثُ تَذْهَبُ، لَيْسَ يَدْخُلُ فِي هَذَا مَنْ أَشَارَ بِسَيْفِهِ وَدَعَا النَّاسَ إِلَى خِلَافٍ،
فَقُلْتُ: فَأَيُّ شَيْءٍ «الظَّالِمُ لِنَفْسِهِ»؟ قَالَ:

الْجَالِسُ فِي بَيْتِهِ لَا يَعْرِفُ حَقَّ الْإِمَامِ، «وَالْمُقْتَصِدُ»: الْعَارِفُ بِحَقِّ الْإِمَامِ،
«وَالسَّابِقُ بِالْخَيْرَاتِ»: الْإِمَامُ.

راجع: ص ٦٤ ح ٢٢١.

٢ / ٤

وَجُوبُ مَعْرِفَةِ الْأُمَّةِ مِنْ أَهْلِ الْبَيْتِ عليهم السلام

١٧٠. الكافي: مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ، عَنْ
هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ، عَنْ زُرَّارَةَ، قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام: أَخْبِرْنِي عَنْ مَعْرِفَةِ الْإِمَامِ
مِنْكُمْ وَاجِبَةٌ عَلَى جَمِيعِ الْخَلْقِ؟ فَقَالَ:

إِنَّ اللَّهَ تعالى بَعَثَ مُحَمَّدًا عليه السلام إِلَى النَّاسِ أَجْمَعِينَ، رَسُولًا وَحُجَّةً لِلَّهِ عَلَى جَمِيعِ خَلْقِهِ
فِي أَرْضِهِ، فَمَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَبِمُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ، وَاتَّبَعَهُ وَصَدَّقَهُ، فَإِنَّ مَعْرِفَةَ الْإِمَامِ مِنَّا
وَاجِبَةٌ عَلَيْهِ، وَمَنْ لَمْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَبِرَسُولِهِ، وَلَمْ يَتَّبِعْهُ وَلَمْ يُصَدِّقْهُ وَيَعْرِفْ حَقَّهُمَا،

١. فاطر: ٣٢. وتكملة الآية: ﴿فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ﴾

فرمود: «[آنان،] فرزندان فاطمه هستند. "پیشی گیرنده در کارهای خیر"، امام است. "میان‌رو"، امام شناس است. و "ستم کننده به خود"، کسی است که امام را نمی شناسد»^۱.
 ۱۶۹. الکافی - به نقل از سلیمان بن خالد -: از ایشان (امام صادق علیه السلام) در باره این سخن خدای متعال: «سپس کتاب را به کسانی ارث دادیم که از میان بندگانمان برگزیدیم» پرسیدم.
 فرمود: «شما چه می گوید؟».

گفتم: می گوئیم که آیه در باره اولاد فاطمه است.
 فرمود: «آن جایی که تو رفتی، نیست. کسانی که شمشیر می کشند و مردم را به مخالفت [با حق] دعوت می کنند، مشمول آیه نیستند».
 گفتم: پس «ستم کننده به خود» کیست؟

فرمود: «آن کسی که در خانه اش بنشیند و حق امام را نشناسد. "میان‌رو"، کسی است که حق امام را می شناسد و "پیشی گیرنده در کارهای خیر"، امام است»^۲. ر.ک: ص ۶۵، ج ۲۲۱

۲ / ۴

لزوم شناخت امامان اهل بیت علیهم السلام

۱۷۰. الکافی - به نقل از زراره -: به امام باقر علیه السلام گفتم: بفرمایید که آیا شناخت امام از خاندان شما بر همه خلائق واجب است؟

فرمود: «همانا خداوند تعالی محمد را رسول و حجت الهی برای همه خلائقش در زمین برانگیخت. پس هر که به خدا و محمد، فرستاده خدا، ایمان آورد و از او پیروی کند و تصدیقش نماید، شناخت امام خاندان ما بر او واجب خواهد بود، و هر کس به خدا و پیامبرش ایمان نیاورد و از او پیروی نکند و تصدیقش ننماید و حق آن دو (خدا و پیامبرش) را نشناسد، چگونه شناخت امام بر او واجب باشد، در حالی که به خدا و

۱. الکافی: ج ۱ ص ۲۱۵ ح ۳ (با سند معتبر) و ص ۲۱۴ ح ۱ (به نقل از سالم، از امام باقر علیه السلام)، بحار الأنوار: ج ۲۳ ص ۲۲۳ ح ۲۵.

۲. الکافی: ج ۱ ص ۲۱۴ ح ۲ (با سند معتبر)، معانی الأخبار: ص ۱۰۴ ح ۲ (به نقل از جابر بن یزید جعفی از امام باقر علیه السلام)، با عبارت مشابه، بحار الأنوار: ج ۲۳ ص ۲۱۴ ح ۳.

فَكَيْفَ يَجِبُ عَلَيْهِ مَعْرِفَةُ الْإِمَامِ وَهُوَ لَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَيَعْرِفُ حَقَّهُمَا؟ قَالَ:
قُلْتُ: فَمَا تَقُولُ فِيمَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَيُصَدِّقُ رَسُولَهُ فِي جَمِيعِ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ،
يَجِبُ عَلَى أَوْلِيكَ حَقُّ مَعْرِفَتِكُمْ؟ قَالَ: نَعَمْ.

١٧١. الكافي: عَنْهُ [مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى] عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ، عَنْ
عَمْرِو بْنِ أَبِي الْمِقْدَامِ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عليه السلام يَقُولُ:

إِنَّمَا يَعْرِفُ اللَّهُ تعالى وَيَعْبُدُهُ مَنْ عَرَفَ اللَّهَ، وَعَرَفَ إِمَامَهُ مِنْ أَهْلِ الْبَيْتِ، وَمَنْ لَا
يَعْرِفُ اللَّهَ تعالى، وَلَا يَعْرِفُ الْإِمَامَ مِنْ أَهْلِ الْبَيْتِ، فَإِنَّمَا يَعْرِفُ وَيَعْبُدُ غَيْرَ اللَّهِ، هَكَذَا
وَاللَّهُ ضَلَالًا.

١٧٢. الكافي: عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ فَضْلِ
الْأَعْوَرِ، عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ الْحَدَّاءِ، قَالَ: كُنَّا زَمَانَ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام حِينَ قُبِضَ نَتَرَدُّدُ كَالْغَنَمِ
لَا رَاعِي لَهَا، فَلَقِينَا سَالِمَ بْنَ أَبِي حَفْصَةَ، فَقَالَ لِي: يَا أَبَا عُبَيْدَةَ مَنْ إِمَامُكَ؟ فَقُلْتُ:
أَيْمَتِي آلَ مُحَمَّدٍ. فَقَالَ: هَلَكْتَ وَأَهْلَكَتَ، أَمَا سَمِعْتَ أَنَا وَأَنْتَ أَبَا جَعْفَرٍ عليه السلام يَقُولُ:
مَنْ مَاتَ وَلَيْسَ عَلَيْهِ إِمَامٌ مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً؟ فَقُلْتُ: بَلَى لَعَمْرِي، وَلَقَدْ كَانَ قَبْلَ
ذَلِكَ بِثَلَاثٍ أَوْ نَحْوِهَا، دَخَلْتُ عَلَى أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام فَرَزَقَ اللَّهُ الْمَعْرِفَةَ، فَقُلْتُ لِأَبِي
عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام: إِنَّ سَالِمًا قَالَ لِي كَذَا وَكَذَا، قَالَ: فَقَالَ:

يَا أَبَا عُبَيْدَةَ، إِنَّهُ لَا يَمُوتُ مِنْهَا مِيتَةٌ حَتَّى يُخَلَّفَ مِنْ بَعْدِهِ مَنْ يَعْمَلُ بِمِثْلِ عَمَلِهِ،
وَيَسِيرُ بِسِيرَتِهِ، وَيَدْعُو إِلَى مَا دَعَا إِلَيْهِ، يَا أَبَا عُبَيْدَةَ، إِنَّهُ لَمْ يَمْنَعْ مَا أُعْطِيَ دَاوُودَ أَنْ
أُعْطِيَ سُلَيْمَانَ.

پیامبرش ایمان نیاورده و حقشان را نشناخته است».

گفتم: در باره کسی که به خدا و پیامبرش ایمان می آورد و پیامبرش را در همه آنچه فرو فرستاده است، تصدیق می کند، چه می گویی؟ بر اینها شناخت شما واجب است؟
فرمود: «آری».^۱

۱۷۱. الکافی - به نقل از جابر - : امام باقر علیه السلام فرمود: «جز این نیست که کسی خداوند تعالی را می شناسد و می پرستد که خدا را شناخته و امام او از ما اهل بیت را شناخته است. و هر کس خدای تعالی را نشناسد و امام از ما اهل بیت را نشناسد، بی گمان، غیر خدا را می شناسد و می پرستد. به خدا سوگند، گمراهی همین است».^۲

۱۷۲. الکافی - به نقل از ابو عبیده حذاء - : هنگامی که امام باقر علیه السلام قبض روح شد، ما مانند گله بی چوپان، سرگردان بودیم که سالم بن ابی حفصه را دیدیم. او به من گفت: ای ابو عبیده! امام تو کیست؟ گفتم: امامان من، خاندان محمدند.

گفت: هلاک شدی و هلاک کردی! مگر نشنیدی که امام باقر علیه السلام به من و تو فرمود: «هر کس بدون امام بمیرد، به مرگ جاهلی مرده است»؟

گفتم: چرا، به جانم سوگند، همین گونه بود. حدود سه [سال] قبل بود.

[سپس] بر امام صادق علیه السلام وارد شدم و خداوند، شناخت [امام] را روزی ام کرد. به امام صادق علیه السلام گفتم: سالم به من چنین و چنان گفته است.

فرمود: «ای ابو عبیده! کسی از ما نمی میرد مگر این که کسی را به جای خود می گذارد که مانند او عمل می کند و چون او رفتار می کند و به همان می خواند که او خوانده است. ای ابو عبیده! مانعی نیست که خدا آنچه را به داوود داده، به [فرزندش] سلیمان [و آنچه را به پدرم داده، به من] بدهد».^۳

۱. الکافی: ج ۱ ص ۱۸۰ ح ۳ (با سند صحیح). نیز، ر.ک: الأمالی، صدوق: ص ۵۶۱ ح ۷۵۱، بشارة المصطفی: ص ۱۷۶.

۲. الکافی: ج ۱ ص ۱۸۱ ح ۴ (با سند معتبر). نیز، ر.ک: نواب الأعمال: ص ۲۴۴ ح ۱.

۳. الکافی: ج ۱ ص ۳۹۷ ح ۱ (با سند معتبر)، بصائر الدرجات: ص ۵۰۹ ح ۱۱ (با عبارت مشابه)، بحار الأنوار: ج ۲۳ ص ۵۳ ح ۱۱۱.

١٧٣. الكافي: مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَحْيَى، عَنْ عَيْسَى بْنِ السَّرِيِّ أَبِي الْيَسَعِ، قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع: أَخْبِرْنِي بِدَعَائِمِ الْإِسْلَامِ الَّتِي لَا يَسَعُ أَحَدًا التَّقْصِيرُ عَنْ مَعْرِفَةِ شَيْءٍ مِنْهَا، الَّذِي مَنْ قَصَرَ عَنْ مَعْرِفَةِ شَيْءٍ مِنْهَا فَسَدَ عَلَيْهِ دِينُهُ، وَلَمْ يَقْبَلِ اللَّهُ مِنْهُ عَمَلَهُ، وَمَنْ عَرَفَهَا وَعَمِلَ بِهَا، صَلَحَ لَهُ دِينُهُ وَقَبِلَ مِنْهُ عَمَلَهُ، وَلَمْ يَضُقْ بِهِ مِمَّا هُوَ فِيهِ لِجَهْلِ شَيْءٍ مِنَ الْأُمُورِ جَهْلُهُ^١، فَقَالَ:

شَهَادَةُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَالْإِيمَانُ بِأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، وَالْإِقْرَارُ بِمَا جَاءَ بِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ، وَحَقُّ فِي الْأَمْوَالِ الزَّكَاةِ، وَالْوِلَايَةُ الَّتِي أَمَرَ اللَّهُ ﷻ بِهَا: وَوِلَايَةُ آلِ مُحَمَّدٍ ﷺ. قَالَ: فَقُلْتُ لَهُ: هَلْ فِي الْوِلَايَةِ شَيْءٌ دُونَ شَيْءٍ، فَضَلَّ يُعْرَفُ لِمَنْ أَخَذَ بِهِ؟ قَالَ:

نَعَمْ، قَالَ اللَّهُ ﷻ: ﴿يَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ﴾^٢ وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: مَنْ مَاتَ وَلَا يَعْرِفُ إِمَامَهُ مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً، وَكَانَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ، وَكَانَ عَلِيًّا ﷺ، وَقَالَ الْآخَرُونَ: كَانَ مُعَاوِيَةَ، ثُمَّ كَانَ الْحَسَنَ ﷺ، ثُمَّ كَانَ الْحُسَيْنَ ﷺ، وَقَالَ الْآخَرُونَ: يَزِيدُ بْنُ مُعَاوِيَةَ وَحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ، وَلَا سِوَاءَ وَلَا سِوَاءَ، قَالَ: ثُمَّ سَكَتَ، ثُمَّ قَالَ: أَزِيدُكَ؟ فَقَالَ لَهُ حَكَمُ الْأَعْوَرُ: نَعَمْ، جُعِلَتْ فِدَاكَ. قَالَ:

ثُمَّ كَانَ عَلِيٌّ بْنُ الْحُسَيْنِ، ثُمَّ كَانَ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ أَبُو جَعْفَرٍ، وَكَانَتِ الشَّيْعَةُ قَبْلَ أَنْ يَكُونَ أَبُو جَعْفَرٍ وَهُمْ لَا يَعْرِفُونَ مَنَاسِكَ حَجَّتِهِمْ، وَحَلَالَهُمْ وَحَرَامَهُمْ، حَتَّى كَانَ أَبُو جَعْفَرٍ فَفَتَحَ لَهُمْ وَبَيَّنَّ لَهُمْ مَنَاسِكَ حَجَّتِهِمْ، وَحَلَالَهُمْ وَحَرَامَهُمْ، حَتَّى صَارَ النَّاسُ

١. كذا في المصدر والطبعة الجديدة منه. والصحيح: «إن جهله» كما في تفسير العياشي: ج ١ ص ٢٥٢ ح ١٧٥.

٢. النساء ٥٩.

۱۷۳. الکافی - به نقل از عیسی بن سری، ابو الیسع - : به امام صادق علیه السلام گفتم: مرا از ارکان اسلام که هیچ کس معاف از ندانستن آنها نیست، آگاه کن؛ ارکانی که هر کس در شناخت ذرّه‌ای از آنها کوتاهی کند، دینش تباه می‌شود و خداوند، عمل او را نمی‌پذیرد، و هر کس آنها را بشناسد و به آنها عمل کند، دینش سامان می‌گیرد و عملش پذیرفته می‌شود و جهل نسبت به چیزهای دیگر، او را به تنگنا نمی‌اندازد. فرمود: «گواهی به یگانگی خداوند، ایمان به رسالت الهی محمد صلی الله علیه و آله و سلم و گردن نهادن به آنچه از نزد خدا آورده است و حق لازم در اموال (زکات)، و ولایتی که خدای تعالی به آن فرمان داده است، [یعنی] ولایت خاندان محمد صلی الله علیه و آله و سلم».

به ایشان گفتم: آیا در باره ولایت [در کتاب و سنت] چیزی هست و در آنها غیر از آن چیز هم فضیلتی برای کسی هست که به آن اخذ کند؟

فرمود: «آری، خدای تعالی فرموده است: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! از خدا اطاعت کنید و از پیامبر و اولی الامر (اختیارداران) نیز اطاعت کنید»، و پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: «هر کس بمیرد و امامش را نشناسد، به مرگ جاهلی مرده است». پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم و [پس از او] علی علیه السلام صاحب ولایت بودند. دیگران گفتند: معاویه ولایت داشت. پس از پیامبر و علی، حسن علیه السلام بود و پس از او، حسین علیه السلام. دیگران گفتند: یزید بن معاویه و حسین بن علی علیه السلام، و حال آن که این دو با هم برابر نیستند».

امام علیه السلام ساکت شد و سپس فرمود: «برایت بیفزایم؟».

حکم اعور به ایشان گفت: آری، فدایت شوم!

فرمود: «سپس امام علی بن الحسین (زین العابدین) و پس از او امام باقر، ابو جعفر محمد بن علی بود. شیعه پیش از باقر علیه السلام، مناسک حج و حلال و حرامشان را نمی‌شناختند تا این که باقر علیه السلام راه را برایشان گشود [و چشمانشان را باز کرد] و مناسک حج و حلال و حرامشان را برایشان بیان کرد، تا این که مردم نیازمند

يَحْتَاجُونَ إِلَيْهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا كَانُوا يَحْتَاجُونَ إِلَى النَّاسِ، وَهَكَذَا يَكُونُ الْأَمْرُ، وَالْأَرْضُ لَا تَكُونُ إِلَّا بِإِمَامٍ، وَمَنْ مَاتَ لَا يَعْرِفُ إِمَامَهُ مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً، وَأَحْوَجُ مَا تَكُونُ إِلَى مَا أَنْتَ عَلَيْهِ إِذْ بَلَغْتَ نَفْسَكَ هَذِهِ - وَأَهْوَى بِيَدِهِ إِلَى خَلْقِهِ - وَانْقَطَعَتْ عَنْكَ الدُّنْيَا، تَقُولُ: لَقَدْ كُنْتُ عَلَى أَمْرٍ حَسَنٍ.

١٧٤. المحاسن : عنه^١، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ النَّضْرِ، عَنِ يَحْيَى الْحَلْبِيِّ، عَنْ حُسَيْنِ بْنِ أَبِي الْعَلَاءِ، قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ ﷺ عَنْ قَوْلِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ: مَنْ مَاتَ لَيْسَ لَهُ إِمَامٌ مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً. فَقَالَ:

نَعَمْ، لَوْ أَنَّ النَّاسَ تَبِعُوا عَلِيَّ بْنَ الْحُسَيْنِ ﷺ وَتَرَكَوا عَبْدَ الْمَلِكِ بْنَ مَرْوَانَ اهْتَدَوْا، فَقُلْنَا: مَنْ مَاتَ لَا يَعْرِفُ إِمَامَهُ مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً، مِيتَةً كُفْرًا؟ فَقَالَ: لَا، مِيتَةً ضَلَالٍ. ١٧٥. كمال الدين : حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ يَحْيَى الْعَطَّارُ ﷺ، قَالَ: حَدَّثَنَا سَعْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ عَيْسَى، عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عَيْسَى الْكِلَابِيِّ، عَنْ خَالِدِ بْنِ نَجِيحٍ، عَنْ زُرَّارَةَ بْنِ أَعْيَنَ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ:

إِنَّ لِلْقَائِمِ غَيْبَةً قَبْلَ أَنْ يَقُومَ، قُلْتُ لَهُ: وَلِمَ؟ قَالَ: يَخَافُ - وَأَوْمَأَ بِيَدِهِ إِلَى بَطْنِهِ - . ثُمَّ قَالَ: يَا زُرَّارَةُ، وَهُوَ الْمُنْتَظَرُ، وَهُوَ الَّذِي يَشْكُ النَّاسُ فِي وِلَادَتِهِ، مِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ: هُوَ حَمَلٌ، وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ: هُوَ غَائِبٌ، وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ: مَا وُلِدَ، وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ: وُلِدَ قَبْلَ وَفَاةِ أَبِيهِ بِسَنَتَيْنِ، غَيْرَ أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى يُحِبُّ أَنْ يَمْتَحِنَ الشَّيْعَةَ، فَعِنْدَ ذَلِكَ يَرْتَابُ الْمُبْطِلُونَ.

قَالَ زُرَّارَةُ: فَقُلْتُ: جُعِلَتْ فِدَاكَ، فَإِنْ أَدْرَكَتْ ذَلِكَ الزَّمَانَ، فَأَيُّ شَيْءٍ أَعْمَلُ؟

اهل بیت علیهم السلام شدند، پس از آن که به غیر آنان نیازمند بودند. امر، بدین گونه است و زمین بدون امام نمی شود. هر کس بمیرد و امامش را نشناسد، به مرگ جاهلی مرده است و بیشترین زمان نیازت به معرفتی که اکنون داری، هنگام احتضارت و رسیدن جان به گلویت است که چون دستت از دنیا بریده شد، می گویی: به امر نیکویی بودم [و عقیده درستی داشتم]! ^۱

۱۷۴. المحاسن - به نقل از حسین بن ابی العلاء - : از امام صادق علیه السلام در باره این سخن پیامبر خدا صلی الله علیه و آله که: «هر کس بمیرد و امامی نداشته باشد، به مرگ جاهلی مرده است»، سؤال کردم. فرمود: «آری، اگر مردم از علی بن حسین علیهما السلام پیروی می کردند و عبد الملک بن مروان را رها می ساختند، هدایت می شدند».

گفتم: هر کس بمیرد و امامش را نشناسد، به مرگ جاهلی مرده است، مرگ به حال کفر است؟ فرمود: «نه، مردن در گمراهی است» ^۲.

۱۷۵. کمال الدین - به نقل از زرارة بن اعین - : شنیدم امام صادق علیه السلام می فرماید: «قائم، غیبتی پیش از قیامت دارد». گفتم: چرا؟

فرمود: «می ترسد» و به دل خود اشاره کرد. سپس فرمود: «ای زراره! او منتظر است و او همان است که مردم در ولادتش شک می کنند. برخی از آنان می گویند: او هنوز در شکم مادرش است و به دنیا نیامده و برخی از آنان می گویند: او غایب است و برخی از آنان می گویند: متولد نشده است و برخی از آنان می گویند: دو سال پیش از وفات پدرش متولد شده است. این نیست جز آن که خدای متعال دوست دارد که شیعه را بیازماید و در این هنگام، باطل اندیشان به تردید می افتند».

گفتم: فدایت شوم! اگر آن روزگار را درک کردم، چه کاری انجام دهم؟

۱. الکافی: ج ۲ ص ۱۹ ح ۶ و ص ۲۱ ح ۹ (هر دو با سند صحیح)، تفسیر العیاشی: ج ۱ ص ۲۵۲ ح ۱۷۵، تفسیر فرات: ص ۱۰۹ ح ۱۱۱ (همه این منابع با عبارت مشابه)، بحار الأنوار: ج ۶۸ ص ۳۳۷ ح ۱۱.
 ۲. المحاسن: ج ۱ ص ۲۵۲ ح ۴۷۶ (با سند صحیح)، بحار الأنوار: ج ۲۳ ص ۷۶ ح ۳، نیز، رک: الکافی: ج ۱ ص ۱۸۷ ح ۱۱.

قال: يا زُرارة إن أدركت ذلك الزمان فأدِم هذا الدعاء: اللَّهُمَّ عَرَّفَنِي نَفْسَكَ فَإِنَّكَ
 إن لم تُعَرِّفني نَفْسَكَ لم أعْرِف نَبِيَّكَ، اللَّهُمَّ عَرَّفَنِي رَسولَكَ فَإِنَّكَ إن لم تُعَرِّفني
 رَسولَكَ لم أعْرِف حُجَّتَكَ، اللَّهُمَّ عَرَّفَنِي حُجَّتَكَ فَإِنَّكَ إن لم تُعَرِّفني حُجَّتَكَ ضَلَلْتُ
 عَن ديني.

١٧٦. التوحيد: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ الْوَلِيدِ (ع)، قَالَ: حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ
 الْحَسَنِ بْنِ أَبَانَ، عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ، عَنِ النَّضْرِ بْنِ سُؤَيْدٍ، عَنِ ابْنِ سِنَانٍ، عَنِ
 أَبِي بَصِيرٍ، عَنِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) قَالَ: قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ (ع) فِي خُطْبَتِهِ:

...أَنَا يَدُ اللَّهِ الْمَبْسُوطَةُ عَلَى عِبَادِهِ بِالرَّحْمَةِ وَالْمَغْفِرَةِ، وَأَنَا بَابُ حِطَّةٍ، مَنْ
 عَرَّفَنِي وَعَرَّفَ حَقِّي فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ، لِأَنِّي وَصِيُّ نَبِيِّهِ فِي أَرْضِهِ، وَحُجَّتُهُ عَلَى خَلْقِهِ،
 لَا يُنَكِّرُ هَذَا إِلَّا رَادُّ عَلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ.

١٧٧. كمال الدين: حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ زِيَادِ بْنِ جَعْفَرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ أَبِراهِيمَ بْنِ
 هاشِمٍ، عَنِ أَبِيهِ، عَنِ عَلِيِّ بْنِ مَعْبُدٍ، عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ خَالِدٍ، عَنِ أَبِي الْحَسَنِ عَلِيِّ بْنِ
 موسى الرضا، عَنِ أَبِيهِ، عَنِ آبَائِهِ (ع) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص):

أَنَا سَيِّدُ مَنْ خَلَقَ اللَّهُ (ع)، وَأَنَا خَيْرٌ مِنْ جِبْرَائِيلَ وَمِيكَائِيلَ وَإِسْرَافِيلَ وَحَمَلَةَ
 العرشِ وَجَمِيعِ مَلَائِكَةِ اللَّهِ الْمُقَرَّبِينَ وَأَنْبِيَاءِ اللَّهِ الْمُرْسَلِينَ، وَأَنَا صَاحِبُ الشَّفَاعَةِ
 وَالْحَوْضِ الشَّرِيفِ، وَأَنَا وَعَلِيُّ ابْنِ أَبِي هَذِهِ الْأُمَّةِ، مَنْ عَرَفَنَا فَقَدْ عَرَفَ اللَّهَ (ع).

١٧٨. الكافي: عَلِيُّ بْنُ إِبراهيمَ، عَنِ مُحَمَّدِ بْنِ عيسى، عَنِ يونسَ [بنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ] عَنِ
 فَضِيلِ بْنِ يَسَارٍ، عَنِ أَبِي جَعْفَرٍ (ع) قَالَ:

فرمود: «ای زواره! اگر آن زمان را درک کردی، این دعا را مدام بخوان: "خدایا! خود را به من بشناسان؛ زیرا اگر تو خود را به من نشناسانی، پیامبرت را نخواهم شناخت. خدایا! پیامبرت را به من بشناسان؛ زیرا اگر پیامبرت را به من نشناسانی، حجّت تو را نخواهم شناخت. خدایا! حجّت خود را به من بشناسان؛ زیرا اگر حجّت خود را به من نشناسانی، از دینت به کژراهه خواهم افتاد"»^۱.

۱۷۶. التوحید - به نقل از ابو بصیر، از امام صادق علیه السلام - : امام علی علیه السلام در سخنرانی اش فرمود: «... من، دست گشاده خدا به رحمت و مغفرت بر بندگانش هستم و من، دروازه آمرزش خدایم. هر کس مرا بشناسد و حقّ مرا به جا آورد، خدایش را شناخته است؛ زیرا من وصی پیامبرش در زمین و حجّت او بر مردمش هستم و این را جز منکر خدا و پیامبرش، رد نمی کند»^۲.

۱۷۷. کمال الدین - به نقل از حسین بن خالد، از امام رضا علیه السلام، از پدرانش علیهم السلام - : پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «من، سرور آفریده های خدای تعالی هستم. من از جبرئیل و میکائیل و اسرافیل و حاملان عرش خدا و همه فرشتگان مقربش و پیامبران فرستاده اش، برترم. من صاحب شفاعت و حوض شریف [کوثر] هستم. من و علی، پدران این امتیم. هر کس ما را بشناسد، خدای تعالی را می شناسد»^۳.

۱۷۸. الکافی - به نقل از فضل بن یسار - : امام باقر علیه السلام فرمود: «خدای تعالی را نشانه میان خود و خلقش قرار داد. هر کس او را بشناسد، مؤمن است و هر کس او را انکار کند، کافر است و

۱. کمال الدین: ص ۳۴۲ ح ۲۴ (با سند معتبر)، الکافی: ج ۱ ص ۳۴۲ ح ۲۹ (با سند معتبر، با عبارت مشابه) و ص ۳۳۷ ح ۵، الفییه، طوسی: ص ۳۳۳ ح ۲۷۹، الفییه، نعمانی: ص ۱۶۶ ح ۶، جمال الأسبوع: ص ۳۱۴، بحار الأنوار: ج ۵۲ ص ۱۴۶ ح ۷۰.
 ۲. التوحید: ص ۱۶۴ ح ۲ (با سند معتبر)، معانی الأخبار: ص ۱۷ ح ۱۴، الاختصاص: ص ۲۴۸، بحار الأنوار: ج ۲۴ ص ۱۹۸ ح ۲۷.
 ۳. کمال الدین: ۲۶۱ ح ۷ (با سند معتبر)، بحار الأنوار: ج ۱۶ ص ۳۶۴ ح ۶۶. نیز، برای دیدن همه حدیث، ر.ک: همین دانش نامه: ص ۱۴۲ ح ۲۸۹.

إِنَّ اللَّهَ تعالى نَصَبَ عَلِيًّا عليه السلام عِلْمًا بَيْنَهُ وَبَيْنَ خَلْقِهِ، فَمَنْ عَرَفَهُ كَانَ مُؤْمِنًا، وَمَنْ أَنْكَرَهُ كَانَ كَافِرًا، وَمَنْ جَهَلَهُ كَانَ ضَالًّا، وَمَنْ نَصَبَ مَعَهُ شَيْئًا كَانَ مُشْرِكًا، وَمَنْ جَاءَ بِوَلَايَتِهِ دَخَلَ الْجَنَّةَ، وَمَنْ جَاءَ بِعِدَاوَتِهِ دَخَلَ النَّارَ.

٣ / ٤

فَضْلُ مَنْ عَرَفَ إِمَامَ زَيْنِ الْعَبِيدِ

١٧٩. الكافي: مُحَمَّدُ بْنُ يُحْيَى، عَنِ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَيْسَى، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ، عَنِ إِسْحَاقَ بْنِ غَالِبٍ، عَنِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام، فِي خُطْبَةٍ لَهُ يَذْكُرُ فِيهَا حَالَ الْأُمَّةِ عليهم السلام وَصِفَاتِهِمْ:

إِنَّ اللَّهَ تعالى أَوْضَحَ بِأُئِمَّةِ الْهُدَى مِنْ أَهْلِ بَيْتِ نَبِيِّنَا عَنْ دِينِهِ، وَأَبْلَجَ بِهِمْ عَنْ سَبِيلِ مَنَاجِيهِ، وَفَتَحَ بِهِمْ عَنْ بَاطِنِ يَنَابِيعِ عِلْمِهِ، فَمَنْ عَرَفَ مِنْ أُمَّةِ مُحَمَّدٍ عليه السلام وَاجِبَ حَقِّ إِمَامِيهِ وَجَدَ طَعْمَ حَلَاوَةِ إِيْمَانِيهِ، وَعَلِمَ فَضْلَ طَلَاوَةِ إِسْلَامِيهِ، لِأَنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى نَصَبَ الْإِمَامَ عِلْمًا لِخَلْقِهِ، وَجَعَلَهُ حُجَّةً عَلَى أَهْلِ مَوَادِّهِ^٢ وَعَالَمِيهِ، وَالْبَسَهُ اللَّهُ تَاجَ الْوَقَارِ، وَغَشَاهُ مِنْ نَوْرِ الْجَبَّارِ، يَمُدُّ بِسَبَبِ إِلَى السَّمَاءِ، لَا يَنْقَطِعُ عَنْهُ مَوَادُّهُ، وَلَا يُنَالُ مَا عِنْدَ اللَّهِ إِلَّا بِجَهَّةِ أَسْبَابِيهِ، وَلَا يَقْبَلُ اللَّهُ أَعْمَالَ الْعِبَادِ إِلَّا بِمَعْرِفَتِهِ.

١٨٠. الكافي: عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنِ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ، عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ فَضَالَةَ بْنِ أَيُّوبَ، عَنِ عُمَرَ بْنِ أَبَانَ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام يَقُولُ:

١. بَلِّغَ: أَسْفَرَ وَأَنَارَ. بَلِّغَ الْحَقُّ: إِذَا وَضَّحَ وَظَهَرَ. وَبَلِّغَ وَأَبْلَجَ بِمَعْنَى (المصباح المنير: ص ٦٠ «بلج»).
٢. المَوَادُّ: جَمْعُ الْمَادَّةِ وَهِيَ الزِّيَادَةُ الْمُتَّصِلَةُ. وَالْمُرَادُ جَمِيعُ الزِّيَادَاتِ الْمُتَّصِلَةِ مِنْ جَمِيعِ الْمَخْلُوقَاتِ اتِّصَالِ صُدُورِ وَوُجُودِ مَنْهٍ وَاسْتِكْمَالِ لَهُمْ بِهِ، وَاسْتِفَاضَةُ مِنْهُ. «انظر: حاشية ميرزا رفيعا: ص ٦٠٠ والصحاح: ج ٢ ص ٥٢٦ «مدد» (هامش الكافي (الطبعة دار الحديث): ج ١ ص ٥٠٤).

هر کس او را نشناسد، گمراه است و هر کس فرد دیگری را همتای او قرار دهد، مشرک است و هر کس با ولایت او [به محشر] وارد شود، به بهشت می‌رود و هر کس با دشمنی او وارد شود، به آتش می‌رود^۱»^۲.

۳ / ۴

فضیلت کسی که امام زمانش را می‌شناسد

۱۷۹. الکافی - به نقل از اسحاق بن غالب، در یاد کرد سخنرانی امام صادق عج که در آن، از امامان و ویژگی‌های آنان یاد نمود - : امام صادق عج فرمود: «خداوند عز و جل به واسطه پیشوایان هدایت از اهل بیت پیامبر ما، دین خود را آشکار گردانید و راه راستش را روشن ساخت و درون چشمه‌های دانشش را گشود. پس هر یک از امت محمد ص که حق واجب امامش را شناخت، طعم شیرین ایمانش را چشید و شکوه زیبایی اسلامش را دانست؛ چرا که خدای - تبارک و تعالی - امام را به عنوان نشانی برای خلق خویش بر نهاد و او را حجّتی بر اهل مواد و جهانش قرار داد،^۳ و دیهیم و قاربر سرش نهاد و از نور جباریتش، بر او پوشاند [و او را] با رشته‌ای، به آسمان پیوند می‌دهد تا امدادهایش، از او بریده نشوند. آنچه نزد خداست، جز از طریق اسباب او به دست نمی‌آید، و خداوند، کردارهای بندگان را جز با شناخت او نمی‌پذیرد»^۴.

۱۸۰. الکافی - به نقل از عمر بن ابان - : شنیدم که امام صادق عج می‌فرماید: «نشانه [ی امامت] را بشناس، که چون آن را شناختی، تقدّم و تأخر این امر (ظهور) به تو زیانی

۱. امامان عج نور واحدند و شناخت همه آنها از امام علی عج تا امام مهدی عج حکمی یکسان دارد.

۲. الکافی: ج ۲ ص ۳۸۸ ح ۲۰ (با سند صحیح) و ج ۱ ص ۴۳۷ ح ۷. الأملی، طوسی: ص ۴۸۷ ح ۱۰۶۷ (به نقل از مفضل بن عمر از امام صادق از پدران عج از پیامبر خدا ص). بحار الأنوار: ج ۳۸ ص ۱۱۹ ح ۶۳. نیز، رک: کمال الدین: ص ۴۱۳ ح ۱۵.

۳. مواد، جمع «ماده» است و آن، افزونی متصل است. در این جا مراد، همه موجودات هستند که به خدای متعال از جهت وجود و استکمال و استفاضه متصل اند.

۴. الکافی: ج ۱ ص ۲۰۳ ح ۲ (با سند صحیح). الفیة، نعمانی: ص ۲۲۴ ح ۷، مختصر بصائر الدرجات: ص ۸۹ (با سند صحیح). بحار الأنوار: ج ۲۵ ص ۱۵۰ ح ۲۵.

إِعْرِفِ الْعَلَامَةَ^١ فَإِذَا عَرَفْتَهُ لَمْ يَضُرَّكَ تَقَدَّمَ هَذَا الْأَمْرُ أَوْ تَأَخَّرَ، إِنَّ اللَّهَ ﷻ يَقُولُ:
 ﴿يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمْئِنِهِمْ﴾^٢ فَمَنْ عَرَفَ إِمَامَهُ كَانَ كَمَنْ كَانَ فِي فُسْطَاطِ^٣
 الْمُنْتَظَرِ ﷻ.

١٨١. الكافي: عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ حَمَادِ بْنِ عَيْسَى، عَنْ حَرِيزٍ، عَنْ زُرَّارَةَ
 قَالَ: قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ ﷻ:

إِعْرِفِ إِمَامَكَ، فَإِنَّكَ إِذَا عَرَفْتَهُ لَمْ يَضُرَّكَ تَقَدَّمَ هَذَا الْأَمْرُ أَوْ تَأَخَّرَ.

١٨٢. الغيبة للنعماني: حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ سَعِيدٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ زَكَرِيَّا بْنِ
 شَيْبَانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ سَيْفِ بْنِ عَمِيرَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ حُمْرَانَ بْنِ أَعْيَنَ، عَنْ
 أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ﷻ أَنَّهُ قَالَ:

إِعْرِفِ إِمَامَكَ فَإِذَا عَرَفْتَهُ لَمْ يَضُرَّكَ تَقَدَّمَ هَذَا الْأَمْرُ أَمْ تَأَخَّرَ، فَإِنَّ اللَّهَ ﷻ يَقُولُ:
 ﴿يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمْئِنِهِمْ﴾ فَمَنْ عَرَفَ إِمَامَهُ كَانَ كَمَنْ هُوَ فِي فُسْطَاطِ الْقَائِمِ ﷻ.

١٨٣. الكافي: عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ النُّعْمَانِ، عَنْ
 مُحَمَّدِ بْنِ مَرَّوَانَ، عَنْ فَضِيلِ بْنِ يَسَارٍ: قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ ﷻ يَقُولُ:

مَنْ مَاتَ وَلَيْسَ لَهُ إِمَامٌ فَمَيِّتُهُ مَيِّتَةٌ جَاهِلِيَّةٌ، وَمَنْ مَاتَ وَهُوَ عَارِفٌ لِإِمَامِهِ لَمْ
 يَضُرَّهُ تَقَدَّمَ هَذَا الْأَمْرُ أَوْ تَأَخَّرَ، وَمَنْ مَاتَ وَهُوَ عَارِفٌ لِإِمَامِهِ، كَانَ كَمَنْ هُوَ مَعَ
 الْقَائِمِ فِي فُسْطَاطِهِ.

١٨٤. أعلام الدين عن أبي بصير عن الإمام الصادق ﷻ: مَنْ مَاتَ وَلَيْسَ فِي رَقَبَتِهِ بَيَعَةٌ

١. كذا في الكافي، وفي بعض النسخ: «اعرف الإمامة»، هامش الغيبة للنعماني.

٢. الإسراء: ٧١.

٣. الفُسطاط: بكسر الفاء وضمها، بيت من الشعر (المصباح المنير: ص ٢٧٢ «الفسطاط»).

نمی‌رساند. خداوند تعالی می‌فرماید: ﴿[یاد کن] روزی را که هر گروهی را با پیشوایشان فرا می‌خوانیم﴾. هر کس امامش را بشناسد، مانند کسی است که در خیمهٔ امام منتظر باشد.^۱

۱۸۱. الکافی - به نقل از زراره - : امام صادق علیه السلام فرمود: «امامت را بشناس که چون او را شناختی، تقدّم و تأخّر این امر (ظهور) زیانی به تو نمی‌رساند».^۲

۱۸۲. الغیبة، نعمانی - به نقل از حمران بن اعین - : امام صادق علیه السلام فرمود: «امامت را بشناس که چون او را شناختی، تقدّم و تأخّر این امر (ظهور) زیانی به تو نمی‌رساند. خداوند تعالی می‌فرماید: ﴿[یاد کن] روزی را که هر گروهی را با پیشوایشان فرا می‌خوانیم﴾. هر کس امامش را بشناسد، مانند کسی است که در خیمهٔ امام منتظر است».^۳

۱۸۳. الکافی - به نقل از فضیل بن یسار - : از امام باقر علیه السلام شنیدم که می‌فرمود: «هر کس بمیرد و امامی نداشته باشد، مردنش به مرگ جاهلی است، و هر کس بمیرد و امامش را شناخته باشد، جلو افتادن ظهور و یا عقب افتادن آن، به او لطمه‌ای نمی‌زند، و هر کس بمیرد و امام‌شناس باشد، همانند کسی است که با قائم در خیمهٔ او باشد».^۴

۱۸۴. أعلام‌الدین - به نقل از ابو بصیر - : امام صادق علیه السلام فرمود: «هر کس بمیرد و بیعت امامی به گردنش نباشد، به مرگ جاهلی مرده است، و مردم عذری ندارند، تا آن که امام

۱. الکافی: ج ۱ ص ۳۷۲ ح ۷ (با سند معتبر)، الغیبة، نعمانی: ص ۳۳۰ ح ۶، بحار الأنوار: ج ۵۲ ص ۱۴۲ ح ۵۷.

۲. الکافی: ج ۱ ص ۳۷۱ ح ۱ (با سند معتبر)، الغیبة، نعمانی: ص ۳۲۹ ح ۱، بحار الأنوار: ج ۵۲ ص ۱۴۱ ح ۵۲.

۳. الغیبة، نعمانی: ص ۳۳۱ ح ۷ (با سند موثق) و ص ۳۲۹ ح ۲، الکافی: ج ۱ ص ۳۷۱ ح ۲ (هر دو منبع، به نقل از فضیل بن یسار، از امام صادق علیه السلام)، بحار الأنوار: ج ۵۲ ص ۱۴۲ ح ۵۷.

۴. الکافی: ج ۱ ص ۳۷۱ ح ۵، المحاسن: ج ۱ ص ۲۵۴ ح ۴۸۱، الغیبة، نعمانی: ص ۳۳۰ ح ۵، بحار الأنوار: ج ۵۲ ص ۱۴۲ ح ۵۶.

لِإِمَامٍ، مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً، وَلَا يُعَذَّرُ النَّاسُ حَتَّى يَعْرِفُوا إِمَامَهُمْ، فَمَنْ مَاتَ وَهُوَ عَارِفٌ بِالإِمَامَةِ لَمْ يَضُرَّهُ تَقَدَّمَ هَذَا الأَمْرُ أَوْ تَأَخَّرَ، وَكَانَ كَمَنْ هُوَ مَعَ القَائِمِ فِي فِسطاطِهِ.

قَالَ: ثُمَّ مَكَثَ هُنَيْئَةً، ثُمَّ قَالَ: لَا، بَلْ كَمَنْ قَاتَلَ مَعَهُ.

ثُمَّ قَالَ: لَا، بَلْ - وَاللَّهِ - كَمَنْ اسْتَشْهَدَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ص.

٤ / ٤

التَّحذِيرُ مِنْ عَدَمِ مَعْرِفَةِ إِمَامِ العَصْرِ ع النَّبِيِّ ص

أ - مَا رُوِيَ عَنْ طَرِيقِ شِيعَةِ أَهْلِ البَيْتِ ع

١٨٥. المحاسن: عنه^١، عَنِ ابْنِ فَضَالٍ، عَنِ حَمَادِ بْنِ عُثْمَانَ، عَنِ أَبِي اليَسَعِ عَيْسَى بْنِ السَّرِيِّ، قَالَ: قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ ع:

إِنَّ الأَرْضَ لَا تَصْلُحُ إِلَّا بِالإِمَامِ، وَمَنْ مَاتَ لَا يَعْرِفُ إِمَامَهُ مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً، وَأَحْوَجُ مَا يَكُونُ أَحَدُكُمْ إِلَى مَعْرِفَتِهِ إِذَا بَلَغَتْ نَفْسُهُ هَذِهِ - وَأَهْوَى بِيَدِهِ إِلَى صَدْرِهِ - يَقُولُ: لَقَدْ كُنْتُ عَلَى أَمْرٍ حَسَنٍ.

١٨٦. قرب الإسناد: أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَيْسَى، عَنِ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي نَصْرِ قَالَ:

كَتَبْتُ إِلَى الرِّضَا ع: إِنِّي رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الكُوفَةِ، وَأَنَا وَأَهْلُ بَيْتِي نَدِينُ اللهُ ع بِطَاعَتِكُمْ، وَقَدْ أَحْبَبْتُ لِقَاءَكَ لِأَسْأَلَكَ عَنِ دِينِي، وَأَشْيَاءَ جَاءَ بِهَا قَوْمٌ عَنْكَ بِحُجَجٍ يَحْتَجُّونَ بِهَا عَلَيَّ فِيكَ... فَكَتَبَ:

١. أي أحمد بن أبي عبدالله البرقي

خود را بشناسند. پس هر کس در حالی از دنیا برود که آشنا [و معتقد به] امامت باشد، پیش و پس افتادن این امر (ظهور)، به او زیانی نمی‌رساند و همانند کسی است که با قائم عج در خیمه او باشد».

ایشان سپس لختی درنگ کرد و آن گاه، فرمود: «نه؛ بلکه همانند کسی است که در رکاب او بجنگد».

سپس فرمود: «نه؛ بلکه - به خدا سوگند - همانند کسی است که در رکاب پیامبر خدا ص شهید شود»^۱.

۴ / ۴

بر ضرر داشتن از شناختن امام زمان عج

الف - آنچه از طریق پیروان اهل بیت ع روایت شده است

۱۸۵ . المعاسن - به نقل از عیسی بن سری - : امام صادق ع فرمود: «زمین سامان نمی‌یابد جز به وجود امام، و هر کس بمیرد و امامش را نشناسد، به مرگ جاهلی مرده است، و بیش از هر زمان، هنگامی به شناخت او نیاز پیدا می‌کند که جانش به این جا برسد» و با دست خود به سینه‌اش اشاره کرد [و سپس فرمود:] «در آن هنگام، می‌گوید: عقیده نیکویی داشتم»^۲.

۱۸۶ . قرب الإسناد - به نقل از احمد بن محمد بن ابی نصر - : به امام رضا ع نوشتم: من مردی از کوفه هستم و خود و خانواده‌ام خدا را با اطاعت از شما عبادت می‌کنیم و دوست دارم شما را ملاقات کنم تا از مسائل دینم بپرسم و نیز در باره مطالبی که

۱ . أعلام الدین: ص ۴۵۹، بحار الأنوار: ج ۲۷ ص ۱۲۶ ح ۱۱۶.

۲ . المعاسن: ج ۱ ص ۲۵۲ ح ۴۷۵ (با سند صحیح)، بحار الأنوار: ج ۲۳ ص ۷۶ ح ۲. نیز، رک: الغیبة، نعمانی:

ص ۱۲۷ ح ۱.

قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ (ع) : لَا يَسْتَكْمِلُ عَبْدُ الْإِيمَانِ حَتَّى يَعْرِفَ أَنَّهُ يَجْرِي لِآخِرِهِمْ مَا يَجْرِي لِأَوَّلِهِمْ فِي الْحُجَّةِ وَالطَّاعَةِ، وَالْحَرَامِ وَالْحَلَالِ سِوَاءَ، لِمُحَمَّدٍ (ص) وَالْأَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ (ع) فَضْلُهُمَا. وَقَدْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) : مَنْ مَاتَ وَلَيْسَ عَلَيْهِ إِمَامٌ حَيٌّ يَعْرِفُهُ مَاتَ مَيِّتَةً جَاهِلِيَّةً.

وَقَالَ أَبُو جَعْفَرٍ (ع) : إِنَّ الْحُجَّةَ لَا تَقُومُ لِلَّهِ (ص) عَلَى خَلْقِهِ إِلَّا بِإِمَامٍ حَيٍّ يَعْرِفُونَهُ^١.

١٨٧. الغيبة للنعماني : أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ سَعِيدٍ، قَالَ : حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ كِتَابِهِ، قَالَ : حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ عَامِرٍ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُنْبَةَ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ وَهَبٍ، قَالَ : سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (ع) يَقُولُ :

قَالَ : رَسُولُ اللَّهِ (ص) : مَنْ مَاتَ لَا يَعْرِفُ إِمَامَهُ مَاتَ مَيِّتَةً جَاهِلِيَّةً.

١٨٨. المحاسن : عَنْهُ^٢، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ النُّعْمَانِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مَرْوَانَ، عَنْ الْفُضَيْلِ بْنِ يَسَارٍ قَالَ : سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ (ع) يَقُولُ :

مَنْ مَاتَ وَلَيْسَ لَهُ إِمَامٌ فَمَوْتُهُ مَيِّتَةٌ جَاهِلِيَّةٌ، وَلَا يُعَذَّرُ النَّاسُ حَتَّى يَعْرِفُوا إِمَامَهُمْ، وَمَنْ مَاتَ وَهُوَ عَارِفٌ لِإِمَامِهِ لَا يَضُرُّهُ تَقَدُّمُ هَذَا الْأَمْرِ أَوْ تَأَخُّرُهُ، وَمَنْ مَاتَ عَارِفًا لِإِمَامِهِ كَانَ كَمَنْ هُوَ مَعَ الْقَائِمِ فِي قُسْطَاطِهِ.

١. قال العلامة المجلسي في ذيل حديث من بصائر الدرجات (ص ٥٠٦ ح ١٣) عن أبي الحسن الرضا (ع) قال: إنَّ الْحُجَّةَ لَا تَقُومُ لِلَّهِ عَلَى خَلْقِهِ إِلَّا بِإِمَامٍ حَتَّى يُعْرِفَ -: في بعض النسخ «حتى يعرف» (الكافي: ج ١ ص ١٧٧ ح ٣) يمكن أن يقرأ يعرف على بناء التفعيل المعلوم فالمستتر راجع إلى الإمام والأظهر أنه على بناء المجرى المجهول فالمستتر إما راجع إلى الله أو إلى الإمام وفي بعضها إلا «بإمام حي يعرف» (الاختصاص: ص ٢٤٨) وفي بعضها «حق يعرف» فالرجوع إلى الإمام على النسختين أظهر بل هو متعين (بحار الانوار: ج ٢٣ ص ٥١ وراجع: مرآة العقول: ج ٢ ص ٢٩٣).

٢. أي: أحمد بن أبي عبدالله البرقي

گروهی از شما نقل می‌کنند و دلیل‌هایی را بر آنها به من ارائه می‌دهند ....

[امام رضا علیه السلام] نوشت: «ابو جعفر (امام باقر علیه السلام) فرمود: بنده، ایمان خود را کامل نمی‌کند تا آن که بداند همان حق اطاعت و احتجاجی که برای اولین امام بوده، برای آخرین امام هم جاری است و حرام و حلال، [برای همیشه] یکسان اند و البته برای محمد صلی الله علیه و آله و امیر مؤمنان علیه السلام فضیلتی است. پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: هر کس بمیرد و امامی زنده نداشته باشد، به مرگ جاهلی مرده است.^۱

و نیز ابو جعفر (امام باقر علیه السلام) فرمود: حجّت خدا بر مردم اقامه (تمام) نمی‌شود جز با [قرار دادن] امامی زنده که او را به خوبی بشناسند.^۲

۱۸۷. الغيبة، نعمانی - به نقل از معاویه بن وهب، از امام صادق علیه السلام شنیدم: «پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: هر کس بمیرد و امامش را نشناسد، به مرگ جاهلی مرده است.^۳

۱۸۸. المحاسن - به نقل از فضیل بن یسار - امام باقر علیه السلام فرمود: «هر کس بمیرد و امامی نداشته باشد، مردنش مردنی جاهلی است و مردم عذری ندارند، مگر آن که امامشان را بشناسند و هر کس امام‌شناس از دنیا برود، پیش و پس افتادن این امر (ظهور قائم علیه السلام) به او زیانی نمی‌رساند. هر کس با شناخت امام خود، از دنیا برود، همانند کسی است که با قائم، در خیمه اوست.^۴

۱. علامة مجلسی در ذیل حدیثی از بصائر الدرجات که: از امام رضا علیه السلام رسیده که فرمود: «حجّت خداوند بر مردم، تمام نمی‌شود، مگر با امام شناخته شده» نوشته است: در برخی نسخه‌ها «حتی یعرف» است و احتمال دارد فعل معلوم باب تفعیل، یعنی «یُعرف» باشد. در این صورت ضمیر آن به امام بر می‌گردد؛ اما وجه ظاهرتر، این است که ثلاثی مجرد مجهول است و ضمیر مستتر آن، به «الله» یا «امام» بر می‌گردد. در برخی نسخه‌ها هم «إلا بإمام حی یعرف» است و در برخی دیگر، «حق یعرف» که بنا بر این دو نسخه، بازگشت ضمیر به «امام»، ظاهرترین وجه و بلکه وجه متعین است.

۲. قرب الإسناد: ص ۳۴۸ و ص ۳۵۱ ح ۱۲۶۰ (با سند صحیح)، بحار الأنوار: ج ۴۹ ص ۲۶۵-۲۶۷ ح ۸.

۳. الغيبة، نعمانی: ص ۱۲۹ ح ۶ (با سند موثق)، أعلام الدین: ص ۴۰۰، الإقبال: ج ۲ ص ۲۵۲، بحار الأنوار: ج ۲۳ ص ۷۸ ح ۹، نیز، رک: تفسیر العیاشی: ج ۲ ص ۳۰۳ ح ۱۱۹.

۴. المحاسن: ج ۱ ص ۲۵۴ ح ۴۸۱، بحار الأنوار: ج ۲۳ ص ۷۷ ح ۶.

١٨٩. الغيبة للنعماني : أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ سَعِيدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ زَكَرِيَّا بْنِ شَيْبَانَ فِي شَعْبَانَ سَنَةِ ثَلَاثٍ وَسَبْعِينَ وَمِئَتَيْنِ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ سَيْفِ بْنِ عَمِيرَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ حُمْرَانَ بْنِ أَعْيَنَ، أَنَّهُ قَالَ:

وَصَفْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام رَجُلًا يَتَوَالِي أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام، وَيَتَبَرَّأُ مِنْ عَدُوِّهِ، وَيَقُولُ كُلُّ شَيْءٍ، إِلَّا أَنَّهُ يَقُولُ: إِنَّهُمْ اخْتَلَفُوا فِيمَا بَيْنَهُمْ، وَهُمْ الْأَيْمَةُ الْقَادَةُ وَلَسْتُ أَدْرِي أَيُّهُمْ الْإِمَامُ، وَإِذَا اجْتَمَعُوا عَلَى رَجُلٍ وَاحِدٍ أَخَذْنَا بِقَوْلِهِ، وَقَدْ عَرَفْتُ أَنَّ الْأَمْرَ فِيهِمْ عليهم السلام جَمِيعًا، فَقَالَ: إِنْ مَاتَ هَذَا مَاتَ مِيتَةُ جَاهِلِيَّةٍ.

ب - مَا رُوِيَ عَنْ طَرِيقِ أَهْلِ السُّنَّةِ

١٩٠. صحيح مسلم : حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُعَاذِ الْعَنْبَرِيِّ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا عَاصِمٌ وَهُوَ ابْنُ مُحَمَّدِ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ نَافِعٍ، قَالَ: جَاءَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ إِلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُطِيعٍ - حِينَ كَانَ مِنْ أَمْرِ الْحَرَّةِ مَا كَانَ، زَمَنَ يَزِيدَ بْنِ مُعَاوِيَةَ - فَقَالَ: اطْرَحُوا لِأَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ وَسَادَةً، فَقَالَ: إِنِّي لَمْ آتِكَ لِأَجْلِسَ، أَتَيْتُكَ لِأُحَدِّثَكَ حَدِيثًا سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وآله يَقُولُهُ، سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وآله يَقُولُ:

مَنْ خَلَعَ يَدًا مِنْ طَاعَةٍ، لَقِيَ اللَّهَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لَا حُجَّةَ لَهُ، وَمَنْ مَاتَ وَلَيْسَ فِي عُنُقِهِ بَيْعَةٌ، مَاتَ مِيتَةَ جَاهِلِيَّةٍ.

١٩١. مسند ابن حنبل : حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ، حَدَّثَنِي أَبِي، حَدَّثَنَا أَسْوَدُ بْنُ عَامِرٍ، أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرٍ، عَنْ عَاصِمٍ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ مُعَاوِيَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وآله: مَنْ مَاتَ بِغَيْرِ إِمَامٍ مَاتَ مِيتَةَ جَاهِلِيَّةٍ.

١٩٢. مسند ابن حنبل : حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ، حَدَّثَنِي أَبِي، حَدَّثَنَا أَبُو النَّضْرِ وَحَسَنُ قَالَا: حَدَّثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَامِرٍ يَعْنِي ابْنَ رَبِيعَةَ، عَنْ أَبِيهِ،

۱۸۹. الغیبة، نعمانی - به نقل از حمران بن اعین - : برای امام صادق ع تعریف کردم: مردی امیر مؤمنان را ولی خود می داند و از دشمنش بیزاری می جوید و همه مطالب ما را می گوید، جز آن که می گوید: آنان میان خود اختلاف کردند و آنان امام و زمامدارند؛ اما نمی دانم کدام یک به طور معین امام است و چون بر یک نفر اتفاق کردند، سخن همو را می گیریم. من همین اندازه می دانم که امر امامت در میان همه اینهاست. فرمود: «این اگر بمیرد، به مرگ جاهلی مرده است»^۱.

ب - آنچه از طریق اهل سنت روایت شده است

۱۹۰. صحیح مسلم: عبد الله بن عمر، بعد از اتفاق حرّه در زمان یزید بن معاویه پیش عبد الله بن مطیع آمد. عبد الله بن مطیع گفت: برای ابو عبد الرحمان پستی ای بگذاری. او گفت: من نیامده ام که بنشینم. آمده ام تا حدیثی را که از پیامبر خدا ص شنیدم، برایت بگویم. پیامبر خدا ص می فرمود: «هر کس از اطاعت [امام] بیرون برود، خداوند را در روز قیامت دیدار می کند، در حالی که حجّتی ندارد. هر کس بمیرد و در گردنش بیعتی نباشد، به مرگ جاهلی مرده است»^۲.

۱۹۱. مسند ابن حنبل - به نقل از معاویه - : پیامبر خدا ص فرمود: «هر کس بدون داشتن امام بمیرد، به مرگ جاهلی مرده است»^۳.

۱۹۲. مسند ابن حنبل - به نقل از عامر بن ربیع - : پیامبر خدا ص فرمود: «هر کس بمیرد و

۱. الغیبة، نعمانی: ص ۱۲۵ ح ۱۹ (با سند موثق) و ص ۱۳۴ ح ۱۷ (به نقل از سماعة بن مهران)، بحار الأنوار: ج ۲۳ ص ۸۰ ح ۱۴. نیز، رک: المحاسن: ج ۱ ص ۲۵۱ ح ۴۷۴ و کمال الدین: ص ۴۱۲ ح ۱۵.

۲. صحیح مسلم: ج ۳ ص ۱۴۷۸ ح ۱۸۵۱، السنن الکبری: ج ۸ ص ۲۷۰ ح ۱۶۶۱۲، سلسلة الأحادیث الصحیحة: ج ۲ ص ۷۱۵ ح ۹۸۴، کنز العمال: ج ۶ ص ۵۲ ح ۱۴۸۱۰.

۳. مسند ابن حنبل: ج ۶ ص ۲۲ ح ۱۶۸۷۶ (شعیب ارنؤوط در تعلیقه اش بر مسند ابن حنبل: ج ۲۸ ص ۸۹، گفته است: «حدیث، با طریقی غیر از این، صحیح است و این اسناد به خاطر وجود عاصم، حسن است»)، المعجم الکبیر: ج ۱۹ ص ۳۸۸ ح ۹۱۰، مسند الطیالسی: ص ۲۵۹ ح ۱۹۱۳ (به نقل از ابن عمر).

قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ:

مَنْ مَاتَ وَلَيْسَتْ عَلَيْهِ طَاعَةٌ، مَاتَ مَيِّتَةً جَاهِلِيَّةً، فَإِنْ خَلَعَهَا مِنْ بَعْدِ عَقْدِهَا فِي عُنُقِهِ، لَقِيَ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى وَلَيْسَتْ لَهُ حُجَّةٌ.

١٩٣. مسند ابن حنبل: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ ثَنَا أَبِي حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ عَيْسَى، حَدَّثَنَا ابْنُ لَهَيْعَةَ، عَنْ بُكَيْرٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ:

مَنْ مَاتَ عَلَى غَيْرِ طَاعَةِ اللَّهِ، مَاتَ وَلَا حُجَّةَ لَهُ، وَمَنْ مَاتَ وَقَدْ نَزَعَ يَدَهُ مِنْ بَيْعَةٍ، كَانَتْ مَيِّتَتُهُ مَيِّتَةً ضَلَالَةً.

١٩٤. المعجم الكبير: حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ إِسْحَاقَ التُّسْتَرِي، حَدَّثَنَا يَحْيَى الْجَمَانِيُّ، حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ عَيَّاشٍ، عَنْ عَاصِمٍ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ مُعَاوِيَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ:

مَنْ مَاتَ وَلَيْسَ فِي عُنُقِهِ بَيْعَةٌ، مَاتَ مَيِّتَةً جَاهِلِيَّةً.

١٩٥. كتاب السنة لابن أبي عاصم: حَدَّثَنَا الْفَضْلُ بْنُ سَهْلٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ، حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ عَيَّاشٍ، عَنْ عَاصِمٍ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، حَدِيثَيْنِ أَحَدُهُمَا عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ وَالْآخَرُ عَنْ مُعَاوِيَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ:

مَنْ مَاتَ وَلَيْسَ عَلَيْهِ إِمَامٌ، مَاتَ مَيِّتَةً جَاهِلِيَّةً.

١٩٦. المستدرک علی الصحیحین: أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الصَّفَّارُ، حَدَّثَنَا أَبُو إِسْمَاعِيلَ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا أَبُو صَالِحٍ، حَدَّثَنِي اللَّيْثُ، حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، قَالَ: كَتَبَ إِلَيَّ خَالِدُ بْنُ أَبِي عِمْرَانَ قَالَ: حَدَّثَنِي نَافِعٌ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ:

مَنْ خَرَجَ مِنَ الْجَمَاعَةِ قِيدَ شِبْرٍ، فَقَدْ خَلَعَ رِبْقَةَ الْإِسْلَامِ مِنْ عُنُقِهِ حَتَّى يُرَاجِعَهُ.
وقال: مَنْ مَاتَ وَلَيْسَ عَلَيْهِ إِمَامٌ جَمَاعَةً فَإِنَّ مَوْتَهُ مَوْتَةٌ جَاهِلِيَّةٌ^١.

فرمان برداری [از امامی] بر گردنش نباشد، به مرگ جاهلی مرده است و اگر پس از به گردن گرفتنش، از فرمان برداری سرپیچی کند، خداوند - تبارک و تعالی - را بدون حجّت، ملاقات می‌کند»^۱.

۱۹۳. مسند ابن حنبل - به نقل از ابن عمر - : پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «هر کس به غیر طاعت خدا بمیرد، بدون داشتن حجّتی از دنیا رفته است و هر کس با دست کشیدن از بیعتی بمیرد، در گمراهی مرده است»^۲.

۱۹۴. المعجم الکبیر - به نقل از معاویه - : شنیدم که پیامبر خدا صلی الله علیه و آله می‌فرماید: «هر کس بمیرد و بیعت [امامی] به گردن نداشته باشد، به مرگ جاهلی مرده است»^۳.

۱۹۵. کتاب السنّة، ابن ابی عاصم - به نقل از ابو صالح، در دو حدیث که یکی را از ابو هریره و دیگری را از معاویه روایت کرده است - : پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «هر کس بمیرد و [طاعت] امامی بر او نباشد، به مرگ جاهلی مرده است»^۴.

۱۹۶. المستدرک علی الصحیحین - به نقل از عبد الله بن عمر - : پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «هر کس یک وجب از جماعت دور شود، بند اسلام را از گردن خود گشوده تا آن که باز گردد» و فرمود: «هر کس بمیرد، بی آن که [بیعت] امام جماعت [مسلمین] بر او باشد، مرگش مرگ جاهلی است»^۵.

۱. مسند ابن حنبل: ج ۵ ص ۳۲۶ ح ۱۵۶۹۶ (شعب ابی ارنؤوط در تعلیقه اش بر مسند ابن حنبل: ج ۲۴ ص ۲۶۵، گفته است: «حدیث با طریقی غیر از این، صحیح است»)، السنّة، ابن ابی عاصم: ص ۴۹۰ ح ۱۰۵۸، المصنّف، ابن ابی شیبّه: ج ۸ ص ۶۰۵ ح ۹۲، مسند ابن الجعد: ص ۳۳۰ ح ۲۲۶۶، کنز العمال: ج ۶ ص ۶۵ ح ۱۴۸۶۱.

۲. مسند ابن حنبل: ج ۲ ص ۴۴۵ ح ۵۹۰۴ (شعب ابی ارنؤوط در تعلیقه اش بر مسند ابن حنبل: ج ۱۰ ص ۱۳۶، گفته است: «حدیث، صحیح است»).

۳. المعجم الکبیر: ج ۱۹ ص ۳۳۴ ح ۷۶۹.

۴. السنّة، ابن ابی عاصم: ص ۴۸۹ ح ۱۰۵۷، صحیح ابن حبان: ج ۱۰ ص ۴۳۴ ح ۴۵۷۳ مسند ابی یعلی: ج ۶ ص ۴۴۰ ح ۷۳۳۷.

۵. المستدرک علی الصحیحین: ج ۱ ص ۲۰۳ ح ۴۰۳ (حاکم در المستدرک و ذهبی در تلخیص المستدرک نظری نداده‌اند)، کنز العمال: ج ۱ ص ۲۰۷ ح ۱۰۲۵.

سخنی درباره‌ی وجوب شناخت امام عصر علیه السلام

احادیثی که شناخت امام عصر را بر مردم هر دوران، واجب و مرگ بدون شناخت امام را مرگ جاهلی می‌دانند، مورد اتفاق همه‌ی مسلمانان اند و در کتاب‌های شیعه و اهل سنت درج شده‌اند. برای مثال، کلینی در الکافی از پیامبر صلی الله علیه و آله چنین نقل می‌کند:

مَنْ مَاتَ لَا يَعْرِفُ إِمَامَهُ، مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً.^۱

هر کس بمیرد و امامش را نشناسد، به مرگ جاهلی مرده است.

و در مسند ابن حنبل از پیامبر صلی الله علیه و آله نقل شده:

مَنْ مَاتَ بِغَيْرِ إِمَامٍ مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً.^۲

هر کس بدون داشتن امام بمیرد، به مرگ جاهلی مرده است.

بنا بر این، سخن ابن تیمیه و آلبانی که می‌گویند: احادیث یاد شده، در کتاب‌های اهل سنت وجود ندارند،^۳ نادرست و ناشی از نادیده گرفتن کتاب‌هایی مثل مسند ابن حنبل و دیگر کتاب‌های مهم اهل سنت است. البته حدیث یاد شده با تعبیر مختلفی نقل شده است و ابن تیمیه، در ادامه سخنش مجبور می‌شود یکی از این تعبیر را که در آن، لفظ «امام» وجود ندارد، قبول کند^۴ که در آن آمده است:

۱. ر.ک: ص ۱۸ ح ۱۷۳.

۲. ر.ک: ص ۳۲ ح ۱۹۱.

۳. سلسلة الأحاديث الضعيفة و الموضوعة: ج ۱ ص ۵۲۶.

۴. منهاج السنة النبوية: ج ۱ ص ۱۱.

مَنْ مَاتَ وَ لَيْسَ فِي عُنُقِهِ بَيْعَةٌ ، مَاتَ مَيْتَةً جَاهِلِيَّةً .^۱

کسی که بمیرد و در گردن او بیعت نباشد، به مرگ جاهلی مرده است.

در واقع، این گونه افراد تلاش می‌کنند تا احادیث یاد شده را به جای حمل بر امامان اهل بیت - که برگزیده خدا و پیامبر صلی الله علیه و آله اند -، بر هر زمامداری هر چند جائز، حمل کنند.

ابن ابی الحدید، نقل می‌کند که عبد الله بن عمر از بیعت با علی علیه السلام خودداری کرد؛ اما شبانه در خانه حجاج را کوید تا با عبد الملک، بیعت کند تا آن شب را بدون امام، صبح نکند. او گمان می‌کرد که باید چنین کند؛ زیرا از پیامبر صلی الله علیه و آله روایت شده بود که فرمود: «هر که بمیرد و امامی نداشته باشد، مرگی چونان مرگ جاهلی داشته است». حجاج نیز او را آن قدر تحقیر کرد و پستش شمرد که پایش را از بستر خواب بیرون آورد و گفت: با پای من بیعت کن!^۲

پس نکته اصلی در مورد حدیث، معنای حدیث است، نه اصل صدور آن از پیامبر صلی الله علیه و آله.^۳ برای فهم حدیث شریف، باید مقصود از جاهلیت روشن شود.

در فرهنگ اسلامی، عصر رسالت پیامبر خدا، عصر علم، و دوران پیش از بعثت ایشان، دوران جاهلیت است، بدین معنا که پیش از بعثت پیامبر صلی الله علیه و آله به دلیل تحریفی که در ادیان آسمانی پدید آمده بود، مردم در گمراهی به سر می‌بردند و آنچه به نام دین بر جوامع مختلف بشر حکومت می‌کرد، چیزی جز خرافات و موهومات نبود.

۱. ر.ک: ص ۲۴ ح ۱۹۴.

۲. شرح نهج البلاغه، ابن ابی الحدید: ج ۱۳ ص ۲۴۲.

۳. علامه امینی می‌گوید: این، حقیقت مسلمی است که کتاب‌های صحاح و مسانید [اهل سنت]، آن را مسلم دانسته‌اند و گریزی از پذیرش مفاد آن نیست و اسلام هیچ مسلمانی، جز با تسلیم بودن در برابر آن، کامل نیست و حتی دو نفر هم در باره آن، اختلاف نظر ندارند و یک نفر هم در باره آن، به خود، اجازه تردید نداده است. این تعبیر، حکایت از بدعاقبتی کسی دارد که بدون امام بمیرد و چنین کسی، از هر گونه نجات و رستگاری محروم است. مرگ جاهلی، بدترین مرگ است؛ مرگی در حال کفر و الحاد (القدر: ج ۱۰ ص ۳۶۰).

در واقع، ادیان تحریف‌شده و عقاید موهوم، ابزارهایی برای سلطه زر و زور بر انسان شده بودند و این، واقعیتی است که تاریخ قبل از اسلام نیز آن را تأیید می‌کند. بعثت مبارک پیامبر صلی الله علیه و آله، آغاز عصر علم بود. اساسی‌ترین مسئولیت ایشان، مبارزه با خرافات و تحریفات و روشن کردن حقایق برای مردم بود. پیامبر صلی الله علیه و آله، خود را برای مردم، همچون پدری می‌دانست که آنان را می‌پروراند و آموزش می‌دهد. ایشان می‌فرمود:

إِنَّمَا أَنَا لَكُمْ مِثْلُ الْوَالِدِ أَعَلَّمَكُمْ ۱

در واقع، من برای شما همچون پدری هستم که به شما می‌آموزم.

پیامبر خدا، نبوت خود را پدیده‌ای منطبق با موازین عقلی و علمی معرفی می‌کرد که اگر دانشمندان، در صدد شناخت آن برآیند، می‌توانند به سادگی راستگویی‌اش را در باره ارتباط او با مبدأ هستی درک کنند.

﴿وَيَذِي الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ الَّذِي أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ هُوَ الْحَقُّ. ۲﴾

کسانی که به ایشان علم داده شده، آنچه را از سوی پروردگارت بر تو نازل شده، حق می‌دانند.

پیامبر صلی الله علیه و آله نیز مردم را از پیروی هر آنچه علم، آن را تأیید نمی‌کند، به شدت بر حذر می‌داشت و این آیه را برای آنان تلاوت می‌فرمود:

﴿وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ. ۳﴾

و چیزی را که بدان علم نداری، دنبال مکن.

با عنایت به این مقدمه، آشکار می‌شود که آنچه در حدیث «ضرورت شناخت امام هر عصر» مورد نظر است، فراتر از یک مسئله فردی است و تنها این نیست که

۱. مسند ابن حنبل: ج ۳ ص ۵۳ ح ۷۴۱۳، سنن النسائی: ج ۱ ص ۳۸، سنن ابن ماجه: ج ۱ ص ۱۱۴ ح ۳۱۳.

۲. سبأ: آیه ۶.

۳. اسراء: آیه ۳۶.

اگر یک مسلمان، امام خود را نشناخت، مسلمان واقعی نیست و در گمراهی است؛ بلکه مسئلهٔ مهم‌تری که این حدیث بدان هشدار می‌دهد، این است که: عصر علم - که با بعثت پیامبر صلی الله علیه و آله آغاز شد - تنها در صورتی می‌تواند تداوم پیدا کند که شناخت یاد شده، وجود داشته باشد. در یک سخن، امامت، پشتوانه و ضامن تداوم عصر علم یا عصر اسلام راستین است و بدون این پشتوانه، جامعهٔ اسلامی به جاهلیت پیش از اسلام، بازگشت خواهد کرد.

در واقع، این حدیث از آینده‌نگری این آیهٔ قرآن الهام گرفته که می‌فرماید:

﴿وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ﴾^۱

و محمد، جز فرستاده‌ای که پیش از او [نیز] فرستادگانی [آمده و] گذشتند، نیست.

آیا اگر او بمیرد یا کشته شود، به گذشتهٔ خود (جاهلیت) بر می‌گردید؟

پیامبر صلی الله علیه و آله در حدیثی که بر ضرورت شناخت امام تأکید دارد، بیان می‌نماید که چگونه ممکن است جامعهٔ اسلامی عقب‌نشینی کند و به دوران جاهلیت پیش از اسلام باز گردد. فرمودهٔ پیامبر صلی الله علیه و آله گویای این حقیقت است که با حذف مسئلهٔ امامت و رهبری، این پدیدهٔ خطرناک، قابل پیش‌بینی است.

شناخت کدام امام؟

اندکی تأمل در مضمون حدیث، بویژه با توجه به شرحی که گذشت، ما را از پاسخگویی به این سؤال که: «امامت کدام امام، ضامن تداوم اسلام واقعی است و حذف کدام امامت از جامعهٔ اسلامی، بازگشت به جاهلیت است؟»، بی‌نیاز می‌کند.

آیا می‌شود گمان بُرد که مقصود پیامبر صلی الله علیه و آله این است که شناختن و پیروی کردن از هر کس که زمام امور جامعه را به دست گیرد، بر همهٔ مسلمانان واجب و ضرور است و اگر کسی چنین رهبری را نشناسد، به مرگ جاهلی مُرده است، بدون توجه

به این که ممکن است چنین رهبری، ستمگر و به گفته قرآن کریم از «امامانی که به آتش فرامی‌خوانند»^۱ باشد!

بدیهی است که همه زمامداران فاسد تاریخ اسلام، برای اثبات حقانیت خویش و وجوب اطاعت مردم از خود و استواری پایه‌های حکومتشان، به این حدیث مسلم استناد جسته باشند. از این رو، می‌بینیم که حتی معاویه پسر ابو سفیان نیز در شمار راویان این حدیث آمده است.^۲ همچنین، طبیعی است که آخوندهای درباری با همان انگیزه، سخن پیامبر (ص) را تفسیر و با امامت ائمه جور، تطبیق نمایند؛ لیکن روشن است که این، بازی با الفاظ است، نه بدفهمی و کژاندیشی در مفهوم حدیث. هرگز نمی‌توان باور کرد که عبد الله بن عمر، آن گونه که در شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید آمده است، به دلیل کج‌فهمی و ضعف بینش، با امام علی (ع) بیعت نکند؛ ولی با تمسک به حدیث «مَنْ مَاتَ بغيرِ إمامٍ» که خودش نقل کننده آن است، شبانه به ملاقات حجاج بن یوسف برود تا با خلیفه دوران، عبد الملک بن مروان، بیعت نماید؛ چرا که نمی‌خواهد شبی را بدون داشتن امام به صبح آورد!

آری. کسی که امیر مؤمنان علی (ع) را امام نداند و با او بیعت نکند، باید هم عبد الملک مروان را امامی بداند که ترک بیعتش موجب رجعت به جاهلیت است و باید با آن خفت و خواری با پای عامل سفاک او (حجاج بن یوسف) شبانه بیعت کند! عبد الله بن عمر به جایی رسید که یزید، پسر معاویه، را با آن همه جنایاتی که به اسلام و خاندان پیامبر خدا روا داشت، مصداق «امام» در حدیث: «مَنْ مَاتَ بغيرِ إمامٍ» می‌داند و مخالفت با او را موجب کفر و ارتداد می‌شمرد.

آورده‌اند که پس از واقعه جانسوز کربلا، مردم مدینه در سال ۶۳ هجری قیام کردند و این قیام به واقعه «حرّه» انجامید. عبد الله بن عمر نزد عبد الله بن مطیع - که

۱. ر.ک: قصص: آیه ۴۱.

۲. ر.ک: ص ۳۲ ح ۱۹۱.

رهبری قریش را در این قیام بر عهده داشت - رفت. ابن مطیع، دستور داد که برای عبد الله پُشتی ای بیاورند و او را به نشستن دعوت کرد. ابن عمر گفت: نیامده‌ام که بنشینم. آمده‌ام تا حدیثی را که از پیامبر خدا شنیده‌ام، برای تو باز گویم. شنیدم که پیامبر خدا فرمود:

مَنْ خَلَعَ يَدَا مِنْ طَاعَةِ، لَقِيَ اللَّهَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لَا حُجَّةَ لَهُ، وَمَنْ مَاتَ وَ لَيْسَ فِي عُنُقِهِ بَيْعَةٌ، مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً.

کسی که دست از اطاعت [امامی] بکشد، روز قیامت، در حالی خدا را ملاقات می‌کند که حجّتی ندارد و کسی که بمیرد و با [امامی] بیعت نکرده باشد، به مرگ جاهلی مُرده است.^۱

بنگرید که چه استادانه، سخن پیامبر خدا را در جهت مخالفت مقصود ایشان به کار می‌برند! این، همان پدیده خطرناکی است که پیامبر خدا برای پیشگیری از آن، در این حدیث و ده‌ها حدیث دیگر، بدان هشدار داده و مردم را به اطاعت از امامان حق، دعوت کرده است. هشدار پیامبر خدا به دست سیاست‌بازان مسلمان‌نما و عوامل آنان، تحریف می‌گردد و بدین ترتیب است که از حدیث، بر ضد حدیث، و از اسلام بر ضد اسلام، سوء استفاده می‌شود و سرانجام با نادیده گرفتن جایگاه امامت در جامعه اسلامی و به فراموشی سپردن توصیه‌های پیامبر صلی الله علیه و آله، عصر علم و اسلام در امت اسلامی سپری می‌گردد و رجعت به جاهلیت و گم‌راهی، تحقق می‌یابد.

بنا بر این، بدون تردید، مقصود از احادیثی که مرگ بدون شناخت امام را مرگ جاهلی می‌دانند،^۲ بیم دادن از عدم تمسک به ولایت اهل بیت علیهم السلام است که ضرورت تمسک به آنان، در حدیث ثقلین و غدیر و صدها حدیث دیگر، برای مردم، بیان شده است.

۱. ر.ک: ص ۳۲ ح ۱۹۰.

۲. مَنْ مَاتَ وَ لَمْ يَعْرِفْ إِمَامَ زَمَانِهِ مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً (ر.ک: ص ۱۶۰ ح ۳۰۵).

٥ / ٤

عَرْضُ رِوَايَةٍ وَجُوبِ مَعْرِفَةِ الْإِمَامِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَلَى أَهْلِ الْبَيْتِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ

١٩٧. الكافي : عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَيْسَى، عَنْ يُونُسَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، قَالَ : حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ عَبْدِ الْأَعْلَى، قَالَ : سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام عَنْ قَوْلِ الْعَامَّةِ : إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وآله قَالَ : مَنْ مَاتَ وَلَيْسَ لَهُ إِمَامٌ مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً، فَقَالَ : الْحَقُّ وَاللَّهِ .

١٩٨. الكافي : الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ الْوَشَّاءِ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَائِدٍ، عَنِ ابْنِ أُذَيْنَةَ، عَنِ الْفُضَيْلِ بْنِ يَسَارٍ، قَالَ : ابْتَدَأْنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ صلى الله عليه وآله يَوْمًا وَقَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وآله :

مَنْ مَاتَ وَلَيْسَ عَلَيْهِ إِمَامٌ فَمِيتُهُ مِيتَةٌ جَاهِلِيَّةٌ ! فَقُلْتُ : قَالَ ذَلِكَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وآله ؟ فَقَالَ : إِي وَاللَّهِ قَدْ قَالَ، قُلْتُ : فَكُلُّ مَنْ مَاتَ وَلَيْسَ لَهُ إِمَامٌ فَمِيتُهُ مِيتَةٌ جَاهِلِيَّةٌ ؟ قَالَ : نَعَمْ .

١٩٩. الكافي : الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنِ الْوَشَّاءِ قَالَ : حَدَّثَنِي عَبْدُ الْكَرِيمِ بْنُ عَمْرٍو، عَنِ ابْنِ أَبِي يَعْفُورٍ، قَالَ : سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ صلى الله عليه وآله عَنْ قَوْلِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه وآله : « مَنْ مَاتَ وَلَيْسَ لَهُ إِمَامٌ فَمِيتُهُ مِيتَةٌ جَاهِلِيَّةٌ »، قَالَ : فَقُلْتُ : مِيتَةٌ كُفْرٍ ؟ قَالَ : مِيتَةٌ ضَلَالٍ، قُلْتُ : فَمَنْ مَاتَ الْيَوْمَ وَلَيْسَ لَهُ إِمَامٌ، فَمِيتُهُ مِيتَةٌ جَاهِلِيَّةٌ ؟ فَقَالَ : نَعَمْ .

۵/۴

عرضه روایت لزوم شناخت امام علیه السلام بر اهل بیت علیهم السلام

۱۹۷. الکافی - به نقل از عبد الأعلى - : از امام صادق علیه السلام، [صحت] سخن توده مردم را که از پیامبر خدا صلی الله علیه و آله نقل می کنند که فرمود: هر کس بدون امام بمیرد، به مرگ جاهلی مرده است، جویا شدم. فرمود: «به خدا سوگند، حقیقت دارد»^۱.

۱۹۸. الکافی - به نقل از فضیل بن یسار - : روزی امام صادق علیه السلام برای ما آغاز سخن کرد و فرمود: «پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: "هر کس بمیرد و امامی نداشته باشد، مردنش مردنی جاهلی است"».

گفتم: این را پیامبر خدا فرموده است؟

فرمود: «آری، به خدا سوگند، او فرموده است».

گفتم: پس هر کس بمیرد و امامی نداشته باشد، مرگش مرگ جاهلیت است؟^۲
فرمود: «آری».

۱۹۹. الکافی - به نقل از ابن ابی یعفور - : از امام صادق علیه السلام در باره این سخن پیامبر خدا صلی الله علیه و آله

که: «هر کس بمیرد و امامی نداشته باشد، مرگش مرگی جاهلی است»، پرسیدم و

گفتم: آیا مقصود، مردن در حال کفر است؟

فرمود: «مردن در حال گمراهی است».

گفتم: پس امروز هم هر کس بمیرد و امامی نداشته باشد، مرگش مرگی جاهلی

است؟

فرمود: «آری»^۳.

۱. الکافی: ج ۱ ص ۳۷۸ ح ۲ (با سند معتبر).

۲. الکافی: ج ۱ ص ۳۷۶ ح ۱ (با سند معتبر)، کمال الدین: ص ۶۶۸ ح ۱۱ (به نقل از محمد بن اسماعیل از امام رضا علیه السلام)، بحار الأنوار: ج ۲۳ ص ۷۸ ح ۷. نیز، ر.ک: تفسیر العیاشی: ج ۲ ص ۳۰۳ ح ۱۱۹.

۳. الکافی: ج ۱ ص ۳۷۶ ح ۲ (با سند معتبر). نیز، ر.ک: کمال الدین: ص ۴۰۹ ح ۹، کفایة الأثر: ص ۲۹۲، الصراط المستقیم: ج ۲ ص ۲۳۲، کشف الغمّة: ج ۳ ص ۲۱۸.

٢٠٠. المحاسن : عَنْهُ^١، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ النَّضْرِ، عَنِ يَحْيَى الْحَلْبِيِّ، عَنِ حُسَيْنِ بْنِ أَبِي الْعَلَاءِ، قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (ع) عَنْ قَوْلِ رَسُولِ اللَّهِ (ص): مَنْ مَاتَ لَيْسَ لَهُ إِمَامٌ مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً. فَقَالَ:

نَعَمْ، لَوْ أَنَّ النَّاسَ تَبِعُوا عَلِيَّ بْنَ الْحُسَيْنِ (ع) وَتَرَكَوا عَبْدَ الْمَلِكِ بْنَ مَرْوَانَ اهْتَدَوْا، فَقُلْنَا: مَنْ مَاتَ لَا يَعْرِفُ إِمَامَهُ مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً، مِيتَةً كُفْرًا؟ فَقَالَ: لَا، مِيتَةً ضَلَالٍ.

٢٠١. الكافي : أَحْمَدُ بْنُ إِدْرِيسَ، عَنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ، عَنِ صَفْوَانَ، عَنِ الْفَضِيلِ، عَنِ الْحَارِثِ بْنِ الْمُغِيرَةِ، قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع): قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص):

مَنْ مَاتَ لَا يَعْرِفُ إِمَامَهُ مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً؟ قَالَ: نَعَمْ. قُلْتُ: جَاهِلِيَّةً جَهْلَاءَ، أَوْ جَاهِلِيَّةً لَا يَعْرِفُ إِمَامَهُ؟ قَالَ: جَاهِلِيَّةً كُفْرًا وَنِفَاقًا وَضَلَالًا.

۲۰۰. المحاسن - به نقل از حسین بن ابی العلاء - : از امام صادق علیه السلام در باره این سخن پیامبر خدا صلی الله علیه و آله که: «هر کس بمیرد و امامی نداشته باشد، به مرگ جاهلی مرده است»، سؤال کردم.

فرمود: «آری، اگر مردم از علی بن حسین علیه السلام پیروی می کردند و عبد الملک بن مروان را رها می ساختند، هدایت می شدند».

گفتم: هر کس بمیرد و امامش را نشناسد، به مرگ جاهلی مرده است، [به معنای] مرگ در حال کفر است؟

فرمود: «نه، مردن در گمراهی است»^۱.

۲۰۱. الکافی - به نقل از حارث بن مغیره - : از امام صادق علیه السلام پرسیدم: آیا پیامبر خدا فرموده است: «هر کس بمیرد و امامش را نشناسد، به مرگ جاهلی مرده است»؟
فرمود: «آری».

گفتم: جاهلیت محض، یا جاهلیتی که امامش را نشناسد؟

فرمود: «جاهلیت کفر و نفاق و گمراهی»^۲.

۱. المحاسن: ج ۱ ص ۲۵۲ ح ۴۷۶ (با سند صحیح)، بحار الأنوار: ج ۲۳ ص ۷۶ ح ۳. نیز، رک: الکافی: ج ۱ ص ۱۸۷ ح ۱۱.

۲. الکافی: ج ۱ ص ۳۷۷ ح ۳ (با سند صحیح)، المحاسن: ج ۱ ص ۲۵۳ ح ۴۷۸ (با عبارت مشابه)، بحار الأنوار: ج ۸ ص ۳۶۲ ح ۳۹. نیز، رک: الإمامة والنبوة: ص ۲۲۰ ح ۷۱.

مرگ جاهلیت، اشاره به کفر است یا کم راهی؟

پیش از این توضیح دادیم احادیثی که شناخت امام حق را در همه دوره‌ها واجب دانسته و مرگ بدون شناخت او را مرگ جاهلی خوانده‌اند، مورد اتفاق مسلمین اند و به روشنی بر این مطلب دلالت دارند که با حذف مسئله امامت و رهبری، جامعه اسلامی به دوران جاهلیت پیش از اسلام باز می‌گردد.

مفاد احادیث اخیر، در واقع تأیید و تبیین احادیثی است که مرگ بدون شناخت امام را مرگ جاهلی دانسته‌اند. نکته قابل تأمل در این احادیث، آن است که روایت حسین بن علا و روایت ابن ابی یعفور تصریح می‌کنند که مردن بدون امام، مرگ در حالت کفر نیست؛ بلکه مرگ در حالت ضلالت (و گمراهی) است، و در مقابل، روایت حارث بن مغیره تصریح می‌نماید که مرگ بدون شناخت امام، مرگ در حال کفر و نفاق و ضلالت است. بنا بر این چگونه می‌توان مفاد این دو دسته از احادیث را در تبیین مرگ جاهلی با هم جمع کرد؟

برای پاسخ به این سؤال باید توجه داشت که «کفر» معانی مختلفی دارد^۱ و یکی از آنها کفر جهلی است. کفر جهلی، به معنای پنهان کردن جهل با ادعای علم به مجهول است. کسی که جهل خود را کتمان می‌کند و مدعی دانستن چیزی می‌شود که نمی‌داند، کافر نامیده می‌شود، همان طور که به کشاورز به کلیل پنهان کردن دانه

۱. ر.ک: مبانی شناخت: ص ۳۰۰ (اقسام کفر نکوئیده).

زیر خاک، کافر اطلاق می‌گردد.

اگر جاهل، جهل خود را با ادعای علم و انکار آنچه نمی‌داند، پنهان نکند، کافر نیست. امام صادق علیه السلام می‌فرماید:

لَوْ أَنَّ الْعِبَادَ إِذَا جَهِلُوا وَقَفُوا وَلَمْ يَجْهَدُوا لَمْ يَكْفُرُوا.^۱

اگر بندگان به هنگام ندانستن، درنگ می‌کردند و انکار نمی‌کردند، کافر نمی‌شدند.

ولی اگر جاهل، با انکار آنچه نمی‌داند، مدعی علم شود و با این ادعا جهل خود را بپوشاند، علاوه بر این که جاهل است، کافر نیز هست.

در مورد مسئله مورد بحث - یعنی جهل به امام زمان هر دوران - نیز دو نوع جاهل، قابل تصور است: جاهلی که انکار کننده امام است، و جاهلی که انکار ندارد. حدیثی که تأکید دارد مرگ بدون امام، گمراهی است نه کفر، ناظر به حال جاهلی است که مجهول خود را انکار نمی‌کند، و حدیثی که تصریح می‌کند مرگ بدون شناخت امام، مرگ کفر و نفاق و گمراهی است، ناظر به حال جاهلی است که منکر امامت است.^۲

۱. الکافی: ج ۲ ص ۲۸۸ ح ۱۹. المحاسن: ج ۱ ص ۳۴۰ ح ۷۰۰ (به نقل از امام باقر علیه السلام). بحار الأنوار: ج ۲ ص ۱۲۰ ح ۱۳. نیز، ر.ک: غرر الحکم: ح ۷۵۸۲.

۲. گفتنی است مرحوم ملا صالح مازندرانی، بیان دیگری در شرح این احادیث دارد (ر.ک: شرح اصول الکافی، ملا صالح مازندرانی: ج ۱ ص ۵۵).

٤ / ٦

النَّهْيُ عَنْ إِنْكَارِ إِمَامَةِ أُمَّتِنَا أَهْلِ الْبَيْتِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَاتِّبَاعِ أُمَّتِنَا الْجَوْرِ

٢٠٢. كمال الدين : حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ زِيَادٍ بْنِ جَعْفَرٍ ، قَالَ : حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ هَاشِمٍ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ مَعْبُدٍ ، عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ خَالِدٍ ، عَنْ أَبِي الْحَسَنِ عَلِيِّ بْنِ مُوسَى الرُّضَا ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ آبَائِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :

أَنَا سَيِّدُ مَنْ خَلَقَ اللَّهُ ﷻ ، وَأَنَا خَيْرٌ مِنْ جِبْرَائِيلَ وَمِيكَائِيلَ وَإِسْرَافِيلَ وَحَمَلَةَ الْعَرْشِ ، وَجَمِيعِ مَلَائِكَةِ اللَّهِ الْمُقَرَّبِينَ ، وَأَنْبِيَاءِ اللَّهِ الْمُرْسَلِينَ ، وَأَنَا صَاحِبُ الشَّفَاعَةِ وَالْحَوْضِ الشَّرِيفِ ، وَأَنَا وَعَلِيُّ أَبُو هَذِهِ الْأُمَّةِ ، مَنْ عَرَفَنَا فَقَدْ عَرَفَ اللَّهُ ﷻ ، وَمَنْ أَنْكَرَنَا فَقَدْ أَنْكَرَ اللَّهُ ﷻ .

٢٠٣. الأماي للصدوق : حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ مَسْرُورٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ : حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَامِرٍ ، عَنْ عَمِّهِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَامِرٍ ، عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ ، عَنْ حَمْرَةَ بْنِ حُمَرَانَ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ أَبِي حَمْرَةَ ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ ، أَنَّهُ جَاءَ إِلَيْهِ رَجُلٌ فَقَالَ لَهُ : يَا أَبَا الْحَسَنِ ، إِنَّكَ تُدْعَى أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ ، فَمَنْ أَمَرَكَ عَلَيْهِمْ ؟ قَالَ ﷺ :

اللَّهُ جَلَّ جَلَالُهُ أَمَرَنِي عَلَيْهِمْ ، فَجَاءَ الرَّجُلُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ : يَا رَسُولَ اللَّهِ أَيْصَدُقُ عَلِيُّ فِيمَا يَقُولُ : إِنَّ اللَّهَ أَمَرَهُ عَلَى خَلْقِهِ ؟ فَغَضِبَ النَّبِيُّ ﷺ ثُمَّ قَالَ :

إِنَّ عَلِيًّا أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ بِوِلَايَةِ مِنَ اللَّهِ ﷻ ، عَقَدَهَا لَهُ فَوْقَ عَرْشِهِ ، وَأَشْهَدَ عَلَى ذَلِكَ مَلَائِكَتُهُ ، إِنَّ عَلِيًّا خَلِيفَةُ اللَّهِ وَحُجَّتُهُ اللَّهِ ، وَإِنَّهُ لِإِمَامُ الْمُسْلِمِينَ ، طَاعَتُهُ مَقْرُونَةٌ بِطَاعَةِ اللَّهِ ، وَمَعْصِيَتُهُ مَقْرُونَةٌ بِمَعْصِيَةِ اللَّهِ ، فَمَنْ جَهِلَهُ فَقَدْ جَهِلَنِي ، وَمَنْ عَرَفَهُ فَقَدْ عَرَفَنِي ، وَمَنْ أَنْكَرَ إِمَامَتَهُ فَقَدْ أَنْكَرَ نُبُوتِي ، وَمَنْ جَحَدَ إِمْرَتَهُ فَقَدْ جَحَدَ رِسَالَتِي .

۶/۴

نبی از انکار امامت اهل بیت علیهم السلام و پیروی حاکمان ستمگر

۲۰۲. کمال الدین - به نقل از حسین بن خالد، از امام رضا عج، از پدرانش علیهم السلام :- پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «من سرور آفریده‌های خدای عز و جل هستم. من از جبرئیل و میکائیل و اسرافیل و حاملان عرش خدا و همه فرشتگان مقربش و پیامبران فرستاده‌اش، برترم. من صاحب شفاعت و حوض شریف [کوثر] هستم. من و علی، پدران این امتیم. هر کس ما را بشناسد، خدای عز و جل را شناخته است و هر کس ما را انکار کند، خدای عز و جل را انکار کرده است»^۱.

۲۰۳. الأمالی، صدوق - به نقل از ابو حمزه، از امام زین العابدین عج از پدرش :- مردی نزد امیر مؤمنان - که دروذهای خدا بر ایشان باد - آمد و گفت: ای ابو الحسن! تو ادعای می‌کنی که امیر مؤمنان هستی. چه کسی تو را امیر آنان کرده است؟

فرمود: «خداوند - که جلالتش بشکوه باد - مرا امیر آنان کرده است».

آن مرد نزد پیامبر خدا صلی الله علیه و آله آمد و گفت: ای پیامبر خدا! آیا علی راست می‌گوید که خداوند، او را امیر بر خلقش کرده است؟

پیامبر صلی الله علیه و آله خشمگین شد و سپس فرمود: «علی به موجب ولایتی که خدای عز و جل از بالای عرشش برای او منعقد کرده و فرشتگانش را بر آن گواه گرفته، امیر مؤمنان است. بی تردید، علی خلیفه خدا و حجّت اوست. بی گمان، او امام مسلمانان است، اطاعتش قرین اطاعت خدا و نافرمانی‌اش با نافرمانی خدا همراه است. هر کس او را نشناسد، مرا نشناخته است و هر کس او را بشناسد، مرا شناخته است. هر کس امامت او را انکار کند، نبوت مرا انکار کرده است و هر کس منکر امارت او باشد، منکر رسالت من است»^۲.

۱. کمال الدین: ص ۲۶۱ ح ۷ (با سند معتبر)، بحار الأنوار: ج ۲۶ ص ۳۴۲ ح ۱۳. نیز، ر.ک: بصائر الدرجات:

ص ۴۱۲ ح ۲. برای دیدن همه حدیث، ر.ک: همین دانش‌نامه: ج ۲ ص ۱۴۲ ح ۲۸۹.

۲. الأمالی، صدوق: ص ۱۹۴ ح ۲۰۵ (با سند معتبر)، التحصین، ابن طاووس: ص ۵۳۵، بشارة المصطفی:

ص ۲۴، بحار الأنوار: ج ۲۶ ص ۲۲۷ ح ۵. نیز، برای دیدن همه حدیث، ر.ک: همین دانش‌نامه: ج ۱ ص ۳۷۸

٢٠٤. الكافي : عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنِ الْوَشَاءِ، عَنْ دَاوُدَ الْحَمَّارِ، عَنْ ابْنِ أَبِي يَعْفُورٍ، عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) قَالَ: سَمِعْتُهُ يَقُولُ:

ثَلَاثَةٌ لَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَلَا يُزَكِّيهِمْ، وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ: مَنْ ادَّعَى إِمَامَةً مِنْ اللَّهِ لَيْسَتْ لَهُ، وَمَنْ جَحَدَ إِمَاماً مِنَ اللَّهِ، وَمَنْ زَعَمَ أَنَّ لَهُمَا فِي الْإِسْلَامِ نَصِيباً.

٢٠٥. الكافي : الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ قَالَ: حَدَّثَنِي الْوَشَاءُ قَالَ: حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عُمَرَ الْخَلَّالُ، قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي الْحَسَنِ (ع): أَخْبِرْنِي عَمَّنْ عَانَدَكَ وَلَمْ يَعْرِفْ حَقَّكَ مِنْ وُلْدِ فَاطِمَةَ، هُوَ وَسَائِرُ النَّاسِ سِوَاءِ فِي الْعِقَابِ؟ فَقَالَ:

كَانَ عَلَيَّ بْنُ الْحُسَيْنِ (ع) يَقُولُ: عَلَيْهِمْ ضِعْفًا الْعِقَابِ.

٢٠٦. الأماشي للطوسي : أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُحَمَّدٍ، قَالَ: أَخْبَرَنَا أَبُو غَالِبٍ أَحْمَدُ بْنُ

مُحَمَّدٍ الزُّرَّارِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ الْحَمِيرِيُّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ أَبِي الْخَطَّابِ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ، عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ، عَنْ عَمَّارِ بْنِ مُوسَى السَّابَاطِيِّ، قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع): إِنَّ أَبَا أُمَيَّةَ يَوْسُفَ بْنَ ثَابِتٍ حَدَّثَ عَنْكَ أَنَّكَ قُلْتَ: لَا يَضُرُّ مَعَ الْإِيمَانِ عَمَلٌ، وَلَا يَنْفَعُ مَعَ الْكُفْرِ عَمَلٌ. فَقَالَ (ع): إِنَّهُ لَمْ يَسْأَلْنِي أَبُو أُمَيَّةَ عَنْ تَفْسِيرِهَا، إِنَّمَا عَنَيْتُ بِهَذَا أَنَّهُ مَنْ عَرَفَ الْإِمَامَ مِنْ آلِ مُحَمَّدٍ (ع) وَتَوَلَّاهُ، ثُمَّ عَمِلَ لِنَفْسِهِ بِمَا شَاءَ مِنْ عَمَلِ الْخَيْرِ قَبْلَ مِنْهُ ذَلِكَ، وَضَوِّعَ لَهُ أضعافاً كَثِيرَةً، فَانْتَفَعَ بِأَعْمَالِ الْخَيْرِ مَعَ الْمَعْرِفَةِ، فَهَذَا مَا عَنَيْتُ بِذَلِكَ، وَكَذَلِكَ لَا يَقْبَلُ اللَّهُ مِنَ الْعِبَادِ الْأَعْمَالَ الصَّالِحَةَ الَّتِي يَعْمَلُونَهَا إِذَا تَوَلَّوْا الْإِمَامَ الْجَائِرَ الَّذِي لَيْسَ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى.

فَقَالَ لَهُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي يَعْفُورٍ: أَلَيْسَ اللَّهُ تَعَالَى قَالَ: «مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَا وَهُمْ مِنْ فَرْعِ يَوْمِئِذٍ آمِنُونَ»^١ فَكَيْفَ لَا يَنْفَعُ الْعَمَلُ الصَّالِحُ مِمَّنْ تَوَلَّى أَيْمَةَ الْجَوْرِ؟

۲۰۴. الکافی - به نقل از ابن ابی یعفور - : شنیدم که امام صادق ع می فرماید: «خداوند، روز قیامت با سه کس سخن نمی گوید و آنان را پاک نمی دارد و عذابی دردناک دارند: کسی که به دروغ، ادعای امامت از جانب خدا کند، کسی که امامی از جانب خدا را انکار کند، و هر کس که بیندارد آن دو، بهره ای از مسلمانی دارند»^۱.

۲۰۵. الکافی - به نقل از احمد بن عمر حلال - : به امام کاظم ع گفتم: به من بگو: آیا عذاب کسی که با تو دشمنی می کند و حق فرزندی فاطمه بودنت را پاس نمی نهد، با بقیه مردم یکسان است؟

فرمود: «علی بن حسین (زین العابدین ع) می فرمود: عذاب آنان، دو چندان است»^۲.
 ۲۰۶. الامالی، طوسی - به نقل از عمار بن موسی ساباطی - : به امام صادق ع گفتم: ابو امیه یوسف بن ثابت، از شما نقل کرده که فرموده اید: با ایمان، عملی زیان نمی رساند و با کفر، عملی سود نمی بخشد.

فرمود: «ابو امیه از تفسیر آن نپرسید! مقصود من، این بود که هر کس امام از خاندان محمد را بشناسد و ولایتش را بپذیرد، سپس هر کار خیری را برای خود انجام دهد، از او پذیرفته می شود و پاداشش دو چندان می شود و با شناخت امام است که از اعمال خیر سود می برد. این، مقصود من بوده است، و همین گونه خداوند، اعمال شایسته بندگانی که ولایت حاکم ستمکار نصب نشده از جانب خدای متعال را پذیرفته اند، قبول نمی کند».
 عبد الله بن ابی یعفور به ایشان گفت: آیا خدای متعال نفرموده است: «هر کس نیکی به میان آورد، پاداشی بهتر از آن خواهد داشت، و آنان از هراس آن روز ایمن اند»؟ پس چگونه عمل شایسته به پذیرنده حاکمان ستمکار سودی نمی بخشد؟

امام صادق ع فرمود: «آیا می دانی که مقصود خدای متعال از کار نیک در این آیه چیست؟ به خدا سوگند، آن، شناخت امام و اطاعت از اوست، و خدای ع فرموده است:

۱. الکافی: ج ۱ ص ۳۷۳ ح ۴ (با سند صحیح) و ص ۳۷۴ ح ۱۲، الغیبه، نعمانی: ص ۱۱۲ ح ۳ (هر دو منبع با سند معتبر)، تفسیر العیاشی: ج ۱ ص ۱۷۸ ح ۶۴، بحار الأنوار: ج ۷ ص ۲۱۲ ح ۱۱۳.
 ۲. الکافی: ج ۱ ص ۳۷۷ ح ۲ (با سند معتبر).

فَقَالَ لَهُ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (ع):

وَهَلْ تَدْرِي مَا الْحَسَنَةُ الَّتِي عَنَاهَا اللَّهُ تَعَالَى فِي هَذِهِ الْآيَةِ؟ هِيَ وَاللَّهِ مَعْرِفَةُ الْإِمَامِ
وِطَاعَتُهُ، وَقَالَ (ع): «وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَكَبَّتْ وَجُوهُهُمْ فِي النَّارِ هَلْ تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنْتُمْ
تَعْمَلُونَ»^١ وَإِنَّمَا أَرَادَ بِالسَّيِّئَةِ انْكَارَ الْإِمَامِ الَّذِي هُوَ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى.

ثُمَّ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (ع): مَنْ جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِوَلَايَةِ إِمَامٍ جَائِرٍ لَيْسَ مِنَ اللَّهِ، وَجَاءَ
مُنْكَرًا لِحَقِّنَا، جَاحِدًا بِوَلَايَتِنَا، أَكْبَهُ اللَّهُ تَعَالَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِي النَّارِ.

٢٠٧. الكافي: مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى، عَنِ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ، عَنِ صَفْوَانَ بْنِ يَحْيَى، عَنِ
الْعَلَاءِ بْنِ رَزِينِ، عَنِ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ (ع) يَقُولُ:

كُلُّ مَنْ دَانَ اللَّهُ (ع) بِعِبَادَةٍ يَجْهَدُ فِيهَا نَفْسَهُ وَلَا إِمَامَ لَهُ مِنَ اللَّهِ فَسَعِيهُ غَيْرُ مَقْبُولٍ...
وَاعْلَمْ يَا مُحَمَّدُ، أَنَّ أَيْمَةَ الْجَوْرِ وَأَتْبَاعَهُمْ لَمَعَزُولُونَ عَنِ دِينِ اللَّهِ، قَدْ ضَلُّوا وَأَضَلُّوا،
فَأَعْمَالُهُمُ الَّتِي يَعْمَلُونَهَا «كَرَمَادٍ أَشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ لَا يَقْدِرُونَ مِمَّا
كَسَبُوا عَلَى شَيْءٍ ذَلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ»^٢.

راجع: ص ٢٠ ح ١٧٥.

٧ / ٤

النَّهْيُ عَنِ انْكَارِ وَاحِدٍ مِنَ أُمَّةِ أَهْلِ الْبَيْتِ (ع)

٢٠٨. كمال الدين: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ الْوَلِيدِ (ع)، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ
الْحَسَنِ الصَّفَّارُ، وَالْحَسَنِ بْنُ مَبِيطِلِ الدَّقَاقِ، وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرِ الْجَمِيرِيِّ

«هر کس کار زشتی بیاورد، صورت‌هایشان در دوزخ فرو می‌افتد. آیا جز به آنچه کردند، مجازات شدند؟» و مقصود او، از کار زشت، انکار امامی است که از جانب خدای متعال باشد.
سپس امام صادق عج فرمود: «هر کس روز قیامت به ولایت امام ستمکاری نصب نشده از جانب خدا [به محشر] وارد شود و منکر حق ما و رد کننده ولایت ما باشد، خدای متعال، او را در روز قیامت به آتش می‌اندازد».^۱

۲۰۷. الکافی - به نقل از محمد بن مسلم - : امام باقر عج فرمود: «هر کس با عبادتی طاقت فرسا، خداوند عزوجل را بندگی کند، اما پیشوایی از جانب خداوند نداشته باشد، عبادتش پذیرفته نیست ....

بدان - ای محمد - که پیشوایان ستم و پیروان آنان، از دین خدا برکنارند. خود، گمراه اند و [مردم را] به گمراهی می‌افکنند. کارهایی که انجام می‌دهند، همانند خاکستری است که در یک روز طوفانی، تندبادی بر آن بوزد، [یعنی] از کردارشان چیزی دستگیرشان نمی‌شود. این است گمراهی دور و دراز».^۲

ر.ک: ص ۲۱ ح ۱۷۵.

۷ / ۴

نبی از انکار حتی یک امام از اهل بیت علیهم‌السلام

۲۰۸. کمال الدین - به نقل از عبد الله بن مسکان - : امام صادق عج فرمود: «هر کس یک نفر

۱. الأمالی، طوسی: ص ۴۱۷ ح ۹۳۹ (با سند معتبر)، تأویل الآیات الظاهرة: ج ۱ ص ۴۱۱ ح ۲۱، بحار الأنوار: ج ۲۷ ص ۱۷۰ ح ۱۱، نیز، ر.ک: المحاسن: ج ۱ ص ۲۶۸ باب «قبول العمل»، المقنعة: ص ۳۲.
۲. الکافی: ج ۱ ص ۱۸۳ ح ۸، المحاسن: ج ۱ ص ۱۷۷ ح ۲۷۵ (هر دو منبع با سند صحیح)، الغیبة، نعمانی: ص ۱۲۷ ح ۲ (با سند موثق)، بحار الأنوار: ج ۲۳ ص ۸۷ ح ۳۰.

جَمِيعاً، قالوا: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ أَبِي الْخَطَّابِ وَيَعْقُوبُ بْنُ يَزِيدَ
وإِبْرَاهِيمُ بْنُ هَاشِمٍ جَمِيعاً، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي عُمَيْرٍ وَصَفْوَانَ بْنِ يَحْيَى جَمِيعاً، عَنْ
عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُسْكَانَ، عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ:
مَنْ أَنْكَرَ وَاحِداً مِنَ الْأَحْيَاءِ، فَقَدْ أَنْكَرَ الْأَمْوَاتَ.

٨ / ٤

النَهْيُ عَنِ انْكَارِ إِمَامَةِ الْإِمَامِ الْقَائِمِ عليه السلام

٢٠٩. كمال الدين: حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ زِيَادِ بْنِ جَعْفَرِ الْهَمْدَانِيِّ عليه السلام، قَالَ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ
إِبْرَاهِيمَ بْنِ هَاشِمٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي عُمَيْرٍ، عَنْ غِيَاثِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ التَّمِيمِيِّ،
عَنِ الصَّادِقِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ آبَائِهِ عليهم السلام قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وآله:
مَنْ أَنْكَرَ الْقَائِمَ مِنْ وُلْدِي فَقَدْ أَنْكَرَنِي.

٢١٠. كمال الدين: حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ إِدْرِيسَ عليه السلام، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ
أَيُّوبَ بْنِ نُوحٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ مِهْرَانَ، عَنِ الصَّادِقِ جَعْفَرِ بْنِ
مُحَمَّدٍ عليه السلام أَنَّهُ قَالَ:

«مَنْ أَقَرَّ بِجَمِيعِ الْأَيْمَةِ وَجَحَدَ الْمَهْدِيَّ، كَانَ كَمَنْ أَقَرَّ بِجَمِيعِ الْأَنْبِيَاءِ وَجَحَدَ
مُحَمَّدًا صلى الله عليه وآله نُبُوتَهُ» فَقِيلَ لَهُ: يَا بْنَ رَسُولِ اللَّهِ فَمَنِ الْمَهْدِيُّ مِنْ وُلْدِكَ؟ قَالَ:
الْخَامِسُ مِنْ وُلْدِ السَّابِعِ، يَغِيبُ عَنْكُمْ شَخْصُهُ، وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ تَسْمِيَتُهُ.

٢١١. كمال الدين: حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى الْعَطَّارِ عليه السلام قَالَ: حَدَّثَنَا سَعْدُ بْنُ
عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ جَعْفَرِ بْنِ وَهَبِ الْبَغْدَادِيِّ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا مُحَمَّدٍ
الْحَسَنَ بْنَ عَلِيٍّ عليه السلام يَقُولُ:

[امام] زنده را انکار کند، [امامان] مرده را انکار کرده است.^۱

۸ / ۴

نبی از انکار امام قائم علیه السلام

۲۰۹. کمال الدین - به نقل از غیاث بن ابراهیم تمیمی، از امام صادق علیه السلام، از پدرانش علیهم السلام - :
پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «هر کس [امام] قائم از فرزندانم را انکار کند، مرا انکار کرده است».^۲

۲۱۰. کمال الدین - به نقل از صفوان بن مهران - : امام صادق علیه السلام فرمود: «هر کس به همه امامان اقرار کند، اما منکر مهدی باشد، همانند کسی است که به همه پیامبران اقرار کند، ولی منکر پیامبری محمد صلی الله علیه و آله باشد».

گفته شد: ای فرزند پیامبر خدا! مهدی از نسل تو، کیست؟

فرمود: «پنجمین از نسل هفتمین، که بدنش از شما غایب است و بردن نام او، بر شما روا نیست».^۳

۲۱۱. کمال الدین - به نقل از موسی بن جعفر بن وهب بغدادی - : شنیدم که امام حسن عسکری علیه السلام می فرماید: «گویی می بینم که پس از من در جانشین من اختلاف کرده‌اید. به هوش باشید! کسی که امامان پس از پیامبر خدا صلی الله علیه و آله را بپذیرد، اما فرزند مرا انکار کند، مانند کسی است که همه پیامبران و فرستادگان او را بپذیرد، ولی نبوت

۱. کمال الدین: ص ۴۱۰ ح ۲ (با سند صحیح) و ح ۱، الإمامة و البصرة: ص ۲۳۰ ح ۷۹ (با سند صحیح)، الغيبة،

نعمانی: ص ۱۲۹ ح ۴ (با سند موثق)، بحار الأنوار: ج ۲۳ ص ۹۵ ح ۱.

۲. کمال الدین: ص ۴۱۲ ح ۸ (با سند صحیح)، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۷۳ ح ۲۰.

۳. کمال الدین: ص ۳۳۳ ح ۱ با سند معتبر و ص ۴۱۱ ح ۵ (هر دو منبع با سند معتبر) و ص ۲۳۸ ح ۱۲ عن عبد

الله بن أبي يعفور، أعلام الوری: ج ۲ ص ۲۲۴، كشف الغمة: ج ۳ ص ۲۱۳، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۱۴۳ ح ۴.

كَأَنِّي بِكُمْ وَقَدْ اخْتَلَفْتُمْ بَعْدِي فِي الْخَلْفِ مِنِّي، أَمَا إِنَّ الْمُقَرَّرَ بِالْأَيْمَةِ بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، الْمُنْكَرَ لِوَلَدِي، كَمَنْ أَقَرَّ بِجَمِيعِ أَنْبِيَاءِ اللَّهِ وَرُسُلِهِ. ثُمَّ أَنْكَرَ نُبُوَّةَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، وَالْمُنْكَرَ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ، كَمَنْ أَنْكَرَ جَمِيعَ أَنْبِيَاءِ اللَّهِ؛ لِأَنَّ طَاعَةَ آخِرِنَا كَطَاعَةَ أَوْلَانَا، وَالْمُنْكَرَ لِآخِرِنَا كَالْمُنْكَرِ لِأَوْلَانَا. أَمَا إِنَّ لِي وَلَدِي غَيْبَةً يَرْتَابُ فِيهَا النَّاسُ، إِلَّا مَنْ عَصَمَهُ اللَّهُ ﷻ.

٢١٢. كمال الدين : حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْوَرَّاقُ قَالَ : حَدَّثَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرِ الْأَسَدِيِّ ﷺ قَالَ : حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عِمْرَانَ النَّخَعِيُّ، عَنْ عَمِّهِ الْحُسَيْنِ بْنِ يَزِيدَ النَّوْفَلِيِّ، عَنْ غِيَاثِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، عَنِ الصَّادِقِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ آبَائِهِ ﷺ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :

مَنْ أَنْكَرَ الْقَائِمَ مِنْ وَلَدِي فِي زَمَانِ غَيْبَتِهِ (فَا) مَاتَ (فَقَدْ مَاتَ) مِيتَةً جَاهِلِيَّةً.

٢١٣. كمال الدين : حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ وَاسِطِ النَّيسَابُورِيِّ الْعَطَّارُ ﷺ قَالَ : حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ قُتَيْبَةَ النَّيسَابُورِيِّ، عَنْ حَمْدَانَ بْنِ سُلَيْمَانَ قَالَ : حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرِ الْهَمْدَانِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْفَضْلِ الْهَاشِمِيِّ، عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ، عَنِ الصَّادِقِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ ﷺ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :

الْقَائِمُ مِنْ وَلَدِي اسْمُهُ اسْمِي، وَكُنْيَتُهُ كُنْيَتِي، وَشِمَائِلُهُ شِمَائِلِي، وَسُنَّتُهُ سُنَّتِي، يُقِيمُ النَّاسَ عَلَى مِلَّتِي وَشَرِيعَتِي، وَيَدْعُوهُمْ إِلَى كِتَابِ رَبِّي ﷻ، مَنْ أَطَاعَهُ فَقَدْ أَطَاعَنِي، وَمَنْ عَصَاهُ فَقَدْ عَصَانِي، وَمَنْ أَنْكَرَهُ فِي غَيْبَتِهِ فَقَدْ أَنْكَرَنِي، وَمَنْ كَذَّبَهُ فَقَدْ كَذَّبَنِي، وَمَنْ صَدَّقَهُ فَقَدْ صَدَّقَنِي، إِلَى اللَّهِ أَشْكُو الْمُكَذِّبِينَ لِي فِي أَمْرِهِ، وَالْجَاحِدِينَ لِقَوْلِي فِي شَأْنِهِ، وَالْمُضِلِّينَ لِأُمَّتِي عَنْ طَرِيقَتِهِ «وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا

پیامبر خدا ص را انکار کند و منکر پیامبر خدا ص مانند کسی است که همه پیامبران خدا را انکار کرده باشد؛ زیرا اطاعت آخرین ما، مانند اطاعت از اولین ما، و انکار آخرین ما، مانند انکار اولین ما است. هان! فرزندانم غیبتی دارد که مردم در آن به تردید می افتند، جز آن که خدای عزوجل نگاهش دارد»^۱.

۲۱۲. کمال الدین - به نقل از غیاث بن ابراهیم، از امام صادق ع، از پدرانش ع - : پیامبر خدا ص فرمود: «هر کس قائم از فرزندانم را در روزگار غیبتش انکار کند و در همان حال بمیرد، به مرگ جاهلی مرده است»^۲.

۲۱۳. کمال الدین - به نقل از هشام بن سالم، از امام صادق ع، از پدرش، از جدش ع - : پیامبر خدا ص فرمود: «قائم، از فرزندان من است. نامش، نام من، کنیه اش کنیه من، خُلق و خوی او، خُلق و خوی من، و شیوه اش شیوه من است. مردم را به دین و آیین من می آورد و آنان را به کتاب خدایم عزوجل فرا می خواند. هر کس او را اطاعت کند، مرا اطاعت کرده است و هر کس او را نافرمانی کند، مرا نافرمانی کرده است. هر کس او را در روزگار غیبتش انکار کند، مرا انکار کرده است و هر کس او را تکذیب کند، مرا تکذیب کرده است. هر کس او را تصدیق کند، مرا تصدیق کرده است. از تکذیب کنندگان من در باره او، و منکران سخنم در شأن او، و کسانی که امتم را از راه او به بیراهه می برند، به خدا شکایت می کنم و کسانی که ستم کرده اند، به زودی خواهند دانست که به کدام بازگشتگاه بر خواهند گشت»^۳.

۱. کمال الدین: ص ۴۰۹ ح ۸ (با سند معتبر)، أعلام الوری: ج ۲ ص ۲۵۲، كشف الغمة: ج ۳ ص ۳۱۷، الصراط المستقیم: ج ۲ ص ۲۲۲، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۱۶۰ ح ۶.
 ۲. کمال الدین: ص ۴۱۲ ح ۱۲ (با سند معتبر)، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۷۳ ح ۲۱، نیز، رک: الغيبة، طوسی: ص ۲۹۰ ح ۲۴۷.
 ۳. کمال الدین: ص ۴۱۱ ح ۶، أعلام الوری: ج ۲ ص ۲۲۷، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۷۳ ح ۱۹.

أَيُّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ؟^١

٩ / ٤

حُكْمُ مَنْ لَا يَفْقَهُ عَلَى مَعْرِفَةِ الْإِمَامِ عَلَيْهِ السَّلَامُ

٢١٤. كمال الدين : حَدَّثَنَا أَبِي ع ، قَالَ : حَدَّثَنَا سَعْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى وَيَعْقُوبَ بْنِ يَزِيدَ جَمِيعاً ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ فَضَالٍ ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ مَنصُورٍ ، عَنْ رَجُلٍ - وَاسْمُهُ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ - ، عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع ، قَالَ : قَالَ : إِذَا أَصْبَحْتَ وَأَمْسَيْتَ لَا تَرَى إِمَاماً تَأْتُمُّ بِهِ ، فَأَحِبِّ مَنْ كُنْتَ تُحِبُّ^٢ ، وَأَبْغِضْ مَنْ كُنْتَ تُبْغِضُ^٣ ، حَتَّى يُظْهِرَهُ اللَّهُ ع.

٢١٥. الكافي : مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنِ ابْنِ فَضَالٍ ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيِّ الْعَطَّارِ ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ مَنصُورٍ ، عَمَّنْ ذَكَرَهُ ، عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع ، قَالَ : قُلْتُ : إِذَا أَصْبَحْتُ وَأَمْسَيْتَ لَا أَرَى إِمَاماً أَنْتُمْ بِهِ مَا أَصْنَعُ ؟

قَالَ : فَأَحِبِّ مَنْ كُنْتَ تُحِبُّ ، وَأَبْغِضْ مَنْ كُنْتَ تُبْغِضُ ، حَتَّى يُظْهِرَهُ اللَّهُ ع.

٢١٦. الكافي : مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي نَجْرَانَ ، عَنْ عِيسَى بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عُمَرَ بْنِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ ، عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع ، قَالَ : قُلْتُ لَهُ : إِنْ كَانَ كَوْنٌ - وَلَا أَرَانِي اللَّهُ ذَلِكَ - فَبِمَنْ أَنْتُمْ ؟

١. الشعراء : ٢٢٧.

٢. أي : من الأئمة . ولا ترجع عن الاعتقاد بإمامتهم ، وحبهم يقتضي العمل بما بقي بينهم من آثارهم والرجوع إلى رواية أخبارهم . ويحتمل تعميم من يشمل الرواة والعلماء الربانيين ، الذين كانوا يرجعون إليهم عند ظهور الإمام ع ، إذا لم يمكن الوصول إليه (مرآة العقول : ج ٤ ص ٥٩).

٣. أي : من أئمة الجور وأتباعهم ، وهو يستلزم الاجتناب عن طريقتهم من البدع والأهواء والقياسات والاستحسانات (مرآة العقول : ج ٤ ص ٥٩).

۹ / ۴

تکلیف کسی که توان شناخت امام علیه السلام را ندارد

۲۱۴. کمال الدین - به نقل از عمر بن عبد العزیز - : امام صادق علیه السلام فرمود: «هر گاه وضعی پیش آمد که امامی را ندیدی تا از او پیروی کنی، کسی را که دوست می داشته‌ای، دوست بدار^۱ و کسی را که دشمن می داشته‌ای^۲، دشمن بدار، تا این که خداوند تعالی او را آشکار گرداند»^۳.

۲۱۵. الکافی - به نقل از منصور، از کسی که او نامش را برد - : به امام صادق علیه السلام گفتم: هر گاه زمانی آمد که امامی را ندیدم [و حضور نداشت] تا از او پیروی نمایم، چه کنم؟ فرمود: «کسی را که دوست می داشتی، دوست بدار و کسی را که دشمن می داشتی، دشمن بدار، تا آن که خداوند تعالی او را آشکار سازد»^۴.

۲۱۶. الکافی - به نقل از عیسی بن عبد الله - : به امام صادق علیه السلام گفتم: اگر [برای شما] پیشامدی کند - و خدا نکند که آن روز را ببینم -، چه کسی را امام خود قرار دهم؟ امام صادق علیه السلام به فرزندش موسی علیه السلام اشاره فرمود.
گفتم: اگر برای موسی پیشامدی کرد، چه کسی را امام خود گردانم؟
فرمود: «فرزندش را».

۱. یعنی: از ائمه علیهم السلام و از اعتقاد به امامت آنان، دست بر مدار. البته دوست داشتن آنان، اقتضا دارد که به آنچه از آثارشان باقی مانده است، عمل شود و به روایان اخبارشان مراجعه شود، و احتمالاً می توان آن را تعمیم داد که شامل روایان و علمای ربّانی بشود؛ همانان که در زمان روی کار آمدن امام نیز، کسانی که امکان دسترسی به او (امام) را ندارند، به آنان مراجعه می کنند.

۲. یعنی: پیشوایان باطل و ستم پیروان آنان. و این، مستلزم دوری کردن از راه و رسم آنان، یعنی بدعت‌ها و عقاید باطل و قیاس و استحسانات است.

۳. کمال الدین: ص ۳۴۸ ح ۲۷، الفیفة، نعمانی: ص ۱۵۸ ح ۳، بحار الأنوار: ج ۵۲ ص ۱۴۸ ح ۷۱.

۴. الکافی: ج ۱ ص ۳۴۲ ح ۲۸.

قَالَ: فَأَوْمَأَ إِلَى ابْنِهِ مُوسَى (ع).

قُلْتُ: فَإِنْ حَدَّثَ بِمُوسَى حَدَّثُ فَبِمَنْ أَنْتُمْ؟

قَالَ: بِوَلَدِهِ.

قُلْتُ: فَإِنْ حَدَّثَ بِوَلَدِهِ حَدَّثُ وَتَرَكَ أَخًا كَبِيرًا وَابْنًا صَغِيرًا فَبِمَنْ أَنْتُمْ؟

قَالَ: بِوَلَدِهِ. ثُمَّ قَالَ: هُكَذَا أَبَدًا.

قُلْتُ: فَإِنْ لَمْ أَعْرِفْهُ وَلَا أَعْرِفُ مَوْضِعَهُ؟

قَالَ: تَقُولُ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَتَوَلَّى مَنْ بَقِيَ مِنْ حُجَجِكَ مِنْ وُلْدِ الْإِمَامِ الْمَاضِي، فَإِنَّ

ذَلِكَ يُجْزِيكَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ.^١

٢١٧. كمال الدين: حَدَّثَنَا أَبِي (ع) قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرِ الْحَمِيرِيِّ، عَنْ أَيُّوبَ بْنِ

نُوحٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي عُمَيْرٍ، عَنْ جَمِيلِ بْنِ دَرَّاجٍ، عَنْ زُرَّارَةَ، قَالَ: قَالَ:

أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (ع):

يَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ يَغِيبُ عَنْهُمْ إِمَامُهُمْ، فَقُلْتُ لَهُ: مَا يَصْنَعُ النَّاسُ فِي ذَلِكَ

الزَّمَانِ؟ قَالَ: يَتَمَسَّكُونَ بِالْأَمْرِ الَّذِي هُمْ عَلَيْهِ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ.

٢١٨. كمال الدين: حَدَّثَنَا أَبِي وَمُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ الْوَلِيدِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا،

قَالَا: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ الصَّفَّارُ، عَنْ الْعَبَّاسِ بْنِ مَعْرُوفٍ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ

مَهْرِيَّارَ، عَنْ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ، عَنْ حَمَّادِ بْنِ عَيْسَى، عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ جَرِيرٍ، عَنْ

عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانٍ قَالَ:

دَخَلْتُ أَنَا وَأَبِي عَلِيَّ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) فَقَالَ: فَكَيْفَ أَنْتُمْ إِذَا صِرْتُمْ فِي حَالٍ لَا

١. ليس في الإرشاد ذيله من «قلت: فان لم أعرفه...»

گفتم: اگر برای فرزندش پیشامدی کرد و برادر بزرگ و پسر کوچکی^۱ از خود بر جای نهاد، کدام یک را امام خود قرار دهم؟

فرمود: «فرزندش را» و سپس فرمود: «به همین ترتیب تا ابد».

گفتم: اگر او را نشناختم و جایش را ندانستم، چه کنم؟

فرمود: «می‌گویی: "بار خدایا! من پیرو حجت باقی مانده تو از فرزندان امام قبلی هستم". همین، برایت کافی است [و رفع تکلیف می‌کند]، به خواست خدا».^۲

۲۱۷. کمال الدین - به نقل از زراره - : امام صادق عج فرمود: «زمانی بر مردم فرا می‌رسد که امامشان از آنان غایب است».

گفتم: مردم در آن زمان، چه کنند؟

فرمود: «بر عقیده خویش (امامت) استوار بمانند تا برایشان آشکار گردد».^۳

۲۱۸. کمال الدین - به نقل از عبد الله بن سنان - : من و پدرم خدمت امام صادق عج رسیدیم.

ایشان فرمود: «چه می‌کنید آن گاه که وضعی پیش آید که در آن، نه امام هدایتگری بینید و نه نشانه‌ای نمایان، و از آن وضع، تنها کسی به سلامت می‌رهد که چونان دعای شخص در حال غرق شدن، دعا کند؟!».

پدرم گفت: هر گاه این بلا بیاید، چه کنیم؟

۱. یعنی: برادرش بزرگ‌تر از پسرش بود.

۲. الکافی: ج ۱ ص ۳۰۹ ح ۷. کمال الدین: ص ۴۱۶ ح ۷. الإرشاد: ج ۲ ص ۲۱۸. بحار الأنوار: ج ۲۵ ص ۲۵۲ ح ۱۱.

۳. کمال الدین: ص ۳۵۰ ح ۴۴ (با سند صحیح)، النبیة، نعمانی: ص ۱۵۸ ح ۲ (به نقل از حارث بن مغیره، با عبارت مشابه)، بحار الأنوار: ج ۵۲ ص ۱۴۹ ح ۷۵.

تَرُونَ فِيهَا إِمَامَ هُدًى، وَلَا عِلْمًا يُرَى، وَلَا يَنْجُو مِنْهَا إِلَّا مَنْ دَعَا دُعَاءَ الْغَرِيقِ؟

فَقَالَ لَهُ أَبِي: إِذَا وَقَعَ هَذَا لَيْلًا فَكَيْفَ نَصْنَعُ؟

فَقَالَ: أَمَا أَنْتَ فَلَا تُدْرِكُهُ، فَإِذَا كَانَ ذَلِكَ، فَتَمَسَّكُوا بِمَا فِي أَيْدِيكُمْ حَتَّى يَتَّضِحَ

لَكُمْ الْأَمْرُ.

٢١٩. كمال الدين: حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْمُغِيرَةِ

الْكُوفِيِّ ع، قَالَ: حَدَّثَنِي جَدِّي الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ عَامِرِ الْقَصْبَانِيِّ،

عَنْ عُمَرَ بْنِ أَبَانَ الْكَلْبِيِّ، عَنْ أَبَانَ بْنِ تَغْلِبَ، قَالَ: قَالَ لِي أَبُو عَبْدِ اللَّهِ ع: يَا تِي عَلِيُّ

النَّاسِ زَمَانٌ يُصِيبُهُمْ فِيهِ سَبْطَةٌ، يَأْرِزُ^٢ الْعِلْمُ فِيهَا بَيْنَ الْمَسْجِدَيْنِ كَمَا تَأْرِزُ الْحَيَّةُ فِي

جُحْرِهَا، يَعْنِي بَيْنَ مَكَّةَ وَالْمَدِينَةِ، فَبَيْنَمَا هُمْ كَذَلِكَ إِذْ أَطْلَعَ اللَّهُ ع لَهُمْ نَجْمَهُمْ.

قَالَ: قُلْتُ: وَمَا السَّبْطَةُ؟ قَالَ: الْفِتْرَةُ وَالْغَيْبَةُ لِإِمَامِكُمْ.

قَالَ: قُلْتُ: فَكَيْفَ نَصْنَعُ فِيمَا بَيْنَ ذَلِكَ؟

فَقَالَ: كُونُوا عَلَيَّ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّى يُطْلِعَ اللَّهُ لَكُمْ نَجْمَكُمْ.

٢٢٠. كمال الدين: يَهَذَا الْإِسْنَادِ^٣ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي جَبْرِئِيلُ بْنُ أَحْمَدَ

قَالَ: حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ جَعْفَرِ بْنِ وَهْبِ الْبَغْدَادِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَيْسَى،

عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ، عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبَانَ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ الْمُغِيرَةِ،

قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ ع: هَلْ يَكُونُ النَّاسُ فِي حَالٍ لَا يَعْرِفُونَ الْإِمَامَ؟ فَقَالَ:

قَدْ كَانَ يُقَالُ ذَلِكَ، قُلْتُ: فَكَيْفَ يَصْنَعُونَ؟

١. في النبية للنعماني: «البلاء» بدل «ليلاً».

٢. أرزت الحية: لاذت بجحرها ورجعت إليه (تاج العروس: ج ٨ ص ٤ «أرز»).

٣. أي: المظفر بن جعفر بن المظفر العلوي ع، قال: حدثنا جعفر بن محمد بن مسعود.

امام فرمود: «تو چنان وضعی را درک نخواهی کرد؛ اما هر گاه چنین شد، آنچه را در دست دارید، محکم بگیرید تا آن که حقیقت برایتان آشکار شود [و امام ظهور کند]»^۱.

۲۱۹. کمال الدین - به نقل از ابان بن تغلب - : امام صادق عج به من فرمود: «زمانی بر مردم می آید که در آن، دُچار "سَبَطه" می شوند. در آن سَبَطه، علم همانند مار که در سوراخش می خزد، میان دو مسجد در مکه (مسجد الحرام) و در مدینه (مسجد النبی) می خزد و جمع می شود، و مردم در این حال اند که ناگهان، خداوند عزوجل ستاره آنان را برایشان طالع می کند».

گفتم: سَبَطه چیست؟

فرمود: «فترت و غیبت امامتان».

گفتم: در چنان وضعی، وظیفه ما چیست؟

فرمود: «بر عقیده خود بمانید، تا آن هنگام که خداوند عزوجل ستاره شما را برایتان

طالع کند»^۲.

۲۲۰. کمال الدین - به نقل از حارث بن مغیره - : از امام صادق عج پرسیدم: آیا ممکن است

وضعی پیش آید که مردم، امام را شناسند؟

فرمود: «ممکن است چنین شود».

گفتم: در این صورت، چه کنند [و تکلیفشان چیست]؟

فرمود: «به همان امر نخست، چنگ زنند تا دیگری برایشان آشکار شود»^۳.

۱. کمال الدین: ۳۴۸ ح ۴۰، الغیبة، نعمانی: ص ۱۵۹ ح ۴ (هر دو منبع با سند صحیح)، بحار الأنوار: ج ۵۲ ص ۱۳۳.

۲. کمال الدین: ص ۳۴۹ ح ۴۱ (با سند صحیح)، الغیبة، نعمانی: ص ۱۵۹ ح ۶، بحار الأنوار: ج ۵۲ ص ۱۳۴ ح ۳۸.

۳. کمال الدین: ص ۳۵۱ ح ۴۷ (با سند معتبر)، بحار الأنوار: ج ۲۷ ص ۲۹۷ ح ۶، نیز، ر.ک: الغیبة، نعمانی: ص ۵۸ ح ۲۱.

قَالَ: يَتَعَلَّقُونَ بِالْأَمْرِ الْأَوَّلِ، حَتَّى يَسْتَبِينَ لَهُمُ الْآخِرُ.

٢٢١. الإمامة والتبصرة : عنه^١، عَنْ عَلِيِّ بْنِ إِسْمَاعِيلَ وَعَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَيْسَى، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَحْيَى، عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع)، قَالَ: قُلْتُ لَهُ: إِذَا هَلَكَ الْإِمَامُ، فَبَلَغَ قَوْمًا بِحَضْرَتِهِمْ. قَالَ:

يَخْرُجُونَ فِي الطَّلَبِ، فَإِنَّهُمْ لَا يَزَالُونَ فِي عُذْرٍ مَا دَامُوا فِي الطَّلَبِ. قُلْتُ: يَخْرُجُونَ كُلُّهُمْ، أَوْ يَكْفِيهِمْ أَنْ يَخْرُجَ بَعْضُهُمْ؟ قَالَ:

إِنَّ اللَّهَ (ع) يَقُولُ: ﴿فَلَوْلَا نَفَرٌ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لَيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلَيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ﴾^٢ قَالَ: هَؤُلَاءِ الْمُقِيمُونَ فِي سَعَةِ، حَتَّى يَرْجِعَ إِلَيْهِمْ أَصْحَابُهُمْ.

٢٢٢. رجال الكشي : حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ قُلُوبِيهِ، قَالَ: حَدَّثَنِي سَعْدٌ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَيْسَى؛ وَمُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْمِسْمَعِيُّ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَسْبَاطٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زُرَّارَةَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: بَعَثَ زُرَّارَةُ عُبَيْدًا ابْنَهُ يَسْأَلُ عَنْ خَبَرِ أَبِي الْحَسَنِ (ع)، فَجَاءَهُ الْمَوْتُ قَبْلَ رُجُوعِ عُبَيْدٍ إِلَيْهِ، فَأَخَذَ الْمُصْحَفَ فَأَعْلَاهُ فَوْقَ رَأْسِهِ وَقَالَ: إِنَّ الْإِمَامَ بَعْدَ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ مِنْ أَسْمُهُ بَيْنَ الدَّفْتَيْنِ فِي جُمْلَةِ الْقُرْآنِ، مَنْصُوصٌ عَلَيْهِ مِنَ الَّذِينَ أَوْجَبَ اللَّهُ طَاعَتَهُمْ عَلَى خَلْقِهِ أَنَا مُؤْمِنٌ بِهِ.

قَالَ: فَأَخْبِرَ بِذَلِكَ أَبُو الْحَسَنِ الْأَوَّلُ (ع)، فَقَالَ: وَاللَّهِ، كَانَ زُرَّارَةُ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ تَعَالَى.

۲۲۱. الإمامة والتبصرة - به نقل از یعقوب بن شعیب - : به امام صادق ع گفتم: هنگامی که امام از دنیا می رود و خبرش به افرادی که در جای خود هستند می رسد [، چه کنند]؟ فرمود: «در جستجوی امام بیرون می آیند و تا آن گاه که در جستجو هستند، معذورند».

گفتم: همه آنان به جستجو برخیزند یا برخی هم بیرون بیایند، کافی است؟ فرمود: «خداوند عزوجل می فرماید: ﴿چرا از هر فرقه ای از آنان، دسته ای کوچ نمی کنند تا در دین آگاهی پیدا کنند و قوم خود را وقتی به سوی آنان باز گشتند، بیم دهند؟! باشد که آنان [از کیفر الهی] بترسند. اینان که مانده اند، مشکل و تنگنایی ندارند تا یارانشان [که برای جستجو رفته اند] به سوی آنان باز گردند»^۱.

۲۲۲. رجال الکشی - به نقل از عبد الله بن زراره - : زراره، فرزندش عبید را فرستاد تا در باره امام کاظم ع پرس و جو کند؛ اما پیش از مراجعت عبید، مرگ به سراغ زراره آمد. [در حال احتضار] قرآن را برداشت و بالای سرش گرفت و گفت: امام بعد از جعفر بن محمد، کسی است که نامش در این کتاب، در ضمن قرآن است و از جانب کسانی تعیین شده که خداوند، فرمان برداری از آنان را بر خلقش واجب ساخته است، و من به او ایمان دارم.

این رویداد، به امام کاظم ع خبر داده شد. ایشان فرمود: «به خدا سوگند، زراره مهاجر به سوی خداوند متعال است»^۲.

ر.ک: ص ۱۱ ح ۱۶۶ و ص ۱۲ ح ۱۶۷.

۱. الإمامة والتبصرة: ص ۸۸ ح ۷۶. علل الشرائع: ص ۵۹۱ ح ۴۱ (هر دو منبع با سند معتبر). بحار الأنوار: ج ۲۷ ص ۲۹۵ ح ۲.

۲. رجال الکشی: ج ۱ ص ۳۷۲ ش ۲۵۴. معجم رجال الحدیث: ج ۷ ص ۲۳۲ ش ۵. نیز، ر.ک: کمال الدین: ص ۷۵، التحریر الطاروسی: ص ۱۲۵، بحار الأنوار: ج ۴۷ ص ۳۳۹ ح ۱۹.

پژوهشی دربارهٔ وظیفهٔ شخص ناتوان از شناخت امام علیه السلام

موضوع مسئله در احادیثی که گذشت، بیان تکلیف کسی است که معتقد به امامت و ولایت اهل بیت علیهم السلام است، اما پس از درگذشت امام پیشین، شناخت امام بعدی و اطاعت او امر او، برایش دشوار یا ناممکن است. بر اساس احادیث این باب، پیروان اهل بیت علیهم السلام در چنین شرایطی، سه وظیفه دارند:

۱. تلاش برای شناخت امام علیه السلام

این تکلیف، در صورتی است که امام، حاضر باشد؛ ولی به دلایل سیاسی یا غیر سیاسی، شخص امام، مجهول است. در این صورت، وظیفهٔ پیروان امام پیشین، تلاش برای شناخت امام بعدی است، چنان که زراره فرزند خود را برای مشخص کردن امام پس از امام صادق علیه السلام، به مدینه اعزام کرد.^۱

۲. اعتقاد اجمالی به امام عصر علیه السلام

در صورتی که به هر دلیل، معرفت تفصیلی امام بعدی میسر نباشد، اعتقاد اجمالی به ولایت و امامت وی کافی است، چه امام، حاضر باشد و شناخت تفصیلی او نیاز به زمان داشته باشد، یا غایب باشد و در دسترس نباشد. در روایت عیسی بن عبد الله به نقل از امام صادق علیه السلام آمده است:

تقول: اللَّهُمَّ إِنِّي أَتَوَلَّى مَنْ بَقِيَ مِنْ حُجَجِكَ مِنْ وُلْدِ الْإِمَامِ الْمَاضِي.^۲

۱. ر.ک: ص ۶۴ ح ۲۲۲.

۲. ر.ک: ص ۵۸ ح ۲۱۶.

می‌گویی: خدایا! من ولایت آن کسی را می‌پذیرم که از حجت‌های تو و از نسل امام پیشین، باقی مانده است.

۳. عمل طبق احکام قرآن و سنت

وظیفه عملی کسانی که به امام عصر خود دسترسی ندارند، تمسک به قرآن و سنت پیامبر خداست،^۱ چنان‌که در غالب احادیث این باب، بر آن تأکید شده است، مانند:

يَتَمَسَّكُونَ بِالْأَمْرِ الَّذِي هُمْ عَلَيْهِ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ.^۲

به همان چیزی که بدان پایبندند، تمسک کنند، تا آن‌گاه که حقیقت بر آنان روشن گردد.

بنا بر این، در زمان غیبت امام عصر علیه السلام که دسترسی به وی و اطاعت از او امر او، برای یکایک مسلمانان مقدور نیست، بر اساس احادیثی که بر وجوب معرفت امام زمان دلالت دارند، بر آنان واجب است که برای شناخت او و اعتقاد به امامتش تلاش کنند و در انجام دادن وظایف فردی و اجتماعی، طبق احادیث این باب، به قرآن و سنت و رهنمودهای امامان پیشین عمل کنند، یا بر اساس اجتهاد خود، یا بر مبنای تقلید از مجتهد، و یا از طریق احتیاط، عمل نمایند.

بر این اساس، مقصود از احادیثی که دلالت دارند تا امامی شناخته نشود، حجت الهی بر مردم تمام نیست،^۳ این است که شرط حجیت تنجیزی و وجوب اطاعت از او امر امام، معرفت اوست و اگر کسی در شناخت امام زنده و حاضر، کوتاهی نکرده باشد، معذور است. بدیهی است که این معنا موجب نمی‌گردد که او امر امامان پیشین حجیت نداشته باشند، یا تلاش برای شناخت امام کنونی و اعتقاد اجمالی به وی،

۱. بدیهی است که رهنمودهای اهل بیت علیهم السلام، چیزی جز تبیین کتاب خدا و سنت پیامبر خدا نیست.

۲. ر.ک: ص ۶۰ ح ۲۱۷.

۳. ر.ک: الکافی: ج ۱ ص ۱۷۷ ح ۲، بحار الأنوار: ج ۴۹ ص ۲۶۷ ح ۸ (به نقل از امام صادق علیه السلام: «إِنَّ الْحُجَّةَ لَا تَقُومُ لِلَّهِ عَلَى خَلْقِهِ إِلَّا بِإِمَامٍ حَتَّى يُعْرِفَ حَجَّتَ خُدا بر بندگان به وسیله امام، آن‌گاه تمام می‌شود که آن امام، شناخته شود»). نیز، ر.ک: الاختصاص: ص ۲۶۸، بحار الأنوار: ج ۲۳ ص ۲ ح ۱.

ضروری نباشد.

اما در مورد گزارش هایی که حاکی از آن است که زراره هنگام مرگ، شناخت دقیقی از امامت امام کاظم علیه السلام نداشته،^۱ چند نکته قابل توجه است:

۱. غالب گزارش هایی که بدانها اشاره شد، فاقد سند معتبرند.^۲ تنها دو روایت معتبر وجود دارد که دلالت دارند که زراره، پیش از مرگ، نماینده ای را برای تحقیق در باره جانشین امام صادق علیه السلام به مدینه فرستاد و او با ایمان اجمالی به امام هفتم از دنیا رفت.^۳

۲. با عنایت به اختناق حاکم در آن دوران،^۴ مصالح سیاسی ایجاب می کرد که زراره، موضوع امامت امام کاظم علیه السلام را آشکار نکند و هدف او از اعزام پسرش به مدینه - چنان که از امام رضا علیه السلام روایت شده -، این بود که ببیند وظیفه او چیست و آیا اجازه دارد بر خلاف جو سیاسی حاکم، کاری انجام دهد. متن روایت، که ابراهیم بن محمد همدانی آن را نقل می کند، چنین است:

قُلْتُ لِلرَّضَاءِ علیه السلام: يَا بَنَ رَسُولِ اللَّهِ! أَخْبِرْنِي عَنْ زُرَّارَةَ، هَلْ كَانَ يَعْرِفُ حَقَّ أَبِيكَ علیه السلام?
فَقَالَ: نَعَمْ. فَقُلْتُ لَهُ: فَلِمَ بَعَثَ ابْنَهُ عَبْدَ اللَّهِ لِيَتَعَرَّفَ الْخَبَرَ إِلَى مَنْ أَوْصَى الصَّادِقُ
جَعْفَرَ بْنَ مُحَمَّدٍ علیه السلام? فَقَالَ: إِنَّ زُرَّارَةَ كَانَ يَعْرِفُ أَمْرَ أَبِي علیه السلام وَ نَصَّ أَبِيهِ عَلَيْهِ، وَ إِنَّمَا
بَعَثَ ابْنَهُ لِيَتَعَرَّفَ مِنْ أَبِي علیه السلام هَلْ يَجُوزُ لَهُ أَنْ يَرْفَعَ التَّقِيَّةَ فِي إِظْهَارِ أَمْرِهِ وَ نَصَّ أَبِيهِ
عَلَيْهِ، وَ أَنَّهُ لَمَّا أَبْطَأَ عَنْهُ ابْنُهُ طَوَّلَ بِإِظْهَارِ قَوْلِهِ فِي أَبِي علیه السلام، فَلَمْ يُحِبَّ أَنْ يُقَدِّمَ
عَلَى ذَلِكَ دُونَ أَمْرِهِ، فَزَفَعَ الْمُصْحَفَ وَ قَالَ: اللَّهُمَّ إِنَّ إِمَامِي مَنْ أَثَبَّتَ هَذَا

۱. ر.ک: ص ۶۴ ح ۲۲۲ و رجال الکشی: ج ۱ ص ۳۷۱ - ۳۷۳ ش ۲۵۱ - ۲۵۶. کمال الدین: ص ۷۵.

۲. معجم رجال الحديث: ج ۸ ص ۲۳۷ - ۲۳۹.

۳. رجال الکشی: ص ۳۷۲ ش ۲۵۴ و ۲۵۵. نیز، ر.ک: همین دانش نامه ص ۶۴ ح ۲۲۲.

۴. امام صادق علیه السلام برای مصون ماندن امام هفتم علیه السلام از خطرات احتمالی، پنج نفر را به عنوان وصی خویش معین نمود که منصور دوانیقی، یکی از این افراد بود. با این شیوه، توطئه منصور برای به قتل رساندن امام هفتم علیه السلام نقش بر آب شد (الکافی: ج ۱ ص ۳۱۰ ح ۱۳ و ۱۴، المناقب، ابن شهر آشوب: ج ۳ ص ۴۳۴).

المُصَحَّفُ إِمَامَتَهُ مِنْ وُلْدِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ^۱

به امام رضا علیه السلام گفتم: ای پسر پیامبر خدا! در باره زراره برایم بگو که آیا پدرت را به امامت قبول داشت؟ فرمود: «آری». به ایشان گفتم: پس چرا پسرش عبید الله را فرستاد تا از وصی امام جعفر صادق علیه السلام خبر بگیرد؟ فرمود: «زراره حق امامت پدرم و نص پدرش بر [امامت] او را به رسمیت می‌شناخت و دلیل اعزام پسرش برای خبر گرفتن از وضعیت پدرم، این بود که بداند آیا تقیه را در اظهار امامت او و نص پدرش بر آن را کنار بگذارد یا نه. و وقتی پسرش عبید الله طول داد و از او درخواست شد که نظرش را در باره پدرم بدهد، از آن جا که دوست نداشت بدون دستور امام، اقدام به آن کند، قرآن را روی دست گرفت و چنین گفت: «خداوندا! همانا امام من، کسی از فرزندان امام صادق علیه السلام است که این قرآن، امامتش را تأیید کرده باشد».

۳. با توجه به احادیث فراوانی که به امامت امام کاظم علیه السلام تصریح دارند^۲ و با علم به شخصیت و جاهت زراره در میان اصحاب، می‌توان گفت که زراره سال‌ها قبل از شهادت امام صادق علیه السلام، در باره امام بعدی، شناخت کافی داشته است.

۴. برخی از گزارش‌ها دلالت دارند که زراره، پس از وفات امام صادق علیه السلام، حدود دو سال زنده بوده است؛ زیرا او در سال ۱۵۰ هجری قمری وفات کرده است.^۳ در این صورت، نمی‌توان پذیرفت که او در این مدت نسبتاً طولانی، نتوانسته جانشین امام صادق علیه السلام را بشناسد.

بر این اساس و با عنایت به موقعیت علمی زراره و شهرت احادیث مربوط به

۱. کمال الدین: ص ۷۵، بحار الأنوار: ج ۴۷ ص ۳۳۸ ح ۱۸.

۲. بیش از سی روایت در این زمینه وجود دارد (ر.ک: الکافی: ج ۱ ص ۳۰۷ باب «الإشارة والنص علی ابي الحسن موسی علیه السلام»، الإرشاد: ج ۲ ص ۲۱۶ «فصل فی النص علی امامة موسی بن جعفر علیه السلام بالإمامة من ابيه»، الإمامة و التبصرة: ص ۶۶ باب «إمامة موسی بن جعفر علیه السلام» و ص ۷۱ باب «إبطال إمامة إسماعیل بن جعفر» و ص ۷۲ باب «إبطال إمامة عبد الله بن جعفر»).

۳. رجال النجاشی: ج ۱ ص ۳۹۷ ش ۴۶۱، رجال الطوسی: ص ۲۱۰ ش ۲۷۴۴.

عدد امامان اهل بیت علیهم السلام در روزگار وی و بویژه با توجه به حدیثی که از امام رضا علیه السلام در توجیه اقدام زراره گذشت، باید گفت که نه تنها زراره به امامت امام کاظم علیه السلام معرفت لازم را داشته، بلکه مطابق نظر شیخ طوسی،^۱ بی تردید باید زراره را از اصحاب امام کاظم علیه السلام نیز دانست.

الفصل الخامس

إشارات القرآن بِشَارَاتِهِ

١ / ٥

ظُهُورِ دِينِ الْحَقِّ فِي الْعَالَمِ

الكتاب

- ﴿يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَاللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ﴾ * هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ^١.
- ﴿هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ﴾^٢.
- ﴿هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا﴾^٣.

الحديث

٢٢٣. كمال الدين : حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى بْنِ الْمُتَوَكِّلِ رضي الله عنه ، قَالَ : حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ السَّعْدَآبَادِيُّ ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الْبَرْقِيِّ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ

١. الصف: ٨ و ٩.

٢. التوبة: ٣٣.

٣. الفتح: ٢٨.

فصل پنجم اشارت ها و بشارت های قرآن

۱ / ۵

ظهور دین حق در جهان

قرآن

«می خواهند نور خدا را با دهان هایشان خاموش کنند، در حالی که خداوند، تمام کننده نور [دین] خویش است، هر چند کافران را ناخوش آید».

«اوست که پیامبر خویش را با هدایت و دین حق روانه کرد تا آن را بر همه دین ها چیره کند، هر چند مشرکان را ناخوش آید».

«اوست که پیامبر خویش را با هدایت و دین حق روانه کرد تا آن را بر همه دین ها چیره کند، و گواه بودن خداوند، کافی است».

حدیث

۲۲۳. کمال الدین - به نقل از ابو بصیر - : امام صادق علیه السلام در باره سخن خدای تعالی : «اوست که پیامبر خویش را با هدایت و دین حق روانه کرد تا آن را بر همه دین ها چیره کند، و گواه بودن خداوند، کافی است» فرمود: «به خدا سوگند، هنوز تاویل آن به وقوع نپیوسته است و به وقوع نخواهد پیوست تا آن که قائم خروج کند، و چون قائم خروج کند،

أبي عمير، عن علي بن أبي حمزة، عن أبي بصير، قال: قال أبو عبد الله ع - في قول الله عز وجل: «هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظَاهِرَهُ عَلَىٰ الدِّينِ كُلِّهِ وَيُكَفِّرَ بِاللَّهِ شَهِيدًا» - فقال:

وَاللَّهِ مَا نَزَلَ تَأْوِيلُهَا بَعْدَ، وَلَا يَنْزِلُ تَأْوِيلُهَا حَتَّىٰ يَخْرُجَ الْقَائِمُ ع، فَإِذَا خَرَجَ الْقَائِمُ ع لَمْ يَبْقَ كَافِرٌ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ، وَلَا مُشْرِكٌ بِالْإِمَامِ، إِلَّا كَرِهَ خُرُوجَهُ، حَتَّىٰ أَنْ لَوْ كَانَ كَافِرًا أَوْ مُشْرِكًا فِي بَطْنِ صَخْرَةٍ لَقَالَتْ: يَا مُؤْمِنُ، فِي بَطْنِي كَافِرٌ فَاصْرِفْنِي وَاقْتُلُهُ^١.

٢٢٤. كمال الدين: حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ زِيَادٍ بْنِ جَعْفَرِ الْهَمْدَانِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ هَاشِمٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ السَّلَامِ بْنِ صَالِحِ الْهَرَوِيِّ، قَالَ: أَخْبَرَنَا وَكَيْعُ بْنُ الْجَرَّاحِ، عَنِ الرَّبِيعِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ سَلَيْطٍ، قَالَ: قَالَ الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ ع:

مِنَا اثْنَا عَشَرَ مَهْدِيًّا، أَوْلَهُمْ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ، وَآخِرُهُمُ التَّاسِعُ مِنْ وُلْدِي، وَهُوَ الْإِمَامُ الْقَائِمُ بِالْحَقِّ، يُحْيِي اللَّهُ بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا، وَيُظَاهِرُ بِهِ دِينَ الْحَقِّ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ، لَهُ غَيْبَةٌ يَرْتَدُّ فِيهَا أَقْوَامٌ، وَيَثْبُتُ فِيهَا عَلَى الدِّينِ آخَرُونَ فَيُؤَدُّونَ، وَيُقَالُ لَهُمْ: «مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ»؟^٢

أَمَا إِنَّ الصَّابِرَ فِي غَيْبَتِهِ عَلَى الْأَذَى وَالتَّكْذِيبِ، بِمَنْزِلَةِ الْمُجَاهِدِ بِالسَّيْفِ بَيْنَ يَدَي رَسُولِ اللَّهِ ص.

٢٢٥. كمال الدين: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عِصَامٍ ع، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ

١. وليس في تفسير العياشي ذيله: «حتى أن لو كان...».

٢. يونس: ٤٨.

هیچ کافر به خدای بزرگ و مشرک به امامی باقی نخواهد ماند مگر آن که خروج امام را ناخوش می‌دارد، تا آن جا که اگر کافر یا مشرکی در دل صخره‌ای باشد، صخره می‌گوید: ای مؤمن! کافری در دل من است. مرا بشکن و او را بکش»^۱.

۲۲۲. کمال‌الدین - به نقل از عبد الرحمان بن سلیط - : امام حسین علیه السلام فرمود: «دوازده هدایت یافته از ما هستند که نخستین آنها، امیر مؤمنان، علی بن ابی طالب، و آخرین آنها، نهمین نفر از نسل من است و او امام قیام کننده به حق است. خداوند، زمین را پس از مردنش با او زنده می‌کند و دین حق را بر همه دین‌ها باستان او چیره می‌کند، هر چند مشرکان را خوش نیاید. او را غیبتی است که گروه‌هایی در آن مرتد می‌شوند و برخی دیگر بر دین، استوار می‌مانند؛ اما آزار می‌بینند و به ایشان گفته می‌شود: اگر راست می‌گویید، «این وعده [ی ظهور] کی محقق می‌شود؟».

به هوش که شکیب بر آزار و تکذیب در غیبت او، هم‌درجه جهادگری است که پیش روی پیامبر خدا شمشیر می‌زند»^۲.

۲۲۵. کمال‌الدین - به نقل از محمد بن مسلم ثقفی - : شنیدم که امام باقر علیه السلام می‌فرماید: «قائم ما، با وحشت افتادن [در دل دشمنانش] یاری می‌شود و با نصرت الهی تأیید می‌گردد. زمین برایش پیچیده می‌شود و گنج‌ها برایش آشکار می‌شوند، و خدای تعالی

۱. کمال‌الدین: ص ۶۷۰ ح ۱۶ (با سند معتبر)، العدد القویة: ص ۶۹ ح ۱۰۴، تأویل الآیات الظاهرة: ج ۲ ص ۶۸۸ ح ۷، تفسیر فرات: ص ۴۸۱ ح ۶۲۷، تفسیر العیاشی: ج ۲ ص ۸۷ ح ۵۲ (به نقل از سماعه)، بحار الأنوار: ج ۵۲ ص ۳۲۴ ح ۳۶.

۲. کمال‌الدین: ص ۳۱۷ ح ۳، عیون أخبار الرضا علیه السلام: ج ۱ ص ۶۸ ح ۳۶، کفایة الأثر: ص ۲۳۱، أعلام الوری: ج ۲ ص ۱۹۴، الصراط المستقیم: ج ۲ ص ۱۱۱، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۱۳۳ ح ۴.

الْكَلْبِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْقَاسِمُ بْنُ الْعَلَاءِ، قَالَ: حَدَّثَنِي إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَلِيٍّ الْقَرْوِينِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَلِيُّ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ حَمِيدِ الْحَنَاطِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمِ الثَّقَفِيِّ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ مُحَمَّدَ بْنَ عَلِيٍّ الْبَاقِرَ ع، يَقُولُ:

الْقَائِمُ مِنَّا، مَنْصُورٌ بِالرُّعْبِ، مُؤَيَّدٌ بِالنَّصْرِ، تُطَوَّى لَهُ الْأَرْضُ، وَتُظَهَّرُ لَهُ الْكُنُوزُ، يَبْلُغُ سُلْطَانُهُ الْمَشْرِقَ وَالْمَغْرِبَ، وَيُظَهِّرُ اللَّهُ ﷻ بِهِ دِينَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ، فَلَا يَبْقَى فِي الْأَرْضِ خَرَابٌ إِلَّا قَدْ عُمِّرَ، وَيَنْزِلُ رُوحُ اللَّهِ عِيسَى بْنُ مَرْيَمَ ع فِيصَلِّي خَلْفَهُ.

٢٢٦. الكافي: عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِنَا، عَنْ ابْنِ مَحْبُوبٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْفَضِيلِ، عَنْ أَبِي الْحَسَنِ الْمَاضِي ع، قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ ﷻ: ﴿يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ﴾؟

قَالَ: يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا وِلَايَةَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ ع بِأَفْوَاهِهِمْ.

قُلْتُ: ﴿وَاللَّهُ مَتِّمٌ نُورِهِ﴾؟

قَالَ: وَاللَّهُ مَتِّمٌ الْإِمَامَةِ، لِقَوْلِهِ ﷻ: ﴿فَأَمِينُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالنُّورِ الَّذِي أَنْزَلْنَا﴾^١ فَالنُّورُ هُوَ الْإِمَامُ.

قُلْتُ: ﴿أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ﴾؟

قَالَ: هُوَ الَّذِي أَمَرَ رَسُولَهُ بِالْوِلَايَةِ لِوَصِيِّهِ، وَالْوِلَايَةُ هِيَ دِينُ الْحَقِّ. قُلْتُ: ﴿لِيُظَهِّرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ﴾؟

قَالَ: يُظَهِّرُهُ عَلَى جَمِيعِ الْأَدْيَانِ عِنْدَ قِيَامِ الْقَائِمِ.

دینش را بر همه دین‌ها با او چیره می‌کند، هر چند مشرکان را ناخوش آید. هیچ خرابی‌ای در زمین نمی‌ماند، جز آن که آباد می‌شود و روح خدا، عیسی بن مریم علیه السلام، فرود می‌آید و پشت سر او نماز می‌خواند»^۱.

۲۲۶. الکافی - به نقل از محمد بن فضیل - : از امام کاظم علیه السلام در باره سخن خدای تعالی :
«می‌خواهند نور خدا را با دهان‌هایشان خاموش کنند» پرسیدم.

فرمود: «می‌خواهند ولایت امیر مؤمنان علیه السلام را با دهان‌هایشان خاموش کنند».

گفتم: «و خداوند، نورش را تمام می‌کند» [یعنی چه؟]

فرمود: «خداوند، امامت را کامل می‌کند؛ زیرا فرمود: «مؤمنان به خدا و پیامبرش و نوری که نازل کردیم». نور، همان امام است».

گفتم: «پیامبرش را با هدایت و دین حق فرستاد» [یعنی چه؟]

فرمود: «او کسی است که پیامبرش را به اعلام ولایت و وصیش فرمان داد و ولایت همان دین حق است».

گفتم: «تا آن را بر همه دین‌ها چیره سازد» [یعنی چه؟].

فرمود: «[اسلام را] هنگام قیام قائم، بر همه دین‌ها چیره می‌کند»^۲.

۱. کمال الدین: ص ۳۳۰ ح ۱۶ و ص ۳۴۵ ح ۳۱ (به نقل از ابو بصیر، از امام صادق علیه السلام، با عبارت مشابه)، أعلام الوری: ج ۲ ص ۲۹۱، كشف الغمة: ج ۳ ص ۳۲۴، بحار الأنوار: ج ۵۲ ص ۱۹۱ ح ۲۴. نیز، برای دیدن همه حدیث، ر.ک: همین دانش‌نامه: ج ۷ ص ۳۸۸ ح ۱۳۹۵.

۲. الکافی: ج ۱ ص ۴۳۲ ح ۹۱، تأویل الآیات الظاهرة: ج ۲ ص ۶۸۶ ح ۵، الصراط المستقیم: ج ۲ ص ۷۴ ح ۳، المناقب، ابن شهر آشوب: ج ۳ ص ۸۲ (ذیل روایت، در این دو منبع آمده است)، بحار الأنوار: ج ۲۴ ص ۳۳۶ ح ۵۹.

٢٢٧. كشف الغمّة: قَالَ سَعِيدُ بْنُ جُبَيْرٍ فِي تَفْسِيرِ قَوْلِهِ ع: «لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلِنُكْرِهَةِ الْمُشْرِكُونَ»، قَالَ: هُوَ الْمَهْدِيُّ مِنْ عِتْرَةِ فَاطِمَةَ.

٢٢٨. مجمع البيان: «لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ» مَعْنَاهُ: لِيُعْلِيَّ دِينَ الْإِسْلَامِ عَلَى جَمِيعِ الْأَدْيَانِ بِالْحُجَّةِ، وَالْغَلْبَةِ، وَالْقَهْرِ لَهَا، حَتَّى لَا يَبْقَى عَلَى وَجْهِ الْأَرْضِ دِينٌ إِلَّا مَغْلُوبًا، وَلَا يَغْلِبُ أَحَدٌ أَهْلَ الْإِسْلَامِ بِالْحُجَّةِ، وَهُمْ يَغْلِبُونَ أَهْلَ سَائِرِ الْأَدْيَانِ بِالْحُجَّةِ.

وَأَمَّا الظُّهُورُ بِالْغَلْبَةِ، فَهُوَ أَنَّ كُلَّ طَائِفَةٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ قَدْ غَلَبُوا عَلَى نَاحِيَةٍ مِنْ نَوَاحِي أَهْلِ الشَّرْكِ، وَلِحَقِّهِمْ قَهْرٌ مِنْ جِهَتِهِمْ، وَقِيلَ: أَرَادَ عِنْدَ نُزُولِ عَيْسَى بْنِ مَرْيَمَ، لَا يَبْقَى أَهْلُ دِينٍ إِلَّا أَسْلَمَ، أَوْ أَدَّى الْجِزْيَةَ، عَنِ الضَّحَّاكِ.

وَقَالَ أَبُو جَعْفَرٍ ع: إِنْ ذَلِكَ يَكُونُ عِنْدَ خُرُوجِ الْمَهْدِيِّ مِنْ آلِ مُحَمَّدٍ ع، فَلَا يَبْقَى أَحَدٌ إِلَّا أَقْرَبَ بِمُحَمَّدٍ ع، وَهُوَ قَوْلُ السُّدِّيِّ.

٢٢٩. تفسير القرطبي: رُوِيَ أَنَّ جَمِيعَ مُلُوكِ الدُّنْيَا كُتِلُوا أَرْبَعَةَ: مُؤْمِنَانِ وَكَافِرَانِ؛ فَالْمُؤْمِنَانِ: سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُودَ وَإِسْكَانْدَرُ، وَالكَافِرَانِ: نُمْرُودُ وَبُخْتَنَصْرُ.

وَسَيَمْلِكُهَا مِنْ هَذِهِ الْأُمَّةِ خَامِسٌ؛ لِقَوْلِهِ تَعَالَى: «لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ» وَهُوَ الْمَهْدِيُّ.

٢٣٠. تفسير القرطبي: قَوْلُهُ تَعَالَى: «هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ» يُرِيدُ مُحَمَّدًا ع «بِالْمَهْدِيِّ» أَيِ بِالْفَرْقَانِ «وَيَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ» أَيِ بِالْحُجَّةِ وَالْبَرَاهِينِ، وَقَدْ أَظْهَرَهُ عَلَى شَرَائِعِ الدِّينِ حَتَّى لَا يَخْفَى عَلَيْهِ شَيْءٌ مِنْهَا، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ وَغَيْرِهِ.

۲۲۷. كشف الغمة: سعید بن جبیر در تفسیر سخن خدای ﷻ: ﴿تا آن را بر همه دین‌ها چیره سازد﴾ فرمود: او مهدی خاندان فاطمه است.^۱

۲۲۸. مجمع البیان: ﴿تا آن را بر همه دین‌ها چیره سازد﴾ یعنی: تا دین اسلام را بر همه دین‌ها با استدلال و قدرت و قوت، چیره کند تا هیچ دینی در زمین نماند، جز آن که مغلوب باشد و هیچ کس بر مسلمانان با استدلال غلبه نکند؛ بلکه آنان با استدلال، بر معتقدان به دیگر دین‌ها پیروز شوند.

اما چیره شدن با قدرت، آن است که هر گروهی از مسلمانان بر ناحیه‌ای از نواحی مشرکان غلبه کنند و فشاری سخت از سوی مسلمانان بر مشرکان وارد شود.

نیز گفته شده: مقصود [از زمان غلبه بر همه دین‌ها] هنگام نزول عیسی بن مریم [از آسمان به زمین] است که هیچ یک از باورمندان به دین‌های دیگر نمی‌مانند جز آن که اسلام می‌آورند و یا خراج می‌پردازند. این سخن، از ضحاک است. و ابو جعفر (امام باقر ﷺ) فرموده است: «این غلبه در زمان خروج مهدی خاندان محمد است که هیچ کس نمی‌ماند، جز آن که به [دین] محمد ﷺ گردن می‌نهد» و این، نظر سدی هم هست.^۲

۲۲۹. تفسیر القرطبی: روایت شده کسانی که به فرمان‌روایی همه زمین دست یافتند، چهار نفرند: دو مؤمن و دو کافر. دو مؤمن، سلیمان بن داوود و اسکندراند و دو کافر، نمرود و بخت النصراند و نفر پنجمی نیز از این امت به فرمان‌روایی همه زمین دست می‌یابد که او همان مهدی است، به دلیل سخن خدای متعال: ﴿تا آن را بر همه دین‌ها چیره سازد﴾.^۳

۲۳۰. تفسیر القرطبی: سخن خدای متعال: ﴿او کسی است که پیامبرش را فرستاد﴾، مقصودش محمد است که با ﴿هدایت﴾ یعنی وسیله تمیز حق و باطل و ﴿دین حق﴾ یعنی دلیل و برهان، روانه‌اش داشت ﴿تا آن را بر همه دین‌ها چیره سازد﴾، و او را بر همه آیین‌ها مسلط کرد

۱. كشف الغمة: ج ۳ ص ۲۸۰. بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۹۸.

۲. مجمع البیان: ج ۵ ص ۲۸.

۳. تفسیر القرطبی: ج ۱۱ ص ۴۷.

وقيل: «لِيُظْهِرَهُ» أي لِيُظْهِرَ الدِّينَ دِينَ الْإِسْلَامِ عَلَى كُلِّ دِينٍ، قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ وَالضَّحَّاكُ: هَذَا عِنْدَ نُزُولِ عِيسَى ع، وَقَالَ السُّدِّيُّ: ذَلِكَ عِنْدَ خُرُوجِ الْمَهْدِيِّ.

٢ / ٥

ظُهُورُ الْحَقِّ وَزُهُوقُ الْبَاطِلِ

الكتاب

«وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا»^١.

الحديث

٢٣١. الكافي: بِهَذَا الْإِسْنَادِ^٢ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ ع ... فِي قَوْلِهِ ع: «وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ»، قَالَ: إِذَا قَامَ الْقَائِمُ ع ذَهَبَتْ دَوْلَةُ الْبَاطِلِ.

٢٣٢. الغيبة للطوسي: عَنْ جَمَاعَةٍ مِنَ الشُّيُوخِ، عَنْ حَكِيمَةَ - فِيمَا رَوَتْ مِنْ قِصَّةِ وِلَادَةِ الْإِمَامِ الْمَهْدِيِّ ع -: فَإِذَا أَنَا بِحَسِّ سَيْدِي، وَبِصَوْتِ أَبِي مُحَمَّدٍ ع وَهُوَ يَقُولُ: يَا عَمَّتِي، هَاتِي ابْنِي إِلَيَّ. فَكَشَفْتُ عَنْ سَيْدِي فَإِذَا هُوَ سَاجِدٌ، مُتَلَقِيًّا الْأَرْضَ بِمَسَاجِدِهِ، وَعَلَى ذِرَاعِهِ الْأَيْمَنِ مَكْتُوبٌ: جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا^٣.

١. الإسراء: ٨١.

٢. أي: علي بن محمد، عن علي بن العباس، عن الحسن بن عبدالرحمن، عن عاصم بن حميد، عن أبي حمزة.

٣. إشارة إلى الآية «٨١» من سورة الإسراء.

تا چیزی از آن بر او پنهان نماند. این سخن، از ابن عباس و غیر اوست.
و گفته شده است: «تا آن را چیره سازد» یعنی تا دین اسلام را بر هر دینی چیره کند.
ابو هریره و ضحاک گفته‌اند: این، هنگام فرود آمدن عیسی است. سدی گفته: این،
هنگام خروج مهدی است.^۱

۲ / ۵

پیدایی حق و رفتن باطل

قرآن

«و بگو: حق آمد و باطل رفت. بی گمان، باطل از میان رفتنی است».

حدیث

۲۳۱. الکافی - به نقل از ابو حمزه - : امام باقر علیه السلام در باره سخن خدای تعالی: «و بگو: حق آمد و باطل رفت. بی گمان، باطل از میان رفتنی است» فرمود: «هنگامی که قائم قیام کند، دولت باطل می‌رود».^۲

۲۳۲. الغیبة، طوسی - به نقل از گروهی از بزرگان، از حکیمه، در گزارش ولادت امام مهدی علیه السلام - : وجود سرورم را احساس کردم و صدای امام ابو محمد، حسن عسکری علیه السلام، را شنیدم که می‌گفت: «ای عمه! پسر من را به من بده». من پرده از سرورم بر گرفتم که دیدم در سجده است و هفت جایگاه سجده‌اش را روی زمین نهاده است و بر ساعد دست راستش نوشته شده است: «حق آمد و باطل رفت. بی گمان، باطل از میان رفتنی است».^۳

۱. تفسیر القرطبی: ج ۸ ص ۱۲۱.

۲. الکافی: ج ۸ ص ۲۸۷ ح ۴۳۲، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۶۲ ح ۶۲.

۳. به آیه ۱۳۰ از سوره اسراء اشاره دارد.

۴. الغیبة، طوسی: ص ۲۳۹ ح ۲۰۷، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۱۹ ح ۲۷. نیز، رک: دلایل الإمامة: ص ۵۰۰

ح ۴۹۰ و الخرائج و الجرائح: ج ۱ ص ۴۵۶ ح ۱ و الصراط المستقیم: ج ۲ ص ۲۱۰ ح ۱.

٣/٥

حَيَاةُ الْأَرْضِ بِالْعَدْلِ

الكتاب

«أَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا قَدْ بَيَّنَّا لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ»^١.

الحديث

٢٣٣. كمال الدين : بهذا الإسناد^٢، عن أحمد بن الحسن الميثمي، عن الحسن بن محبوب، عن مؤمن الطاق، عن سلام بن المستنير، عن أبي جعفر عجله الله عنه : في قول الله عجله الله عنه : «أَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا» قال :

يُحْيِيهَا اللَّهُ عجله الله عنه بِالْقَائِمِ عجله الله عنه بَعْدَ مَوْتِهَا - يَعْنِي بِمَوْتِهَا^٣ كُفْرَ أَهْلِهَا - وَالْكَافِرُ مَيِّتٌ.

٢٣٤. تأويل الآيات الظاهرة : مُحَمَّدُ بْنُ الْعَبَّاسِ عجله الله عنه، عن حميد بن زياد، عن الحسن بن محمد بن سماعه، (عن أحمد بن الحسن الميثمي)، عن الحسن بن محبوب، عن أبي جعفر الأحول، عن سلام بن المستنير، عن أبي جعفر عجله الله عنه، في قوله عجله الله عنه : «أَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا» - يَعْنِي بِمَوْتِهَا كُفْرَ أَهْلِهَا - وَالْكَافِرُ مَيِّتٌ، فَيُحْيِيهَا اللَّهُ بِالْقَائِمِ (عج) فَيَعْدِلُ فِيهَا، فَتَحْيَا الْأَرْضُ وَيَحْيَا أَهْلُهَا بَعْدَ مَوْتِهِمْ.

٢٣٥. تأويل الآيات الظاهرة : الشَّيْخُ الْمُفِيدُ - قَدَّسَ اللَّهُ رُوحَهُ - بِإِسْنَادِهِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ هَمَّامٍ، عَنْ رَجُلٍ مِنْ أَصْحَابِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عجله الله عنه، قَالَ : سَمِعْتُهُ يَقُولُ : نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ : «وَلَا يَكُونُوا كَالَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلُ فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْأَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ»^٤ فِي أَهْلِ زَمَانِ الْغَيْبَةِ، وَ«الْأَمَدُ» أَمَدُ الْغَيْبَةِ، كَأَنَّهُ أَرَادَ عجله الله عنه : يَا أُمَّةَ مُحَمَّدٍ، أَوْ يَا مَعْشَرَ الشَّيْعَةِ، لَا تَكُونُوا

١. الحديد : ١٧.

٢. أي : علي بن حاتم، عن حميد بن زياد، عن الحسن بن علي بن سماعه.

٣. في المصدر : «بعد موتها بموتها»، والتصويب من بحار الأنوار.

٤. الحديد : ١٦.

۳/۵

زنده شدن زمین با عدالت

قرآن

﴿بدانید که خداوند، زمین را پس از مرگش زنده می‌کند. نشانه‌ها را برایتان روشن کردیم تا شاید دریابید﴾.

حدیث

۲۳۳. کمال الدین - به نقل از سلام بن مستنیر - : امام باقر علیه السلام در باره سخن خدای متعال: ﴿بدانید که خداوند، زمین را پس از مرگش زنده می‌کند. نشانه‌ها را برایتان روشن کردیم تا شاید دریابید﴾ فرمود: «خداوند تعالی زمین را پس از مرگش - یعنی پس از کفر و رزیدن زمینیان؛ چرا که کافر، مرده شمرده می‌شود -، با دستان قائم، زنده می‌کند»^۱.

۲۳۴. تأویل الآيات الظاهرة - به نقل از سلام مستنیر - : امام باقر علیه السلام در باره این سخن خداوند: ﴿بدانید که خداوند، زمین را بعد از مرگش زنده می‌کند﴾ فرمود: «منظور، مرگ زمین با کفر ساکنان آن است. کافر، مرده است. و خداوند، زمین را با قائم، با برقراری عدالت در آن، زنده می‌کند. پس زمین، زنده می‌شود و ساکنان زمین هم پس از مرگشان زنده می‌شوند»^۲.

۲۳۵. تأویل الآيات الظاهرة - به نقل از شیخ مفید، به سندش از محمد بن همام، از یکی از یاران امام صادق علیه السلام - : شنیدم که امام می‌فرماید: «آیه ﴿و مانند کسانی که پیش‌تر کتاب به ایشان داده شد و مدّشان به درازا کشید و دل‌هایشان سخت شد و بسیاری از آنها فاسقان اند﴾ برای مردم روزگار غیبت نازل شده است. مدّت، همان مدّت غیبت است. گویی خدای تعالی می‌خواهد بفرماید: ای امت محمد! یا ای شیعیان! ﴿مانند کسانی که پیش‌تر کتاب به ایشان داده شد و مدّشان به درازا کشید﴾ نباشید. تأویل این آیه در باره مردم روزگار غیبت و ایام ایشان و نه

۱. کمال الدین: ص ۶۶۸ ح ۱۳، العدد القویة: ص ۶۹ ح ۱۰۳، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۵۴ ح ۳۷.

۲. تأویل الآيات الظاهرة: ج ۲ ص ۶۶۳ ح ۱۵، بحار الأنوار: ج ۲۴ ص ۳۲۵ ح ۳۹.

﴿كَالَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلُ فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْأَمَدُ﴾. فَتَأْوِيلُ هَذِهِ الْآيَةِ جَارٍ فِي أَهْلِ زَمَانِ الْغَيْبَةِ وَأَيَّامِهَا دُونَ غَيْرِهِمْ مِنْ أَهْلِ الْأَزْمِنَةِ؛ لِأَنَّ اللَّهَ

سُبْحَانَهُ نَهَى الشَّيْعَةَ عَنِ الشَّكِّ فِي حُجَّةِ اللَّهِ، وَأَنْ يَظُنُّوا أَنَّ اللَّهَ ﷻ يُخْلِي الْأَرْضَ مِنْهَا طَرْفَةَ عَيْنٍ. قَالَ: ثُمَّ قَالَ ﷻ:

أَلَا تَسْمَعُوا إِلَى قَوْلِهِ ﷻ فِي الْآيَةِ التَّالِيَةِ لِهَذِهِ الْآيَةِ: ﴿أَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يُخِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا قَدْ بَيَّنَّا لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾. أَي يُحْيِيهَا بِعَدْلِ الْقَائِمِ ﷻ، بَعْدَ مَوْتِهَا بِجَوْرِ أَيْمَةِ الظُّلْمِ وَالضَّلَالِ.

راجع: ج ٩ ص ١٦٨ (القسم الثاني عشر / الفصل الثاني / احياء الارض بالعدل)

٤ / ٥

وَرِثَةُ الصَّالِحِينَ

الكتاب

﴿وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزُّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ﴾^١.

الحديث

٢٣٦. تأويل الآيات الظاهرة: وقال^٢ أيضاً: حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ الْحَسَنِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ حُسَيْنِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَسَنِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ ﷻ قَالَ:

قَوْلُهُ ﷻ: ﴿أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ﴾ هُمْ أَصْحَابُ الْمَهْدِيِّ فِي آخِرِ الزَّمَانِ.

٢٣٧. مجمع البيان: ﴿أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ﴾ قِيلَ: يَعْنِي أَرْضَ الْجَنَّةِ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الْمُطِيعُونَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ وَسَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ وَابْنِ زَيْدٍ، فَهُوَ مِثْلُ قَوْلِهِ: ﴿وَأَوْزَنَّا

١. الأنبياء: ١٠٥.

٢. أي: محمد بن العباس.

دیگر زمان‌ها جاری است؛ زیرا خدای سبحان، شیعه را از شک در حجت خدا نهی کرده است و نیز از گمان به این که خداوند، زمین را پلک به هم زدنی از آن خالی می‌گذارد».

سپس فرمود: «آیا سخن خدای ﷻ را در آیه بعد نمی‌شنوید که می‌فرماید: ﴿بدانید که خداوند، زمین را پس از مرگش زنده می‌کند. ما نشانه‌ها را برایتان روشن کردیم تا شاید دریابید﴾؟ یعنی آن (زمین) را با عدالت قائم، پس از مرگش با بیداد حاکمان ستم و گم‌راهی، زنده می‌کند»^۱.

ر.ک: ج ۹ ص ۱۶۹ (بخش دوازدهم / فصل دوم / زنده کردن زمین با عدالت)

۴ / ۵

وراثت صالحان

قرآن

﴿و در زیور، پس از ذکر نوشتیم که زمین را بندگان صالحم به ارث می‌برند﴾.

حدیث

۲۳۶. تأویل الآيات الظاهرة - به نقل از عبد الله بن الحسن، از پدرش - : امام باقر علیه السلام فرمود: «[مقصود از بندگان صالح در] سخن خدای ﷻ: ﴿زمین را بندگان صالحم به ارث می‌برند﴾، یاران مهدی علیه السلام در آخر الزمان هستند»^۲.

۲۳۷. مجمع البیان: ﴿زمین را بندگان صالحم به ارث می‌برند﴾. گفته شده: یعنی زمین بهشت را بندگان فرمان‌بردارم به ارث می‌برند. این، نظر ابن عباس، سعید بن جبیر و ابن زید است. در این صورت، مانند آیه ﴿و زمین را به ارث به ماداد﴾ و آیه ﴿کسانی که پردیس را به ارث می‌برند﴾ می‌شود.

۱. تأویل الآيات الظاهرة: ج ۲ ص ۶۶۲ ح ۱۴، الغيبة، نعمانی: ص ۲۴ (با عبارت مشابه).

۲. تأویل الآيات الظاهرة: ج ۱ ص ۳۳۲ ح ۲۲.

الْأَرْضُ»^١، وَقَوْلِهِ: «الَّذِينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ»^٢. وَقِيلَ: هِيَ الْأَرْضُ الْمَعْرُوفَةُ، يَرِثُهَا أُمَّةٌ مُحَمَّدٍ ص بِالْفَتْوحِ بَعْدَ إِجْلَاءِ الْكُفَّارِ، كَمَا قَالَ ص: «زُوِيَتْ لِي الْأَرْضُ فَأَرَيْتُ مَشَارِقَهَا وَمَغَارِبَهَا، وَسَيَبْلُغُ مَلِكُ أُمَّتِي مَا زُوِيَ لِي مِنْهَا». عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ فِي رِوَايَةٍ أُخْرَى.

وَقَالَ أَبُو جَعْفَرٍ ص: هُمْ أَصْحَابُ الْمَهْدِيِّ ص فِي آخِرِ الزَّمَانِ.

٢٣٨. تَفْسِيرُ الْقَمِّي: قَوْلُهُ: «وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزُّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ»، قَالَ: الْكُتُبُ كُلُّهَا ذِكْرٌ «أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِي الصَّالِحُونَ» قَالَ: الْقَائِمُ ص وَأَصْحَابُهُ.

٥ / ٥

إِمَامَةُ الْمُسْتَضْعَفِينَ

الكتاب

«وَنُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتَضَعَفُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَهْلَ الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ»^٣.

الحديث

٢٣٩. الْغَيْبَةُ لِلطُّوسِيِّ: عَنْهُ^٤، عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْقَطَعِيِّ، عَنِ عَلِيِّ بْنِ حَاتِمٍ، عَنِ مُحَمَّدِ بْنِ مَرَّوَانَ، عَنِ عُبَيْدِ بْنِ يَحْيَى الثَّوْرِيِّ، عَنِ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ، عَنِ أَبِيهِ، عَنِ جَدِّهِ، عَنِ عَلِيِّ ص فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: «وَنُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتَضَعَفُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَهْلَ الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ» قَالَ:

١. الزمر: ٧٤.

٢. المؤمنون: ١١.

٣. القصص: ٥.

٤. أي: محمد بن علي.

گفته شده: مقصود، همین زمین معروف است که اَمّت محمّد، آن را پس از فتح و راندن کافران، به ارث می‌برند، همان گونه که پیامبر خدا ﷺ فرمود: «زمین برایم در هم پیچید و شرق و غرب زمین را به من نشان دادند و به زودی، فرمان‌روایی اَمّت به همه جای آن که نشانم دادند، می‌رسد». این سخن ابن عباس، مطابق با گزارشی دیگر است.

ابو جعفر (امام باقر ﷺ) فرموده است: «مقصود، یاران مهدی ﷺ در آخر الزمان هستند».^۱

۲۳۸. تفسیر القمی: در باره سخن خداوند: «در زبور، پس از ذکر نوشتیم» فرمود: «همه کتاب‌های آسمانی، ذکر هستند»، و در باره «زمین را بندگان صالحم به ارث می‌برند» فرمود: «مقصود، قائم ﷺ و یاران او هستند».^۲

۵/۵

امامت متضعفان

قرآن

«و ما می‌خواهیم که بر مستضعفان زمین، منت نهیم و آنان را امام و وارث [زمین] قرار دهیم».

حدیث

۲۳۹. الغیبة، طوسی: امام علی ﷺ در باره سخن خدای متعال: «و ما می‌خواهیم که بر مستضعفان زمین منت نهیم و آنان را امام و وارث [زمین] قرار دهیم» فرمود: «آنان، خاندان محمّد هستند. خداوند، مهدی ایشان را پس از رنج و مشقتشان بر می‌انگیزد

۱. مجمع البیان: ج ۷ ص ۱۰۶، بحار الأنوار: ج ۹ ص ۱۲۶.

۲. تفسیر القمی: ج ۲ ص ۷۷، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۴۷ ح ۶.

هُم آلُ مُحَمَّدٍ، يَبْعَثُ اللهُ مَهْدِيَهُمْ بَعْدَ جَهْدِهِمْ، فَيُعِزُّهُمْ، وَيُذِلُّ عَدُوَّهُمْ.

٢٣٠. نهج البلاغة عن الإمام علي (ع): لَتَعَطِفَنَّ الدُّنْيَا عَلَيْنَا بَعْدَ شِمَاسِهَا^١، عَطَفَ الضَّرُوسِ^٢ عَلَيَّ وَلَدَهَا، وَتَلَا عَقِيبَ ذَلِكَ: «وَنُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتَضَعُّوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَيْمَةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ»^٣.

٢٣١. كمال الدين: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ الْوَلِيدِ (ع)، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى الْعَطَّارُ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْحُسَيْنِ بْنِ رِزْقِ اللَّهِ، قَالَ: حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الْقَاسِمِ بْنِ حَمَزَةَ بْنِ مُوسَى بْنِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ (ع)، قَالَ: حَدَّثَنِي حَكِيمَةُ بِنْتُ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ مُوسَى بْنِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ (ع)، قَالَتْ:

... فَلَمَّا كَانَ فِي الْيَوْمِ السَّابِعِ [بَعْدَ وِلَادَةِ الْقَائِمِ (ع)] جِئْتُ فَسَلَّمْتُ وَجَلَسْتُ، فَقَالَ: هَلْمِي إِلَيَّ ابْنِي، فَجِئْتُ بِسَيْدِي (ع)، وَهُوَ فِي الْخِرْقَةِ^٤، فَفَعَلَ بِهِ كَفِعَلَتِهِ الْأُولَى^٥، ثُمَّ أَدْلَى لِسَانَهُ فِي فِيهِ كَأَنَّهُ يُغْذِيهِ لَبَنًا أَوْ عَسَلًا، ثُمَّ قَالَ: تَكَلَّمْ يَا بُنَيَّ.

فَقَالَ: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، وَتَنَى بِالصَّلَاةِ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَعَلَى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ وَعَلَى الْأَيْمَةِ الطَّاهِرِينَ صَلَوَاتُ اللهِ عَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَ حَتَّى وَقَفَ عَلَيَّ أَبِيهِ (ع)، ثُمَّ تَلَا

١. شَمَسَ الْفَرَسُ شَمُوساً وَشِمَاساً: اسْتَعَصَى عَلَى رَاكِبِهِ (مجمع البحرين: ج ٢ ص ٩٧٧ «شمس»).

٢. نَاقَةُ ضَرُوسٍ: عَضُوضٌ سَيِّئَةُ الْخُلُقِ، وَقِيلَ: هِيَ الْعَضُوضُ لِتَذَبُّبِ عَنْ وَلَدِهَا، وَقِيلَ: هِيَ الَّتِي تَعَضُّ حَالِبَهَا وَمِنْهُ قَوْلُهُمْ: هِيَ بِيحْنٍ ضَرَابِهَا أَيْ يَجِدُ ثَانٍ يَتَاجَهَا وَإِذَا كَانَ كَذَلِكَ حَامَتِ عَنْ وَلَدِهَا (لسان العرب: ج ٦ ص ١١٨ «ضرس»).

٣. وفي صدر مجمع البيان: «قد صحَّت الرواية عن أمير المؤمنين (ع) أنه قال: والذي فلق الحبة وبرأ النسمة لتعطفن...».

٤. الْخِرْقَةُ: الْقِطْعَةُ مِنَ الثَّوْبِ (الصحيح: ج ٣ ص ٢٢٥ «خرق»).

٥. راجع: ص ٢٢٢ (قصة ولادته).

و آنان را با عزت و دشمنشان را خوار می‌کند.^۱

۲۴۰. نهج البلاغة: امام علی علیه السلام فرمود: «دنیا پس از چموشی اش، رام ما می‌شود و به ماروی می‌آورد، مانند شتر ماده‌ای که [دوشنده‌اش را گاز می‌گیرد و از دادن شیر به او دریغ می‌ورزد و آن را برای بچه‌اش نگاه می‌دارد و] به سوی بچه‌اش باز می‌گردد» و به دنبال این سخن، این آیه را تلاوت کرد: ﴿و ما می‌خواهیم که بر مستضعفان زمین منت نهم و آنان را امام و وارث [زمین] قرار دهیم﴾.^۲

۲۴۱. کمال الدین - به نقل از حکیمه خاتون، عمه امام حسن عسکری علیه السلام - : هفت روز [پس از تولد قائم علیه السلام، نزد امام عسکری] آمدم و سلام دادم و نشستم. فرمود: «پسرم را برایم بیاور». او را که در پارچه‌ای پیچیده شده بود، آوردم و ایشان مانند بار اول، او را در آغوش گرفت.^۳ سپس زبانش را در دهانش فرو برد، گویی که به او شیر یا غسل می‌خوراند. سپس فرمود: «پسرکم! سخن بگو». او به سخن در آمد و گفت: «به یکتایی خدا شهادت می‌دهم» و بر محمد و علی، امیر مؤمنان، و نیز امامان پاک - که دروهای خدا بر همه آنان باد - درود فرستاد تا به پدرش علیه السلام رسید و باز ایستاد. سپس این آیه را تلاوت کرد: به نام خداوند بخشنده مهربان. ﴿و ما می‌خواهیم که بر

۱. الغيبة، طوسی: ص ۱۸۴ ح ۱۴۳، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۵۴ ح ۲۵.

۲. نهج البلاغة: حکمت ۲۰۹، خصائص الأئمة: ص ۷۰، مجمع البیان: ج ۷ ص ۲۷۵، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۶۴ ح ۶۶.

۳. ر.ک: ص ۲۲۳ (ماجرای ولادت امام).

هَذِهِ الْآيَةُ: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ «وَنُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضِعُوا فِي الْأَرْضِ
وَنَجْعَلَهُمْ أَهْمَةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ * وَنُمَكِّنَ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَنُرِي فِرْعَوْنَ وَهَمَانَ وَجُنُودَهُمَا
مِنْهُمْ مَا كَانُوا يَحْذَرُونَ»^١.

٢٣٢. دلائل الإمامة: عنه^٢ قَالَ: حَدَّثَنِي عَلِيُّ بْنُ الْحَسَنِ الْمِنْقَرِيُّ الْكُوفِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي
أَحْمَدُ بْنُ زَيْدِ الدَّهَّانِ، عَنْ مَكْحُولِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ رُسْتَمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ خَالِدِ
الْمَخْزُومِيِّ، عَنْ سُلَيْمَانَ الْأَعْمَشِيِّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ خَلْفِ الطَّاطِرِيِّ، عَنْ زَادَانَ، عَنْ
سَلْمَانَ رضي الله عنه، قَالَ: قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وآله:

إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى لَمْ يَبْعَثْ نَبِيًّا، وَلَا رَسُولًا، إِلَّا جَعَلَ لَهُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا،
فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، لَقَدْ عَرَفْتُ هَذَا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِينَ....

ثُمَّ قَالَ: يَا سَلْمَانُ، إِنَّكَ مُدْرِكُهُ، وَمَنْ كَانَ مِثْلَكَ وَمَنْ تَوَلَّاهُ بِحَقِيقَةِ الْمَعْرِفَةِ. قَالَ
سَلْمَانُ: فَشَكَرْتُ اللَّهَ كَثِيرًا ثُمَّ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَإِنِّي مُؤَجَّلٌ إِلَى عَهْدِهِ؟

قَالَ: يَا سَلْمَانُ اقْرَأ: «فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ أُولَاهُمَا بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَنَا أُولَى بَأْسٍ شَدِيدٍ
فَجَاسُوا خَلْنَ الدِّيَارِ وَكَانَ وَعْدًا مَفْعُولًا * ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكُرَّةَ عَلَيْهِمْ وَأَمْدَدْنَاكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ
وَجَعَلْنَاكُمْ أَكْثَرَ نَفِيرًا»^٣ قَالَ سَلْمَانُ: فَاشْتَدَّ بُكَائِي وَشَوْقِي، ثُمَّ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ،
أَبْعِدُ مِنْكَ؟

فَقَالَ: إِي وَاللَّهِ الَّذِي أَرْسَلَ مُحَمَّدًا بِالْحَقِّ، مِنِّي وَمِنْ عَلِيِّ وَفَاطِمَةَ وَالْحَسَنِ
وَالْحُسَيْنِ وَالتَّسْعَةَ، وَكُلُّ مَنْ هُوَ مِنَّا وَمَعَنَا وَمُضَامٌ فِينَا، إِي وَاللَّهِ يَا سَلْمَانُ، وَلِيَحْضُرَنَّ

١. القصص: ٦٥.

٢. أي: أبي المفضل.

٣. الإسراء: ٦٥.

مستضعفان زمین منت نهیم و آنان را امام و وارثان [زمین] قرار دهیم و آنان را در زمین، قدرت دهیم و به فرعون و هامان و سپاهشان، آنچه را از آن بیم داشتند، نشان دهیم»^۱.

۲۳۲. دلائل الامامة - به نقل از سلمان -: پیامبر خدا ﷺ به من فرمود: «خداوند - تبارک و تعالی - پیامبر و فرستاده‌ای را برنینگیخت، جز آن که دوازده نقیب برای او قرار داد».

گفتم: ای پیامبر خدا! این را از مسیحیان و یهودیان فرا گرفته‌ام....

سپس فرمود: «ای سلمان! تو او را درک می‌کنی و نیز هر کس مانند تو باشد و با معرفت کامل، او را ولی خود بداند».

خدا را فراوان شکر کردم و سپس گفتم: ای پیامبر خدا! من تا روزگار او زنده می‌مانم؟

فرمود: «ای سلمان! بخوان: ﴿و چون موعد اولین از آن دو [کیفر طغیان بنی اسرائیل] رسید، بندگان جنگاور خود را به سوی شما روانه می‌کنیم تا درون خانه‌ها را نیز بکاوند و این وعده‌ای محقق شدنی است. سپس شما را باز می‌گردانیم و بر آنها غلبه و شما را با اموال و پسران یاری می‌دهیم و تعدادتان را افزون‌تر می‌کنیم».

گریه شوقم شدت گرفت و گفتم: ای پیامبر خدا! آیا شما هم خواهید بود؟

فرمود: «آری به خدایی که محمد را به حق روانه داشت، با من و با علی و فاطمه و حسن و حسین و امامان نه‌گانه، و نیز هر کس که از ما و با ما و رنج دیده در راه ماست. آری، به خدا سوگند - ای سلمان - ابلیس و سربازانش نیز حاضر خواهند بود و هر مؤمن حقیقی خواهد بود و نیز کافر حقیقی تا قصاص شود و تاوان جنایت‌ها

۱. کمال الدین: ص ۴۲۴ ح ۱، اعلام الوری: ج ۲ ص ۲۱۶، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۳ ح ۳، نیز، ر.ک: الخرائج و الجرائح: ج ۱ ص ۴۵۵، کشف الغمّة: ج ۳ ص ۲۸۸، نیز، برای دیدن همه حدیث، ر.ک: همین دانش‌نامه: ص ۲۲۸ ح ۲۴۴.

إِبْلِيسَ وَجُنُودَهُ وَكُلُّ مَنْ مَحَضَ^١ الْإِيمَانَ مَحَضًا وَمَحَضَ الْكُفْرَ مَحَضًا، حَتَّى يُؤْخَذَ بِالْقِصَاصِ وَالْأُوتَارِ^٢، وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ أَحَدًا، وَيُحَقِّقُ تَأْوِيلَ هَذِهِ الْآيَةِ ﴿وَنُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتَضَعُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أُمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْتَارِثِينَ﴾ * وَنَمَكِّنَ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَنُرِيَ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُم مَّا كَانُوا يَحْذَرُونَ﴾.

قال سلمان: فَمَتُّ مِنْ بَيْنِ يَدَي رَسولِ اللَّهِ ﷺ، وما يُبالي سلمانُ متى لقي الموتَ أو الموتُ لقيهُ.

٢٣٣. البرهان في تفسير القرآن: الشيباني (في كشف البيان): روي في أخبارنا عن أبي جعفر وأبي عبد الله (عليه السلام):

إنَّ هَذِهِ الْآيَةَ^٣ مَخْصُوصَةٌ بِصَاحِبِ الْأَمْرِ الَّذِي يَظْهَرُ فِي آخِرِ الزَّمَانِ، وَيُيَبِّدُ الْجَبَابِرَةَ وَالْفَرَاغَةَ، وَيَمْلِكُ الْأَرْضَ شَرْقًا وَغَرْبًا، فَيَمْلُؤُهَا عَدْلًا كَمَا مِلَّتْ جَوْرًا.

٦/٥

خِلَافَةُ الْمُؤْمِنِينَ

﴿وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلِيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَلِيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾^٤.

٢٣٤. الغيبة للطوسي: مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ الْمُقْرِي، عَنِ عَلِيِّ بْنِ الْعَبَّاسِ الْمُقَانِعِيِّ، عَنِ

١. المَحَضُ: الخَالِصُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ (النهاية: ج ٤ ص ٣٠٢ «محض»).

٢. الأوتار: جمع وتر وهي الجنابة (النهاية: ج ٥ ص ١٤٨ «وتر»).

٣. «ونريد أن نمن...»

٤. النور: ٥٥.

را بدهد و خدای تو به کسی ستم نمی‌کند، و این آیه: ﴿و ما می‌خواهیم که بر مستضعفان زمین منت نهیم و آنان را امام و وارثان [زمین] قرار دهیم و آنان را در زمین، قدرت دهیم و به فرعون و هامان و سپاهشان، آنچه را از آن بیم داشتند، نشان دهیم﴾ را محقق کند.^۱

پیش روی پیامبر خدا ﷺ ایستادم [و گفتم]: سلمان را دیگر باکی نیست که چه هنگام، مرگ را ملاقات کند یا مرگ او را ملاقات کند!^۱

۲۳۳. البرهان فی تفسیر القرآن: شیبانی در کشف البیان [می‌گوید]: در روایت‌های ما از امام باقر علیه السلام و امام صادق علیه السلام نقل شده که این آیه، مخصوص صاحب الأمر است که در آخر الزمان ظهور می‌کند و جباران و فرعون‌ها را هلاک می‌سازد و شرق و غرب زمین را می‌گیرد و آن را از عدل پر می‌کند، همان گونه که از ستم پر شده است.^۲

۶ / ۵

خلافت مؤمنان

قرآن

﴿خداوند به کسانی از شما که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده‌اند، وعده داده است که حتماً آنان را در زمین، جانشین [خود] کند، همان گونه که پیشینیان آنها را جانشین کرد و دینی را که برایشان پسندیده، به سودشان مستقر سازد و هراسشان را به ایمنی تبدیل کند. تنها مرا می‌پرستند و چیزی را شریکم نمی‌کنند و هر کس پس از آن، ناسپاسی کند، فاسق [و از دین بیرون رفته] است﴾.

حدیث

۲۳۴. الغیبة، طوسی - به نقل از عمرو بن هاشم - : اسحاق بن عبد الله بن علی بن الحسین (زین العابدین علیه السلام)^۳ در باره این آیه: ﴿به خدای آسمان و زمین، سوگند که آن حق است،

۱. دلائل الإمامة: ص ۴۴۷ ح ۴۲۴. مقتضب الأثر: ص ۸-۱۰ (با عبارت مشابه). بحار الأنوار: ج ۲۵ ص ۶ ح ۹.

۲. البرهان فی تفسیر القرآن: ج ۴ ص ۲۵۴ ح ۸۰۹۹.

۳. در تأویل الآیات الظاهرة، «اسحاق بن عبد الله، از علی بن الحسین علیه السلام» آمده است و اسحاق بن عبد الله، از اصحاب امام صادق علیه السلام است.

بَكَارِ بْنِ أَحْمَدَ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ الْحُسَيْنِ، عَنْ سُفْيَانَ الْجَرِيرِيِّ، عَنْ عَمْرِو بْنِ هَاشِمِ الطَّائِبِيِّ، عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ^٢ فِي هَذِهِ الْآيَةِ: ﴿فَوَرَبِّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ لَحَقٌّ مِّثْلَ مَا أَنَّكُمْ تَنْطِقُونَ﴾^٣ قَالَ:

قِيَامُ الْقَائِمِ (عج) مِنْ آلِ مُحَمَّدٍ (ص). قَالَ: وَفِيهِ نَزَلَتْ: ﴿وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا﴾^٤ قَالَ: نَزَلَتْ فِي الْمَهْدِيِّ (عج).

٢٣٥. مجمع البيان: رَوَى الْعَيَّاشِيُّ بِإِسْنَادِهِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ (عج) أَنَّهُ قَرَأَ الْآيَةَ^٥، وَقَالَ: هُمْ وَاللَّهِ شِيعَتُنَا أَهْلَ الْبَيْتِ، يَفْعَلُ اللَّهُ ذَلِكَ بِهِمْ عَلَى يَدَيِ رَجُلٍ مِنَّا، وَهُوَ مَهْدِيُّ هَذِهِ الْأُمَّةِ، وَهُوَ الَّذِي قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص):

لَوْ لَمْ يَبْقَ مِنَ الدُّنْيَا إِلَّا يَوْمٌ وَاحِدٌ لَطَوَّلَ اللَّهُ ذَلِكَ الْيَوْمَ، حَتَّى يَلِيَّيَ رَجُلٌ مِنْ عِتْرَتِي، اسْمُهُ اسْمِي، يَمَلَأُ الْأَرْضَ عَدْلًا وَقِسْطًا، كَمَا مَلَأَتْ ظُلْمًا وَجَوْرًا.

٢٣٦. الغيبة للنعماني: حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ سَعِيدِ بْنِ عَقْدَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يَوْسُفَ بْنِ يَعْقُوبَ الْجُعْفِيِّ أَبُو الْحَسَنِ مِنْ كِتَابِهِ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مِهْرَانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ أَبِي حَمْرَةَ، عَنْ أَبِيهِ وَوَهَيْبٍ، عَنْ أَبِي بَصِيرٍ، عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عج)، فِي مَعْنَى قَوْلِهِ (ص): ﴿وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

١. من أصحاب الصادق (عج).

٢. في تأويل الآيات الظاهرة «عن علي بن الحسين (عج)».

٣. الذاريات: ٢٣.

٤. النور: ٥٥.

٥. إشارة إلى الآية «٥٥» من سورة النور: ﴿وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا مِنْكُمْ...﴾.

همچنان که سخن می‌گویید»، فرمود: «قیام قائم از خاندان محمد، [منظور] است و در باره آن، نازل شده است: ﴿خداوند به کسانی از شما که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده‌اند، وعده داده است که حتماً آنان را در زمین جانشین [خود] کند، همان گونه که پیشینیان آنها را جانشین کرد و دینی را که برایشان پسندیده، به سودشان مستقر سازد و هراسشان را به ایمنی تبدیل کند﴾.^۱

۲۴۵. مجمع البیان - به نقل از عیاشی، با سندش - : امام زین العابدین علیه السلام چون آیه ^۲ را خواند، فرمود: «به خدا سوگند، آنان شیعیان ما اهل بیت هستند. خداوند، آن را به دست مردی از ما برایشان به انجام می‌رساند و او مهدی این امت و همان کسی است که پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: "اگر جز یک روز از دنیا نمانده باشد، خدا آن روز را طول می‌دهد تا مردی از خاندان من و همنام من حاکمیت یابد و زمین را از عدل و داد پر کند، همان گونه که از ظلم و ستم پر شده است".^۳

۲۴۶. الغیبة، نعمانی - به نقل از ابو بصیر - : امام صادق علیه السلام در باره سخن خدای تعالی: ﴿خداوند به کسانی از شما که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده‌اند، وعده داده است که حتماً آنان را در زمین، جانشین [خود] کند، همان گونه که پیشینیان آنها را جانشین کرد و دینی را که برایشان پسندیده، به سودشان مستقر سازد و هراسشان را به ایمنی تبدیل کند﴾.

۱. الغیبة، طوسی: ص ۱۷۶ ح ۱۳۳. تأویل الآیات الظاهرة: ج ۲ ص ۶۱۵ ح ۴، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۵۳ ح ۳۴. نیز، رک: الاحتجاج: ج ۱ ص ۶۰۶.
 ۲. مقصود، آیه ۵۵ از سوره نور است.
 ۳. مجمع البیان: ج ۷ ص ۲۳۹، تأویل الآیات الظاهرة: ج ۱ ص ۳۶۹ ح ۲۳.

لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا ﴿٢٣٧﴾ قَالَ :

نَزَلَتْ فِي الْقَائِمِ وَأَصْحَابِهِ .

٢٣٧ . تأويل الآيات الظاهرة : قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ الْعَبَّاسِ (ع) : رَوَى الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ ، عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنِ الْوَشَاءِ ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانٍ قَالَ : سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (ع) عَنْ قَوْلِ اللَّهِ (ع) : ﴿ وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ﴾ ، قَالَ :

نَزَلَتْ فِي عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ ، وَالْأَيِّمَةِ مِنْ وَلَدِهِ (ع) ﴿ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ ﴾ ، قَالَ : عَنِي بِهِ ظُهُورُ الْقَائِمِ (ع) .

٢٣٨ . تفسير القمي : قَوْلُهُ [تعالى] : ﴿ وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا ﴾ نَزَلَتْ فِي الْقَائِمِ مِنْ آلِ مُحَمَّدٍ (ع) .

٧ / ٥

إِحَابَةُ دُعَاءِ الْمُضْطَرِّ

﴿ أَمَّنْ يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ السُّوءَ وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَاءَ الْأَرْضِ أَعْلَنَهُ مَعَ اللَّهِ قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ ﴾ ١ .

٢٣٩ . تفسير القمي : قَوْلُهُ [تعالى] : ﴿ أَمَّنْ يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ السُّوءَ وَيَجْعَلُكُمْ

فرمود: «در بارهٔ قائم و یارانش نازل شده است»^۱.

۲۴۷. تأویل الآيات الظاهرة - به نقل از عبد الله بن سنان - : از امام صادق علیه السلام در بارهٔ سخن

خدای تعالی: «خداوند به کسانی از شما که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده‌اند، وعده داده است که حتماً آنان را در زمین جانشین [خود] کند» پرسیدم.

فرمود: «در بارهٔ علی بن ابی طالب و امامان از نسل او، نازل شده است». [در

بارهٔ:] «همان گونه که پیشینیان آنها را جانشین کرد و دینی را که برایشان پسندیده، به سودشان

مستقر سازد و هراسشان را به ایمنی تبدیل کند» فرمود: «مقصود آیه، [روزگار] ظهور قائم

است»^۲.

۲۴۸. تفسیر القمی: سخن خدای متعال: «خداوند به کسانی از شما که ایمان آورده و کارهای شایسته

کرده‌اند، وعده داده است که حتماً آنان را در زمین جانشین [خود] کند، همان گونه که پیشینیان آنها را

جانشین کرد و دینی را که برایشان پسندیده، به سودشان مستقر سازد و هراسشان را به ایمنی تبدیل

کند»، برای قائم از خاندان محمد، نازل شده است»^۳.

۷ / ۵

اجابت دعای درمانده

«یا کسی که دعای درمانده را چون بخواندش، اجابت می‌کند و گرفتاری را برطرف می‌سازد و شما را

خلفای زمین قرار می‌دهد؟ آیا معبودی با خدا هست؟ چه کم پند می‌گیرید!».

۲۴۹. تفسیر القمی - به نقل از صالح بن عقبه - : امام صادق علیه السلام در بارهٔ سخن خدای متعال:

«یا کسی که دعای درمانده را چون بخواندش، اجابت می‌کند و گرفتاری را برطرف می‌سازد

۱. الغیبة، نعمانی: ص ۲۴۰ ح ۲۵، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۵۸ ح ۵۰.

۲. تأویل الآيات الظاهرة: ج ۱ ص ۲۶۸ ح ۲۱.

۳. تفسیر القمی: ج ۱ ص ۱۴.

خُلَفَاءِ الْأَرْضِ ﴿ فَإِنَّهُ حَدَّثَنِي أَبِي ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ فَضَالٍ ، عَنِ صَالِحِ بْنِ عُقْبَةَ ،
عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) ، قَالَ :

نَزَلَتْ فِي الْقَائِمِ مِنْ آلِ مُحَمَّدٍ (ع) ، هُوَ وَاللَّهُ الْمُضْطَرُّ ، إِذَا صَلَّى فِي الْمَقَامِ ١ رَكَعَتَيْنِ
وَدَعَا اللَّهَ فَأَجَابَهُ ، وَيَكْشِفُ السُّوءَ وَيَجْعَلُهُ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ .

٢٥٠ . تفسير القمي : قَالَ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ فِي قَوْلِهِ : «وَلَوْ تَرَى إِذْ فَزِعُوا فَلَا فَوْتَ» ٢ فَإِنَّهُ
حَدَّثَنِي أَبِي ، عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ ، عَنِ مَنْصُورِ بْنِ يُونُسَ ، عَنِ أَبِي خَالِدِ الْكَابَلِيِّ ، قَالَ
أَبُو جَعْفَرٍ (ع) :

هُوَ وَاللَّهُ الْمُضْطَرُّ فِي كِتَابِ اللَّهِ ، فِي قَوْلِهِ : «أَمَّنْ يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ
السُّوءَ وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَاءَ الْأَرْضِ» فَيَكُونُ أَوَّلَ مَنْ يُبَايِعُهُ جَبْرَائِيلُ ، ثُمَّ الثَّلَاثُمِئَةِ وَالثَّلَاثَةَ
عَشَرَ رَجُلًا ، فَمَنْ كَانَ ابْتِلَى بِالْمَسِيرِ وَافَاهُ ، وَمَنْ لَمْ يُبْتَلْ بِالْمَسِيرِ فَقَدَّ عَنْ فِرَاشِهِ ،
وَهُوَ قَوْلُ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ (ع) : «هُمُ الْمَفْقُودُونَ عَنْ فُرُشِهِمْ» وَذَلِكَ قَوْلُ اللَّهِ : «فَاسْتَبِقُوا
الْخَيْرَاتِ أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمْ اللَّهُ جَمِيعًا» ٣ .

راجع: ج ٧ ص ٧٢ ح ١١٢٩

و ج ٩ ص ٦٢ (القسم الحادي عشر / الفصل السابع:

ما ورد من كلمات الإمام (ع) في بدء القيام).

١ . المَقَامُ: موضع القيام ، ومقام إبراهيم (ع) : هو الحجر الذي أثر فيه قدمه ، وكان لازقاً بالبيت فحوّله عمر (مجمع

البحرين: ج ٣ ص ١٥٢٦ «قوم»).

٢ . سبأ: ٥١.

٣ . البقرة: ١٢٨.

و شما را خلفای زمین قرار می‌دهد؟ آیا معبودی با خدا هست؟ چه کم پند می‌گیرید؟» فرمود: «برای قائم از خاندان محمد ﷺ نازل شده است. به خدا سوگند، مضطر (درمانده) اوست، هنگامی که در مقام ابراهیم دو رکعت نماز بخواند و خدا را بخواند و خدا هم اجابتش کند و گرفتاری‌اش را برطرف سازد و او را خلیفه در زمین قرار دهد»^۱.

۲۵۰. تفسیر القمی - به نقل از علی بن ابراهیم، در ذیل آیه: «و کاش می‌دیدید هنگامی که کافران وحشت زده هیچ راه گریزی ندارند» - : امام باقر ﷺ فرمود: «به خدا سوگند، مضطر در کتاب خدا در آیه: «یا کسی که دعای مضطر (درمانده) را چون بخواندش، اجابت می‌کند و گرفتاری را برطرف می‌سازد و شما را خلفای زمین قرار می‌دهد» او (امام زمان) است و اولین کسی که با او بیعت می‌کند، جبرئیل است. سپس سیصد و سیزده مرد که هر کس در مسیر او باشد، به او می‌رسد و هر کس در مسیرش نباشد، از بسترش خود را به او می‌رساند، و آن، سخن امیر مؤمنان ﷺ است که فرمود: "آنان از بستر خود، ناپدید می‌شوند"، و آن، همان سخن خداوند است که فرمود: «به خیرها بشتابید، هر کجا باشید، خداوند، همه شما را فرا هم می‌آورد»^۲.

ر.ک: ج ۷ ص ۷۵ ح ۱۱۳۹

و ج ۹ ص ۶۳ (بخش یازدهم / فصل هفتم / گزارش‌هایی

در باره سخنان امام ﷺ در آغاز قیام).

۱. تفسیر القمی: ج ۲ ص ۱۲۹ (با سند معتبر)، تأویل الآیات الظاهرة: ج ۱ ص ۴۰۳ ح ۶ (به نقل از محمد بن مسلم، از امام باقر ﷺ، با عبارت مشابه)، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۴۸ ح ۱۱.
 ۲. تفسیر القمی: ج ۲ ص ۲۰۴ (با سند معتبر)، الغیبة، نعمانی: ص ۱۸۱ ح ۳۰ (به نقل از اسماعیل بن جابر) و ص ۳۱۴ ح ۶ (به نقل از محمد بن مسلم) (هر دو منبع با عبارت مشابه)، تفسیر العیاشی: ج ۲ ص ۵۶ ح ۴۹ (به نقل از عبد الأعلى جبلی)، بحار الأنوار: ج ۵۲ ص ۳۱۵ ح ۱۰.

درباره اشارت و بشارت های قرآن

یکی از مسائل مهم و قابل بررسی در باره حکومت جهانی اسلام به رهبری امام مهدی علیه السلام، این است که این موضوع تا چه اندازه در قرآن مورد توجه قرار گرفته است و چند آیه در این زمینه در قرآن وجود دارد.

در پاسخ این سوال می توان گفت: هر چند در قرآن، آیه ای که با صراحت از حکومت جهانی اسلام به رهبری امام مهدی علیه السلام در آخر الزمان سخن بگوید، وجود ندارد؛ لیکن آیات متعددی، حکومت جهانی اسلام و حاکمیت ارزش های دینی و انسانی را در جهان، پیش بینی کرده اند. این آیات در کنار احادیث متواتر و قطعی که تصریح می کنند این وعده الهی به رهبری امام مهدی علیه السلام در آخر الزمان تحقق می یابد، اشاره ای روشن به حکومت جهانی ایشان دارند. از این رو باید دید که چند آیه از آیات قرآن به این واقعه اشاره دارند و میزان دلالت آنها چگونه است.

شمار آیات مرتبط با حکومت جهانی امام مهدی علیه السلام

علامه مجلسی رحمته الله در بحار الأنوار تحت عنوان «باب الآيات المأولة بقيام القائم علیه السلام»^۱ ۷۷ آیه را که به قیام امام مهدی علیه السلام تأویل شده، در ضمن ۶۶ حدیث آورده است، همچنین در کتاب معجم احادیث الإمام المهدی (جلد پنجم) بر پایه شماری از احادیث، ۲۶۵ آیه از آیات قرآن کریم به حکومت جهانی امام مهدی علیه السلام تفسیر یا

تطبیق شده است.

البته باید توجه داشت که دلالت این آیات بر مقصود، یکسان نیست. و همه احادیث یاد شده معتبر نیستند.^۱ بنا بر این برای استناد به آیات و احادیث یاد شده در مورد اشارت‌ها و بشارت‌های قرآن به حکومت جهانی امام مهدی (عج)، بررسی دلالت آیات و ارزیابی سند احادیث، ضروری است.

اقسام آیات بشارت

به طور کلی، آیاتی را که در منابع یاد شده، به حکومت جهانی امام مهدی (عج) تفسیر یا تأویل شده‌اند، می‌توان به چهار دسته تقسیم کرد:

۱. آیات پیشگویی کننده از جهانی شدن اسلام

این دسته، آیاتی هستند که دلالت یا اشاره‌ای روشن بر جهانی شدن اسلام و حاکمیت مسلمانان بر جهان دارند، مانند:

الف - آیات فراگیر شدن دین حق

قرآن کریم در سه آیه تأکید می‌فرماید که روزی فرا خواهد رسید که دین حق در جهان فراگیر خواهد شد:

﴿هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ.﴾^۲

اوست که پیامبر خویش را با هدایت و دین حق روانه کرد تا آن را بر همه دین‌ها چیره سازد.

ب - آیه حکومت صالحان بر زمین

علاوه بر قرآن، سایر کتاب‌های آسمانی پیشین نیز موضوع حاکمیت صالحان را

۱. بسیاری از روایاتی که در کتاب یاد شده آمده است، از منابعی مانند: تفسیر فراء و تأویل الآيات الظاهرة نقل شده‌اند که منابع چندان اصیل و معتبری نیستند.

۲. صف: آیه ۹، توبه: آیه ۳۳، فتح: آیه ۲۸.

پیشگویی کرده‌اند:

﴿وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ﴾^۱

و در زبور، پس از ذکر نوشتیم که زمین را بندگان صالحم به ارث می‌برند.

در تفسیر جمله اول این آیه، سه نظریه وجود دارد:

۱. مقصود از «زبور»، کتب انبیا و مقصود از «ذکر»، لوح محفوظ است.

۲. منظور از «زبور»، کتاب‌هایی است که بعد از تورات نازل شده و مقصود از

«ذکر»، تورات است.

۳. مقصود از «زبور»، کتاب داوود علیه السلام است و «ذکر» کتاب موسی علیه السلام است.^۲

در هر صورت، آیه دلالت دارد که خداوند متعال، پیش از پیامبر خاتم صلی الله علیه و آله سایر

پیام‌آوران را نیز در جریان حاکمیت انسان‌های شایسته در جهان در آینده تاریخ قرار

داده است.

ج - آیه امامت و وراثت مستضعفان

قرآن، تصریح می‌نماید که خداوند، اراده نموده که امامت و رهبری جامعه بشر را به

مستضعفان واگذار کند و آنان را وارثان حاکمیت زمین نماید:

﴿وَنُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضِعُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ

الْوَارِثِينَ﴾^۳

و ما می‌خواهیم که بر مستضعفان زمین، منت نهیم و آنان را امام و وارث [زمین]

قرار دهیم.

این آیه در ضمن آیات مرتبط با داستان موسی علیه السلام و بنی اسرائیل و مبارزه آنان با

فرعونیان آمده، لیکن به روشنی بر این معنا دلالت دارد که اراده تَخَلُّفِ ناپذیر الهی بر

۱. انبیا: آیه ۱۰۵.

۲. رک: مجمع البیان: ذیل آیه.

۳. قصص: آیه ۵.

این تعلق گرفته که همواره مستضعفان در برخورد با مستکبران، پیروز شوند تا بر جهان سلطه یابند و از این رو، احادیث اهل بیت علیهم السلام آن را بر حکومت جهانی مهدی علیه السلام تطبیق کرده‌اند.^۱

د - آیه خلافت اهل ایمان و عمل صالح

خداوند متعال به گروهی از مسلمانان که اهل ایمان و عمل صالح باشند، وعده داده که در آینده تاریخ به خلافت و قدرت و حکومتی دست خواهند یافت که ارزش‌های دینی به طور کامل در آن رعایت می‌شود و از آرامش مطلق برخوردار است:

﴿وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُم مِّن بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَن كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾^۲

خداوند به کسانی از شما که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده‌اند، وعده داده است که حتماً آنان را در زمین، جانشین [خود] کند، همان گونه که پیشینیان آنها را جانشین کرد و دینی را که برایشان پسندیده، به سودشان مستقر سازد و هراسشان را به ایمنی تبدیل کند. تنها مرا می‌پرستند و چیزی را شریکم نمی‌کنند و هر کس پس از آن، ناسپاسی کند، فاسق [و از دین بیرون رفته] است.

این آیه، به روشنی دلالت دارد که خداوند متعال به برکت تلاش‌های جمعی از مسلمانان اهل ایمان و عمل نیکو، جامعه‌ای را پدید خواهد آورد که از آلودگی‌های کفر و شرک و نفاق، پاک و به تمام معنا صالح باشد؛ جامعه‌ای که جز ارزش‌های دینی بر آن حاکم نباشد، مردم از آرامش کامل برخوردار باشند و ترسی از دشمنان

۱. رک: ص ۸۷ (امامت مستضعفان).

۲. نور: آیه ۵۵.

داخلی و خارجی نداشته باشند.

در امت‌های گذشته در برخی از مقاطع تاریخ، پیروان ادیان راستین به قدرت رسیده‌اند - چنان که در این آیه نیز بدان اشاره شده است -، لیکن بی تردید، تاکنون جامعه‌ای با حکومت ارزش‌های دینی و آرامش به طور مطلق، در جهان تحقق نیافته است. از این رو کامل‌ترین مصداق این آیه - چنان که در احادیث اهل بیت علیهم‌السلام آمده -، جامعه‌ای است که در روزگار حکومت امام مهدی علیه‌السلام تحقق خواهد یافت.

ه- آیات پایان یافتن فتنه

قرآن کریم، دو بار تأکید می‌فرماید که حکمت جهاد در اسلام، پایان دادن به فتنه و توطئه‌های مستکبران و زورگویان و حاکمیت آیین حق است. در سوره بقره آمده:

﴿وَقَتْلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ فَإِنِ انْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ﴾^۱

با آنان (دشمنان جنگجو) کارزار کنید تا فتنه فرو نشیند و دین خدا پیروز باشد، و اگر دست باز داشتند، دیگر دشمنی روا نیست جز بر ستمکاران.

و نیز در سوره انفال می‌فرماید:

﴿وَقَتْلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ فَإِنِ انْتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾^۲

و با آنان بجنگید تا آن گاه که آشوبی نماند و دین، یکسره، از آن خدا گردد. پس اگر باز ایستند، بی گمان، خدا به آنچه می‌کنند، بیناست.

در این دو آیه، هر چند فراگیر شدن دین الهی با صراحت پیشگویی نشده، لیکن تأکید بر استمرار و جوب جهاد تا پایان یافتن انواع فتنه‌ها و فراگیر شدن ارزش‌های دینی، اشاره روشنی به جهانی شدن اسلام در آینده تاریخ است.

۱. بقره: آیه ۱۹۲-۱۹۳.

۲. انفال: آیه ۳۹.

باری، این گونه آیات که دلالت و یا اشاره‌ای روشن به حکومت جهانی اسلام دارند، حتی بدون ضمیمه کردن احادیثی که در تبیین آنها آمده،^۱ به سادگی بر نهضت جهانی امام مهدی (عج) تطبیق می‌کنند؛ زیرا حکومت جهانی اسلام بدون رهبری توانمندی مانند امام مهدی (عج) که بر اساس احادیث متواتر و قطعی شیعه و اهل سنت در آخر الزمان قیام خواهد کرد و جهان را پر از عدل و داد خواهد نمود، عملاً امکان‌پذیر نیست.

۲. آیات اشاره‌کننده به حکومت جهانی اسلام

دسته دوم از آیات بشارت، آیاتی هستند که دلالت روشنی بر حکومت جهانی اسلام ندارند؛ لیکن با کمک احادیث اهل بیت (ع) و دقت در مضمون آنها، اشارت به بشارت حکومت جهانی اسلام به رهبری امام مهدی (عج) را می‌توان از آنها استنباط کرد:

الف - حیات زمین پس از مرگ

﴿اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾^۲

بدانید که خداوند، زمین را پس از مرگش زنده می‌کند. نشانه‌ها را برایتان روشن کردیم تا شاید دریابید.

این آیه به حسب ظاهر در باره حیات مادی زمین در بهار، پس از مرگ آن در زمستان است؛ ولی با در نظر گرفتن آیه پیش از آن، که موضوع دل‌های مرده را مطرح کرده و نیز ذیل آن که مردم را به تأمل در آن دعوت می‌نماید، می‌توان آن را اشاره به حیات معنوی زمین به وسیله عدالت‌گستری به رهبری امام مهدی (عج) پس از مرگ زمین به ظلم و جنایت دانست، چنان که در احادیث متعددی به این معنا

۱. ر.ک: تفسیر العیاشی: ج ۲ ص ۵۶ ح ۴۸، مجمع البیان: ج ۴ ص ۴۶۶، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۵۵ ح ۴۱.

۲. حدید: آیه ۱۷.

تصریح شده است، از جمله حدیثی از امام صادق علیه السلام که می‌فرماید:

يُحْيِيهَا بَعْدَ الْقَائِمِ عليه السلام بَعْدَ مَوْتِهَا بِجَوْرِ أُنْمَةِ الظُّلْمِ وَالضَّلَالِ.^۱

آن را با عدالت قائم، پس از مرگ زمین از بیداد حاکمان ستم و گم‌راهی، زنده می‌کند.

ب - پیروزی حق و نابودی باطل

﴿وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا﴾.^۲

بگو: حق آمد و باطل، نابود شد. به یقین، باطل، نابود شدنی است.

این آیه مانند شماری از آیات دیگر قرآن کریم،^۳ یک اصل کلی و سنت جاودان الهی را بیان کرده، این که در نظام آفرینش، باطل نابود می‌شود و حق پیروز می‌گردد. طبعاً بزرگ‌ترین مصداق این آیات، پیروزی حق و حق‌مداران در عصر ظهور امام مهدی علیه السلام است، چنان که از امام باقر علیه السلام روایت شده که در تبیین آیه یاد شده می‌فرماید:

إِذَا قَامَ الْقَائِمُ عليه السلام ذَهَبَتْ دَوْلَةُ الْبَاطِلِ.^۴

هنگامی که قائم قیام کند، دولت باطل می‌رود.

در آیه‌ای دیگر، اساسی‌ترین اقدامات فرمان‌روایان الهی در جامعه مطرح شده

۱. ر.ک: ص ۸۴ ح ۲۲۵.

۲. اسرا: آیه ۸۱.

۳. مانند: ﴿بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ فَإِذَا هُوَ زَاهِقٌ﴾؛ بلکه حق را بر باطل فرو می‌افکنیم. پس آن را در هم می‌کوبد و باطل به ناگاه نابود می‌شود. (انبیاء: آیه ۱۸)، ﴿أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَالَتْ أَوْدِيَةٌ بِقَدَرِهَا فَاحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَدًا رَابِيًا وَمِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فِي النَّارِ ابْتِغَاءَ جَلْبَاءٍ أُزْمِتُمْ زَبَدٌ مِثْلُهُ وَكَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْحَقَّ وَالْبَاطِلَ فَأَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَاءً وَأَمَّا مَا يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُتُ فِي الْأَرْضِ كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ﴾؛ از آسمان، آبی فرو فرستاد. پس رودخانه‌هایی به اندازه گنجایش خودشان روان شدند و سیل، کفی بلند روی خود برداشت و از آنچه برای به دست آوردن زیتنی یا کالایی در آتش می‌گدازند هم نظیر آن، کفی بر می‌آید. خداوند، حق و باطل را چنین مثل می‌زند؛ اما کف، بیرون افتاده از میان می‌رود؛ ولی آنچه به مردم سود می‌رساند، در زمین [باقی] می‌ماند. این چنین خداوند، مثل‌ها را می‌زند. (رعد: آیه ۱۷).

۴. ر.ک: ص ۸۰ ح ۲۳۱.

است:

﴿الَّذِينَ إِن مَّكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ﴾^۱

همان کسانی که چون در زمین به آنان توانایی دهیم، نماز بر پا می‌دارند و زکات می‌دهند و به کارهای پسندیده وا می‌دارند و از کارهای ناپسند، باز می‌دارند، و فرجام همه کارها، از آن خداست.

در این آیه، به پا داشتن نماز، دادن زکات، امر به معروف و نهی از منکر، به عنوان برجسته‌ترین ویژگی‌های حکومت صالحان مورد توجه قرار گرفته است، و به حساب ظاهر، بر حکومت جهانی اسلام به رهبری امام مهدی علیه السلام دلالتی ندارد؛ اما بی تردید، کامل‌ترین مصداق آن، حکومت جهانی امام مهدی علیه السلام است، چنان که در حدیثی از امام باقر علیه السلام نقل شده که در تبیین آیه می‌فرماید:

هَذِهِ الْآيَةُ لَأَلِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى آخِرِ الْأُمَمَةِ وَالْمَهْدِيِّ وَأَصْحَابِهِ، يُمَلِّكُهُمُ اللَّهُ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبِهَا وَيُظْهِرُ الدِّينَ وَيُمِيتُ اللَّهُ بِهِ وَأَصْحَابِهِ الْبِدْعَ وَالْبَاطِلَ كَمَا أَمَاتَ السُّفَهَاءَ الْحَقُّ حَتَّى لَا يُرَى أَثَرُ لِلظُّلْمِ.^۲

این آیه متعلق به خاندان محمد صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ است؛ یعنی دوازده امام و شخص امام مهدی علیه السلام و یاران او که خداوند، آنان را در شرق و غرب جهان جای می‌دهد و دین اسلام را غالب می‌گرداند و هر بدعت و باطلی را به وسیله او و یارانش محو می‌کند، همان طور که سفیهان، حق را از میان برده‌اند و آن چنان عالم در آسایش به سر می‌برد که اثر ظلم در جایی دیده نمی‌شود.

۳. آیات تأویل شده به قیام امام مهدی علیه السلام

دسته سوم، آیاتی هستند که به حسب ظاهر، حتی اشاره‌ای هم به حکومت جهانی اسلام ندارند و تنها احادیث، آنها را اشاره به قیام امام مهدی علیه السلام دانسته‌اند، مانند این

۱. حج: آیه ۴۱.

۲. بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۴۷ ح ۹ به نقل از تفسیر القمی: ج ۲ ص ۸۷.

آیات:

﴿وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾^۱

می‌گویند: این وعده، کی محقق می‌شود، اگر راست می‌گویید؟

﴿أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقْتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظَلَمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ﴾^۲

به آنان که جنگ بر ایشان تحمیل می‌شود، اجازه جهاد داده شد؛ زیرا به آنها ستم شده

است؛ و خدا بر یاری آنها، کاملاً تواناست.

﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مُّعِينٍ﴾^۳

بگو: اگر آب در دسترس شما فرو رود، چه کسی آب گوارا برایتان می‌آورد؟

﴿وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّىٰ﴾^۴

و سوگند به روز، چون جلوه‌گری آغازده.

﴿وَالنَّهَارِ إِذَا جَلَّاهَا﴾^۵

و سوگند به روز، آن گاه که روشن می‌شود.

﴿حَتَّىٰ إِذَا رَأَوْا مَا يُوعَدُونَ إِمَّا الْعَذَابَ وَإِمَّا السَّاعَةَ﴾^۶

تا وقتی آنچه را وعده داده می‌شوند، ببینند یا عذاب و یا رستاخیز را.

بدیهی است تنها در صورتی می‌توان این گونه آیات را بر خلاف ظاهر آنها،

اشاره به حکومت جهانی امام مهدی عج دانست که حدیث معتبری بر این معنا دلالت

نماید؛ لیکن اسناد بسیاری از احادیثی که مربوط به این دسته از آیات می‌شوند، از

اعتبار لازم برخوردار نیستند. از این رو تفسیر و یا تأویل این آیات به استناد احادیث

۱. یونس: آیه ۴۸، نمل: آیه ۷۱، سبأ: آیه ۲۹، یس: آیه ۴۸، ملک: آیه ۲۵.

۲. حج: آیه ۳۹.

۳. ملک: آیه ۳۱.

۴. لیل: ۲.

۵. شمس: آیه ۳.

۶. مریم: آیه ۷۵.

یاد شده و تطبیق آنها بر قیام جهانی امام مهدی (عج)، نیاز به بررسی دقیق و همه‌جانبه آنها دارد.

۳. آیات تطبیق شده بر یاران امام مهدی (عج)^۱

قرآن کریم در یک دوره زمانی خاص و با توجه به شأن نزول هر دسته از آیات در وقایع مختلف، نازل شده است. این آیات، گاه به مدح کسانی و گاه به ذمّ کسانی (با توجه به وجود صفات خاصی در آنها) پرداخته‌اند؛ اما قطعی است که وجود همان صفات در افراد دیگر، موجب می‌گردد که این مدح‌ها و ذم‌ها شامل آنان نیز شود.^۲ در احادیث اهل بیت (ع) به همین روش و با این مبنا، به صراحت، آیات قرآنی بر اهل بیت (ع) و انصار ایشان و نیز بر دشمنان ایشان، تطبیق شده‌اند. اصل این مبنا به عنوان یک قاعده در احادیث تفسیری پذیرفته و شناخته شده است و با عنوان «قاعده جری و تطبیق» از آن یاد می‌گردد. این قاعده مستندات قرآنی و حدیثی دارد.^۳

در احادیث، این تطبیق در مواردی در باره امام مهدی (عج) و اصحاب ایشان، انجام گرفته است. آیاتی که در احادیث، به خود امام مهدی (عج) تطبیق شده‌اند، گذشت؛ اما در باره اصحاب آن امام - که به عنوان نیکان روزگار خود، به یاری ایشان خواهند شتافت -، می‌توان گفت که اوصاف و عملکرد آنها، مصداق آیات بیانگر سنت الهی است.

در باره اصحاب امام مهدی (عج) با سه دسته از روایات در تطبیق، رو به رو هستیم:
دسته اول: اصحاب امام مهدی (عج) ذخیره الهی هستند که خداوند در زمان مقرر،

۱. این قسمت از این تحلیل به قلم پژوهشگر ارجمند حجة الاسلام والمسلمین جناب آقای رحمان ستایش نگارش یافته است.

۲. المیزان: ج ۱ ص ۴۲.

۳. رک: شناخت‌نامه قرآن.

آنان را هر کجا که باشند گرد هم می‌آورد. احادیث این دسته به گونه‌های مختلف، سنت الهی نصرت و یاری شدن آن امام را توسط اصحاب خاص خودشان تبیین می‌کنند. از جمله سنت‌های الهی که در این احادیث آمده‌اند، این مواردند:

۱. جانشینی: خداوند در آیه شریف: «وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ»^۱ خداوند به کسانی از شما که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده‌اند، وعده داده است که حتماً آنان را در زمین، جانشین [خود] می‌کند، همان گونه که پیشینیان آنها را جانشین کرد، سنت جانشینی (استخلاف) صالحان بر زمین را مطرح کرده است. این سنت الهی که باید در همه زمین تحقق یابد، تنها به عصر امام مهدی عج و اصحاب ایشان قابل تطبیق است.^۲

۲. جمع اصحاب: امام مهدی عج اصحاب خاصی را در تمام مناطق خواهند داشت. از این رو در وقت مقرر، خداوند، همه آنان را در کنار ایشان جمع خواهد کرد. در احادیث متعددی به این آیه: «أَيُّنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمْ اللَّهُ جَمِيعاً إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ»^۳ هر کجا باشید، خداوند، همه شما را می‌آورد. خداوند بر هر کاری تواناست استشهاد شده است. بنا بر این، جای شبهه نخواهد بود که چگونه این افراد، از مناطق مختلف، به یاری امام عج می‌شتابند.^۴

دسته دوم: احادیثی که اوصاف اصحاب امام مهدی عج را تبیین می‌کنند. این احادیث، برخی از صفات موجود در موضوع آیات را بر اصحاب امام عج نیز تطبیق کرده‌اند. این اوصاف، عبارت‌اند از:

۱. قدرت: در احادیثی، کلام لوط ع به قومش: «لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةً أَوْ آوِي إِلَىٰ

۱. نور: آیه ۵۵.

۲. ر.ک: ص ۸۵ (وراثت صالحان) و ص ۹۴ ح ۲۴۶.

۳. بقره: آیه ۱۴۸.

۴. ر.ک: ج ۹ ص ۲۱۶ ح ۱۷۷۸ (بخش دوازدهم / فصل دوم / احادیث امام جواد ع)، کمال الدین: ص ۶۸۸

رُكُنٍ شَدِيدٍ؛^۱ کاش برای رویارویی با شما نیرویی داشتم، یا می‌توانستم به تکیه‌گاهی استوار پناه ببرم، به قوت و قدرت اصحاب امام مهدی علیه السلام تطبیق شده است^۲ همچنین آیه ﴿عِبَادًا لَنَا أُولَىٰ بِأُسْرٍ شَدِيدٍ؛^۳ بندگانی از خود را که سخت جنگاور و نیرومندند، بر شما بگماریم﴾ به قدرت و توان امام علیه السلام و اصحابش تطبیق شده است.^۴

۲. صلاح: در برخی احادیث، آیه شریف: ﴿أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ؛^۵ همانا زمین را بندگان صالحم به ارث می‌برند﴾. این بندگان صالح، بر امام و اصحاب او تطبیق شده‌اند.^۶

۳. مظلومیت: برخی احادیث، آیه: ﴿وَلَمَنِ أَنْتَصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهِ؛^۷ هر که پس از ستم [دیدن] خود، یاری جوید [و انتقام گیرد]﴾ و آیه ﴿أُوذِيَ لِلَّذِينَ يُقْتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظَلَمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ نُصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ؛^۸ به کسانی که جنگ بر آنان تحمیل شده، رخصت [جهاد] داده شده است؛ چرا که مورد ظلم قرار گرفته‌اند، و البته خدا بر پیروزی آنان، سخت تواناست﴾ را بر اصحاب امام مهدی علیه السلام تطبیق کرده‌اند.^۹

۴. ظهور اثر خیر: در برخی احادیث «متوسمان» در آیه شریف: ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْمُتَوَسِّمِينَ؛^{۱۰} بی‌گمان، در آن، نشانه‌هایی برای نشانه‌شناسان است﴾ به معنای کسانی که آثار

۱. هود: آیه ۸۰.

۲. ر.ک: ج ۸ ص ۲۷۳ (بخش یازدهم / فصل چهارم / قویدل و نیرومند)، کمال‌الدین: ص ۶۷۳ ح ۲۷.

۳. اسراء: آیه ۵.

۴. ر.ک: ج ۸ ص ۲۷۳ (بخش یازدهم / فصل چهارم / قویدل و نیرومند)، تفسیر العیاشی: ج ۲ ص ۲۸۱ ح ۲۱.

۵. انبیاء: آیه ۱۰۵.

۶. ر.ک: ص ۸۶ ح ۲۲۸.

۷. شورا: آیه ۴۱.

۸. حج: آیه ۳۹.

۹. تفسیر القمی: ج ۲ ص ۲۷۸، الغیبة، نعمانی: ص ۲۴۱ ح ۳۸، تفسیر فرات: ص ۳۹۹ ح ۵۲۲، تأویل الآیات الظاهرة: ج ۱ ص ۳۳۸ ح ۱۶.

۱۰. حجر: آیه ۷۵.

- خیر بر آنها ظاهر است، به مهدی و اصحاب او تطبیق شده است.^۱
۵. خدادوستی: برخی احادیث، از جمله مصادیق آیه: «فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ»^۲ به زودی، خداوند، مردمی را می‌آورد که آنان را دوست می‌دارد و آنان نیز او را دوست می‌دارند^۳ را اصحاب امام مهدی علیه السلام معرفی کرده‌اند.^۴
۶. امتحان شده: برخی از احادیث، بیانگر این مطلب‌اند که داستان اصحاب طالوت و آزمایش‌های ایشان که در آیات قرآن کریم آمده،^۵ در باره اصحاب امام مهدی علیه السلام هم اتفاق خواهد افتاد.^۶
- دسته سوم: احادیثی، عملکرد اصحاب امام مهدی علیه السلام را توصیف، و نه تنها خصوصیات فردی به لحاظ شخصی این اصحاب، بلکه صفات آنان را در مقام عمل نیز تبیین کرده‌اند. عملکردهای این گروه در احادیث، عبارت‌اند از:
۱. مجاهدت: در احادیث، آیه شریف: «يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ»^۷ در راه خدا جهاد می‌کنند^۸ بر اصحاب امام مهدی علیه السلام تطبیق شده است.^۹
۲. وسیله عذاب: در برخی احادیث، آیه: «إِخْدَى الْحُسْنَيْنِ»^{۱۰} یکی از دو نیکی^{۱۱}، بر مُردن بر اطاعت امام یا درک ظهور امام و عذاب شدن دشمنان به دست اصحاب امام مهدی،^{۱۲} و نیز آیه شریف: «فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ»^{۱۳} و چون تهدید آخر فرا رسد^{۱۴} به امام

۱. ر.ک: ج ۸ ص ۲۷۵ (بخش یازدهم / فصل چهارم / عابدان شب و شیران روز)، بحار الأنوار: ج ۵۲ ص ۳۸۶ ح ۲۰۲.

۲. مانده: آیه ۵۴.

۳. تفسیر القمی: ج ۱ ص ۱۷۰، الغیبة، نعمانی: ص ۳۱۶ ح ۱۲.

۴. «إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهْرٍ» (بقره: آیه ۲۴۹).

۵. الغیبة، نعمانی: ص ۳۱۶ ح ۱۳، الغیبة، طوسی: ص ۴۷۲ ح ۴۹۱.

۶. مانده: آیه ۵۴.

۷. تفسیر القمی: ج ۱ ص ۱۷۰.

۸. توبه: آیه ۵۲.

۹. الکافی: ج ۸ ص ۲۸۶ ح ۴۳۱.

۱۰. اسرا: آیه ۷.

مهدی علیه السلام و اصحاب او تطبیق شده است.^۱

۳. برپاکننده حق: در احادیث، مصداق آیه شریف: «الَّذِينَ إِذَا مَكَتَهُمْ فِي الْأَرْضِ
أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَءَاتَوْا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ»^۲ کسانی
که اگر به آنها در زمین توانایی دهیم، نماز برپا می‌دارند و زکات می‌دهند و به نیکوکاری، فرمان
می‌دهند و از زشتکاری، باز می‌دارند، و فرجام همه کارها از آن خداوند است^۳، اصحاب امام
مهدی علیه السلام با بیان عملکرد ایشان بعد از تسلط بر تمام زمین، معرفی شده‌اند.^۳
با توجه به مجموعه این احادیث، نماد ظهور صالحان و رسیدن به اهداف، در
عصر ظهور امام مهدی علیه السلام و توسط اصحاب ایشان به ظهور خواهد رسید.

۱. تفسیر القمی: ج ۲ ص ۱۴.

۲. حج: آیه ۴۱.

۳. ر.ک: ج ۹ ص ۲۴۱ ح ۱۸۰۲، تفسیر القمی: ج ۲ ص ۸۷، تفسیر فرات: ص ۲۷۴ ح ۳۷۱.

بخش دوم

زندگی امام مهدی علیہ السلام

فصل یکم	:	تبار امام مهدی علیہ السلام
فصل دوم	:	ولادت امام مهدی علیہ السلام
فصل سوم	:	نام، کنیه، لقب، نام امام مهدی علیہ السلام
فصل چهارم	:	شماره امام مهدی علیہ السلام
فصل پنجم	:	طول عمر امام مهدی علیہ السلام
فصل ششم	:	ویژگی های امام مهدی علیہ السلام
فصل هفتم	:	پانچ برچسب پرش

الفصل الأول

أَسْرَةُ الْأَمَامِ الْمَهْدِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ

١ / ١

المَهْدِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ مِنْ أَهْلِ بَيْتِ النَّبِيِّ ﷺ

٢٥١ . سنن أبي داود : حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ ، حَدَّثَنَا الْفَضْلُ بْنُ دُكَيْنٍ ، حَدَّثَنَا فِطْرٌ ، عَنْ الْقَاسِمِ بْنِ أَبِي بَزَّةَ ، عَنْ أَبِي الطَّفِيلِ ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ ، قَالَ :
لَوْ لَمْ يَبْقَ مِنَ الدَّهْرِ إِلَّا يَوْمٌ ، لَبَعَثَ اللَّهُ رَجُلًا مِنْ أَهْلِ بَيْتِي يَمَلُؤُهَا عَدْلًا كَمَا
مُلِئْتُ جَوْرًا .

٢٥٢ . سنن ابن ماجه : حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ ، حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ الْحَفَرِيُّ ، حَدَّثَنَا يَاسِينُ ،
عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَنْفِيَّةِ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
الْمَهْدِيُّ مِنَّا أَهْلَ الْبَيْتِ ، يُصَلِّحُهُ اللَّهُ فِي لَيْلَةٍ .

٢٥٣ . سنن الترمذي : حَدَّثَنَا عُبَيْدُ بْنُ أَسْبَاطٍ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ الْقُرَشِيِّ الْكُوفِيُّ ، قَالَ : حَدَّثَنِي أَبِي ،
حَدَّثَنَا سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ بَهْدَلَةَ ، عَنْ زُرَّ ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ : قَالَ
رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :

لَا تَذْهَبُ الدُّنْيَا حَتَّى يَمْلِكُ الْعَرَبَ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ بَيْتِي ، يُوَاطِئُ اسْمَهُ اسْمِي .

فصل یکم تبار امام مهدی علیه السلام

۱/۱

مهدی علیه السلام، از اهل بیت پیامبر صلی الله علیه و آله است

۲۵۱. سنن ابی داوود - به نقل از ابو الطفیل، از امام علی علیه السلام - : پیامبر خدا ﷺ فرمود: «اگر جز یک روز از روزگار نمانده باشد، خداوند، مردی از اهل بیتم بر می انگیزد که آن را از عدل پر کند، همان گونه که از ستم پر شده است»^۱.
۲۵۲. سنن ابن ماجه - به نقل از محمد بن حنفیه، از امام علی علیه السلام - : پیامبر خدا ﷺ فرمود: «مهدی، از ما اهل بیت است. خدا [کار او را] در یک شب، سامان می دهد»^۲.
۲۵۳. سنن الترمذی - به نقل از زر، از عبد الله - : پیامبر خدا ﷺ فرمود: «دنیا از میان نمی رود تا آن که مردی از خاندانم، و همنام من، فرمانروای عرب شود»^۳.

-
۱. سنن ابی داوود: ج ۴ ص ۱۰۷ ح ۴۲۸۳، المعجم الکبیر: ج ۱۰ ص ۱۳۵ ح ۱۰۲۲۴ (به نقل از عبد الله، با عبارت مشابه)، المصنف، ابن ابی شیبہ: ج ۸ ص ۶۷۸ ح ۱۹۴، کنز العمال: ج ۱۴ ص ۲۶۷ ح ۲۸۶۷۵ (به نقل از مسند ابن حنبل)، المهدی المنتظر فی ضوء الأحادیث و الآثار الصحیحة: ص ۲۳۳؛ الطرائف: ص ۱۷۶ ح ۲۷۴، کشف الغمة: ج ۳ ص ۲۲۷، العمدة: ص ۴۳۳ ح ۹۰۸، بحار الأنوار: ج ۳۶ ص ۲۶۸.
۲. سنن ابن ماجه: ج ۲ ص ۱۳۶۷ ح ۴۰۸۵، سلسلة الأحادیث الصحیحة: ج ۵ ص ۴۸۶ ح ۲۳۷۱، مسند ابن حنبل: ج ۱ ص ۱۸۲ ح ۶۴۵، المصنف، ابن ابی شیبہ: ج ۸ ص ۶۷۸ ح ۱۹۰، مسند ابی یعلی: ج ۱ ص ۲۴۴ ح ۴۶۱، تهذیب الکنال: ج ۳۱ ص ۱۸۱ ح ۶۷۷۳، کنز العمال: ج ۱۴ ص ۲۶۴ ح ۲۸۶۶۴، المهدی المنتظر فی ضوء الأحادیث و الآثار الصحیحة: ص ۱۴۷؛ الطرائف: ص ۱۷۸ ح ۲۸۴، شرح الأخبار: ج ۳ ص ۲۸۴ ح ۱۲۵۹، کشف الغمة: ج ۳ ص ۲۶۷، العمدة: ص ۴۳۹ ح ۹۲۴، بحار الأنوار: ج ۳۶ ص ۲۶۹.
۳. سنن الترمذی: ج ۴ ص ۵۰۵ ح ۲۲۳۰ (در این منبع آمده است: «این حدیث، حسن و صحیح است»)، مسند ابن حنبل: ج ۲ ص ۱۱ ح ۲۵۷۲، صحیح ابن حبان: ج ۱۳ ص ۲۸۴ ح ۵۹۵۴ (با عبارت مشابه)، سیر أعلام النبلاء: ج ۱۱ ص ۴۷۲، المعجم الکبیر: ج ۱۰ ص ۱۲۴ ح ۱۰۲۱۸ و ص ۱۲۵ ح ۱۰۲۲۵ و ص ۱۲۳ ح ۱۰۲۱۶، المهدی المنتظر فی ضوء الأحادیث و الآثار الصحیحة: ص ۲۳۹؛ دلائل الإمامة: ص ۴۷۷ ح ۴۶۷ (با عبارت مشابه)، کشف الغمة: ج ۳ ص ۲۶۶، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۸۲.

٢٥٢. مسند ابن حنبل: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ، حَدَّثَنِي أَبِي، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ سُفْيَانَ، حَدَّثَنِي عَاصِمٌ، عَنْ زُرِّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، عَنِ النَّبِيِّ ص قَالَ:

لَا تَذْهَبُ الدُّنْيَا - أَوْ لَا تَنْقُضِي الدُّنْيَا - حَتَّى يَمْلِكَ الْعَرَبَ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ بَيْتِي يُوَاطِيُ اسْمَهُ اسْمِي.

٢٥٥. سنن الترمذي: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْجَبَّارِ بْنُ الْعَلَاءِ الْعَطَّارُ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ

عَاصِمٍ، عَنْ زُرِّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، عَنِ النَّبِيِّ ص قَالَ:

يَلِي رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ بَيْتِي يُوَاطِيُ اسْمَهُ اسْمِي.

قَالَ عَاصِمٌ: وَأَخْبَرَنَا أَبُو صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: لَوْ لَمْ يَبْقَ مِنَ الدُّنْيَا إِلَّا

يَوْمٌ، لَطَوَّلَ اللَّهُ ذَلِكَ الْيَوْمَ حَتَّى يَلِيَّ^١.

٢٥٦. المستدرک علی الصحیحین: سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ وَشُعْبَةُ وَزَائِدَةُ وَغَيْرُهُمْ مِنْ أَئِمَّةِ

الْمُسْلِمِينَ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ بَهْدَلَةَ، عَنْ زُرِّ بْنِ حُبَيْشٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رض، عَنْ

النَّبِيِّ ص أَنَّهُ قَالَ:

لَا تَذْهَبُ الْأَيَّامُ وَاللَّيَالِي حَتَّى يَمْلِكَ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ بَيْتِي.

٢٥٧. قرب الإسناد: عَنْهُ^٢، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَيْمُونِ الْقَدَّاحِ، عَنْ جَعْفَرٍ، عَنْ أَبِيهِ رض، قَالَ:

قَالَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ رض:

مِنَّا سَبْعَةٌ خَلَقَهُمُ اللَّهُ ص لَمْ يَخْلُقْ فِي الْأَرْضِ مِثْلَهُمْ: مِنَّا رَسُولُ اللَّهِ ص سَيِّدُ

الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ، وَخَاتَمُ النَّبِيِّينَ، وَوَصِيَّةُ خَيْرِ الْوَصِيِّينَ، وَسِبْطُ خَيْرِ

الْأَسْبَاطِ حَسَنًا وَحُسَيْنًا، وَسَيِّدُ الشُّهَدَاءِ حَمْرَةُ عَمَّةٌ، وَمَنْ قَدِ طَارَ مَعَ الْمَلَائِكَةِ

١. في سنن الترمذي: قال أبو عيسى: وفي الباب عن علي وأبي سعيد وأم سلمة وأبي هريرة.

٢. أي: محمد بن عيسى.

۲۵۴. مسند ابن حنبل - به نقل از زر، از عبد الله - : پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: «دنیا از میان نمی رود» یا «پایان نمی گیرد، تا آن که مردی از خاندانم و همنام من، فرمانروای عرب شود»^۱.

۲۵۵. سنن الترمذی: عبد الله گفت: پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: «مردی از خاندانم که همنام من است، ولایت می یابد».

ابو هریره گفت: اگر تنها یک روز از دنیا مانده باشد، خداوند، آن را طولانی می کند تا او ولایت یابد.^۲

۲۵۶. المستدرک علی الصحیحین - به نقل از زر بن حُبیش، از عبد الله بن مسعود - : پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: «روزگار به پایان نمی رسد، مگر آن که مردی از خاندانم فرمانروا می شود»^۳.

۲۵۷. قرب الإسناد - به نقل از جعفر، از پدرانش - : امام علی علیه السلام فرمود: «هفت نفر از ما هستند که خدای تعالی مانندشان را در زمین نیافریده است: از ماست پیامبر خدا صلی الله علیه و آله، سرور اولین و آخرین و خاتم پیامبران، و وصی او، بهترین وصیان و دو سبط او، بهترین سبطها، حسن و حسین، و سرور شهیدان، حمزه عموی او، و جعفر، کسی که با فرشتگان پرواز کرد، و قائم»^۴.

۱. مسند ابن حنبل: ج ۲ ص ۱۲۳ ح ۴۰۹۸ (شعیب ارنؤوط در تعلیقه اش بر مسند ابن حنبل: ج ۶ ص ۴۵، گفته است: «اسناد این خبر به خاطر وجود عاصم، حسن است، و بقیة رجال خیر، ثقه و از رجال بخاری و مسلم اند»)، المعجم الکبیر: ج ۱۰ ص ۱۲۵ ح ۱۰۲۲۳ و ص ۱۳۴ ح ۱۰۲۱۷ و ص ۱۳۶ ح ۱۰۲۲۸، کنز العمال: ج ۱۴ ص ۲۶۳ ح ۳۸۶۵۵: بشارة المصطفی: ص ۲۸۱.

۲. سنن الترمذی: ج ۴ ص ۵۰۵ ح ۲۲۳۱ (محمد بن عیسی بن سوره گفته است: «این حدیث، حسن صحیح است»)، سنن ابی داوود: ج ۴ ص ۱۰۶ ح ۴۲۸۲ (با عبارت مشابه)، سنن ابن ماجة: ج ۲ ص ۹۲۸ ح ۲۷۷۹ (به نقل از ابو هریره، از پیامبر صلی الله علیه و آله با عبارت مشابه)، کنز العمال: ج ۱۴ ص ۲۶۴ ح ۳۸۶۶۱.

۳. المستدرک علی الصحیحین: ج ۴ ص ۴۸۹ ح ۸۳۶۴ (ذهبی در تلخیص المستدرک گفته است: حدیث، صحیح است)، المعجم الکبیر: ج ۱۰ ص ۱۳۴ ح ۱۰۲۱۹ و ص ۱۳۶ ح ۱۰۲۲۷، مسند ابن حنبل: ج ۴ ص ۳۶ ح ۱۱۱۳، صحیح ابن حبان: ج ۱۵ ص ۲۳۸ ح ۶۸۲۶ (هر دو منبع به نقل از ابو سعید، با عبارت مشابه)، کنز العمال: ج ۱۴ ص ۲۷۰ ح ۳۸۶۸۹: العمدة: ص ۲۳۶ ح ۹۱۹، کشف الغمة: ج ۳ ص ۲۷۷ (به نقل از جابر، با عبارت مشابه)، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۹۶.

۴. قرب الإسناد: ص ۲۵ ح ۸۴ (با سند صحیح)، بحار الأنوار: ج ۲۲ ص ۲۷۵ ح ۲۴.

جَعْفَرُ، وَالْقَائِمُ.

٢٥٨. الكافي: الحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْأَشْعَرِيُّ، عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنِ الْوَشَاءِ، عَنْ أَبِي بَصِيرٍ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عُمَرَ، قَالَ: قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ ع وَأَتَاهُ رَجُلٌ فَقَالَ لَهُ: إِنَّكُمْ أَهْلُ بَيْتِ رَحْمَةِ اخْتَصَّكُمْ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى بِهَا. فَقَالَ لَهُ:

كَذَلِكَ نَحْنُ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، لَا نُدْخِلُ أَحَدًا فِي ضَلَالَةٍ وَلَا نُخْرِجُهُ مِنْ هُدًى، إِنَّ الدُّنْيَا لَا تَذْهَبُ حَتَّى يَبْعَثَ اللَّهُ ع رَجُلًا مِنَّا أَهْلَ الْبَيْتِ، يَعْمَلُ بِكِتَابِ اللَّهِ، لَا يَرَى فِيكُمْ مُنْكَرًا إِلَّا أَنْكَرَهُ.

٢٥٩. بصائر الدرجات: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَيْسَى، عَنْ يُونُسَ، عَنْ حَرِيْزٍ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ ع يَقُولُ:

لَنْ تَذْهَبَ الدُّنْيَا حَتَّى يَخْرُجَ رَجُلٌ مِنَّا أَهْلَ الْبَيْتِ، يَحْكُمُ بِحُكْمِ دَاوُدَ، وَلَا يَسْأَلُ النَّاسَ بَيِّنَةً.

٢٦٠. قرب الإسناد: أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَيْسَى، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي نَصْرِ، قَالَ: كَتَبْتُ إِلَى الرَّضَاءِ ع: إِنِّي رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْكُوفَةِ، وَأَنَا وَأَهْلُ بَيْتِي نَدِينُ اللَّهَ ع بِطَاعَتِكُمْ، وَقَدْ أَحْبَبْتُ لِقَاءَكَ لِأَسْأَلَكَ عَنْ دِينِي... فَكَتَبَ:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ... وَإِنَّ الدُّنْيَا لَا تَذْهَبُ حَتَّى يَبْعَثَ اللَّهُ مِنَّا - أَهْلَ الْبَيْتِ - رَجُلًا يَعْمَلُ بِكِتَابِ اللَّهِ ع، لَا يَرَى مُنْكَرًا إِلَّا أَنْكَرَهُ.

٢٦١. الكافي: عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا، عَنْ سَعْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَيُّوبَ بْنِ نُوحٍ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي الْحَسَنِ الرَّضَاءِ ع: إِنِّي أَرْجُو أَنْ تَكُونَ صَاحِبَ هَذَا الْأَمْرِ، وَأَنْ يَسُوقَهُ اللَّهُ إِلَيْكَ بِغَيْرِ سَيْفٍ، فَقَدْ بُوِيَ لَكَ وَضُرِبَتْ الدَّرَاهِمُ بِاسْمِكَ، فَقَالَ:

مَا مِنَّا أَحَدٌ اخْتَلَفَتْ إِلَيْهِ الْكُتُبُ، وَأُشِيرَ إِلَيْهِ بِالْأَصَابِعِ، وَسُئِلَ عَنِ الْمَسَائِلِ،

۲۵۸. الکافی - به نقل از احمد بن عمر - : مردی نزد امام باقر علیه السلام آمد و به ایشان گفت: شما خاندانی هستید که خدای - تبارک و تعالی - به شما رحمتی ویژه بخشیده است.

امام باقر علیه السلام در پاسخ او فرمود: «شکر خدا، ما چنین هستیم. کسی را به گمراهی در نمی آوریم و او را از هدایت، بیرون نمی بریم. دنیا از میان نمی رود تا آن که خدای تعالی مردی را از ما اهل بیت بر می انگیزد که به کتاب خدا عمل می کند و کار زشتی از شما نمی بیند، مگر آن که ردش می کند»^۱.

۲۵۹. بصائر الدرجات - به نقل از حریر - : شنیدم که امام صادق علیه السلام می فرماید: «دنیا از میان نمی رود تا آن که مردی از ما اهل بیت قیام می کند که به حکم داوود، حکم می راند و از مردم، بیّنه نمی خواهد»^۲.

۲۶۰. قرب الإسناد - به نقل از احمد بن محمد بن ابی نصر - : به امام رضا علیه السلام نوشتم: من مردی از اهل کوفه هستم و من و خانواده ام خدا را با اطاعت شما، می پرستیم. دوست دارم شما را ملاقات کنم و مسائل دینم را بپرسم....

ایشان نوشت: «بسم الله الرحمن الرحيم.... دنیا از میان نمی رود تا آن که خداوند، مردی را از ما اهل بیت بر می انگیزد که به کتاب خدای تعالی عمل می کند و کار زشتی نمی بیند، جز این که آن را رد می کند»^۳.

۲۶۱. الکافی - به نقل از ایوب بن نوح - : به امام رضا علیه السلام گفتم: من امید دارم که تو همان کسی باشی که امر ولایت را به دست می گیری و خداوند، آن را بدون خونریزی، به تو برساند، که با تو بیعت شده است و سگه به نامت زده اند.

فرمود: «هیچ کس از ما نیست که نامه ها بر او در آید و او را با انگشتان، نشان دهند و از او سؤال کنند و اموالی برایش بفرستند جز آن که ترور می شود و یا بر

۱. الکافی: ج ۸ ص ۳۹۶ ح ۵۹۷ (با سند معتبر). بحار الأنوار: ج ۵۲ ص ۳۷۸ ح ۱۸۲.
 ۲. بصائر الدرجات: ص ۲۵۹ ح ۴ (با سند صحیح). بحار الأنوار: ج ۵۲ ص ۳۱۹ ح ۲۱.
 ۳. قرب الإسناد: ص ۳۴۸ ح ۱۲۶۰ (با سند صحیح). بحار الأنوار: ج ۴۹ ص ۲۶۵ ح ۸.

وَحِمِلَتْ إِلَيْهِ الْأَمْوَالُ، إِلَّا اغْتَبِلَ أَوْ مَاتَ عَلَى فِرَاشِهِ، حَتَّى يَبْعَثَ اللَّهُ لِهَذَا الْأَمْرِ غُلَامًا مِنَّا، خَفِيٍّ الْوِلَادَةِ وَالْمَنْشَأِ، غَيْرِ خَفِيٍّ فِي نَسَبِهِ.

٢٦٢. الغيبة للطوسي: عنه^١، عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ، عَنِ الرَّبِيعِ بْنِ مُحَمَّدِ الْمُسَلِيِّ، عَنْ سَعْدِ بْنِ ظَرِيفٍ^٢، عَنِ الْأَصْبَغِ بْنِ نُبَاتَةَ، قَالَ: قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ (ع) فِي حَدِيثٍ لَهُ حَتَّى انْتَهَى إِلَى مَسْجِدِ الْكُوفَةِ، وَكَانَ مَبْنِيًّا بِخَرْفٍ^٣ وَدِنَانٍ^٤ وَطِينٍ، فَقَالَ:

وَيْلٌ لِمَنْ هَدَمَكَ، وَوَيْلٌ لِمَنْ سَهَّلَ هَدَمَكَ، وَوَيْلٌ لِبَانِيكَ بِالْمَطْبُوحِ، الْمُغَيْرِ قِبَلَةَ نُوحٍ، طُوبَى لِمَنْ شَهِدَ هَدَمَكَ مَعَ قَائِمِ أَهْلِ بَيْتِي، أَوْلَيْكَ خِيَارَ الْأُمَّةِ مَعَ أَبْرَارِ الْعِتْرَةِ.

راجع: ج ٩ ص ١٦٩ (القسم الثاني عشر / الفصل الثاني / ما روى عن النبي (ص))

٢ / ١

المهدي (ع) من عترة النبي (ص)

٢٦٣. مسند ابن حنبل: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ، حَدَّثَنِي أَبِي، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا عَوْفٌ، عَنْ أَبِي الصَّدِّيقِ النَّاجِي، عَنْ أَبِي سَعِيدِ الْخُدْرِيِّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص):

لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تَمْتَلِيَّ الْأَرْضُ ظُلْمًا وَعُدْوَانًا - قَالَ: - ثُمَّ يَخْرُجُ رَجُلٌ مِنْ عِتْرَتِي - أَوْ مِنْ أَهْلِ بَيْتِي - يَمَلُؤُهَا قِسْطًا وَعَدْلًا كَمَا مِلَّتْ ظُلْمًا وَعُدْوَانًا.

٢٦٤. مسند ابن حنبل: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ، حَدَّثَنِي أَبِي، حَدَّثَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ

١. أي: الفضل بن شاذان.

٢. همان سعد بن ظریف (سعد الاسکاف) می باشد ر.ک معجم رجال الحديث: ج ٨ ص ٦٧.

٣. خَرْف: کُلُّ مَا عُمِلَ مِنْ طِينٍ وَشَوِيٍّ بِالنَّارِ حَتَّى يَكُونَ فَخَارًا فَهُوَ خَرْفٌ (مجمع البحرين: ج ١ ص ٥٠٨ «خرف»).

٤. الدَّنُّ: كَهَيْئَةِ الْحَبِّ إِلَّا أَنَّهُ أَطْوَلُ، وَالْجَمْعُ الدَّنَانُ وَهِيَ الْجِبَابُ (لسان العرب: ج ١٣ ص ١٥٩ «دنان»).

بسترش وفات می‌کند، تا آن که خداوند، جوانی از ما را برای امر ولایت بر می‌انگیزد که ولادت و پیدایش او پنهان است؛ اما تبارش پنهان نیست.^۱

۲۶۲. الغیبة، طوسی - به نقل از اصبع بن نباته - : امیر مؤمنان علیه السلام سخن گفت تا به مسجد کوفه - که از سفال و تکه‌های خمره و گل ساخته شده بود - رسید و فرمود: «وای بر کسی که تو را ویران کرد و وای بر کسی که ویران کردنت را آسان کرد و وای بر کسی که تو را با خشت پخته ساخت و قبله نوح را تغییر داد! خوشا به حال کسی که شاهد ویرانی تو و در کنار قائم خاندانم باشد! آنان، برگزیدگان امت به همراه نیکان عترت هستند.»^۲

ر.ک: ج ۹ ص ۱۷۱ (بخش دوازدهم / فصل دوم / احادیث پیامبر صلی الله علیه و آله).

۲ / ۱

مهدی علیه السلام، از عترت پیامبر صلی الله علیه و آله است

۲۶۳. مسند ابن حنبل - به نقل از ابو سعید خدری - : پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «قیامت بر پا نمی‌شود تا این که زمین از ستم و تجاوز پر می‌شود. سپس مردی از خاندانم» یا [فرمود:] «از اهل بیتم قیام می‌کند و آن را از عدل و داد پر می‌کند، همان گونه که از ظلم و ستم پر شده است.»^۳

۲۶۴. مسند ابن حنبل - به نقل از ابو سعید - : پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «زمین از ظلم و ستم پر می‌شود. سپس مردی از خاندانم قیام می‌کند که هفت یا نه [سال] فرمان‌روای

۱. الکافی: ج ۱ ص ۲۴۱ ح ۲۵، الغیبة، نعمانی: ص ۱۶۸ ح ۹ (هر دو منبع با سند صحیح)، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۳۷ ح ۸.

۲. الغیبة، طوسی: ص ۴۷۳ ح ۴۹۵ (با سند معتبر)، بحار الأنوار: ج ۵۲ ص ۳۳۲ ح ۶۰.

۳. مسند ابن حنبل: ج ۴ ص ۷۳ ح ۱۱۳۱۳ (شعیب ارنؤوط در تعلیقه‌اش بر مسند ابن حنبل: ج ۱۷ ص ۴۱۶: گفته است: «اسناد خبر، بنا به شرایط بخاری و مسلم، صحیح است»)، صحیح ابن حبان: ج ۱۵ ص ۲۳۶ ح ۶۸۲۳، مسند ابی یعلی: ج ۱ ص ۴۶۳ ح ۹۸۳، کنز العمال: ج ۱۴ ص ۲۷۱ ح ۳۸۶۹۱: دلائل الإمامة: ص ۴۶۷ ح ۴۵۳، مجمع البیان: ج ۷ ص ۲۴۰ (به نقل از امام زین العابدین علیه السلام، با عبارت مشابه).

سَلَمَةَ، أَخْبَرَنَا مُطَرِّفُ الْمُعَلِّي، عَنْ أَبِي الصَّدِّيقِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ:

تُمَلَأُ الْأَرْضُ ظُلْمًا وَجَوْرًا، ثُمَّ يَخْرُجُ رَجُلٌ مِنْ عِتْرَتِي يَمْلِكُ سَبْعًا أَوْ تِسْعًا فَيَمْلَأُ الْأَرْضَ قِسْطًا وَعَدْلًا.

٢٦٥. الغيبة للطوسي: مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ الْمُقْرِي، عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْعَبَّاسِ الْمُقَانِعِيِّ، عَنْ بَكَّارِ بْنِ أَحْمَدَ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ الْحُسَيْنِ، عَنْ سُفْيَانَ الْجَرِيرِيِّ، عَنْ عَبْدِ الْمُؤْمِنِ، عَنِ الْحَارِثِ بْنِ حَصِيرَةَ، عَنْ عُمَارَةَ بْنِ جُوَيْنِ الْعَبْدِيِّ، عَنْ أَبِي سَعِيدِ الْخُدْرِيِّ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ عَلَى الْمِنْبَرِ:

إِنَّ الْمَهْدِيَّ مِنْ عِتْرَتِي مِنْ أَهْلِ بَيْتِي، يَخْرُجُ فِي آخِرِ الزَّمَانِ، يَنْزِلُ لَهُ (مِنْ) السَّمَاءِ قَطْرُهَا، وَتُخْرَجُ لَهُ الْأَرْضُ بَذْرَهَا، فَيَمْلَأُ الْأَرْضَ عَدْلًا وَقِسْطًا، كَمَا مَلَأَهَا الْقَوْمُ ظُلْمًا وَجَوْرًا.

راجع: ج ٩ ص ١٦٨ (القسم الثاني عشر / الفصل الثاني / ما روى عن النبي ﷺ).

٣ / ١

المهدي عليه السلام من لدن النبي ﷺ

٢٦٦. كمال الدين: حَدَّثَنَا أَبِي وَمُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ وَمُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى الْمُتَوَكِّلُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ، قَالُوا: حَدَّثَنَا سَعْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرِ الْجَمِيرِيِّ وَمُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى الْعَطَّارُ جَمِيعًا، قَالُوا: حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَيْسَى وَإِبْرَاهِيمُ بْنُ هَاشِمٍ وَأَحْمَدُ بْنُ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الْبَرْقِيُّ وَمُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ أَبِي الْخَطَّابِ جَمِيعًا، قَالُوا: حَدَّثَنَا أَبُو عَلِيٍّ الْحَسَنُ بْنُ مَحْبُوبِ الشَّرَّادِ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ الْحُصَيْنِ، عَنْ أَبِي بَصِيرٍ،

زمین می شود و آن را از عدل و داد پر می کند.^۱

۲۶۵. الغیبة، طوسی - به نقل از ابو سعید خدری - : شنیدم که پیامبر خدا صلی الله علیه و آله بر منبر می فرماید: «بی گمان، مهدی از خاندانم، از اهل بیتم است. در آخر الزمان قیام می کند و باران از آسمان برایش فرود می آید و زمین، محصول خود را برای او بیرون می آورد. او زمین را از عدل و داد پر می کند، همان گونه که مردم آن را از جور و ستم پر کرده اند.»^۲

ر.ک: ج ۹ ص ۱۶۹ (بخش دوازدهم / فصل دوم / احادیث پیامبر صلی الله علیه و آله).

۳ / ۱

مهدی علیه السلام، از فرزندان پیامبر صلی الله علیه و آله است

۲۶۶. کمال الدین - به نقل از ابو بصیر، از امام صادق علیه السلام، از پدرانش علیهم السلام - : پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «مهدی، از فرزندان من است. نامش نام من و کنیه اش کنیه من است، شبیه ترین مردم از نظر خلقت و اخلاق به من است. او غیبتی و حیرتی دارد تا آن جا

۱. مسند ابن حنبل: ج ۴ ص ۵۶ ح ۱۱۲۲۳ و ص ۱۳۹ ح ۱۱۶۶۵ (شعب ارنؤوط در تعلیقه اش بر مسند ابن حنبل: ج ۱۷ ص ۳۲۱ گفته است: «حدیث، صحیح است، بجز هفت یا نه [سال] و رجال آن ثقه و صحیح هستند»)، مقدمه ابن خلدون: ص ۲۱۶، کشف الغمّة: ج ۳ ص ۲۵۸، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۷۸ ح ۳۷.
۲. الغیبة، طوسی: ص ۱۸۰ ح ۱۲۸، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۷۴ ح ۲۵.

عَنْ الصَّادِقِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ عليه السلام قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وآله:

المَهْدِيُّ مِنْ وُلْدِي، اسْمُهُ اسْمِي، وَكُنْيَتُهُ كُنْيَتِي، أَشْبَهُ النَّاسِ بِي خُلُقًا وَخُلُقًا، تَكُونُ لَهُ غَيْبَةٌ وَحَيْرَةٌ، حَتَّى تَضِلَّ الْخَلْقُ عَنْ أَدْيَانِهِمْ، فَعِنْدَ ذَلِكَ يُقْبَلُ كَالشَّهَابِ الثَّقِيبِ^١، فَيَمْلَأُهَا قِسْطًا وَعَدْلًا، كَمَا مِلَّتْ ظُلْمًا وَجَوْرًا.

٢٦٧. الإِرشَاد: قَالَ [رَسُولُ اللَّهِ] صلى الله عليه وآله: لَوْ لَمْ يَبْقَ مِنَ الدُّنْيَا إِلَّا يَوْمٌ وَاحِدٌ، لَطَوَّلَ اللَّهُ ذَلِكَ الْيَوْمَ، حَتَّى يَبْعَثَ اللَّهُ فِيهِ رَجُلًا مِنْ وُلْدِي، يُوَاطِئُ اسْمَهُ اسْمِي، يَمْلَأُهَا عَدْلًا وَقِسْطًا، كَمَا مِلَّتْ ظُلْمًا وَجَوْرًا.

٢٦٨. سنن أبي داود: حَدَّثَنَا سَهْلُ بْنُ تَمَامٍ بْنِ بَزِيعٍ، حَدَّثَنَا عِمْرَانُ الْقَطَّانُ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَبِي نَضْرَةَ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وآله:

المَهْدِيُّ مِنِّي^٢، أَجْلَى^٣ الْجَبْهَةِ، أَقْنَى^٤ الْأَنْفِ، يَمْلَأُ الْأَرْضَ قِسْطًا وَعَدْلًا، كَمَا مِلَّتْ جَوْرًا وَظُلْمًا، يَمْلِكُ سَبْعَ سِنِينَ.

٤ / ١

المَهْدِيُّ عليه السلام مِنَ الرَّبِّ عليه السلام عَلِيٌّ عليه السلام وَفَاطِمَةٌ عليها السلام

٢٦٩. الكافي: عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا، عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سُلَيْمَانَ، عَنْ عَيْثِمِ بْنِ

١. الثَّقِيبُ: المُنْضِيءُ (لسان العرب: ج ١ ص ٢٤٠ «ثقب»).

٢. في كتاب الفتن «هو رجل مني» فقط.

٣. أجلى: إذا انحسر الشعر عن نصف الرأس ونحوه فهو أجلى، وقيل: الأجلنى: الحَسَنُ الوجه (تاج العروس: ج ١٩ ص ٢٩٠ «جلو»).

٤. القنا في الأنف: طوله ورقعة أرنبته مع حدب في وسطه (النهاية: ج ٤ ص ١١٦ «قنا»).

که مردم از دین خود، گمراه می شوند. در این هنگام است که مانند شهابِ نفوذکننده پیش می آید و آن (زمین) را از عدل و داد پر می کند، همان گونه که از جور و ستم پر شده است.^۱

۲۶۷. الإرشاد: [پیامبر خدا صلی الله علیه و آله] فرمود: «اگر جز یک روز از دنیا نمانده باشد، خداوند، آن روز را طولانی می کند تا آن که مردی از فرزندانم را که همانام من است، بر می انگیزد و دنیا را از عدل و داد پر می کند، همان گونه که از جور و ستم پر شده است.»^۲

۲۶۸. سنن أبي داوود - به نقل از ابو سعید خدری - : پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «مهدی از من است، با پیشانی بلند و بینی کشیده. زمین را از عدل و داد پر می کند، همان گونه که از جور و ستم پر شده است و هفت سال فرمانروای زمین می شود.»^۳

۴ / ۱

مهدی علیه السلام، از نسل علی علیه السلام و فاطمه علیهما السلام است

۲۶۹. الکافی - به نقل از امام صادق علیه السلام - : پیامبر صلی الله علیه و آله روزی خندان و گشاده رو بیرون آمد. مردم به ایشان گفتند: ای پیامبر خدا! خداوند، همیشه خندانیت بدارد و بر شادی ات بیفزاید!

-
۱. کمال الدین: ص ۲۸۷ ح ۴ (با سندهای موثق) و ص ۲۸۶ ح ۱ (با سند معتبر)، العدد القویة: ص ۷۰ ح ۱۰۶، کفایة الأثر: ص ۶۷. أعلام الوری: ج ۲ ص ۲۲۶، کشف الغمة: ج ۳ ص ۳۱۱ (همه این منابع به نقل از جابر)، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۷۲ ح ۱۶.
  ۲. الإرشاد: ج ۲ ص ۳۴۰، الغیبة، طوسی: ص ۴۲۵ ح ۴۱۰، کشف الغمة: ج ۳ ص ۲۲۶، روضة الواعظین: ص ۲۸۶، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۷۴ ح ۲۷.
  ۳. سنن أبي داوود: ج ۴ ص ۱۰۷ ح ۴۲۸۵، الفتن، ابن حنّاد: ج ۱ ص ۳۷۳ ح ۱۱۰۶ (عبارت: «او مردی از من است» فقط در این منبع آمده است)، کنز العمال: ج ۱۴ ص ۲۶۴ ح ۳۸۶۶۵؛ کشف الغمة: ج ۳ ص ۲۷۱، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۹۰.

أَشِيمٌ^١، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ عَمَّارٍ، عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع، قَالَ: خَرَجَ النَّبِيُّ ص ذَاتَ يَوْمٍ وَهُوَ مُسْتَبْشِرٌ يَضْحَكُ سُورًا، فَقَالَ لَهُ النَّاسُ: أَضْحَكَكَ اللَّهُ سِنَّكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَزَادَكَ سُورًا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ص:

إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ يَوْمٍ وَلَا لَيْلَةٍ إِلَّا وَلِي فِيهِمَا تُحَفَّةٌ مِنَ اللَّهِ، أَلَا وَإِنَّ رَبِّي أُتْحَفَنِي فِي يَوْمِي هَذَا بِتُحَفَةٍ لَمْ يُتْحَفَنِي بِمِثْلِهَا فِيمَا مَضَى، إِنَّ جَبْرَائِيلَ أَتَانِي فَأَقْرَأَنِي مِنْ رَبِّي السَّلَامَ، وَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ، إِنَّ اللَّهَ عز وجل اخْتَارَ مِنْ بَنِي هَاشِمٍ سَبْعَةً، لَمْ يَخْلُقْ مِثْلَهُمْ فِيمَنْ مَضَى، وَلَا يَخْلُقُ مِثْلَهُمْ فِيمَنْ بَقِيَ، أَنْتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ سَيِّدُ النَّبِيِّينَ، وَعَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ وَصِيكَ سَيِّدُ الْوَصِيِّينَ، وَالْحَسَنُ وَالْحُسَيْنُ سَيِّدُ الْأَسْبَاطِ، وَحَمْرَةُ عَمَّكَ سَيِّدُ الشُّهَدَاءِ، وَجَعْفَرُ بْنُ عَمَّكَ الطَّيَّارُ فِي الْجَنَّةِ يَطِيرُ مَعَ الْمَلَائِكَةِ حَيْثُ يَشَاءُ، وَمِنْكُمْ الْقَائِمُ يُصَلِّي عَيْسَى ابْنَ مَرْيَمَ خَلْفَهُ إِذَا أَهْبَطَهُ اللَّهُ إِلَى الْأَرْضِ، مِنْ ذُرِّيَّةِ عَلِيٍّ وَفَاطِمَةَ، مِنْ وُلْدِ الْحُسَيْنِ ع.

٢٧٠. الغيبة للنعماني: أَخْبَرَنَا أَبُو سُلَيْمَانَ أَحْمَدُ بْنُ هُوْدَةَ أَبِي هَرَّاسَةَ الْبَاهِلِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ إِسْحَاقَ النَّهَّائِنْدِيُّ سَنَةَ ثَلَاثٍ وَسَبْعِينَ وَمِئَتَيْنِ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو مُحَمَّدٍ عَبْدِ اللَّهِ بْنُ حَمَّادِ الْأَنْصَارِيِّ سَنَةَ تِسْعٍ وَعِشْرِينَ وَمِئَتَيْنِ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ شِمْرِ، عَنِ الْمُبَارَكِ بْنِ فَضَالَةَ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ أَبِي الْحَسَنِ الْبَصْرِيِّ يَرْفَعُهُ، قَالَ: أَتَى جَبْرَائِيلَ النَّبِيَّ ص فَقَالَ:

يَا مُحَمَّدُ، إِنَّ اللَّهَ عز وجل يَأْمُرُكَ أَنْ تُزَوِّجَ فَاطِمَةَ مِنْ عَلِيٍّ أَخِيكَ، فَأَرْسَلَ رَسُولُ اللَّهِ ص إِلَى عَلِيٍّ ع، فَقَالَ لَهُ:

يَا عَلِيُّ، إِنِّي مُزَوِّجُكَ فَاطِمَةَ ابْنَتِي، سَيِّدَةَ نِسَاءِ الْعَالَمِينَ وَأَحَبَّهُنَّ إِلَيَّ بَعْدَكَ، وَكَائِنٌ مِنْكُمْ سَيِّدَا شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّةِ، وَالشُّهَدَاءِ الْمُضَرَّجُونَ الْمَقْهُورُونَ فِي الْأَرْضِ

پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «هیچ روز و شبی نیست، جز آن که خداوند در آن روز و شب، تحفه‌ای به من می‌دهد. خدایم امروز تحفه‌ای برایم فرستاده که تاکنون مانند آن را به من نداده بود! جبرئیل نزد من آمد و سلام خدایم را به من رساند و گفت: ای محمد! خداوند تعالی، هفت تن از بنی هاشم را برگزیده که مانند آنها را تاکنون نیافریده است و از این پس هم نمی‌آفریند: تو - ای پیامبر خدا - که سرور پیامبرانی، و علی بن ابی طالب، وصی تو و سرور وصیان، و حسن و حسین، دو سبط تو و سرور سبطها، و حمزه عمویت، سرور شهیدان، و جعفر، پسر عمویت، پرواز کننده همراه فرشتگان در هر جای بهشت که بخواهد، و قائم از شما - که عیسی بن مریم، چون خداوند، او را به زمین فرود می‌آورد -، پشت سر او نماز می‌خواند، از نسل علی و فاطمه و از فرزندان حسین»^۱.

۲۷۰. الغیبة، نعمانی - به نقل از حسن بن ابی الحسن بصری که سند حدیث را به راویان معاصر پیامبر صلی الله علیه و آله می‌رساند - : جبرئیل نزد پیامبر صلی الله علیه و آله آمد و گفت: ای محمد! خدای تعالی به تو فرمان می‌دهد که فاطمه را به همسری علی، برادرت، در آوری.

پیامبر صلی الله علیه و آله در پی علی فرستاد و به او فرمود: «ای علی! من تو را به همسری فاطمه، دخترم و سرور زنان جهان، در می‌آورم؛ کسی که پس از تو، محبوب‌ترین نزد من است. دو سرور جوانان بهشتی، از شما پدید می‌آیند و نیز شهیدان به خون تپیده مظلوم در زمین پس از من، و نجیبان درخشانی که خداوند، تاریکی‌ها را با آنها از میان می‌برد و حق را زنده می‌کند و باطل را می‌میراند. تعدادشان به تعداد ماه‌های سال است و عیسی بن مریم، پشت سر آخرین ایشان نماز می‌خواند»^۲.

۱. الکافی: ج ۸ ص ۴۹ ح ۱۰، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۷۷ ح ۳۶.

۲. الغیبة، نعمانی: ص ۵۷ ح ۱، مقتضب الأثر: ص ۲۳، الصراط المستقیم: ج ۲ ص ۲۳۸، بحار الأنوار: ج ۳۶

ص ۲۷۲ ح ۹۴، نیز، ر.ک: شرح الأخبار: ج ۳ ص ۳۹۴ ح ۱۲۷۲ و ۱۲۷۳.

من بعدي، وَالتَّجْبَاءُ الزُّهُرُ الَّذِينَ يُطْفِئُ اللَّهُ بِهِمُ الظُّلْمَ، وَيُحْيِي بِهِمُ الحَقَّ، وَيُمِيتُ بِهِمُ الباطِلَ، عِدَّتُهُمْ عِدَّةُ أَشْهُرِ السَّنَةِ، آخِرُهُمْ يُصَلِّي عَيْسَى بنُ مَرْيَمَ عج خَلْفَهُ.

٥/١

المَهْدِيُّ عليه السلام مِنْ وَلَدِ فَاطِمَةَ عليها السلام

٢٧١. سنن ابن ماجه: حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بنُ عَبْدِ المَلِكِ، حَدَّثَنَا أَبُو المَلِيحِ الرَّقِّيُّ، عَن زِيَادِ بنِ بِيَانٍ، عَن عَلِيِّ بنِ نُفَيْلٍ، عَن سَعِيدِ بنِ المُسَيَّبِ، قَالَ: كُنَّا عِنْدَ أُمِّ سَلَمَةَ. فَتَذَاكَرْنَا المَهْدِيَّ. فَقَالَتْ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ص يَقُولُ: المَهْدِيُّ مِنْ وَلَدِ فَاطِمَةَ.

٢٧٢. تاريخ دمشق: حَدَّثَنِي أَبُو القَاسِمِ مَحْمُودُ بنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ البُسْتِيُّ، أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرِ بنُ خَلْفٍ، أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الحَاكِمُ، أَخْبَرَنَا أَبُو جَعْفَرٍ مُحَمَّدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبْدِ اللَّهِ البَغْدَادِيُّ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بنُ الحُسَيْنِ بنِ جَابِرِ المِصْبِيَّيِّ، أَخْبَرَنَا مُوسَى بنُ مُحَمَّدِ البَلْقَاوِيِّ، أَخْبَرَنَا الوَلِيدُ بنُ مُحَمَّدِ المَوْقَرِيِّ، قَالَ: كُنَّا عَلَى بَابِ الزُّهْرِيِّ إِذْ سَمِعَ جَلْبَتَهُ، فَقَالَ: مَا هَذَا يَا وَلِيدُ؟ فَتَنظَرْتُ فَإِذَا رَأْسُ زَيْدِ بنِ عَلِيٍّ يُطَافُ بِهِ بِيَدِ اللَّعَّابِينَ، فَأَخْبَرْتُهُ، فَبَكَى الزُّهْرِيُّ، ثُمَّ قَالَ: أَهْلَكَ أَهْلَ هَذَا البَيْتِ العَجَلَةُ. قُلْتُ: وَيَمْلِكُونَ؟ قَالَ: نَعَمْ، حَدَّثَنِي عَلِيُّ بنُ الحُسَيْنِ، عَن أَبِيهِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ص قَالَ لِفَاطِمَةَ:

أَبْشِرِي المَهْدِيَّ مِنْكَ.

٢٧٣. الغيبة للطوسي: مُحَمَّدُ بنُ عَلِيٍّ، عَن عُثْمَانَ بنِ أَحْمَدَ السَّمَاكِيِّ، عَن إِبْرَاهِيمَ بنِ عَبْدِ اللَّهِ الهاشِمِيِّ، عَن إِبْرَاهِيمَ بنِ هَانِي، عَن نَعِيمِ بنِ حَمَادِ المَرْوَزِيِّ، عَن بَقِيَّةِ بنِ

نکته

این سخن که امام مهدی علیه السلام از ذریه پاک امیر مؤمنان و فاطمه زهرا علیها السلام است در منابع دیگر نیز آمده است که به ذکر برخی منابع اکتفا می‌کنیم.^۱

۵/۱

مهدی علیه السلام، از فرزندان فاطمه علیها السلام است

۲۷۱. سنن ابن ماجه - به نقل از سعید بن مسیب - : نزد ام سلمه بودیم و از مهدی سخن گفتیم. او گفت که از پیامبر خدا صلی الله علیه و آله شنیده است: «مهدی، از فرزندان فاطمه است».^۲

۲۷۲. تاریخ دمشق - به نقل از ولید بن محمد موقری - : بر در خانه زهری بودیم که غوغایی شنید. گفت: این چیست، ای ولید؟ نگاه کردم، دیدم که سر زید بن علی، بازیچه دست برخی او باش شده است.

به او خبر دادم. زهری گریست و سپس گفت: عجله، این خاندان را کشت! گفتیم: به حکومت می‌رسند؟

گفت: آری، علی بن حسین (زین العابدین علیه السلام) از پدرش (حسین علیه السلام) برایم گفت که پیامبر خدا صلی الله علیه و آله به فاطمه علیها السلام فرمود: «مژده بده که مهدی از توست».^۳

۲۷۳. الغیبة، طوسی - به نقل از ام سلمه - : شنیدم که پیامبر خدا صلی الله علیه و آله می‌فرماید: «مهدی، از

۱. ر.ک: الغیبة، طوسی: ص ۱۸۵ ح ۱۴۴ و ص ۱۸۷ ح ۱۴۶ و الغیبة، نعمانی: ص ۲۴۷ ح ۱ و دلائل الإمامة: ص ۴۶۹ ح ۴۵۷ و الاحتجاج: ج ۱ ص ۱۵۰ و العدد القویة: ص ۱۷۶ و التحصین: ص ۵۸۵ و روضة الواعظین: ص ۱۰۷ و المعجم الأوسط: ج ۴ ص ۲۵۶ ح ۴۱۳۰.

۲. سنن ابن ماجه: ج ۲ ص ۱۳۶۸ ح ۴۰۸۶. المستدرک علی الصحیحین: ج ۴ ص ۶۰۱ ح ۸۶۷۲. تاریخ الکبیر: ج ۳ ص ۲۴۴ ش ۱۱۷۱. المهدی المنتظر فی ضوء الأحادیث و الآثار الصحیحة: ص ۱۹۵: کشف الغمّة: ج ۳ ص ۲۶۷. بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۸۶.

۳. تاریخ دمشق: ج ۱۹ ص ۴۷۴ ح ۴۵۵۲. ذخائر العقبی: ص ۲۳۶ (در این منبع، بخش آغازین حدیث نیامده است): دلائل الإمامة: ص ۴۴۳ ح ۴۱۷. کشف الغمّة: ج ۳ ص ۲۵۸ (در این منبع، بخش پایانی حدیث آمده است). بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۷۸.

الْوَلِيدِ، عَنْ أَبِي بَكْرٍ بْنِ أَبِي مَرْيَمَ، عَنِ الْفَضْلِ بْنِ يَعْقُوبَ الرَّخَامِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرٍ، عَنْ أَبِي الْمَلِيحِ، عَنْ زِيَادِ بْنِ بِيَانٍ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ نُفَيْلٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ، قَالَتْ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ص يَقُولُ:

الْمَهْدِيُّ مِنْ عِترَتِي مِنْ وُلْدِ فَاطِمَةَ.

٢٧٣. الغيبة للطوسي: أحمد بن إدريس، عن علي بن محمد بن قتيبة، عن الفضل بن شاذان، عن محمد بن سنان، عن عمارة بن مروان، عن المنخل بن جميل، عن جابر الجعفي، عن أبي جعفر عج قال:

الْمَهْدِيُّ رَجُلٌ مِنْ وُلْدِ فَاطِمَةَ، وَهُوَ رَجُلٌ آدَمٌ^١.

٦ / ١

الْمَهْدِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ مِنْ وُلْدِ عَلِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ

٢٧٥. الكافي: علي بن محمد، عن عبد الله بن محمد بن خالد، قال: حَدَّثَنِي مُنذِرُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ قَابُوسَ^٢، عَنْ مَنْصُورِ بْنِ السُّنْدِيِّ، عَنْ أَبِي دَاوُودَ الْمُسْتَرْقِ، عَنْ ثَعْلَبَةَ بْنِ مَيْمُونٍ، عَنْ مَالِكِ الْجُهَنِيِّ، عَنِ الْحَارِثِ بْنِ الْمُغْبِرَةِ، عَنِ الْأَصْبَغِ بْنِ نُبَاتَةَ قَالَ: أَتَيْتُ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عج فَوَجَدْتُهُ مُتَّفَكِّرًا يَنْكُتُ فِي الْأَرْضِ، فَقُلْتُ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، مَا لِي أَرَاكَ مُتَّفَكِّرًا تَنْكُتُ فِي الْأَرْضِ، أَرَغِبَةٌ مِنْكَ فِيهَا؟ فَقَالَ:

لَا وَاللَّهِ، مَا رَغِبْتُ فِيهَا وَلَا فِي الدُّنْيَا يَوْمًا قَطُّ، وَلَكِنِّي فَكَّرْتُ فِي مَوْلُودٍ يَكُونُ

١. الآدم من الناس: الأستر (لسان العرب: ج ١٢ ص ١١ «آدم»).

٢. في الغيبة للنعمان «نصر بن محمد بن قابوس».

خاندان من است، از فرزندان فاطمه»^۱.

۲۷۴. الغيبة، طوسی - به نقل از جابر جعفی - : امام باقر علیه السلام فرمود: «مهدی، مردی از فرزندان فاطمه است و او مردی سبزه است»^۲.

۶ / ۱

مهدی علیه السلام، از فرزندان علی علیه السلام است

۲۷۵. الکافی - به نقل از اصبع بن نباته - : نزد امیر مؤمنان رفتیم. دیدم به فکر فرو رفته و روی زمین نقش و نگار می کشد. گفتم: ای امیر مؤمنان! چه شده که تو را این گونه می بینم؟ آیا رغبتی به زمین داری؟

فرمود: «نه، به خدا سوگند، تا کنون، یک روز هم، به آن و نه به دنیا رغبتی

۱. الغيبة، طوسی: ص ۱۸۵ ح ۱۴۵، الطرائف: ص ۱۷۵ ح ۲۷۳، كشف الغمة: ج ۳ ص ۲۲۸، شرح الأخبار: ج ۳ ص ۳۹۵ ح ۱۲۷۴، العمدة: ص ۴۳۳ ح ۹۰۹، الصراط المستقیم: ج ۲ ص ۲۲۴، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۷۵ ح ۱۳۰، سنن أبی داوود: ج ۴ ص ۱۰۷ ح ۴۲۸۴، المهدي المنتظر فی ضوء الأحادیث و الآثار الصحيحة: ص ۱۹۵، كنز العمال: ج ۱۴ ص ۲۶۴ ح ۲۸۶۶۲.

۲. الغيبة، طوسی: ص ۱۸۷ ح ۱۴۷، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۴۳ ح ۳۲، نیز، ر.ک: الأمالی، طوسی: ص ۳۵۱ ح ۷۲۶، الطرائف: ص ۵۲۲ و كشف الغمة: ج ۲ ص ۲۴، كفاية الأثر: ص ۲۲۶، الصراط المستقیم: ج ۲ ص ۱۲۸، المناقب، خوارزمی: ص ۶۱ ح ۳۱، الفتن، ابن حنّاد: ج ۱ ص ۳۷۴ ح ۱۱۱۲ و ص ۳۷۵ ح ۱۱۱۴.

مِنْ ظَهْرِي، الْحَادِي عَشَرَ مِنْ وُلْدِي، هُوَ الْمَهْدِيُّ الَّذِي يَمَلَأُ الْأَرْضَ عَدْلًا وَقِسْطًا
كَمَا مِلْتَتْ جَوْرًا وَظُلْمًا، تَكُونُ لَهُ غَيْبَةٌ وَحَيْرَةٌ، يَضِلُّ فِيهَا أَقْوَامٌ وَيَهْتَدِي فِيهَا
آخَرُونَ.

٢٧٦. الغيبة للنعماني : حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ قَالَ : حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى، قَالَ : حَدَّثَنَا
مُحَمَّدُ بْنُ حَسَّانَ الرَّازِيُّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ الْكُوفِيِّ، قَالَ : حَدَّثَنَا عَيْسَى بْنُ
عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عُمَرَ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، عَنْ أَبِيهِ
أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ ع قَالَ :

صَاحِبُ هَذَا الْأَمْرِ مِنْ وُلْدِي، هُوَ الَّذِي يُقَالُ : مَاتَ أَوْ هَلَكَ، لَا، بَلْ فِي أَيِّ وَادٍ
سَلَكَ.

٢٧٧. الغيبة للطوسي : رَوَى الْفَضْلُ بْنُ شاذَانَ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَيْسَى الْعَلَوِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ
جَدِّهِ، قَالَ : قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ ع :

صَاحِبُ هَذَا الْأَمْرِ مِنْ وُلْدِي (الَّذِي) يُقَالُ : مَاتَ، قُتِلَ، لَا بَلْ هَلَكَ، لَا بَلْ بِأَيِّ
وَادٍ سَلَكَ.

٢٧٨. معاني الأخبار : حَدَّثَنَا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ إِسْحَاقَ الطَّائِقَانِيُّ ع قَالَ :
حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ يَحْيَى الْجَلُودِيُّ بِالْبَصْرَةِ، قَالَ : حَدَّثَنِي الْمُغِيرَةُ بْنُ مُحَمَّدٍ، قَالَ :
حَدَّثَنَا رَجَاءُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ عَمْرٍو بْنِ شِمْرٍ، عَنْ جَابِرِ الْجُعْفِيِّ، عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ
مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ ع قَالَ : خَطَبَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ
بِالْكُوفَةِ بَعْدَ مُنْصَرَفِهِ مِنَ النَّهْرَوَانِ، وَبَلَغَهُ أَنَّ مُعَاوِيَةَ يَسُبُّهُ وَيَلْعَنُهُ وَيَقْتُلُ أَصْحَابَهُ،
فَقَامَ خَطِيبًا، فَحَمِدَ اللَّهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ، وَصَلَّى عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَذَكَرَ مَا أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَى
نَبِيِّهِ وَعَلَيْهِ، ثُمَّ قَالَ :

نداشته‌ام. در مولودی از نسلم می‌اندیشیدم؛ فرزند یازدهم، مهدی که زمین را از عدل و داد پر می‌کند، پس از آن که از جور و ستم پر شده است. او را [روزگار] غیبت و حیرتی است که گروه‌هایی در آن گم‌راه می‌شوند و گروه‌هایی هدایت می‌یابند.^۱

۲۷۶. الغیبة، نعمانی: امام علی علیه السلام فرمود: «صاحب این امر، از فرزندان من است. او کسی است که [در باره‌اش] گفته می‌شود: مرده و یا هلاک شده است، یا معلوم نیست کجا رفته است.»^۲

۲۷۷. الغیبة، طوسی: امام علی علیه السلام فرمود: «صاحب این امر، از فرزندان من است. او کسی است که [در باره‌اش] گفته می‌شود: مرده و یا هلاک شده است، یا معلوم نیست کجا رفته است.»^۳

۲۷۸. معانی الأخبار - به نقل از جابر جعفی، از امام باقر علیه السلام - : امیر مؤمنان علیه السلام - که دروذهای خدا بر او باد - پس از بازگشت از نهروان، در کوفه سخنرانی کرد. به او خبر رسیده بود که معاویه او را دشنام داده و نفرین کرده و یارانش را کشته است. از این رو به سخن ایستاد و پس از حمد و ثنای الهی و درود فرستادن بر پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و ذکر نعمت‌های خدا بر پیامبر صلی الله علیه و آله و خودش، فرمود: «از فرزندانم، مهدی این امت است.»^۴

۱. الکافی: ج ۱ ص ۳۳۸ ح ۷، کمال الدین: ص ۲۸۸ ح ۱، الغیبة، طوسی: ص ۱۶۴ ح ۱۲۷، الغیبة، نعمانی: ص ۶۰ ح ۴، الاختصاص: ص ۲۰۹، أعلام الوری: ج ۲ ص ۲۲۸، کفایة الأثر: ص ۲۱۹، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۱۱۷ ح ۱۸، نیز، ر.ک: همین دانش‌نامه: ج ۳ ص ۱۰۲ ح ۵۰۵.

۲. الغیبة، نعمانی: ص ۱۵۶ ح ۱۸، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۱۱۴ ح ۱۱.

۳. الغیبة، طوسی: ص ۴۲۵ ح ۴۰۹.

۴. معانی الأخبار: ص ۵۸ ح ۹، بشارة المصطفی: ص ۱۲، بحار الأنوار: ج ۳۵ ص ۴۵ ح ۱.

وَمِنْ وُلْدِي مَهْدِي هَذِهِ الْأُمَّةَ .

٢٧٩ . الأُمالي للصدوق : حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ الْفَضْلِ الْكُوفِيُّ ، قَالَ : حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ الْمَعْرُوفُ بِابْنِ التَّبَّانِ ، قَالَ : حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ خَالِدِ الْمُقْرِئِ الْكِسَائِيُّ ، قَالَ : حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ دَاهِرِ الرَّازِيِّ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ سَعْدِ بْنِ طَرِيفٍ ، عَنِ الْأَصْبَغِ بْنِ نُبَاتَةَ ، قَالَ : بَيْنَا نَحْنُ ذَاتَ يَوْمٍ حَوْلَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ ع فِي مَسْجِدِ الْكُوفَةِ ، إِذْ قَالَ :

يَا أَهْلَ الْكُوفَةِ ، لَقَدْ حَبَاكُمْ اللَّهُ ﷻ بِمَا لَمْ يَحِبُّ بِهِ أَحَدًا ، فَفَضَّلَ مُصَلَّاكُمْ ... وَلِيَأْتِيَنَّ عَلَيْهِ زَمَانٌ يَكُونُ مُصَلَّى الْمَهْدِيِّ مِنْ وُلْدِي .

٢٨٠ . كمال الدين : حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ مُوسَى ع ، قَالَ : حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الْكُوفِيُّ ، قَالَ : حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الْبَرْمَكِيِّ ، قَالَ : حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مَالِكٍ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ ، عَنْ أَبِي الْجَارُودِ زِيَادِ بْنِ الْمُنْذِرِ ، عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ الْبَاقِرِ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ جَدِّهِ ع ، قَالَ : قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ ع - وَهُوَ عَلَى الْمِنْبَرِ - :

يَخْرُجُ رَجُلٌ مِنْ وُلْدِي فِي آخِرِ الزَّمَانِ ، أبيضُ اللَّوْنِ ، مُشْرَبٌ بِالْحُمْرَةِ .

٢٨١ . الغيبة للنعماني : حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ هَمَّامٍ ، قَالَ : حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ مَالِكٍ ، قَالَ : حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ سِنَانٍ ، قَالَ : حَدَّثَنَا عُبيدُ بْنُ خَارِجَةَ ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ عُثْمَانَ ، عَنْ فُرَاتِ بْنِ أَحْنَفَ ، عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ آبَائِهِ ع ، قَالَ : زَادَ الْفُرَاتُ عَلَى عَهْدِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ ع فَرَكِبَ هُوَ وَابْنَاهُ الْحَسَنُ وَالْحُسَيْنُ ع فَمَرَّ بِثَقِيفٍ ، فَقَالُوا : قَدْ جَاءَ عَلِيُّ يَرُدُّ الْمَاءَ . فَقَالَ عَلِيُّ ع :

أَمَا وَاللَّهِ لَا أَقْتَلَنَّ أَنَا وَابْنَايَ هَذَانِ ، وَلَيَبْعَثَنَّ اللَّهُ رَجُلًا مِنْ وُلْدِي فِي آخِرِ الزَّمَانِ

۲۷۹. الأمالی، صدوق - به نقل از اصبع بن نباته - : ما روزی در مسجد کوفه گرد امیر مؤمنان علیه السلام بودیم که فرمود: «ای کوفیان! خدای عز و جل عطیه ای به شما بخشیده که به هیچ کس نداده و جایگاه نمازتان را برتری بخشیده است... روزگاری بر شما خواهد آمد که این جایگاه، محل نماز مهدی از فرزندانم می شود»^۱.

۲۸۰. کمال الدین - به نقل از ابو الجارود، از امام باقر علیه السلام - : امیر مؤمنان علیه السلام بر بالای منبر فرمود: «مردی از فرزندانم که سرخ و سفید، است در آخر الزمان قیام می کند»^۲.

۲۸۱. الغیبة، نعمانی - به نقل از فرات بن احنف، از امام صادق علیه السلام، از پدرانش علیهم السلام - : رود فرات در روزگار امیر مؤمنان علیه السلام طغیان کرد. او با پسرانش حسن و حسین سوار شدند و بر قبیله ثقیف گذشتند. آنان گفتند: علی آمده تا آب را باز گرداند. علی علیه السلام فرمود: «هان! به خدا سوگند، من و این دو پسرم کشته می شویم و خداوند، مردی از فرزندانم را در آخر الزمان بر می انگیزد تا [انتقام] خون هایمان را بستاند و از مردم،

۱. الأمالی، صدوق: ص ۲۹۸ ح ۳۳۴، روضة الواعظین: ص ۳۶۹، بحار الأنوار: ج ۱۰۰ ص ۳۸۹ ح ۱۴.
 ۲. کمال الدین: ص ۶۵۳ ح ۱۷، أعلام الوری: ج ۲ ص ۲۹۴، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۳۵ ح ۴، نیز، برای دیدن همه حدیث، ر.ک: همین دانش نامه: ص ۲۹۰ ح ۳۸۰.

يُطَالِبُ بِدِمَائِنَا، وَلِيَغَيِّبَنَّ عَنْهُمْ؛ تَمِيِزاً لِأَهْلِ الضَّلَالَةِ، حَتَّى يَقُولَ الْجَاهِلُ: مَا لِلَّهِ فِي آلِ مُحَمَّدٍ مِنْ حَاجَةٍ.

٢٨٢. الفتن لابن حمّاد: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ الْيَمَانِ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ عَاصِمٍ، عَنْ عَلِيٍّ، قَالَ: هُوَ رَجُلٌ مِنِّي.

٢٨٣. الغيبة للطوسي: قَالَ^١: حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ حُمَرَانَ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ مَنْصُورِ الرَّبَالِيِّ، قَالَ: سَمِعْتُ شَيْخاً بِأَذْرَعَاتٍ^٢ - قَدْ آتَتْ عَلَيْهِ عِشْرُونَ وَمِئَةٌ سَنَةً - قَالَ: سَمِعْتُ عَلِيّاً عليه السلام يَقُولُ عَلَى مِنْبَرِ الْكُوفَةِ:

كَأَنِّي بِابْنِ حَمِيْدَةَ^٣ قَدْ مَلَأَهَا عَدْلًا وَقِسْطًا، كَمَا مَلِئْتُ ظُلْمًا وَجَوْرًا. فَقَامَ إِلَيْهِ رَجُلٌ فَقَالَ: أَهْوَى مِنْكَ أَوْ مِنْ غَيْرِكَ؟ فَقَالَ: لَا بَلْ هُوَ رَجُلٌ مِنِّي.

٢٨٤. فرحة الغري: ذَكَرَ جَعْفَرُ بْنُ مُبَشَّرٍ فِي كِتَابِهِ، فِي نُسخَةِ عَتِيْقَةٍ عِنْدِي، مَا صَوَّرْتُهُ: قَالَ:

قَالَ الْمَدَائِنِيُّ: عَنْ أَبِي زَكْرِيَّا، عَنْ أَبِي بَكْرِ الْهَمْدَانِيِّ، عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلْوَانَ، عَنْ سَعْدِ بْنِ طَرِيفٍ، عَنِ الْأَصْبَغِ بْنِ نُبَاتَةَ؛ وَعَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَلِيٍّ بْنِ الْيَمَانِ، عَنْ أَبِي حَمْرَةَ الثَّمَالِيِّ، عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ؛ وَالْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْمُقْرِي، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَيْدٍ، عَنِ الْمُعَافَى بْنِ عَبْدِ السَّلَامِ، عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الْجَدَلِيِّ، قَالَ: اسْتَنْفَرَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ عليه السلام النَّاسَ فِي قِتَالِ مُعَاوِيَةَ فِي الصَّيْفِ، وَذَكَرَ الْحَدِيثَ مُطَوَّلًا.

١. أي: أبو محمد علي بن أحمد العلوي الموسوي.

٢. أذرعَات: هو بلد في أطراف الشام، يجاور أرض البلقاء وعمّان (معجم البلدان: ج ١ ص ١٣٠).

٣. فالوجه فيه: أن صاحب (هذا) الامر يكون من ولد حميدة وهي أم موسى بن جعفر عليه السلام كما يقال: يكون من ولد فاطمة عليها السلام، وليس فيه أنه يكون منها لصلبها دون نسلها، كما لا يكون كذلك إذا نسب إلى فاطمة عليها السلام، وكما لا يلزم (أن يكون) ولده لصلبه وإن قال: إنه يكون مني، بل يكفي أن يكون من نسله (الغيبة للطوسي: ص ٥٢).

غایب می شود تا گمراهان مشخص شوند و جاهل بگویند: خدا با خاندان محمد کاری ندارد! ^۱.

۲۸۲. الفتن، ابن حمّاد - به نقل از عاصم - : امام علی علیه السلام فرمود: «او (مهدی)، مردی از خاندان من است» ^۲.

۲۸۳. الغیبة، طوسی - به نقل از منصور زبالی - : از پیرمردی صد و بیست ساله در اذریعات شام شنیدم که می گفت: شنیدم علی علیه السلام بر منبر کوفه می فرماید: «گویی پسر حمیده ^۳ را می بینم که زمین را از عدل و داد پر کرده است، همان گونه که از جور و ستم پر شده است».

مردی برخاست و گفت: او از نسل توست، یا از غیر تو؟

فرمود: «نه؛ بلکه او مردی از نسل من است» ^۴.

۲۸۴. فرحة الغری: جعفر بن مبشر در کتابش، در نسخه‌ای کهن نزد من، با دو سند، به نقل از اصبح بن نباته و ابو عبد الله جدلی نوشته است: علی بن ابی طالب علیه السلام در تابستان از مردم خواست که برای جنگ با معاویه حرکت کنند، و حدیث را به تفصیل ذکر کرده، و ابو عبد الله جدلی در پایان حدیث، وصیت امام علی علیه السلام به فرزندش حسن علیه السلام را که خود حضور داشته است، نقل کرده است: «پسر عزیزم! من امشب می میرم. چون مردم، مرا غسل و کفن کن و مانند حنوط جدّت، برایم حنوط بگذار ^۵

۱. الغیبة، نعمانی: ص ۱۴۰ ح ۱، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۱۱۲ ح ۷.

۲. الفتن، ابن حمّاد: ج ۱ ص ۳۶۹ ح ۱۰۸۴.

۳. وجه این که امام مهدی علیه السلام پسر حمیده نامیده شده، این است که ولی عصر علیه السلام، از فرزندان حمیده مادر امام کاظم علیه السلام به شمار می آید، همان گونه که از فرزندان فاطمه زهرا علیها السلام است. در آن متن، نیامده که امام از صلب ام حمیده است و نه از نسل او. همان گونه که وقتی به فاطمه علیها السلام نسبت داده می شود، گفته نمی شود که از صلب ایشان است. چنان که گفته نمی شود فرزند صلیبی امام علی علیه السلام است، هر چند امام علی علیه السلام فرموده است: «او از من است» و همین بس است که از نسل ایشان به شمار آید.

۴. الغیبة، طوسی: ص ۵۱ ح ۴۰.

۵. بعد از غسل واجب است میت را حنوط کنند؛ یعنی به پیشانی و کف دست‌ها و سرزائوها و سر دو انگشت بزرگ پاهای او کافور بمالند و مستحب است به سربینی میت هم کافور بمالند.

وقال في آخره أبو عبد الله الجدلي - وقد حضره عج وهو يوصي الحسن - : فقال عج :
يا بُنَيَّ، إني ميتٌ من ليلتي هذه، فإذا أنا ميتٌ ففعلني وكفني وحنطني بحنوطِ
جدك، وضعتني على سريري، ولا يقربن أحدٌ منكم مُقدّم السرير فإنكم تكفونهُ،
فإذا المُقدّم ذهب، فاذهبوا حيث ذهب، فإذا وُضِع المُقدّم فضعوا المؤخر، ثم تقدّم
- أي بُنَيَّ - فصلّ عليّ وكبر سبعا، فإنها لا تحلُّ لأحدٍ من بعدي إلا لرجلٍ من وُلدي،
يخرجُ في آخر الزمان، يُقيمُ اعوجاجَ الحقِّ.

٢٨٥. إثبات الهداة : روى السيّد هبة الله بن أبي محمّد الحسن الموسوي في كتاب
«المجموع الرائق من أزهار الحقائق»، قال: مما ظفرتُ به من خطبِ
أمير المؤمنين عج، مما نقلتُهُ من الخزائن الرضويّة الطاوسيّة^١، من كتابٍ يتضمّن
خطباً لأمير المؤمنين عج، منها الخطبة اللؤلؤيّة.

حدّثنا أبو الحسن عليّ بن عبد الله، عن أبيه، عن يعقوب الجريمي، عن
أبي حُبَيْش الهروي، عن أبي عبد الله بن عبد الرزاق، عن أبيه، عن جدّه، عن
أبي سعيد الخدري، عن جابر بن عبد الله الأنصاري، عن أمير المؤمنين عج وذكر
خطبةً طويلةً جداً، فيها علاماتُ آخر الزمان، وإخبارٌ بمُغيباتٍ كثيرة، منها دولةُ بني
أميّة وبني العباس، وأحوالُ الدجالِ والسفّيانِي، إلى أن قال:

المهديُّ من ذرّيّتي، يظهرُ بينَ الركنِ والمقام، وعليه قميصُ إبراهيم، وحلّةُ
إسماعيل، وفي رجله نعلُ شيب، والدليلُ عليه قولُ النبي ص: عيسى بن مريم ينزلُ
من السماء، ويكونُ معَ المهديِّ من ذرّيّتي.

١. الأقوى أن مقصود المؤلف هي مكتبة السيّد رضي الدين علي بن طاووس الكبيرة، والذي كان معاصراً له.
راجع: مستدرک الوسائل: ج ١١ ص ٣٧٧ ح ١٣٣٠٤.

و مرا بر تخت تابوتم قرار بده و هیچ کدام از شما جلوی تابوت را نگیرد؛ چرا که نیازی نیست، و هر جا که جلوی تابوت رفت، شما هم بروید و چون جلوی تابوت فرود آمد، عقب تابوت را هم فرود آورید. سپس تو - ای پسر من - جلو بایست و بر من درود فرست و هفت تکبیر بگو، که این [هفت تکبیر گفتن] برای کس دیگری پس از من روا نیست، جز برای مردی از فرزندانم که در آخر الزمان قیام می کند و کژی از حق را راست می کند»^۱.

۲۸۵. إثبات الهداة: سید هبة الله بن ابی محمد حسن موسوی در کتاب المجموع الرائق من أزهار الحدائق نوشته است: کتابی در مخزن کتابخانه رضوی طاووسی^۲ یافتیم که خطبه‌هایی از امیر مؤمنان علیه السلام را در بر داشت و از جمله آنها، خطبه لؤلؤیه بود که با سندش از جابر بن عبد الله انصاری نقل می کند: امیر مؤمنان علیه السلام خطبه‌ای بسیار طولانی خواند که نشانه‌های آخر الزمان و اخبار غیبی در آن فراوان بود، از جمله، به حکومت رسیدن امویان و عباسیان و احوال دجال و سفیانی، تا آن جا که فرمود: «مهدی از نسل من است. میان رکن (حجر الاسود) و مقام [ابراهیم] ظهور می کند، پیراهن ابراهیم و بالاپوش اسماعیل را به تن و کفش شیث [بن آدم] را به پا دارد و دلیل بر این مهدی، سخن پیامبر صلی الله علیه و آله است که فرمود: «عیسی بن مریم از آسمان فرود می آید و همراه مهدی از نسل من است»^۳.

۱. فرحة الغری: ص ۳۲، بحار الأنوار: ج ۴۲ ص ۲۱۵ ح ۱۶.

۲. به احتمال فراوان، مقصود مؤلف، کتابخانه بزرگ سید رضی الدین علی بن طاووس است که با او معاصر بوده است.

۳. إثبات الهداة: ج ۳ ص ۵۸۷ ح ۸۰۴.

٢٨٦. الملاحم لابن المنادي : في رواية الأعمش ، عن خيثمة بن عبد الرحمن ، أن علي بن أبي طالب ع قال :

لَيُخْرَجَنَّ رَجُلٌ مِنْ وُلْدِي ، عِنْدَ اقْتِرَابِ السَّاعَةِ ، حَتَّى تَمُوتَ قُلُوبُ الْمُؤْمِنِينَ كَمَا تَمُوتُ الْأَبْدَانُ .

٧ / ١

المهدي عليه السلام هو التاسع من ولد الحسين عليه السلام

٢٨٧. الكافي : علي بن إبراهيم ، عن أبيه ، عن ابن أبي عمير ، عن سعيد بن غزوان ، عن أبي بصير ، عن أبي جعفر ع ، قال :

يَكُونُ تِسْعَةُ أئِمَّةٍ بَعْدَ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ ، تَأْسِعُهُمْ قَائِمُهُمْ .

٢٨٨. الخصال : حَدَّثَنَا أَبِي ع ، قَالَ : حَدَّثَنَا سَعْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي خَلْفٍ ، قَالَ : حَدَّثَنِي يَعْقُوبُ بْنُ يَزِيدَ ، عَنْ حَمَادِ بْنِ عَيْسَى ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُسْكَانَ ، عَنْ أَبَانَ بْنِ تَغْلِبَ ، عَنْ سُلَيْمِ بْنِ قَيْسِ الْهَلَالِيِّ ، عَنْ سَلْمَانَ الْفَارِسِيِّ ع ، قَالَ : دَخَلْتُ عَلَى النَّبِيِّ ص وَإِذَا الْحُسَيْنُ ع عَلَيَّ فَخِذِيهِ وَهُوَ يَقْبَلُ عَيْنِيهِ وَيَلْتِمُ فَاهُ ، وَهُوَ يَقُولُ :

أَنْتَ سَيِّدٌ ، ابْنُ سَيِّدٍ ، أَنْتَ إِمَامٌ ، ابْنُ إِمَامٍ ، أَبُو الْأئِمَّةِ ، أَنْتَ حُجَّةٌ ، ابْنُ حُجَّةٍ ، أَبُو حُجَجٍ تِسْعَةٍ مِنْ صُلْبِكَ ، تَأْسِعُهُمْ قَائِمُهُمْ .

٢٨٩. كمال الدين : حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ زِيَادِ بْنِ جَعْفَرٍ ، قَالَ : حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ هَاشِمٍ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ مَعْبُدٍ ، عَنْ الْحُسَيْنِ بْنِ خَالِدٍ ، عَنْ أَبِي الْحَسَنِ عَلِيِّ بْنِ مُوسَى الرُّضَا ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ آبَائِهِ ع ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ص :

أَنَا سَيِّدٌ مَنْ خَلَقَ اللَّهُ ع ، وَأَنَا خَيْرٌ مِنْ جَبْرَائِيلَ وَمِيكَائِيلَ وَإِسْرَافِيلَ وَحَمَلَةَ

۲۸۶. الملاحم، ابن المنادی - به نقل از خیشمة بن عبد الرحمان - : امام علی علیه السلام فرمود: «نزدیک قیامت، هنگامی که دل‌های مؤمنان می‌میرد، همان گونه که پیکرها می‌میرند مردی از فرزندانم قیام می‌کند»^۱.

۷/۱

مهدی علیه السلام، نهمین نفر از نسل حسین علیه السلام است

۲۸۷. الکافی - به نقل از ابو بصیر - : امام باقر علیه السلام فرمود: «نه امام، پس از حسین بن علی علیه السلام هستند که نهمین آنها، قائم ایشان است»^۲.

۲۸۸. الخصال - به نقل از سلمان فارسی - : بر پیامبر صلی الله علیه و آله وارد شدم. دیدم که حسین علیه السلام بر پاهای ایشان نشسته و پیامبر صلی الله علیه و آله چشم و دهان او را می‌بوسد و می‌فرماید: «تو آقا و آقازاده‌ای. تو امام و امام‌زاده‌ای و پدر امامانی. تو حجّت و فرزند حجّت و پدر حجّت‌های نه گانه از نسلت هستی؛ حجّت‌هایی که نهمین آنها، قائم ایشان است»^۳.

۲۸۹. کمال الدین - به نقل از حسین بن خالد، از امام رضا علیه السلام، از پدرانش علیهم السلام - : پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «من سرور آفریده‌های خدای صلی الله علیه و آله هستم. من از جبرئیل و میکائیل و اسرافیل و حاملان عرش خدا و همه فرشتگان مقربش و پیامبران فرستاده‌اش، برترم. من صاحب شفاعت و حوض شریف [کوثر] هستم. من و علی، پدران این

۱. الملاحم، ابن منادی: ص ۲۱۰، کنز العمال: ج ۱۴ ص ۵۹۱ ح ۲۹۶۷۸. نیز، برای دیدن همه حدیث، ر.ک: همین دانش‌نامه: ج ۸ ص ۲۶۲ ح ۱۵۷۲.

۲. الکافی: ج ۱ ص ۵۳۳ ح ۱۵، الإرشاد: ج ۲ ص ۳۴۷، الاستنصار: ص ۱۷، الغیبة، طوسی: ص ۱۴۰ ح ۱۰۴، الغیبة، نعمانی: ص ۹۴ ح ۲۵، الخصال: ص ۴۸۰ ح ۵۰ (همه این منابع با سند معتبر)، المناقب، ابن شهر آشوب: ج ۱ ص ۲۹۶، کشف الغمّة: ج ۳ ص ۲۳۸، بحار الأنوار: ج ۳۶ ص ۳۹۵ ح ۱۰.

۳. الخصال: ص ۴۷۵ ح ۳۸، کمال الدین: ص ۲۶۲ ح ۹، عیون أخبار الرضا علیه السلام: ج ۱ ص ۵۲ ح ۱۷ (همه این منابع با سند صحیح)، دلائل الإمامة: ص ۴۴۷ ح ۴۲۳ (به نقل از ابو حمزه، از امام باقر علیه السلام از پدرش از جدش، با عبارت مشابه)، الطرائف: ص ۱۷۴ ح ۲۷۲، أعلام الوری: ج ۲ ص ۱۸۰ (با سند صحیح)، بحار الأنوار: ج ۳۶ ص ۲۴۱ ح ۴۷.

العرش، وجميع ملائكة الله المقربين وأنبياء الله المرسلين، وأنا صاحب الشفاعة والخوض الشريف، وأنا وعليّ أبوا هذه الأمة، من عرفنا فقد عرف الله عج، ومن أنكرنا فقد أنكر الله عج، ومن عليّ سبوا أمّتي، وسيّدا شباب أهل الجنة الحسن والحسين، ومن ولد الحسين تسعة أئمة، طاعتهم طاعتي، ومعصيتهم معصيتي، تاسعهم قائمهم ومهديهم.

٢٩٠. كمال الدين: حَدَّثَنَا غَيْرُ وَاحِدٍ مِنْ أَصْحَابِنَا، قَالُوا: حَدَّثَنَا أَبُو عَلِيٍّ مُحَمَّدُ بْنُ هَمَّامٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ هِلَالٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي عُمَيْرٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ غَزْوَانَ، عَنْ أَبِي بَصِيرٍ، عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عج، عَنْ آبَائِهِ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ص:

إِنَّ اللَّهَ عج اخْتَارَ مِنَ الْأَيَّامِ الْجُمُعَةَ، وَمِنَ الشُّهُورِ شَهْرَ رَمَضَانَ، وَمِنَ اللَّيَالِي لَيْلَةَ الْقَدْرِ، وَاخْتَارَنِي عَلَى جَمِيعِ الْأَنْبِيَاءِ، وَاخْتَارَ مِنِّي عَلِيًّا وَفَضَّلَهُ عَلَى جَمِيعِ الْأَوْصِيَاءِ، وَاخْتَارَ مِنْ عَلِيٍّ الْحَسَنَ وَالْحُسَيْنَ، وَاخْتَارَ مِنَ الْحُسَيْنِ الْأَوْصِيَاءَ مِنْ وُلْدِهِ، يَنْفُونَ عَنِ التَّنْزِيلِ تَحْرِيفَ الْغَالِينَ، وَانْتِحَالَ الْمُبْطِلِينَ، وَتَأْوِيلَ الْمُضِلِّينَ، تَاسِعُهُمْ قَائِمُهُمْ، وَ(هُوَ) ظَاهِرُهُمْ وَهُوَ بَاطِنُهُمْ.

٢٩١. كمال الدين: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ مَا جِيلَوِيهِ عج، قَالَ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَلِيٍّ بْنِ مَعْبُدٍ، عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ خَالِدٍ، عَنْ عَلِيٍّ بْنِ مُوسَى الرَّضَا، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ آبَائِهِ عج، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ص:

الْحَسَنُ وَالْحُسَيْنُ إِمَامَا أُمَّتِي بَعْدَ أَبِيهِمَا، وَسَيِّدَا شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّةِ، وَأُمَّهُمَا سَيِّدَةُ نِسَاءِ الْعَالَمِينَ، وَأَبُوهُمَا سَيِّدُ الْوَصِيِّينَ. وَمِنْ وُلْدِ الْحُسَيْنِ تِسْعَةُ أئمة، تَاسِعُهُمْ الْقَائِمُ مِنْ وُلْدِي، طَاعَتُهُمْ طَاعَتِي، وَمَعْصِيَتُهُمْ مَعْصِيَتِي، إِلَى اللَّهِ أَشْكُو الْمُنْكَرِينَ لِفَضْلِهِمْ،

امّتیّم. هر کس ما را بشناسد، خدای تعالی را شناخته است و هر کس ما را انکار کند، خدای تعالی را انکار کرده است. و دو سبط امّتم از علی هستند، دو سرور جوانان بهشتی، حسن و حسین، و از نسل حسین، نه امام اند که اطاعت آنان، اطاعت من و نافرمانی آنها، نافرمانی من است. نهمین آنان، قائم و مهدی ایشان است.^۱

۲۹۰. کمال الدین - به نقل از ابو بصیر، از امام صادق علیه السلام، از پدرانش علیهم السلام - : پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: «خدای تعالی جمعه را از میان روزها و رمضان را از میان ماه‌ها و شب قدر را از میان شب‌ها برگزید و مرا از همه پیامبران و علی را از من برگرفت و او را بر همه وصیّان مقدّم داشت و حسن و حسین را از علی و وصیّان را از حسین برگزید؛ وصی‌هایی که تحریف غالیان، بدعت باطل اندیشان و تأویل گم‌راهان را از قرآن دور می‌دارند. نهمین ایشان، قائم ایشان است و او ظاهر و باطن ایشان است.»^۲

۲۹۱. کمال الدین - به نقل از حسین بن خالد از امام رضا علیه السلام، از پدرانش علیهم السلام - : پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «حسن و حسین، امامان امّتم پس از پدرشان و سرور جوانان بهشتی اند. مادرشان، سرور زنان جهانیان است و پدرشان سرور وصیّان. از نسل حسین، نه امام اند که نهمین آنها، قائم از فرزندانم است. اطاعت از آنان، اطاعت از من و نافرمانی از آنان، نافرمانی از من است. از منکران فضیلت ایشان و ضایع کنندگان حرمتشان، پس از خود، به خدا شکایت می‌کنم و خدا برای سرپرستی و یاری خاندانم و امامان امّتم،

۱. کمال الدین: ص ۲۶۱ ح ۷ (با سند معتبر)، بحار الأنوار: ج ۱۶ ص ۳۶۴ ح ۶۶. نیز، ر.ک: الکافی: ج ۸ ص ۴۹ ح ۱۰ و الغیبة، طوسی: ص ۱۹۱ ح ۱۵۴ و ۱۵۳ و ص ۱۸۹ ح ۱۵۲ و الغیبة، نعمانی: ص ۲۱۴ ح ۲ و ص ۲۷۴ ح ۵۵ و ص ۲۴۷ ح ۱.

۲. کمال الدین: ص ۲۸۱ ح ۳۲، الغیبة، طوسی: ص ۱۴۲ ح ۱۰۷، الغیبة، نعمانی: ص ۶۷ ح ۷ (همه این منابع با سند موثق)، دلائل الإمامة: ص ۴۵۳ ح ۴۳۲، بحار الأنوار: ج ۳۶ ص ۲۶۰ ح ۸۰. نیز، ر.ک: کمال الدین: ص ۳۲۵ ح ۷ و ص ۳۱۶ ح ۱ و ص ۳۱۷ ح ۲ و العدد القویة: ص ۷۱ ح ۱۱۲.

وَالْمُضِيِّعِينَ لِخُرْمَتِهِمْ بَعْدِي، وَكَفَى بِاللَّهِ وَلِيًّا وَنَاصِرًا لِعِزَّتِي، وَأَنْعَمَ أُمَّتِي، وَمُنْتَقِمًا
مِنَ الْجَاحِدِينَ لِحَقِّهِمْ، ﴿وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ﴾^١.

تذليل:

ورد في مصادر أخرى أن الإمام المهدي عجل الله فرجه هو الابن التاسع من أبناء الإمام
الحسين عجل الله فرجه.

٨ / ١

المهدي عجل الله فرجه من ولد علي بن الحسين عجل الله فرجه

٢٩٢. شرح الأخبار: روي عن جعفر بن محمد عجل الله فرجه عن جده علي بن الحسين عجل الله فرجه، أنه سئل
عن المهدي، فقال: هو من ولدي.

٩ / ١

المهدي عجل الله فرجه هو السابع من ولد محمد بن علي الباقر عجل الله فرجه

٢٩٣. الغيبة للنعماني: أخبرنا علي بن الحسين، قال: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى الْعَطَّارُ، قَالَ:
حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَسَّانَ الرَّازِيُّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ الْكُوفِيِّ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ
مُحَمَّدِ بْنِ يَوْسُفَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَيْسَى، عَنْ عَبْدِ الرَّزَّاقِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ، عَنْ
فُضَيْلِ الرَّسَّانِ، عَنْ أَبِي حَمْرَةَ الثَّمَالِيِّ، قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ أَبِي جَعْفَرٍ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ

و انتقام از منکران حَقَم کافی است (و ستمکاران به زودی خواهند دانست که به چه بازگشتگاهی در می آیند)»^۱.

نکته

در منابع دیگر هم آمده است که امام مهدی علیه السلام، پسر نهم از فرزندان امام حسین علیه السلام است که به ذکر نام برخی از آنها اکتفا می کنیم.^۲

۸ / ۱

مهدی علیه السلام، از نسل امام زین العابدین علیه السلام است

۲۹۲. شرح الأخبار - به نقل از امام جعفر صادق علیه السلام، از جدش علیه السلام - روایت شده که از او (امام زین العابدین) در باره مهدی علیه السلام پرسیدند. فرمود: «او از نسل من است».^۳

۹ / ۱

مهدی علیه السلام، نسل هفتم امام باقر علیه السلام است

۲۹۳. الغیبة، نعمانی - به نقل از ابو حمزه ثمالی - روزی خدمت امام باقر علیه السلام بودم. چون کسانی که نزد او بودند، پراکنده شدند، به من فرمود: «ای ابو حمزه! از امور قطعی تغییر ناپذیر نزد خداوند، قیام قائم ماست. هر که در آنچه می گویم، تردید کند، خداوند سبحان را در حال کفر و انکار، دیدار می کند».

سپس فرمود: «پدر و مادرم فدای آن کسی باد که همانم و هم گنیه من و هفتمین

۱. کمال الدین: ص ۲۶۰ ح ۶ (با سند معتبر)، التحصین: ص ۵۵۳، الصراط المستقیم: ج ۲ ص ۱۲۶ (با عبارت مشابه)، بحار الأنوار: ج ۳۶ ص ۲۵۴ ح ۷۰. نیز، برای دیدن همه حدیث، ر.ک: همین دانش نامه: ج ۱ ص ۳۸۰ ح ۱۴۷.

۲. ر.ک: عیون أخبار الرضا علیه السلام: ج ۲ ص ۶۶ ح ۲۹۳، کشف الغمّة: ج ۳ ص ۲۵۹. کتاب سلیم بن قیس: ج ۲ ص ۹۰۹، المناقب، کوفی: ج ۱ ص ۵۴۳ ح ۴۸۴، کشف الیقین: ص ۲۸۸ ح ۳۳۲، الأصول الستة عشر: ص ۷۹، المعجم الكبير: ج ۳ ص ۵۷ ح ۲۶۷۵، شرح نهج البلاغة، ابن ابی الحدید: ج ۱ ص ۲۸۲، و نیز همین دانش نامه: ج ۱ ص ۲۹۳ (بخش یکم / فصل دوم / معنی عترت و اهل بیت).

۳. شرح الأخبار: ج ۳ ص ۳۹۷ ح ۱۲۷۷.

الباقر عليه السلام ذات يوم، فلما تفرَّق من كان عنده، قال لي:

يا أبا حمزة، من المحتوم الذي لا تبدل له عند الله قيام قائمنا، فمن شك فيما أقول لقي الله (سبحانه) وهو به كافر وله جاحد. ثم قال:

بأبي وأمي المسمى باسمي والمكنى بكنيتي، السابع من بعدي، بأبي من يملأ الأرض عدلاً وقسطاً كما ملئت ظلماً وجوراً، ثم قال:

يا أبا حمزة، من أدركه فلم يسلم له فما سلم لمحمد وعلي عليهما السلام، وقد حرم الله عليه الجنة، وماواه النار، وبس متوى الظالمين.

٢٩٢. إثبات الهداة: وقال^١: حدَّثنا الحسن بن محبوب، عن مالك بن عطية، عن ثابت بن أبي صفية دينار، عن أبي جعفر عليه السلام في حديث، أن الحسين عليه السلام قال: يظهر الله قائمنا فينتقم من الظالمين، فقيل له: يابن رسول الله، من قائمكم؟ قال:

السابع من ولد ابني محمد بن علي، وهو الحجة بن الحسن بن علي بن محمد بن علي بن موسى بن جعفر بن محمد بن علي بن أبي، وهو الذي يغيب مدة طويلة، ثم يظهر ويملأ الأرض قسطاً وعدلاً كما ملئت جوراً وظلماً.

٢٩٥. الغيبة للنعماني: محمد بن عبد الله بن جعفر الحميري، عن أبيه، قال: حدَّثنا محمد بن عيسى بن عبيد بن يقطين، عن النضر بن سويد، عن يحيى الحلبي، عن علي بن أبي حمزة، قال: كنت مع أبي بصير، ومعنا مولى لأبي جعفر الباقر عليه السلام، فقال: سمعت أبا جعفر عليه السلام يقول: «منا اثنا عشر محدثاً، السابع من ولدي القائم».

١. أبو الفضل بن شاذان في كتاب إثبات الرجعة.

نفر پس از من است! پدرم فدای آن کسی باد که زمینِ آکنده از ستم و بیداد را پر از برابری و داد می‌کند!».

سپس فرمود: «ای ابو حمزه! هر که او را درک کند و در برابرش گردن نهد، در برابر محمد و علی علیهما السلام گردن ننهاده است، و خداوند تعالی بهشت را بر او حرام می‌گرداند و جایگاهش آتش خواهد بود، و چه بد جایگاهی برای ستمگران است!»^۱.

۲۹۴. إثبات الهداة - به نقل از ابو صفیه ثابت بن دینار، از امام باقر علیه السلام، در حدیثی - : حسین علیه السلام فرمود: «خداوند، قائم ما را ظاهر می‌گرداند تا از ستمکاران انتقام بگیرد».

به ایشان گفته شد: ای فرزند پیامبر خدا! قائم شما کیست؟

فرمود: «هفتمین نفر از نسل پسر من، محمد بن علی است و او «حجت» فرزند حسن فرزند علی فرزند محمد فرزند علی فرزند موسی فرزند جعفر فرزند محمد، فرزند علی پسر من، است. او کسی است که مدتی طولانی غایب می‌شود و سپس ظهور می‌کند و زمین را از عدل و داد پر می‌کند، همان گونه که از جور و ستم پر شده است»^۲.

۲۹۵. الغیبة، نعمانی - به نقل از علی بن ابی حمزه - : با ابو بصیر بودم و غلام امام باقر علیه السلام هم با ما بود. غلام امام گفت: از امام باقر علیه السلام شنیدم که می‌فرمود: «از ما دوازده محدث هست، که نفر هفتم پس از من، فرزندانم قائم است».

ابو بصیر ایستاد و گفت: من هم گواهی می‌دهم که از امام باقر علیه السلام شنیدم که ایشان

۱. الغیبة، نعمانی: ص ۸۶ ح ۱۷، بحار الأنوار: ج ۳۶ ص ۲۹۳ ح ۹.

۲. إثبات الهداة: ج ۳ ص ۵۶۹ ح ۶۸۱ به نقل از إثبات الرجعة با سند صحیح (اصل کتاب "اثبات الرجعة" در نزد ما نیست).

فَقَامَ إِلَيْهِ أَبُو بَصِيرٍ، فَقَالَ: أَشْهَدُ أَنِّي سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عليه السلام يَقُولُهُ مُنْذُ أَرْبَعِينَ سَنَةً.

١٠/١

المهدي عليه السلام من ولد جعفر بن محمد الصادق عليه السلام

٢٩٦. الكافي: مُحَمَّدُ بْنُ يُحْيَى، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام يَقُولُ:

لَا تَذْهَبُ الدُّنْيَا حَتَّى يَخْرُجَ رَجُلٌ مِنِّي، يَحْكُمُ بِحُكْمَةِ آلِ دَاوُدَ وَلَا يَسْأَلُ بَيِّنَةً، يُعْطِي كُلَّ نَفْسٍ حَقَّهَا.^١

٢٩٧. الغيبة للطوسي: أَحْمَدُ بْنُ إِدْرِيسَ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْفَضْلِ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عُثْمَانَ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ رِزْقٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ الْعَلَاءِ الرَّازِيِّ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام يَقُولُ:

يُنْتَجِعُ اللَّهُ تَعَالَى فِي هَذِهِ الْأُمَّةِ رَجُلًا مِنِّي وَأَنَا مِنْهُ، يَسْوِقُ اللَّهُ تَعَالَى بِهِ بَرَكَاتِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ، فَتَنْزِلُ السَّمَاءُ قَطْرَهَا، وَتُخْرِجُ الْأَرْضُ بَدْرَهَا، وَتَأْمَنُ وَحُوشُهَا وَسِبَاعُهَا، وَيَمْلَأُ الْأَرْضَ قِسْطًا وَعَدْلًا كَمَا مِلْتِ ظُلْمًا وَجَوْرًا، وَيَقْتُلُ حَتَّى يَقُولَ الْجَاهِلُ: لَوْ كَانَ هَذَا مِنْ ذُرِّيَةِ مُحَمَّدٍ عليه السلام لَرَجِمَ.

١١/١

المهدي عليه السلام هو الخامس من ولد موسى بن جعفر الكاظم عليه السلام

٢٩٨. كمال الدين: حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ إِدْرِيسَ عليه السلام، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ

١. في بصائر الدرجات «حكمتها» بدل «حقها».

مدّت چهل سال است این را می گوید.^۱

۱۰/۱

مهدی علیه السلام، از نسل امام جعفر صادق علیه السلام است

۲۹۶. الکافی - به نقل از ابان - : شنیدم که امام صادق علیه السلام می فرماید: «دنیا از میان نمی رود تا آن که مردی از [نسل] من خروج کند. او به سان خاندان داوود حکم می راند و بیّنه نمی طلبد و حقّ هر کس را می دهد».^۲

۲۹۷. الغیبة، طوسی - به نقل از یحیی بن علاء رازی: شنیدم که امام صادق علیه السلام می فرماید: «خداوند متعال، مردی از من - که من نیز از او هستم - در این امّت پدید می آورد. خدای متعال، برکات آسمان و زمین را به سوی او روانه می کند و آسمان، باران خود را فرو می فرستد و زمین، کشت و زرع خود را بیرون می آورد و حیوانات وحشی و درندگان آن، آرام می گیرند و زمین را از عدل و داد پر می کند، همان گونه که از جور و ستم پر شده است، و [ظالمان] را می کشد تا آن جا که نادانان می گویند: اگر این از نسل محمد صلی الله علیه و آله بود رحم می کرد».^۳

۱۱/۱

مهدی علیه السلام، نسل پنجم امام موسی کاظم علیه السلام است

۲۹۸. کمال الدین - به نقل از صفوان بن مهران - : امام صادق علیه السلام فرمود: «هر کس به همه امامان اقرار کند، اما منکر مهدی باشد، همانند کسی است که به همه پیامبران اقرار

۱. الغیبة، نعمانی: ص ۹۶ ح ۲۸ (با سند معتبر)، بحار الأنوار: ج ۳۶ ص ۳۹۵ ح ۱۱. نیز، رک: کفایة الأثر: ص ۲۴۳ و ۲۵۰. رجال الکشی: ج ۲ ص ۶۷۱ ح ۷۰۰، الصراط المستقیم: ج ۲ ص ۱۳۲.

۲. الکافی: ج ۱ ص ۳۹۷ ح ۲. بصائر الدرجات: ص ۲۵۸ ح ۱ (هر دو منبع با سند معتبر)، بحار الأنوار: ج ۵۲ ص ۳۲۰ ح ۲۲.

۳. الغیبة، طوسی: ص ۱۸۸ ح ۱۴۹، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۱۴۶ ح ۱۶.

أَيُّوبُ بْنُ نُوحٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ مِهْرَانَ، عَنِ الصَّادِقِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ (ع) أَنَّهُ قَالَ:

«مَنْ أَقَرَّ بِجَمِيعِ الْأَيْمَةِ وَجَحَدَ الْمَهْدِيَّ كَانَ كَمَنْ أَقَرَّ بِجَمِيعِ الْأَنْبِيَاءِ وَجَحَدَ مُحَمَّدًا (ص) نُبُوَّتَهُ». فَقِيلَ لَهُ: يَا بَنَ رَسُولِ اللَّهِ، فَمَنْ الْمَهْدِيُّ مِنْ وُلْدِكَ؟

قَالَ: الْخَامِسُ مِنْ وُلْدِ السَّابِعِ، يَغِيبُ عَنْكُمْ شَخْصُهُ وَلَا يَجِلُّ لَكُمْ تَسْمِيَّتُهُ.

٢٩٩. كمال الدين : حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ زِيَادِ بْنِ جَعْفَرِ الْهَمْدَانِيِّ (ع)، قَالَ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ هَاشِمٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ صَالِحِ بْنِ السَّنْدِيِّ، عَنْ يُونُسَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى مُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ (ع) فَقُلْتُ لَهُ: يَا بَنَ رَسُولِ اللَّهِ؛ أَنْتَ الْقَائِمُ بِالْحَقِّ؟ فَقَالَ:

أَنَا الْقَائِمُ بِالْحَقِّ، وَلَكِنَّ الْقَائِمَ الَّذِي يُطَهِّرُ الْأَرْضَ مِنْ أَعْدَاءِ اللَّهِ (ع) وَيَمْلأُهَا عَدْلًا كَمَا مَلَأَتْ جَوْرًا وَظُلْمًا، هُوَ الْخَامِسُ مِنْ وُلْدِي، لَهُ غَيْبَةٌ يَطْوِلُ أَمْدُهَا.

٣٠٠. الكافي : عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَيْسَى بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ جَعْفَرٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ جَعْفَرٍ، عَنْ أَخِيهِ مُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ (ع) قَالَ:

إِذَا فُقِدَ الْخَامِسُ مِنْ وُلْدِ السَّابِعِ فَاللهُ اللهُ فِي أَدْيَانِكُمْ، لَا يُزِيلُكُمْ عَنْهَا أَحَدٌ...».

قَالَ: فَقُلْتُ: يَا سَيِّدِي، مَنْ الْخَامِسُ مِنْ وُلْدِ السَّابِعِ؟ فَقَالَ:

يَا بَنِيَّ! عُقُولُكُمْ تَصْغُرُ عَنْ هَذَا، وَأَحْلَامُكُمْ تَضِيقُ عَنْ حَمَلِهِ، وَلَكِنْ إِنْ تَعِيشُوا

فَسَوْفَ تُدْرِكُونَهُ!

کند، ولی منکر پیامبری محمد صلی الله علیه و آله باشد».

گفته شد: ای فرزند پیامبر خدا! مهدی از نسل تو، کیست؟

فرمود: «نسل پنجم از نسل هفتم، که بدنش از شما غایب است و بردن نام او، بر

شماروا نیست»^۱.

۲۹۹. کمال الدین - به نقل از یونس بن عبد الرحمان - : بر امام موسی کاظم علیه السلام وارد شدم و به

ایشان گفتم: ای فرزند پیامبر خدا! تو قیام کننده به حق هستی؟

فرمود: «من قیام کننده به حق هستم؛ اما قائمی که زمین را از دشمنان خدای صلی الله علیه و آله

پاک می کند و آن را از عدالت پر می کند، همان گونه که از جور و ستم پر شده است،

نسل پنجم از فرزندان من است که غیبتی دارد که به این زودی به سر نمی آید»^۲.

۳۰۰. الکافی - به نقل از علی بن جعفر - : [برادرم] امام موسی کاظم علیه السلام فرمود: «هنگامی که

پنجمی از فرزندان [امام] هفتم، ناپیدا شد، مراقب دینتان باشید و خدا را در نظر

بگیرید تا هیچ کس از دینتان جدایتان نکند».

گفتم: سرور من! پنجمی از فرزندان هفتم کیست؟

فرمود: «پسر عزیزم! عقل شما به آن نمی رسد و فکرهایتان توان فهم آن را ندارد؛

اما اگر زنده بمانید، به زودی او را می یابید»^۳.

۱. کمال الدین: ص ۳۳۳ ح ۱ و ص ۴۱۱ ح ۵ (هر دو منبع با سند معتبر) و ص ۲۳۸ ح ۱۲ و ص ۴۱۰ ح ۴ (هر دو منبع به نقل از عبدالله بن ابی یغفور)، أعلام الوری: ج ۲ ص ۲۳۴، كشف الغمة: ج ۳ ص ۳۱۳، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۳۲ ح ۴.

۲. کمال الدین: ص ۳۶۱ ح ۵ (با سند معتبر)، أعلام الوری: ج ۲ ص ۲۳۹، كشف الغمة: ج ۳ ص ۳۱۳، الصراط المستقیم: ج ۲ ص ۲۲۹، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۱۵۱ ح ۶. نیز، برای دیدن همه حدیث، ر.ک: همین دانش نامه: ج ۳ ص ۱۲۶ ح ۵۲۶.

۳. یعنی روزگار او و یا خبر ولادتش را قبل از غیبتش؛ زیرا میان وفات امام کاظم علیه السلام (۱۸۳ ق) و تولد امام زمان علیه السلام (۲۵۵ ق) تنها عمر یک انسان فاصله است.

۴. الکافی: ج ۱ ص ۳۳۶ ح ۲، کمال الدین: ص ۲۵۹ ح ۱، علل الشرائع: ص ۲۴۴ ح ۴، الغیبة، طوسی: ص ۱۶۶ ح ۱۲۸، الغیبة، نعمانی: ص ۱۵۴ ح ۱۱، دلائل الإمامة: ص ۵۳۴ ح ۵۱۶، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۱۵۰ ح ۱.

١٢/١

المهدي عليه السلام هو الرابع من ذري علي بن موسى الرضا عليه السلام

٣٠١. كمال الدين : حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ زِيَادِ بْنِ جَعْفَرِ الْهَمْدَانِيِّ رضي الله عنه ، قَالَ : حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنِ الرَّيَّانِ بْنِ الصَّلْتِ ، قَالَ : قُلْتُ لِلرَّضَاءِ رضي الله عنه : أَنْتَ صَاحِبُ هَذَا الْأَمْرِ؟ فَقَالَ :

أَنَا صَاحِبُ هَذَا الْأَمْرِ ، وَلَكِنِّي لَسْتُ بِالَّذِي أَمَلُوها عَدْلًا كَمَا مُلِثْتُ جَوْرًا ، وَكَيْفَ أَكُونُ ذَلِكَ عَلَيَّ مَا تَرَى مِنْ ضَعْفِ بَدَنِي؟ وَإِنَّ الْقَائِمَ هُوَ الَّذِي إِذَا خَرَجَ كَانَ فِي سِنِّ الشُّيُوخِ وَمَنْظَرِ الشُّبَّانِ ، قَوِيًّا فِي بَدَنِهِ حَتَّى لَوْ مَدَّ يَدَهُ إِلَى أَعْظَمِ شَجَرَةٍ عَلَيَّ وَجِهَ الْأَرْضِ لَقَلَعَهَا ، وَلَوْ صَاحَ بَيْنَ الْجِبَالِ لَتَدَكَّدَتْ^١ صُخُورُهَا ، يَكُونُ مَعَهُ عَصَا مُوسَى ، وَخَاتَمُ سُلَيْمَانَ رضي الله عنه ، ذَلِكَ الرَّابِعُ مِنْ وُلْدِي ، يُعَيِّبُهُ اللَّهُ فِي سِتْرِهِ مَا شَاءَ ، ثُمَّ يُظْهِرُهُ قَيْمًا^٢ (بِهِ) الْأَرْضَ قِسْطًا وَعَدْلًا ، كَمَا مُلِثْتُ جَوْرًا وَظُلْمًا .

٣٠٢. كمال الدين : حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ زِيَادِ بْنِ جَعْفَرِ الْهَمْدَانِيِّ رضي الله عنه ، قَالَ : حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ هَاشِمٍ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ مَعْبُدٍ ، عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ خَالِدٍ ، قَالَ : قَالَ عَلِيُّ بْنُ مُوسَى الرَّضَاءِ رضي الله عنه :

« لَا دِينَ لِمَنْ لَا وَرَعَ^٢ لَهُ ، وَلَا إِيمَانَ لِمَنْ لَا تَقِيَّةَ لَهُ ، إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَعْمَلُكُمْ بِالتَّقِيَّةِ » . فَقِيلَ لَهُ : يَا بَنَ رَسُولِ اللَّهِ إِلَى مَتَى؟ قَالَ :

١. دكدكت الشيء: إذا ضربته وكسرتة حتى سويته بالأرض (مجمع البحرين: ج ١ ص ٦٠٤ «دكك»).

٢. الورع: الكف عن المعاصي والتحرُّج منه (النهاية: ج ٥ ص ١٧٤ «ورع»).

۱۲/۱

مدی علیه السلام نسل چهارم امام رضا علیه السلام است

۳۰۱. کمال الدین - به نقل از ریّان بن صلت - : به امام رضا علیه السلام گفتم: تو صاحب این امر (ولایت) هستی؟

فرمود: «من صاحب این امر هستم؛ اما آن کسی نیستم که زمین را از عدالت پر کند، آن گونه که از ستم پر شده است، و چگونه همو باشم با آن که ناتوانی بدنی ام را می بینی؟ قائم، کسی است که چون قیام کند، در سنّ پیری، ولی به شکل جوانان است. پیکرش چنان نیرومند است که اگر دست به سوی بزرگترین درخت زمین ببرد، می تواند آن را ریشه کن کند و اگر در کوهستان فریاد برآورد، صخره ها خرد می شوند. عصای موسی و انگشتر سلیمان، همراه اوست. او از چهارمین نسل من است. خدا او را در پرده خود - تا آن گاه که بخواهد - پنهان می کند و سپس او را ظاهر می کند و زمین را با او از عدل و داد پر می کند، همان گونه که از جور و ستم پر شده است.»^۱

۳۰۲. کمال الدین - به نقل از حسین بن خالد - : امام رضا علیه السلام فرمود: «کسی که پارسایی ندارد، دین ندارد و کسی که تقیه نمی کند، ایمان ندارد. گرامی ترین شما نزد خدا، عامل ترین شما به تقیه است.»

به ایشان گفته شد: ای فرزند پیامبر خدا! تا کی؟

۱. کمال الدین: ص ۳۷۶ ح ۷ (با سند معتبر)، أعلام الوری: ج ۲ ص ۲۴۰، كشف الغمة: ج ۳ ص ۳۱۴، الصراط المستقیم: ج ۲ ص ۲۲۹ (با عبارت مشابه)، بحار الأنوار: ج ۵۲ ص ۳۲۲ ح ۳۰.

«إلى يوم الوقت المعلوم، وهو يوم خروج قائمنا أهل البيت، فمن ترك التَّيِّبَةَ قَبْلَ خروج قائمنا فَلَيْسَ مِنَّا»، فَقِيلَ لَهُ: يَا بَنَ رَسُولِ اللَّهِ، وَمَنِ الْقَائِمُ مِنْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ؟ قَالَ: الرَّابِعُ مِنْ وُلْدِي، ابْنُ سَيِّدَةِ الْإِمَاءِ.

١٣/١

المهدي عليه السلام من لدن محمد بن علي الجواد عليه السلام

٣٠٣. كمال الدين : حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ مُوسَى الدَّقَاقُ رضي الله عنه، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ هَارُونَ الصَّوْفِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو ثَرَابٍ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى الرَّوْيَانِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَظِيمِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ زَيْدِ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رضي الله عنه (الْحَسَنِيُّ)، قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى سَيِّدِي مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ مُوسَى بْنِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رضي الله عنه وَأَنَا أُرِيدُ أَنْ أَسْأَلَهُ عَنِ الْقَائِمِ، أَهْوَا الْمَهْدِيِّ أَوْ غَيْرُهُ؟ فَابْتَدَأَنِي فَقَالَ لِي:

يَا أَبَا الْقَاسِمِ، إِنَّ الْقَائِمَ مِنَّا هُوَ الْمَهْدِيُّ الَّذِي يَجِبُ أَنْ يُنْتَظَرَ فِي غَيْبَتِهِ، وَيُطَاعَ فِي ظُهُورِهِ، وَهُوَ الثَّلَاثُ مِنْ وُلْدِي.

١٤/١

المهدي عليه السلام من لدن علي بن محمد الهازي عليه السلام

٣٠٤. كمال الدين : حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ مُوسَى الدَّقَاقُ وَعَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْوَرَّاقُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَا: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ هَارُونَ الصَّوْفِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو ثَرَابٍ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ

فرمود: «تا روز وقت معلوم، همان روز قیام قائم ما اهل بیت. هر کس تقیه را قبل از خروج قائم ما ترک کند، از ما نیست.»
 به ایشان گفته شد: ای فرزند پیامبر خدا! قائم از شما اهل بیت کیست؟
 فرمود: «چهارمین نسل من، فرزند سرور کنیزان»^۱.

۱۳/۱

مهدی علیه السلام، نسل سوم امام جواد علیه السلام است

۳۰۳. کمال الدین - به نقل از عبد العظیم حسنی - : بر سرورم، امام جواد علیه السلام، وارد شدم. می خواستم در باره قائم از او بپرسم که: «آیا مهدی اوست یا غیر او؟»، که امام علیه السلام خود آغاز کرد و به من فرمود: «ای ابو القاسم! قائم ما، همان مهدی ای است که واجب است در روزگار غیبتش به انتظارش نشست و در روزگار ظهورش، اطاعتش کرد، و او سومین نسل من است»^۲.

۱۴/۱

مهدی علیه السلام، از نسل امام هادی علیه السلام است

۳۰۴. کمال الدین - به نقل از عبد العظیم بن عبد الله حسنی - : بر سرورم، امام هادی علیه السلام وارد شدم. چون مرا دید، به من فرمود: «خوش آمدی، ای ابو القاسم! تو دوستدار حقیقی ما هستی».

۱. کمال الدین: ص ۳۷۱ ح ۵ (با سند معتبر)، کفایة الأثر: ص ۲۷۰، أعلام الوری: ج ۲ ص ۲۴۱، كشف الغمة: ج ۳ ص ۳۱۴، بحار الأنوار: ج ۵۲ ص ۳۲۱ ح ۲۹.
 ۲. کمال الدین: ص ۳۷۷ ح ۱، أعلام الوری: ج ۲ ص ۲۴۲، کفایة الأثر: ص ۲۷۶، الخرائج و الجرائح: ج ۳ ص ۱۱۷۱ ح ۶۶، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۱۵۶ ح ۱، نیز، ر.ک: کمال الدین: ص ۳۷۷ ح ۲، الاحتجاج: ج ۲ ص ۴۸۱، أعلام الوری: ج ۲ ص ۲۴۲، کفایة الأثر: ص ۲۷۹ و ۲۸۱.

موسى الزوياني، عن عبد العظيم بن عبد الله الحسيني، قال: دخلت على سيدي علي بن محمد (ع)، فلما بصر بي قال لي:

مرحباً بك يا أبا القاسم، أنت ولينا حقاً قال: فقلت له: يا بن رسول الله، إني أريد أن أعرض عليك ديني، فإن كان مرضياً ثبتت عليه حتى ألقى الله (ع)، فقال: هات يا أبا القاسم، فقلت:

إني أقول: إن الله تبارك وتعالى واحد، ليس كمثله شيء، خارج عن الحدين: حد الإبطال وحد التشبيه، وإنه ليس بجسم ولا صورة، ولا عرض ولا جوهر، بل هو مجسم الأجسام، ومصور الصور، وخالق الأعراض والجواهر، ورب كل شيء ومالكه، وجاعله ومحدثه، وإن محمداً (ص) عبده ورسوله، خاتم النبيين فلا نبي بعده إلى يوم القيامة، وإن شريعته خاتمة الشرائع فلا شريعة بعدها إلى يوم القيامة.

وأقول: إن الإمام والخليفة وولي الأمر بعده أمير المؤمنين علي بن أبي طالب، ثم الحسن، ثم الحسين، ثم علي بن الحسين، ثم محمد بن علي، ثم جعفر بن محمد، ثم موسى بن جعفر، ثم علي بن موسى، ثم محمد بن علي، ثم أنت يا مولاي.

فقال (ع): ومن بعدي الحسن ابني، فكيف للناس بالخلف من بعده؟ قال: فقلت: وكيف ذلك يا مولاي؟ قال: لأنه لا يرى شخصه، ولا يحل ذكره باسمه حتى يخرج قيعلاً الأرض قسطاً وعدلاً، كما ملئت جوراً وظلماً.

قال: فقلت: أقررت، وأقول: إن وليهم ولي الله، وعدوهم عدو الله، وطاعتهم طاعة الله، ومعصيتهم معصية الله.

به او گفتم: ای فرزند پیامبر خدا! می خواهم دینم را بر تو عرضه بدارم، که اگر پسندیده است، تا هنگام دیدار خداوند تعالی بر آن، پایداری بورزم.
فرمود: «عرضه کن، ای ابوالقاسم!».

گفتم: من اعتقاد دارم که خداوند متعال، یکی است و چیزی مانند او وجود ندارد و از دو حد ابطال و تشبیه، بیرون است. نه جسمی دارد و نه صورتی و نه عرضی و نه جوهری؛ بلکه اوست که به اجسام، جسمیت و به صورتها تصویر می بخشد و اعراض و جواهر را می آفریند و پروردگار و مالک و آفریننده و پدید آورنده هر پدیده‌ای است.
و این که محمد، بنده و فرستاده او، خاتم پیامبران است و تا روز رستاخیز، پیامبری پس از او نخواهد بود و آیین او، آیین پایانی است که تا روز قیامت، آیینی پس از آن نخواهد بود.

من معتقدم که امام و جانشین و ولی امر پس از او، امیر مؤمنان، علی بن ابی طالب است و سپس حسن و آن گاه حسین و سپس علی بن حسین و سپس محمد بن علی و سپس جعفر بن محمد و سپس موسی بن جعفر و سپس علی بن موسی و سپس محمد بن علی و سپس تویی، ای سرورم!

فرمود: «پس از من، فرزندانم حسن، جانشین من خواهد بود؛ ولی جانشین او در میان مردم، چگونه خواهد بود؟».

گفتم: چگونه خواهد بود، سرورم؟

فرمود: «شخص او دیده نمی شود و روانیست نامش برده شود تا خروج کند و زمین را همان گونه که از ظلم و ستم آکنده بود، از داد و عدل بیاکند».

گفتم: بدان اقرار می کنم. من معترفم و معتقدم که دوستدار آنها دوستدار خدا و دشمن آنها دشمن خداست. فرمانبری از آنها فرمانبری از خدا و سرکشی از آنها، سرکشی از خداست.^۱

۱. کمال الدین: ص ۳۷۹ ح ۱، التوحید: ص ۸۱ ح ۳۷، صفات الشيعة: ص ۱۲۷ ح ۶۸، الأملی، صدوق: ص ۴۱۹ ح ۵۵۷، کفایة الأثر: ص ۲۸۲، أعلام الوری: ج ۲ ص ۲۴۴ (با عبارت مشابه)، كشف الغمة: ج ۳ ص ۳۱۵، روضة الواعظین: ص ۲۹، بحار الأنوار: ج ۶۹ ص ۱ ح ۱.

المهدي عليه السلام ولد الحسن بن علي العسكري عليه السلام

٣٠٥. كمال الدين : حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ إِسْحَاقَ رضي الله عنه ، قَالَ : حَدَّثَنِي أَبُو عَلِيٍّ بْنُ هَمَّامٍ ، قَالَ : سَمِعْتُ مُحَمَّدَ بْنَ عُمَانَ الْعَمْرِيَّ - قَدَّسَ اللَّهُ رُوحَهُ - يَقُولُ : سَمِعْتُ أَبِي يَقُولُ : سَمِعَ أَبُو مُحَمَّدٍ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ رضي الله عنه - وَأَنَا عِنْدَهُ - عَنِ الْخَبَرِ الَّذِي رُوِيَ عَنْ آبَائِهِ رضي الله عنهم : أَنَّ الْأَرْضَ لَا تَخْلُو مِنْ حُجَّةِ اللَّهِ عَلَى خَلْقِهِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ ، وَأَنَّ مَنْ مَاتَ وَلَمْ يَعْرِفْ إِمَامَ زَمَانِهِ مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً ، فَقَالَ رضي الله عنه :

«إِنَّ هَذَا حَقٌّ كَمَا أَنَّ النَّهَارَ حَقٌّ» فَقِيلَ لَهُ : يَا بَنَ رَسُولِ اللَّهِ ، فَمَنْ الْحُجَّةُ وَالْإِمَامُ بَعْدَكَ ؟ فَقَالَ :

إِبْنِي مُحَمَّدٌ هُوَ الْإِمَامُ وَالْحُجَّةُ بَعْدِي ، مَنْ مَاتَ وَلَمْ يَعْرِفْهُ مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً .

٣٠٦. كمال الدين : حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ مَاجِيلَوِيهِ رضي الله عنه ، قَالَ : حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى الْعَطَّارُ ، قَالَ : حَدَّثَنِي جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ مَالِكِ الْفَزَارِيِّ ، قَالَ : حَدَّثَنِي مُعَاوِيَةُ بْنُ حُكَيْمٍ وَمُحَمَّدُ بْنُ أَيُّوبَ بْنِ نُوحٍ وَمُحَمَّدُ بْنُ عُمَانَ الْعَمْرِيُّ رضي الله عنه ، قَالُوا : عَرَضَ عَلَيْنَا أَبُو مُحَمَّدٍ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ رضي الله عنه - وَنَحْنُ فِي مَنْزِلِهِ ، وَكُنَّا أَرْبَعِينَ رَجُلًا - فَقَالَ :

«هَذَا إِمَامُكُمْ مِنْ بَعْدِي ، وَخَلِيفَتِي عَلَيْكُمْ ، أَطِيعُوهُ وَلَا تَتَفَرَّقُوا مِنْ بَعْدِي فِي أَدْيَانِكُمْ فَتَهْلِكُوا ، أَمَا إِنَّكُمْ لَا تَرَوْنَهُ بَعْدَ يَوْمِكُمْ هَذَا» .

قَالُوا : فَخَرَجْنَا مِنْ عِنْدِهِ ، فَمَا مَضَتْ إِلَّا أَيَّامٌ قَلِيلٌ حَتَّى مَضَى أَبُو مُحَمَّدٍ رضي الله عنه .

۱۵/۱

مهدی علیه السلام فرزند امام عسکری علیه السلام است

۳۰۵. کمال الدین - به نقل از ابو علی بن همام - شنیدم که محمد بن عثمان عمری - که خدا روحش را پاک بدارد - می گوید: شنیدم که پدرم می گوید: نزد امام حسن عسکری علیه السلام بودم که از ایشان در باره حدیثی که از پدرانش نقل شده است، پرسیدند که: «زمین از حجّت خدا بر خلقتش تا روز قیامت خالی نمی ماند» و «هر کس بمیرد و امام زمانش را نشناسد، به مرگ جاهلی مرده است».

فرمود: «این، حقیقت دارد، همان گونه که روز، حقیقت دارد».

به امام گفته شد: ای فرزند پیامبر خدا! حجّت و امام پس از تو کیست؟

فرمود: «پسرم محمد، امام و حجّت پس از من است. هر کس بمیرد و او را

نشناسد، به مرگ جاهلی مرده است»^۱.

۳۰۶. کمال الدین - به نقل از معاویه بن حکیم و محمد بن ایوب بن نوح و محمد بن عثمان

عمری - : ما چهل تن در منزل ابو محمد (امام حسن عسکری علیه السلام) بودیم که بر ما

وارد شد و فرمود: «این، - المهدی - امام شما پس از من است و جانشین من بر

شماست. از او اطاعت کنید و پس از من در گرفتن دین و آیین، متفرّق نشوید که

هلاک می گردید. به هوش باشید که او را از این پس نخواهید دید».

ما از نزد امام علیه السلام بیرون آمدیم و چند روزی نگذشته بود که ابو محمد (امام

عسکری علیه السلام) در گذشت.^۲

۱. کمال الدین: ص ۴۰۹ ح ۹ (با سند معتبر)، کفایة الأثر: ص ۲۹۲، أعلام الوری: ج ۲ ص ۲۵۲، کشف الغمّة: ج ۳ ص ۳۱۸، الصراط المستقیم: ج ۲ ص ۲۳۲، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۱۶۰ ح ۷. نیز، برای دیدن همه حدیث، ر.ک: همین دانش نامه: ج ۳ ص ۱۲۳ (خبر دادن امام حسن عسکری علیه السلام از غیبت امام مهدی علیه السلام).

۲. کمال الدین: ص ۴۳۵ ح ۲، أعلام الوری: ج ۲ ص ۲۵۲ (هر دو منبع با سند موثّق)، کشف الغمّة: ج ۳ ص ۳۱۷، بحار الأنوار: ج ۵۲ ص ۲۵ ح ۱۹. نیز، ر.ک: همین دانش نامه: ج ۵ ص ۲۴ ح ۷۷۲ (بخش ششم / فصل یکم / گروهی از پیروان اهل بیت علیهم السلام).

٣٠٧. كمال الدين : حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْوَرَّاقُ، قَالَ: حَدَّثَنَا سَعْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ إِسْحَاقَ بْنِ سَعْدِ الْأَشْعَرِيِّ، قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى أَبِي مُحَمَّدٍ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ ع - وَأَنَا أُرِيدُ أَنْ أَسْأَلَهُ عَنِ الْخَلْفِ (مِنْ) بَعْدِهِ - فَقَالَ لِي مُبْتَدِئًا:

«يا أحمد بن إسحاق، إن الله تبارك وتعالى لم يخل الأرض منذ خلق آدم ع، ولا يخليها إلى أن تقوم الساعة، من حجة لله على خلقه، به يدفع البلاء عن أهل الأرض، وبه ينزل الغيث، وبه يخرج بركات الأرض». قال: فقلت له: يا ابن رسول الله، فمن الإمام والخليفة بعدك؟ فنهض ع مسرعاً فدخل البيت، ثم خرج وعلى عاتقه غلام كأن وجهه القمر ليلة البدر، من أبناء الثلاث سنين. فقال:

يا أحمد بن إسحاق لولا كرامتك على الله ع وعلى حجه، ما عرضت عليك ابني هذا، إنه سمي رسول الله ع وكنيته، الذي يملأ الأرض قسطاً وعدلاً كما ملئت جوراً وظلماً.

يا أحمد بن إسحاق، مثله في هذه الأمة مثل الخضر ع، ومثله مثل ذي القرنين، والله ليغيبن غيبته لا ينجو فيها من الهلكة إلا من تبتت الله ع على القول بإمامته ووقفه (فيها) للدعاء بتعجيل فرجه.

فقال أحمد بن إسحاق: فقلت له: يا مولاي، فهل من علامة يطمئن إليها قلبي؟ فنطق الغلام ع بلسان عربي فصيح فقال: أنا بقیة الله في أرضه، والمُنْتَقِم من أعدائه، فلا تطلب أثراً بعد عين، يا أحمد بن إسحاق.

فقال أحمد بن إسحاق: فخرجت مسروراً فرحاً، فلما كان من الغد عدت إليه

۳۰۷. کمال الدین - به نقل از احمد بن اسحاق بن سعد اشعری - : بر ابو محمد (امام عسکری علیه السلام) وارد شدم. می خواستم از ایشان جانشین پس از او را جویا شوم که قبل از سؤالم فرمود: «ای احمد بن اسحاق! خدای - تبارک و تعالی - زمین را از هنگام خلقت آدم تاکنون از حجّت خدا بر خلقش خالی نگذاشته و تا قیام قیامت نیز خالی نمی گذارد. خداوند به [دست] او بلا را از زمینیان، دور می کند و باران فرو می فرستد و برکات زمین را بیرون می کشد».

گفتم: ای فرزند پیامبر خدا! امام و جانشین پس از تو کیست؟

ایشان به شتاب برخاست و به درون خانه رفت و سپس در حالی بیرون آمد که پسری را بر دوش خود سوار کرده بود. پسر سه ساله می نمود و چهره اش به سان ماه شب چهارده بود. [امام علیه السلام] فرمود: «ای احمد بن اسحاق! اگر جایگاه تو نزد خدای جل جلاله و حجّت های او نبود، این فرزندم را به تو نشان نمی دادم. او همانم و هم کنیه پیامبر خداست. او کسی است که زمین را از عدل و داد پر می کند، همان گونه که از جور و ستم پر شده است. ای احمد بن اسحاق! مثل او در این امت، مثل خضر است و مثل او، مثل ذو القرنین است. به خدا سوگند غیبتی خواهد داشت که کسی از آن نجات نمی یابد جز آن که خداوند جل جلاله بر اعتقاد به امامت او استوارش کرده و به دعایی برای تعجیل در فرجش موفقش داشته باشد».

گفتم: ای مولای من! آیا نشانه ای دارد که دلم به آن اطمینان یابد؟

آن پسر به سخن در آمد و با زبان عربی فصیح گفت: «من ذخیره خدا، در زمین اویم، و انتقام گیرنده از دشمنان او. چون خود حقیقت را می بینی، در پی نشانه مباش، ای احمد بن اسحاق!».

شاد و سرخوش بیرون آمدم و فردا دوباره به سوی امام حسن علیه السلام باز گشتم و

فَقُلْتُ لَهُ: يَا بِنَ رَسُولِ اللَّهِ، لَقَدْ عَظُمَ سُرُورِي بِمَا مَنَنْتَ (بِهِ) عَلَيَّ، فَمَا السُّنَّةُ الْجَارِيَةُ فِيهِ مِنَ الْخَضِرِ وَذِي الْقَرْنَيْنِ؟

فَقَالَ: طَوَّلُ الْغَيْبَةِ يَا أَحْمَدُ، قُلْتُ: يَا بِنَ رَسُولِ اللَّهِ، وَإِنَّ غَيْبَتَهُ لَتَطْوُلُ؟ قَالَ: إِي وَرَبِّي حَتَّى يَرْجِعَ عَن هَذَا الْأَمْرِ أَكْثَرَ الْقَائِلِينَ بِهِ، وَلَا يَبْقَى إِلَّا مَنْ أَخَذَ اللَّهُ ﷻ عَهْدَهُ لَوْلَا تِنَانَا، وَكُتِبَ فِي قَلْبِهِ الْإِيمَانُ، وَأَيَّدَهُ بِرُوحٍ مِنْهُ.

يَا أَحْمَدَ بْنَ إِسْحَاقَ: هَذَا أَمْرٌ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ، وَسِرٌّ مِنْ سِرِّ اللَّهِ، وَغَيْبٌ مِنْ غَيْبِ اللَّهِ، فَخُذْ مَا آتَيْتَكَ وَآكُتْمَهُ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ، تَكُنْ مَعَنَا غَدًا فِي عِلِّيَّينَ.

راجع: ج ١ ص ٤١٠ (دعاء طلب الحاجة)

و ج ٣ ص ١٢٢ (اخبار الإمام الهادي (عج) عن غيبة المهدي (عج))

و ج ٥ ص ٨٧٥

و ج ٨ ص ٢٠٤٢٦.

گفتم: ای فرزند پیامبر خدا! شادی ام به متنی که بر من نهادی، فراوان است؛ اما کدام سنت خضر و ذو القرنین بر او (امام مهدی) هم جاری است؟
فرمود: «درازی غیبت، ای احمد!».

گفتم: ای فرزند پیامبر خدا! آیا غیبتش طول می کشد؟
فرمود: «آری، به خدایم سوگند، تا آن جا که بیشتر باورمندان عقیده ظهور و خروج امام، از آن باز می گردند و کسی نمی ماند، جز آن که خدای علیه السلام از او عهد ولایت ما را گرفته باشد و ایمان را در دلش ثبت و با روحی از خود، تأییدش کرده باشد.

ای احمد بن اسحاق! این کاری از کارهای خداست و سزای از اسرار او و غیبی از غیب های الهی. آنچه به تو نشان دادم، بر گیر و پنهان کن و از شاگردان باش تا فردا در ملکوت اعلا با ما باشی».^۱

ر.ک: ج ۱ ص ۴۱۱ (دعای حاجت طلبی)

و ج ۲ ص ۱۲۳ (بخش سوم / فصل یکم / خبر دادن امام هادی علیه السلام از

غیبت امام مهدی علیه السلام)

و ج ۵ ص ۹ ح ۷۶۵

و ج ۸ ص ۴۱ ح ۱۴۴۶.

۱. کمال الدین: ص ۳۸۴ ح ۱. إعلام الوری: ج ۲ ص ۲۴۸ (هر دو منبع با سند معتبر)، کشف الغمّة: ج ۳ ص ۳۱۶، بحار الأنوار: ج ۵۲ ص ۲۳ ح ۱۶.

انتساب امام مهدی به پیامبر خدا از طریق امام حسین بن علی علیه السلام

انتساب امام مهدی علیه السلام به پیامبر خدا صلی الله علیه و آله از طریق دختر ایشان، فاطمه علیها السلام همسر امیر مؤمنان علی علیه السلام، قطعی و مورد اتفاق همه مسلمانان است؛ اما در این که انتساب امام مهدی علیه السلام به فاطمه علیها السلام و جدش پیامبر خدا صلی الله علیه و آله، از طریق امام حسین علیه السلام است و یا از طریق امام حسن علیه السلام، بین پیروان اهل بیت و اهل سنت اختلاف نظر وجود دارد.

پیروان مکتب اهل بیت علیهم السلام بر پایه احادیث صحیح و معتبری که ملاحظه شد، اتفاق دارند که امام مهدی علیه السلام از طریق امام حسین علیه السلام به پیامبر خدا صلی الله علیه و آله می‌رسد؛ اما شماری از اهل سنت^۱ بر این باورند که مهدی علیه السلام از طریق امام حسن علیه السلام به پیامبر خدا صلی الله علیه و آله منتسب می‌گردد، که در این پژوهش به بررسی دلیل آنان می‌پردازیم.

دلیل کسانی که معتقدند امام مهدی علیه السلام از نسل امام حسن علیه السلام است

تنها دلیل کسانی که امام مهدی علیه السلام را از نوادگان امام حسن علیه السلام می‌دانند، حدیثی است که در سنن ابی داوود از ابو اسحاق سیعی نقل شده است. او می‌گوید:

قال علی علیه السلام: و نظر إلى ابنه الحسن فقال: إن ابني هذا سيد كما ساء النبي صلی الله علیه و آله، و سيخرج من صلبه رجل يسمى باسم نبيكم يشبهه في الخلق ولا يشبهه في الخلق.^۲

امام علی علیه السلام نگاهی به پسرش حسن انداخت و گفت: این شخص، همان گونه که

۱. ابن بطریق ادعا کرده که این مسئله هیچ مخالفی ندارد (المعدة: ص ۴۲۷). به علاوه شماری از علمای اهل سنت نیز مهدی موعود را از فرزندان امام حسین علیه السلام می‌دانند (ر.ک: تذكرة الخواص: ص ۳۶۳ و مطالب السؤل: ص ۸۹).

۲. سنن ابی داوود: ج ۲ ص ۳۱۱ ش ۴۲۹۰.

پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود، سید (سرور) است. از او مردی هم‌نام پیامبرتان به دنیا خواهد آمد که اخلاقش همانند پیامبر است؛ اما اندامش نه.

این حدیث را نعیم بن حمّاد، به نقل از محمد بن جعفر، این گونه گزارش کرده که امام علی علیه السلام فرمود:

سَمَى النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله الْحَسَنَ سَيِّدًا وَ سَيُخْرِجُ [اللَّهُ] مِنْ صُلْبِهِ رَجُلًا اسْمُهُ اسْمُ نَبِيِّكُمْ، يَمَلَأُ
الْأَرْضَ عَدْلًا كَمَا مُلِئَتْ جَوْرًا.^۱

پیامبر صلی الله علیه و آله حسن را «سید» نامید و مردی از او هم‌نام پیامبرتان به دنیا خواهد آمد که زمین را آکنده از عدالت می‌کند، همان گونه که از ستم پر شده است.

ردّ نظریه انتساب امام مهدی علیه السلام به امام حسن علیه السلام

این نظریه به دلایل ذیل، قابل قبول نیست:

۱. طریق ابو داوود به ابو اسحاق، معتبر نیست.^۲ بنا بر این استناد به این روایت برای اثبات انتساب امام مهدی علیه السلام به پیامبر صلی الله علیه و آله از طریق امام حسن علیه السلام، صحیح نیست. نویسنده کتاب مختصر سنن ابی داوود نیز تصریح کرده است که ابو اسحاق، حدیثی را مستقیماً از امام علی علیه السلام نشنیده است.^۳

روایت نعیم بن حمّاد، نیز از نظر سند، سست‌تر از روایت ابو داوود است.

۲. در منابع شیعی نیز گزارش یاد شده از ابو اسحاق نقل شده؛ لیکن به جای «نظر

۱. الفتن، ابن حمّاد: ج ۱ ص ۳۷۴ ح ۱۱۱۳.

۲. یکی از محققان اهل سنت، اسناد این حدیث را شایسته اعتماد ندانسته و نوشته است: هارون بن مغیره ثقه است، ولی ظاهراً این سند متصل نیست و بین ابو داوود و هارون بن مغیره، افتادگی دارد. عمرو بن ابی قیس نیز ثقه است، ولی ضابط نیست و مسائل را با هم در می‌آمیزد. ابو اسحاق سبعی نیز در آخر عمر، آشفته حال و اهل تدلیس شد.

ضمناً او اگر چه امیر مؤمنان علیه السلام را دیده، ولی از ایشان حدیثی نشنیده است (الموسوعة فی احادیث المهدی الضعیفة و الموسوعة: ص ۳۴۸).

در باره ابو اسحاق سبعی، این نکته را بیفزاییم که به گفته ابن حجر، در سال ۳۳ هجری متولد شده که طبق این نقل هنگام شهادت امام علی علیه السلام، هفت سال داشته است (تهذیب التهذیب: ج ۴ ص ۳۴۰ ش ۵۹۴۸).

۳. مختصر سنن ابی داوود: ج ۶ ص ۱۶۲.

إلى ابنه الحسن» «نظر إلى ابنه الحسين»^۱ آمده است. همچنین برخی از مصادر اهل سنت، «ابنه الحسين» را به عنوان نسخه بدل آورده‌اند.^۲ حتی برخی از منابع کهن اهل سنت به نقل از سنن أبی داوود، «ابنه الحسين»^۳ گزارش کرده‌اند.

بنا بر این، علاوه بر سست بودن سند روایت، متن آن نیز قابل اعتماد نیست.

۳. احتمال تصحیف نام «حسین» به «حسن» در نگارش، و حتی تحریف گزارش اصلی جدی است؛ زیرا همراهی فرزندان امام حسن علیه السلام با قیام بنی العباس ایجاب می‌کرد که رهبران سیاسی از همه فرصت‌های ممکن استفاده کنند، و تحریف «حسین» به «حسن» می‌تواند در جهت بهره‌برداری از باورهای اسلامی بوده باشد.

بنا بر این، در برابر احادیث معتبری که از طریق پیروان مکتب اهل بیت علیهم السلام نقل شده و انتساب امام مهدی علیه السلام را از طریق امام حسین علیه السلام به پیامبر صلی الله علیه و آله اثبات می‌نمایند، هیچ دلیل معتبری که غیر آن را ثابت کند، وجود ندارد و کسانی که این احادیث معتبر را نمی‌پذیرند، باید در مورد طریق انتساب امام مهدی علیه السلام به فاطمه علیها السلام سکوت اختیار نمایند.

البته با توجه به این که مادر امام باقر علیه السلام، فاطمه بنت الحسن علیها السلام بوده، بر اساس نظریه پیروان اهل بیت نیز امام مهدی علیه السلام از جانب مادر، از فرزندان امام حسن علیه السلام است.

گفتنی است که ابن تیمیّه برای ردّ نظریه انتساب امام مهدی علیه السلام به امام حسین علیه السلام، بدون اشاره به ضعف سند و متن روایت أبو داوود، به آن استناد کرده است.^۴ نکته قابل تأمل و حاکی از تعصب شدید، این است که دکتر عبد العظیم بستوی

۱. الغیبة، نعمانی: ص ۲۱۴ ح ۲، الغیبة، طوسی: ص ۱۹۰ ح ۱۵۲، العمدة: ص ۴۲۴ ح ۹۱۲.

۲. الفتن، ابن حنّاد: ج ۱ ص ۳۷۵ ح ۱۱۱۳ پانوش ۲.

۳. أسمی المناقب فی تهذیب أسنی المناقب: ص ۱۶۸ ح ۶۱.

۴. رک: منهاج السنّة النبویة: ج ۴ ص ۲۱۱.

که خود، این روایت را با عنوان «ضعیف» و «موضوع» توصیف کرده، به نقل از ابن تیمیه و ابن کثیر در ردّ نظریه انتساب امام مهدی علیه السلام به امام حسین علیه السلام به این روایت استناد می نماید.^۱

امام مهدی علیه السلام و عباسیان

در برخی از نصوصی که در مصادر غیر اصیل اهل سنت و با سندی ضعیف ذکر شده اند، آمده است:

كان رسول الله صلی الله علیه و آله راكباً اذ التفت فنظر إلى العباس فقال: يا عباس قال: ليبيك يا رسول الله! فقال: يا عمّ النبي إنّ الله ابتداء بي الإسلام، و سيختمه بغلام من ولدك و هو الذي يتقدّم لعيسى بن مريم.^۲

پیامبر خدا صلی الله علیه و آله سوار بر حیوانی بود. صورتش را چرخاند و چشمش به عباس افتاد و فرمود: «ای عباس!» گفت: بفرمایید، ای پیامبر خدا! فرمود: «ای عموی پیامبر! خداوند اسلام را با من آغاز کرد و آن را با جوانی از اولاد تو که بر عیسی بن مريم پیشی می گیرد، به پایان می برد.»

شماری دیگر از گزارش ها، بدون نسبت دادن به پیامبر صلی الله علیه و آله امام مهدی علیه السلام را از فرزندان عباس ذکر کرده اند.^۳ بی تردید، این گزارش ها از مجعولات خاندان عباسی در جهت منافع سیاسی خود در مبارزه علیه امویان است و بدین جهت پس از انقراض حکومت عباسیان اصولاً این گونه گزارش ها مورد اعتنا قرار نگرفته و تا آن جا که ما می دانیم، هیچ دانشمندی تا کنون این نظریه را نپذیرفته است.

۱. المهدی المنتظر فی ضوء الأحادیث و الآثار الصحیحة: ص ۵۰ و ۵۲.

۲. تاریخ بغداد: ج ۳، ص ۲۲۳ و ج ۴ ص ۱۱۷. تاریخ دمشق: ج ۲۶ ص ۳۵۰. کنز العمال: ج ۱۴ ص ۲۷۱ ح ۲۸۶۹۴.

۳. معجم أحادیث الإمام المهدی: ج ۱ ص ۱۸۲ به بعد.

١٦ / ١

أُمُّ الْإِمَامِ الْمَهْدِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ

أُمُّ نَرْجِسَ، وَيُقَالُ لَهَا: سَوْسَنَ، صَقِيلَ، صَيْقَلَ، رِيحَانَةَ، حَكِيمَةَ، مَلِيكَةَ، مَرْيَمَ،

خَمَطَ.

٣٠٨. كَمَالُ الدِّينِ: عَنِ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيِّ - فِي ذِكْرِ حَدِيثِ اللَّوْحِ فِي صِفَةِ

الْمَهْدِيِّ -: أَبُو الْقَاسِمِ مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ، هُوَ حُجَّةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَى خَلْقِهِ، الْقَائِمُ، أُمُّهُ

جَارِيَةٌ اسْمُهَا نَرْجِسُ، صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَ.

٣٠٩. الْإِرْشَادُ: كَانَ الْإِمَامُ بَعْدَ أَبِي مُحَمَّدٍ عج ابْنَهُ الْمُسَمَّى بِاسْمِ رَسُولِ اللَّهِ ص، الْمَكْنَى

بِكُنْيَتِهِ، وَلَمْ يُخَلْفْ أَبُوهُ وَوَلَدًا غَيْرَهُ، ظَاهِرًا وَلَا بَاطِنًا، وَخَلَفَهُ غَائِبًا مُسْتَرًّا عَلَى مَا

قَدَّمْنَا ذِكْرَهُ. وَكَانَ مَوْلَدُهُ عج لَيْلَةَ النَّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ، سَنَةِ خَمْسٍ وَخَمْسِينَ وَمِثْنِينَ.

وَأُمُّهُ أُمُّ وَوَلَدٍ يُقَالُ لَهَا: نَرْجِسُ.

٣١٠. مَجْمُوعَةُ نَفِيسَةِ (تَارِيخِ الْأَثَمَةِ): قَالَ ابْنُ هَتَمٍ: حَكِيمَةٌ هِيَ عَمَّةُ أَبِي مُحَمَّدٍ، وَلَهَا

حَدِيثٌ بِوَلُودِ صَاحِبِ الزَّمَانِ عج، وَهِيَ رَوَتْ أَنَّ أُمَّ الْخَلْفِ اسْمُهَا نَرْجِسُ.

٣١١. كَمَالُ الدِّينِ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ مَاجِيلَوِيهِ عج، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى

الْعَطَّارُ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو عَلِيٍّ الْخَيْرَانِيُّ، عَنْ جَارِيَةٍ لَهُ كَانَ أَهْدَاهَا لِأَبِي مُحَمَّدٍ عج،

فَلَمَّا أَغَارَ جَعْفَرُ الْكَذَّابُ عَلَى الدَّارِ جَاءَتْهُ فَارَةً مِنْ جَعْفَرٍ، فَتَزَوَّجَ بِهَا.

۱۶ / ۱

مادر امام مهدی علیه السلام

مادر امام زمان علیه السلام نرگس است و سوسن، صقیل، صیقل، ریحانه، حکیمه، ملیکه،^۱ مریم^۲ و خمط هم گفته شده است.^۳

۳۰۸. کمال الدین - به نقل از جابر بن عبد الله انصاری، در ذکر حدیث لوح در توصیف مهدی علیه السلام - : ابو القاسم محمد بن حسن، حجّت خدای متعال بر خلقش و قائم است. مادرش، کنیزی به نام نرگس است. درودهای خدا بر همه ایشان باد!^۴

۳۰۹. الإرشاد: امام پس از ابو محمد (امام عسکری علیه السلام) پسرش است که به نام پیامبر خدا صلی الله علیه و آله نامیده شده و کنیه همو را بر وی نهاده‌اند و پدرش فرزندی جز او در آشکار و نهان بر جای نهاده و وی را به عنوان جانشینی غایب به آن گونه که پیش تر ذکر کردیم، بر جای نهاده است. زمان ولادتش، شب نیمه شعبان سال دویست و پنجاه و پنج و مادرش، کنیزی فرزندان به نام نرگس است.^۵

۳۱۰. مجموعة نفیسة (تاریخ الأئمة) - به نقل از ابن همام - : حکیمه، عمه ابو محمد (امام عسکری علیه السلام) است و سخنی در باره تولّد صاحب الزمان علیه السلام دارد و اوست که نقل کرده نام مادر جانشین امام، نرگس است.^۶

۳۱۱. کمال الدین - به نقل از محمد بن علی ماجیلویه، از محمد بن یحیی العطار - : ابو علی خیزرانی برایم گفت که یکی از کنیزانش را به ابو محمد (امام عسکری علیه السلام) هدیه

۱. ملیکه دختر یسوعا پسر قیصر، پادشاه روم.

۲. گفته شده است: مریم دختر زید علوی.

۳. ر.ک: ص ۱۹۴ (پژوهش درباره شخصیت مادر امام مهدی علیه السلام).

۴. کمال الدین: ص ۳۰۵-۳۰۷ ح ۱، عیون أخبار الرضا علیه السلام: ج ۱ ص ۴۱ ح ۱، الاحتجاج: ج ۲ ص ۲۹۸. الصراط

المستقیم: ج ۲ ص ۱۳۹. بحار الأنوار: ج ۳۶ ص ۱۹۳ ح ۲.

۵. الإرشاد: ج ۲ ص ۳۳۹. کشف الغمّة: ج ۳ ص ۲۳۶. بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۲۳ ح ۳۶.

۶. مجموعة نفیسة (تاریخ الأئمة): ص ۲۷.

قال أبو علي: فَحَدَّثَنِي أَنَّهَا حَضَرَتْ وِلَادَةَ السَّيِّدِ ع، وَأَنَّ اسْمَ أُمِّ السَّيِّدِ صَقِيلُ،
وَأَنَّ أَبَا مُحَمَّدٍ ع حَدَّثَهَا بِمَا يَجْرِي عَلَى عِيَالِهِ، فَسَأَلَتْهُ أَنْ يَدْعُوَ اللَّهَ لَهَا أَنْ يَجْعَلَ
مَنِيَّتَهَا قَبْلَهُ، فَمَاتَتْ فِي حَيَاةِ أَبِي مُحَمَّدٍ ع، وَعَلَى قَبْرِهَا لَوْحٌ مَكْتُوبٌ عَلَيْهِ هَذَا قَبْرُ
أُمِّ مُحَمَّدٍ.

٣١٢. كشف الغمّة: حَدَّثَنِي أَبُو الْقَاسِمِ طَاهِرُ بْنُ هَارُونَ بْنِ مُوسَى الْعَلَوِيُّ، عَنِ أَبِيهِ
هَارُونَ، عَنِ أَبِيهِ مُوسَى، قَالَ: قَالَ سَيِّدِي جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ:

«الْخَلْفُ الصَّالِحُ مِنْ وُلْدِي وَهُوَ الْمَهْدِيُّ، اسْمُهُ مُحَمَّدٌ وَكُنْيَتُهُ أَبُو الْقَاسِمِ، يَخْرُجُ
فِي آخِرِ الزَّمَانِ، يُقَالُ لِأُمِّهِ: صَقِيلٌ».

وَقَالَ لَنَا أَبُو بَكْرِ الدَّرَاعُ: وَفِي رِوَايَةٍ أُخْرَى، بَلْ أُمُّهُ حَكِيمَةٌ، وَفِي رِوَايَةٍ ثَالِثَةٍ
يُقَالُ لَهَا: نَرْجِسُ، وَيُقَالُ: بَلْ سَوْسَنُ، وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِذَلِكَ.

٣١٣. كشف الغمّة - فِي ذِكْرِ الْإِمَامِ الْمُنْتَظَرِ -: أُمُّهُ أُمٌّ وَلَدٍ تُسَمَّى صَقِيلَ، وَقِيلَ: حَكِيمَةٌ،
وَقِيلَ: عَيْرَ ذَلِكَ.

٣١٤. الدروس: الثَّانِي عَشَرَ: الْإِمَامُ الْمَهْدِيُّ، الْحُجَّةُ، صَاحِبُ الزَّمَانِ، أَبُو الْقَاسِمِ،
مُحَمَّدُ بْنُ الْإِمَامِ أَبِي مُحَمَّدٍ الْحَسَنِ الْعَسْكَرِيِّ عَجَّلَ اللَّهُ فَرَجَهُ.

وُلِدَ بِسُرَّ مَنْ رَأَى يَوْمَ الْجُمُعَةِ لَيْلًا، وَقِيلَ: ضُحَى خَامِسِ عَشَرَ شَعْبَانَ سَنَةِ

کرد؛ اما هنگامی که [امام] در گذشت و جعفر کذاب [به ادعای فرزند نداشتن امام]، اموال امام را غارت کرد، از دست جعفر گریخت و به نزدش آمد و خیزرانی با او ازدواج کرد.

ابو علی خیزرانی گفت: آن کنیز برایم گفت که زمان تولد آقا علیه السلام رسید، و نام مادر آقا، صقیل بود و ابو محمد (امام عسکری علیه السلام) ماجراهایی را که بر سر آنها در می آید، به او گفت. او از امام خواست که از خدای تعالی بخواهد که مرگ او را پیش از وفات امام قرار دهد و او در حیات امام عسکری علیه السلام درگذشت. بر روی قبر او لوحی است که در آن نوشته اند: «این، قبر مادر محمد علیه السلام است»^۱.

۳۱۲. کشف الغمّة: ابو القاسم طاهر علوی، به نقل از پدرش هارون، از پدرش موسی گفت: سرورم امام صادق علیه السلام فرمود: «جانشین شایسته - که از نسلم، مهدی، است - نامش محمد و کنیه اش ابو القاسم است. در آخر الزمان خروج می کند و به مادرش، صقیل می گویند».

ابوبکر ذراع نیز به ما گفت: در نقل دیگری، مادرش را حکیمه خوانده اند و در گزارش سومی، او را نرگس گفته اند، و گفته می شود: بلکه سوسن است. خداوند، اینها را بهتر می داند.^۲

۳۱۳. کشف الغمّة - در یادکرد امام منتظر - : مادرش، کنیز فرزندان و به نام صقیل بوده و گفته شده است: حکیمه، و غیر این را نیز گفته اند.^۳

۳۱۴. الدروس: دوازدهم، امام مهدی، حجّت، صاحب الزمان، ابو القاسم، محمد بن امام ابو محمد (حسن عسکری) است. خدا در فرجش بشتابد!

۱. کمال الدین: ص ۴۳۱ ح ۷، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۵ ح ۱۰. نیز، برای دیدن همه حدیث، ر.ک: همین دانش نامه: ج ۵ ص ۱۱ (بخش ششم / فصل یکم / کنیز ابو علی خیزرانی).

۲. کشف الغمّة: ج ۲ ص ۲۶۵، مجموعة نفیسة (تاریخ موالید الأئمة): ص ۴۳، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۲۴ ح ۲۷.

۳. کشف الغمّة: ج ۳ ص ۲۲۷، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۲۳ ح ۲۵.

خَمْسٍ وَخَمْسِينَ وَمِثَّتَيْنِ، أُمُّهُ صَقِيلٌ، وَقِيلَ: نَرْجِسُ، وَقِيلَ: مَرِيْمُ بِنْتُ زَيْدِ الْعَلَوِيَّةِ، وَهُوَ الْمُتَيَقِّنُ ظُهُورَهُ وَتَمَلُّكُهُ، وَأَنَّهُ يَمَلَأُ الْأَرْضَ قِسْطاً وَعَدْلًا، كَمَا مُلِئَتْ ظُلْمًا وَجَوْرًا.

٣١٥. كمال الدين: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ إِسْحَاقَ (ع)، قَالَ: حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ زَكَرِيَّا بِمَدِينَةِ السَّلَامِ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدُ بْنُ خَلِيلَانَ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، عَنْ غِيَاثِ بْنِ أَسِيدٍ^١، قَالَ: وُلِدَ الْخَلْفَ الْمَهْدِيُّ (ع) يَوْمَ الْجُمُعَةِ، وَأُمُّهُ رِيحَانَةٌ، وَيُقَالُ لَهَا: نَرْجِسُ، وَيُقَالُ: صَقِيلٌ، وَيُقَالُ: سَوْسَنٌ، إِلَّا أَنَّهُ قِيلَ لِسَبَبِ الْحَمْلِ: صَقِيلٌ^٢.

٣١٦. مجموعة نفيسة (تاريخ مواليد الأئمة): حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى الطُّوسِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو السُّكَيْنِ، عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِ التَّارِيخِ، أَنَّ أُمَّ الْمُنتَظَرِ يُقَالُ لَهَا: حَكِيمَةٌ.

٣١٧. مجموعة نفيسة (تاج المواليد) - في ذكر الإمام المهدي (ع) -: وَكَانَتْ أُمُّهُ (ع) أُمَّ وَكَلِدٍ، اسْمُهَا نَرْجِسُ، وَهِيَ بِنْتُ لِيَشُوعَا بْنِ قَيْصَرَ مَلِكِ الرُّومِ، مِنْ أَوْلَادِ الْخَوَارِيزْمِيِّينَ مِنْ قِبَلِ الْأَمِّ، وَكَانَ اسْمُهَا عِنْدَ أَبِيهَا مَلِيكَةً، وَلَهَا قِصَّةٌ عَجِيبَةٌ لَا يَسَعُهَا هَذَا الْكِتَابُ.

٣١٨. شرح نهج البلاغة لابن أبي الحديد عن الإمام علي (ع): فَانظُرُوا أَهْلَ بَيْتِ نَبِيِّكُمْ، فَإِنْ لَبَدُوا فَالْبُدُوا^٣، وَإِنْ اسْتَنْصَرُوكُمْ فَانصُرُوهُمْ، فَلْيَفْرَجَنَّ اللَّهُ الْفِتْنَةَ بِرَجُلٍ مِنَّا أَهْلَ الْبَيْتِ، بِأَبِي ابْنِ خَيْرَةَ الْإِمَاءِ.

١. في الغيبة للطوسي «عن جده عتاب من ولد عتاب بن أسيد» وفي بحار الأنوار «غياث بن أسد».

٢. في بحار الأنوار: «إنما سمي صقيلاً لما اعتراه من النور والجلال بسبب الحمل المنور، يقال: صقل السيف وغيره أي جلاه فهو صقيل».

٣. البُدُوا: أي: الزموا الأرض واقعدوا في بيوتكم لا تخرجوا منها فتَهلكوا (النهاية: ج ٢ ص ٢٢٤ «لبد»).

جمعه شب در سامرا متولد شد و گفته شده: چاشتگاه پانزدهم شعبان سال دویست و پنجاه و پنج. مادرش، صقیل نام داشت و نرجس و علویّه مریم بنت زید هم گفته‌اند. او کسی است که ظهورش و حکمرانی اش یقینی است و اوست که زمین را از عدل و داد پر می‌کند، آن گونه که از ظلم و ستم پر شده است.^۱

۳۱۵. کمال الدین - به نقل از غیاث بن اسید - : مهدی علیه السلام جانشین [امام عسکری علیه السلام]، روز جمعه متولد شد و مادرش ریحانه نام دارد و نرگس، صقیل و سوسن هم گفته‌اند، جز آن که صقیل را به دلیل جنینش گفته‌اند.^۲

۳۱۶. مجموعة نفیسة (تاریخ موالید الأئمة و وفیاتهم علیهم السلام) - به نقل از محمد بن موسی طوسی، از ابو السکین، از یک مورخ - : به مادر [امام] منتظر، حکیمه می‌گویند.^۳

۳۱۷. مجموعة نفیسة (تاج الموالید) - در یادکرد از امام مهدی علیه السلام - : و مادرش، کنیز فرزنددار و نامش نرگس بود و او دختر یسوعا، پسر قیصر، پادشاه روم بود و از سوی مادر، فرزند حواریان [عیسی علیه السلام] بود. نامش نزد پدرش، ملیکه بود و داستان شگفتی دارد که جایش در این کتاب نیست.^۴

۳۱۸. شرح نهج البلاغة، ابن ابی الحدید: امام علی علیه السلام فرمود: «به اهل بیت پیامبرتان بنگرید. اگر نشستند و قیام نکردند، شما هم بنشینید و اگر [قیام کردند و] از شما یاری خواستند، یاری‌شان دهید که خداوند [فضای گره خورده‌ای] فتنه را با مردی از ما اهل بیت می‌گشاید. پدرم فدای فرزند کنیز برگزیده کنیزان باد!»^۵

۱. الدروس الشرعیة (موسوعة الشهد الأول): ج ۹ ص ۴۳۱، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۲۸.

۲. کمال الدین: ص ۴۳۲ ح ۱۲، الغیبة، طوسی: ص ۲۹۳ ح ۳۶۲، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۱۵ ح ۱۵.

۳. مجموعة نفیسة (تاریخ موالید الأئمة): ص ۴۵، کشف الغمة: ج ۳ ص ۲۶۵ (در این منبع «أبو مسکین» به جای «أبو السکین» آمده است)، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۲۴ ح ۲۷.

۴. مجموعة نفیسة (تاج الموالید): ص ۶۲.

۵. شرح نهج البلاغة، ابن ابی الحدید: ج ۷ ص ۵۸، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۱۲۱، نیز، ر.ک: الغیبة، نعمانی:

٣١٩. مقتضب الأثر: مِمَّا حَدَّثَنِي بِهِ هَذَا الشَّيْخُ الثَّقَةُ أَبُو الْحُسَيْنِ عَبْدُ الصَّمَدِ بْنِ عَلِيٍّ، وَأَخْرَجَهُ إِلَيَّ مِنْ أَسْلِ كِتَابِهِ - وَتَارِيخُهُ فِي سَنَةِ خَمْسٍ وَثَمَانِينَ وَمِئَتَيْنِ، سَمَاعُهُ مِنْ عُبَيْدِ بْنِ كَثِيرٍ أَبِي سَعْدِ الْعَامِرِيِّ - قَالَ: حَدَّثَنِي نَوْحُ بْنُ دَرَّاجٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ زَيْدِ بْنِ وَهَبٍ، عَنْ ابْنِ أَبِي جُحَيْفَةَ السُّوَائِيِّ - مِنْ سُوءِ ابْنِ عَامِرٍ - وَالْحَرِثِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْجَارِثِيِّ الْهَمْدَانِيِّ، وَالْحَرِثِ بْنِ شَرِبٍ^١، كُلُّ حَدَّثَنَا أَنَّهُمْ كَانُوا عِنْدَ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ ع، فَكَانَ إِذَا أَقْبَلَ ابْنُهُ الْحَسَنُ ع يَقُولُ: «مَرْحَبًا يَا بَنَ رَسُولِ اللَّهِ ص»، وَإِذَا أَقْبَلَ الْحُسَيْنُ يَقُولُ:

«بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي يَا أَبَا ابْنِ خَيْرِ الْإِمَاءِ».

فَقِيلَ لَهُ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، مَا بِأَنَّكَ تَقُولُ هَذَا لِلْحَسَنِ، وَتَقُولُ هَذَا لِلْحُسَيْنِ؟ وَمَنْ ابْنُ

خَيْرَةِ الْإِمَاءِ؟ فَقَالَ:

ذَلِكَ الْفَقِيدُ الطَّرِيدُ الشَّرِيدُ، مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ مُوسَى بْنِ

جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ الْحُسَيْنِ ع هَذَا، وَوَضَعَ يَدَهُ عَلَى رَأْسِ الْحُسَيْنِ ع.

٣٢٠. كمال الدين: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ وَسٍ ع، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَمْرِو الْكَشِّيُّ،

قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مَسْعُودٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدِ الْقُمِّيِّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ

يَحْيَى، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ هَاشِمٍ، عَنْ أَبِي أَحْمَدَ الْأَزْدِيِّ، عَنْ ضُرَيْسِ الْكُنَاسِيِّ قَالَ: سَمِعْتُ

أَبَا جَعْفَرٍ ع يَقُولُ: إِنَّ صَاحِبَ هَذَا الْأَمْرِ فِيهِ سُنَّةٌ^٢ مِنْ يَوْسُفَ، ابْنِ أُمَّةٍ سَوْدَاءَ، يُصَلِّحُ اللَّهُ ع

أَمْرَهُ فِي لَيْلَةٍ وَاحِدَةٍ.

٣٢١. الكافي: عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ أَبِيهِ، وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدِ الْقَاسَانِيِّ جَمِيعاً، عَنْ زَكَرِيَّا بْنِ

يَحْيَى بْنِ النُّعْمَانِ الصَّيْرَفِيِّ، قَالَ: سَمِعْتُ عَلِيَّ بْنَ جَعْفَرٍ يُحَدِّثُ الْحَسَنَ بْنَ الْحُسَيْنِ بْنِ

عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ [فِي قِصَّةِ إِبْتِاتِ إِمَامَةِ أَبِي جَعْفَرٍ الثَّانِي ع]... قَالَ عَلِيُّ بْنُ جَعْفَرٍ: فَقُمْتُ

١. في بحار الأنوار: «الحارث بن عبد الله الهمداني والحارث بن شرب».

٢. في الغيبة ح ٣ «شبهه» بدل «سنته».

۳۱۹. مقتضب الأثر - با سندش به نقل از ابن ابی جحیفه سوانی، حارث بن عبد الله همدانی و حارث بن شرب که همگی نزد علی بن ابی طالب علیه السلام بوده‌اند - : هنگامی که فرزندش حسن علیه السلام می آمد، می فرمود: «خوش آمدی، ای فرزند پیامبر خدا صلی الله علیه و آله!» و چون حسین علیه السلام می آمد، می فرمود: «پدرم و مادرم، به فدایت باد، ای پدر پسر بهترین کنیزان!».

به ایشان گفته شد: ای امیر مؤمنان! چرا به حسن، این را و به حسین، آن را می گویی؟ پسرِ بهترینِ کنیزان کیست؟

فرمود: «همان نایافته رانده دور شده. محمد، پسر حسن پسر علی پسر محمد پسر علی پسر موسی پسر جعفر پسر محمد پسر علی پسر این حسین» و دستش را بر سر حسین نهاد.^۱

۳۲۰. کمال الدین - به نقل از ضریس کناسی - : امام باقر علیه السلام فرمود: «سنتی از یوسف، در صاحب این امر است. فرزند کنیزی سیاه است که خداوند تعالی کارش را در یک شب سامان می دهد».^۲

۳۲۱. الکافی - به نقل از زکریا بن یحیی بن نعمان صیرفی - : شنیدم که علی بن جعفر با حسن بن حسین بن علی بن حسین [در باره ماجرای اثبات امامت امام جواد علیه السلام] سخن می گوید... . علی بن جعفر گفت: سپس برخاستم و لبان امام جواد علیه السلام را محکم بوسیدم و به او گفتم: گواهی می دهم که تو امام من نزد خدایی.

امام رضا علیه السلام گریست و سپس فرمود: «ای عموا! آیا نشنیدی که پدرم می گفت:

۱. مقتضب الأثر: ص ۳۵، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۱۱۰ ح ۴. نیز. رک: الغیبة، طوسی: ص ۴۷۰ ح ۴۸۷، الإرشاد: ج

۲. ص ۳۸۲، إعلام الوری: ج ۲ ص ۲۹۴، روضة الواعظین: ص ۲۹۲، كشف الغمة: ج ۳ ص ۲۵۴، الغیبة، نعمانی:

ص ۲۲۸ ح ۹ و ص ۲۲۹ ح ۱۰.

۲. کمال الدین: ص ۳۲۹ ح ۱۲، الغیبة، نعمانی: ص ۱۶۳ ح ۳ و ص ۲۲۸ ح ۸ (هر دو منبع به نقل از یزید کناسی)،

بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۲۱۸ ح ۸.

فَمَصَّصْتُ رِيقَ^١ أَبِي جَعْفَرٍ عج، ثُمَّ قُلْتُ لَهُ: أَشْهَدُ أَنَّكَ إِمَامِي عِنْدَ اللَّهِ.
فَبَكَى الرَّضَاءُ عج ثُمَّ قَالَ:

يَا عَمُّ! أَلَمْ تَسْمَعِ أَبِي وَهُوَ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ص: يَا أَيُّ ابْنِ خَيْرَةِ الْإِمَاءِ، ابْنُ
النُّوبِيَّةِ^٢ الطَّيِّبَةِ الْفَمِّ، الْمُنْتَجَبَةِ الرَّحِمِ.

٣٢٢. الغيبة للطوسي: رُوِيَ أَنَّ بَعْضَ أَخْوَاتِ أَبِي الْحَسَنِ عج كَانَتْ لَهَا جَارِيَةٌ رَبَّتَهَا تُسَمَّى
نَرْجِسَ، فَلَمَّا كَبُرَتْ دَخَلَ أَبُو مُحَمَّدٍ عج فَنَظَرَ إِلَيْهَا، فَقَالَتْ لَهُ: أَرَاكَ يَا سَيِّدِي تَنْظُرُ
إِلَيْهَا؟ فَقَالَ:

إِنِّي مَا نَظَرْتُ إِلَيْهَا إِلَّا مُتَعَجِّبًا. أَمَا إِنَّ الْمَوْلُودَ الْكَرِيمَ عَلَى اللَّهِ تَعَالَى يَكُونُ مِنْهَا،
ثُمَّ أَمَرَهَا أَنْ تَسْتَأْذِنَ أَبَا الْحَسَنِ عج فِي دَفْعِهَا إِلَيْهِ، فَفَعَلَتْ فَأَمَرَهَا بِذَلِكَ.^٣

٣٢٣. كمال الدين: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ حَاتِمِ النَّوْفَلِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو الْعَبَّاسِ
أَحْمَدُ بْنُ عَيْسَى الْوَشَاءُ الْبَغْدَادِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ طَاهِرِ الْقَمِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنَا
أَبُو الْحُسَيْنِ مُحَمَّدُ بْنُ بَحْرِ الشَّيْبَانِيُّ، قَالَ:

وَرَدْتُ كَرْبَلَا سَنَةَ سِتِّ وَثَمَانِينَ وَمِئَتَيْنِ، قَالَ: وَزُرْتُ قَبْرَ غَرِيبِ رَسُولِ اللَّهِ ص،
ثُمَّ انْكَفَأْتُ إِلَى مَدِينَةِ السَّلَامِ مُتَوَجِّهًا إِلَى مَقَابِرِ قُرَيْشٍ، فِي وَقْتٍ قَدْ تَضَرَّمَتْ^٤
الْهَوَاجِرُ^٥، وَتَوَقَّدَتِ السَّمَائِمُ، فَلَمَّا وَصَلْتُ مِنْهَا إِلَى مَشْهَدِ الْكَاطِمِ عج، وَاسْتَنْشَقْتُ
نَسِيمَ ثُرَيْبِهِ الْمَغْمُورَةَ مِنَ الرَّحْمَةِ، الْمَحْفُوفَةَ بِحَدَائِقِ الْغُفْرَانِ، أَكْبَبْتُ عَلَيْهَا بِعَبْرَاتِ

١. أي: قَبَّلْتُ فَاہِ شَفَقَةً عَلَيْهِ، حَتَّى دَخَلَ رِيقُهُ فِي (هامش المصدر).

٢. النُّوبِيَّةُ: بِلَادٌ وَاسِعَةٌ عَرِضَةٌ فِي جَنُوبِ مِصْرَ - أَيْ السُّودَانَ - (معجم البلدان: ج ٥ ص ٣٠٩).

٣. وفي عيون المعجزات: «قرأت في كتب كثيرة بروايات كثيرة صحيحة: أنه كان لحكيمة بنت أبي جعفر محمد بن
علي عج جارية ولدت في بيتها وربتها...».

٤. ضَرَمَتِ النَّارُ وَتَضَرَّمَتِ: التَّهَبَّتِ (المصباح المنير: ص ٢٦١ «ضرم»).

٥. الْهَوَاجِرَةُ: اشْتِدَادُ الْحَرِّ نِصْفَ النَّهَارِ (النهاية: ج ٥ ص ٢٤٦ «هجر»).

پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «پدرم، فدای پسر کنیز گزیده کنیزان؛ پسر کنیز سودانی که دهانش خوش بو و زهدانش [برای بارداری قائم] انتخاب شده است!؟»^۱

۳۲۲. الغیبة، طوسی: روایت شده که یکی از خواهران امام هادی علیه السلام کنیزی به نام نرگس داشت که او را در دامان خود پرورده بود. هنگامی که بزرگ شد، امام عسکری علیه السلام به اندرون آمد و به او نگریست. خواهر امام هادی علیه السلام به او گفت: سرورم! می بینم که به او می نگری؟

فرمود: «من جز از روی تعجب به او نمی نگرم! بدان که مولود بزرگ نزد خدای متعال، از او به دنیا می آید». سپس به خواهر امام هادی علیه السلام گفت که از ایشان اجازه بگیرد تا آن کنیز را به او بدهد. او چنین کرد و امام هادی علیه السلام فرمود که آن را به او ببخشند.^۲

۳۲۳. کمال الدین - به نقل از ابو الحسین محمد بن بحر شیبانی - : سال ۲۸۶ وارد کربلا شدم و قبر غریب پیامبر خدا صلی الله علیه و آله (امام حسین علیه السلام) را زیارت کردم. سپس به جانب بغداد رو کردم تا مقابر قریش را زیارت کنم. آن هنگام، هوا در نهایت گرمی بود و بادهای داغ می وزید. چون به مشهد امام کاظم علیه السلام رسیدم، نسیم تربت آکنده از رحمت وی را استشمام نمودم که در باغهای مغفرت در پیچده بود. با اشکهای پیاپی و ناله های مداوم بر وی گریستم. اشک، چشمانم را فرا گرفته بود و نمی توانستم ببینم و چون از گریه باز ایستادم و ناله ام قطع گردید، دیدگانم را گشودم. پیرمردی پشت خمیده با شانه های منحنی را دیدم که پیشانی و هر دو کف دستش پینه سجده داشت و به

۱. الکافی: ج ۱ ص ۳۲۲ ح ۱۴، الإرشاد: ج ۲ ص ۲۷۵، مسائل علی بن جعفر: ص ۳۲۱ ح ۸۰۵، إعلام الوری:

ج ۲ ص ۹۲، بحار الأنوار: ج ۵۰ ص ۲۱ ح ۷.

۲. الغیبة، طوسی: ص ۲۴۴ ح ۲۱۰، عیون المعجزات: ص ۱۳۸ (در این منبع آمده: «در کتابهای زیادی با روایاتی صحیح خواندم که: حکیمه دختر ابو جعفر محمد بن علی، کنیزی در خانه داشت و از او مراقبت

می کرد...»)، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۲۲ ح ۲۹.

مُتَقَاطِرَةً وَزَفَرَاتٍ مُتَتَابِعَةٍ، وَقَدْ حَجَبَ الدَّمْعُ طَرْفِي عَنِ النَّظْرِ.

فَلَمَّا رَقَاتِ الْعَبْرَةَ وَانْقَطَعَ النَّحِيبُ، فَتَحْتُ بَصْرِي فَإِذَا أَنَا بِشَيْخٍ قَدِ انْحَنَى صُلْبُهُ، وَتَقَوَّسَ مِنْكِبَاهُ، وَتَفَنَّتْ جِبْهَتُهُ وَرَاحَتَاهُ، وَهُوَ يَقُولُ لِآخِرٍ مَعَهُ عِنْدَ الْقَبْرِ:

يَابْنَ أَخِي، لَقَدْ نَالَ عَمُّكَ شَرَفًا بِمَا حَمَلَهُ السَّيِّدَانِ مِنْ غَوَامِضِ الْغُيُوبِ، وَشَرَائِفِ الْعُلُومِ الَّتِي لَمْ يَحْمِلْ مِثْلَهَا إِلَّا سَلْمَانُ، وَقَدْ أَشْرَفَ عَمُّكَ عَلَى اسْتِكْمَالِ الْمُدَّةِ وَانْقِضَاءِ الْعُمُرِ، وَلَيْسَ يَجِدُ فِي أَهْلِ الْوِلَايَةِ رَجُلًا يُفْضِي إِلَيْهِ بِسْرِهِ.

قُلْتُ: يَا نَفْسُ، لَا يَزَالُ الْعَنَاءُ وَالْمَشَقَّةُ يَنَالَانِ مِنْكَ بِإِتْعَابِي الْخُفَّ وَالْحَافِرَ فِي طَلَبِ الْعِلْمِ، وَقَدْ قَرَعَ سَمْعِي مِنْ هَذَا الشَّيْخِ لَفْظٌ يَدُلُّ عَلَى عِلْمٍ جَسِيمٍ وَأَثَرٍ عَظِيمٍ، فَقُلْتُ: أَيُّهَا الشَّيْخُ وَمَنِ السَّيِّدَانِ؟ قَالَ: النَّجْمَانِ الْمُغَيَّبَانِ فِي الثَّرَى بِسْرٍ مَنْ رَأَى، فَقُلْتُ: إِنِّي أَقْسِمُ بِالْمُوَالَاةِ، وَشَرَفِ مَحَلِّ هَذَيْنِ السَّيِّدَيْنِ مِنَ الْإِمَامَةِ وَالْوِرَاثَةِ، إِنِّي خَاطَبْتُ عِلْمَهُمَا، وَطَالَبْتُ آثَارَهُمَا، وَبَاذِلٌ مِنْ نَفْسِي الْإِيمَانَ الْمُؤَكَّدَةَ عَلَى حِفْظِ أَسْرَارِهِمَا.

قَالَ: إِنْ كُنْتَ صَادِقًا فِيمَا تَقُولُ، فَأَحْضِرْ مَا صَحِبَكَ مِنَ الْآثَارِ عَنْ ثَقَلِهِ أَخْبَارِهِمْ، فَلَمَّا فَتَّشَ الْكُتُبَ وَتَصَفَّحَ الرِّوَايَاتِ مِنْهَا، قَالَ: صَدَقْتَ، أَنَا بِبَشْرِ بْنِ سُلَيْمَانَ النَّخَاسِ^١ مِنْ وُلْدِ أَبِي أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيِّ، أَحَدِ مَوَالِي أَبِي الْحَسَنِ وَأَبِي مُحَمَّدٍ (ع)، وَجَارُهُمَا بِسْرٍ مَنْ رَأَى، قُلْتُ: فَأَكْرِمْ أَخَاكَ بِبَعْضِ مَا شَاهَدْتَ مِنْ آثَارِهِمَا، قَالَ:

كَانَ مَوْلَانَا أَبُو الْحَسَنِ عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ الْعَسْكَرِيُّ (ع) فَقَّهَنِي فِي أَمْرِ الرِّقِيقِ، فَكُنْتُ لَا أَبْتَاعُ وَلَا أُبَيْعُ إِلَّا بِإِذْنِهِ، فَاجْتَنَبْتُ بِذَلِكَ مَوَارِدَ الشُّبُهَاتِ حَتَّى كَمَلْتُ مَعْرِفَتِي فِيهِ، فَأَحْسَنْتُ الْفَرْقَ (فِيمَا) بَيْنَ الْحَلَالِ وَالْحَرَامِ.

١. النَّخَاسُ: هُوَ دَلَالُ الدَّوَابِّ وَالرِّقِيقِ (مَجْمَعُ الْبَحْرَيْنِ: ج ٣ ص ١٧٦٢ «نَخَس»).

شخص دیگری که نزد قبر همراه او بود، می‌گفت: ای برادرزاده! عمویت به خاطر علوم عالی و پیچیدگی‌های امور غیبی‌ای که آن دو سید به وی سپرده‌اند، شرف بزرگی یافته است که کسی جز سلمان، بدان شرف نرسیده است و هم‌اکنون مدت حیات وی استکمال پذیرفته و عمرش سپری گردیده است و از اهل ولایت، مردی را نمی‌یابد که سرش را به وی بسپارد.

با خود گفتم: ای نفس! همیشه از جانب تو رنج و تعب می‌کشم و با پای برهنه و با کفش برای کسب علم، به‌دین سو و آن سو می‌روم. اکنون گوشم از این شخص، سخنی را می‌شنود که بر علم فراوان و آثار عظیم وی دلالت دارد.

گفتم: ای شیخ! آن دو سید، چه کسانی هستند؟ گفت: آن دو، ستاره نهران هستند که در سامرا خفته‌اند.

گفتم: من به موالات و شرافت جایگاه آن دو در امامت و وراثت، سوگند یاد می‌کنم که من جویای علوم و طالب آثار آنها هستم و به‌جان خود سوگند که حافظ اسرار آنانم.

گفت: اگر در گفتارت صادق هستی، آنچه از آثار و اخبار آنان داری، بیاور. و چون کتب و روایات را واری کرد، گفتم: راست می‌گویی! من، بشر بن سلیمان نخاس از فرزندان ابو ایوب انصاری و یکی از دوستان امام هادی و امام عسکری و همسایه آنها در سامرا بودم.

گفتم: برادرت را به گفتن برخی از مشاهدات خود از آثار آنان گرامی بدار.

گفت: مولای ما امام هادی علیه السلام مسائل (احکام) بردگان را به من آموخت و من جز با اذن او خرید و فروش نمی‌کردم و از این رو از موارد شبهه‌ناک اجتناب می‌کردم، تا آن که معرفتم در این باب، کامل شد و فرق میان حلال و حرام را نیکو دانستم.

یک شب که در سامرا در خانه خود بودم و پاسی از شب گذشته بود، کسی در خانه را کوفت. شتابان به پشت در آمدم. دیدم کافور خادم، فرستاده امام هادی علیه السلام،

فَبَيْنَمَا أَنَا ذَاتَ لَيْلَةٍ فِي مَنْزِلِي بِسُرٍّ مَن رَأَى وَقَدْ مَضَى هَوِيٌّ^١ مِنَ اللَّيْلِ، إِذْ قَرَعَ الْبَابَ قَارِعٌ فَعَدَوْتُ مُسْرِعاً، فَإِذَا أَنَا بِكَافُورِ الْخَادِمِ رَسُولِ مَوْلَانَا أَبِي الْحَسَنِ عَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدٍ (ع) يَدْعُونِي إِلَيْهِ، فَلَبِسْتُ ثِيَابِي وَدَخَلْتُ عَلَيْهِ، فَرَأَيْتُهُ يُحَدِّثُ ابْنَهُ أَبَا مُحَمَّدٍ وَأُخْتَهُ حَكِيمَةَ مِنْ وَرَاءِ السُّتْرِ، فَلَمَّا جَلَسْتُ قَالَ:

يَا بِسُرٍّ، إِنَّكَ مِنْ وُلْدِ الْأَنْصَارِ وَهَذِهِ الْوِلَايَةُ لَمْ تَزَلْ فِيكُمْ يَرْتُهَا خَلْفٌ عَن سَلْفٍ، فَأَنْتُمْ ثِقَاتُنَا أَهْلَ الْبَيْتِ، وَإِنِّي مُرَكِّبٌ وَمُشْرَفٌ بِفَضِيلَتِهِ تَسْبِقُ بِهَا شَأُ^٢ الشَّيْعَةِ فِي الْمُوَالَاةِ بِهَا، بِسُرٍّ أَطْلَعَكَ عَلَيْهِ وَأَنْفَذَكَ فِي ابْتِياعِ أُمَّةٍ، فَكَتَبَ كِتَاباً مُلَصِّقاً بِخَطِّ رُومِيٍّ وَلُغَةِ رُومِيَّةٍ، وَطَبَعَ عَلَيْهِ بِخَاتَمِهِ، وَأَخْرَجَ شِسْتَقَةً^٣ صَفْرَاءَ فِيهَا مِئْتَانِ وَعِشْرُونَ دِينَاراً فَقَالَ:

خُذْهَا وَتَوَجَّهْ بِهَا إِلَى بَغْدَادَ، وَاحْضُرْ مَعْبَرَ الْفَرَاتِ ضَحْوَةَ كَذَا، فَإِذَا وَصَلْتَ إِلَى جَانِبِكَ زَوَارِقُ السَّبَايَا، وَبَرَزَنَ الْجَوَارِي مِنْهَا، فَسْتَحْدِقْ بِهِمْ طَوَائِفَ الْمُبْتَاعِينَ مِنْ وَكَلَاءِ قَوَادِ بَنِي الْعَبَّاسِ، وَشَرَاذِمُ مِنْ فِتْيَانِ الْعِرَاقِ، فَإِذَا رَأَيْتَ ذَلِكَ فَأَشْرِفْ مِنَ الْبُعْدِ عَلَى الْمُسَمَى عُمَرَ بْنِ يَزِيدَ النَّخَّاسِ عَامَّةَ نَهَارِكَ، إِلَى أَنْ يُبْرِزَ لِلْمُبْتَاعِينَ جَارِيَةً صِفَتُهَا كَذَا وَكَذَا، لَا بِسَةَ حَرِيرَتَيْنِ صَفِيقتَيْنِ^٤، تَمْتَنِعُ مِنَ السُّفُورِ وَلَمَسِ الْمُعْتَرِضِ، وَالْإِنْقِيَادِ لِمَنْ يُحَاوِلُ لَمْسَهَا، وَيَشْغَلُ نَظْرَهُ بِتَأْمُلِ مَكَاشِفِهَا مِنْ وَرَاءِ السُّتْرِ الرَّقِيقِ، فَيَضْرِبُهَا النَّخَّاسُ فَتَصْرُخُ صَرْخَةً رُومِيَّةً، فَاعْلَمْ أَنَّهَا تَقُولُ: وَاهْتَكِ سِتْرَاهُ.

فَيَقُولُ بَعْضُ الْمُبْتَاعِينَ: عَلَيَّ بِثَلَاثِمِئَةِ دِينَارٍ، فَقَدْ زَادَنِي الْعَفَافُ فِيهَا رَغْبَةً. فَتَقُولُ بِالْعَرَبِيَّةِ: لَوْ بَرَزْتَ فِي زِيِّ سُلَيْمَانَ، وَعَلَيَّ مِثْلَ سَرِيرِ مُلْكِهِ، مَا بَدَّتْ لِي فِيكَ رَغْبَةً فَأَشْفِقْ عَلَيَّ مَالِكُ، فَيَقُولُ النَّخَّاسُ: فَمَا الْحَيْلَةُ، وَلَا بُدَّ مِنْ بَيْعِكَ؟ فَتَقُولُ الْجَارِيَةُ: وَمَا الْعَجَلَةُ وَلَا بُدَّ مِنْ اخْتِيَارِ مُبْتَاعٍ يَسْكُنُ قَلْبِي (إِلَيْهِ وَ) إِلَى أَمَانَتِهِ وَدِيَانَتِهِ؟

١. الهوي من الليل: الحين الطويل من الزمان (النهاية: ج ٥ ص ٢٨٥ «هوا»).

٢. في روضة الواعظين «سائر» وفي دلائل الإمامة «سوابق» بدل «شأو» وليس في الغيبة.

٣. في الغيبة للطوسي «شقيقة» بدل «شستقة» وهو تصغير شقة، وهو ما شق من ثوب ونحوه.

٤. ثوب صفيق: أي متين، جيد النسيج، وقد صفق: كتف نسجه (لسان العرب: ج ١٠ ص ٢٠٤ «صفق»).

است که مرا به نزد او فرا می خواند. لباس پوشیدم و بر ایشان وارد شدم. دیدم با فرزندش ابو محمد و خواهرش حکیمه از پس پرده گفتگو می کند. چون نشستم، فرمود: «ای پسر! تو از فرزندان انصاری و ولایت ائمه علیهم السلام، پشت در پشت، در میان شما بوده است و شما مورد اعتماد ما اهل بیت هستید. من می خواهم تو را به فضیلتی آراسته سازم که با آن بر سایر شیعیان، در موالات ما سبقت بجویی. تو را از سرّی باخبر می کنم و برای خرید کنیزی گسیل می دارم».

آن گاه نامه ای به خط و قبان رومی نوشت و آن را در پیچید و به خاتم خود، ممهور ساخت و دستمال زردرنگی را که در آن دویست و بیست دینار بود، بیرون آورد و فرمود: «این را بگیر و به بغداد برو و ظهر فلان روز در معبر نهر فرات، حاضر شو. چون قایق های اسیران رسیدند و کنیزان، آشکار گشتند، جمعی از وکیلان فرماندهان بنی عباس و خریداران و جوانان عراقی دور آنها را می گیرند. چون چنین دیدی، سراسر روز، شخصی به نام عمر بن یزید نخاس (برده فروش) را زیر نظر بگیر، تا این که کنیزی را که صفتش چنین و چنان است و دو تکه پارچه حریر در بر دارد، برای فروش عرضه بدارد. آن کنیز از گشودن رو و لمس شدن توسط خریداران و اطاعت آنان سر باز می زند. تو به آن مکاشف (بازکننده روی کنیزان) مهلت بده و تأملی کن تا برده فروش، آن کنیز را بزند و او به زبان رومی ناله و زاری کند و بدان که می گوید: وای از هتک ستر من! یکی از خریداران می گوید: من او را سیصد دینار خواهم خرید که عفاف او موجب مزید رغبت من شده است، و او به زبان عربی می گوید: اگر در لباس سلیمان و کرسی سلطنت او جلوه کنی، در تو رغبتی ندارم. اموالت را بیهوده خرج مکن!

برده فروش می گوید: چاره چیست؟ گریزی از فروش تو نیست.

آن کنیز می گوید: چرا شتاب می کنی؟ باید خریداری باشد که دلم به امانت و

دیانت او اطمینان یابد!

فَعِنْدَ ذَلِكَ قُمَ إِلَى عُمَرَ بْنِ يَزِيدَ النَّخَّاسِ وَقَالَ لَهُ: إِنَّ مَعِيَ كِتَابًا مُلَصَّقًا لِبَعْضِ الْأَشْرَافِ كَتَبَهُ بِلُغَةِ رُومِيَّةٍ وَخَطُّ رُومِيٍّ، وَوَصَفَ فِيهِ كَرَمَهُ وَوَفَاةَ وَنَبْلَهُ وَسَخَاءَهُ، فَنَاوَلَهَا لِتَتَأَمَّلَ مِنْهُ أَخْلَاقَ صَاحِبِهِ، فَإِنْ مَأَلَتْ إِلَيْهِ وَرَضِيْتَهُ، فَأَنَا وَكَيْلُهُ فِي ابْتِيَاعِهَا مِنْكَ.

قَالَ بِشْرُ بْنُ سُلَيْمَانَ النَّخَّاسُ: فَامْتَثَلْتُ جَمِيعَ مَا حَدَّثَهُ لِي مَوْلَايَ أَبُو الْحَسَنِ (عج) فِي أَمْرِ الْجَارِيَّةِ، فَلَمَّا نَظَرْتُ فِي الْكِتَابِ بَكَتُ بُكَاءً شَدِيداً، وَقَالَتْ لِعُمَرَ بْنِ يَزِيدَ النَّخَّاسِ: بِعَنِي مِنْ صَاحِبِ هَذَا الْكِتَابِ، وَحَلَفْتُ بِالْمُحَرَّجَةِ وَالْمُغْلَظَةِ إِنَّهُ مَتَى امْتَنَعَ مِنْ بَيْعِهَا مِنْهُ قَتَلْتُ نَفْسَهَا، فَمَا زِلْتُ أُشَاحُهَا^١ فِي ثَمَنِهَا حَتَّى اسْتَقَرَّ الْأَمْرُ فِيهِ عَلَيَّ بِمِقْدَارِ مَا كَانَ أَصْحَابَنِيهِ مَوْلَايَ (عج) مِنَ الدَّنَانِيرِ فِي الشَّسْتَقَةِ الصَّفْرَاءِ، فَاسْتَوْفَاهُ مِنِّي وَتَسَلَّمْتُ مِنْهُ الْجَارِيَّةَ ضَاحِكَةً مُسْتَبْشِرَةً، وَانصَرَفْتُ بِهَا إِلَى حُجْرَتِي الَّتِي كُنْتُ آوِي إِلَيْهَا بِبَغْدَادَ، فَمَا أَخَذَهَا الْقَرَاؤُ حَتَّى أَخْرَجَتْ كِتَابَ مَوْلَاهَا (عج) مِنْ جَيْبِهَا، وَهِيَ تَلْتِمُهُ وَتَضَعُهُ عَلَى خَدِّهَا وَتُطَبِّقُهُ عَلَى جَفْنِهَا، وَتَمْسَحُهُ عَلَى بَدَنِهَا.

فَقُلْتُ تَعَجُّباً مِنْهَا: أَتَلْتَمِينَ كِتَاباً وَلَا تَعْرِفِينَ صَاحِبَهُ؟ قَالَتْ: أَيُّهَا الْعَاجِزُ الضَّعِيفُ الْمَعْرِفَةُ بِمَحَلِّ أَوْلَادِ الْأَنْبِيَاءِ، أَعَرِنِي سَمْعَكَ وَفَرِّغْ لِي قَلْبَكَ: أَنَا مَلِيكَةُ بِنْتُ يَشُوعَا بْنِ قَيْصَرَ مَلِكِ الرُّومِ، وَأُمِّي مِنْ وُلْدِ الْحَوَارِيِّينَ تُنْسَبُ إِلَى وَصِيِّ الْمَسِيحِ شَمْعُونَ، أَنْبِئْكَ الْعَجَبَ الْعَجِيبَ، إِنَّ جَدِّي قَيْصَرَ أَرَادَ أَنْ يُزَوِّجَنِي مِنْ ابْنِ أَخِيهِ وَأَنَا مِنْ بَنَاتِ ثَلَاثَ عَشْرَةَ سَنَةً، فَجَمَعَ فِي قَصْرِهِ مِنْ نَسْلِ الْحَوَارِيِّينَ وَمِنَ الْقَيْسِيِّينَ وَالرُّهْبَانِ ثَلَاثِمِئَةَ رَجُلٍ، وَمِنْ ذَوِي الْأَخْطَارِ سَبْعِمِئَةَ رَجُلٍ، وَجَمَعَ مِنْ أُمَرَاءِ الْأَجْنَادِ، وَقُوَادِ الْعَسَاكِرِ، وَنُقَبَاءِ^٢ الْجُيُوشِ، وَمُلُوكِ الْعَشَائِرِ، أَرْبَعَةَ آلَافٍ، وَأَبْرَزَ مِنْ بَهُوَ مُلْكِهِ عَرشاً مَسُوعاً مِنْ أَصْنَافِ الْجَوَاهِرِ إِلَى صَحْنِ الْقَصْرِ فَرَفَعَهُ فَوْقَ أَرْبَعِينَ مِرْقَاةً، فَلَمَّا صَعِدَ ابْنُ أَخِيهِ وَأَحْدَقَتْ بِهِ الصُّلْبَانِ وَقَامَتْ

١. الشُّحُّ: الْبُخْلُ بِالْمَالِ (النهاية: ج ٢ ص ٢٤٨ «شح»).

٢. النُّقَبَاءُ: الْعَرِيفُ عَلَى الْقَوْمِ، الْمَقْدَمُ عَلَيْهِمُ الَّذِي يَتَعَرَّفُ أَخْبَارَهُمْ (النهاية: ج ٥ ص ١٠١ «نقب»).

در این هنگام برخیز و به نزد عمر بن یزید نخاس برو و بگو: من نامه‌ای سر بسته از یکی از اشراف دارم که آن را به زبان و خط رومی نوشته و کرامت و وفا و بزرگواری و سخاوت خود را در آن توصیف کرده است. نامه را به آن کنیز بده تا در خُلق و خوی صاحب خود تأمل کند. اگر به او مایل شد و بدان رضا داد، من وکیل آن شخص هستم تا این کنیز را از تو برای وی خریداری کنم.

بشر بن سلیمان نخاس گفت: همه دستوره‌های مولای خود، امام هادی علیه السلام، را در باره خرید آن کنیز به جای آوردم و چون در نامه نگریست، به سختی گریست و به عمر بن یزید نخاس گفت: مرا به صاحب این نامه بفروش! و با تأکید، سوگند بر زبان جاری کرد که اگر او را به صاحب نامه نفروشد، خود را خواهد کشت. در باره بهای آن کنیز گفتگو کردم تا آن که بر همان مقداری که مولایم در دستمال زرد رنگ همراه کرده بود، توافق کردیم و دینارها را از من گرفت و من هم کنیز را خندان و شادان تحویل گرفتم و به حجره‌ای که در بغداد داشتم، آمدم. چون وارد حجره شد، نامه مولایم را از جیب خود در آورد و [پیوسته] آن را می‌بوسید و به گونه‌ها و چشمان و بدن خود می‌نهاد.

من از روی تعجب به او گفتم: آیا نامه کسی را می‌بوسی که او را نمی‌شناسی؟
گفت: ای در مانده! و ای کسی که به مقام اولاد انبیا معرفت کمی داری! به سخن من گوش فرا دار و دل به من بسپار که من ملیکه دختر یشوعا فرزند قیصر پادشاه روم هستم و مادرم از فرزندان حواریان و منسوب به شمعون (وصی مسیح) است. برای تو داستان شگفتی نقل می‌کنم. جدّم قیصر می‌خواست مرا در سنّ سیزده سالگی به عقد برادرزاده‌اش در آورد و در کاخش محفلی از: سیصد تن از اولاد حواریان و کشیشان و رهبانان، هفتصد تن از رجال و بزرگان، چهار هزار تن از امیران لشکری و کشوری و امیران عشایر، تشکیل داد و تخت زیبایی که با انواع جواهر آراسته شده بود، در پیشاپیش صحن کاخش و بر بالای چهل سکو قرار داد

الْأَسَاقِفَةُ عَكْفًا وَنُشِرَتْ أَسْفَارُ الْإِنْجِيلِ، تَسَافَلَتِ الصُّلْبَانِ مِنَ الْأَعَالِي فَلَصِقَتْ بِالْأَرْضِ، وَتَقَوَّضَتِ الْأَعْمِدَةُ فَانْهَارَتْ إِلَى الْقَرَارِ، وَخَرَّ الصَّاعِدُ مِنَ الْعَرْشِ مَغْشِيًا عَلَيْهِ، فَتَغَيَّرَتِ أَلْوَانُ الْأَسَاقِفَةِ، وَارْتَعَدَتِ فَرَائِضُهُمْ^١. فَقَالَ كَبِيرُهُمْ لِجَدِّي: أَيُّهَا الْمَلِكُ أَعْفِنَا مِنْ مُلَاقَاةِ هَذِهِ النُّحُوسِ الدَّالَّةِ عَلَى زَوَالِ هَذَا الدِّينِ الْمَسِيحِيِّ، وَالْمَذْهَبِ الْمَلِكَانِيِّ، فَتَطَيَّرَ جَدِّي مِنْ ذَلِكَ تَطْيِيرًا شَدِيدًا، وَقَالَ لِلْأَسَاقِفَةِ: أَقِيمُوا هَذِهِ الْأَعْمِدَةَ، وَارْفَعُوا الصُّلْبَانَ، وَاحضُرُوا أَخَا هَذَا الْمُدَبِّرِ الْعَائِرِ الْمَنكُوسِ جَدَّهُ، لِأَزْوَاجٍ مِنْهُ هَذِهِ الصَّبِيَّةُ فَيَدْفَعُ نُحُوسَهُ عَنْكُمْ بِسُعُودِهِ، فَلَمَّا فَعَلُوا ذَلِكَ حَدَّثَ عَلِيُّ الثَّانِي مَا حَدَّثَ عَلِيُّ الْأَوَّلِ، وَتَفَرَّقَ النَّاسُ، وَقَامَ جَدِّي قَيْصَرًا مُغْتَمًا وَدَخَلَ قَصْرَهُ وَأُرْحِيَّتِ السُّتُورَ.

فَأَرَيْتُ فِي تِلْكَ اللَّيْلَةِ كَأَنَّ الْمَسِيحَ وَالشَّمْعُونَ^٢ وَعِدَّةٌ مِنَ الْحَوَارِيِّينَ قَدِ اجْتَمَعُوا فِي قَصْرِ جَدِّي، وَنَصَبُوا فِيهِ مَنِيرًا يُبَارِي السَّمَاءَ عُلُوًّا وَارْتِفَاعًا فِي الْمَوْضِعِ الَّذِي كَانَ جَدِّي نَصَبَ فِيهِ عَرْشَهُ، فَدَخَلَ عَلَيْهِمْ مُحَمَّدًا ﷺ مَعَ فِتْيَةٍ وَعِدَّةٍ مِنْ بَنِيهِ، فَيَقُومُ إِلَيْهِ الْمَسِيحُ فَيَعْتَنِقُهُ فَيَقُولُ: يَا رُوحَ اللَّهِ إِنِّي جِئْتُكَ خَاطِبًا مِنْ وَصِيكَ شَمْعُونَ فَتَاتَهُ مَلِيكَةٌ لِابْنِي هَذَا، وَأَوْمَأَ بِيَدِهِ إِلَى أَبِي مُحَمَّدٍ [ابن]^٣ صَاحِبِ هَذَا الْكِتَابِ، فَنَظَرَ الْمَسِيحُ إِلَى شَمْعُونَ فَقَالَ لَهُ:

قَدْ أَتَاكَ الشَّرْفُ فَصِلْ رَحِمَكَ بِرَحِمِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، قَالَ: قَدْ فَعَلْتُ، فَصَعِدَ ذَلِكَ الْمَنِيرُ وَخَطَبَ مُحَمَّدٌ ﷺ، وَزَوَّجَنِي، وَشَهِدَ الْمَسِيحُ ﷺ وَشَهِدَ بَنُو مُحَمَّدٍ ﷺ وَالْحَوَارِيُّونَ، فَلَمَّا اسْتَيْقَظْتُ مِنْ نَوْمِي أَشْفَقْتُ أَنْ أَقْصَّ هَذِهِ الرُّؤْيَا عَلَى أَبِي وَجَدِّي

١. تَرَعَدُ فَرَائِضُهُمَا: أَي تَرْجَفُ مِنَ الْخَوْفِ (النهاية: ج ٣ ص ٢٣٢ «فرص»).

٢. فِي الْمَصَادِرِ الْآخَرَى «وَشَمْعُونَ» بَدَل «وَالشَّمْعُونَ».

٣. مَا بَيْنَ الْمَعْقُوفِينَ أَثْبَتْنَا مِنَ الْغَيْبَةِ لِلطُّوسِيِّ وَدَلَّاتِلِ الْإِمَامَةِ.

و چون برادرزاده اش بر بالای آن رفت و صلیب‌ها افرشته شدند و کشیش‌ها به دعا ایستادند و انجیل‌ها را گشودند، ناگهان صلیب‌ها به زمین سرنگون شدند و ستون‌ها فرو ریختند و به سمت میهمانان جاری گردیدند، و آن که بر بالای تخت رفته بود، بیهوش بر زمین افتاد.

رنگ از روی کشیشان پرید و پشتشان لرزید و بزرگ آنها به جدم گفت: ما را از ملاقات این نحس‌ها که دلالت بر زوال دین مسیحی و مذهب ملکائی^۱ دارد، معاف کن! جدم از این حادثه، فال بد زد و به کشیش‌ها گفت: این ستون‌ها را برپا سازید و صلیب‌ها را برافرازید و برادر این بخت برگشته بدبخت را بیاورید تا این دختر را به ازدواج او در آورم و نحوست او را به سعادت آن دیگری دفع سازم. و چون دوباره مجلس جشن برپا کردند، همان پیشامد اول برای دومی نیز تکرار شد و مردم پراکنده شدند و جدم قیصر، اندوهناک گردید و به داخل کاخ خود آمد و پرده‌ها افکنده شدند.

من در آن شب در خواب دیدم که مسیح و شمعون و جمعی از حواریان در کاخ جدم گرد آمده‌اند و در همان موضعی که جدم تخت را قرار داده بود، منبری نصب کرده‌اند که از بلندی، سر به آسمان می‌کشید و محمد صلی الله علیه و آله به همراه جوانان و شماری از فرزندان او وارد شدند. مسیح به استقبال او آمد و با او معانقه کرد. آن گاه محمد صلی الله علیه و آله به او گفت: «ای روح الله! من آمده‌ام تا از وصی تو شمعون، دخترش ملیکا را برای این پسرم خواستگاری کنم» و با دست خود، به ابو محمد، صاحب این نامه، اشاره کرد. مسیح به شمعون نگریست و گفت: «شرافت، نزد تو آمده است! با پیامبر خدا صلی الله علیه و آله خویشاوندی کن». گفت: چنین کردم. آن گاه محمد بر فراز منبر رفت و خطبه خواند و مرا به پسرش تزویج کرد و مسیح صلی الله علیه و آله و فرزندان محمد صلی الله علیه و آله و

۱. یکی از فرقه‌های نصارا (لغت‌نامه دهخدا).

مَخَافَةَ الْقَتْلِ، فَكُنْتُ أُسِيرُهَا فِي نَفْسِي وَلَا أَبْدِيهَا لَهُمْ، وَضَرَبَ صَدْرِي بِمَحَبَّةِ أَبِي مُحَمَّدٍ حَتَّى امْتَنَعْتُ مِنَ الطَّعَامِ وَالشَّرَابِ، وَضَعُفْتُ نَفْسِي، وَدَقَّ شَخْصِي، وَمَرَضْتُ مَرَضاً شَدِيداً، فَمَا بَقِيَ مِن مَدَائِنِ الرُّومِ طَيِّبٌ إِلَّا أَحْضَرَهُ جَدِّي وَسَأَلَهُ عَن دَوَائِي، فَلَمَّا بَرِحَ بِهِ الْيَأْسُ، قَالَ: يَا قُرَّةَ عَيْنِي، فَهَلْ تَخْطُرُ بِبَالِكَ شَهْوَةٌ فَأَزُودُكِهَا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا؟ فَقُلْتُ:

يَا جَدِّي، أَرَى أَبْوَابَ الْفَرَجِ عَلَيَّ مُعَلَّقَةً، فَلَوْ كَشَفْتَ الْعَذَابَ عَمَّن فِي سِجْنِكَ مِنْ أَسَارَى الْمُسْلِمِينَ، وَفَكَكْتَ عَنْهُمْ الْأَغْلَالَ، وَتَصَدَّقْتَ عَلَيْهِمْ، وَمَسَّنْتَهُمْ بِالْخُلَاصِ لَرَجَوْتُ أَنْ يَهَبَ الْمَسِيحُ وَأُمُّهُ لِي عَافِيَةً وَشِفَاءً، فَلَمَّا فَعَلَ ذَلِكَ جَدِّي تَجَلَّدْتُ فِي إِظْهَارِ الصِّحَّةِ فِي بَدَنِي، وَتَنَاوَلْتُ يَسِيرًا مِنَ الطَّعَامِ، فَسَرَّ بِذَلِكَ جَدِّي وَأَقْبَلَ عَلَيَّ إِكْرَامِ الْأَسَارَى وَإِعْزَازِهِمْ، فَرَأَيْتُ أَيْضاً بَعْدَ أَرْبَعِ لَيَالٍ كَأَنَّ سَيِّدَةَ النُّسَاءِ قَدْ زَارَتْنِي، وَمَعَهَا مَرِيَمُ بِنْتُ عِمْرَانَ وَالْفُ وَصَيْفِيَّةٌ مِنْ وَصَائِفِ الْجِنَانِ، فَتَقَوْلُ لِي مَرِيَمُ: هَذِهِ سَيِّدَةُ النُّسَاءِ أُمُّ زَوْجِكَ أَبِي مُحَمَّدٍ عليه السلام، فَأَتَعَلَّقُ بِهَا وَأَبْكِي وَأَشْكُو إِلَيْهَا امْتِنَاعَ أَبِي مُحَمَّدٍ مِنْ زِيَارَتِي.

فَقَالَتْ لِي سَيِّدَةُ النُّسَاءِ عليها السلام: إِنَّ ابْنِي أَبَا مُحَمَّدٍ لَا يَزُورُكَ وَأَنْتِ مُشْرِكَةٌ بِاللَّهِ وَعَلَى مَذْهَبِ النَّصَارَى، وَهَذِهِ أُخْتِي مَرِيَمُ تَبْرَأُ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى مِنْ دِينِكَ، فَإِنْ مِلْتِ إِلَى رِضَا اللَّهِ عليه السلام، وَرِضَا الْمَسِيحِ وَمَرِيَمَ عَنكَ، وَزِيَارَةَ أَبِي مُحَمَّدٍ إِيَّاكَ فَتَقُولِي: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ - أَبِي - مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، فَلَمَّا تَكَلَّمْتُ بِهَذِهِ الْكَلِمَةِ ضَمَّتْنِي سَيِّدَةُ النُّسَاءِ إِلَى صَدْرِهَا فَطَيَّبَتْ لِي نَفْسِي، وَقَالَتْ: الْآنَ تَوَقَّعِي زِيَارَةَ أَبِي مُحَمَّدٍ إِيَّاكَ، فَإِنِّي مُنْفِذَتُهُ^١ إِلَيْكَ، فَانْتَبَهْتُ وَأَنَا أَقُولُ: وَأَشُوقَاهُ إِلَى لِقَاءِ أَبِي مُحَمَّدٍ.

١. في المصدر: «منفذه»، والتصويب في المصادر الأخرى.

حواریان، همه گواه بودند. چون از خواب بیدار شدم، ترسیدم که اگر این رؤیا را برای پدر و جدّم بازگو کنم، مرا بکشند. از این رو، آن را در دلم نهان ساختم و برای آنان بازگو نکردم؛ ولی سینه‌ام از عشق ابو محمد لبریز شد تا جایی که دست از خوردن و نوشیدن کشیدم و ضعیف و لاغر شدم و سخت بیمار گردیدم و در شهرهای روم، طبیبی نماند که جدّم او را بر بالین من نیاورد و درمان مرا از وی نخواهد. [سرانجام] چون ناامید شد، به من گفت: ای نور چشم! آیا آرزویی در این دنیا داری تا آن را برآورده کنم؟ گفتم: ای پدر بزرگ! همه درها به رویم بسته شده است. اگر شکنجه و زنجیر را از اسیران مسلمانی که در زندان هستند، برمی‌داشتی و آنها را آزاد می‌کردی، امیدوار بودم که مسیح و مادرش عافیت و شفا را به من ارزانی کنند، و چون پدر بزرگم چنین کرد، اظهار صحّت و عافیت نمودم و اندکی غذا خوردم. پدر بزرگم بسیار خرسند شد و به عزّت و احترام اسیران پرداخت. نیز پس از چهار شب دیگر، سیدة النساء را در خواب دیدم که به همراهی مریم و هزار خدمتکار بهشتی از من دیدار کردند و مریم به من گفت: «این، سیدة النساء، مادر شوهرت ابو محمد است». من به او در آویختم و گریستم و گلایه کردم که ابو محمد به دیدارم نمی‌آید. سیدة النساء فرمود: «تا تو مشرک و به دین نصارا باشی، فرزندم ابو محمد به دیدار تو نمی‌آید و این خواهرم مریم است که از دین تو به خداوند، تبرّی می‌جوید. اگر تمایل به رضای خدای متعال و رضای مسیح و مریم داری و دوست داری که ابو محمد به دیدار تو بیاید، پس بگو: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ» و چون این کلمات را گفتم، سیدة النساء مرا در آغوش گرفت و مرا خوش حال نمود و فرمود: «اکنون در انتظار دیدار ابو محمد باش که او را نزد تو روانه می‌سازم». سپس از خواب بیدار شدم و می‌گفتم: وه که چه اشتیاقی به دیدار ابو محمد دارم! و چون فردا شب فرا رسید، ابو محمد در خواب به دیدارم آمد و گویا به او گفتم: ای حبیب من! بعد از آن که همه دل مرا به عشق خود مبتلا کردی،

فَلَمَّا كَانَتْ اللَّيْلَةُ الْقَابِلَةُ، جَاءَنِي أَبُو مُحَمَّدٍ (ع) فِي مَنَامِي فَرَأَيْتُهُ كَأَنِّي أَقُولُ لَهُ: جَفَوْتَنِي يَا حَبِيبِي بَعْدَ أَنْ شَغَلْتَ قَلْبِي بِجَوَامِعِ حُبِّكَ، قَالَ: مَا كَانَ تَأْخِيرِي عَنْكَ إِلَّا لِشِرْكِكَ، وَإِذْ قَدْ أَسْلَمْتَ فَإِنِّي زَائِرُكَ فِي كُلِّ لَيْلَةٍ إِلَى أَنْ يَجْمَعَ اللَّهُ شَمْلَنَا فِي الْعِيَانِ، فَمَا قَطَعَ عَنِّي زِيَارَتُهُ بَعْدَ ذَلِكَ إِلَى هَذِهِ الْغَايَةِ.

قَالَ بِشْرٌ: فَقُلْتُ لَهَا: وَكَيْفَ وَقَعْتَ فِي الْأَسْرِ؟ فَقَالَتْ: أَخْبَرَنِي أَبُو مُحَمَّدٍ لَيْلَةً مِنْ اللَّيَالِي أَنَّ جَدَّكَ سَيَسْرِبُ^١ جِيوشاً إِلَى قِتَالِ الْمُسْلِمِينَ يَوْمَ كَذَا، ثُمَّ يَتَّبِعُهُمْ فَعَلَيْكَ بِاللُّهَاقِ بِهِمْ مُتَنَكِّرَةً فِي زِيِّ الْخَدَمِ مَعَ عِدَّةٍ مِنَ الْوَصَائِفِ مِنْ طَرِيقِ كَذَا، فَفَعَلْتُ، فَوَقَعَتْ عَلَيْنَا طَلَائِعُ الْمُسْلِمِينَ حَتَّى كَانَ مِنْ أَمْرِي مَا رَأَيْتَ وَمَا شَاهَدْتَ، وَمَا شَعَرَ أَحَدٌ (بِ) بِأَنِّي ابْنَةُ مَلِكِ الرُّومِ إِلَى هَذِهِ الْغَايَةِ سِوَاكَ، وَذَلِكَ بِإِطْلَاعِي إِيَّاكَ عَلَيْهِ، وَلَقَدْ سَأَلَنِي الشَّيْخُ الَّذِي وَقَعْتَ إِلَيْهِ فِي سَهْمِ الْغَنِيمَةِ عَنِ اسْمِي فَأَنْكَرْتُهُ وَقُلْتُ: نَرَجِسُ، فَقَالَ: اسْمُ الْجَوَارِي.

فَقُلْتُ: الْعَجَبُ، إِنَّكَ رُومِيَّةٌ وَلِسَانُكَ عَرَبِيٌّ! قَالَتْ: بَلَغَ مِنْ وُلُوعِ جَدِّي وَحَمَلِهِ إِيَّايَ عَلَيَّ تَعَلُّمِ الْأَدَابِ أَنْ أَوْعَزَ إِلَى امْرَأَةٍ تَرْجُمَانُ لَهُ فِي الْإِخْتِلَافِ إِلَيَّ، فَكَانَتْ تَقْصِدُنِي صَبَاحاً وَمَسَاءً، وَتُفِيدُنِي الْعَرَبِيَّةَ حَتَّى اسْتَمَرَّ عَلَيْهَا لِسَانِي وَاسْتَقَامَ.

قَالَ بِشْرٌ: فَلَمَّا انْكَفَأَتْ بِهَا إِلَى سُرٍّ مِنْ رَأْيِي، دَخَلْتُ عَلَيَّ مَوْلَانَا أَبِي الْحَسَنِ الْعَسْكَرِيُّ (ع)، فَقَالَ لَهَا: كَيْفَ أَرَاكَ اللَّهُ عِزَّ الْإِسْلَامِ وَذُلَّ النَّصْرَانِيَّةِ، وَشَرَفَ أَهْلِ بَيْتِ مُحَمَّدٍ (ص)؟ قَالَتْ: كَيْفَ أَصِفُ لَكَ يَا بَنَ رَسُولِ اللَّهِ مَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي، قَالَ: فَإِنِّي أُرِيدُ أَنْ أَكْرِمَكَ فَأَيُّمَا أَحَبُّ إِلَيْكَ، عَشْرَةُ آلَافِ دِرْهَمٍ أَمْ بُشْرَى لَكَ فِيهَا شَرَفُ الْأَبَدِ؟ قَالَتْ: بَلَى الْبُشْرَى.

١. سَرِبَتْ إِلَيْهِ الشَّيْءُ: إِذَا أُرْسِلَتْهُ (النهاية: ج ٢ ص ٢٥٦ «سرب»).

در حقّ من جفا نمودی! او فرمود: «تأخیر من برای شرک تو بود. حال که اسلام آوردی، هر شب به دیدار تو می آیم تا آن که خداوند، وصال واقعی را میسر گرداند» و از آن زمان تاکنون هرگز دیدار او از من قطع نشده است.

پسر گفت: به او گفتم: چگونه در میان اسیران قرار گرفتی؟

او گفت: یک شب، ابو محمد به من گفت: پدر بزرگت در فلان روز، لشکری به جنگ مسلمانان می فرستد و خود هم به دنبال آنها می رود و بر توست که در لباس خدمت گزاران در آیی و به طور ناشناس از فلان راه بروی». من نیز چنان کردم و طلایه داران سپاه اسلام بر سر ما آمدند و کارم بدان جا رسید که مشاهده کردی و هیچ کس جز تو نمی داند که من دختر پادشاه روم و این را خودم به اطلاع تو رسانیدم. آن پیرمردی که من در سهم غنیمت او افتادم، نامم را پرسید و من آن را پنهان داشتم و گفتم: نامم نرجس است و او گفت: این، نام کنیزان است.

گفتم: شگفتا! تو رومی هستی؛ اما به زبان عربی سخن می گویی!

گفت: پدر بزرگم در آموختن ادبیات به من، حریص بود و زن مترجمی را بر من گماشت و هر صبح و شامی به نزد من می آمد و به من عربی آموخت تا آن که زبانم بر آن عادت کرد.

پسر گفت: چون او را به سامرا رسانیدم و بر مولایمان امام هادی علیه السلام وارد شدم، به او فرمود: «چگونه خداوند، عزّت اسلام و ذلّت نصرانیت و شرافت اهل بیت محمد صلی الله علیه و آله را به تو نمایاند؟».

گفت: ای فرزند پیامبر خدا! چیزی را که شما بهتر می دانید، چگونه بیان کنم؟

فرمود: «من می خواهم تو را اکرام کنم. کدام را بیشتر دوست می داری: ده هزار درهم را [که با آن، خود را آزاد کنی و به سرزمینت بازگردی] یا بشارتی که در آن، شرافت ابدی است؟».

گفت: بشارت را.

قَالَ ﷺ: فَأَبْشِرِي بِوَلَدٍ يَمْلِكُ الدُّنْيَا شَرْقًا وَغَرْبًا، وَيَمْلَأُ الْأَرْضَ قِسْطًا وَعَدْلًا، كَمَا مُلِئْتَ ظُلْمًا وَجَوْرًا، قَالَتْ: مِمَّنْ؟ قَالَ ﷺ: مِمَّنْ خَطَبَكَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لَهُ مِنْ لَيْلَةٍ كَذَا مِنْ شَهْرٍ كَذَا مِنْ سَنَةٍ كَذَا بِالرُّومِيَّةِ، قَالَتْ: مِنَ الْمَسِيحِ وَوَصِيهِ؟ قَالَ: فَمِمَّنْ زَوْجِكَ الْمَسِيحُ وَوَصِيُّهُ؟ قَالَتْ: مِنْ ابْنِكَ أَبِي مُحَمَّدٍ؟ قَالَ: فَهَلْ تَعْرِفِينَهُ؟ قَالَتْ: وَهَلْ خَلَوْتُ لَيْلَةً مِنْ زِيَارَتِهِ إِيَّايَ مُنْذُ اللَّيْلَةِ الَّتِي أَسَلَمْتُ فِيهَا عَلَيَّ يَدِ سَيِّدَةِ النِّسَاءِ أُمِّهِ.

فَقَالَ أَبُو الْحَسَنِ ﷺ: يَا كَافُورُ ادْعُ لِي أُخْتِي حَكِيمَةَ، فَلَمَّا دَخَلَتْ عَلَيْهِ، قَالَ ﷺ لَهَا: هَاهِيهِ، فَاعْتَنَقْتَهَا طَوِيلًا وَسُرَّتْ بِهَا كَثِيرًا، فَقَالَ لَهَا مَوْلَانَا: يَا بِنْتَ رَسُولِ اللَّهِ، أَخْرِجِيهَا إِلَى مَنْزِلِكِ، وَعَلِّمِيهَا الْفَرَائِضَ وَالسُّنَنَ، فَإِنَّهَا زَوْجَةُ أَبِي مُحَمَّدٍ وَأُمُّ الْقَائِمِ ﷺ.

٣٢٤. كمال الدين: بِهَذَا الْإِسْنَادِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عُثْمَانَ الْعَمْرِيِّ - قَدَّسَ اللَّهُ رُوحَهُ - أَنَّهُ قَالَ: وَوَلَدَ السَّيِّدُ ﷺ مَخْتُونًا، وَسَمِعْتُ حَكِيمَةَ تَقُولُ: لَمْ يُرَ بِأُمِّهِ دَمٌ فِي نَفَاسِهَا، وَهَكَذَا سَبِيلُ أُمَّهَاتِ الْأَيْمَةِ ﷺ.

راجع: ص ٢٢٢ (الفصل الثاني / قصة ولادته)

١. أي: محمد بن إبراهيم بن إسحاق الطالقاني، عن الحسن بن علي بن زكريا، عن محمد بن خليلان، عن أبيه، عن جده، عن غياث بن أسيد.

فرمود: «تو را به فرزندی بشارت باد که شرق و غرب عالم را مالک می شود و زمین را پر از عدل و داد می نماید، همچنان که پر از ظلم و جور شده است!».

گفت: از چه کسی؟

فرمود: «از کسی که پیامبر خدا صلی الله علیه و آله در فلان شب از فلان ماه از فلان سال رومی، تو را برای او خواستگاری کرد».

گفت: از مسیح و جانشین او؟

فرمود: «مسیح و وصی او، تو را به چه کسی تزویج کردند؟».

گفت: به پسر شما، ابو محمد.

فرمود: «آیا او را می شناسی؟».

گفت: از آن شب که به دست مادرش سیدة النساء اسلام آورده ام، شبی نیست که

او را نبینم.

امام هادی علیه السلام فرمود: «ای کافورا خواهرم حکیمه را فرا بخوان. و چون حکیمه آمد، فرمود: «هشدار که اوست!» حکیمه او را زمانی طولانی در آغوش کشید و به دیدار او شادمان شد. آن گاه مولای ما فرمود: «ای دختر پیامبر خدا! او را به منزل خود ببر و فرائض و سنن را به وی بیاموز که او همسر ابو محمد و مادر قائم است»^۱.

۳۲۴. کمال الدین - به نقل از محمد بن عثمان عمری - : آقا علیه السلام ختنه شده به دنیا آمد، و شنیدم

حکیمه می گوید: مادرش خون نفاس^۲ ندید، و مادر همه امامان، چنین اند.^۳

ر.ک: ص ۲۲۳ (فصل دوم / ماجرای ولادت امام علیه السلام)

۱. ترجمه این حدیث از آقای منصور پهلوان در کتاب کمال الدین وام گرفته و اندکی اصلاح شده است.

۲. کمال الدین: ص ۴۱۷ ح ۱، الغیبة، طوسی: ص ۲۰۸ ح ۱۷۸، دلائل الإمامة: ص ۴۸۹ ح ۴۸۸، روضة

الواعظین: ص ۲۷۷، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۱۰ ح ۱۳.

۳. خونی که پس از زایمان دیده می شود.

۴. کمال الدین: ص ۴۲۳ ح ۱۴، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۱۶ ح ۲۰.

پژوهشی درباره شخصیت مادر امام مهدی علیه السلام

پیش از بررسی گزارش‌های مرتبط با شخصیت مادر امام مهدی علیه السلام، توجه به این نکته ضروری است که پیشگویی‌های مکرر اهل بیت علیهم السلام از انقلاب جهانی توسط فرزند امام عسکری علیه السلام موجب گردید که دستگاه خلافت به شدت، آن امام را تحت مراقبت قرار دهد تا راه هر گونه خطر احتمالی را از ناحیه فرزندان شدن ایشان مسدود نماید.

برخی از گزارش‌ها حاکی اند که پس از شهادت امام عسکری علیه السلام، یکی از کنیزان ایشان ادعای بارداری نمود و تا ثابت شدن درست نبودن ادعایش، مدتی تحت نظر مأموران حکومت بوده است.^۱

۱. زمان وفات امام عسکری علیه السلام که نزدیک شد، ایشان [به عثمان بن سعید] دستور داد که شیعیان را گرد آورد و به آنها اطلاع داد که پس از خود، زمام امر امامت، به دست فرزندش است و ابو محمد عثمان بن سعید عمری، وکیل، رابط و سفیر او در میان شیعیان خواهد بود و هر کس که با وی (امام مهدی) کار دارد، همان طور که در زمان حیات امام [عسکری] به ابو محمد مراجعه می‌کرده، باید به او رجوع کند. بعد هم کنیزهای خود را تحویل وی داد.

وقتی امام عسکری علیه السلام در گذشت، برادر ایشان، جعفر، سخن گفت و برای خود ادعای امامت کرد و وجهی را برای معتمد فرستاد که آوازه‌اش پیچید؛ اما معتمد توجهی به وی نکرد.

وزیر معتمد به جعفر گفت: متوکل و دیگران در پی نابودی راز برادرت بودند؛ اما برایشان ممکن نشد. پس، تو هر چه در توان داری، پیروان او را جذب کن.

وقتی جعفر به اهدافش دست نیافت، در باره کنیزان برادرش سعایت کرد و گفت: در میان این کنیزها، کنیز بارداری وجود دارد که اگر بچه‌اش را به دنیا بیاورد، دولت شما با دست او از بین می‌رود.

معتمد به دنبال عثمان بن سعید فرستاد و به او دستور داد که کنیزها را به خانه قاضی یا کسانی ببرد تا آنها کنیزها را بررسی و اعلام کنند که بچه‌دار نیستند. عثمان آنها را تحویل قاضی داد و قاضی، آنان را به مدت یک سال

در چنین فضایی، طبیعی است که اصول پنهانکاری در مورد هویت مادر امام مهدی علیه السلام و چگونگی ولادت ایشان، مورد توجه جدی قرار گیرد و در نتیجه، گزارش دقیقی در این باره در اختیار ما نباشد. اکنون با توجه به این مقدمه به نقل و نقد گزارش‌هایی که در باره مادر امام مهدی علیه السلام در منابع روایی و تاریخی آمده، می‌پردازیم:

یک. نام‌های مادر امام علیه السلام

مادر بزرگوار امام مهدی علیه السلام با نام‌های نرجس،^۱ سوسن،^۲ صیقل^۳ (/ صقیل)،^۴ ریحانه،^۵ مریم،^۶ حکیمه^۷ و ملیکه یاد شده است^۸ که نرجس، مشهورترین آنهاست

« نزد خود نگاه داشت و بعد از آن که چیزی به دست نیاورد، آنها را به عثمان برگرداند. پسر مورد نظر، شش سال - گفته‌اند: پنج سال، و بلکه چهار سال - پیش متولد شده بود و پدرش او را به شیعیان خود نشان داده و معرفی کرده و گفته بود که این، همان پسر مورد نظر است. وقتی عثمان بن سعید، کنیزها را تحویل گرفت، مادر امام زمان علیه السلام هم در میان آنها بود و آنها را به بغداد برد (المقتع فی الإمامة، عبید الله بن عبد الله اسدآبادی: ص ۱۴۶). گفتنی است که این جریان، سبب طولانی شدن زمان و کم‌رنگ شدن حساسیت دستگاه حاکم شد. به نظر می‌رسد که این اقدام، عامدانه و برای حفاظت از مادر امام مهدی علیه السلام صورت گرفته باشد (ر.ک: کمال الدین: ص ۴۷۴ ح ۲۵ و دلایل الإمامة: ص ۴۲۴).

۱. در تاریخ قم، «نرگس» آمده است. (ر.ک: ص ۱۷۰ ح ۳۰۸-۳۱۰ و ص ۱۷۲ ح ۳۱۲ و ۳۱۴ و ص ۱۷۴ ح ۳۱۵ و ۳۱۷ و کمال الدین: ص ۴۲۴ ح ۱ و ص ۴۲۶ ح ۲ و ص ۴۳۲ ح ۱۲ و الغیبة، طوسی: ص ۲۳۹ ح ۲۰۷ و مجموعة نفیسة (تاریخ الأئمة): ص ۶۲ و ۴۴ (تاریخ موالید الأئمة) و دلایل الإمامة: ص ۴۹۹ ح ۴۹۰ و إعلام الوری: ج ۲ ص ۲۱۵ و روضة الواعظین: ص ۲۹۲).
۲. ر.ک: ص ۱۷۲ ح ۳۱۲ و ص ۱۷۴ ح ۳۱۵ و الغیبة، طوسی: ص ۲۳۵ ح ۲۰۴ و مجموعة نفیسة (تاریخ الأئمة): ص ۲۶ و (تاریخ موالید الأئمة): ص ۴۴ و روضة الواعظین: ص ۲۹۲.
۳. مجموعة نفیسة (تاریخ موالید الأئمة): ص ۴۴، روضة الواعظین: ص ۲۹۲.
۴. ر.ک: ص ۱۷۰ ح ۳۱۱-۳۱۵ و ص ۳۴۱ ح ۴۲۶ و همین دانش‌نامه: ج ۵ ص ۳۰ ح ۷۷۸ و ص ۵۱ ح ۷۸۸ و کمال الدین: ص ۴۷۴ ح ۲۵ و الغیبة، طوسی: ص ۲۷۲ ح ۲۳۷ و دلایل الإمامة: ص ۴۲۴.
۵. ر.ک: ص ۱۷۴ ح ۳۱۵ و روضة الواعظین: ص ۲۹۲.
۶. ر.ک: ص ۱۷۲ ح ۳۱۴.
۷. ر.ک: ص ۱۷۲ ح ۳۱۲ و ۳۱۳ و ص ۱۷۴ ح ۳۱۶ و مجموعة نفیسة (تاریخ الأئمة): ص ۲۶.
۸. ر.ک: ص ۱۷۴ ح ۳۱۷ و ص ۱۷۸ ح ۳۲۳. برخی منابع اهل سنت، نام مادر ایشان را «خمت» ذکر کرده‌اند (وفیات الأعیان: ج ۴ ص ۷۶)؛ ولی در منابع شیعی، پشتوانه‌ای برای آن یافت نشد.

و در متون متعددی گزارش شده است. بسیاری از این الفاظ می‌توانند ناظر به القابی باشند که ایشان به افتخار زادن امام مهدی علیه السلام بدان متصف شده است، نه آن که دقیقاً مطابق اصطلاح، «اسم» باشند (یعنی همه آنها «اسم» مصطلح نیستند).

صیقل یا صقیل، وصفی است که به سبب وجود نور امام مهدی علیه السلام در وجود او یا به سبب درخشندگی و نورانی بودن چهره، بدان متصف شده است.

ملیکه نیز می‌تواند وصفی باشد که بر اساس این که ملک‌زاده رومی بوده، بدو داده شده است. در برخی از گزارش‌ها، ملیکه نام او قبل از اسارت شمرده شده است^۱ که در صورت پذیرش این گزارش‌ها باید گفت: ملیکه ترجمه عربی نام اصلی او بوده است؛ چون ملیکه واژه‌ای عربی است، در حالی که خاندان او به زبان رومی سخن می‌گفته‌اند. این نام، همچنین می‌تواند مُعَرَّب نام رومی «ملیکا» باشد.

حکیمه نیز اشاره به کمال ذکاوت و عقل و درایت است و بانوان صاحب شخصیت و دارای عقل و رأی و نظر و کرامت را عقیده و حکیمه می‌نامند.

سوسن، ریحانه و مریم، از نام‌هایی هستند که به وصف خاصی اشاره ندارند و می‌توانند نام اصلی تلقی شوند، چنان که هر سه و همچنین نرجس، نام گل هستند. این متون اگر اشاره به نام دیگر نرجس خاتون داشته باشند، مقبول‌اند و گرنه با متون قبل، معارض خواهند بود.

گفتنی است با وجود آن که مطابق با رسم اعراب، مردان و زنان معمولاً کنیه نیز داشته‌اند، اما کنیه خاصی برای نرجس ذکر نشده و تنها در برخی متون، وی با وصف «أُمّ القائم» توصیف گردیده، که بیش از آن که اشاره به کنیه باشد، ناظر به توصیف ایشان به عنوان مادر امام مهدی علیه السلام است.

۱. ر.ک: ص ۱۷۸ ح ۲۲۳. در دلائل الإمامة (ص ۴۹۲ ح ۴۸۸) آمده است: من ملیکه، دختر یسوعان بن قیصر پادشاه روم هستم و مادرم از اولاد حواریان است و نسبم به وصی عیسی مسیح، شمعون، می‌رسد.

دو. نیاکان مادر امام علیه السلام

خبر دقیق، مستند و قابل اعتمادی از نیاکان مادر امام مهدی علیه السلام در دست نیست و اکثر قریب به اتفاق متونی که به مادر ایشان اشاره کرده‌اند، وی را کنیز شمرده‌اند، چه متونی که او را کنیز حکیمه خاتون معرفی کرده‌اند و چه متونی که به اسیر رومی بودنش اشاره دارند. توصیف امام مهدی علیه السلام به «ابن خیرة الإمام»^۱ و یا «ابن سیدة الإمام»^۲ به صراحت، بر کنیز بودن نرجس دلالت دارد و شکی در کنیز بودن او باقی نمی‌گذارد.

تنها متن مخالف، گزارشی از شهید اول در کتاب الدروس است، که در آن، پس از نقل قول مشهور در باره نام نرجس عبارت: «وَقِيلَ: مَرِيْمُ بِنْتُ زَيْدِ الْعَلَوِيَّةِ»^۳ آمده و مادر امام مهدی علیه السلام مریم نامیده و سید علوی دانسته شده است. طبیعی است که چنین شخصیتی نمی‌تواند کنیز باشد.

روشن است که این گزارش ضعیف - که نقل کننده آن نیز آن را تأیید ننموده و با لفظ «قیل» از آن یاد کرده است - نمی‌تواند در مقابل گزارش‌های فراوانی قرار گیرد که وی را کنیز شمرده‌اند.

به گفته محدث بحرانی، علامه مجلسی در باره این متن گفته است:

إِنَّ الْقَوْلَ بِكُونِهَا مَرِيْمُ بِنْتُ زَيْدِ الْعَلَوِيَّةِ فِي نَهَائَةِ الضَّعْفِ.^۴

ادعای این که او، مریم دختر زید علوی است، در نهایت ضعف است.

از سوی دیگر، کنیز بودن مادر امام مهدی علیه السلام امری پذیرفتنی است، چنان که مادر برخی دیگر از امامان نیز کنیز بوده‌اند.

اما این که نرجس، قبل از ازدواج با امام عسکری علیه السلام، کنیز عمه ایشان بوده یا نه،

۱. ر.ک: ص ۱۷۴ ح ۳۱۸ و ص ۱۷۶ ح ۳۱۹ و ح ۳۲۱.

۲. ر.ک: ص ۱۵۴ ح ۳۰۲ و ص ۲۱۴ ح ۳۳۹.

۳. ر.ک: ص ۱۷۲ ح ۳۱۴.

۴. الحدائق الناضرة، ج ۱۷ ص ۴۴۰.

مطلبی دیگر و قابل بررسی است . در برخی از متون، وی کنیز حکیمه، عمه امام عسکری علیه السلام، خوانده شده است.

در نقلی از حکیمه آمده است:

كَانَتْ لِي جَارِيَةً يُقَالُ لَهَا: نَرْجِسُ.^۱

کنیزی داشتم که به او نرجس می‌گفتند.

در گزارش مشابه دیگر آمده است:

إِنَّهُ كَانَتْ عِنْدِي صَبِيَّةً يُقَالُ لَهَا: نَرْجِسُ، وَكُنْتُ أَرْبِيهَا مِنْ بَيْنِ الْجَوَارِي، وَ لَا يَلِي تَرْبِيَّتَهَا غَيْرِي.^۲

دختری به نام نرگس نزد من بود که از میان کنیزان، تربیت او را به عهده گرفته بودم و کس دیگری تربیت او را به عهده نداشت.

گزارش دیگر، این گونه است:

رُويَ أَنَّ بَعْضَ أَخَوَاتِ أَبِي الْحَسَنِ علیه السلام كَانَتْ لَهَا جَارِيَةٌ رَبَّتَهَا تُسَمَّى نَرْجِسَ.^۳

روایت شده که یکی از خواهران امام هادی علیه السلام، کنیزی به نام نرگس داشت که او را تحت نظر خود پرورده بود.

نویسنده کتاب عیون المعجزات نیز آورده است:

قَرَأْتُ فِي كُتُبِ كَثِيرَةٍ بِرَوَايَاتٍ كَثِيرَةٍ صَحِيحَةٍ أَنَّهُ كَانَ لِحَكِيمَةَ بِنْتِ أَبِي جَعْفَرٍ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ علیه السلام جَارِيَةً وُلِدَتْ فِي بَيْتِهَا وَ رَبَّتَهَا وَ كَانَتْ تُسَمَّى نَرْجِسَ.^۴

در کتاب‌های بسیار، روایات زیاد صحیح‌السندی را خواندم که حکیمه دختر امام جواد علیه السلام کنیزی داشت که در خانه او (حکیمه) زاده و بزرگ شده و او را نرجس نام‌گذاری کرده بود.

۱. ر.ک: ص ۲۳۴ ح ۳۴۵.

۲. ر.ک: ص ۲۴۸ ح ۳۴۸.

۳. ر.ک: ص ۱۷۸ ح ۳۲۲.

۴. عیون المعجزات: ص ۱۲۷، نیز، ر.ک: همین دانش‌نامه ص ۱۷۹ پانویشت ح ۳۲۲.

همچنین علامه مجلسی نیز به نقل از بعضی مؤلفات اصحاب آورده است:

قال أبو محمد علیه السلام: دَخَلْتُ عَلَى عَمَّاتِي فَزَأَيْتُ جَارِيَةً مِنْ جَوَارِيهِنَّ قَدْ زُيِّنَتْ تُسَمَّى

نُرْجِسَ.^۱

امام حسن عسکری علیه السلام فرمود: بر عمه‌هایم وارد شدم و یکی از کنیزان آنها را - که نرگس نامیده می‌شد - آراسته دیدم.

در باره این مجموعه از گزارش‌ها می‌گوییم:

۱. این مجموعه در مقایسه با آرای دیگر، از استواری بیشتری برخوردار است. در عین حال، متون آن در حدی نیستند که اعتماد کامل انسان را موجب شوند و اسناد هیچ یک از آنها تمام نیست تا بتوان بر مبنای وثوق سندی، بدان معترف شد.
۲. این متون با گزارش دیگری که ملیکه را اسیر رومی خریداری شده توسط امام هادی علیه السلام می‌شمارند، منافات دارند.

آیا مادر امام علیه السلام، نواده پادشاه روم بوده است؟

گزارش مفصلی به نقل از بشر بن سلیمان برده‌فروش، جریان ملیکه دختر یسوعا و نوه قیصر روم را بیان کرده است. این گزارش اثبات می‌کند که امام مهدی علیه السلام علاوه بر شرافت نسبی از جانب پدر، از طرف مادر نیز شرافت داشته و نسب او را به پادشاه روم و جناب شمعون (وصی حضرت عیسی علیه السلام) می‌رساند.^۲ بیان شرافت نسبی از جانب مادر در گزارش شهربانو، مادر امام زین العابدین علیه السلام، نیز مشاهده می‌شود.

در باره این گزارش، نکاتی را می‌توان مطرح کرد:

۱. این گزارش در مصادر کهن شیعی همچون: کمال الدین، الغیبه طوسی و دلائل الإمامة نقل شده که حاکی از شهرت آن در سده چهارم و پنجم هجری و نقل آن در کتاب‌های نسبتاً مشهور مدرسه حدیثی قم و بغداد است. این، بیانگر آن است

۱. بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۲۴. نیز، ر.ک: الهدایة الکبری: ص ۳۵۴.

۲. ر.ک: ص ۱۷۸ ح ۳۲۳.

که این گزارش در آن دوره، متنی مقبول شمرده می‌شده است.

۲. طریق شیخ صدوق با سه واسطه به محمد بن بحر شیبانی می‌رسد. در طریق دیگر، مؤلف کتاب دلائل الإمامة با یک واسطه و شیخ طوسی با دو واسطه آن را از محمد بن بحر شیبانی گزارش کرده‌اند.^۱

۳. با وجود آن که شیخ صدوق می‌توانسته این متن را بدون واسطه و یا با یک واسطه از محمد بن بحر شیبانی نقل کند؛ ولی آن را با سه واسطه نقل کرده است، در حالی که شیخ طوسی - که دو طبقه از شیخ صدوق متأخر است - آن را با دو واسطه نقل نموده و این تفاوت، بسیار عجیب است.

شاید دوری جغرافیایی محمد بن بحر شیبانی از سرزمین ری و شهرهای مشهور حدیثی، موجب وجود این واسطه‌ها در سند باشد.

۴. همه افراد موجود در سند بجز محمد بن بحر (راوی اول)، مجهول یا مهمل هستند که نشانه ضعف رجالی آنها و در نتیجه ضعف این سند است.

۵. محمد بن بحر شیبانی (راوی اول) نیز به غلو متهم شده و در کتاب‌های رجالی، مورد بحث قرار گرفته است. برآیند حاصل از تحقیقات رجالی، توثیق و اعتبار او را اثبات نمی‌کند.^۲ او فردی پرروایت و از معاریف حدیثی هم نیست.

۱. سند کمال الدین (ص ۴۱۷ ح ۱) این گونه است: حدَّثنا محمد بن علی بن حاتم النوفلی، قال: حدَّثنا أبو العباس أحمد بن عیسی الوشاء البغدادی، قال: حدَّثنا أحمد بن طاهر القمی، قال: حدَّثنا أبو الحسین محمد بن بحر الشیبانی.

سند شیخ طوسی در الغیبة (ص ۲۰۸ ح ۱۷۸) چنین است: أخبرنی جماعة عن أبي المفضل الشیبانی عن أبي الحسین محمد بن بحر بن سهل الشیبانی الرهنی قال: قال بشر بن سلیمان النخاس.

و در کتاب دلائل الإمامة (ص ۴۸۹ ح ۴۸۸) هم بدین صورت آمده: حدَّثنا أبو المفضل محمد بن عبد الله بن المطلب الشیبانی سنة خمس و ثمانین و ثلاثمائة، قال: حدَّثنا أبو الحسین محمد بن بحر الرهنی الشیبانی، قال: وردت كربلاء سنة ست و ثمانین و مائتین.

۲. ابوالحسین، محمد بن بحر رهنی شیبانی (درگذشته پیش از سال ۳۲۰)، اهل نرماشیر کرمان و مؤلف کتابهای متعدد مانند: البدع، التقوی، الاتباع، الفرق بین الآل و العتره و ... است. دو تن از رجال شناسان کهن شیعه، یعنی غضائری (رجال ابن غضائری: ص ۹۸ ش ۱۴۷) و کشی (رجال الکشی: ج ۱ ص ۳۶۳)، او را عالی خوانده‌اند و

۶. بشر بن سلیمان، راوی اصلی واقعه، نیز مجهول است.

۷. با توجه به مطالب گفته شده، سند این روایت معتبر و مورد وثوق و اعتماد نیست؛ ولی دلیلی بر انکار آن نیز وجود ندارد.

۸. برخی این شبهه را مطرح کرده‌اند که: در سال‌های جوانی امام عسکری علیه السلام، جنگی فراگیر بین مسلمانان و رومیان رخ نداده است که منجر به اسیر شدن آنان و بویژه نوه پادشاه روم گردد.^۱

این اشکال وارد نیست؛ زیرا در بین سال‌های ۲۴۵ - ۲۵۴، جنگ‌ها و درگیری‌های متفاوتی بین مسلمانان و رومیان گزارش شده است. در کتاب‌های الکامل فی التاریخ و تاریخ ابن خلدون نیز این گزارش‌ها به چشم می‌آیند.^۲ دو درگیری مهم در سال‌های ۲۴۹ و ۲۵۳ هجری، از جمله رخدادهایی اند که می‌توانند زمینه‌ساز موضوع اسارت شماری از رومیان باشند.

گفتنی است ظاهر گزارش موجود در کمال الدین نوشته شیخ صدوق و الغیبه تألیف شیخ طوسی، آن است که نرجس خاتون، ناشناس از قصر فرار کرده و خود را

۱. شیخ طوسی نیز او را منهم به غلو و تفویض دانسته (الفهرست: ص ۳۹۰، ش ۵۹۹، الرجال: ص ۴۴۷ ش ۶۳۵۶) و نجاشی درباره او گفته: «برخی از همکشیان ما می‌گویند: او متمایل به غلو بود، اما حدیثش تقریباً سالم است»، اما خود در منشأ این قول تردید کرده است (الفهرست، نجاشی: ج ۲ ص ۳۰۳ ش ۱۰۴۵). اما شیخ صدوق، در کتاب علل الشرائع (ص ۲۱۱) تعبیر «رضی الله عنه» را برای او به کار برده که نشان از گونه‌ای مقبولیت نسبی نزد وی دارد. نکته تأمل برانگیز، نقل اندک محدثان از محمد بن بحر با وجود تألیفات فراوان - حدود پانصد کتاب (الفهرست، طوسی: ص ۳۹۰، شماره ۵۹۹) - منسوب به اوست. برای نمونه شیخ صدوق در کتابهای فراوان خود، روایاتی انگشت شمار از او نقل کرده که محتوای همین گزارشها هم چندان مقبول و متعارف نمی‌نماید (کتاب من لا یحضره الفقیه: ج ۳ ص ۱۰۶ ح ۳۴۲۶ و ص ۱۰۸ ح ۳۴۲۷، کمال الدین: ص ۳۵۲ ح ۵۰ و ص ۴۵۴ ح ۱۲). در دیگر کتابهای حدیثی نیز وضعیت همین گونه است. از این رو و بر پایه مجموع قرینه‌ها، نمی‌توان به گزارشهای محمد بن بحر رهنی، اعتماد کرد.

۱. تاریخ سیاسی عصر غیبت امام دوازدهم، جاسم محمد حسین، ترجمه محمد تقی آیه اللهی: ص ۱۱۵.
 ۲. ر.ک: تاریخ ابن خلدون: ج ۳ ص ۳۴۷ (حوادث سال ۲۴۵ و ۲۴۶)، تاریخ الیعقوبی: ج ۲ ص ۴۹۶ (حوادث سال ۲۴۹) و ص ۵۰۱ (حوادث سال ۲۵۳)، المنتظم: ج ۱۲ ص ۸ (حوادث سال ۲۴۸).

در معرض اسیر شدن قرار داده و در حالی که هیچ کس از راز او با خبر نبوده، همانند یک شهروند عادی رومی، اسیر شده است.

۹. پرداخت داستان‌گونه و عدم همگونی با شیوه متون حدیثی، موجب کاهش اعتماد بر این متن می‌گردد.

۱۰. نتیجه آن است که گزارش شاهزاده رومی، ضعیف است و نمی‌تواند مبنای پذیرش قرار گیرد؛ ولی دلیلی بر مجعول بودن آن نیز وجود ندارد.^۱

۱۱. در متن مربوط به اسیر رومی آمده است که امام هادی (عج) پس از خرید کنیز، او را در اختیار حکیمه قرار داد تا مسائل و معارف و آداب شرعی را بدو بیاموزد. این جا سؤالی مطرح می‌شود که: آیا می‌توان گزارش‌های مربوط به «جاریه حکیمه» را بر این معنا حمل کرد و بین دو گروه از گزارش‌ها جمع نمود؟^۲

پاسخ، آن است که این جمع، صحیح نیست؛ زیرا:

الف. در برخی گزارش‌ها تصریح شده که او در خانه حکیمه متولد شده است. بنا بر این نمی‌تواند کنیزی رومی دانسته شود که صرفاً برای آموزش احکام شرعی به خانه حکیمه آمده است.

ب. در تمام این متون، تصریح شده است که امام عسکری (عج) از دیدن و یافتن او در خانه عمه خویش متعجب شده و سپس حکیمه با گرفتن اجازه از امام هادی (عج) آن بانو را به خانه امام فرستاده است، در حالی که طبق گزارش کنیز رومی خریداری شده توسط امام هادی (عج)، این مطالب توجیهی نخواهد داشت.

۱. حدیث ضعیف، متنی است که صلاحیت لازم را جهت مبنا قرار گرفتن برای حکم و باور ندارد، حتی اگر علم به عدم جعل آن داشته باشیم. در مقابل، حدیث مجعول، متنی است که با دلایل قطعی، به ساخته شدن آن توسط افراد ناآگاه و یا مغرض، حکم می‌گردد.

۲. کمال الدین: ص ۴۲۷ پانویشت ۱.

۱۲. روشن است که کنیز عادی و معمولی بودن نرجس و یا نوه پادشاه روم بودن وی، تأثیری در کرامت و بزرگواری او نخواهد داشت؛ زیرا تمامی شرافت نرجس، در آن است که مادر امام مهدی علیه السلام است. این ویژگی - که با هیچ دیگری قابل مقایسه نیست - موجب شد که حکیمه خاتون - که دختر امام، خواهر امام و عمه امام بوده است - نیز او را احترام کند و حتی پای او را ببوسد.^۱

الفصل الثاني

وِلَايَةُ الْإِمَامِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي تَالِبٍ

١ / ٢

نَائِجٌ مِنْ وِلَايَتِهِ

٣٢٥ . الكافي : وَوُلِدَ لِلنُّصَبِ مِنْ شَعْبَانَ سَنَةَ خَمْسٍ وَخَمْسِينَ وَمِئَتَيْنِ .

٣٢٦ . الغيبة للطوسي : أَخْبَرَنِي ابْنُ أَبِي جَيْدٍ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ الْوَلِيدِ ، عَنْ الصَّفَّارِ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ الْقُمِيِّ ، عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الْمُطَهَّرِيِّ ، عَنْ حَكِيمَةَ بِنْتِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ الرِّضَا عليه السلام ، قَالَتْ : بَعَثَ إِلَيَّ أَبُو مُحَمَّدٍ عليه السلام سَنَةَ خَمْسٍ وَخَمْسِينَ وَمِئَتَيْنِ فِي النُّصَبِ مِنْ شَعْبَانَ ، وَقَالَ :

يَا عَمَّةُ ، اجْعَلِي اللَّيْلَةَ إِفْطَارِكِ عِنْدِي ، فَإِنَّ اللَّهَ تعالى سَيَسُرُّكَ بِوَلِيِّهِ وَحُجَّتِهِ عَلَيَّ خَلْقِهِ ، خَلِيفَتِي مِنْ بَعْدِي .

٣٢٧ . كمال الدين : حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ عِصَامٍ عليه السلام ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَعْقُوبَ الْكَلِينِيِّ ، قَالَ : حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ ، قَالَ : وَوُلِدَ الصَّاحِبُ عليه السلام لِلنُّصَبِ مِنْ شَعْبَانَ ، سَنَةَ خَمْسٍ وَخَمْسِينَ وَمِئَتَيْنِ .

٣٢٨ . الإرشاد : كَانَ الْإِمَامُ بَعْدَ أَبِي مُحَمَّدٍ عليه السلام ، ابْنَةُ الْمُسَمَّى بِاسْمِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه وآله ، ... وَكَانَ

فصل دوم

ولادت امام مهدی علیه السلام

۱ / ۲

تایخ تولد امام علیه السلام

۳۲۵. الکافی: او (مهدی) علیه السلام نیمه شعبان سال ۲۵۵ متولد شد.^۱

۳۲۶. الغیبه، طوسی - به نقل از حکیمه، دختر امام جواد علیه السلام - : ابو محمد (امام عسکری علیه السلام) نیمه شعبان سال ۲۵۵، در پی من فرستاد و فرمود: «ای عمه! امشب، افطارت را نزد من قرار بده [و در خانه ما باش] که خدای تعالی تو را با [تولد] ولی و حجّتش بر خلقش خوش حال می کند. او جانشینم پس از من است».^۲

۳۲۷. کمال الدین - به نقل از علی بن محمد - : صاحب الزمان علیه السلام نیمه شعبان سال ۲۵۵ متولد شد.^۳

۳۲۸. الإرشاد: امام پس از امام عسکری علیه السلام، پسر اوست که همان پیامبر خداست... و تولدش، شب نیمه شعبان سال ۲۵۵ است. مادرش، کنیز فرزندی به نام نرگس

۱. الکافی: ج ۱ ص ۵۱۴، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۲ ح ۱.

۲. الغیبه، طوسی: ص ۲۳۴ ح ۲۰۴، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۱۷ ح ۲۵. برای دیدن همه حدیث، ر.ک: همین دانش نامه: ص ۲۲۲ ح ۳۴۲.

۳. کمال الدین: ص ۴۳۰ ح ۴، إعلام الوری: ج ۲ ص ۲۱۴، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۴ ح ۵.

مَوْلَدُهُ (ع) لَيْلَةَ النُّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ، سَنَةَ خَمْسٍ وَخَمْسِينَ وَمِئَتَيْنِ. وَأُمُّهُ أُمُّ وَكَيْدٍ يُقَالُ لَهَا: نَرَجِسُ، وَكَانَ سِنُّهُ عِنْدَ وَفَاةِ أَبِي مُحَمَّدٍ خَمْسَ سِنِينَ.

٣٢٩. مجموعة نفيسة (تاج المواليد): وَوَلَدَ [الإمام المَهْدِيُّ (ع)] بِسُرٍّ مَنْ رَأَى، لَيْلَةَ النُّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ، قَبْلَ طُلُوعِ الْفَجْرِ، سَنَةَ ٢٥٥ خَمْسٍ وَخَمْسِينَ وَمِئَتَيْنِ مِنَ الْهَجْرَةِ، قَدْ آتَاهُ اللَّهُ سُبْحَانَهُ فِي حَالِ الطُّفُولِيَّةِ وَالصَّبَا الْحِكْمَةَ وَفَصَلَ الْخِطَابِ، كَمَا آتَاهُمَا يَحْيَى صَبِيًّا، وَجَعَلَهُ إِمَامًا وَهُوَ طِفْلٌ قَدْ أَتَى عَلَيْهِ خَمْسَ سِنِينَ.

٣٣٠. روضة الواعظين: كَانَ مَوْلَدُهُ [أبي الإمام المَهْدِيُّ (ع)] يَوْمَ الْجُمُعَةِ، النُّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ سَنَةَ خَمْسٍ وَخَمْسِينَ وَمِئَتَيْنِ، وَكَانَ سِنُّهُ عِنْدَ وَفَاةِ أَبِيهِ خَمْسَ سِنِينَ....

وَرُوِيَ أَنَّهُ وُلِدَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ، لِثَمَانِ لَيَالٍ خَلَوْنَ مِنْ شَعْبَانَ، سَنَةَ سَبْعٍ وَخَمْسِينَ وَمِئَتَيْنِ، قَبْلَ وَفَاةِ أَبِيهِ بِسِتِّينَ وَسَبْعَةَ أَشْهُرٍ، وَالْأَوَّلُ هُوَ الْمُعْتَمَدُ.

٣٣١. الدروس: الإمام المَهْدِيُّ (ع) الْحُجَّةُ صَاحِبُ الزَّمَانِ... عَجَّلَ اللَّهُ فَرَجَهُ، وَوَلَدَ بِسُرٍّ مَنْ رَأَى، الْجُمُعَةَ لَيْلًا - وَقِيلَ: ضُحَى - خَامِسَ عَشَرَ شَعْبَانَ سَنَةَ خَمْسٍ وَخَمْسِينَ وَمِئَتَيْنِ.

٣٣٢. بحار الأنوار: أَقُولُ: عَيَّنَ الشَّيْخُ فِي الْمِصْبَاحِينَ، وَالسَّيِّدُ ابْنُ طَاوُوسٍ فِي كِتَابِ الْإِقْبَالِ^٢ وَسَائِرُ مُؤَلِّفِي كُتُبِ الدَّعَوَاتِ، وَوَلَدَتْهُ (ع) فِي النُّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ، وَقَالَ فِي الْفُصُولِ الْمَهْمَةِ^٣: وَوَلَدَ (ع) بِسُرٍّ مَنْ رَأَى؛ لَيْلَةَ النُّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ سَنَةَ

١. في المصدر «خمس»، والتصويب من بحار الأنوار.

٢. الإقبال: ج ٣ ص ٣٢٧.

٣. الفصول المهمة: ص ٢٨٨.

بود و امام زمان هنگام وفات پدرش امام عسکری، پنج ساله بود.^۱

۳۲۹. مجموعه نفیسة (تاج الموالید): امام مهدی علیه السلام در سامرا، شب نیمه شعبان سال ۲۵۵ هجری، پیش از سپیده صبح متولد شد. خداوند، حکمت و سخن فیصله دهنده و آخر را همان گونه که به یحیی در خردسالی داد، به امام مهدی علیه السلام نیز در کودکی و خردسالی عطا کرد و در پنج سالگی وی را امام قرار داد.^۲

۳۳۰. روضة الواعظین: تولد او (امام مهدی علیه السلام) روز جمعه، نیمه شعبان سال ۲۵۵ بود و هنگام وفات پدرش، پنج ساله بود.^۳

و نقل شده تولدش روز جمعه هشتم شعبان ۲۵۷، دو سال و هفت ماه قبل از وفات پدرش بوده است ولی قول اول مورد اعتماد است.

۳۳۱. الدروس: امام مهدی، حجت صاحب زمان - که خدا فرجش را پیش اندازد - شب جمعه، و گفته شده صبح جمعه، پانزدهم شعبان سال ۲۵۵ به دنیا آمد.^۴

۳۳۲. بحار الأنوار: می‌گوییم: شیخ طوسی در هر دو مصباحش^۵ و سید ابن طاووس در الإقبال، و دیگر مؤلفان کتاب‌های ادعیه، تولد امام علیه السلام را در نیمه شعبان نوشته‌اند و

۱. الإبرشاد: ج ۲ ص ۳۳۹، كشف الغمة: ج ۳ ص ۲۳۶، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۲۳ ح ۳۶.

۲. مجموعه نفیسة (تاج الموالید): ص ۶۱.

۳. روضة الواعظین: ص ۲۹۲.

۴. الدروس: ج ۲ ص ۱۶، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۲۸.

۵. شیخ طوسی دو کتاب به نام مصباح المتعهد دارد که یکی از آنها خلاصه مصباح المسجد کبیر است (ر.ک):

الذریعة: ج ۲۱ ص ۱۱۸).

خَمْسٍ وَخَمْسِينَ وَمِئَتَيْنِ .

٣٣٣ . الفصول المختارة : قَالَ الشَّيْخُ أَيَّدَهُ اللهُ : وَلَمَّا تُوفِّيَ أَبُو مُحَمَّدٍ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ ع ، افْتَرَقَ أَصْحَابُهُ بَعْدَهُ - عَلِيٌّ مَا حَكَاهُ أَبُو مُحَمَّدٍ الْحَسَنُ بْنُ مُوسَى النَّوْبَخْتِيُّ ع - أَرْبَعِ عَشْرَةَ فِرْقَةً .

فَقَالَ الْجُمْهُورُ مِنْهُمْ بِإِمَامَةِ ابْنِهِ الْقَائِمِ الْمُنْتَظَرِ ع ، وَأَثْبَتُوا وِلَادَتَهُ ، وَصَحَّحُوا النَّصَّ عَلَيْهِ ، وَقَالُوا : هُوَ سَمِيُّ رَسُولِ اللهِ ص وَمَهْدِيُّ الْأَنَامِ ، وَاعْتَقَدُوا أَنَّ لَهُ غَيْبَتَيْنِ ، إِحْدَاهُمَا أَطْوَلُ مِنَ الْأُخْرَى ، فَالْأُولَى مِنْهُمَا هِيَ الْقُصْرَى ، وَلَهُ فِيهَا الْأَبْوَابُ وَالسُّفْرَاءُ ، وَرَوَوْا عَنْ جَمَاعَةٍ مِنْ شُيُوخِهِمْ وَثِقَاتِهِمْ أَنَّ أَبَا مُحَمَّدٍ الْحَسَنَ ع أَظْهَرَهُ لَهُمْ ، وَأَرَاهُمْ شَخْصَةً ، وَاخْتَلَفُوا فِي سِنِّهِ عِنْدَ وَفَاةِ أَبِيهِ ، فَقَالَ كَثِيرٌ مِنْهُمْ : كَانَ سِنُّهُ إِذْ ذَاكَ خَمْسَ سِنِينَ ؛ لِأَنَّ أَبَاهُ تُوفِّيَ سَنَةَ سِتِّينَ وَمِئَتَيْنِ ، وَكَانَ مَوْلِدُ الْقَائِمِ سَنَةَ خَمْسٍ وَخَمْسِينَ وَمِئَتَيْنِ ، وَقَالَ بَعْضُهُمْ : بَلْ كَانَ مَوْلِدُهُ سَنَةَ اثْنَتَيْنِ وَخَمْسِينَ وَمِئَتَيْنِ ، وَكَانَ سِنُّهُ عِنْدَ وَفَاةِ أَبِيهِ ثَمَانِ سِنِينَ .

وقالوا: إِنَّ أَبَاهُ لَمْ يَمُتْ حَتَّى أَكْمَلَ اللهُ عَقْلَهُ ، وَعَلَّمَهُ الْحِكْمَةَ وَقَصَلَ الْخِطَابَ ، وَأَبَانَهُ مِنْ سَائِرِ الْخَلْقِ بِهَذِهِ الصِّفَةِ ، إِذْ كَانَ خَاتِمَ الْحُجَجِ ، وَوَصِيَّ الْأَوْصِيَاءِ ، وَقَائِمَ الزَّمَانِ ، وَاحْتَجَّجُوا فِي جَوَازِ ذَلِكَ بِدَلِيلِ الْعَقْلِ ، مِنْ حَيْثُ ارْتَفَعَتْ إِحَالَتُهُ وَدَخَلَ تَحْتَ الْقُدْرَةِ ، وَبِقَوْلِهِ تَعَالَى فِي قِصَّةِ عِيسَى ع : ﴿ وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ ﴾^١ وَفِي قِصَّةِ يَحْيَى : ﴿ وَءَاتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا ﴾^٢ .

١ . آل عمران : ٤٦ .

٢ . مريم : ١٢ .

شیخ حرّ عاملی در الفصول المهمّة نوشته است: در سامرا، نیمه شعبان سال ۲۵۵ متولّد شد.^۱

۳۳۳. الفصول المختارة - به نقل از شیخ [طوسی] - که خدا تأییدش کند - می گوید: بنا به گزارش ابو محمد حسن بن موسی نوبختی، هنگامی که امام ابو محمد حسن عسکری علیه السلام در گذشت، یاران امام چهارده دسته شدند.

عموم آنان معتقد به امامت فرزندش قائم منتظر علیه السلام شدند و ولادتش را ثابت و نص بر او را [در احادیث امامان پیشین و پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم] درست دانستند و گفتند: او همان پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم و مهدی مردم است و بر این باور بودند که او دو غیبت دارد که یکی از دیگری طولانی تر است و غیبت اول، کوتاه تر است، و در این غیبت کوتاه، باب‌ها^۲ و سفیرانی دارد؛ و از جماعتی از استادان و معتمدان خود نقل کردند که امام حسن عسکری علیه السلام، امام زمان را به آنان نمایانده و وجود شریفش را به آنان نشان داده است، و در سنّ او به هنگام وفات پدرش اختلاف کردند و بسیاری از آنان گفتند: سنّ او در آن زمان، پنج سال بوده است، زیرا پدرش در سال ۲۶۰ [قمری] وفات کرد و تولّد قائم هم در سال ۲۵۵ بوده است، و برخی از آنان گفتند: بلکه تولّد او، سال ۲۵۲ و سنّ هنگام وفات پدرش، هشت سال بوده است.

و گفتند: پدرش وفات نکرد تا آن که خداوند، عقل او را کامل کرد و حکمت و سخن فیصله دهنده و آخر را به او عطا و او را با این ویژگی از دیگر مردمان متمایز کرد؛ چرا که او آخرین حجّت، وصی اوصیا و قائم زمان بود و برای امکان چنین امری، به دلیل عقل - که چنین امری را محال نمی داند و آن را تحت قدرت خدا [ممکن] می داند -، و نیز سخن خداوند متعال در داستان عیسی علیه السلام: ﴿و در گهواره با مردم سخن می گفت﴾ و در داستان یحیی: ﴿و در کودکی به او حکمت دادیم﴾ استدلال کردند.^۳

۱. بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۲۸.

۲. باب را می توان به «مسئولان دفتر» امروزی تشبیه کرد.

۳. الفصول المختارة: ص ۳۱۸، بحار الأنوار: ج ۲۷ ص ۲۰.

٢ / ٢

خِفاءُ وِلاَدَتِهِ

٣٣٤. كمال الدين : بهذا الإسناد^١ ، قَالَ : قَالَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ سَيِّدُ الْعَابِدِينَ ع :

الْقَائِمُ مِنَّا تَخْفَى وِلاَدَتُهُ عَلَى النَّاسِ حَتَّى يَقُولُوا : لَمْ يُولَدْ بَعْدُ ، لِيَخْرُجَ حِينَ يَخْرُجُ وَلَيْسَ لِأَحَدٍ فِي عُنُقِهِ بَيْعَةٌ .

٣٣٥. كمال الدين : حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ الشَّيْبَانِيُّ ع ، قَالَ : حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرِ

الْكُوفِيِّ ، قَالَ : حَدَّثَنَا سَهْلُ بْنُ زِيَادِ الْأَدْمِيِّ ، قَالَ : حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَظِيمِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ

الْحَسَنِيِّ ع ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ مُوسَى بْنِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ

الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ ع ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ آبَائِهِ ، عَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ ع ... ثُمَّ

قَالَ ع :

إِنَّ الْقَائِمَ مِنَّا إِذَا قَامَ لَمْ يَكُنْ لِأَحَدٍ فِي عُنُقِهِ بَيْعَةٌ ، فَلِذَلِكَ تَخْفَى وِلاَدَتُهُ ، وَيَغِيبُ

شَخْصُهُ .^٢

٣٣٦. الغيبة للنعماني : حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ هَمَّامٍ ، قَالَ : حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ مَالِكٍ ، قَالَ :

حَدَّثَنَا عَبَّادُ بْنُ يَعْقُوبَ ، عَنْ يَحْيَى بْنِ يَعْلَى ، عَنْ أَبِي مَرْيَمَ الْأَنْصَارِيِّ ، عَنْ

عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَطَاءٍ ، قَالَ : قُلْتُ لِأَبِي جَعْفَرٍ الْبَاقِرِ ع : أَخْبِرْنِي عَنِ الْقَائِمِ ع فَقَالَ :

١. أي : علي بن أحمد الدقاق ومحمد بن أحمد الشيباني رضي الله عنهما ، قال : حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ

الْكُوفِيِّ ، عَنْ مُوسَى بْنِ عِمْرَانَ النَّخَعِيِّ ، عَنْ عَمِّهِ الْحُسَيْنِ بْنِ يَزِيدَ ، عَنْ حَمْزَةَ بْنِ حَمْرَانَ ، عَنْ أَبِيهِ حَمْرَانَ بْنِ أَعِينٍ ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جَبْرِ .

٢. وقال الصدوق في آخره : « حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ مُوسَى ع ، قَالَ : حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرِ الْكُوفِيِّ ، عَنْ

عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُوسَى الرَّوْيَانِيِّ ، عَنْ عَبْدِ الْعَظِيمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْحَسَنِيِّ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ عَلِيِّ الرَّضَا ، عَنْ أَبِيهِ ،

عَنْ آبَائِهِ ، عَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ ع بِهَذَا الْحَدِيثِ مِثْلَهُ سِوَاءِ »

۲ / ۲

ولادت پنهانی

۳۳۴. کمال الدین - به نقل از امام زین العابدین علیه السلام - : ولادت قائم ما، چنان بر مردم پنهان می ماند که می گویند: هنوز متولد نشده است، و این برای آن است که بدون داشتن بیعتی بر گردنش، قیام کند.^۱

۳۳۵. کمال الدین - به نقل از عبد العظیم بن عبد الله حسنی، از امام جواد علیه السلام، از پدرانش علیهم السلام - : امام علی علیه السلام فرمود: «قائم ما هنگامی که قیام می کند، بیعت کسی را به گردن ندارد و برای همین است که ولادتش پنهان و خودش غایب می شود».^۲

۳۳۶. الغیبة، نعمانی - به نقل از عبد الله بن عطا - : به امام باقر علیه السلام گفتم: از قائم برایم بگو. فرمود: «به خدا سوگند، من قائم نیستم و نه کسی که به سوی او گردن می کشید، و ولادتش معلوم نمی شود».

گفتم: سیره او چگونه است؟

۱. کمال الدین: ص ۲۲۲ ح ۶ (با سند معتبر)، إعلام الوری: ج ۲ ص ۲۳۱، كشف الغمة: ج ۳ ص ۳۱۲، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۱۳۵ ح ۲.
 ۲. کمال الدین: ص ۳۰۳ ح ۱۴ (با سند معتبر)، إعلام الوری: ج ۲ ص ۲۲۹، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۱۰۹ ح ۱، برای دیدن همه حدیث، ر.ک: همین دانش نامه: ج ۳ ص ۱۶۰ ح ۵۴۹.

وَاللّٰهُ مَا هُوَ اَنَا، وَلَا الَّذِي تَمُدُّونَ اِلَيْهِ اَعْنَاقَكُمْ، وَلَا يُعْرَفُ وِلَادَتُهُ، قُلْتُ: بِمَا يَسِيرُ؟ قَالَ: بِمَا سَارَ بِهِ رَسُولُ اللّٰهِ ص، هَدَرَ^١ مَا قَبْلَهُ وَاسْتَقْبَلَ.

٣٣٧. الكافي: عِدَّةٌ مِنْ اَصْحَابِنَا، عَنْ سَعْدِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ، عَنْ اَيُّوبَ بْنِ نُوْحٍ، قَالَ: قُلْتُ لِاَبِي الْحَسَنِ الرِّضَا ع: اِنِّي اُرْجُو اَنْ تَكُوْنَ صَاحِبَ هَذَا الْاَمْرِ، وَاَنْ يَسُوْقَهُ اللّٰهُ اِلَيْكَ بِغَيْرِ سَيْفٍ، فَقَدْ بُوِيَ لَكَ وَضُرِبَتْ الدَّرَاهِمُ بِاسْمِكَ.

فَقَالَ: مَا مِنَّا اَحَدٌ اَخْتَلَفَتْ اِلَيْهِ الْكُتُبُ، وَاُشِيرَ اِلَيْهِ بِالْاَصَابِعِ، وَسُئِلَ عَنِ الْمَسَائِلِ، وَحُمِلَتْ اِلَيْهِ الْاَمْوَالُ، اِلَّا اِغْتِيلَ اَوْ مَاتَ عَلٰى فِرَاشِهِ، حَتّٰى يَبْعَثَ اللّٰهُ لِهَذَا الْاَمْرِ غُلَامًا مِنَّا، خَفِيَ الْوِلَادَةَ وَالْمَنْشَأَ، غَيْرَ خَفِيَ فِي نَسَبِهِ.

٣٣٨. الغيبة للنعماني: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ اَحْمَدَ، عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ مُوسَى الْعَلَوِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ اَحْمَدَ الْقَلَابِيسِيُّ بِمَكَّةَ سَنَةَ سَبْعٍ وَسِتِّينَ وَمِئَتَيْنِ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْحَسَنِ، عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ عَامِرٍ، عَنْ مُوسَى بْنِ هِلَالٍ، عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عَطَاءِ الْمَكِّيِّ، قَالَ: خَرَجْتُ حَاجًّا مِنْ وَاَسِطٍ^٢، فَدَخَلْتُ عَلٰى اَبِي جَعْفَرٍ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ ع، فَسَأَلَنِي عَنِ النَّاسِ وَالْاَسْعَارِ، فَقُلْتُ: تَرَكْتُ النَّاسَ مَا دَيْنَ اَعْنَاقَهُمْ اِلَيْكَ، لَوْ خَرَجْتَ لَا تَبْعَكَ الْخَلْقُ.

فَقَالَ: يَا بْنَ عَطَاءٍ، قَدْ اَخَذْتَ تَفْرُسُ اُدُنَيْكَ لِلنُّوْكِيِّ، لَا وَاللّٰهِ مَا اَنَا بِصَاحِبِكُمْ، وَلَا يُشَارُ اِلَى رَجُلٍ مِنَّا بِالْاَصَابِعِ، وَيُمَطُّ اِلَيْهِ بِالْحَوَاجِبِ، اِلَّا مَاتَ قَتِيلاً اَوْ حَتَفَ اَنْفِهِ، قُلْتُ: وَمَا حَتَفَ اَنْفِهِ؟ قَالَ: يَمُوتُ بِغَيْظِهِ عَلٰى فِرَاشِهِ، حَتّٰى يَبْعَثَ اللّٰهُ مَنْ لَا يُؤْبَهُ لِوِلَادَتِهِ؟ قُلْتُ: وَمَنْ لَا يُؤْبَهُ لِوِلَادَتِهِ؟ فَقَالَ: اَنْظُرْ مَنْ لَا يَدْرِي النَّاسَ اَنَّهُ وُلْدٌ

١. هَدَرَ: أي أبطل (النهاية: ج ٥ ص ٢٥٠ «هدر»).

٢. مدينة بناها الحجاج، وأما تسميتها فلائها متوسطة بين البصرة والكوفة (معجم البلدان: ج ٥ ص ٣٢٧).

فرمود: «آن گونه که پیامبر خدا صلی الله علیه و آله رفتار کرد. [آیین های نادرست] پیش از خود را باطل و از نو آغاز می کند»^۱.

۳۳۷. الکافی - به نقل از ایوب بن نوح - : به امام رضا علیه السلام گفتم: امیدوارم که تو صاحب این امر (حکومت جهانی) باشی و خداوند، آن را بدون خونریزی به سوی تو بکشانند؛ چرا که برایت بیعت گرفته اند و به نامت سکه زده اند.

فرمود: «هیچ یک از ما نیست جز آن که چون با او نامه نگاری شود و مشهور و انگشت نما گردد و از او مسئله پرسند و خمس و زکات و هدیه به وی دهند، ترور می شود و یا با خون دل در بستر می میرد؛ تا این که خداوند، جوانی از ما را برای این امر (حکومت جهانی) بر می انگیزد که ولادت و زادگاهش پنهان است؛ اما نسب و تبارش پنهان نیست»^۲.

۳۳۸. الغیبة، نعمانی - به نقل از عبد الله بن عطا مکی - : از واسط^۳ به قصد حج بیرون آمدم و بر امام باقر علیه السلام وارد شدم. از من درباره مردم و قیمت ها پرسید. گفتم: مردم را در حالی ترک کردم که گردن هایشان را به سوی تو کشیده اند و اگر قیام کنی، مردم به دنبالت می آیند.

فرمود: «ای پسر عطا! گوش به احمقان سپرده ای. به خدا سوگند، من مسئول [قیام و بسیج] شما نیستم که هیچ یک از مردان ما مورد اشارت قرار نمی گیرد و با دست و ابرو به او اشاره نمی کنند، جز آن که کشته می شود و یا در بستر، جان می دهد».

گفتم: در بستر، جان می دهد، یعنی چه؟

فرمود: «با خون دل و ناراحتی بر بسترش جان می دهد تا آن که خداوند، کسی را بر می انگیزد که به ولادتش توجهی نشود».

گفتم: و چه کسی به ولادتش توجهی نمی شود؟

۱. الغیبة، نعمانی: ص ۱۶۹ ح ۱۰، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۱۳۸ ح ۹.

۲. الکافی: ج ۱ ص ۳۴۱ ح ۲۵ (با سند صحیح) و ص ۳۴۲ ح ۲۶ (با عبارت مشابه)، الغیبة، نعمانی: ص ۱۶۸ ح ۹ (با سند صحیح) و ص ۱۶۷ ح ۷ (با عبارت مشابه)، کمال الدین: ص ۳۷۰ ح ۱ (با سند معتبر) و ص ۳۲۵ ح ۲ (با عبارت مشابه)، إعلام الوری: ج ۲ ص ۲۴۰، کشف الغمّة: ج ۳ ص ۳۱۴، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۳۷ ح ۸.

۳. واسط، شهری است که حجاج بنا نهاد و علت نام گذاری آن این بود که بین بصره و کوفه قرار دارد.

أم لا، فذالك صاحبكم.

٣٣٩. كمال الدين: حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ زِيَادِ بْنِ جَعْفَرِ الْهَمْدَانِيِّ (عج)، قَالَ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ هَاشِمٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي أَحْمَدَ مُحَمَّدِ بْنِ زِيَادِ الْأَزْدِيِّ، سَأَلْتُ سَيِّدِي مُوسَى بْنَ جَعْفَرٍ (عج) - عَنْ صِفَةِ الْقَائِمِ (عج) - فَقَالَ:

ذَلِكَ ابْنُ سَيِّدَةِ الْإِمَاءِ، الَّذِي تَخْفَى عَلَى النَّاسِ وَلَا دَتُّهُ، وَلَا يَجِلُّ لَهُمْ تَسْمِيَّتُهُ، حَتَّى يُظْهِرَهُ اللَّهُ (عج)، فَيَمَلَأَ الْأَرْضَ قِسْطًا وَعَدْلًا، كَمَا مُلِئْتُ جَوْرًا وَظُلْمًا.^١

٣٤٠. كمال الدين: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ الشَّيْبَانِيِّ (عج)، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الْكُوفِيُّ، عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادِ الْأَدَمِيِّ، عَنْ عَبْدِ الْعَظِيمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْحَسَنِيِّ، قَالَ: قُلْتُ لِمُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ مُوسَى (عج): إِنِّي لِأَرْجُو أَنْ تَكُونَ الْقَائِمُ مِنْ أَهْلِ بَيْتِ مُحَمَّدٍ، الَّذِي يَمَلَأُ الْأَرْضَ قِسْطًا وَعَدْلًا كَمَا مُلِئْتُ جَوْرًا وَظُلْمًا؟ فَقَالَ (عج):

يَا أَبَا الْقَاسِمِ: مَا مِنَّا إِلَّا وَهُوَ قَائِمٌ بِأَمْرِ اللَّهِ (عج)، وَهَادٍ إِلَى دِينِ اللَّهِ، وَلَكِنَّ الْقَائِمَ الَّذِي يُظْهِرُهُ اللَّهُ (عج) بِه الْأَرْضَ مِنْ أَهْلِ الْكُفْرِ وَالْجُحُودِ، وَيَمَلؤها عَدْلًا وَقِسْطًا، هُوَ الَّذِي تَخْفَى عَلَى النَّاسِ وَلَا دَتُّهُ، وَيَغِيبُ عَنْهُمْ شَخْصُهُ.

٣٤١. كمال الدين: حَدَّثَنَا الْمُظَفَّرُ بْنُ جَعْفَرِ بْنِ الْمُظَفَّرِ الْعَلَوِيِّ السَّمَرَقَنْدِيِّ (عج)، قَالَ: حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ مَسْعُودٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: حَدَّثَنَا جَبْرِئِيلُ بْنُ أَحْمَدَ، عَنْ مُوسَى بْنِ جَعْفَرِ الْبَغْدَادِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنِي الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ الصَّيْرَفِيِّ، عَنْ حَنَّانِ بْنِ سَدِيرٍ، عَنْ أَبِيهِ سَدِيرِ بْنِ حُكَيْمٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ عَقِيصَا، قَالَ: لَمَّا صَالَحَ الْحَسَنُ بْنُ

١. قال الصدوق في آخره: «قال مصنف هذا الكتاب (عج): لم أسمع هذا الحديث إلا من أحمد بن زياد بن جعفر الهمداني (عج) بهمدان، عند منصرفي من حج بيت الله الحرام، وكان رجلاً ثقة ديناً فاضلاً، رحمة الله عليه ورضوانه.»

فرمود: «بنگر کسی که مردم نمی دانند متولد شده است یا نه، او صاحب شماست»^۱.

۳۳۹. کمال الدین - به نقل از ابو احمد، محمد بن زیاد از دی - : از سرورم موسی بن جعفر علیه السلام در باره ویژگی قائم پرسیدم. فرمود: «او فرزند سرور کنیزان است که ولادتش بر مردم پنهان می ماند و نام بردن او بر ایشان روا نیست تا آن که خدای تعالی او را ظاهر و زمین را از عدل و داد پر می کند، همان گونه که از ستم و بیداد پر شده است»^۲.

۳۴۰. کمال الدین - به نقل از عبد العظیم بن عبد الله حسنی - : به امام جواد علیه السلام گفتم: من امید دارم که تو قائم از اهل بیت محمد باشی؛ کسی که زمین را از عدل و داد پر می کند، همان گونه که از ستم و بیداد پر شده است!

فرمود: «ای ابو القاسم! هیچ یک از ما نیست جز آن که به امر خدای تعالی قیام می کند و به دین خدا ره می نماید؛ قائمی که خداوند تعالی به دست او زمین را از کافران و منکران پاک می کند و از عدل و داد پر می سازد، کسی است که ولادتش بر مردم پنهان می ماند و خودش از آنان غایب می شود»^۳.

۳۴۱. کمال الدین - به نقل از ابو سعید عقیصا - : هنگامی که امام حسن مجتبی علیه السلام با معاویه بن ابی سفیان مصالحه کرد، مردم بر او وارد شدند و برخی او را بر بیعتش با معاویه سرزنش کردند. امام علیه السلام فرمود: «وای بر شما! نمی دانید که چه کردم؟! به خدا سوگند، آنچه کردم، برای پیروانم بهتر از همه چیزهایی است که خورشید بر آن می تابد....»

۱. الفیفة، نعمانی: ص ۱۶۸ ح ۸، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۳۶ ح ۷.

۲. کمال الدین: ص ۲۶۸ ح ۶ (با سند معتبر)، کفایة الأثر: ص ۲۶۶، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۱۵۰ ح ۲.

۳. کمال الدین: ص ۲۷۷ ح ۲ (با سند معتبر)، الاحتجاج: ج ۲ ص ۴۸۱، إعلام الوری: ج ۲ ص ۲۴۲، کفایة الأثر:

ص ۲۷۷، بحار الأنوار: ج ۵۲ ص ۲۸۳ ح ۱۰.

عَلِيٍّ عليه السلام مُعَاوِيَةَ بْنَ أَبِي سُفْيَانَ دَخَلَ عَلَيْهِ النَّاسُ ، فَلَامَهُ بَعْضُهُمْ عَلَى بَيْعَتِهِ ، فَقَالَ عليه السلام :
 وَيَحْكُمُ ، مَا تَدْرُونَ مَا عَمِلْتُ ؟ وَاللَّهِ ، الَّذِي عَمِلْتُ خَيْرٌ لِشِيعَتِي مِمَّا طَلَعَتْ عَلَيْهِ
 الشَّمْسُ أَوْ غَرَبَتْ ... أَمَا عَلِمْتُمْ أَنَّهُ مَا مِنَّا أَحَدٌ إِلَّا وَيَقَعُ فِي عُنُقِهِ بَيْعَةٌ لِبَطَاغِيَةِ زَمَانِهِ ،
 إِلَّا الْقَائِمُ الَّذِي يُصَلِّي رُوحُ اللَّهِ عِيسَى بْنُ مَرْيَمَ عليه السلام خَلْفَهُ ، فَإِنَّ اللَّهَ عليه السلام يَخْفِي وِلَادَتَهُ ،
 وَيُغَيِّبُ شَخْصَهُ ؛ لِئَلَّا يَكُونَ لِأَحَدٍ فِي عُنُقِهِ بَيْعَةٌ إِذَا خَرَجَ .

آیا نمی دانید که هیچ یک از ما نیست جز آن که بیعتی با طاغوت زمانه اش به گردش است، جز قائمی که روح خدا، عیسی بن مریم، پشت سرش نماز می گزارد. خداوند تعالی ولادتش را پنهان می دارد و خودش را غایب می سازد تا هنگام قیام، بیعت کسی را به گردن نداشته باشد.^۱

۱. کمال الدین: ص ۳۱۵ ح ۲، الاحتجاج: ج ۲ ص ۶۷، کفایة الأثر: ص ۲۲۴، إعلام الوری: ج ۲ ص ۲۲۹، کشف الغمّة: ج ۳ ص ۳۱۱، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۱۳۲ ح ۱، نیز، برای دیدن همه حدیث، ر.ک: همین دانش نامه: ج ۳ ص ۱۰۴ ح ۵۰۷.

پژوهشی دربارهٔ زمان و مکان ولادت امام مهدی علیه السلام

بررسی دقیق اسناد و گزارش‌های مربوط به زمان و مکان ولادت امام مهدی علیه السلام نشان می‌دهد که ایشان در شب یا روز جمعه نیمه شعبان سال ۲۵۵ هجری قمری مطابق با ۱۲ مرداد ۲۴۸ هجری شمسی و ۲۹ جولای سال ۸۶۹ میلادی، در شهر سامرا تولد یافته است.

سال ولادت

بیشتر منابع کهن و معتبر، تولد امام مهدی علیه السلام را در سال ۲۵۵ ذکر کرده‌اند^۱ و فضل بن شاذان با سند صحیح، این تاریخ را گزارش کرده است.^۲ مصادف بودن نیمه شعبان ۲۵۵ با روز جمعه در تقویم‌های تطبیقی نیز نظر مشهور را تأیید می‌کند. در مقابل رأی مشهور، برخی از عالمان شیعه بر اساس برخی روایات نظری دیگر دارند. شیخ طوسی علیه السلام در کتاب الغیبة پس از نقل گزارش‌هایی که بر تولد امام مهدی علیه السلام در سال ۲۵۵ دلالت دارند،^۳ خود بر این باور است که روایات صحیح بر تولد ایشان در سال ۲۵۶ دلالت می‌کنند.^۴

علامه شوشتري نیز پس از نقل گزارش‌های مختلف، نظر شیخ طوسی را انتخاب

---

۱. ر.ک: ص ۲۰۴ ح ۳۲۵-۳۲۳، الإقبال: ج ۳ ص ۳۲۷، کتذ الفوائد: ج ۲ ص ۱۱۴، دلائل الإمامة: ص ۵۰۱ ح ۴۹۰ و مجموعه نفیة (تاریخ الموالید): ص ۱۲۷.
۲. إثبات الهداة: ج ۷ ص ۱۳۹ ش ۶۸۳ (به نقل از کتاب إثبات الرجعة).
۳. ر.ک: ص ۲۲۲ ح ۳۴۲ و ص ۲۲۶ ح ۳۴۳.
۴. الغیبة، طوسی: ص ۴۱۹، نیز، ر.ک: همین دانش‌نامه: ص ۲۸۸ ح ۳۷۶.

کرده، می‌گوید:

فالأظهر هو القول الثاني (سنة ست) لكون رواياته خمسة بخلاف الأوّل (سنة خمس) فليس فيه إلا خبران: خبر حكيمة و خبر محمد بن علي العباسي عن الفضل و ترجيح النوري الأوّل بأنّ خبر الفضل صحيح غير صحيح لعدم وصول غيبة الفضل إلينا بإسناد و إنّما نقل عن خطّ مجهول و القدماء لا يجيزون العمل بمثله.^۱ روشن‌ترین دیدگاه، نظریهٔ تولّد در سال ۲۵۶ است؛ زیرا روایت‌های آن پنج تاست و روایات تولّد در سال ۲۵۵، فقط دو خبر است: یکی خبر حکیمه و دیگری خبر محمد بن علی عباسی از فضل. و ترجیح محدّث نوری - که تولّد در سال ۲۵۵ را از آن رو پذیرفته که خبر فضل، صحیح است -، قابل پذیرش نیست؛ زیرا کتاب الغيبة تألیف فضل با سند به ما نرسیده است و تنها از نوشته‌ای ناشناخته نقل شده است و قدما عمل بر چنین نقلی را روانمی‌دارند.

علامه مجلسی علیه السلام پس از نقل تاریخ ۲۵۵ از الکافی و تاریخ ۲۵۶ از کتاب کمال الدین و الغيبة شیخ طوسی می‌نویسد:

و ربّما يجمع بينه و بين ما ورد من خمس و خمسين... [بحمل] إحداهما على الشمسيّة و الأخرى على القمرية.^۲

شاید بتوان میان سال ۲۵۵ و ۲۵۶ این چنین جمع کرد که یکی بر سال شمسی و دیگری بر سال قمری حمل گردد.

علامه شوشتری در نقد این نظریه به حق گفته است:

و هو وهم فإنّه مع عدم تعارف الشمسيّة في الكتب العربيّة و لاسيّما في الشرعيّة يكون التفاوت بينهما أكثر من ستّ سنين لا سنة.^۳

این جمع، توهمی بیش نیست؛ زیرا اولاً سال شمسی در آثار عربی متداول نیست و

۱. کتاب رساله فی تواریخ النبی و الاکل: ص ۲۴ (چاپ شده در پایان کتاب قاموس الرجال: ج ۱۲).

۲. بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۴ ح ۴.

۳. قاموس الرجال: ج ۱۲ (کتاب رساله فی تواریخ النبی و الاکل: ص ۲۴).

ثانیاً تفاوت سال شمسی و قمری، حدود شش سال می‌شود نه یک سال.

این نکته را نیز می‌توان بدین نقد افزود که نصوص گزارش‌کننده سال ۲۵۵، به ماه قمری تصریح کرده‌اند و نمی‌توان گفت که راوی، سال را شمسی و ماه را قمری گزارش کرده است. بنا بر این، امکان جمع بین این دو گزارش وجود ندارد.

به نظر می‌رسد آنچه از میان این دو نقل، قابل ترجیح است، رأی مشهور میان بزرگان شیعه یعنی سال ۲۵۵ قمری است؛ چرا که بزرگان شیعه در قرون اولیه چون: کلینی، صدوق، مفید و کراجکی نیز همان را پذیرفته‌اند و چنان که شیخ مفید فرموده، اکثر امامیه به این رأی عقیده دارند.

فقال الجمهور منهم بإمامة ابنه القائم المنتظر... و اختلفوا في سنة عند وفاة أبيه
فقال كثير منهم كان سنة إذ ذاك خمس سنين؛ لأنَّ أباه توفى سنة ستين و ميتين و
كان مولد القائم سنة خمس و خمسين و ميتين.^۱

جمهور امامیه به امامت فرزند او یعنی قائم منتظر عقیده دارند... و در سن ایشان به هنگام وفات پدرش اختلاف کرده‌اند. بسیاری از شیعیان بر این عقیده‌اند که سن او پنج سال بوده؛ زیرا پدرش در سال ۲۶۰ قمری وفات کرد و تولد قائم در سال ۲۵۵ بوده است.

گفتنی است که گزارش‌های دیگری نیز در باره تاریخ تولد امام عصر علیه السلام وجود دارد، مانند: سال‌های ۲۵۴، ۲۵۷، ۲۵۸، ۲ و ۵۲۵۲ که هیچ یک از این گزارش‌ها معتبر نیستند.

۱. الفصول المختارة: ص ۳۱۸.

۲. ر.ک: ص ۳۱۶ ح ۴۰۰ مجموعه نفیسة (مسار الشیعة): ص ۷۳.

۳. ر.ک: ص ۲۰۶ ح ۳۳۰ و ص ۲۴۸ ح ۳۴۸.

۴. مجموعه نفیسة (تاریخ الأئمة): ص ۱۵، كشف الغمة: ج ۳ ص ۲۲۷؛ مطالب السؤل: ج ۲ ص ۱۵۲، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۲۳ ح ۲۵.

۵. ر.ک: ص ۲۰۸ ح ۲۳۳.

محل ولادت

با توجه به اقامت اجباری امام عسکری علیه السلام در سامرا^۱ طبعاً فرزند ایشان یعنی امام مهدی علیه السلام در آن شهر متولد شده است و روایات و تواریخ مشهور شیعی نیز همین معنا را تأیید کرده‌اند.^۲

۱. شهر سامرا یا سُرْمَن رَأَى، در سی فرسخی بغداد قرار دارد. از شهرهای کهن عراق است که در طول تاریخ، چندین بار آباد و خراب شده است. این شهر بر ساحل شرقی دجله بنا شده است. معتصم عباسی در سال ۲۲۱ آن را احیا و آباد کرد و پایتخت را از بغداد بدان جا منتقل کرد و متوکل عباسی نیز بر آبادانی آن افزود. سامرا، مرکز تجمع سربازان و مأموران حکومتی و همانند یک پادگان بزرگ بوده است. گفته‌اند: چون سربازان او - که بیشتر ترک بودند - مزاحم مردم بغداد می‌گشتند، او سامرا را ساخت و سربازان را بدان جا منتقل کرد. نوع شهرسازی و برج و بارو و حتی مسجد و منارهٔ بزرگ آن، محیط نظامی را بر ذهن انسان متبادر می‌سازد. مسجد و برج آن از بزرگ‌ترین و بلندترین نمونه‌ها در سرزمین‌های اسلامی بود. خلفای عباسی از معتصم تا معتصم عباسی، سامرا را پایتخت خویش قرار دادند و سرانجام، معتصم (م ۲۷۹ ق) پایتخت را به بغداد برگرداند و در زمان معتضد به طور کلی بغداد، مرکز خلافت شد. محله‌ای از این شهر با نام عسکر المعتصم شناخته می‌شد. امام هادی علیه السلام و امام عسکری علیه السلام در این محله سکونت داشتند و بدین مناسبت این دو امام، به «عسکرین» لقب یافتند. امام هادی در سال ۲۲۳ ق، به دستور متوکل به این شهر نظامی منتقل (تبعید) شد تا زیر نظر عوامل حکومتی قرار داشته باشد؛ زیرا اگر چه افراد غیر نظامی و مردمان عادی نیز در این شهر سکونت داشتند، ولی جو غالب در این شهر برگرفته از فرهنگ، روحیه و خلق و خوی نظامیانی بود که شهر برای آنان بنا شده بود. محل سکونت دو امام شیعه علیه السلام در همین مکانی بوده است که اکنون حرم آنان نامیده می‌شود. پس از انتقال پایتخت به بغداد، سامرا رو به خرابی نهاد و چیزی از شهر باقی نماند. تنها مرقد امام هادی علیه السلام و امام عسکری علیه السلام موجب شهرت شهر بود. حرم این دو امام، در زمان آل بویه بنا شد و گسترش یافت. ر.ک: معجم البلدان: ج ۳ ص ۱۷۳، الأنساب، سمعانی: ج ۳ ص ۲۰۲، تاریخ الطبری: ج ۹ ص ۱۶۳، الکامل فی التاریخ: ج ۴ ص ۵۶۶، البداية و النهاية: ج ۱۱ ص ۶۵، تاریخ یعقوبی: ج ۲ ص ۴۸۴، أعيان الشيعة: ج ۸ ص ۴۱۶، تاریخ الغيبة الصغرى: ج ۱ ص ۵۵.
۲. ر.ک: ص ۲۰۶ ح ۳۲۹ و ۳۳۱ و ۳۳۲.

٣ / ٢

قِصَّةُ وَوَلَايَةِ

٣٢٢ . الغيبة للطوسي : أَخْبَرَنِي ابْنُ أَبِي جَبْدٍ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ الْوَلِيدِ ، عَنِ الصَّفَّارِ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ الْقُمِّيِّ ، عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الْمُطَهَّرِيِّ ، عَنْ حَكِيمَةَ بِنْتِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ الرِّضَا ، قَالَتْ : بَعَثَ إِلَيَّ أَبُو مُحَمَّدٍ عليه السلام سَنَةَ خَمْسٍ وَخَمْسِينَ وَمِئَتَيْنِ فِي النُّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ ، وَقَالَ :

يَا عَمَّةُ ، اجْعَلِي اللَّيْلَةَ إِفْطَارِكِ عِنْدِي ، فَإِنَّ اللَّهَ عز وجل سَيَسُرُّكَ بِوَلِيِّهِ وَحُجَّتِهِ عَلَيَّ خَلْقِهِ خَلِيفَتِي مِنْ بَعْدِي .

قَالَتْ حَكِيمَةُ : فَتَدَاخَلَنِي لِذَلِكَ سُرُورٌ شَدِيدٌ ، وَأَخَذْتُ ثِيَابِي عَلَيَّ ، وَخَرَجْتُ مِنْ سَاعَتِي حَتَّى انْتَهَيْتُ إِلَى أَبِي مُحَمَّدٍ عليه السلام ، وَهُوَ جَالِسٌ فِي صَحْنِ دَارِهِ ، وَجَوَارِيهِ حَوْلَهُ ، فَقُلْتُ : جُعِلْتُ فِدَاكَ يَا سَيِّدِي ! الْخَلْفُ مِمَّنْ هُوَ ؟ قَالَ : مِنْ سَوْسَنَ ، فَأَدْرْتُ طَرْفِي فِيهِنَّ فَلَمْ أَرِ جَارِيَةً عَلَيْهَا أَثَرٌ غَيْرَ سَوْسَنَ .

قَالَتْ حَكِيمَةُ : فَلَمَّا أَنْ صَلَّى الْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ الْآخِرَةَ ، أَتَيْتُ بِالْمَائِدَةِ ، فَأَفْطَرْتُ أَنَا وَسَوْسَنُ وَبَايْتُهَا^١ فِي بَيْتٍ وَاحِدٍ ، فَغَفَوْتُ غَفْوَةً ثُمَّ اسْتَيْقَظْتُ ، فَلَمْ أَزَلْ مُفَكَّرَةً فِيمَا وَعَدَنِي أَبُو مُحَمَّدٍ عليه السلام مِنْ أَمْرِ وَلِيِّ اللَّهِ عليه السلام ، فَقُمْتُ قَبْلَ الْوَقْتِ الَّذِي كُنْتُ أَقُومُ فِي كُلِّ لَيْلَةٍ لِلصَّلَاةِ ، فَصَلَّيْتُ صَلَاةَ اللَّيْلِ حَتَّى بَلَغْتُ إِلَى الْوَتْرِ ، فَوَثَبْتُ سَوْسَنُ فَرِغَةً ، وَخَرَجْتُ ، وَأَسْبَغَتِ الْوُضُوءَ ، ثُمَّ عَادَتْ فَصَلَّتْ صَلَاةَ اللَّيْلِ وَبَلَغَتْ إِلَى الْوَتْرِ ، فَوَقَعَ فِي قَلْبِي أَنَّ الْفَجَرَ (قَدْ) قَرُبَ ، فَقُمْتُ لِأَنْظُرَ ، فَإِذَا بِالْفَجْرِ الْأَوَّلِ قَدْ طَلَعَ ، فَتَدَاخَلَ

١ . يَبْيَضُّ : يَتَأَمَّرُ (مجمع البحرين : ج ١ ص ٢٠٦ «بيت»).

۳ / ۲

ماجرای ولادت امام علیه السلام

۳۴۲. الغیبة، طوسی - به نقل از حکیمه، دختر امام جواد علیه السلام - : ابو محمد (امام عسکری علیه السلام) نیمه شعبان سال ۲۵۵ در پی من فرستاد و فرمود: «ای عمه! امشب، افطارت را نزد من باش که خدای تعالی تو را با [تولد] ولی و حجّتش بر خلقش خوش حال می کند. او جانشینم پس از من است».

از این خبر، خوش حالی فراوانی به من دست داد. بلافاصله لباس به تن کردم و همان لحظه بیرون آمدم و خود را به ابو محمد (امام عسکری) رساندم. او در حیاط خانه اش نشسته بود و کنیزانش گرد او بودند. گفتم: فدایت شوم، سرور من! جانشین تو از کدام یک از این کنیزان متولد می شود؟

فرمود: «از سوسن».

میان آنها چشم چرخاندم و جز سوسن، کنیز دیگری که اثر بارداری بر او باشد، ندیدم.

پس از نماز مغرب و عشا، سفره گستردم و با سوسن غذا خوردم و با هم در یک اتاق خوابیدیم. من به خوابی کوتاه فرو رفتم و سپس بیدار شدم و همواره در اندیشه و عده ابو محمد (امام عسکری) در باره تولد ولی خدا بودم. از این رو، پیش از وقتی که هر شب برای نماز شب بر می خاستم، بلند شدم و نماز شب را خواندم تا به نماز وتر رسیدم که سوسن ناگهان با بی تابگی برخاست و بیرون رفت و وضویی کامل گرفت و چون باز گشت، نماز شب را خواند و به نماز وتر که رسید، به دلم افتاد که سپیده در رسیده است. برخاستم و نگریستم. دیدم فجر اول بر آمده است و به دلم شک افتاد که عده ابو محمد (امام عسکری) چه شد، که از اتاقش، به من ندا داد: «شک مکن، که همین الآن تولد ولی خدا را می بینی، ان شاء الله تعالی».

قَلْبِي الشُّكُّ مِنْ وَعْدِ أَبِي مُحَمَّدٍ ع، فَنَادَانِي مِنْ حُجْرَتِي: لَا تَشْكِي، وَكَأَنَّكَ بِالْأَمْرِ السَّاعَةَ قَدْ رَأَيْتَهُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى.

قَالَتْ حَكِيمَةٌ: فَاسْتَحْيَيْتُ مِنْ أَبِي مُحَمَّدٍ ع، وَمِمَّا وَقَعَ فِي قَلْبِي، وَرَجَعْتُ إِلَى الْبَيْتِ وَأَنَا خَجِلَةٌ، فَإِذَا هِيَ قَدْ قَطَعَتِ الصَّلَاةَ وَخَرَجَتْ فِرْعَةً، فَلَقَيْتُهَا عَلَى بَابِ الْبَيْتِ فَقُلْتُ: يَا أَبِي أَنْتِ (وَأُمِّي) هَلْ تُحْسِنِينَ شَيْئاً؟ قَالَتْ: نَعَمْ يَا عَمَّةُ! إِنِّي لَأَجِدُ أَمراً شَدِيداً، قُلْتُ: لَا خَوْفَ عَلَيْكَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى، وَأَخَذْتُ وَسَادَةً فَأَلْقَيْتُهَا فِي وَسْطِ الْبَيْتِ، وَأَجْلَسْتُهَا عَلَيْهَا وَجَلَسْتُ مِنْهَا حَيْثُ تَقَعُدُ الْمَرْأَةُ مِنَ الْمَرْأَةِ لِلْوِلَادَةِ، فَقَبَضَتْ عَلَى كَفِّي وَغَمَزَتْ غَمَزَةً شَدِيدَةً، ثُمَّ أَنْتِ أَنْتِ، وَتَشَهَّدْتُ وَنَظَرْتُ تَحْتَهَا، فَإِذَا أَنَا بِوَلِيِّ اللَّهِ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ مُتَلَقِيًا الْأَرْضَ بِمَسَاجِدِهِ^١. فَأَخَذْتُ بِكَتِفِيهِ فَأَجْلَسْتُهُ فِي حِجْرِي، فَإِذَا هُوَ نَظِيفٌ مَفْرُوعٌ مِنْهُ.

فَنَادَانِي أَبُو مُحَمَّدٍ ع: يَا عَمَّةُ هَلُمِّي فَأَتِينِي بِابْنِي، فَأَتَيْتُهُ بِهِ، فَتَنَاوَلَهُ، وَأَخْرَجَ لِسَانَهُ فَمَسَحَهُ عَلَى عَيْنَيْهِ فَفَتَحَهَا، ثُمَّ أَدْخَلَهُ فِي فِيهِ فَحَنَكَهُ، ثُمَّ (أَدْخَلَهُ) فِي أُذُنَيْهِ وَأَجْلَسَهُ فِي رَاحَتِي الْيُسْرَى، فَاسْتَوَى وَوَلِيَّ اللَّهِ جَالِساً، فَمَسَحَ يَدَهُ عَلَى رَأْسِهِ وَقَالَ لَهُ: يَا بُنَيَّ انْطِقْ بِقُدْرَةِ اللَّهِ، فَاسْتَعَاذَ وَوَلِيَّ اللَّهِ ع مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ وَاسْتَفْتَحَ:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ: «وَنُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضِعُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ * وَنَمَكِّنَ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَنُرِي فِرْعَوْنَ وَهَمَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُمْ مَا كَانُوا يَحْذَرُونَ» وَصَلَّى عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ع، وَعَلَى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ وَالْأئِمَّةِ ع وَوَاحِدًا

١. الغمز: الغصير والكبس باليد (النهاية: ج ٣ ص ٢٨٥ «غمز»).

٢. المساجد: هي مواضع السجود من الإنسان: الجبهة والأنف والركبتان واليدان والرجلان (مجمع البحرين: ج ٢ ص ٨١٧ «سجد»).

من از ابو محمد علیه السلام و از آنچه بر دلم گذشت، خجالت کشیدم و خجالت زده به اتاق باز گشتم. ناگهان دیدم که او (سوسن) نماز را قطع کرده و بی تابانه بیرون زده است. او را بر درگاه اتاق دیدم و به او گفتم: پدر و مادرم فدایت باد! آیا چیزی احساس می‌کنی؟

گفت: آری، ای عمّه! من درد شدیدی احساس می‌کنم.

گفتم: نترس که چیزی نیست، إن شاء الله تعالی.

پشتی‌ای برداشتم و آن را میان اتاق نهادم و او را بر آن نشاندم و همان جا و همان گونه که قابله به هنگام زایمان بچه می‌نشیند، در برابر او نشستم. او کف دستم را گرفت و به شدت فشرد و آن گاه ناله‌ای کرد و من حاضر و ناظر بودم که از پایین او ولی خدا - که دروذهای خدا بر او باد - با سجده‌گاه‌هایش به زمین آمد و من هم شانه‌هایش را گرفتم و او را در دامانم نشاندم. پاکیزه بود و همه کارهایش به انجام رسیده بود.

ابو محمد (امام عسکری علیه السلام) مرا صدا زد و فرمود: «ای عمّه! بشتاب و پسر مرا برایم بیاور». او را نزد ایشان بردم. وی را گرفت و زبانش را بیرون آورد و بر دو چشمان او مالید و او چشمانش را گشود. سپس زبانش را در دهانش کرد و کام او را برداشت و همین گونه به گوش‌هایش کرد و آن گاه او را روی کف دست چپش نشانند و ولی خدا صاف نشست. آن گاه دست بر سرش کشید و به او فرمود: «پسر عزیزم! به قدرت خدا سخن بگو».

ولی خدا «اعوذ بالله من الشیطان الرجیم» گفت و چنین آغاز کرد: «به نام خداوند بخشنده مهربان. ما می‌خواهیم که بر مستضعفان زمین، منت نهیم و آنان را امامان و وارثان قرار دهیم و آنان را بر زمین، چیره سازیم و به فرعون و هامان و سپاهیانسان، آنچه را از آن بیم داشتند، نشان دهیم» و بر پیامبر خدا درود فرستاد و نیز بر امیر مؤمنان علیه السلام و یکایک امامان تا پدرش. آن گاه ابو محمد (امام عسکری علیه السلام) او را به من داد و فرمود: «ای عمّه!

وَاحِدًا، حَتَّى انْتَهَى إِلَى أَبِيهِ، فَنَاولَنِيهِ أَبُو مُحَمَّدٍ ع، وَقَالَ: «يَا عَمَّةُ، رُدِّيهِ إِلَيَّ أُمِّي حَتَّى تَقْرَأَ عَلَيْهَا وَلَا تَحْزَنَ وَلا تَعْلَمَ أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ»^١ «فَرَدَدْتُهُ إِلَيَّ أُمِّي وَقَدْ انْفَجَرَ الْفَجْرُ الثَّانِي، فَصَلَّيْتُ الْفَرِيضَةَ وَعَقَّبْتُ^٢ إِلَى أَنْ طَلَعَتِ الشَّمْسُ، ثُمَّ وَدَّعْتُ أَبَا مُحَمَّدٍ ع وَانصَرَفْتُ إِلَى مَنْزِلِي.

فَلَمَّا كَانَ بَعْدَ ثَلَاثِ اشْتَقْتُ إِلَى وَلِيِّ اللَّهِ، فَصِرْتُ إِلَيْهِمْ فَبَدَأْتُ بِالْحُجْرَةِ الَّتِي كَانَتْ سَوَسْنُ فِيهَا، فَلَمْ أَرَ أَثْرًا وَلَا سَمِعْتُ ذِكْرًا فَكْرِهْتُ أَنْ أَسْأَلَ، فَدَخَلْتُ عَلَى أَبِي مُحَمَّدٍ ع فَاسْتَحْيَيْتُ أَنْ أَبْدَأَهُ بِالسُّؤَالِ، فَبَدَأَنِي فَقَالَ:

هُوَ يَا عَمَّةُ فِي كَنْفِ^٣ اللَّهِ وَحِرْزِهِ، وَسِتْرِهِ وَعَظِيمِهِ، حَتَّى يَأْذَنَ اللَّهُ لَهُ، فَإِذَا غَيَّبَ اللَّهُ شَخْصِي وَتَوَفَّانِي، وَرَأَيْتَ شَيْعَتِي قَدْ اخْتَلَفُوا، فَأَخْبِرِي الثَّقَاتِ مِنْهُمْ، وَلا يَكُنْ عِنْدَكَ وَعِنْدَهُمْ مَكْتُومًا، فَإِنَّ وَلِيَّ اللَّهِ يُعَيِّبُهُ اللَّهُ عَن خَلْقِهِ، وَيَحْجُبُهُ عَن عِبَادِهِ، فَلَا يَرَاهُ أَحَدٌ حَتَّى يُقَدِّمَ لَهُ جَبْرَائِيلُ ع فَرَسَهُ «لِيَقْضِيَ أَلَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا»^٤.

٣٤٣. الغيبة للطوسي: أحمد بن علي الرازي، عن محمد بن علي، عن علي بن سميع بن بنان، عن محمد بن علي بن أبي الداري، عن أحمد بن محمد، عن أحمد بن عبد الله، عن أحمد بن روح الأهوازي، عن محمد بن إبراهيم، عن حكيمته بمثل معنى الحديث الأول^٥، إلا أنه قال: قالت: بعث إلي أبو محمد ع ليلة النصف من شهر رمضان سنة خمس وخمسين وميتين قالت: وقلت له: يا بن رسول الله من أمه؟

١. القصص: ١٣.

٢. عقب: أي أقام في مصلاه بعد ما يفرغ من الصلاة (النهاية: ج ٣ ص ٢٦٧ «عقب»).

٣. يضع عليه كنفه: أي يستره، وقيل: يرحمه ويلطف به (النهاية: ج ٤ ص ٢٠٥ «كف»).

٤. الأنفال: ٤٢.

٥. راجع: الحديث الذي ورد قبله (ح ٣٤٢).

او را به مادرش بازگردان تا «چشمش [به او] روشن شود و اندوهگین نشود و بداند که وعده خدا حق است؛ اما بیشتر مردم نمی‌دانند».

من او را به مادرش بازگرداندم. فجر صادق دمیده بود. نماز واجب صبح را گزاردم و تا طلوع خورشید به تعقیبات نماز مشغول بودم. سپس با ابو محمد (امام عسکری علیه السلام) وداع کردم و به منزلم باز گشتم.

سه روز که گذشت، به دیدن ولی خدا مشتاق شدم و به سوی آنان رفتم و ابتدا به اتاقی که سوسن در آن بود، سر زدم. هیچ اثر و صدایی از آنها نبود. خوش نداشتم بپرسم. از این رو بر ابو محمد (امام عسکری علیه السلام) وارد شدم و خجالت کشیدم که ابتدا من از ایشان بپرسم؛ اما ایشان آغاز کرد و فرمود: «ای عمه! او در سایه و پناه خدا و در پس پرده و غیبت اوست تا آن گاه که اجازه ظهورش را بدهد. هنگامی که خداوند، مرا پنهان کرد و جانم را گرفت و دیدی که پیروانم دچار اختلاف شده‌اند، معتمدان آنان را آگاه کن؛ اما [این خبر] باید نزد تو و ایشان پوشیده باشد که خداوند، ولی خود را از خلقش پنهان و او را از دید بندگان ناپیدا می‌نماید و کسی او را نخواهد دید تا آن که جبرئیل علیه السلام اسبش را [برای قیام و ظهور] پیش رویش آورد تا خداوند، کاری را حتماً می‌شود، به انجام رساند».^۱

۳۳۳. الغیبة، طوسی - به نقل از محمد بن ابراهیم، از حکیمه، و مانند حدیث اول^۲ را نقل کرد، جز آن که در آن گفت - : ابو محمد (امام عسکری علیه السلام) نیمه ماه رمضان سال ۲۵۵ در پی من فرستاد و من به او گفتم: ای فرزند پیامبر خدا! مادرش کیست؟ فرمود: «نرگس».

روز سوم [پس از تولد]، اشتیاقم به ولی خدا شدت گرفت و دو باره [برای دیدن آنها] به سویشان باز گشتم و از اتاقی که نرگس در آن بود، شروع کردم. او مانند زنان

۱. الغیبة، طوسی: ص ۲۳۴ ح ۲۰۴. بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۱۷ ح ۲۵.

۲. ر.ک: ح ۳۴۲.

قال: نرجس.

قالت: فلما كان في اليوم الثالث اشتد شوقي إلى ولي الله، فأتيتهم عائدة، فبدأت بالحجرة التي فيها الجارية، فإذا أنا بها جالسة في مجلس المرأة النفساء وعليها أثواب صفر، وهي معصبة الرأس، فسلمت عليها، والتفت إلى جانب البيت، وإذا بمهد عليه أثواب خضر، فعدلت إلى المهد ورفعت عنه الأثواب، فإذا أنا بولي الله نائم على قفاه، غير محزوم ولا مقموط، ففتح عيني و جعل يضحك ويُنَاجيني بإصبعه، فتناولته وأدنيته إلى فمي لأقبله، فشمت منه رائحة ما شمت قط أطيب منها، وناداني أبو محمد عجله: يا عمتي! هل متي فتأي إلي، فتناولته وقال: «يا بُني انطق» وذكر الحديث.

قالت: ثم تناولته منه وهو يقول: يا بُني أستودعك الذي استودعته أم موسى، كن في دعة الله وسيره، وكنفه وجواره.

وقال: «رُدِّيهِ إِلَى أُمِّهِ يَا عَمَّةُ، وَاكْتُمِي حَبْرَ هَذَا الْمَوْلُودِ عَلَيْنَا، وَلَا تُخْبِرِي بِهِ أَحَدًا حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابَ أَجَلَهُ»، فَأَتَيْتُ أُمَّهُ وَوَدَّعْتُهُمْ. وَذَكَرَ الْحَدِيثَ إِلَى آخِرِهِ^١.

٣٣٣. كمال الدين: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ الْوَلِيدِ عجله، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى الْعَطَّارُ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْحُسَيْنُ بْنُ رِزْقِ اللَّهِ، قَالَ: حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الْقَاسِمِ بْنِ حَمَزَةَ بْنِ مُوسَى بْنِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عجله، قَالَ: حَدَّثَنِي حَكِيمَةُ بِنْتُ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ مُوسَى بْنِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عجله، قَالَتْ:

١. وقال في آخره: «أحمد بن علي بن الرازي، عن محمد بن علي، عن حنظلة بن زكريا، قال: حدثني الثقة، عن محمد بن علي بن بلال، عن حكيمه، بمثل ذلك».

تازه زاییده در آن جا نشسته بود و پارچه‌های زردرنگی روی وی قرار داشت و سرش را بسته بود. بر او سلام دادم و به کنار اتاق نگریستم. گاهواره‌ای بود که رویش پارچه‌های سبز قرار داشت. به سوی گاهواره رفتم و پارچه‌ها را از روی او برداشتم. دیدم ولی خدا به پشت خوابیده است. چشمانش را گشود و شروع به خندیدن و سخن گفتن با انگشتش با من کرد. او را برداشتم و به دهانم نزدیک کردم تا او را ببوسم که بویی از او احساس کردم که تاکنون پاکیزه‌تر از آن را حس نکرده بودم. ابو محمد (امام عسکری علیه السلام) صدایم زد: «ای عمّه! پسر را زود برایم بیاور». او را به ایشان دادم و فرمود: «ای پسرکم! سخن بگو»، و حدیث را ذکر کرد.

سپس او را از ایشان گرفتم، در حالی که می‌فرمود: «پسر عزیزم! تو را به کسی می‌سپارم که مادر موسی [او را] به وی سپرد. در امان و پوشش و سایه و پناه خدا باش» و فرمود: «او را به مادرش یا عمّه‌اش باز گردان و خبر تولد این کودک را پوشیده بدار و هیچ کس را از آن باخبر مکن تا مهلت [و اجل من] به پایان رسد».

من نزد مادرش رفتم و با آنان وداع کردم.

و حدیث را تا پایان گزارش کرد.^۱

۳۲۲. کمال الدین: حکیمه دختر امام جواد علیه السلام گفت: ابو محمد [حسن] عسکری علیه السلام مرا به نزد خود فرا خواند و فرمود: «ای عمّه! امشب افطار نزد ما باش که شب نیمه شعبان است و خدای متعال، امشب حجّت خود را که حجّت او در روی زمین است، ظاهر می‌سازد».

گفتم: مادر او کیست؟

فرمود: «نرجس».

گفتم: فدای شما شوم! اثری در او نیست.

۱. الغیبة، طوسی: ص ۲۳۸ ح ۲۰۶، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۱۹ ح ۲۶.

بَعَثَ إِلَيَّ أَبُو مُحَمَّدٍ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ عليه السلام، فَقَالَ: يَا عَمَّةُ، اجْعَلِي إِفْطَارَكَ (هَذِهِ) اللَّيْلَةَ عِنْدَنَا، فَإِنَّهَا لَيْلَةُ النُّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ، فَإِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى سَيُظْهِرُ فِي هَذِهِ اللَّيْلَةِ الْحُجَّةَ، وَهُوَ حُجَّتُهُ فِي أَرْضِهِ.

قَالَتْ: فَقُلْتُ لَهُ: وَمَنْ أُمُّهُ؟ قَالَ لِي: نَرْجِسُ، قُلْتُ لَهُ: جَعَلَنِي اللَّهُ فِدَاكَ، مَا بِهَا أَثَرٌ، فَقَالَ: هُوَ مَا أَقُولُ لَكَ.

قَالَتْ: فَجِئْتُ، فَلَمَّا سَلَّمْتُ وَجَلَسْتُ، جَاءَتْ تَنْزِعُ حُفِّي، وَقَالَتْ لِي: يَا سَيِّدَتِي (وَسَيِّدَةَ أَهْلِي)، كَيْفَ أَمْسَيْتِ؟ فَقُلْتُ: بَلْ أَنْتَ سَيِّدَتِي وَسَيِّدَةُ أَهْلِي، قَالَتْ: فَأَنْكَرْتَ قَوْلِي وَقَالَتْ: مَا هَذَا يَا عَمَّةُ؟ قَالَتْ: فَقُلْتُ لَهَا: يَا بَنِيَّةَ، إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى سَيَهَبُ لَكَ فِي لَيْلَتِكَ هَذِهِ غُلَامًا سَيُدْأُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، قَالَتْ: فَحَجَلْتُ وَاسْتَحَيْتُ.

فَلَمَّا أَنْ فَرَعْتُ مِنْ صَلَاةِ الْعِشَاءِ الْآخِرَةِ، أَفْطَرْتُ وَأَخَذْتُ مَضْجَعِي فَرَقَدْتُ، فَلَمَّا أَنْ كَانَ فِي جَوْفِ اللَّيْلِ قُمْتُ إِلَى الصَّلَاةِ، فَفَرَعْتُ مِنْ صَلَاتِي وَهِيَ نَائِمَةٌ لَيْسَ بِهَا حَادِثٌ، ثُمَّ جَلَسْتُ مُعَقَّبَةً، ثُمَّ اضْطَجَعْتُ، ثُمَّ انْتَبَهْتُ فَرَعَةً وَهِيَ رَاقِدَةٌ، ثُمَّ قَامَتْ فَصَلَّتْ وَنَامَتْ.

قَالَتْ حَكِيمَةٌ: وَخَرَجْتُ أَتَفَقَّدُ الْفَجْرَ فَإِذَا أَنَا بِالْفَجْرِ الْأَوَّلِ كَذَنْبِ السَّرْحَانِ^١ وَهِيَ نَائِمَةٌ، فَدَخَلَنِي الشُّكُوكُ، فَصَاحَ بِي أَبُو مُحَمَّدٍ عليه السلام مِنَ الْمَجْلِسِ، فَقَالَ: لَا تَعْجَلِي يَا عَمَّةُ، فَهَاكِ الْأَمْرَ قَدْ قَرُبَ.

قَالَتْ: فَجَلَسْتُ وَقَرَأْتُ «أَلَمْ السَّجْدَةِ وَيَس» فَبَيْنَمَا أَنَا كَذَلِكَ، إِذْ انْتَبَهْتُ فَرَعَةً، فَوَثَبْتُ إِلَيْهَا فَقُلْتُ: إِسْمُ اللَّهِ عَلَيْكَ، ثُمَّ قُلْتُ لَهَا: أَتُحْسِنُ شَيْئًا؟

١. السَّرْحَان: الذنوب وقيل: الأسد (النهاية: ج ٢ ص ٢٥٨ «سرح»).

فرمود: «همین است که به تو می‌گوییم».

آمدم و چون سلام کردم و نشستم. نرجس آمد که کفش مرا بردارد. گفت: ای بانوی من و بانوی خاندانم! حالتان چه‌طور است؟

گفتم: تو بانوی من و بانوی خاندان من هستی.

از کلام من ناخرسند شد و گفت: ای عمه‌جان! این چه فرمایشی است؟

بدو گفتم: ای دختر جان! خدای متعال، امشب به تو فرزندی عطا می‌فرماید که

در دنیا و آخرت، آقاست.

نرجس خجالت کشید و شرم کرد.

چون از نماز عشا فارغ شدم، افطار کردم و در بستر خود قرار گرفتم و خوابیدم و در دل شب برای ادای نماز برخاستم و آن را به جای آوردم، در حالی که نرجس خوابیده بود و هیچ اتفاقی در وی مشهود نبود. سپس برای تعقیبات نشستم. پس از آن نیز دراز کشیدم و هراسان بیدار شدم؛ ولی او همچنان خواب بود. سپس برخاست و نماز گزارد و خوابید.

بیرون آمدم و در جستجوی فجر به آسمان نگریستم و دیدم فجر اول، دمیده است و او در خواب است. شک بر دلم عارض گردید، که ناگاه ابو محمد (امام عسکری علیه السلام) از محلّ خود فریاد زد: «ای عمه! شتاب مکن که این جا، کار نزدیک شده است!».

نشستم و به قرائت سوره سجده و سوره یس پرداختم. در این اثنا، او هراسان بیدار شد. من به نزد او پریدم و بدو گفتم: خدا نگهدارت باشد! آیا چیزی احساس می‌کنی؟

گفت: ای عمه! آری.

گفتم: خودت را جمع کن و دلت را استوار دار. این همان است که به تو گفتم.

قالت: نَعَمْ يَا عَمَّةُ، فَقُلْتُ لَهَا: اِجْمَعِي نَفْسَكَ، وَاجْمَعِي قَلْبَكَ، فَهَوَ مَا قُلْتُ لَكَ.
 قَالَتْ [حَكِيمَةً]: فَأَخَذَتْنِي فَتْرَةً، وَأَخَذَتْهَا فَتْرَةً، فَاثْبَيْتْ بِحِسِّ سَيِّدِي،
 فَكَشَفْتُ الثُّوبَ عَنْهُ فَإِذَا أَنَا بِهِ ﷺ سَاجِدًا يَتَلَقَّى الْأَرْضَ بِمَسَاجِدِهِ، فَضَمَمْتُهُ إِلَيَّ فَإِذَا
 أَنَا بِهِ نَظِيفٌ مُنْتَظَفٌ.

فَصَاحَ بِي أَبُو مُحَمَّدٍ ﷺ: هَلُمِّي إِلَيَّ ابْنِي يَا عَمَّةُ، فَجِئْتُ بِهِ إِلَيْهِ، فَوَضَعَ يَدَيْهِ تَحْتَ
 الْيَدَيْنِ وَظَهْرِهِ، وَوَضَعَ قَدَمَيْهِ عَلَى صَدْرِهِ، ثُمَّ أَدْلَى لِسَانَهُ فِي فِيهِ، وَأَمَرَ يَدَهُ عَلَى
 عَيْنَيْهِ وَسَمِعِهِ وَمَفَاصِلِهِ، ثُمَّ قَالَ:

تَكَلَّمْ يَا بُنَيَّ، فَقَالَ: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَحَدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا
 رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، ثُمَّ صَلَّى عَلَيَّ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ وَعَلَى الْأَئِمَّةِ ﷺ إِلَى أَنْ وَقَفَ عَلَيَّ أَبِيهِ،
 ثُمَّ أَحْجَمَ. ثُمَّ قَالَ أَبُو مُحَمَّدٍ ﷺ:

يَا عَمَّةُ اذْهَبِي بِهِ إِلَى أُمِّهِ لِئَسْلَمَ عَلَيْهَا وَاثْبِتِي بِهِ، فَذَهَبْتُ بِهِ فَسَلَّمَ عَلَيْهَا وَرَدَدْتُهُ
 فَوَضَعْتُهُ فِي الْمَجْلِسِ.

ثُمَّ قَالَ: يَا عَمَّةُ، إِذَا كَانَ يَوْمُ السَّابِعِ فَائْتِينَا، قَالَتْ حَكِيمَةً: فَلَمَّا أَصْبَحْتُ جِئْتُ
 لِأَسْلَمَ عَلَيَّ أَبِي مُحَمَّدٍ ﷺ، وَكَشَفْتُ السِّتْرَ لِأَتَقَدَّ سَيِّدِي ﷺ فَلَمْ أَرَهُ، فَقُلْتُ: جُعِلْتُ
 فِدَاكَ مَا فَعَلَ سَيِّدِي؟ فَقَالَ: يَا عَمَّةُ اسْتَوَدَعْنَاهُ الَّذِي اسْتَوَدَعْتَهُ أُمُّ مُوسَى ﷺ.

قَالَتْ حَكِيمَةً: فَلَمَّا كَانَ فِي الْيَوْمِ السَّابِعِ جِئْتُ فَسَلَّمْتُ وَجَلَسْتُ، فَقَالَ: هَلُمِّي
 إِلَيَّ ابْنِي، فَجِئْتُ بِسَيِّدِي ﷺ وَهُوَ فِي الْخِرْقَةِ، فَفَعَلَ بِهِ كَفِعَلْتِهِ الْأُولَى، ثُمَّ أَدْلَى لِسَانَهُ
 فِي فِيهِ كَأَنَّهُ يُغَذِّيهِ لَبَنًا أَوْ عَسَلًا، ثُمَّ قَالَ:

تَكَلَّمْ يَا بُنَيَّ، فَقَالَ: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَتَنَى بِالصَّلَاةِ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ، وَعَلَى
 أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ، وَعَلَى الْأَئِمَّةِ الطَّاهِرِينَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَ، حَتَّى وَقَفَ عَلَيَّ

من و نرجس را ضعیفی فرا گرفت. به آواز سرورم به خود آمدم و جامه را از روی او برداشتم و ناگهان سرور خود را دیدم که در حال سجده است و مواضع سجودش بر زمین است. او را در آغوش گرفتم، که دیدم پاک و نظیف است.

آن گاه ابو محمد (امام عسکری علیه السلام) فریاد برآورد که: «ای عمّه! فرزندم را نزد من بیاور». او را نزد ایشان بردم و ایشان دو کف دست او را گشود و فرزند مرا در میان آن قرار داد و دو پای او را بر سینه خود نهاد و سپس زبانش را در دهان او گذاشت و دستش را بر چشمان و گوش و مفاصل وی کشید و سپس فرمود: «ای فرزندم! سخن بگو». گفت: «أشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له و أشهد أن محمداً رسول الله» و سپس بر امیر مؤمنان و امامان درود فرستاد تا آن که به پدرش رسید و زبان در کشید.

سپس ابو محمد (امام عسکری علیه السلام) فرمود: «ای عمّه! او را نزد مادرش ببر تا بر او سلام کند. آن گاه به نزد من برگردان». او را بردم و بر مادرش سلام کرد و باز گردانیدمش و در مجلس نهادمش. سپس فرمود: «ای عمّه! چون روز هفتم فرا رسید، نزد ما بیا».

چون صبح شد، آمدم تا بر ابو محمد علیه السلام سلام کنم. پرده را کنار زدم تا از سرورم تفقدی کنم؛ ولی او را ندیدم. گفتم: فدای شما شوم! سرورم چه می کند؟

فرمود: «ای عمّه! او را به آن کسی سپردم که مادر موسی، موسی را به وی سپرد». چون روز هفتم فرا رسید، آمدم و سلام کردم و نشستم. فرمود: «فرزندم را به نزد من بیاور». و من سرورم را - که در خرقه ای بود - آوردم و با او همان کرد که اول بار کرده بود. سپس زبانش را در دهان او گذاشت و گویا شیر و عسل به وی می دهد. سپس فرمود: «ای فرزند! سخن بگو». او گفت: «أشهد أن لا إله إلا الله» و بر محمد و امیر مؤمنان و امامان طاهر درود فرستاد تا آن که به پدرش رسید. سپس این آیه را

أَبِيهِ ﷺ، ثُمَّ تَلَا هَذِهِ الْآيَةَ: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴿وَنُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضِعُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ * وَنَمَكِّنَ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَنُرِي فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُمْ مَا كَانُوا يَحْذَرُونَ﴾^١.

قال موسى: فَسَأَلْتُ عَقَبَةَ الْخَادِمِ عَنْ هَذِهِ، فَقَالَ: صَدَقَتْ حَكِيمَةٌ.

٣٣٥. كمال الدين: حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ إِدْرِيسَ ﷺ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، قَالَ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْكُوفِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الطَّهَوِيُّ^٢، قَالَ:

قَصَدْتُ حَكِيمَةَ بِنْتَ مُحَمَّدٍ ﷺ - بَعْدَ مُضِيِّ أَبِي مُحَمَّدٍ ﷺ - أَسَأَلُهَا عَنِ الْحُجَّةِ، وَمَا قَدِ اخْتَلَفَ فِيهِ النَّاسُ مِنَ الْخَيْرَةِ الَّتِي هُمْ فِيهَا، فَقَالَتْ لِي: اجْلِسْ فَجَلَسْتُ، ثُمَّ قَالَتْ:

يَا مُحَمَّدُ، إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى لَا يُخْلِي الْأَرْضَ مِنْ حُجَّةٍ نَاطِقَةٍ أَوْ صَامِتَةٍ، وَلَمْ يَجْعَلْهَا فِي أَخْوَيْنِ بَعْدَ الْحَسَنِ وَالْحُسَيْنِ ﷺ تَفْضِيلًا لِلْحَسَنِ وَالْحُسَيْنِ، وَتَنْزِيهًا لَهُمَا أَنْ يَكُونَ فِي الْأَرْضِ عَدِيلُهُمَا، إِلَّا أَنْ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى خَصَّ وُلْدَ الْحُسَيْنِ بِالْفَضْلِ عَلَى وُلْدِ الْحَسَنِ ﷺ، كَمَا خَصَّ وُلْدَ هَارُونَ عَلَى وُلْدِ مُوسَى ﷺ، وَإِنْ كَانَ مُوسَى حُجَّةً عَلَى هَارُونَ، وَالْفَضْلُ لَوْلَدِهِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ.

وَلَا بُدَّ لِلْأُمَّةِ مِنْ خَيْرَةٍ يَرْتَابُ فِيهَا الْمُبْطِلُونَ، وَيَخْلُصُ فِيهَا الْمُحِقُّونَ، كَيْلَا يَكُونَ لِلخَلْقِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ، وَإِنَّ الْخَيْرَةَ لَا بُدَّ وَاقِعَةً بَعْدَ مُضِيِّ أَبِي مُحَمَّدٍ الْحَسَنِ ﷺ، فَقُلْتُ: يَا مَوْلَاتِي، هَلْ كَانَ لِلْحَسَنِ ﷺ وَلَدٌ؟ فَتَبَسَّمتُ ثُمَّ قَالَتْ: إِذَا لَمْ يَكُنْ

١. القصص: ٥ و ٦.

٢. في بحار الأنوار «المطهرتي» بدل «الطهوري».

تلاوت فرمود: «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» ما می خواهیم که بر مستضعفان زمین، مَنّت نهمیم و آنان را امامان و وارثان قرار دهیم و آنان را بر زمین چیره سازیم و به فرعون و هامان و آنچه را که از آن بیم داشتند، نشان دهیم».

موسی بن محمد، راوی این روایت، گوید: از عقبه خادم در باره این قضیه پرسیدم. گفت: حکیمه راست گفته است.^۱

۳۳۵. کمال الدین - به نقل از محمد بن عبد الله طهوی - پس از درگذشت امام عسکری علیه السلام به نزد حکیمه دختر امام جواد علیه السلام رفتم تا در موضوع حجّت و اختلاف مردم و حیرت آنها در باره او، پرسش کنم. گفت: بنشین. نشستم. سپس گفت: ای محمد! خدای متعال، زمین را از حجّتی ناطق و یا صامت خالی نمی گذارد و آن را پس از حسن و حسین علیه السلام در دو برادر نهاده است و این شرافت را مخصوص حسن و حسین ساخته و برای آنها مانند و نظیری در روی زمین قرار نداده است، جز این که خدای متعال، فرزندان حسین علیه السلام را بر فرزندان حسن علیه السلام برتری داده، همچنان که فرزندان هارون را بر فرزندان موسی علیه السلام به فضیلت نبوت، برتری داد. گرچه موسی برای هارون حجّت بود، ولی فضیلت نبوت تا روز قیامت در اولاد هارون است و به ناچار باید امت، یک سرگردانی و امتحانی داشته باشند تا باطل اندیشان از حق طلبان جدا شوند و برای مردم بر خداوند، حجّتی نباشد و اکنون پس از وفات ابو محمد حسن [عسکری] علیه السلام دوره حیرت فرا رسیده است.

گفتم: ای بانوی من! آیا امام حسن علیه السلام فرزندی داشت؟

[حکیمه] تبسمی کرد و گفت: اگر حسن علیه السلام فرزندی نداشت، پس امام پس از وی کیست؟ من به تو گفته ام که امامت پس از حسن و حسین، در دو برادر نیست.

گفتم: ای بانوی من! ولادت و غیبت مولایم علیه السلام را برایم باز گو.

گفت: آری، کنیزی داشتم که به او نرجس می گفتند. برادرزاده ام به دیدارم آمد و به او

۱. ترجمه این حدیث، از جناب غفّاری است.

۲. کمال الدین: ص ۴۲۴ ح ۱. اعلام الوری: ج ۲ ص ۲۱۴. روضة الواعظین: ص ۲۸۱. بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۲

ح ۳. نیز، ر. ک: الغیبة، طوسی: ص ۲۳۷ ح ۲۰۵.

لِلْحَسَنِ (ع) عَقِبُ، فَمَنْ الْحُجَّةُ مِنْ بَعْدِهِ؟ وَقَدْ أَخْبَرْتُكَ أَنَّهُ لَا إِمَامَةَ لِأَخْوَيْنِ بَعْدَ الْحَسَنِ وَالْحُسَيْنِ (ع)، فَقُلْتُ: يَا سَيِّدَتِي، حَدِّثِينِي بِوَلَادَةِ مَوْلَايَ وَغَيْبَتِهِ (ع).

قَالَتْ: نَعَمْ، كَانَتْ لِي جَارِيَةٌ يُقَالُ لَهَا: نَرْجِسُ، فَرَزَرَنِي ابْنُ أَخِي فَأَقْبَلَ يُحَدِّثُ النَّظَرَ إِلَيْهَا، فَقُلْتُ لَهُ: يَا سَيِّدِي لَعَلَّكَ هَوَيْتَهَا فَأَرْسِلْهَا إِلَيْكَ؟! فَقَالَ: لَا يَا عَمَّةُ، وَلَكِنِّي أَتَعَجَّبُ مِنْهَا، فَقُلْتُ: وَمَا أَعْجَبَكَ (مِنْهَا)? فَقَالَ (ع): سَيَخْرُجُ مِنْهَا وَلَدٌ كَرِيمٌ عَلَى اللَّهِ (ع)، الَّذِي يَمَلَأُ اللَّهُ بِهِ الْأَرْضَ عَدْلًا وَقِسْطًا، كَمَا مِلَّتُ جَوْرًا وَظُلْمًا، فَقُلْتُ: فَأَرْسِلْهَا إِلَيْكَ يَا سَيِّدِي؟ فَقَالَ: اسْتَأْذِنِي فِي ذَلِكَ أَبِي (ع).

قَالَتْ: فَلَبِستُ ثِيَابِي وَأَتَيْتُ مَنْزِلَ أَبِي الْحَسَنِ (ع): فَسَلَّمْتُ وَجَلَسْتُ فَبَدَأَنِي (ع)، وَقَالَ: يَا حَكِيمَةَ ابْعَثِي نَرْجِسَ إِلَى ابْنِي أَبِي مُحَمَّدٍ، قَالَتْ: فَقُلْتُ: يَا سَيِّدِي عَلَى هَذَا قَصْدُكَ، عَلَى أَنْ اسْتَأْذِنَكَ فِي ذَلِكَ، فَقَالَ لِي: يَا مُبَارَكَةٌ، إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى أَحَبُّ أَنْ يُشْرِكَ فِي الْأَجْرِ، وَيَجْعَلَ لَكَ فِي الْخَيْرِ نَصيبًا.

قَالَتْ حَكِيمَةُ: فَلَمْ أَلْبَثْ أَنْ رَجَعْتُ إِلَى مَنْزِلِي، وَزَيَّنْتُهَا وَوَهَبْتُهَا لِأَبِي مُحَمَّدٍ (ع)، وَجَمَعْتُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا فِي مَنْزِلِي، فَأَقَامَ عِنْدِي أَيَّامًا، ثُمَّ مَضَى إِلَى وَالِدِهِ (ع)، وَوَجَّهَتْ بِهَا مَعَهُ.

قَالَتْ حَكِيمَةُ: فَمَضَى أَبُو الْحَسَنِ (ع)، وَجَلَسَ أَبُو مُحَمَّدٍ (ع) مَكَانَ وَالِدِهِ، وَكُنْتُ أَزُورُهُ كَمَا كُنْتُ أَزُورُ وَالِدَهُ، فَجَاءَنِي نَرْجِسُ يَوْمًا تَخْلَعُ حُفِّي، فَقَالَتْ: يَا مَوْلَاتِي نَاوِلِينِي حُفَّكَ، فَقُلْتُ: بَلْ أَنْتَ سَيِّدَتِي وَمَوْلَاتِي، وَاللَّهِ لَا أَدْفَعُ إِلَيْكَ حُفِّي لِتَخْلَعِيهِ وَلَا لِتَخْدِمِينِي، بَلْ أَنَا أَخْدِمُكَ عَلَى بَصْرِي، فَسَمِعَ أَبُو مُحَمَّدٍ (ع) ذَلِكَ، فَقَالَ: جَزَاكَ اللَّهُ يَا عَمَّةُ خَيْرًا، فَجَلَسْتُ عِنْدَهُ إِلَى وَقْتِ غُرُوبِ الشَّمْسِ، فَصَحْتُ بِالْجَارِيَةِ وَقُلْتُ:

نیک نظر کرد. به او گفتم: ای آقای من! دوستش داری، او را به نزدت بفرستم؟
 فرمود: «نه عمّه جان! اما از او درشگفتم!» گفتم: شگفتی ات از چیست؟ فرمود: «به زودی، فرزندی از وی پدید می آید که نزد خدای متعال، گرامی است و خداوند به واسطه او زمین را از عدل و داد آکنده می سازد، همچنان که از ظلم و جور، پر شده است.»
 گفتم: ای آقای من! آیا او را به نزد شما بفرستم؟ فرمود: «از پدرم در این باره کسب اجازه کن.»

حکیمه گفت: جامه پوشیدم و به منزل ابو الحسن (امام هادی علیه السلام) آمدم، سلام کردم و نشستم و او خود آغاز سخن نمود و فرمود: «ای حکیمه! نرجس را نزد فرزندم ابو محمد بفرست.» گفتم: ای آقای من! بدین منظور خدمت شما رسیدم که در این باره اجازه بگیرم.
 فرمود: «ای مبارکه! خدای متعال، دوست دارد که تو را در پاداش این کار شریک کند و بهره ای از خیر برای تو قرار دهد.» حکیمه گفت: بی درنگ به منزل برگشتم و نرجس را آراستم و در اختیار ابو محمد (امام عسکری علیه السلام) قرار دادم و پیوند آنها را در منزل خود برقرار کردم و [امام عسکری علیه السلام] چند روزی نزد من بود. سپس به نزد پدرش رفت و او را نیز همراهش روانه کردم.

حکیمه گفت: ابو الحسن (امام هادی علیه السلام) درگذشت و ابو محمد (امام عسکری علیه السلام) بر جای پدر نشست و من همچنان که به دیدار پدرش می رفتم، به دیدار او نیز می رفتم. یک روز، نرجس آمد تا کفش مرا در آورد. گفتم: ای بانوی من! کفشتان را به من بدهید. گفتم: بلکه تو سرور و بانوی منی. به خدا سوگند که کفش خود را به تو نمی دهم که آن را درآوری و اجازه نمی دهم که به من خدمت کنی؛ بلکه من با کمال میل، تو را خدمت می کنم. ابو محمد (امام عسکری علیه السلام) این سخن را شنید و فرمود: «ای عمّه! خدا به تو جزای خیر دهد!» تا هنگام غروب آفتاب نزد او نشستم. آن گاه به آن کنیز بانگ زدم که لباسم را بیاور تا باز گردم؛ ولی فرمود: «نه، ای عمّه جان! امشب را نزد ما باش که امشب، آن مولودی که نزد خدای متعال، گرامی است و خداوند به واسطه او زمین را پس از مردنش زنده می کند، متولد می شود.» گفتم: ای سرورم! از چه کسی متولد می شود؟ من

ناوليني ثيابي لِأَنْصَرَفَ.

فَقَالَ ﷺ: لَا يَا عَمَّتَا، بَيْتِي اللَّيْلَةَ عِنْدَنَا، فَإِنَّهُ سَيَوْلَدُ اللَّيْلَةَ الْمَوْلُودَ الْكَرِيمُ عَلَيَّ
 اللَّهُ ﷻ، الَّذِي يُحْيِي اللَّهُ ﷻ بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا، فَقُلْتُ: مِمَّنْ يَا سَيِّدِي، وَلَسْتُ أَرَى
 بِتَرْجَسٍ شَيْئاً مِنْ أَثَرِ الْحَبْلِ؟ فَقَالَ: مِنْ تَرْجَسٍ لَا مِنْ غَيْرِهَا، قَالَتْ: فَوُثِّبْتُ إِلَيْهَا
 فَقَلْبُهَا ظَهراً لِبَطْنٍ فَلَمْ أَرِ بِهَا أَثَرَ حَبْلِ، فَعُدْتُ إِلَيْهِ ﷺ فَأَخْبَرْتُهُ بِمَا فَعَلْتُ، فَتَبَسَّمَ ثُمَّ
 قَالَ لِي:

إِذَا كَانَ وَقْتُ الْفَجْرِ يَظْهَرُ لَكَ بِهَا الْحَبْلُ؛ لِأَنَّ مَثَلَهَا مَثَلُ أُمِّ مُوسَى ﷺ، لَمْ يَظْهَرِ بِهَا
 الْحَبْلُ، وَلَمْ يَعْلَمْ بِهَا أَحَدٌ إِلَى وَقْتِ وِلَادَتِهَا؛ لِأَنَّ فِرْعَوْنَ كَانَ يَشُقُّ بُطُونَ الْحَبْلِ فِي
 طَلَبِ مُوسَى ﷺ، وَهَذَا نَظِيرُ مُوسَى ﷺ.

قَالَتْ حَكِيمَةٌ: فَعُدْتُ إِلَيْهَا فَأَخْبَرْتُهَا بِمَا قَالَ، وَسَأَلْتُهَا عَنْ حَالِهَا، فَقَالَتْ: يَا
 مَوْلَاتِي، مَا أَرَى بِي شَيْئاً مِنْ هَذَا، قَالَتْ حَكِيمَةٌ: فَلَمْ أَزَلْ أَرْقُبُهَا إِلَى وَقْتِ طُلُوعِ
 الْفَجْرِ، وَهِيَ نَائِمَةٌ بَيْنَ يَدَيَّ لَا تُقَلِّبُ جَنْباً إِلَى جَنْبٍ، حَتَّى إِذَا كَانَ آخِرُ اللَّيْلِ وَقْتُ
 طُلُوعِ الْفَجْرِ وَتَبَّتْ فِرْعَةٌ، فَضَمَمْتُهَا إِلَى صَدْرِي وَسَمَّيْتُ عَلَيْهَا، فَصَاحَ (إِلَيَّ)
 أَبُو مُحَمَّدٍ ﷺ، وَقَالَ: إِقْرِنِي عَلَيْهَا: ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾ فَأَقْبَلْتُ أَقْرَأُ عَلَيْهَا
 وَقُلْتُ لَهَا: مَا حَالُكَ؟ قَالَتْ: ظَهَرَ (بِي) الْأَمْرُ الَّذِي أَخْبَرَكَ بِهِ مَوْلَايَ، فَأَقْبَلْتُ أَقْرَأُ
 عَلَيْهَا كَمَا أَمَرَنِي، فَأَجَابَنِي الْجَنِينُ مِنْ بَطْنِهَا يَقْرَأُ مِثْلَ مَا أَقْرَأُ، وَسَلَّمَ عَلَيَّ.

قَالَتْ حَكِيمَةٌ: فَفِرْعَتْ لِمَا سَمِعْتُ، فَصَاحَ بِي أَبُو مُحَمَّدٍ ﷺ: لَا تَعْجَبِي مِنْ أَمْرِ
 اللَّهِ، إِنَّ اللَّهَ ﷻ تَبَارَكَ وَتَعَالَى يُنْطِقُنَا بِالْحِكْمَةِ صِغَاراً، وَيَجْعَلُنَا حُجَّةً فِي أَرْضِهِ كِبَاراً
 فَلَمْ يَسْتَمِّمِ الْكَلَامُ حَتَّى غُيِّبَتْ عَنِّي تَرْجَسٌ فَلَمْ أَرَهَا، كَأَنَّهُ ضَرَبَ بَيْنِي وَبَيْنَهَا
 حِجَابٌ، فَعَدَوْتُ نَحْوَ أَبِي مُحَمَّدٍ ﷺ وَأَنَا صَارِخَةٌ، فَقَالَ لِي: إِرْجِعِي يَا عَمَّةُ فَإِنَّكَ

در نرجس، آثار بارداری نمی بینم. فرمود: «از همان نرجس، نه از دیگری».

حکیمه گفت: به نزد او (نرجس) رفتم و پشت و شکم او را واری کردم و آثار بارداری در او ندیدم. نزد امام برگشتم و کار خود را به ایشان گزارش کردم. تبسمی کرد و فرمود: «در هنگام فجر، آثار بارداری او برایت روشن خواهد شد؛ چرا که مثل او، مثل مادر موسی است آثار بارداری در او ظاهر نگردید و کسی تا وقت ولادتش از آن آگاه نشد؛ زیرا فرعون در جستجوی موسی، شکم زنان باردار را می شکافت و این نیز نظیر موسی علیه السلام است».

حکیمه گفت: به نزد نرجس برگشتم و گفتار امام را به او گفتم و از حالش پرسیدم. گفت: ای بانوی من! در خود چیزی از آن نمی بینم. تا طلوع فجر مراقب او بودم و او پیش روی من خوابیده بود و از این پهلو به آن پهلو نمی غلتید، تا این که چون آخر شب و هنگام طلوع فجر فرارسید، هراسان از جا جست. او را در آغوش گرفتم و بر او «بسم الله» خواندم. ابو محمد علیه السلام بانگ بر آورد و فرمود: «سوره قدر بر او بخوان!» و من بدان آغاز کردم و گفتم: حالت چگونه است؟ گفت: امری که مولایم خبر داد، در من نمایان شده است. من همچنان که فرموده بود، بر او می خواندم و چنین در شکم به من پاسخ داد و مانند من قرائت کرد و بر من سلام نمود.

حکیمه گفت: من از آنچه شنیدم، هراسان شدم؛ ولی ابو محمد علیه السلام بانگ بر آورد: «از امر خدای متعال، در شکفت مباش. خدای متعال، ما را در خردی به سخن در می آورد و در بزرگی، حجت خود در زمین قرار می دهد». و هنوز سخن او تمام نشده بود که نرجس از دیدگانم نمان شد و او را ندیدم. گویا پرده ای بین من و او افتاده بود. فریادکنان به نزد ابو محمد علیه السلام دویدم. فرمود: «ای عمه! برگرد. او را در جای خودش خواهی یافت».

حکیمه گفت: باز گشتم و طولی نکشید که پرده ای که بین ما بود، برداشته شد و

سَتَجِدِيهَا فِي مَكَانِهَا.

قَالَتْ: فَزَجَعْتُ فَلَمْ أَلْبَثْ أَنْ كُشِفَ الْغِطَاءُ الَّذِي كَانَ بَيْنِي وَبَيْنَهَا، وَإِذَا أَنَا بِهَا وَعَلَيْهَا مِنْ أَثَرِ التَّوْرِ مَا غَشَى بَصْرِي، وَإِذَا أَنَا بِالصَّبِيِّ (ع) سَاجِدًا لِوَجْهِهِ، جَائِيًا عَلَيَّ رُكْبَتَيْهِ، رَافِعًا سَبَابَتَيْهِ، وَهُوَ يَقُولُ: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ (وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ)، وَأَنَّ جَدِّي مُحَمَّدًا رَسُولَ اللَّهِ، وَأَنَّ أَبِي أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، ثُمَّ عَدَّ إِمَامًا إِمَامًا إِلَى أَنْ بَلَغَ إِلَيَّ نَفْسِي. ثُمَّ قَالَ: اللَّهُمَّ أَنْجِزْ لِي مَا وَعَدْتَنِي، وَأَتِمِّمْ لِي أَمْرِي وَتَبِّتْ وَطْأَتِي، وَامْلَأْ الْأَرْضَ بِي عَدْلًا وَقِسْطًا.

فَصَاحَ بِي أَبُو مُحَمَّدٍ (ع)، فَقَالَ: يَا عَمَّةُ، تَنَاوَلِيهِ وَهَاتِيهِ، فَتَنَاوَلْتُهُ وَأَتَيْتُ بِهِ نَحْوَهُ، فَلَمَّا مَثَلَتْ بَيْنَ يَدَيْ أَبِيهِ وَهُوَ عَلَيَّ يَدَيَّ، سَلَّمَ عَلَيَّ أَبِيهِ، فَتَنَاوَلَهُ الْحَسَنُ (ع) مِنِّي (وَالطَّيْرُ تُزْفَرُ عَلَى رَأْسِهِ) وَنَاوَلَهُ لِسَانَهُ فَشَرِبَ مِنْهُ، ثُمَّ قَالَ: إِمْضِي بِهِ إِلَى أُمِّهِ لِثَرِيعَةَ وَرُدِّيهِ إِلَيَّ، قَالَتْ: فَتَنَاوَلْتُهُ أُمُّهُ فَأَرْضَعْتُهُ، فَرَدَدْتُهُ إِلَى أَبِي مُحَمَّدٍ (ع) وَالطَّيْرُ تُزْفَرُ عَلَى رَأْسِهِ، فَصَاحَ بِطَيْرٍ مِنْهَا فَقَالَ لَهُ: إِحْمِلِيهِ وَاحْفَظِيهِ وَرُدِّيهِ إِلَيْنَا فِي كُلِّ أَرْبَعِينَ يَوْمًا، فَتَنَاوَلَهُ الطَّيْرُ وَطَارَ بِهِ فِي جَوْ السَّمَاءِ وَأَتْبَعَهُ سَائِرُ الطَّيْرِ، فَسَمِعَتْ أَبَا مُحَمَّدٍ (ع) يَقُولُ: أَسْتَوْدِعُكَ اللَّهُ الَّذِي أَوْدَعْتَهُ أُمُّ مُوسَى مُوسَى، فَبَكَتْ نَرَجِسُ فَقَالَ لَهَا: أَسْكُتِي، فَإِنَّ الرِّضَاعَ مُحَرَّمٌ عَلَيْهِ إِلَّا مِنْ تَدْيِكَ، وَسَيُعَادُ إِلَيْكَ كَمَا رُدَّ مُوسَى إِلَى أُمِّهِ، وَذَلِكَ قَوْلُ اللَّهِ (عز وجل): ﴿فَرَدَدْنَاهُ إِلَى أُمِّهِ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ﴾. قَالَتْ حَكِيمَةٌ: فَقُلْتُ: وَمَا هَذَا الطَّيْرُ؟ قَالَ: هَذَا رُوحُ الْقُدْسِ الْمُوَكَّلُ بِالْأَيْمَةِ (ع)، يُوقِّفُهُمْ وَيُسَدِّدُهُمْ وَيُرَبِّبُهُمْ بِالْعِلْمِ.

قَالَتْ حَكِيمَةٌ: فَلَمَّا كَانَ بَعْدَ أَرْبَعِينَ يَوْمًا رُدَّ الْغُلَامُ، وَوَجَّهَ إِلَيَّ ابْنُ أَخِي (ع)

دیدم نوری نرجس را فرا گرفته است که توان دیدن آن را ندارم و آن کودک را دیدم که روی به سجده نهاده و دو زانو بر زمین گذاشته است و دو انگشت سبابه خود را بلند کرده و می‌گوید: «أشهد أن لا إله إلا الله [وَحْدَهُ لا شَرِيكَ لَهُ] وَ أن جَدِي مُحَمَّدًا رَسُولَ اللَّهِ وَ أن أبا أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ»، و سپس امامان را یکایک برشمرد تا به خودش رسید. سپس فرمود: «بار الها! آنچه به من وعده فرمودی، به جای آر، و کار مرا به انجام رسان و گامم را استوار ساز و زمین را به واسطه من، پر از عدل و داد گردان.»

ابو محمد علیه السلام بانگ برآورد و فرمود: «ای عمه! او را بیاور و به من برسان.» او را برگرفتم و به جانب ایشان بردم، و چون او در میان دو دست من بود و مقابل او قرار گرفتم، بر پدر خود سلام کرد. حسن علیه السلام او را از من گرفت و زبان خود را در دهان او گذاشت و او از آن نوشید. سپس فرمود: «او را به نزد مادرش ببر تا بدو شیر دهد و آن گاه به نزد من بازگردان.» او را به مادرش رسانیدم و به او شیر داد. پس از آن، او را به ابو محمد علیه السلام باز گردانیدم، در حالی که پرندگان بر بالای سرش در حال پرواز بودند. به یکی از آنها بانگ بر آورد و فرمود: «او را بگیر و نگاه دار و هر چهل روز یک بار به نزد ما باز گردان.» و آن پرنده او را بر گرفت و به آسمان برد و پرندگان دیگر نیز به دنبال او بودند. شنیدم که ابو محمد (امام عسکری علیه السلام) می‌فرمود: «تورا به خدایی سپردم که مادر موسی، موسی را به او سپرد.» آن گاه نرگس گریست. امام به او فرمود: «خاموش باش که شیر خوردن جز از سینه تو بر او حرام است و به زودی به تو باز می‌گردد، همچنان که موسی به مادرش باز گردانیده شد، و این سخن خدای متعال، است که: «پس او را به مادرش باز گردانیدیم تا چشمش روشن گردد و غم نغورد.» گفتم: این پرنده چه بود؟ فرمود: «این، روح القدس است که بر امامان علیهم السلام گمارده شده است. آنان را موفق و استوار می‌دارد و به آنها علم می‌آموزد.»

حکیمه گفت: پس از چهل روز، آن کودک برگردانیده شد و برادرزاده‌ام کسی را

فَدَعَانِي، فَدَخَلْتُ عَلَيْهِ فَإِذَا أَنَا بِالصَّبِيِّ مُتَحَرِّكٍ يَمْشِي بَيْنَ يَدَيْهِ، فَقُلْتُ: يَا سَيِّدِي هَذَا ابْنُ سَنَتَيْنِ؟! فَتَبَسَّمَ ﷺ ثُمَّ قَالَ: إِنَّ أَوْلَادَ الْأَنْبِيَاءِ وَالْأَوْصِيَاءِ إِذَا كَانُوا أَيْمَةً يَنْشَوْنَ بِخِلَافِ مَا يَنْشَأُ غَيْرُهُمْ، وَإِنَّ الصَّبِيَّ مِنَّا إِذَا كَانَ أَتَى عَلَيْهِ شَهْرٌ كَانَ كَمَنْ أَتَى عَلَيْهِ سَنَةٌ، وَإِنَّ الصَّبِيَّ مِنَّا لَيَتَكَلَّمُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ، وَيَقْرَأُ الْقُرْآنَ، وَيَعْبُدُ رَبَّهُ ﷻ، (و) عِنْدَ الرِّضَاعِ تُطِيعُهُ الْمَلَائِكَةُ وَتَنْزِلُ عَلَيْهِ صَبَاحاً وَمَسَاءً.

قَالَتْ حَكِيمَةٌ: فَلَمْ أَزَلْ أَرَى ذَلِكَ الصَّبِيَّ فِي كُلِّ أَرْبَعِينَ يَوْماً، إِلَى أَنْ رَأَيْتُهُ رَجُلًا قَبْلَ مُضِيِّ أَبِي مُحَمَّدٍ ﷺ بِأَيَّامٍ قَلِيلٍ فَلَمْ أَعْرِفْهُ، فَقُلْتُ لِابْنِ أَخِي ﷺ: مَنْ هَذَا الَّذِي تَأْمُرُنِي أَنْ أَجْلِسَ بَيْنَ يَدَيْهِ؟ فَقَالَ لِي: هَذَا ابْنُ نَرْجِسَ، وَهَذَا خَلِيفَتِي مِنْ بَعْدِي، وَعَنْ قَلِيلٍ تَفْقُدُونِي فَاسْمَعِي لَهُ وَأَطِيعِي.

قَالَتْ حَكِيمَةٌ: فَمَضَى أَبُو مُحَمَّدٍ ﷺ بَعْدَ ذَلِكَ بِأَيَّامٍ قَلِيلٍ، وَافْتَرَقَ النَّاسُ كَمَا تَرَى، وَوَاللَّهِ إِنِّي لَأَرَاهُ صَبَاحاً وَمَسَاءً، وَإِنَّهُ لَيُنَبِّئُنِي عَمَّا تَسْأَلُونَ عَنْهُ فَأُخْبِرُكُمْ، وَوَاللَّهِ إِنِّي لَأُرِيدُ أَنْ أَسْأَلَهُ عَنِ الشَّيْءِ فَيَبْدَأُنِي بِهِ، وَإِنَّهُ لَيُرَدُّ عَلَيَّ الْأَمْرَ فَيَخْرُجُ إِلَيَّ مِنْهُ جَوَابُهُ مِنْ سَاعَتِهِ مِنْ غَيْرِ مَسْأَلَتِي. وَقَدْ أَخْبَرَنِي الْبَارِحَةَ بِمَجِيئِكَ إِلَيَّ وَأَمَرَنِي أَنْ أُخْبِرَكَ بِالْحَقِّ.

قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ: فَوَاللَّهِ، لَقَدْ أَخْبَرْتَنِي بِأَشْيَاءَ لَمْ يُطَّلِعْ عَلَيْهَا أَحَدٌ إِلَّا اللَّهُ ﷻ، فَعَلِمْتُ أَنَّ ذَلِكَ صِدْقٌ وَعَدْلٌ مِنَ اللَّهِ ﷻ، لِأَنَّ اللَّهَ ﷻ قَدْ أَطْلَعَهُ عَلَيَّ مَا لَمْ يُطَّلِعْ عَلَيْهِ أَحَدٌ مِنْ خَلْقِهِ.

٣٤٦. الغيبة للطوسي: أحمد بن علي الرازي، عن محمد بن علي، عن حنظلة بن زكريا، قال: حدثني أحمد بن بلال بن داود الكاتب، وكان عامياً بمحل من النصب لأهل البيت ع، يظهر ذلك ولا يكتمه، وكان صديقاً لي، يظهر مودة بما فيه من طبع أهل

به دنبال من فرستاد و مرا فرا خواند. بر او وارد شدم و به ناگاه دیدم که همان کودک است که مقابل او راه می‌رود. گفتم: ای آقای من! آیا این کودکی دو ساله نیست؟ تبسمی فرمود و گفت: «اولاد انبیا و اوصیا اگر امام باشند، به خلاف دیگران نشو و نما می‌کنند و کودک یک ماهه ما، به مانند کودک یک ساله است و کودک ما، در رحم مادرش سخن می‌گوید و قرآن تلاوت می‌کند و خدای متعال، را می‌پرستد و هنگام شیرخوارگی، ملائکه او را فرمان می‌برند و صبح و شام بر وی فرود می‌آیند».

حکیمه گفت: پیوسته آن کودک را چهل روز یک بار می‌دیدم تا آن که چند روز پیش از درگذشت ابو محمد (امام عسکری علیه السلام) او را دیدم که مردی بود. او را نشناختم و به برادرزاده‌ام گفتم: این مردی که فرمان می‌دهی در مقابل او بنشینم، کیست؟ فرمود: «او پسر نرجس و جانشین من است و به زودی، مرا از دست می‌دهید. پس بدو گوش فرا دار و فرمانش ببر».

حکیمه گفت: پس از چند روز، ابو محمد علیه السلام در گذشت و مردم چنان که می‌بینی، پراکنده شدند. به خدا سوگند، من هر صبح و شام، او را می‌بینم و مرا از آنچه می‌پرسید، آگاه می‌کند و من نیز شما را آگاه می‌کنم و به خدا سوگند که گاهی می‌خواهم از او پرسشی کنم و او نپرسیده پاسخ می‌دهد و گاهی امری بر من وارد می‌شود و همان ساعت پرسش نکرده، از ناحیه او جوابش صادر می‌شود. شب گذشته مرا از آمدن تو باخبر ساخت و فرمود که تو را از حق خبردار سازم.

به خدا سوگند حکیمه اموری را به من خبر داد که جز خدای متعال، کسی از آنها باخبر نیست و دانستم که آن، صدق و عدل و از جانب خدای متعال است؛ زیرا خدای متعال، او را به اموری آگاه کرده است که هیچ یک از خلائق را بر آنها آگاه نکرده است.^۱

۳۴۶. الغیبة، طوسی - به نقل از حنظلة بن زکریا - : احمد بن بلال بن داوود کاتب، سنی ناصبی بود و دشمنی خود را با اهل بیت علیهم السلام هم پنهان نمی‌کرد. او با من دوست بود و به طبع عراقیان، به من اظهار محبت می‌کرد و هر گاه مرا می‌دید، می‌گفت: برایت خبری دارم که خوش حالت می‌کند؛ ولی به تو نمی‌گویم. من از او تغافل می‌کردم تا آن که روزی

العراق، فَيَقُولُ - كُلَّمَا لَقَيْتَنِي - : لَكَ عِنْدِي خَبْرٌ تَفْرَحُ بِهِ، وَلَا أُخْبِرُكَ بِهِ، فَأَتَغَابَلُ عَنْهُ إِلَى أَنْ جَمَعَنِي وَإِيَّاهُ مَوْضِعُ خَلْوَةٍ، فَاسْتَفْصَيْتُ عَنْهُ وَسَأَلْتُهُ أَنْ يُخْبِرَنِي بِهِ، فَقَالَ:

كَانَتْ دُورُنَا بِسُرٍّ مَن رَأَى، مُقَابِلَ دَارِ ابْنِ الرِّضَا - يَعْنِي أَبَا مُحَمَّدٍ الْحَسَنَ بْنَ عَلِيٍّ (ع) - فَغِيبْتُ عَنْهَا دَهْرًا طَوِيلًا إِلَى قَزْوِينَ وَغَيْرِهَا، ثُمَّ قُضِيَ لِي الرُّجُوعُ إِلَيْهَا، فَلَمَّا وَافَيْتُهَا، وَقَدْ كُنْتُ فَقَدْتُ جَمِيعَ مَنْ خَلَفْتُهُ مِنْ أَهْلِي وَقَرَابَاتِي، إِلَّا عَجُوزًا كَانَتْ رَبَّتَنِي وَلَهَا بِنْتُ مَعَهَا، وَكَانَتْ مِنْ طَبَعِ الْأَوَّلِ مَسْتُورَةً صَائِنَةً لَا تُحْسِنُ الْكَذِبَ، وَكَذَلِكَ مُوَالِيَاتٌ لَنَا بَقِيْنَ فِي الدَّارِ، فَأَقَمْتُ عِنْدَهُنَّ أَيَّامًا، ثُمَّ عَزَمْتُ الْخُرُوجَ، فَقَالَتْ الْعَجُوزَةُ: كَيْفَ تَسْتَعْجِلُ الْإِنْصِرَافَ وَقَدْ غِيبْتَ زَمَانًا؟ فَأَقِمِ عِنْدَنَا لِتَفْرَحَ بِمَكَانِكَ، فَقُلْتُ لَهَا عَلَى جِهَةِ الْهَزْءِ: أُرِيدُ أَنْ أَصِيرَ إِلَى كَرْبَلَاءَ، وَكَانَ النَّاسُ لِلْخُرُوجِ فِي النُّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ، أَوْ لِيَوْمِ عَرَفَةَ، فَقَالَتْ: يَا بَنِيَّ، أُعِيدُكَ بِاللَّهِ أَنْ تَسْتَهِينِ مَا ذَكَرْتُ، أَوْ تَقُولَهُ عَلَى وَجْهِ الْهَزْءِ، فَإِنِّي أُحَدِّثُكَ بِمَا رَأَيْتُهُ - يَعْنِي بَعْدَ خُرُوجِكَ مِنْ عِنْدِنَا بِسَنَتَيْنِ.

كُنْتُ فِي هَذَا الْبَيْتِ نَائِمَةً بِالْقُرْبِ مِنَ الدَّهْلِيْزِ^١، وَمَعِيَ ابْنَتِي وَأَنَا بَيْنَ النَّائِمَةِ وَالْبَيْقِطَانَةِ، إِذْ دَخَلَ رَجُلٌ حَسَنُ الْوَجْهِ، نَظِيفُ الثِّيَابِ، طَيِّبُ الرَّائِحَةِ، فَقَالَ:

يَا فُلَانَةُ يَجِيؤُكَ السَّاعَةَ مَنْ يَدْعُوكِ فِي الْجَبْرَانِ، فَلَا تَمْتَنِعِي مِنَ الدَّهَابِ مَعَهُ وَلَا تَخَافِي، فَفَزِعْتُ فَنَادَيْتُ ابْنَتِي، وَقُلْتُ لَهَا: هَلْ شَعَرْتُ بِأَحَدٍ دَخَلَ الْبَيْتَ؟ فَقَالَتْ: لَا، فَذَكَرْتُ اللَّهَ، وَقَرَأْتُ وَنِمْتُ، فَجَاءَ الرَّجُلُ بِعَيْنِهِ وَقَالَ لِي مِثْلَ قَوْلِهِ، فَفَزِعْتُ وَصَحْتُ بِابْنَتِي، فَقَالَتْ: لَمْ يَدْخُلِ الْبَيْتَ (أَحَدٌ) فَادْكُرِي اللَّهَ، وَلَا تَفْرَعِي، فَقَرَأْتُ وَنِمْتُ.

١. الدَّهْلِيْزُ: الْمَدْخَلُ إِلَى الدَّارِ، فَارْسِيٌّ مَعْرَبٌ (المصباح المنير: ص ٢٠١ «دهلزي»).

در جایی خلوت به هم رسیدیم و از او خواستم که خبر را برایم تمام و کامل بگوید. او گفت: خانه ما در سامرا، رو به روی خانه ابن الرضا - یعنی امام حسن عسکری علیه السلام - بود. مدتی طولانی، آن جا نبودم و به قزوین و غیر آن رفته بودم و سپس مقدر شد که باز گردم. چون به آن جا رسیدم، دیدم که همه خویشان و نزدیکانم را از دست داده‌ام، جز پیرزنی که مرا بزرگ کرده بود و دخترش - که با او بود و از اول، پوشیده و عقیف و راستگو بود - و نیز برخی کنیزانمان که در خانه مانده بودند. من چند روزی نزد آنان ماندم و سپس تصمیم گرفتم بیرون بروم. آن پیرزن گفت: چگونه با این که مدتی نبوده‌ای، عجله داری بروی؟ پیش ما بمان تا با بودند شاد باشیم. و من به تمسخر به او گفتم: می‌خواهم به کربلا بروم. مردم نیز به مناسبت نیمه شعبان یا روز عرفه، آماده بیرون رفتن بودند.

پیرزن گفت: پسر عزیزم! تو را به خدا می‌سپارم از این که آنچه را گفتم، سبک بشمری و یا آن را به تمسخر گفته باشی. من آنچه را که دو سال پس از رفتنت مشاهده کردم، برایت نقل می‌کنم: من در این خانه، نزدیک دهلیز خوابیده بودم و دخترم هم با من بود. خواب و بیدار بودم که مردی زیباروی، معطر و با لباس‌هایی تمیز وارد شد و گفت: ای فلان! اکنون کسی از همسایگان می‌آید و تو را فرا می‌خواند. نترس و همراه او برو. من ترسیدم و دخترم را صدا زدم و به او گفتم: فهمیدی کسی وارد خانه شد؟ گفت: نه. من ذکر خدا را گفتم و آیه‌ای خواندم و خوابیدم که دوباره همان مرد آمد و همان سخن را با من گفت. من نیز ترسیدم و دخترم را صدا زدم و او گفت: هیچ کس داخل خانه نیامده است. خدا را یاد کن و نترس. من هم آیه‌ای خواندم و خوابیدم. بار سوم، مرد آمد و گفت: ای فلان! آن که تو را فرا می‌خواند، آمده و در خانه‌ات را می‌کوبد. برخیز و با او برو.

فَلَمَّا كَانَ فِي (الَّيْلَةِ) الثَّالِثَةِ جَاءَ الرَّجُلُ وَقَالَ: يَا فُلَانَةُ قَدْ جَاءَكَ مَنْ يَدْعُوكِ، وَيَقْرَعُ الْبَابَ فَادْهَبِي مَعَهُ، وَسَمِعْتُ دَقَّ الْبَابِ فَقُمْتُ وَرَاءَ الْبَابِ وَقُلْتُ: مَنْ هَذَا؟ فَقَالَ: اِفْتَحِي وَلَا تَخَافِي، فَعَرَفْتُ كَلَامَهُ وَفَتَحْتُ الْبَابَ، فَإِذَا خَادِمٌ مَعَهُ إِزَارٌ فَقَالَ:

يَحْتَاجُ إِلَيْكَ بَعْضُ الْجِيرَانِ لِحَاجَةٍ مُهِمَّةٍ، فَادْخُلِي، وَلَفَّ رَأْسِي بِالْمَلَاءَةِ وَأَدْخَلَنِي الدَّارَ وَأَنَا أَعْرِفُهَا، فَإِذَا بِشِقَاقِي مَشْدُودَةٍ وَسَطَ الدَّارِ وَرَجُلٌ قَاعِدٌ بِجَنْبِ الشَّقَاقِي، فَرَفَعَ الْخَادِمُ طَرْفَهُ فَدَخَلْتُ وَإِذَا امْرَأَةٌ قَدْ أَخَذَهَا الطَّلِقُ، وَامْرَأَةٌ قَاعِدَةٌ خَلْفَهَا كَأَنَّهُا تُقَبِّلُهَا.

فَقَالَتِ الْمَرْأَةُ: تُعِينُنَا فِيمَا نَحْنُ فِيهِ، فَعَالَجْتُهَا بِمَا يُعَالِجُ بِهِ مِثْلَهَا، فَمَا كَانَ إِلَّا قَلِيلًا حَتَّى سَقَطَ غُلَامٌ فَأَخَذْتُهُ عَلَى كَفِّي وَصِحْتُ: غُلَامٌ غُلَامٌ، وَأَخْرَجْتُ رَأْسِي مِنْ طَرْفِ الشَّقَاقِي أَبْشُرُ الرَّجُلَ الْقَاعِدَ، فَقِيلَ لِي: لَا تَصِيحِي، فَلَمَّا رَدَدْتُ وَجْهِي إِلَى الْغُلَامِ قَدْ كُنْتُ فَقَدْتُهُ مِنْ كَفِّي، فَقَالَتْ لِي الْمَرْأَةُ الْقَاعِدَةُ: لَا تَصِيحِي، وَأَخَذَ الْخَادِمُ يَدَيَّ وَلَفَّ رَأْسِي بِالْمَلَاءَةِ، وَأَخْرَجَنِي مِنَ الدَّارِ، وَرَدَّنِي إِلَى دَارِي، وَنَاوَلَنِي صُرَّةً وَقَالَ (لِي): لَا تُخْبِرِي بِمَا رَأَيْتَ أَحَدًا.

فَدَخَلْتُ الدَّارَ وَرَجَعْتُ إِلَى فِرَاشِي فِي هَذَا الْبَيْتِ، وَابْتَدَيْتُ نَائِمَةً (بَعْدُ)، فَأَنْبَهَتْهَا وَسَأَلَتْهَا: هَلْ عَلِمْتَ بِخُرُوجِي وَرُجُوعِي؟ فَقَالَتْ: لَا، وَفَتَحْتُ الصُّرَّةَ فِي ذَلِكَ الْوَقْتِ، وَإِذَا فِيهَا عَشْرَةُ دَنَانِيرٍ عَدَدًا، وَمَا أَخْبَرْتُ بِهَذَا أَحَدًا إِلَّا فِي هَذَا الْوَقْتِ، لَمَّا تَكَلَّمْتُ بِهَذَا الْكَلَامِ عَلَى حَدِّ الْهُزْءِ، فَحَدَّثْتُكَ إِشْفَاقًا عَلَيْكَ، فَإِنَّ لِهَؤُلَاءِ الْقَوْمِ عِنْدَ اللَّهِ ﷻ شَأْنًا وَمَنْزِلَةً، وَكُلُّ مَا يَدْعُونَهُ حَقٌّ.

قَالَ: فَعَجِبْتُ مِنْ قَوْلِهَا وَصَرَفْتُهُ إِلَى السُّخْرِيَّةِ وَالْهُزْءِ، وَلَمْ أَسْأَلْهَا عَنِ الْوَقْتِ، غَيْرَ أَنِّي أَعْلَمُ يَقِينًا أَنِّي غِيبْتُ عَنْهُمْ فِي سَنَةِ نَيْفٍ وَخَمْسِينَ وَمِثَّتَيْنِ، وَرَجَعْتُ إِلَى

من صدای کوبه در را از پشت در شنیدم و گفتم: کیست؟

گفت: در را باز کن و نترس.

من هم سخنش را شنیدم و در را گشودم. دیدم خادمی با لباسی بلند [ایستاده] است و می‌گوید: یکی از همسایگان، کار مهمی با تو دارد. وارد شو. و سرم را با ملحفه پوشاند و مرا وارد خانه‌ای کرد که برایم آشنا می‌نمود و در میان خانه، پرده‌هایی آویخته [و قسمتی را محصور کرده بودند] و مردی هم کنار آن نشسته بود. خادم، پرده را بالا زد و من داخل شدم. زنی را دیدم که درد زایمان گرفته بود و زنی هم پشت او نشسته بود و گویی که او را می‌بوسد [و نوازش می‌کند].

آن زن گفت: در این وضعیت به ما کمک می‌کنی؟

من نیز کارهایی که در این وضعیت می‌کنند، انجام دادم و طولی نکشید که پسری به دنیا آمد. من او را بر کف دستم گرفتم و فریاد زدم: پسر است، پسر! و سرم را از زیر پرده بیرون آوردم تا آن مرد نشسته را مژده دهم، که به من گفت: فریاد مکن! و خادم، دستم را گرفت و سرم را با ملحفه پوشاند و مرا از خانه بیرون آورد و به خانه‌ام باز گرداند و کیسه پولی به من داد و گفت: آنچه را دیدی، به هیچ کس مگو.

من به خانه و بسترم در این اتاق رفتم. دخترم هنوز خواب بود. بیدارش کردم و از او پرسیدم: آیا از رفتن و باز گشتم باخبر شدی؟ گفت: نه. من کیسه را همان موقع گشودم. ده دینار در آن بود و آن را به هیچ کس خبر ندادم، جز در این زمان که تو این سخن را به تمسخر گفتی، و من از سر دلسوزی برایت گفتم؛ زیرا این قوم نزد خدای تعالی، شأن و منزلتی دارند و همه ادعاهایشان حقیقت دارد.

من از سخنش شگفت‌زده شدم و او را به مسخره و استهزا گرفتم و زمان واقعه را از او پرسیدم؛ اما می‌دانم و یقین دارم که من سال دویست و پنجاه و اندی از آنها

سُرَّ مَنْ رَأَى فِي وَقْتِ أَخْبَرْتَنِي الْعَجُوزَةُ بِهَذَا الْخَبَرِ فِي سَنَةِ إِحْدَى وَثَمَانِينَ وَمِئَتَيْنِ فِي وَزَارَةِ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ سُلَيْمَانَ لَمَّا قَصَدْتُهُ.

قَالَ حَنْظَلَةُ: فَدَعَوْتُ بِأَبِي الْفَرَجِ الْمُظَفَّرِ بْنِ أَحْمَدَ، حَتَّى سَمِعَ مَعِيَ (مِنْهُ) هَذَا الْخَبَرَ.

٣٣٧. كمال الدين: بِهَذَا الْإِسْنَادِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عُثْمَانَ الْعَمْرِيِّ - قَدَسَ اللَّهُ رُوحَهُ - أَنَّهُ قَالَ: وَوَلَدَ السَّيِّدُ مُحَمَّدٌ مَخْتُونًا، وَسَمِعْتُ حَكِيمَةَ تَقُولُ: لَمْ يُزْ بِأُمِّهِ دَمٌ فِي نَفَاسِهَا، وَهَكَذَا سَبِيلُ أُمَّهَاتِ الْأَيْمَةِ ع.

٣٣٨. دلائل الإمامة: أَخْبَرَنِي أَبُو الْحُسَيْنِ مُحَمَّدُ بْنُ هَارُونَ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي ع، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَلِيٍّ مُحَمَّدُ بْنُ هَمَّامٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، عَنْ أَبِي نَعِيمٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْقَاسِمِ الْعَلَوِيِّ، قَالَ: دَخَلْنَا - جَمَاعَةً مِنْ الْعَلَوِيَّةِ - عَلَى حَكِيمَةَ بِنْتِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ مُوسَى ع، فَقَالَتْ: جِئْتُمْ تَسْأَلُونَنِي عَنْ مِيلَادِ وَلِيِّ اللَّهِ؟ قُلْنَا: بَلَى وَاللَّهِ.

قَالَتْ: كَانَ عِنْدِي الْبَارِحَةَ، وَأَخْبَرَنِي بِذَلِكَ، وَإِنَّهُ كَانَتْ عِنْدِي صَبِيَّةٌ يُقَالُ لَهَا: نَرْجِسُ، وَكُنْتُ أُرَبِّئُهَا مِنْ بَيْنِ الْجَوَارِي، وَلَا يَلِي تَرْبِيئَهَا غَيْرِي، إِذْ دَخَلَ أَبُو مُحَمَّدٍ ع عَلَيَّ ذَاتَ يَوْمٍ فَبَقِيَ يُلِحُّ النَّظَرَ إِلَيْهَا، فَقُلْتُ: يَا سَيِّدِي، هَلْ لَكَ فِيهَا مِنْ حَاجَةٍ؟ فَقَالَ: إِنَّا مَعْشَرَ الْأَوْصِيَاءِ لَسْنَا نَنْظُرُ نَظْرَ رَبِيَّةٍ^٢، وَلَكِنَّا نَنْظُرُ تَعْجَبًا، إِنَّ الْمَوْلُودَ الْكَرِيمَ عَلَى اللَّهِ يَكُونُ مِنْهَا. قَالَتْ: قُلْتُ: يَا سَيِّدِي، فَأَرَوْحُ بِهَا إِلَيْكَ؟ قَالَ:

١. أي: محمد بن إبراهيم بن إسحاق الطالقاني، عن الحسن بن علي بن زكريا، عن محمد بن خليلان، عن أبيه، عن جده، عن غياث بن أسيد.

٢. الرِّيبُ: الظَّنُّ وَالشُّكُّ (المصباح المنير: ص ٢٤٧ «ريب»).

جدا و غایب شدم و به سامرا باز گشتم که این پیرزن، خبر ماجرا را برایم گفت، [و این] در سال ۲۸۱ به روزگار وزارت عبید الله بن سلیمان بود.

من، ابو الفرج مظفر بن احمد، را فرا خواندم تا او نیز داستان را همراه من از او بشنود.^۱
 ۳۴۷. کمال الدین - به نقل از محمد بن عثمان عمری -: أقوال ختنه کرده متولد شد و شنیدم حکیمه گفت: مادر من، خون پس از زایمان ندید و مادران امامان علیهم السلام این گونه اند.^۲

۳۴۸. دلائل الإمامة - به نقل از محمد بن قاسم علوی -: با گروهی از علویان بر حکیمه دختر امام جواد علیه السلام وارد شدیم. گفت: آمده‌اید تا از من در باره تولد ولی خدا سؤال کنید؟
 گفتیم: آری، به خدا.

گفت: دیشب، پیش من بود و ماجرا را به من گفت. دختری به نام نرگس نزد من بود و از میان کنیزان او را برگزیده بودم و تربیتش به عهده من بود و کس دیگری پرورش او را به عهده نداشت. روزی ابو محمد، (امام عسکری علیه السلام) آمد و به او خیره ماند. گفتم: آقای من! آیا به او نیاز داری؟

فرمود: «ما اوصیای الهی، نگاه بد به کسی نمی‌کنیم؛ بلکه از سر شگفتی می‌نگرم. همانا مولود بزرگ خدا از او پدید می‌آید».

گفتم: آقای من! او را برایت بفرستم؟

فرمود: «از پدرم اجازه‌اش را بگیر».

من به سوی برادرم (امام هادی علیه السلام) رفتم و چون بر او وارد شدم، لبخند زد و فرمود: «ای حکیمه! نزد من آمده‌ای تا اجازه آن دختر را بگیری! او را به سوی ابو محمد، روانه کن، که خدای تعالی دوست دارد تو را در این کار، سهیم کند». من او را آراستم و به سوی ابو محمد (امام عسکری علیه السلام) روانه کردم و پس از آن، هر گاه بر آن دختر وارد می‌شدم، بر می‌خاست و پیشانی‌ام را می‌بوسید و من نیز سرش را می‌بوسیدم و او دستم را می‌بوسید و من پایش را بوسه می‌دادم و دست می‌برد تا کفشم را از پایم بیرون آورد و من او را از این

۱. الغیبة، طوسی: ص ۲۴۰ ح ۲۰۸، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۲۰ ح ۲۸.

۲. کمال الدین: ص ۴۳۳ ح ۱۴، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۱۶ ح ۲۰.

إِسْتَأْذَنِي أَبِي فِي ذَلِكَ. فَصِرْتُ إِلَى أَخِي ﷺ، فَلَمَّا دَخَلْتُ عَلَيْهِ تَبَسَّمَ ضَاحِكًا وَقَالَ:
يَا حَكِيمَةً، جِئْتِ تَسْتَأْذِنِينِي فِي أَمْرِ الصَّبِيَّةِ، ابْعَثِي بِهَا إِلَى أَبِي مُحَمَّدٍ، فَإِنَّ اللَّهَ ﷻ
يُحِبُّ أَنْ يُشْرَكَ فِي هَذَا الْأَمْرِ.

فَرَزَيْتُهَا وَبَعَثْتُ بِهَا إِلَى أَبِي مُحَمَّدٍ ﷺ، فَكُنْتُ بَعْدَ ذَلِكَ إِذَا دَخَلْتُ عَلَيْهَا تَقُومُ
فَتَقْبَلُ جَبْهَتِي فَأَقْبِلُ رَأْسَهَا، وَتُقْبِلُ يَدِي فَأَقْبِلُ رِجْلَهَا، وَتَمُدُّ يَدَهَا إِلَى خُفِّي
لِتَنْزِعَهُ فَأَمْنَعُهَا مِنْ ذَلِكَ، فَأَقْبِلُ يَدَهَا إِجْلَالًا وَإِكْرَامًا لِلْمَحَلِّ الَّذِي أَحَلَّهُ اللَّهُ (تَعَالَى)
فِيهَا، فَتَمَكَّثْتُ بَعْدَ ذَلِكَ إِلَى أَنْ مَضَى أَخِي أَبُو الْحَسَنِ ﷺ، فَدَخَلْتُ عَلَى أَبِي مُحَمَّدٍ ﷺ
ذَاتَ يَوْمٍ فَقَالَ:

يَا عَمَّتَاهُ، إِنَّ الْمَوْلُودَ الْكَرِيمَ عَلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ سَيُولَدُ لَيْلَتِنَا هَذِهِ. فَقُلْتُ: يَا
سَيِّدِي، فِي لَيْلَتِنَا هَذِهِ؟ قَالَ: نَعَمْ. فَقُمْتُ إِلَى الْجَارِيَةِ فَقَلَبْتُهَا ظَهْرًا لِبَطْنِي، فَلَمْ أَرَ بِهَا
حَمْلًا، فَقُلْتُ: يَا سَيِّدِي، لَيْسَ بِهَا حَمْلٌ. فَتَبَسَّمَ ضَاحِكًا وَقَالَ: يَا عَمَّتَاهُ، إِنَّا مَعَاشِرَ
الْأَوْصِيَاءِ لَيْسَ يُحْمَلُ بِنَا فِي الْبُطُونِ، وَلَكِنَّا نُحْمَلُ فِي الْجَنُوبِ.

فَلَمَّا جَنَّ اللَّيْلُ صِرْتُ إِلَيْهِ، فَأَخَذَ أَبُو مُحَمَّدٍ ﷺ مِحْرَابَهُ، فَأَخَذَتْ مِحْرَابَهَا فَلَمْ
يَزَالَا يُحْيِيَانِ اللَّيْلَ، وَعَجَزْتُ عَنْ ذَلِكَ فَكُنْتُ مَرَّةً أَنَامُ وَمَرَّةً أُصَلِّي إِلَى آخِرِ اللَّيْلِ،
فَسَمِعْتُهَا آخِرَ اللَّيْلِ فِي الْقُنُوتِ، لَمَّا انْفَتَحَتْ مِنَ الْوَتْرِ مُسَلِّمَةً، صَاحَتْ: يَا جَارِيَّةُ،
الطُّسْتُ. فَجَاءَتْ بِالطُّسْتِ فَقَدَّمَتْهُ إِلَيْهَا فَوَضَعَتْ صَبِيًّا كَأَنَّهُ فَلَقَةُ قَمَرٍ، عَلَى ذِرَاعِهِ
الْأَيْمَنِ مَكْتُوبٌ: «جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَطْلُ إِنَّ الْبَطْلَ كَانَ زَهُوقًا»^١. وَنَاغَاهُ سَاعَةً حَتَّى
اسْتَهْلَّ، وَعَطَسَ، وَذَكَرَ الْأَوْصِيَاءَ قَبْلَهُ، حَتَّى بَلَغَ إِلَى نَفْسِهِ، وَدَعَا لِأَوْلِيَائِهِ عَلَى يَدِهِ
بِالْفَرَجِ.

کار باز می‌داشتم و دستش را برای بزرگداشت و احترام او که جایگاه حلول ولی الهی است، می‌بوسیدم.

مدتی این گونه گذشت تا برادرم امام هادی علیه السلام در گذشت و من روزی بر ابو محمد (امام عسکری علیه السلام) وارد شدم. فرمود: «ای عمّه! مولود بزرگ نزد خدا و پیامبرش، امشب به دنیا می‌آید».

گفتم: سرورم! همین امشب؟

فرمود: «آری».

برخاستم و نرگس را بوسیدم و او را چرخاندم؛ ولی او را باردار نیافتم. گفتم: سرورم! او باردار نیست. خندید و فرمود: «ای عمّه! ما اوصیا، در شکم مادرانمان جای نداریم؛ بلکه در پهلوها جای می‌گیریم».

هنگامی که شب، همه جا را پوشاند، به سوی او رفتم. ابو محمد علیه السلام و نرگس هر دو به محرابشان رفته و همه شب را به نماز و عبادت مشغول بودند و من نمی‌توانستم پا به پای آنان بروم. گاه می‌خوایدم و گاه نماز می‌خواندم تا اواخر شب. هنگامی که سلام نماز وتر را دادم، شنیدم که [نرگس] در قنوتش فریاد زد: ای کنیز! تشت را بیاور. او تشت را آورد و آن را جلوی او نهاد. آن گاه پسری مانند پاره ماه را به دنیا آورد که بر ساعد راستش نوشته بود: «حق آمد و باطل رفت. بی گمان، باطل رفتی است». لحظه‌ای با او خوش و بش کرد تا گریه تولدش را سرداد و عطسه کرد و اوصیای پیش از خودش را یاد نمود تا به خودش رسید و برای اولیایش، دعا کرد تا فرج به دستان او تحقق یابد.

سپس میان من و ابو محمد (امام عسکری علیه السلام) تاریکی ایجاد شد و من او را

ندیدم. گفتم: سرور من! مولود کریم نزد خدا کجاست؟

ثُمَّ وَقَعَتْ ظِلْمَةٌ بَيْنِي وَبَيْنَ أَبِي مُحَمَّدٍ ﷺ فَلَمْ أَرَهُ، فَقُلْتُ: يَا سَيِّدِي، أَيْنَ الْكَرِيمِ عَلَى اللَّهِ؟ قَالَ: أَخَذَهُ مَنْ هُوَ أَحَقُّ بِهِ مِنْكَ، فَقُمْتُ وَانصَرَفْتُ إِلَى مَنْزِلِي فَلَمْ أَرَهُ، وَبَعْدَ أَرْبَعِينَ يَوْمًا دَخَلْتُ عَلَى دَارِ أَبِي مُحَمَّدٍ ﷺ، فَإِذَا أَنَا بِصَبِيِّ يَدْرُجُ فِي الدَّارِ، فَلَمْ أَرَ وَجْهًا أَصْبَحَ مِنْ وَجْهِهِ، وَلَا لُغَةً أَفْصَحَ مِنْ لُغَتِهِ، وَلَا نَعْمَةً أَطْيَبَ مِنْ نَعْمَتِهِ، فَقُلْتُ: يَا سَيِّدِي، مَنْ هَذَا الصَّبِيُّ، مَا رَأَيْتُ أَصْبَحَ وَجْهًا مِنْهُ، وَلَا أَفْصَحَ لُغَةً مِنْهُ، وَلَا أَطْيَبَ نَعْمَةً مِنْهُ؟ قَالَ: هَذَا الْمَوْلُودُ الْكَرِيمُ عَلَى اللَّهِ. قُلْتُ: يَا سَيِّدِي، وَلَهُ أَرْبَعُونَ يَوْمًا، وَأَنَا أَرَى مِنْ أَمْرِهِ هَذَا! قَالَتْ: فَتَبَسَّمْ ضَاحِكًا وَقَالَ:

يَا عَمَّتَاهُ، أَمَا عَلِمْتَ أَنَا مَعَشَرَ الْأَوْصِيَاءِ نَنشَأُ فِي الْيَوْمِ كَمَا يَنشَأُ غَيْرُنَا فِي الْجُمُعَةِ، وَنَنشَأُ فِي الْجُمُعَةِ كَمَا يَنشَأُ غَيْرُنَا فِي الشَّهْرِ، وَنَنشَأُ فِي الشَّهْرِ كَمَا يَنشَأُ غَيْرُنَا فِي السَّنَةِ! فَقُمْتُ فَقَبَّلْتُ رَأْسَهُ وَانصَرَفْتُ إِلَى مَنْزِلِي، ثُمَّ عُدْتُ فَلَمْ أَرَهُ، فَقُلْتُ: يَا سَيِّدِي، يَا أَبَا مُحَمَّدٍ، لَسْتُ أَرَى الْمَوْلُودَ الْكَرِيمَ عَلَى اللَّهِ! قَالَ:

إِسْتَوْدَعْنَاهُ مَنْ اسْتَوْدَعْتُهُ أُمُّ مُوسَى مُوسَى. وَانصَرَفْتُ وَمَا كُنْتُ أَرَاهُ إِلَّا كُلَّ أَرْبَعِينَ يَوْمًا.

وَكَانَتْ اللَّيْلَةُ الَّتِي وُلِدَ فِيهَا لَيْلَةُ الْجُمُعَةِ، لِثَمَانِ لَيَالٍ خَلَوْنَ مِنْ شَعْبَانَ، سَنَةَ سَبْعٍ وَخَمْسِينَ وَمِئَتَيْنِ مِنَ الْهَجْرَةِ.

٣٣٩. مجموعة نفيسة (ألقاب الرسول وعترته): عَنْ حَكِيمَةَ: قَالَ لِي أَبُو مُحَمَّدٍ: بَيْتِي عِنْدَنَا اللَّيْلَةَ فَإِنَّ اللَّهَ سَيُظْهِرُ الْخَلْفَ فِيهَا، قُلْتُ: وَمِمَّنْ؟ قَالَ: مِنْ مَلِيكَةَ، قُلْتُ: لَا أَرَى بِهَا حَمَلًا. قَالَ: يَا عَمَّةُ مَثَلُهَا كَمَثَلِ أُمِّ مُوسَى. فَلَمَّا انْتَصَفَ اللَّيْلُ صَلَّيْتُ صَلَاةَ اللَّيْلِ، فَقُلْتُ فِي نَفْسِي: قَرَّبَ الْفَجْرُ وَلَمْ يَظْهَرِ مَا قَالَ أَبُو مُحَمَّدٍ.

فَنَادَى أَبُو مُحَمَّدٍ: لَا تَعْجَلِي، فَارْتَعَدَتْ مَلِيكَةُ فَضَمَّتْهَا إِلَى صَدْرِي، وَقَرَأَتْ:

فرمود: «او را کسی که از من به او سزامنتر است، گرفت.»

من برخاستم و به منزلم باز گشتم و دیگر او را ندیدم. چهل روز بعد، به خانه ابو محمد علیه السلام رفتم. پسری دیدم که در خانه راه می رفت. سیمایی زیباتر از چهره او، زبانی شیواتر از زبان او و آوایی خوش تر از آوای او ندیده و نشنیده بودم. گفتم: سرور من! این کودک کیست که زیباتر و شیوا سخن تر و خوش آواتر از او ندیده ام؟ فرمود: «این، همان مولود بزرگ الهی است.»

گفتم: سرور من! او چهل روزه است و این گونه می رود و می گوید؟!

ابو محمد علیه السلام لبخند زد و فرمود: «ای عمّه! آیا نمی دانی که ما او صبا، در یک روز، مانند یک هفته دیگران و در یک هفته، مانند یک ماه دیگران و در یک ماه، مانند یک سال دیگران رشد می کنیم؟!»

من برخاستم و سرش را بوسیدم و به خانه ام باز گشتم و سپس دوباره به دیدنش رفتم؛ اما او را ندیدم. گفتم: ای سرور من! ابو محمد، مولود کریم در درگاه الهی را نمی بینم؟!

فرمود: «او را به کسی سپردیم که مادر موسی، موسی را به او سپرد». من باز گشتم و هر چهل روز، یک بار، او را می دیدم. شب تولدش، شب جمعه، هشت شب از شعبان گذشته سال ۲۵۷ هجری بود.^۱

۳۴۹. مجموعة نفیسة (ألقاب الرسول و عترته) - به نقل از حکیمه -: ابو محمد (امام عسکری علیه السلام) به من فرمود: «امشب نزد ما بخواب؛ چرا که خداوند، جانشین مرا امشب پدیدار می کند.»

گفتم: از چه کسی؟

فرمود: «از ملیکه.»

گفتم: من او را باردار نمی بینم.

«قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ، وَإِنَّا أَنْزَلْنَاهُ، وَآيَةَ الْكُرْسِيِّ» فَأَجَابَنِي الْخَلْفُ مِنْ بَطْنِهَا يَقْرَأُ كَقِرَاءَتِي. قَالَتْ:

وَأَشْرَقَ نَوْرُ الْبَيْتِ، فَنَظَرْتُ فَإِذَا الْخَلْفُ تَحْتَهَا سَاجِدًا إِلَى الْقِبْلَةِ، فَأَخَذْتُهُ، فَنَادَانِي أَبُو مُحَمَّدٍ: هَلْمِي يَا ابْنِي يَا عَمَّةُ، فَأَتَيْتُهُ بِهِ فَوَضَعَ لِسَانَهُ فِي فَمِي، ثُمَّ أَجْلَسَهُ عَلَيَّ فَخَذَهُ، وَقَالَ: إِنِطِقْ بِإِذْنِ اللَّهِ يَا بُنَيَّ. فَقَالَ:

أَعُوذُ بِاللَّهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ، مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ، بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴿وَنُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضِعُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَهْمَةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ * وَنَمَكِّنَ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَنُرِي فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُمْ مَا كَانُوا يَحْذَرُونَ﴾ وَصَلَّى اللَّهُ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ الْمُصْطَفَى، وَعَلِيِّ الْمُرْتَضَى، وَفَاطِمَةَ الزَّهْرَاءِ، وَالْحَسَنَ وَالْحُسَيْنَ، وَعَلِيَّ بْنِ الْحُسَيْنِ، وَمُحَمَّدَ بْنِ عَلِيٍّ، وَجَعْفَرَ بْنَ مُحَمَّدٍ، وَمُوسَى بْنَ جَعْفَرٍ، وَعَلِيَّ بْنَ مُوسَى، وَمُحَمَّدَ بْنَ عَلِيٍّ، وَعَلِيَّ بْنَ مُحَمَّدٍ، وَالْحَسَنَ بْنَ عَلِيٍّ أَبِي.

قَالَتْ: وَعَمَرْتَنَا طُيُورٌ خُضْرٌ، فَنَظَرَ أَبُو مُحَمَّدٍ إِلَى طَائِرٍ مِنْهَا فَقَالَ لَهُ: خُذْهُ فَاحْفَظْهُ حَتَّى يَأْذَنَ اللَّهُ فِيهِ، فَإِنَّ اللَّهَ بِالْبَيْعِ أَمْرِهِ. قَالَتْ حَكِيمَةً: قُلْتُ لِأَبِي مُحَمَّدٍ: مَا هَذَا الطَّائِرُ، وَمَا هَذِهِ الطُّيُورُ؟

قَالَ: هَذَا جَبْرَائِيلُ، وَهَذِهِ مَلَائِكَةُ الرَّحْمَةِ، ثُمَّ قَالَ: يَا عَمَّةُ، رُدِّيهِ إِلَى أُمِّهِ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ، وَلِتَعْلَمَ أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ، وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ. فَرَدَدْتُهُ إِلَى أُمِّهِ.

قَالَتْ: وَكَانَتْ مُطِيعًا^١، مَفْرُوعًا مِنْهُ، وَعَلَى ذِرَاعِهِ الْأَيْمَنِ مَكْتُوبٌ: ﴿جَاءَ الْحَقُّ

فرمود: «ای عمّه! او مانند مادر موسی [دارای بارداری پنهان] است».

هنگامی که شب از نیمه گذشت و نماز شب را خواندم، با خود گفتم: سپیده نزدیک است و آنچه ابو محمد گفت، هنوز پدیدار نشده است، که ابو محمد علیه السلام ندا داد: «عجله نکن» که ملیکه لرزید. او را به سینه‌ام چسباندم و سوره‌های توحید و قدر و نیز آیه الکرسی را خواندم و جنین جانشین ولی خدا، در دل او با من همراهی کرد و او هم آنها را قرائت کرد.

نور، سر تا پای خانه را فراگرفت و جانشین ولی خدا را دیدم که زیر مادرش، رو به قبله به حالت سجده است. او را بر گرفتم. ابو محمد علیه السلام صدایم کرد: «ای عمّه! پسر را زود بیاور». او را که آوردم، زبانش را در کامش نهاد و سپس او را بر پایش نشانید و فرمود: «پسرکم! به اذن خدا سخن بگو».

گفت: «از شیطان رانده شده به خدای شنوای دانا پناه می‌برم. به نام خداوند بخشنده مهربان. «ما می‌خواهیم که بر مستضعفان زمین، منت نهمیم و آنها را امان و وارثان قرار دهیم. و آنان را بر زمین چیره سازیم و به فرعون و هامان و سپاهیانشان، آنچه را از آن بیم داشتند، نشان دهیم». خدا بر محمد مصطفی، علی مرتضی، فاطمه زهرا، حسن و حسین، علی بن حسین، محمد بن علی، جعفر بن محمد، موسی بن جعفر، علی بن موسی، محمد بن علی، علی بن محمد و پدرم، حسن بن علی، درود فرستد!».

در این هنگام، پرندگان سبزرنگ، ما را در بر گرفتند. ابو محمد (امام عسکری علیه السلام) به یکی از آنها نگریست و به او فرمود: «او را بگیر و حفظ کن تا خدا در باره او به تو اجازه دهد، که خدا کارش را به انجام می‌رساند».

من به ابو محمد (امام عسکری علیه السلام) گفتم: این پرنده چیست؟ و این پرندگان چیستند؟

فرمود: «این جبرئیل است و اینها هم فرشتگان رحمت اند» و سپس فرمود: «ای

وَزَمَقَ الْبَطْلُ إِنْ الْبَطْلُ كَانَ زَهُوقًا.

قَالَتْ حَكِيمَةٌ: دَخَلْتُ عَلَى أَبِي مُحَمَّدٍ بَعْدَ أَرْبَعِينَ يَوْمًا مِنْ وِلَادَةِ صَاحِبِ
الْأَمْرِ ع، فَإِذَا مَوْلَانَا الصَّاحِبُ ع يَمْشِي فِي الدَّارِ، فَلَمْ أَرِ لُغَةً أَفْصَحَ مِنْ لُغَتِهِ، فَتَبَسَّمتُ
أَبُو مُحَمَّدٍ ع [وَقَالَ] ١: إِنَّا - مَعَاشِرَ الْأَئِمَّةِ - نَنشَأُ فِي يَوْمٍ كَمَا يَنشَأُ غَيْرُنَا فِي السَّنَةِ.
قَالَتْ: ثُمَّ كُنْتُ أَسْأَلُ أَبَا مُحَمَّدٍ عَنْهُ بَعْدَ ذَلِكَ، فَقَالَ: إِسْتَوَدَعْنَاهُ الَّذِي اسْتَوَدَعْتَ
أُمَّمَ وَلَدَهَا ٢.

١. ما بين المعقوفين ليس في المصدر، ولا يستقيم السياق إلا به.

٢. هكذا في المصدر، وفي الروايات الأخرى الماثلة لهذه الرواية: «الذي استودعت أم موسى ولدها».

عمّه! او را به مادرش باز گردان ﴿تا چشمش روشن شود و اندوهگین نشود و بداند که وعده الهی حق است، انا بیشتر مردم نمی دانند﴾. من نیز او را به مادرش باز گرداندم.
 او نوزادی مطیع بود و همه کارهایش به انجام رسیده و بر ساعد راستش نوشته بود: ﴿حق آمد و باطل رفت. بی گمان، باطل، رفتنی است﴾.
 چهل روز پس از ولادت صاحب الأمر علیه السلام بر ابو محمد (امام عسکری علیه السلام) وارد شدم. مولایمان، صاحب امر، در خانه راه می رفت و شیواسخن تر از او ندیدم. ابو محمد علیه السلام لبخند زد و فرمود: «ما امامان، در یک روز، مانند یک سال دیگران رشد می کنیم».
 پس از این، احوال او را از ابو محمد علیه السلام جويا شدم. فرمود: «او را به کسی سپردیم که مادری، کودکش را سپرد»^۱.^۲

۱. در احادیث دیگر آمده است: مادر موسی، کودکش را به او سپرد.

۲. مجموعه نفیسة الألقاب الرسول وعترة، ص ۸۵.

سخنی درباره رشد غیر عادی امام مهدی علیه السلام

در شماری از گزارش‌هایی که گذشت،^۱ از رشد سریع و غیر عادی امام مهدی علیه السلام در کودکی، سخن به میان آمد. در برخی از این گزارش‌ها، رشد روزانه هر امام، همسان با رشد هفتگی دیگر کودکان و رشد هفتگی وی، همانند رشد دیگران در ماه و رشد ماهانه ایشان، به سان رشد سایر کودکان در سال شمرده شده است.

در مورد رشد سریع ابراهیم علیه السلام،^۲ پیامبر خاتم صلی الله علیه و آله و فاطمه زهرا علیها السلام،^۳ نیز احادیثی مشابه نقل شده است.

منابع اهل سنت نیز احادیثی در مورد رشد غیر عادی افرادی مانند دجال^۴ و پی‌کننده ناقه صالح^۵ نقل کرده‌اند.

هر چند رشد سریع و غیر عادی برخی از کودکان، ثبوتاً از نظر عقلی بلامانع است، لیکن اثبات آن، نیاز به دلیل قطعی دارد. آنچه از ارزیابی دقیق اسناد و متون احادیث مذکور به دست می‌آید، این است که:

۱. هیچ یک از احادیثی که بر غیر عادی بودن رشد امام مهدی علیه السلام در کودکی

۱. ر.ک: ص ۲۳۴ ح ۳۴۵ و ص ۲۵۸ ح ۳۴۸ و ص ۲۵۲ ح ۳۴۹.

۲. ر.ک: الکافی: ج ۸ ص ۳۶۶ ح ۵۵۸ و کمال الدین: ص ۱۳۸ ح ۷.

۳. ر.ک: صحیح ابن حبان: ج ۱۴ ص ۲۴۵ ح ۶۳۳۵.

۴. ر.ک: دلائل الإمامة: ص ۸۱ ش ۲۱.

۵. ر.ک: المستدرک علی الصحیحین: ج ۴ ص ۵۹۵ ح ۸۶۵۵.

۶. ر.ک: المستدرک علی الصحیحین: ج ۲ ص ۶۱۸ ح ۴۰۶۹.

دلالت دارند، از نظر سند، معتبر نیستند. البته گزارش مربوط به رشد ابراهیم عج سند معتبر دارد و همچنین گزارش مربوط به پیامبر خاتم ع در کتاب صحیح ابن حبان آمده است.

۲. منابعی که این موضوع را روایت کرده‌اند، چندان وسیع و گسترده نیستند^۱ تا برای پژوهشگر، اطمینان و یا حتی ظن به صدور احادیث مربوط، حاصل گردد.

۳. کهن‌ترین مصدری که این موضوع را گزارش کرده است، کتاب الهدایة الکبری^۲ نوشته حسین بن حمدان خصیبی است که تفکر غالبانه وی و آوردن

۱. کمال الدین شیخ صدوق و الغیبی شیخ طوسی، مهم‌ترین این کتاب‌ها هستند.

۲. ر.ک: الهدایة الکبری: ص ۳۵۷.

حسین بن حمدان خصیبی، صاحب الهدایة الکبری، از غالیان مشهور است. نجاشی در باره او نوشته است: «ابوعبد الله، عقایدی باطل دارد و کتاب‌هایی دارد از جمله: کتاب الإخوان، کتاب المسائل، کتاب تاریخ الأئمة، کتاب الرسالة تخیلیط» (رجال النجاشی: ج ۱ ص ۱۸۷ ش ۱۵۷).

این غضائری نیز در باره او گفته است: «دروغگو و منحرف، و لعن شده است، و اعتنایی به او نیست» (رجال ابن الفضائری: ص ۵۴ ش ۴۰).

شیخ طوسی نیز نام او را آورده؛ ولی سخنی در مذهب و یا وثاقت او نگفته است. او تلّعکبری را به عنوان راوی از او معرفی کرده است (رجال الطوسی: ص ۴۲۳ ش ۶۰۹۸).

متن کتاب الهدایة الکبری بر فساد عقیده او دلالت دارد. او غالیان مشهوری همچون محمد بن نصیر را بزرگ می‌شمرد و آنان را باب ائمه می‌داند. کتاب الهدایة الکبری، نمونه روشن خط فکری غالیان در زمان خویش است.

تولد امام مهدی و سایر امامان ع تصویرگر چهره‌ای غیر بشری و غیر عادی از آنان است که مخالف روال طبیعی بوده و شاهی در متون معتبر ندارد. مثلاً در باره تولد امام مهدی ع آورده است: «إِنَّا مَعَاشِرَ الْأَوْصِيَاءِ لَسْنَا نَحْمَلُ فِي الْبَطْنِ وَإِنَّمَا نَحْمَلُ فِي الْجَنُوبِ وَلَا نُخْرِجُ مِنَ الْأَرْحَامِ وَإِنَّمَا نُخْرِجُ مِنَ الْفَيْحِذِ الْأَيْمَنِ مِنْ أُمَّهَاتِنَا؛ جنین ما گروه اوصیا، در شکم مادر نیست، بلکه در پهلوهاجی مادر است، و از رحم متولد نمی‌شویم؛ بلکه از ران مادرانمان متولد می‌شویم».

همچنین در باره رشد جسمی امام مهدی ع نوشته است که امام ع در چهل روزگی راه می‌رفت و یا گفته است: «ننشؤ فی الیوم ما ینشؤ غیرنا فی الجمعة و نشؤ فی الجمعة ما ینشؤ غیرنا فی السنة؛ ما در یک روز، به اندازه یک هفته دیگران رشد می‌کنیم، و در یک هفته به اندازه یک سال دیگران رشد می‌کنیم».

ظاهراً این گونه‌گویی غالیان در باره ائمه ع در برخی متون دیگر نیز تأثیر گذارده است. این نکته می‌باید

احادیث شاذ و نادر در این کتاب، موجب سستی اعتماد به او و گزارش‌های اوست.
 ۴. ناهماهنگی درونی این احادیث^۱ نیز اعتماد به آنها را سست می‌نماید.

در مناقب و فضائل و کرامات امامان علیهم السلام نیز مورد توجه قرار گیرد و زندگی امامان معصوم علیهم السلام از دسترس و تأثیرگذاری غالیانه این افراد مصون نماند.

نکته: ابن حمدان با ابن معتز عقباسی ناصبی بیعت نموده و از او طرفداری کرده است (ر.ک: الکامل فی التاریخ: ج ۵ ص ۷). برخی گفته‌اند: «فی مبایعی ابن المعتز رافضیون بایعوا أنصب الأمة. هذا لعمری التخلیط: در میان بیعت‌کنندگان ابن معتز، رافضی‌ها بودند که با ناصبی‌ترین امت، بیعت کردند، و به جان خودم سوگند که این خلط حق و باطل و خطاست» (فانوس الرجال: ج ۳ ص ۴۴۱).

۱. این گزارش‌ها، از هماهنگی درونی برخوردار نیستند، چنان‌که بسیاری از آنها با یافته‌های دیگر، ناهماهنگی برون‌ی دارند.

الف. نظم درونی این گزارش‌ها، مخدوش است.

نسبت رشد روزانه، هفت برابر و رشد هفتگی چهار برابر و رشد ماهیانه، دوازده برابر رشد دیگران شمرده شده است. نسبت بین این سه رشد، هماهنگ نیست و تطابق ندارد. اگر رشد روزانه همانند رشد هفتگی دیگران باشد، بنا بر این، رشد هفتگی می‌باید همانند رشد هفت هفته باشد، در حالی که در این متون همانند یک ماه، یعنی چهار هفته دانسته شده است. رشد ماهانه نیز همانند رشد یک سال، یعنی دوازده برابر شمرده شده است که با رشد هفت برابر اول و چهار برابر دوم هماهنگ نیست.

ب. حلیمه سعدیه در توصیف رشد پیامبر صلی الله علیه و آله گفته است: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْبُ فِي الْيَوْمِ شَبَابَ الصَّبِيِّ فِي شَهْرٍ وَ يَسْبُ فِي الشَّهْرِ شَبَابَ الصَّبِيِّ فِي سَنَةٍ قَبْلَ سَنَةٍ وَ هُوَ غُلَامٌ جَفْرٌ؛ در یک روز، به اندازه یک ماه بزرگ می‌شد، و در یک ماه، به اندازه بزرگ شدن یک سال، بزرگ می‌شد کودکی صغیر بود» (صحیح، ابن حبان: ج ۱۴ ص ۲۴۵).

جفر به معنای غذاخور شدن کودک و قدرت پیدا کردن او بر خوردن غذاست (ر.ک: النهایة: ج ۱ ص ۲۷۷). در صورتی که مطابق با این گزارش پیامبر صلی الله علیه و آله در یک سالگی می‌باید همانند کودکی دوازده ساله باشد. واضح است که حکایت غذاخور شدن کودکی که همانند انسان دوازده ساله و حتی سی ساله است، چندان نازیباست که به سخره شباهت پیدا می‌کند.

ج. رشد سریع و غیر عادی فاطمه زهرا علیها السلام نیز با گزارشی که ایشان را در هنگام ازدواج، کوچک دانسته است، در تضاد است. پیامبر صلی الله علیه و آله در جواب رد خواستگاران قبلی فاطمه علیها السلام می‌فرمود: او کوچک است (ر.ک: سنن النسائی: ج ۶ ص ۶۲، الطرائف: ص ۷۶ ح ۹۸).

د. گزارش رشد ابراهیم علیه السلام نیز همین وضعیت را دارد. در این گزارش، ابراهیم در درون غاری تصویر شده است که هیچ گاه ستاره و ماه و خورشید را ندیده است.

گزارش رشد و نمو ایشان در غاری تاریک، ظاهراً برای آن است که حکایت قرآنی: ﴿هَذَا رِبِّي؛ این پروردگار من است﴾ و ﴿لَا أُحِبُّ الْآفِلِينَ؛ غروب‌کنندگان را دوست ندارم﴾ (انعام: آیه ۷۶) را توجیه کند.

۵. این احادیث با احادیثی که بر رشد طبیعی امام دلالت دارند، تعارض دارد، مانند: حدیث یعقوب بن منقوش^۱ که پس از دیدن امام در خانه امام عسکری (ع) از او به «غلام خماسی» تعبیر می‌نماید که بر دامن پدر می‌نشیند. همچنین حدیث سعد بن عبد الله قمی که دیدارش با امام در دامن پدر را با جمله «علی فخذیه الایمن غلام»؛ بر زانوی راستش پسر بچه‌ای بود^۲ تعبیر می‌کند. نیز گزارش مربوط به نماز خواندن امام مهدی (ع) بر جنازه پدر که در آن از امام به «صَبِيٌّ بِوَجْهِهِ سَمْرَةٌ؛ کودکی گندمگون»^۳ تعبیر شده است. همچنین احادیث دیگری که کودکی امام جواد (ع) را گزارش کرده‌اند نیز نافی گزارش‌هایی هستند که رشد همه امامان را غیر عادی می‌دانند.^۴

۶. آنچه در گزارش رشد سریع امام مهدی (ع) آمده - که حکیمه، عمه امام عسکری (ع)، از این حادثه تعجب کرد و امام عسکری (ع) در توجیه آن فرمود: «ما، امامان، در یک روز، مانند یک سال دیگران رشد می‌کنیم» نمی‌تواند صحیح باشد؛ زیرا اگر چنین بود، حکیمه که فرزند امام جواد (ع) است، رشد غیر عادی امام هادی (ع) و امام عسکری (ع) را دیده بود و از آنها قطعاً خبر داشت. بنا بر این نمی‌بایست از رشد سریع امام مهدی (ع) تعجب کند.

۷. اگر رشد سریع و غیر عادی همه امامان، حقیقت داشت، با عنایت به تعداد امامان و محسوس بودن امر، بی‌تردید، نقل آن به چند حدیثی که بدانها اشاره شد، منحصر نمی‌گردید؛ بلکه در همه تواریخ یا اکثر آنها ثبت می‌شد.

۸. ممکن است تعبیر رشد سریع امامان و یا انبیا در کودکی، اشاره و کنایه به

۱. ر.ک: ص ۳۶۸ ح ۴۶۷.

۲. کمال‌الدین: ص ۴۵۷ ح ۲۱.

۳. ر.ک: ص ۳۷۴ ح ۴۷۲.

۴. ر.ک: الکافی: ج ۱ ص ۳۲۱ ح ۱۰ و ص ۳۲۲ ح ۱۳.

رشدی فراتر از حدّ متوسط باشد، چنان که مشابه تعبیرهایی که در احادیث مذکور در بارهٔ امامان نقل شده، در مورد دیگران هم آمده است، مانند این که یکی از شعرا در توصیف فرزند خود می‌گوید:

بنتی كأنّ البدر أشبهه وَجْهَهُ   يشبُّ شباب الحول في مدّة الشهر؛^۱

پسرم که صورتش گویی ماه شب چهارده است

جوانی یک ساله‌اش را یک ماهه طی می‌کند.

٤ / ٢

کلامه بعد الولاده

٣٥٠. کمال الدین : حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ مَاجِيلَوِيهِ ، وَأَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى الْعَطَّارُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا . قَالَ : حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى الْعَطَّارُ ، قَالَ : حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ النَّيْسَابُورِيُّ ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ ، بْنِ مُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ ع ، عَنِ السَّيَّارِيِّ ، قَالَ : حَدَّثَنِي نَسِيمٌ وَمَارِيَّةٌ ، قَالَتَا : إِنَّهُ لَمَّا سَقَطَ صَاحِبُ الزَّمَانِ ع مِنْ بَطْنِ أُمِّهِ ، جَائِئاً عَلَى رِكْبَتَيْهِ ، رَافِعاً سَبَابَتَيْهِ إِلَى السَّمَاءِ ، ثُمَّ عَطَسَ فَقَالَ :

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ، وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ ، زَعَمَتِ الظُّلْمَةُ أَنَّ حُجَّةَ اللَّهِ دَاحِضَةٌ ، لَوْ أُذِنَ لَنَا فِي الْكَلَامِ لَزَالَ الشُّكُّ .

٣٥١. کمال الدین : حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ إِسْحَاقَ الطَّالِقَانِيِّ ع ، قَالَ : حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ زَكَرِيَّا بِمَدِينَةِ السَّلَامِ ، قَالَ : حَدَّثَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدُ بْنُ خَلِيلَانَ ، قَالَ : حَدَّثَنِي أَبِي ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ جَدِّهِ ، عَنْ غِيَاثِ بْنِ أُسَيْدٍ ، قَالَ : شَهِدْتُ مُحَمَّدَ بْنَ عُمَانَ الْعَمْرِيِّ قَدَّسَ اللَّهُ رُوحَهُ يَقُولُ :

لَمَّا وُلِدَ الْخَلْفُ الْمَهْدِيُّ ع سَطَعَ نُورٌ مِنْ فَوْقِ رَأْسِهِ إِلَى أَعْنَانِ السَّمَاءِ ، ثُمَّ سَقَطَ لِوَجْهِهِ سَاجِداً لِرَبِّهِ تَعَالَى ذِكْرَهُ ، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ وَهُوَ يَقُولُ : «شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلٰئِكَةُ وَأُولُوا الْعِلْمِ قَابِئاً بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ * إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ» قَالَ : وَكَانَ مَوْلِدُهُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ .

٣٥٢. کمال الدین : حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ مَاجِيلَوِيهِ ، وَأَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى الْعَطَّارُ

۴ / ۲

سخن گفتن امام علیه السلام پس از تولد

۳۵۰. کمال الدین - به نقل از سیّاری - : نسیم و ماریه برایم گفتند: هنگامی که صاحب الزمان از دل مادرش بیرون آمد، بر زانوانش نشست و دو انگشت اشاره‌اش را راست گرفت و سپس عطسه کرد و فرمود: «ستایش، ویژه خدای جهانیان است. خدایا! بر سرورمان محمد و خاندان او درود فرست! بنده‌ای یاد کننده خدا نه مغرور و نه متکبر» و سپس فرمود: «ستمکاران پنداشتند که حجّت خدا از میان رفته است. اگر به ما اجازه سخن داده می‌شد، تردید از میان می‌رفت»^۱.

۳۵۱. کمال الدین - به نقل از غیاث بن أسید - : حاضر بودم که محمد بن عثمان عمری - که خدا روحش را پاک بدارد - می‌گفت: هنگامی که مهدی، جانشین [امام عسکری علیه السلام]، متولد شد، نوری از بالای سرش تا بلندای آسمان درخشید. سپس با رو به زمین افتاد و برای خدای والیادش سجده کرد و آن گاه در حالی که می‌گفت: «خداوند یکتا که به عدالت برخاسته، گواهی می‌دهد که خداوندی جز او نیست و نیز فرشتگان و دانشمندان [گواهی می‌دهند]. معبودی جز او نیست؛ پیروز همیشگی و فرزانه. دین نزد خداوند، اسلام است» سرش را بلند کرد، و روز تولدش، جمعه بود.^۲

۳۵۲. کمال الدین - به نقل از ابراهیم بن محمد نسیم، خادم امام عسکری علیه السلام - : یک شب پس از تولد صاحب الزمان علیه السلام بر او وارد شدم. نزدش عطسه کردم، به من گفت: خدایت رحمت کند!

۱. کمال الدین: ص ۴۳۰ ح ۵، الغیبة، طوسی: ص ۲۴۴ ح ۲۱۱، الثاقب فی المناقب: ص ۵۸۴ ح ۵۳۲، إعلام الوری: ج ۲ ص ۲۱۷، کشف الغمّة: ج ۳ ص ۲۸۸، ألقاب الرسول و عترته: ص ۸۵، الصراط المستقیم: ج ۲ ص ۲۱۰ ح ۲، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۴ ح ۶.
 ۲. کمال الدین: ص ۴۲۳ ح ۱۳، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۱۵ ح ۱۹، نیز، رک: الغیبة، طوسی: ص ۲۲۶ ح ۲۰۴، دلائل الإمامة: ص ۵۰۰ ح ۴۹۰.

رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى الْعَطَّارُ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ النَّيْسَابُورِيُّ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ عج، قَالَ: حَدَّثَنِي نَسِيمُ خَادِمٍ أَبِي مُحَمَّدٍ عج، قَالَتْ: قَالَ لِي صَاحِبُ الزَّمَانِ عج - وَقَدْ دَخَلْتُ عَلَيْهِ بَعْدَ مَوْلِدِهِ بِبَيْلَتِهِ، فَعَطَسْتُ عِنْدَهُ - فَقَالَ لِي:

يَرْحَمُكَ اللهُ، قَالَتْ نَسِيمٌ: فَفَرِحْتُ بِذَلِكَ فَقَالَ لِي عج:

أَلَا أُبَشِّرُكَ فِي الْعِطَاسِ؟ فَقُلْتُ: بَلَى (يا مولاي)، فَقَالَ:

هُوَ أَمَانٌ مِنَ الْمَوْتِ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ.

٣٥٣. الغيبة للطوسي: رَوَى مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، رَفَعَهُ عَنْ نَسِيمِ الْخَادِمِ، خَادِمِ

أَبِي مُحَمَّدٍ عج، قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى صَاحِبِ الزَّمَانِ عج بَعْدَ مَوْلِدِهِ بِعَشْرِ لَيَالٍ، فَعَطَسْتُ عِنْدَهُ، فَقَالَ: يَرْحَمُكَ اللهُ فَفَرِحْتُ بِذَلِكَ. فَقَالَ:

أَلَا أُبَشِّرُكَ فِي الْعِطَاسِ؟ هُوَ أَمَانٌ مِنَ الْمَوْتِ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ.

راجع: ص ٢٢٢-٢٢٨ ج ٢٢٢-٢٢٤ و ص ٢٥٢ ج ٢٢٩.

از این سخن خوش حال شدم. به من فرمود: «آیا بشارتی در باره عطسه به تو ندهم؟».

گفتم: چرا، مولای من!

فرمود: «آن تا سه روز، امان از مرگ است».^۱

۳۵۳. الغیبة، طوسی - محمد بن یعقوب، از نسیم (خادم امام عسکری علیه السلام) - : ده شب پس از تولد صاحب الزمان علیه السلام بر او وارد شدم و نزدش عطسه کردم. فرمود: «خدا رحمتت کند! از آن خوش حال شدم» و آن گاه فرمود: «سخن خوشی در باره عطسه به تو بدهم؟ آن تا سه روز، امان از مردن است».^۲

ر.ک: ص ۲۲۲-۲۲۹ ح ۲۴۲-۲۴۴ و ص ۲۵۲ ح ۲۴۹.

۱. کمال الدین: ص ۴۳۰ ح ۵ و ص ۴۴۱ ح ۱۱، الثاقب فی المناقب: ص ۲۰۳ ح ۱۸۰، مکارم الأخلاق: ج ۲ ص ۱۶۲ ح ۲۴۰۰، إعلام الوری: ج ۲ ص ۲۱۷، الصراط المستقیم: ج ۲ ص ۲۳۵، بحار الأنوار: ج ۵۲ ص ۳۰ ح ۲۴.

۲. الغیبة، طوسی: ص ۲۳۲ ح ۲۰۰، الخرائج و الجرائح: ج ۱ ص ۴۶۵ ح ۱۱ و ج ۲ ص ۶۹۳ ح ۷، كشف الغمة: ج ۳ ص ۲۹۰، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۵۸ ح ۸.

پژوهشی درباره سخن گفتن امام مهدی علیه السلام پس از ولادت

بر اساس گزارش‌هایی که گذشت،^۱ امام مهدی علیه السلام در آغاز تولد به گونه‌ای خارق‌العاده لب به سخن گشوده و به انقلاب بزرگی که در جهان به وسیله او تحقق خواهد یافت، اشاره نموده است. برای زدودن استبعاد از مدلول گزارش‌های یاد شده، توجه به چند نکته ضروری است:

۱. سخن گفتن نوزاد، هر چند خلاف عادت است، ولی استحالة عقلی ندارد و ثبوتاً امکان‌پذیر است.

۲. گاه، حکمت الهی ایجاب می‌کند که برای اثبات قدرت و معرفی شخصیت برخی انبیا و اولیا، نوزاد سخن بگوید، چنان که عیسی علیه السلام در گهواره سخن گفت^۲ و بر پایه روایات موجود در منابع شیعه و اهل سنت، نوزادهای دیگری نیز سخن گفته‌اند.^۳

۳. روایات متعددی در منابع روایی شیعه وجود دارند که سخن گفتن پیامبر خدا صلی الله علیه و آله،^۴ امام علی علیه السلام،^۵ امام کاظم علیه السلام،^۶ و امام جواد علیه السلام در نوزادی را گزارش

۱. گزارش‌های دیگری که در فصل‌های دیگر به ولادت امام علیه السلام اشاره دارند نیز بر این معنا دلالت دارند.

۲. رک: مائده: آیه ۱۱۰، مریم: آیه ۲۹-۳۰.

۳. رک: ذیل آیه ۲۶ سوره یوسف تفسیر القمی: ج ۱ ص ۲۴۳، تفسیر الطبری: ج ۷ جزء ۱۲ ص ۱۹۳ (به نقل از پیامبر صلی الله علیه و آله، ابن عباس و سعید بن جبیر)، الدر المنثور: ج ۴ ص ۱۴.

۴. الاحتجاج: ج ۱ ص ۵۲۸ ح ۱۲۷، بحار الأنوار: ج ۱۵ ص ۲۶۱ ح ۱۱، الخصائص الکبری: ج ۱ ص ۹۱.

۵. روضة الواعظین: ص ۹۱.

۶. الکافی: ج ۱ ص ۳۱۰ ح ۱۱، کشف الغمّة: ج ۳ ص ۳۴.

۷. المناقب، ابن شهر آشوب: ج ۴ ص ۳۹۴.

کرده‌اند.

بر این اساس، نه تنها سخن گفتن نوزاد عقلاً محال نیست؛ بلکه وقوع اجمالی آن نیز غیر قابل تردید است.

بنابر این، آنچه در منابع معتبر حدیثی شیعه در باره سخن گفتن امام مهدی علیه السلام در آغاز ولادت آمده، ممکن و قابل قبول است، هر چند بر اساس بررسی‌های انجام شده، سند آنها اصطلاحاً صحیح نیست؛ ولی با توجه به کثرت آنها و اعتبار کتاب‌هایی که آنها را گزارش کرده‌اند، حصول اطمینان اجمالی به صدور آنها بعید نیست.

٥ / ٢

العَفِيقَةُ عَنْهُ

٣٥٤. كمال الدين : حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى بْنِ الْمُتَوَكِّلِ رضي الله عنه ، قَالَ : حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرِ الْجَمِيرِيِّ ، قَالَ : حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْكُوفِيِّ : إِنَّ أَبَا مُحَمَّدٍ عليه السلام بَعَثَ إِلَيَّ بَعْضَ مَنْ سَمَّاهُ لِي ، بِشَاةٍ مَذْبُوحَةٍ ، وَقَالَ : هَذِهِ مِنْ عَفِيقَةِ ابْنِي مُحَمَّدٍ .

٣٥٥. الغيبة للطوسي : عَنْهُ^١ ، قَالَ : حَدَّثَنِي الثَّقَفَةُ ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ إِدْرِيسَ ، قَالَ : وَجَّهَ إِلَيَّ مَوْلَايَ أَبُو مُحَمَّدٍ عليه السلام بِكَبْشٍ وَقَالَ : عَقَّبَهُ عَنِ ابْنِي فُلَانٍ ، وَكُلَّ وَأَطْعِمَ أَهْلَكَ ، فَفَعَلْتُ ، ثُمَّ لَقِيْتُهُ بَعْدَ ذَلِكَ فَقَالَ لِي :

المولود الذي وُلِدَ لِي مَاتَ .

ثُمَّ وَجَّهَ إِلَيَّ بِكَبْشَيْنِ وَكَتَبَ : بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ، عَقُّ هَذَيْنِ الْكَبْشَيْنِ عَنْ مَوْلَاكَ ، وَكُلَّ - هُنَاكَ اللَّهُ - وَأَطْعِمَ إِخْوَانَكَ ، فَفَعَلْتُ وَلَقِيْتُهُ بَعْدَ ذَلِكَ فَمَا ذَكَرَ لِي شَيْئاً .

٣٥٦. كمال الدين : حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيِّ مَاجِيلَوِيهِ ، وَمُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى بْنِ الْمُتَوَكِّلِ ، وَأَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى الْعَطَّارُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ ، قَالُوا : حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى الْعَطَّارُ ، قَالَ : حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ رِيَّاحِ الْبَصْرِيِّ ، عَنْ أَبِي جَعْفَرِ الْعَمْرِيِّ ، قَالَ : لَمَّا وُلِدَ السَّيِّدُ عليه السلام ، قَالَ أَبُو مُحَمَّدٍ عليه السلام :

إِبْعَثُوا إِلَيَّ أَبِي عَمْرٍو ، فَبِعْتُ إِلَيْهِ فَصَارَ إِلَيْهِ ، فَقَالَ لَهُ : إِشْتَرِ عَشْرَةَ آلَافٍ رِطْلٍ خُبْزٍ^٢ ، وَعَشْرَةَ آلَافٍ رِطْلٍ لَحْمٍ وَفَرَّقَهُ - أَحْسِبُهُ قَالَ : عَلِيُّ بْنُ هَاشِمٍ - وَعَقَّ عَنْهُ

١. أي: محمد بن علي الشلمغاني .

٢. وفي روضة الواعظين «أربعة آلاف رطل خبز» بدل «عشرة آلاف رطل خبز» .

۵ / ۲

عقیقه برای امام علیه السلام

۳۵۲. کمال الدین - به نقل از محمد بن ابراهیم کوفی - : ابو محمد (امام عسکری علیه السلام) گوسفندی ذبح شده را برای کسی که نامش را به من گفت، فرستاد و فرمود: «این، عقیقهٔ پسر من، محمد است»^۱.

۳۵۵. الغیبه، طوسی - به نقل از ابراهیم بن ادریس - : مولایم، امام عسکری علیه السلام، قوچی برایم فرستاد و فرمود: «آن را برای پسر من، فلان، عقیقه کن و خودت بخور و به خانواده‌ات هم بخوران». من چنین کردم و پس از آن، امام علیه السلام را دیدم. به من فرمود: «بچه‌ای که متولد شده بود، درگذشت».

آن گاه دو قوچ برایم فرستاد و نوشت: «به نام خداوند بخشندهٔ مهربان. این دو قوچ را از طرف مولایت قربانی کن و خودت بخور - نوش جان - و به برادرانت نیز بخوران».

من چنین کردم و پس از آن، امام علیه السلام را دیدم، چیزی به من نگفت.^۲

۳۵۶. کمال الدین - به نقل از ابو جعفر عمری - : هنگامی که آقا به دنیا آمد، امام عسکری علیه السلام فرمود: «ابو عمرو را برایم بیاورید». او را به سوی فرستادند و چون آمد، به او فرمود: «ده هزار رطل^۳ نان و ده هزار رطل گوشت بخر و آن را قسمت کن - گمان می‌کنم فرمود: - میان بنی هاشم و چند گوسفند هم برایش عقیقه کن»^۴.

۱. کمال الدین: ص ۴۳۲ ح ۱۰، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۱۵ ح ۱۷.

۲. الغیبه، طوسی: ص ۲۴۵ ح ۲۱۴، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۲۲ ح ۳۲.

۳. رطل به طور تقریبی، اندکی کمتر از چهار صد گرم است و اگر هر گوسفند را به طور متوسط چهل کیلوگرم فرض کنیم، حدود صد گوسفند می‌شود.

۴. کمال الدین: ص ۴۳۰ ح ۶، روضة الواعظین: ص ۲۸۵ (در این منبع «چهار هزار رطل نان، آمده است)، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۵ ح ۹.

بِكَذَا وَكَذَا شَاؤُهُ.

٣٥٧. بحار الأنوار: عَنْ إِبْرَاهِيمَ صَاحِبِ أَبِي مُحَمَّدٍ عليه السلام أَنَّهُ قَالَ: وَجَّهَ إِلَيَّ مَوْلَايَ أَبُو الْحَسَنِ عليه السلام ^١ بِأَرْبَعَةِ أَكْبُشٍ، وَكَتَبَ إِلَيَّ:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، (عُقِّ) هَذِهِ عَنِ ابْنِي مُحَمَّدٍ الْمَهْدِيِّ، وَكُلُّ - هُنَاكَ - وَأَطِيعِ مَنْ وَجَدْتَ مِنْ شِيعَتِنَا.

٦ / ٢

التَّهْنِئَةُ بِوِلَادَتِهِ

٣٥٨. كمال الدين: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ الْوَلِيدِ عليه السلام، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ الْكَرْخِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْعَبَّاسِ الْعَلَوِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو الْفَضْلِ الْحَسَنُ بْنُ الْحُسَيْنِ الْعَلَوِيُّ، قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى أَبِي مُحَمَّدٍ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ عليه السلام بِسُرٍّ مَنْ رَأَى فَهَنَّأَتْهُ بِوِلَادَةِ ابْنِهِ الْقَائِمِ عليه السلام.

٣٥٩. الغيبة للطوسي: أَخْبَرَنَا جَمَاعَةٌ، عَنْ أَبِي مُحَمَّدٍ هَارُونَ بْنِ مُوسَى التَّلْعَكَبَرِيِّ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَلِيٍّ الرَّازِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ، عَنْ حَنْظَلَةَ بْنِ زَكَرِيَّا، عَنِ الثَّقَفِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْعَبَّاسِ الْعَلَوِيُّ - وَمَا رَأَيْتُ أَصْدَقَ لَهْجَةً مِنْهُ، وَكَانَ خَالَفَنَا فِي أَشْيَاءَ كَثِيرَةٍ - قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو الْفَضْلِ الْحُسَيْنُ بْنُ الْحَسَنِ الْعَلَوِيُّ، قَالَ:

دَخَلْتُ عَلَى أَبِي مُحَمَّدٍ عليه السلام بِسُرٍّ مَنْ رَأَى فَهَنَّأَتْهُ بِسَيِّدِنَا صَاحِبِ الزَّمَانِ عليه السلام لَمَّا وُلِدَ.

١. الصحيح «أبو محمد الحسن» كما هو واضح.

۳۵۷. بحار الأنوار - به نقل از ابراهیم [بن ادريس]، يار امام عسکری علیه السلام - : مولایم ابو الحسن^۱ چهار قوچ برایم فرستاد و به من نوشت: «به نام خداوند بخشنده مهربان، اینها را برای پسر، محمد مهدی، عقیقه کن و خودت بخور - نوش جان کن - و به هر کس از شیعیان ما یافتی نیز بخوران»^۲.

۶ / ۲

تبریک تولد امام علیه السلام

۳۵۸. کمال الدین - به نقل از ابو الفضل حسن بن حسین علوی - : بر ابو محمد حسن بن علی (امام عسکری علیه السلام) در سامرا وارد شدم و تولد فرزندش قائم علیه السلام را به او تبریک گفتم.^۳

۳۵۹. الغیبة، طوسی - به نقل از حنظلة بن زکریا، از فردی مورد اعتماد - : عبد الله بن عباس علوی - که راستگوتر از او ندیده‌ام، هر چند در موارد فراوانی با ما اختلاف نظر داشت -، برایم از قول ابو الفضل حسین بن حسن علوی گفت: هنگامی که صاحب الزمان علیه السلام متولد شد، در سامرا بر ابو محمد (امام عسکری علیه السلام) وارد شدم و به او تبریک گفتم.^۴

۱. با توجه به قرائن تاریخی و سیاقی و متون قبلی، به احتمال فراوان، «محمد» حذف شده و در اصل «ابو محمد الحسن» بوده است.

۲. بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۲۸ (به نقل از یکی از تألیفات اصحاب ما).

۳. کمال الدین: ص ۴۳۴ ح ۱. بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۱۶ ح ۲۲.

۴. الغیبة، طوسی: ص ۲۲۹ ح ۱۹۵. بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۱۷ ح ۲۴.

٣٦٠. الغيبة للطوسي : أَخْبَرَنِي ابْنُ أَبِي جَبْدٍ الْقُمِّيُّ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ الْوَلِيدِ ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ ع ، عَنْ أَبِي الْفَضْلِ الْحُسَيْنِ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ ع ، قَالَ :

وَرَدْتُ عَلِيَّ بْنَ أَبِي مُحَمَّدٍ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ ع - بِسُرٍّ مَن رَأَى - فَهَنَأْتُهُ بِوِلَادَةِ ابْنِهِ ع .

٣٦١. كمال الدين : حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ مَاجِيلَوِيهِ ع ، قَالَ : حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى الْعَطَّارُ ، قَالَ : حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ النَّيْسَابُورِيُّ ، قَالَ : حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ الْمُنْذِرِ ، عَنْ حَمْرَةَ بْنِ أَبِي الْفَتْحِ ، قَالَ : جَاءَنِي يَوْمًا فَقَالَ لِي : الْبَشَارَةُ ، وَوُلِدَ الْبَارِحَةَ فِي الدَّارِ مَوْلُودٌ لِأَبِي مُحَمَّدٍ ع ، وَأَمَرَ بِكِتْمَانِهِ ، قُلْتُ : وَمَا اسْمُهُ قَالَ ، سُمِّيَ بِمُحَمَّدٍ .

٧ / ٢

خَبَرُ وِلَادَتِهِ وَنَاكِدُ كِتْمَانِهِ

٣٦٢. كمال الدين : حَدَّثَنَا أَبُو الْعَبَّاسِ أَحْمَدُ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مِهْرَانَ الْآبِيُّ الْأَزْدِيُّ الْعَرُوضِيُّ بِمَرَوْ ، قَالَ : حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ إِسْحَاقَ الْقُمِّيِّ ، قَالَ : لَمَّا وُلِدَ الْخَلْفُ الصَّالِحُ ع وَرَدَ عَنْ مَوْلَانَا أَبِي مُحَمَّدٍ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ ع إِلَى جَدِّي أَحْمَدَ بْنِ إِسْحَاقَ كِتَابٌ ، فَإِذَا فِيهِ مَكْتُوبٌ - بِخَطِّ يَدِهِ ع الَّذِي كَانَ تَرُدُّ بِهِ التَّوْقِيعَاتُ عَلَيْهِ - وَفِيهِ :

وُلِدَ لَنَا مَوْلُودٌ ، فَلْيَكُنْ عِنْدَكَ مَسْتَوْرًا ، وَعَنْ جَمِيعِ النَّاسِ مَكْتُومًا ، فَإِنَّا لَمْ نُظْهِرْ عَلَيْهِ إِلَّا الْأَقْرَبَ لِقَرَابَتِهِ ، وَالْوَلِيَّ لِوِلَايَتِهِ ، أَحْبَبْنَا إِعْلَامَكَ لِإِسْرَافِكَ اللَّهُ بِهِ ، مِثْلَ مَا سَرَرْنَا

۳۶۰. الغیبة، طوسی - به نقل از ابوالفضل حسین بن حسن، از نوادگان امیر مؤمنان علیه السلام - : در سامرا بر ابو محمد، حسن بن علی (امام عسکری علیه السلام) وارد شدم و تولد پسرش را به او تبریک گفتم.^۱

۳۶۱. کمال الدین - به نقل از حسن بن منذر - : روزی حمزه بن ابی الفتح نزد من آمد و گفت: مژده بده! دیشب، مولودی در خانه امام عسکری علیه السلام به دنیا آمده و فرمان داده ماجرا را پنهان کنند!

گفتم: نامش چیست؟ گفت: محمد نامیده شده است.^۲

۷ / ۲

خبر تولد و تاکید بر پنهان کردن امام علیه السلام

۳۶۲. کمال الدین - به نقل از احمد بن حسن بن اسحاق قمی - : هنگامی که جانشین شایسته به دنیا آمد، نامه‌ای از سوی مولایمان، امام حسن عسکری علیه السلام، برای جدم، احمد بن اسحاق، آمد که با همان دست خطش در توفیعاتی که برای احمد بن اسحاق می‌آمد، نوشته بود: «فرزندی برای ما متولد شده است. این، نزد تو پوشیده و از همه مردم پنهان بماند. ما جز خویشان نزدیک و دوستان او را باخبر نکرده‌ایم و دوست داشتیم به تو نیز بگوییم تا خداوند، بدان خوش حالت کند، همان گونه که ما را با تولد

۱. الغیبة، طوسی: ص ۲۵۱ ح ۲۲۱، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۱۶ ح ۲۲.

۲. کمال الدین: ص ۴۳۲ ح ۱۱، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۱۵ ح ۱۸.

بِهِ، وَالسَّلَامُ.

٣٦٣. كمال الدين : حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى بْنِ الْمُتَوَكِّلِ (ع)، قَالَ : حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرِ الْجَمِيرِيِّ، قَالَ : حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ الْعَلَوِيِّ، عَنْ أَبِي غَانِمِ الْخَادِمِ، قَالَ : وُلِدَ لِأَبِي مُحَمَّدٍ (ع) وَلَدٌ فَسَمَاهُ مُحَمَّدًا، فَعَرَضَهُ عَلَى أَصْحَابِهِ يَوْمَ الثَّالِثِ، وَقَالَ : هَذَا صَاحِبُكُمْ مِنْ بَعْدِي، وَخَلِيفَتِي عَلَيْكُمْ، وَهُوَ الْقَائِمُ الَّذِي تَمْتَدُّ إِلَيْهِ الْأَعْنَاقُ بِالِانْتِظَارِ، فَإِذَا امْتَلَأَتِ الْأَرْضُ جَوْرًا وَظُلْمًا، خَرَجَ فَمَلَأَهَا قِسْطًا وَعَدْلًا.

٣٦٤. كمال الدين : حَدَّثَنَا الْمُظَفَّرُ بْنُ جَعْفَرِ بْنِ الْمُظَفَّرِ الْعَلَوِيِّ السَّمَرَقَنْدِيِّ (ع)، قَالَ : حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ مَسْعُودِ الْعَيَّاشِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَلِيِّ بْنِ كَثُومٍ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَحْمَدَ الرَّازِيِّ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ إِسْحَاقَ بْنِ سَعْدٍ، قَالَ : سَمِعْتُ أَبَا مُحَمَّدٍ الْحَسَنَ بْنَ عَلِيٍّ الْعَسْكَرِيِّ (ع) يَقُولُ :

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يُخْرِجْنِي مِنَ الدُّنْيَا حَتَّى أُرَانِي الْخَلْفَ مِنْ بَعْدِي، أَشْبَهَ النَّاسَ بِرَسُولِ اللَّهِ (ص) خُلِقَا وَخُلِقَا، يَحْفَظُهُ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى فِي غَيْبَتِهِ، ثُمَّ يُظَهِّرُهُ فَيَمْلَأُ الْأَرْضَ عَدْلًا وَقِسْطًا، كَمَا مَلِئْتُ جَوْرًا وَظُلْمًا.

٣٦٥. الكافي : مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ أَبِي هَاشِمِ الْجَعْفَرِيِّ، قَالَ : قُلْتُ لِأَبِي مُحَمَّدٍ (ع) : جَلَالَتِكَ تَمْنَعُنِي عَنْ مَسْأَلَتِكَ، فَتَأْذَنُ لِي فِي أَنْ أَسْأَلَكَ ؟ قَالَ : سَلْ، قُلْتُ : يَا سَيِّدِي، هَلْ لَكَ وَلَدٌ ؟ فَقَالَ : نَعَمْ، فَقُلْتُ : فَإِنْ حَدَّثَ بِكَ حَدَثٌ، فَأَيْنَ أَسْأَلُ عَنْهُ ؟ قَالَ : بِالْمَدِينَةِ.

٣٦٦. الغيبة للطوسي : أَخْبَرَنَا جَمَاعَةٌ عَنْ أَبِي الْمُفَضَّلِ الشَّيْبَانِيِّ، عَنْ أَبِي نَعِيمٍ نَصْرِ بْنِ عِصَامِ بْنِ الْمُغِيرَةِ الْفَهْرِيِّ الْمَعْرُوفِ بِقَرْقَارَةَ، قَالَ : حَدَّثَنِي أَبُو سَعِيدٍ الْمَرَاغِيُّ، قَالَ : حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ إِسْحَاقَ، أَنَّهُ سَأَلَ أَبَا مُحَمَّدٍ (ع) عَنْ صَاحِبِ هَذَا الْأَمْرِ، فَأَشَارَ بِيَدِهِ،

أي: إِنَّهُ حَيٌّ غَلِيظُ الرَّقَبَةِ .

٣٦٧. الغيبة للطوسي: مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ الْكَلِينِيُّ، عَنِ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرِ الْأَسَدِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى حَكِيمَةَ بِنْتِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ الرِّضَا عليه السلام سَنَةَ اثْنَتَيْنِ وَسِتِّينَ وَمِئَتَيْنِ، فَكَلَّمْتُهَا مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ، وَسَأَلْتُهَا عَنْ دِينِهَا، فَسَمَّتْ لِي مَنْ تَأْتُمُّ بِهِمْ .

قَالَتْ: فَلَانَ ابْنُ الْحَسَنِ فَسَمَّتُهُ. فَقُلْتُ لَهَا: جَعَلَنِي اللَّهُ فِدَاكَ، مُعَايِنَةٌ أَوْ خَبْرًا؟ فَقَالَتْ: خَبْرًا عَنْ أَبِي مُحَمَّدٍ عليه السلام كَتَبَ بِهِ إِلَى أُمِّهِ. قُلْتُ لَهَا: فَأَيْنَ الْوَالِدُ؟ قَالَتْ: مَسْتَوْرٌ، فَقُلْتُ: إِلَى مَنْ تَفْرَعُ الشَّيْعَةُ؟ قَالَتْ: إِلَى الْجَدَّةِ أُمِّ أَبِي مُحَمَّدٍ عليه السلام، فَقُلْتُ: (أَقْتَدِي) بِمَنْ وَصِيَّتُهُ إِلَى امْرَأَةٍ؟

فَقَالَتْ: إِقْتَدِ بِالْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ عليه السلام، أَوْصِي إِلَى أُخْتِهِ زَيْنَبَ بِنْتِ عَلِيٍّ عليه السلام، أَوْصِي إِلَى أُخْتِهِ زَيْنَبَ بِنْتِ عَلِيٍّ عليه السلام فِي الظَّاهِرِ، وَكَانَ مَا يَخْرُجُ مِنْ عَلِيٍّ بْنِ الْحُسَيْنِ عليه السلام مِنْ عِلْمٍ يُنْسَبُ إِلَى زَيْنَبَ سَتْرًا عَلَى عَلِيٍّ بْنِ الْحُسَيْنِ عليه السلام، ثُمَّ قَالَتْ: إِنَّكُمْ قَوْمٌ أَصْحَابُ أَخْبَارٍ، أَمَا زَوَيْتُمْ أَنَّ التَّاسِعَ مِنْ وُلْدِ الْحُسَيْنِ عليه السلام يُقَسِّمُ مِيرَاثَهُ وَهُوَ فِي الْحَيَاةِ^١.

٣٦٨. الغيبة للطوسي: رَوَى مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ الشَّلْمَغَانِيُّ فِي كِتَابِ الْأَوْصِيَاءِ، قَالَ: حَدَّثَنِي حَمْرَةَ بِنْتُ نَصْرِ غُلَامُ أَبِي الْحَسَنِ عليه السلام، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: لَمَّا وُلِدَ السَّيِّدُ عليه السلام تَبَاشَرَ أَهْلُ الدَّارِ بِذَلِكَ، فَلَمَّا نَشَأَ خَرَجَ إِلَيَّ الْأَمْرُ أَنْ أَبْتَاعَ فِي كُلِّ يَوْمٍ مَعَ اللَّحْمِ قَصَبٌ^٢ مَخَّ، وَقِيلَ: إِنَّ هَذَا لِمَوْلَانَا الصَّغِيرِ عليه السلام.

١. قال الشيخ الطوسي بعد نقل هذا الخبر: وروى هذا الخبر التلعكبري، عن الحسن بن محمد النهاوندي، عن الحسن بن جعفر بن مسلم الحنفي، عن أبي حامد المراغي، قال: سألت حكيمة بنت محمد أخت أبي الحسن العسكري، وذكر مثله.

٢. القَصْبُ مِنَ الْعِظَامِ: كُلُّ عَظْمٍ أَجُوفٍ فِيهِ مَخَّ (النهاية: ج ٤ ص ٦٧ «قصب»).

(امام زمان علیه السلام) سؤال شد. با دستش اشاره کرد؛ یعنی او زنده و رشد کرده است.^۱

۳۶۷. الغیبة، طوسی - به نقل از احمد بن ابراهیم -: سال ۲۶۲ ق، بر حکیمه، دختر امام جواد علیه السلام، وارد شدم و از پشت پرده با او سخن گفتم و از دینش پرسیدم. او همه امامانش را نام برد [تا به امام دوازدهم رسید] و او را با نام و نام پدر ذکر کرد. به ایشان گفتم: خدا مرا فدایت کند! او را دیده‌ای، یا خبرش را داری؟

فرمود: «خبرش را از نامه‌ای که ابو محمد (امام عسکری علیه السلام) به مادرش نوشته است، دارم».

به او گفتم: مولود کجاست؟ فرمود: «پنهان است». گفتم: شیعه به چه کسی پناه آورد؟ فرمود: «به مادر بزرگش، مادر امام عسکری علیه السلام».

گفتم: به کسی اقتدا کنم که به زنی وصیت کرده است؟

فرمود: «به حسین بن علی اقتدا کن که در ظاهر به خواهرش زینب، دختر امام علی علیه السلام، وصیت کرد و هر دانشی از امام زین العابدین علیه السلام بیرون می‌آمد، به زینب منسوب می‌شد تا زین العابدین علیه السلام مستور [و محفوظ] بماند». سپس فرمود: «شما اهل حدیث و روایت هستید. آیا روایت نکرده‌اید که میراث نهمین فرزند حسین علیه السلام را در روزگار حیاتش قسمت می‌کنند؟»^۲

۳۶۸. الغیبة، طوسی - به نقل از محمد بن علی شلمغانی در کتاب الأوصیاء -: حمزة بن نصر، غلام امام هادی علیه السلام، به نقل از پدرش برایم گفت: هنگامی که آقا متولد شد، اهل خانه به یکدیگر مژده دادند و چون رشد یافت، فرمانی [از سوی امام] به من رسید که هر روز همراه گوشت، استخوان مُخدار (قلم) نیز بخرم» و گفته شده است: «این، برای مولای خردسالمان بود».^۳

۱. الغیبة، طوسی: ص ۲۵۱ ح ۲۲۰، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۱۶۱ ح ۱۲.

۲. الغیبة، طوسی: ص ۲۳۰ ح ۱۹۶، کمال الدین: ص ۵۰۷، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۳۶۳ ح ۱۱.

۳. الغیبة، طوسی: ص ۲۴۵ ح ۲۱۳، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۲۲ ح ۳۱.

الفصل الثالث

أَسْمَاءُ الْإِمَامِ وَكِنَاةٌ وَالْقَابَةُ

١ / ٣

أَسْمَاءُ

أ- سَمِيَّ النَّبِيِّ ﷺ وَكُنْيَتُهُ

تأتي كلمة «الاسم» في اللغة العربية تارةً بمعنى الاسم الخاص وهو الذي يُطلق على الطفل المولود حديثاً، ويُعبّر عنه بالاسم العَلَم، وتُسعمل تارةً أخرى للكنية أو اللقب.

يُطلق على الأشخاص عادةً اسم واحد، وهو ما يُطلق عليه الاسم العَلَم^١؛ ولكن هناك - وخاصةً لدى العرب في الماضي -، حالات كثيرة تتعدّد فيها الكِنْيُ والألقاب التي تُطلق على شخص واحد. تجدر الإشارة إلى أنه في الكثير من الحالات تكتسب الألقاب شهرةً في تعريف الأشخاص ما يجعلها أكثر استعمالاً ممّا عليه أسماؤهم الأصليّة.

ومن ذلك أن ألقاب الأئمّة من أهل البيت ﷺ كانت ولا زالت تُستعمل أكثر من أسمائهم؛ ولذلك فهم يُعرفون بألقابهم أكثر من أسمائهم.

اسم الإمام الثاني عشر هو ذات الاسم الأصلي والمعروف لخاتم الأنبياء، وقد جاء في

١. ولكن قد يكون له إسمان أصليان أو أكثر؛ مثلما هو الحال بالنسبة إلى رسول الله ﷺ الذي سُمّي محمّداً وأحمد. واسمه الأوّل أكثر شهرة من اسمه الثاني.

فصل سوم

نام‌ها، کنیه‌ها و لقب‌های امام علی‌علیه‌السلام

۱/۳

نام‌های امام علی‌علیه‌السلام

الف - همنام و همکنیه پیامبر ﷺ

واژه «اسم» در لغت عرب، گاه به معنای نام خاصی است که در آغاز ولادت بر کودک نهاده می‌شود و از آن به «عَلَم» تعبیر می‌گردد و گاه برای کنیه و یا لقب به کار می‌رود.

معمولاً نام خاص افراد (عَلَم)، یکی است؛^۱ ولی تعدّد کنیه و لقب خصوصاً در تاریخ گذشته عرب فراوان است. گفتنی است که در بسیاری از موارد، لقب از شهرتی برخوردار می‌گردد که برای معرفی اشخاص، بیش از نام اصلی کارآرایی دارد.

لقب‌های امامان اهل بیت علیهم‌السلام نیز بیش از نامشان کاربرد داشته و دارد و از این رو آنان بیشتر با لقب معرفی می‌شوند.

نام امام دوازدهم، همان نام اصلی و معروف پیامبر خاتم علیهم‌السلام است، که بر پایه

---

۱. ولی ممکن است که دارای دو نام اصلی و یا بیشتر باشد، چنان که پیامبر خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم محمد و احمد نامیده شده است. البته نام اول ایشان، مشهورتر از نام دوم است.

عددٍ من الأحاديث نهي عن التصريح باسمه قبل ظهوره. تجدر الإشارة إلى أن بعض الروايات ذكرت أن من أسمائه أيضاً «أحمد» و«عبد الله».

للإمام الثاني عشر ألقاب كثيرة، أشهرها «المهدي».

٣٦٩. كمال الدين: حَدَّثَنَا أَبِي وَمُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ وَمُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى الْمُتَوَكِّلِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ، قَالُوا: حَدَّثَنَا سَعْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرِ الْحَمِيرِيِّ وَمُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى الْعَطَّارُ جَمِيعاً، قَالُوا: حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَيْسَى وَإِبْرَاهِيمُ بْنُ هَاشِمٍ وَأَحْمَدُ بْنُ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الْبَرْقِيُّ وَمُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ أَبِي الْخَطَّابِ جَمِيعاً، قَالُوا: حَدَّثَنَا أَبُو عَلِيٍّ الْحَسَنُ بْنُ مَحْبُوبِ السَّرَّادِ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ الْحُصَيْنِ، عَنْ أَبِي بَصِيرٍ، عَنِ الصَّادِقِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ آبَائِهِ عليهم السلام، قَالَ:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: الْمَهْدِيُّ مِنْ وُلْدِي، اسْمُهُ اسْمِي، وَكُنْيَتُهُ كُنْيَتِي، أَشْبَهُ النَّاسِ بِي خُلُقاً وَخُلُقاً، تَكُونُ لَهُ غَيْبَةٌ وَحَيْرَةٌ، حَتَّى تَضِلَّ الْخَلْقُ عَن أَدْيَانِهِمْ، فَعِنْدَ ذَلِكَ يَقْبَلُ كَالشَّهَابِ النَّاقِبِ^١، فَيَمْلَأُهَا قِسْطاً وَعَدْلًا، كَمَا مَلِئْتَ ظُلْمًا وَجَوْرًا.

٣٧٠. كمال الدين: حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ مَسْرُورٍ عليه السلام، قَالَ: حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَامِرٍ، عَنْ عَمِّهِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَامِرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي عُمَيْرٍ، عَنْ أَبِي جَمِيلَةَ الْمُفْضَلِ بْنِ صَالِحٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ يَزِيدَ الْجَعْفِيِّ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيِّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: الْمَهْدِيُّ مِنْ وُلْدِي، اسْمُهُ اسْمِي، وَكُنْيَتُهُ كُنْيَتِي، أَشْبَهُ النَّاسِ بِي خُلُقاً وَخُلُقاً^٢، تَكُونُ بِهِ غَيْبَةٌ وَحَيْرَةٌ تَضِلُّ فِيهَا الْأُمَّمُ، ثُمَّ يَقْبَلُ كَالشَّهَابِ النَّاقِبِ يَمْلَأُهَا عَدْلًا وَقِسْطًا، كَمَا مَلِئْتَ جَوْرًا وَظُلْمًا.

٣٧١. سنن الترمذي: حَدَّثَنَا عُبَيْدُ بْنُ أُسْبَاطِ بْنِ مُحَمَّدِ الْقُرَشِيِّ الْكُوفِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي،

١. الناقب: المضي، (النهاية: ج ١ ص ٢١٦ «نقب»).

٢. وليس في العدد القوية «أشبه الناس بي خلقاً وخلقاً».

شماری از احادیث، تصریح به نام او، قبل از ظهورش ممنوع است.^۱ گفتنی است که در برخی از روایات، «احمد» و «عبد الله» نیز نام ایشان شمرده شده است. امام دوازدهم لقب‌های فراوانی دارد^۲ که مشهورترین آنها «مهدی» است.

۳۶۹. کمال الدین - به نقل از ابو بصیر، از امام صادق علیه السلام :- پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «مهدی» از فرزندان من است. نامش نام من، کنیه‌اش کنیه من، و شبیه‌ترین مردم در خلق و خو به من است. غیبت و حیرت او چنان به طول می‌انجامد که مردم، دین خود را گم می‌کنند و در این هنگام است که مانند شهاب درخشان می‌آید و زمین را از عدل و داد پر می‌کند، همان‌گونه که از ظلم و ستم پر شده است.^۳

۳۷۰. کمال الدین - به نقل از جابر بن عبد الله - : پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «مهدی، از فرزندان من است. نام او، نام من و کنیه او کنیه من، و شبیه‌ترین مردم در خلق و خوبه من است. غیبت و حیرتی دارد که در آن، امت‌ها گم‌راه می‌شوند. سپس مانند شهاب فروزان می‌آید و زمین را از عدل و داد پر می‌کند، به همان سان که از جور و ستم پر شده است.^۴

۳۷۱. سنن الترمذی - به نقل از عبد الله - : پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «دنیا از میان نمی‌رود تا مردی از خاندانم که همانام من است، فرمان‌روای عرب شود».^۵

۱. ر.ک: ص ۲۰۷ (پژوهشی درباره نهی از بر زبان آوردن نام امام عصر علیه السلام).

۲. ر.ک: ص ۳۲۵ (لقب‌ها و اوصاف امام علیه السلام).

۳. کمال الدین: ص ۲۸۷ ح ۴ (با سند موثق)، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۷۲ ح ۱۶. نیز، ر.ک: دعائم الإسلام: ج ۲ ص ۱۸۸ ح ۶۸۳.

۴. کمال الدین: ص ۲۸۶ ح ۱ (با سند معتبر)، کفایة الأثر: ص ۶۷، إعلام الوری: ج ۲ ص ۲۲۶، کشف الغمّة: ج ۳ ص ۳۱۱، العدد القویة: ص ۷۰ ح ۱۰۶ (در این منبع، عبارت «شبیه‌ترین مردم...» نیست، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۷۱ ح ۱۳).

۵. سنن الترمذی: ج ۴ ص ۵۰۵ ح ۲۲۳۰ (ابو عیسی بن سوره گفته: «این حدیث حسن صحیح است»)، مسند ابن حنبل: ج ۲ ص ۱۲۳ ح ۴۰۹۸، المعجم الکبیر: ج ۱۰ ص ۱۳۳ ح ۱۰۲۱۵، کنز العمال: ج ۱۴ ص ۲۶۳ ح ۲۸۶۵۵، المهدي المنتظر فی ضوء الأحادیث الصحیحة: ج ۱ ص ۲۳۹ ح ۲۱.

حَدَّثَنَا سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ، عَنْ عِصَامِ بْنِ بَهْدَلَةَ، عَنْ زُرَّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ:

لَا تَذْهَبُ الدُّنْيَا حَتَّى يَمْلِكَ الْعَرَبَ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ بَيْتِي، يُوَاطِئُ اسْمَهُ اسْمِي.

٣٧٢. مسند ابن حنبل: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ، حَدَّثَنِي أَبِي، حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ أَبِي النَّجُودِ، عَنْ زُرِّ بْنِ حُبَيْشٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ:

لَا تَنْقُضِي الْأَيَّامُ وَلَا يَذْهَبُ الدَّهْرُ، حَتَّى يَمْلِكَ الْعَرَبَ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ بَيْتِي، اسْمُهُ يُوَاطِئُ اسْمِي.

٣٧٣. المعجم الكبير: حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ إِسْحَاقَ التُّسْتَرِيُّ، حَدَّثَنَا حَامِدُ بْنُ يَحْيَى الْبَلْخِيُّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ أَبِي النَّجُودِ، عَنْ زُرِّ بْنِ حُبَيْشٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رضي الله عنه، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ:

لَا يَذْهَبُ الْأَيَّامُ وَاللَّيَالِي حَتَّى يَمْلِكَ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ بَيْتِي، يُوَاطِئُ اسْمَهُ اسْمِي، يَمَلَأُ الْأَرْضَ عَدْلًا، كَمَا مَلَأَتْ جَوْرًا وَظُلْمًا.

٣٧٤. صحيح ابن حبان: أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي عَوْنٍ الرَّيَّانِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْمُنْذِرِ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ فَضِيلٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ شَيْبَةَ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ أَبِي النَّجُودِ، عَنْ زُرِّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: يَخْرُجُ رَجُلٌ مِنْ أُمَّتِي، يُوَاطِئُ اسْمَهُ اسْمِي، وَخُلُقُهُ خُلُقِي، فَيَمَلؤها قِسْطًا وَعَدْلًا، كَمَا مَلَأَتْ ظُلْمًا وَجَوْرًا.^١

٣٧٥. الفتن لابن حماد: حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ، عَنْ أَبِي رَافِعٍ، عَمَّنْ حَدَّثَهُ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رضي الله عنه، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ، قَالَ: إِسْمُ الْمَهْدِيِّ اسْمِي.

١. في المعجم الكبير ح ١٠٢٢٥ «يوافق» بدل «يواطئ».

٢. في المعجم الكبير: ح ١٠٢٢٧ «يلي أمر هذه الأمة في آخر زمانها رجل من أهل بيتي، يواطئ اسمه اسمي».

۳۷۲. مسند ابن حنبل - به نقل از عبد الله - : پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «روزها سپری نمی‌شوند و روزگار از میان نمی‌رود تا آن که مردی از خاندانم که همنام من است، فرمان‌روای عرب شود».^۱

۳۷۳. المعجم الكبير - به نقل از عبد الله بن مسعود - : پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «روزها و شب‌ها از میان نمی‌روند تا آن که مردی همنام من از خاندانم فرمان‌روا شود و زمین را از عدالت پر کند، همان گونه که از جور و ستم پر شده است».^۲

۳۷۴. صحیح ابن حبان - به نقل از عبد الله - : پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: «مردی از امت که نام او همنام من، و خلق و خویش، خوی من است، خروج می‌کند و زمین را از عدل و داد پر می‌کند، همان گونه که از جور و ستم پر شده است».^۳

۳۷۵. الفتن، ابن حماد - به نقل از ابو سعید خدری - : پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «نام مهدی، نام من است».^۴

۱. مسند ابن حنبل: ج ۲ ص ۱۱ ح ۳۵۷۲ و ص ۱۶۰ ح ۴۲۷۹ (شعیب ارنؤوط در تعلیقه‌اش بر مسند ابن حنبل: ص ۳۵۷۲ گفته است: «به خاطر وجود عاصم، حدیث حسن است، و بقیه رجال آن هم ثقه هستند»). سنن ابی داود: ج ۴ ص ۱۰۶ ح ۴۲۸۲. صحیح ابن حبان: ج ۱۳ ص ۲۸۴ ح ۵۹۵۴، المعجم الكبير: ج ۱۰ ص ۱۳۴ ح ۱۰۲۱۸. کنز العمال: ج ۱۴ ص ۲۶۱ ح ۳۸۶۹۲: کشف الغمّة: ج ۳ ص ۲۶۶، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۸۵.
۲. المعجم الكبير: ج ۱۰ ص ۱۳۴ ح ۱۰۲۱۹ و ص ۱۳۳ ح ۱۰۲۱۴ و ص ۱۳۵ ح ۱۰۲۲۵، سنن الترمذی: ج ۴ ص ۵۰۵ ح ۲۳۳۱ (با عبارات مشابه)، کنز العمال: ج ۱۴ ص ۲۶۴ ح ۳۸۶۶۱: بشارة المصطفى: ص ۲۵۸، کشف الغمّة: ج ۳ ص ۲۲۸ (با عبارات مشابه)، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۱۰۲.
۳. صحیح ابن حبان: ج ۱۵ ص ۲۳۷ ح ۶۸۲۵، المعجم الكبير: ج ۱۰ ص ۱۳۶ ح ۱۰۲۲۹ و ۱۰۲۲۷ (در این منبع آمده است: «زمام امر این امت را در آخر الزمان، مردی از خاندانم بر عهده می‌گیرد که هم‌نام من است»)، کنز العمال: ج ۱۴ ص ۲۷۳ ح ۳۸۷۰۲: کشف الغمّة: ج ۳ ص ۲۶۱، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۸۲.
۴. الفتن، ابن حماد: ص ۳۶۸ ح ۱۰۸۰.

نقدی بر گزارشی درباره نام پدر امام مهدی علیه السلام

همان طور که ملاحظه شد، مصادر حدیثی معتبر شیعه و اهل سنت تصریح کرده‌اند که امام مهدی علیه السلام همانام با پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله است؛ اما در مورد نام پدر امام مهدی علیه السلام، تنها در برخی از مصادر حدیثی اهل سنت، به همانامی نام پدر امام مهدی علیه السلام با نام پدر پیامبر صلی الله علیه و آله با عبارت «و اسم أبیه اسم أبی» اشاره شده است.^۱ هر چند این گزارش در منابع شیعه (البته با اسنادی که در منابع اهل سنت است) گزارش شده،^۲ ولی با عقیده پیروان اهل بیت در تعارض است.

در باره این زیاده، دو نکته شایسته توجه و دقت است:

۱. این گزارش در مصادر حدیثی اهل سنت، «شاذ» شمرده می‌شود؛ زیرا در بین گزارش‌های متعدد آنان در باره همانام بودن امام مهدی علیه السلام با پیامبر صلی الله علیه و آله، تنها یک گزارش به نقل از عبد الله بن مسعود، دارای این زیادت است،^۳ به علاوه از میان صحاح سته، تنها سنن ابی داوود، این زیادی را آورده است. این در حالی است که

۱. ر.ک: سنن ابی داوود: ج ۴ ص ۱۰۶ ح ۲۲۸۲، المستدرک علی الصحیحین: ج ۴ ص ۴۸۹ ح ۸۳۶۴ و ص ۵۱۱ ح ۸۴۳۴، المعجم الکبیر: ج ۱۰ ص ۱۳۳ ح ۱۰۲۱۳ و ج ۱۹ ص ۳۲ ح ۶۸، تاریخ بغداد: ج ۱ ص ۳۷۰ و ج ۵ ص ۳۹۱ و ج ۹ ص ۴۷۱، الفتن: ج ۱ ص ۳۶۷ ح ۱۰۷۶ و ۱۰۷۷ و ص ۳۶۵ ح ۱۰۸۱، المعجم الأوسط: ج ۲ ص ۵۵ ح ۱۲۳۳.

۲. النبیة، طوسی: ص ۱۸۱ ح ۱۴۰، الأمالی، طوسی: ص ۳۵۲ ح ۷۲۶، شرح الأخبار: ج ۳ ص ۳۸۶ ح ۱۲۶۲، الملاحم و الفتن: ص ۲۶۵ ح ۳۸۴ و ص ۲۷۶ ح ۴۰۱.

۳. ر.ک: المهدي المنتظر فی ضوء الأحادیث و الآثار الصحیحة: ص ۲۶۲-۲۷۸.

اصل حدیث در صحیح البخاری و صحیح مسلم، سنن الترمذی، سنن نسائی، سنن ابن ماجه و کتاب‌های کهن و معتبر حدیثی اهل سنت نظیر: الموطأ مالک و مسند ابن حنبل، گزارش نکرده‌اند و گنجی شافعی به درستی گفته است:

والقول الفصل فی ذلك أن الإمام أحمد مع ضبطه وإتقانه روی هذا الحديث فی مسنده فی عدة مواضع «و اسمه اسمي»^۱.

و سخن نهایی، آن است که امام احمد، با دقت و استواری‌ای که در نقل روایت‌ها داشته، در مسند خود در چند مورد، تنها عبارت «نام او نام من است» را روایت کرده است.

۲. بسیار محتمل است که این زیادت در ابتدای قیام بنی عباس و بنی حسن در اوایل قرن دوم هجری پدید آمده باشد. آنان برای توجیه قیام خویش با محمد بن عبد الله محض بیعت کردند و برای ترویج و گسترش عقاید خویش، محتاج به پدید آوردن وجهه خاص برای او بودند. همان‌امی او با پیامبر صلی الله علیه و آله و همان‌امی پدرش با پدر پیامبر صلی الله علیه و آله، حربه تبلیغی بسیار قوی در اختیار آنان می‌نهاد تا قیام خویش بر ضد بنی امیه را با قیام مهدوی پیوند زده، از فرصت پدید آمده بهترین استفاده را ببرند.^۲

عباسیان پس از قدرت یافتن، همین تبلیغات را برای محمد بن عبد الله منصور برپا کردند و او را مهدی خواندند. ظاهراً در این زمان، گزارش «اسم أبیه اسم أبي» شهرت یافته بود.^۳

۱. البیان فی أخبار صاحب الزمان (کفایة الطالب): ص ۴۸۳.

۲. ر.ک: الفخری: ص ۶۱، مقاتل الطالبین: ص ۲۰۷.

۳. در کتاب کشف الغمة و برخی کتب دیگر، توجیحات دیگری برای این زیادی آورده‌اند (ر.ک: کشف الغمة: ج ۳

ص ۲۳۲، الصراط المستقیم: ج ۲ ص ۲۲۲).

ب - م ح م د

٣٧٦. الكافي : الحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْأَشْعَرِيُّ، عَنِ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنِ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ، قَالَ: خَرَجَ عَنْ أَبِي مُحَمَّدٍ عَجَلَةَ حِينَ قُتِلَ الزُّبَيْرِيُّ^١:

هَذَا جَزَاءٌ مَنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ فِي أَوْلِيَائِهِ، زَعَمَ أَنَّهُ يَقْتُلُنِي وَلَيْسَ لِي عَقِبٌ، فَكَيْفَ رَأَى قُدْرَةَ اللَّهِ.

وَوُلِدَ لَهُ وَلَدٌ سَمَّاهُ (م ح م د) سَنَةَ سِتِّ وَخَمْسِينَ وَمِئَتَيْنِ.

٣٧٧. كمال الدين : حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ مَاجِيلَوِيهِ عَجَلَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى الْعَطَّارُ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ النَّيْسَابُورِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ الْمُنْذِرِ، عَنْ حَمَزَةَ بْنِ أَبِي الْفَتْحِ، قَالَ: جَاءَنِي يَوْمًا فَقَالَ لِي:

الْبِشَارَةُ! وَوُلِدَ الْبَارِحَةَ فِي الدَّارِ مَوْلُودٌ لِأَبِي مُحَمَّدٍ عَجَلَةَ، وَأَمَرَ بِكِتْمَانِهِ، قُلْتُ: وَمَا اسْمُهُ؟ قَالَ: سُمِّيَ بِمُحَمَّدٍ.

٣٧٨. كمال الدين : حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى بْنِ الْمُتَوَكِّلِ عَجَلَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ الْجَمِيرِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ الْعَلَوِيُّ، عَنْ أَبِي غَانِمِ الْخَادِمِ، قَالَ: وَوُلِدَ لِأَبِي مُحَمَّدٍ عَجَلَةَ وَوُلِدَ فَسَمَّاهُ مُحَمَّدًا، فَعَرَضَهُ عَلَى أَصْحَابِهِ يَوْمَ الثَّلَاثِ، وَقَالَ:

هَذَا صَاحِبُكُمْ مِنْ بَعْدِي، وَخَلِيفَتِي عَلَيْكُمْ^٢، وَهُوَ الْقَائِمُ الَّذِي تَمْتَدُّ إِلَيْهِ الْأَعْنَاقُ بِالِانْتِظَارِ، فَإِذَا امْتَلَأَتِ الْأَرْضُ جَوْرًا وَظُلْمًا، خَرَجَ فَمَلَأَهَا قِسْطًا وَعَدْلًا.

٣٧٩. كمال الدين : حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ إِسْحَاقَ عَجَلَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ هَمَّامٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَابْنَدَادَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ هِلَالٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي عُمَيْرٍ،

١. الزبيرى هو من احفاد الزبير، وهو الذي هدد الإمام العسكري ع بالقتل، وقد قتل على يد حاكم زمانه.

٢. وليس في العدد القوية «وخليفتي عليكم».

ب - م ح م د

۳۷۶. الکافی - به نقل از احمد بن محمد - : هنگامی که زبیری^۱ کشته شد، از سوی امام عسکری علیه السلام [توقیعی] صادر شد: «این، سزای کسی است که در باره اولیای خدا بر خدا دروغ می‌بندد. می‌پنداشت مرا در حالی می‌کشد، که فرزندی از خود به جای نمی‌گذارم! قدرت خدا را چگونه دیده است؟!».

در سال ۲۵۶، برای امام علیه السلام فرزندی متولد شد که او را «م ح م د» نامید.^۲

۳۷۷. کمال‌الدین - به نقل از حسن بن منذر - : روزی حمزة بن ابو الفتح نزد من آمد و گفت: مژده بده. دیشب، مولودی در خانه ابو محمد (امام عسکری علیه السلام) به دنیا آمده و فرمان داده ماجرا را پنهان کنند!

گفتم: نامش چیست؟

گفت: محمد نامیده شده است.^۳

۳۷۸. کمال‌الدین - به نقل از ابو غانم خادم - : فرزندی برای ابو محمد (امام عسکری علیه السلام) به دنیا آمد که او را محمد نامید و روز سوم، او را به یارانش نشان داد و فرمود: «پس از من، این اختیاردار شما و جانشین من بر شماست و او قائمی است که گردن‌ها به انتظار او کشیده می‌شوند و چون زمین از ظلم و ستم پر می‌شود، قیام می‌کند و آن را از عدل و داد پر می‌کند».^۴

۳۷۹. کمال‌الدین - به نقل از مفضل بن عمر - : پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «هنگامی که مرا به آسمان بردند، پروردگارم صلی الله علیه و آله به من وحی کرد... و فرمود: "سرت را بالا بگیر". سرم

۱. زبیری از نوادگان زبیر بوده و کسی است که امام عسکری علیه السلام را به مرگ تهدید کرد، حال آن که او به دست خلیفه وقت کشته شد.

۲. الکافی: ج ۱ ص ۵۱۴ ح ۱ و ص ۲۲۹ ح ۵. کمال‌الدین: ص ۴۳۰ ح ۳. الغیبة، طوسی: ص ۲۳۱ ح ۱۹۸. بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۴ ح ۴.

۳. کمال‌الدین: ص ۴۳۲ ح ۱۱. بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۱۵ ح ۱۸.

۴. کمال‌الدین: ص ۴۳۱ ح ۸. العدد القویة: ص ۷۲ ح ۱۱۸. بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۵ ح ۱۱.

عَنِ الْمُفْضَلِ بْنِ عُمَرَ، عَنِ الصَّادِقِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنِ أَبِيهِ، عَنِ آبَائِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ:

لَمَّا أُسْرِيَ بِي إِلَى السَّمَاءِ، أُوْحِيَ إِلَيَّ رَبِّي جَلَّ جَلَالُهُ... فَقَالَ ﷺ: اِرْفَعْ رَأْسَكَ، فَرَفَعْتُ رَأْسِي وَإِذَا أَنَا بِأَنْوَارِ عَلِيِّ وَفَاطِمَةَ، وَالْحَسَنِ وَالْحُسَيْنِ، وَعَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ، وَمُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ، وَجَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ، وَمُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ، وَعَلِيِّ بْنِ مُوسَى، وَمُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ، وَعَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدٍ، وَالْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ، وَم ح م د بِنِ الْحَسَنِ الْقَائِمِ فِي وَسْطِهِمْ - كَأَنَّهُ كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ.

تذليل

وردت الإشارة إلى اسم الإمام المهدي عجله خاص «م ح م د» في كثير من النصوص، نكتفي بذكر مصادرها.

ج - أحمد

٣٨٠. كمال الدين: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الْكُوفِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الْبَرْمَكِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مَالِكٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ، عَنْ أَبِي الْجَارُودِ زِيَادِ بْنِ الْمُنْذِرِ، عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ الْبَاقِرِ، عَنِ أَبِيهِ، عَنِ جَدِّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ، قَالَ: قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: - وَهُوَ عَلَى الْمِنْبَرِ -:

يَخْرُجُ رَجُلٌ مِنْ وُلْدِي فِي آخِرِ الزَّمَانِ، أبيضُ اللَّوْنِ، مُشْرَبٌ^١ بِالْحُمْرَةِ، مبدح^٢ البطنِ، عَرِيضُ الفَخْدَيْنِ، عَظِيمُ مِشَاشِ^٣ المَنَكِبَيْنِ، بَظْهَرِهِ شَامَتَانِ: شَامَةٌ عَلَى لَوْنِ

١. مشرب حمرة: الإشراب خلط لون بلون، كأن أحد اللونين سُقي اللون الآخر (النهاية: ج ٢ ص ٢٥٤ «شرب»).

٢. البداح: اللينة الواسعة، أو المتسع (تاج العروس: ج ٤ ص ٧ «بدح»).

٣. المشاش: عظيم رؤوس العظام (النهاية: ج ٤ ص ٢٢٢ «مشش»).

را بالا کردم و نورهای علی، فاطمه، حسن و حسین، علی بن حسین، محمد بن علی، جعفر بن محمد، موسی بن جعفر، علی بن موسی، محمد بن علی، علی بن محمد، حسن بن علی را دیدم و نیز م ح م د بن حسن قائم را که میان آنها مانند ستاره‌ای فروزان می‌درخشید.^۱

نکته

اشاره به نام خاص امام مهدی علیه السلام (م ح م د) در متون زیادی آمده که در این جا فقط نشانی آنها را می‌آوریم.^۲

ج - احمد

۳۸۰. کمال‌الدین - به نقل از ابو الجارود، از امام صادق علیه السلام، از پدرش، از جدش - : امیر مؤمنان علیه السلام بر بالای منبر فرمود: «در آخر الزمان، مردی از فرزندان من قیام می‌کند که سرخ و سفید با شکمی نرم و عریض و ران‌هایی ستبر و چهارشانه است. دو خال در پشت اوست، خالی به رنگ پوستش و خالی به شکل خال پیامبر صلی الله علیه و آله. دو نام دارد:

۱. کمال‌الدین: ص ۲۵۲ ح ۲. کفایة الأثر: ص ۱۵۲، بحار الأنوار: ج ۵۲ ص ۲۷۹ ح ۱۸۵. نیز، ر.ک: الفضائل: ص ۱۲۳.

۲. ر.ک: الکافی: ج ۱ ص ۵۲۸ ح ۳ و ص ۵۳۲ ح ۹. الإبرشاد: ج ۲ ص ۳۴۶. کتاب من لا یحضره الفقیه: ج ۴ ص ۱۸۰ ح ۵۴۰۸. الغیبة، طوسی: ص ۱۳۹ ح ۱۰۳ و ص ۲۷۲ ح ۲۲۷. الخصال: ص ۴۷۷ ح ۴۲. کمال‌الدین: ص ۲۶۹ ح ۱۳ و ص ۳۱۱ ح ۳ و ص ۳۱۳ ح ۲ و ص ۳۳۴ ح ۴ و ص ۴۰۸ ح ۴ و ص ۴۲۲ ح ۱۰ و ص ۴۴۱ ح ۱۳. الاحتجاج: ج ۱ ص ۱۶۶ و ص ۱۶۸. العدد القویة: ص ۷۱ و ح ۱۱۰. إعلام الوری: ج ۲ ص ۱۶۶ و ص ۲۳۴. کشف الغمّة: ج ۳ ص ۲۶۵. الغرائج و الجرائح: ج ۲ ص ۹۶۰. الصراط المستقیم: ج ۲ ص ۲۲۸ و ص ۲۳۳. مجموعة نفیسة (تاریخ موالید الأئمة): ص ۴۴. کتاب سلیم بن قیس: ج ۲ ص ۷۶۳. الفضائل: ص ۱۴۰. الاعتقادات: ص ۹۵. مهج الدعوات: ص ۹۰. الرسائل العشر: ص ۹۹.

جِلْدِهِ، وَشَامَةٌ عَلَيَّ شَبِيهِ شَامَةِ النَّبِيِّ ﷺ، لَهُ اسْمَانِ: إِسْمٌ يَخْفَى وَاسْمٌ يُعْلَنُ، فَأَمَّا الَّذِي يَخْفَى فَأَحْمَدُ، وَأَمَّا الَّذِي يُعْلَنُ فَمُحَمَّدٌ.

د - المَهْدِيُّ

٣٨١. سنن ابن ماجه: حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ، حَدَّثَنَا أَبُو الْمَلِيحِ الرَّقِّيُّ، عَنْ زِيَادِ بْنِ يِيَانٍ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ نُفَيْلٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، قَالَ: كُنَّا عِنْدَ أُمِّ سَلَمَةَ، فَتَذَاكَرْنَا الْمَهْدِيَّ، فَقَالَتْ:

سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: الْمَهْدِيُّ مِنْ وُلْدِ فَاطِمَةَ ١.

٣٨٢. سنن أبي داود: حَدَّثَنَا سَهْلُ بْنُ تَمَامٍ بْنِ بَزِيحٍ، حَدَّثَنَا عِمْرَانُ الْقَطَّانُ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَبِي نَضْرَةَ، عَنْ أَبِي سَعِيدِ الْخُدْرِيِّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ:

الْمَهْدِيُّ مِنِّي، أَجْلَى الْجَبْهَةِ ٢، أَقْنَى ٣ الْأَنْفِ، يَمَلَأُ الْأَرْضَ قِسْطًا وَعَدْلًا، كَمَا مُلِئَتْ جَوْرًا وَظُلْمًا، يَمْلِكُ سَبْعَ سِنِينَ.

٣٨٣. الغيبة للنعماني: أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَسَّانَ الرَّازِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيِّ الصَّيرَفِيِّ، عَنْ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شِمْرٍ، عَنْ جَابِرٍ قَالَ:

دَخَلَ رَجُلٌ عَلَيَّ أَبِي جَعْفَرٍ الْبَاقِرِ ﷺ فَقَالَ لَهُ: ... إِنَّمَا سُمِّيَ الْمَهْدِيُّ مَهْدِيًّا؛ لِأَنَّهُ يَهْدِي إِلَى أَمْرِ خَفِيِّ.

٣٨٤. الإرشاد: رَوَى مُحَمَّدُ بْنُ عِجْلَانَ، عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ﷺ، قَالَ:

١. في سنن ابن ماجه ح ٤٠٨٥ عن الإمام علي (ع) عنه (ع) وفيه: «المهدي منا أهل البيت».

٢. أجلى الجبهة: الذي انحسر الشعر عن جبهته (النهاية: ج ١ ص ٢٩٠ «جلا»).

٣. القنا في الأنف: طوله ورقة أرنبته مع حذب في وسطه (النهاية: ج ٤ ص ١١٦ «قنا»).

نامی پنهان و نامی آشکار. نام پنهانش، احمد و نام آشکارش، محمد است.^۱

د - مهدی

۳۸۱. سنن ابن ماجه - به نقل از سعید بن مسیب - : نزد امّ سلمه بودیم که از مهدی علیه السلام سخن به میان آمد. گفت: شنیدم که پیامبر خدا صلی الله علیه و آله می فرماید: «مهدی، از فرزندان فاطمه است». ^۲

۳۸۲. سنن ابی داوود - به نقل از ابو سعید خدری - : پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «مهدی از من است، با پیشانی بلند و بینی کشیده. زمین را از عدل و داد پر می کند، همان گونه که از جور و ستم پر شده است و فرمان‌روایی اش [بر زمین] هفت سال به طول می انجامد». ^۳

۳۸۳. الغیبة، نعمانی - به نقل از جابر - : مردی بر امام باقر علیه السلام وارد شد. ایشان به او فرمود: «... مهدی، مهدی نامیده شده است؛ چون به امری نهران هدایت می کند». ^۴

۳۸۴. الإرشاد - به نقل از محمد بن عجلان - : امام صادق علیه السلام فرمود: «هنگامی که قائم علیه السلام قیام می کند، مردم را به اسلامی نو فرا می خواند و آنان را به امری از یاد رفته هدایت

۱. کمال الدین: ص ۶۵۳ ح ۱۷، إعلام الوری: ج ۲ ص ۲۹۴، الخرائج و الجرائح: ج ۳ ص ۱۱۴۹ ح ۵۸، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۲۵ ح ۴ (به نقل از: الغیبة، طوسی). برای دیدن همه حدیث، ر.ک: همین دانش‌نامه: ج ۹ ص ۲۳۶ ح ۱۸۵۶.

۲. سنن ابن ماجه: ج ۲ ص ۱۳۶۸ ح ۴۰۸۶ و ص ۱۳۶۷ ح ۴۰۸۵ (به نقل از امام علی علیه السلام، از پیامبر صلی الله علیه و آله، و در آن آمده است: «مهدی، از ما اهل بیت است»). سنن ابی داوود: ج ۴ ص ۱۰۷ ح ۴۲۸۴: کشف الغمّة: ج ۳ ص ۲۶۷، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۸۶.

۳. سنن ابی داوود: ج ۴ ص ۱۰۷ ح ۴۲۸۵، کتر العمال: ج ۱۴ ص ۲۶۴ ح ۳۸۶۶۵: الطرائف: ص ۱۷۷ ح ۲۷۸، العمدة: ص ۴۲۳ ح ۹۱۰ و ص ۴۲۵ ح ۹۱۶، شرح الأخبار: ج ۳ ص ۳۷۹ ح ۱۲۵۳، کشف الغمّة: ج ۳ ص ۲۷۱، الصراط المستقیم: ج ۲ ص ۲۴۲، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۹۰.

۴. الغیبة، نعمانی: ص ۲۳۷ ح ۲۶، الخرائج و الجرائح: ج ۲ ص ۸۶۲ ح ۷۸، الصراط المستقیم: ج ۲ ص ۲۵۶، بحار الأنوار: ج ۵۲ ص ۲۵۰ ح ۱۰۳.

إِذَا قَامَ الْقَائِمُ عج، دَعَا النَّاسَ إِلَى الْإِسْلَامِ جَدِيداً، وَهَدَاهُمْ إِلَى أَمْرِ قَدْ دُتِرَ فَضْلٌ عَنْهُ الْجُمْهُورُ، وَإِنَّمَا سُمِّيَ الْقَائِمُ مَهْدِيّاً؛ لِأَنَّهُ يَهْدِي إِلَى أَمْرِ قَدْ ضَلَّوْا عَنْهُ، وَسُمِّيَ بِالْقَائِمِ لِقِيَامِهِ بِالْحَقِّ.

٣٨٥. دلائل الإمامة: أَخْبَرَنِي أَبُو الْحُسَيْنِ مُحَمَّدُ بْنُ هَارُونَ بْنِ مُوسَى، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَلِيٍّ الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدٍ النَّهْأَوَنْدِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو مُحَمَّدٍ عَبْدِ الْكَرِيمِ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ الثَّقَفِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سُلَيْمَانَ النَّخَعِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنَا السَّرِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ السُّلَمِيُّ، عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ عج، قَالَ: إِنَّمَا سُمِّيَ الْمَهْدِيُّ مَهْدِيّاً لِأَنَّهُ يَهْدِي لِأَمْرِ خَفِيِّ، يَهْدِي لِمَا فِي صُدُورِ النَّاسِ.

هـ - عَبْدُ اللَّهِ

٣٨٦. الغيبة للطوسي: الْفَضْلُ بْنُ شَاذَانَ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عِيَّاشٍ، عَنْ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ حُدَيْفَةَ بْنِ الْيَمَانِ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وآله يَقُولُ - وَذَكَرَ الْمَهْدِيَّ -: إِنَّهُ يُبَايِعُ بَيْنَ الرُّكْنِ وَالْمَقَامِ، اسْمُهُ أَحْمَدُ،^٢ وَعَبْدُ اللَّهِ، وَالْمَهْدِيُّ، فَهَذِهِ أَسْمَاؤُهُ ثَلَاثَتُهَا.

و - الْمُؤَمَّلُ

٣٨٧. الغيبة للطوسي: رَوَى مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ الْكُلَيْبِيُّ رَفَعَهُ، قَالَ: قَالَ أَبُو مُحَمَّدٍ عج - حِينَ وُلِدَ الْحُجَّةُ عج -:

١. الذُّنُورُ: الدُّرُوسُ وَسَرِيعَةُ الدُّرُوسِ يَعْنِي دُرُوسَ ذِكْرِ اللَّهِ وَإِمْحَاؤُهُ مِنْهَا، وَدُثُورُ النَّفُوسِ: سُرْعَةُ نَسْيَانِهَا (لسان

العرب: ج ٤ ص ٢٧٦ «دثر»).

٢. في الخراج «محمد» بدل «أحمد».

می‌کند که مردم از آن گم‌راه شده‌اند، و قائم، مهدی نامیده شده است؛ چون به امری که مردم آن را نیافته‌اند، هدایت می‌کند و قائم نامیده شده؛ چون به حق قیام می‌کند.^۱

۳۸۵. دلائل الإمامة - به نقل از محمد بن علی سامی - : امام باقر علیه السلام فرمود: «مهدی، مهدی نامیده شده است؛ زیرا به امری نهان هدایت می‌کند. به چیزی که در دل مردمان نهفته است، هدایت می‌کند»^۲.

ه - عبد الله

۳۸۶. الغيبة، طوسی - به نقل از حذیفة بن یمان - : شنیدم که پیامبر خدا صلی الله علیه و آله مهدی را یاد کرد و فرمود: «او میان رکن [حجر الأسود] و مقام [ابراهیم] بیعت می‌کند. نامش، احمد، عبد الله و مهدی است و این سه نام از نام‌های اویند»^۳.

و - مؤمن

۳۸۷. الغيبة، طوسی - در حدیثی مرفوع - : هنگامی که حجّت متولد شد، امام عسکری علیه السلام فرمود: «ستمکاران می‌پندارند که مرا می‌کشند و نسلم بریده می‌شود. قدرت خدا

۱. الإرشاد: ج ۲ ص ۲۸۲، الغيبة، طوسی: ص ۴۷۱ ح ۴۸۹ (به نقل از ابو سعید خراسانی، از امام صادق علیه السلام، با عبارت مشابه)، إعلام الوری: ج ۲ ص ۲۸۸، كشف الغمة: ج ۳ ص ۲۵۲، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۳۰ ح ۷، نیز، رک: الکافی: ج ۱ ص ۳۳۸ ح ۷ و ص ۳۷۲ ح ۶.

۲. شاید بتوان «مهدی» در متن عربی را «به‌دی» خواند و این گونه ترجمه کرد: «چون به امری نهان رهنمون می‌شود. به آنچه در دل مردمان نهفته است، رهنمون می‌شود».

۳. دلائل الإمامة: ص ۴۶۶ ح ۴۵۱.

۴. الغيبة، طوسی: ص ۴۷۰ ح ۴۸۶ و ص ۴۵۴ ح ۴۶۳، الخرائج و الجرائح: ج ۳ ص ۱۱۴۹، بحار الأنوار: ج ۵۲

زَعَمَ الظَّلْمَةُ أَنَّهُمْ يَقْتُلُونَنِي لِيَقْطَعُوا هَذَا النَّسْلَ، فَكَيْفَ رَأَوْا قُدْرَةَ اللَّهِ، وَسَمَاءُ الْمُؤْمَلِ.

٣٨٨. مجموعة نفيسة (تاريخ الأئمة): من الدلائل، ما جاء عن الحسن بن علي العسكري (ع) عند ولادة م ح م د ابن الحسن (ع)، في كلام كثير: زَعَمَتِ الظَّلْمَةُ أَنَّهُمْ يَقْتُلُونَنِي لِيَقْطَعُوا هَذَا النَّسْلَ، كَيْفَ رَأَوْا قُدْرَةَ الْقَادِرِ، وَسَمَاءُ الْمُؤْمَلِ.

٢ / ٣

النهي عن ذكر اسم إمام العصر (ع)

٣٨٩. الكافي: مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ، عَنِ ابْنِ رِثَابٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع)، قَالَ:

صَاحِبُ هَذَا الْأَمْرِ، لَا يُسَمِّيهِ بِاسْمِهِ إِلَّا كَافِرٌ.

٣٩٠. الكافي: عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنِ ابْنِ فَضَالٍ، عَنِ الرَّيَّانِ بْنِ الصَّلْتِ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا الْحَسَنِ الرِّضَاءَ (ع) يَقُولُ - وَسُئِلَ عَنِ الْقَائِمِ - فَقَالَ:

لَا يُرَى جِسْمُهُ، وَلَا يُسَمَّى اسْمُهُ.

٣٩١. الكافي: عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ الْبَرْقِيِّ، عَنْ أَبِي هَاشِمٍ دَاوُودَ بْنِ الْقَاسِمِ الْجَعْفَرِيِّ، عَنْ أَبِي جَعْفَرِ الثَّانِي (ع) - فِي نَقْلِ كَلَامِ الْخِضْرِ (ع) مَعَ الْإِمَامِ عَلِيِّ (ع) فِي ذِكْرِ أَسْمَاءِ الْأَيْمَةِ (ع) -:

وَأَشْهَدُ عَلَى الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ بِأَنَّهُ الْقَائِمُ بِأَمْرِ عَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدٍ، وَأَشْهَدُ عَلَى

را چه دیده‌اند؟!». ایشان [آن فرزند نگه دارنده نسل] را «مؤمل (مایه امید)» نامید.^۱

۳۸۸. مجموعة نفیسة (تاریخ الأئمة): از دیگر دلیل‌ها، سخن رسیده از سخنان فراوان امام حسن عسکری علیه السلام هنگام تولد م ح م د بن حسن است که فرمود: «ستمکاران می‌پندارند که مرا می‌کشند و نسلم بریده می‌شود. قدرت خدا را چه دیده‌اند؟!». ایشان [آن فرزند نگه دارنده نسل] را «مؤمل (مایه امید)» نامید.^۲

۲ / ۳

نهی از بر زبان آوردن نام امام عصر علیه السلام

۳۸۹. الکافی - به نقل از ابن رثاب - : امام صادق علیه السلام فرمود: «صاحب این امر را جز کافر، با نامش نمی‌خواند».^۳

۳۹۰. الکافی - به نقل از ریّان بن صلت - : از امام رضا علیه السلام در باره قائم علیه السلام پرسیدند. فرمود: «نه پیکرش دیده می‌شود و نه نامش برده می‌شود».^۴

۳۹۱. الکافی - به نقل از داوود بن قاسم جعفری - : امام جواد علیه السلام در ذکر سخن خضر علیه السلام با امام علی علیه السلام در باره نام‌های امامان فرمود: «و گواهی می‌دهم که حسن بن علی (امام عسکری) قیام‌کننده به کار علی بن محمد (امام هادی علیه السلام) است و گواهی می‌دهم بر مردی از فرزندان حسن علیه السلام که کنیه و نامش بازگو نمی‌شود تا آن گاه که کارش را

۱. الغيبة، طوسی: ص ۲۲۳ ح ۱۸۶ و ص ۲۳۱ ح ۱۹۷، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۳۰ ح ۵.

۲. مجموعة نفیسة (تاریخ الأئمة): ص ۲۲، بحار الأنوار: ج ۵۰ ص ۲۱۴.

۳. الکافی: ج ۱ ص ۳۳۳ ح ۴، کمال الدین: ص ۶۴۸ ح ۱ (هر دو منبع با سند صحیح)، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۳۳ ح ۱۱.

۴. الکافی: ج ۱ ص ۳۳۳ ح ۳، کمال الدین: ص ۶۴۸ ح ۲ و ص ۳۷۰ ح ۲ (همه این منابع با سند معتبر).

بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۳۳ ح ۱۲.

رَجُلٍ مِنْ وُلْدِ الْحَسَنِ، لَا يُكْنَى وَلَا يُسَمَّى حَتَّى يُظْهَرَ أَمْرُهُ، فَيَمْلُؤُهَا عَدْلًا، كَمَا مُلِئَتْ جَوْرًا.

٣٩٢. الكافي: مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ وَمُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى جَمِيعًا، عَنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرِ الْجَمِيرِيِّ، قَالَ: اجْتَمَعْتُ أَنَا وَالشَّيْخُ أَبُو عَمْرٍو (ع) عِنْدَ أَحْمَدَ بْنِ إِسْحَاقَ، فَغَمَزَنِي أَحْمَدُ بْنُ إِسْحَاقَ أَنْ أَسْأَلَهُ عَنِ الْخَلْفِ... فَقُلْتُ لَهُ: أَنْتَ رَأَيْتَ الْخَلْفَ مِنْ بَعْدِ أَبِي مُحَمَّدٍ (ع)؟

فَقَالَ: إِي وَاللَّهِ، وَرَقَبَتُهُ مِثْلُ ذَا - وَأَوْمَأَ بِيَدِهِ - فَقُلْتُ لَهُ: فَبَقِيَّتِ وَاحِدَةٌ، فَقَالَ لِي: هَاتِ، قُلْتُ: فَالِاسْمُ؟

قَالَ: مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ أَنْ تَسْأَلُوا عَن ذَلِكِ، وَلَا أَقُولُ هَذَا مِنْ عِنْدِي، فَلَيْسَ لِي أَنْ أَحَلَّلَ وَلَا أَحَرَّمَ، وَلَكِنْ عَنْهُ (ع)، فَإِنَّ الْأَمْرَ عِنْدَ السُّلْطَانِ، أَنَّ أَبَا مُحَمَّدٍ مَضَى وَلَمْ يُخْلِيفْ وَلَدًا، وَقُسِّمَ مِيرَاثُهُ وَأَخَذَهُ مَنْ لَا حَقَّ لَهُ فِيهِ، وَهُوَ ذَا عِيَالُهُ يَجُولُونَ لَيْسَ أَحَدٌ يَجْسُرُ أَنْ يَتَعَرَّفَ إِلَيْهِمْ، أَوْ يُنِيلَهُمْ شَيْئًا، وَإِذَا وَقَعَ الْإِسْمُ وَقَعَ الطَّلَبُ، فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَمْسِكُوا عَن ذَلِكِ.

قَالَ الْكَلْبِينِيُّ (ع): وَحَدَّثَنِي شَيْخٌ مِنْ أَصْحَابِنَا - ذَهَبَ عَنِّي اسْمُهُ - أَنَّ أَبَا عَمْرٍو، سَأَلَ عَنِ أَحْمَدَ بْنِ إِسْحَاقَ عَنِ مِثْلِ هَذَا، فَأَجَابَ بِمِثْلِ هَذَا.

آشکار سازد و زمین را از عدالت پر کند، همان گونه که از ستم پر شده است.^۱

۳۹۲. الکافی: عبد الله بن جعفر حمیری گفت: من و شیخ ابو عمرو (نایب امام زمان) نزد احمد بن اسحاق گرد آمدیم. احمد بن اسحاق با دستش مرا فشرد و اشاره کرد که از ابو عمرو، جانشین [امام عسکری علیه السلام] را جویا شوم... به او گفتم: تو جانشین ابو محمد (امام عسکری علیه السلام) را دیده‌ای؟

گفت: آری، به خدا، و گردنش مانند این بود. و با دستش اندازه‌ای را نشان داد.

به او گفتم: یک سؤال مانده است.

به من گفت: بگو.

گفتم: نام او چیست؟

گفت: بر شما حرام است که از آن پرسید. این را من از خودم نمی‌گویم؛ زیرا من نمی‌توانم چیزی را حرام و حلال کنم؛ بلکه این، حکم امام است. ماجرا در نظر خلیفه عباسی چنین است که ابو محمد در گذشته و فرزندی از خود بر جای ننهاد و میراثش را قسمت کرده و کسی که حقی نداشته، آن را گرفته است، در حالی که خانواده او هستند و کسی جرئت ندارد که خود را به آنها بشناساند و یا کمکی به آنها کند. چون نام گفته شود، در پی [دستگیری] او می‌روند. پس، از خدا پروا کنید و از این کار، دست بکشید!

کلینی می‌گوید: استادی از همراهان ما که نامش را فراموش کرده‌ام، برایم گفت: ابو عمرو، مانند این سؤال را از احمد بن اسحاق پرسیده و او نیز همین گونه

۱. الکافی: ج ۱ ص ۵۲۵ ح ۱ (با سند صحیح)، کمال الدین: ص ۲۱۳ ح ۱، علل الشرائع: ص ۹۶ ح ۶، عیون أخبار الرضا علیه السلام: ج ۱ ص ۶۵ ح ۲۵، الفیبة، طوسی: ص ۱۵۴ ح ۱۱۴، إعلام الوری: ج ۲ ص ۱۹۲ (همه این منابع با سندهای صحیح)، بحار الأنوار: ج ۳۶ ص ۴۱۶ ح ۱. برای دیدن همه حدیث، رک: همین دانش‌نامه: ج ۱ ص ۴۰۴ ح ۱۵۷ (حدیث خضر).

٣٩٣. کمال الدین : حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ إِدْرِيسَ رضي الله عنه ، قَالَ : حَدَّثَنَا أَبِي ، عَنْ أَيُّوبَ بْنِ نُوحٍ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ مِهْرَانَ ، عَنْ الصَّادِقِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ رضي الله عنه أَنَّهُ قَالَ : مَنْ أَقْرَبَ بِجَمِيعِ الْأَيْمَةِ ، وَجَحَدَ الْمَهْدِيَّ ، كَانَ كَمَنْ أَقْرَبَ بِجَمِيعِ الْأَنْبِيَاءِ ، وَجَحَدَ مُحَمَّدًا صلوات الله عليهم نُبُوَّتَهُ .

فَقِيلَ لَهُ : يَا بَنَ رَسُولِ اللَّهِ ، فَمَنْ الْمَهْدِيُّ مِنْ وُلْدِكَ ؟

قَالَ : الْخَامِسُ مِنْ وُلْدِ السَّابِعِ ، يَغِيبُ عَنْكُمْ شَخْصُهُ ، وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ تَسْمِيَتُهُ .

٣٩٤. کمال الدین : حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ زِيَادِ بْنِ جَعْفَرِ الْهَمْدَانِيِّ رضي الله عنه ، قَالَ : حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ هَاشِمٍ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ أَبِي أَحْمَدَ مُحَمَّدِ بْنِ زِيَادِ الْأَزْدِيِّ ، قَالَ : سَأَلْتُ سَيِّدِي مُوسَى بْنَ جَعْفَرٍ رضي الله عنه عَنْ قَوْلِ اللَّهِ تعالى : ﴿ وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعْمَهُ ظَهْرَهُ وَبَاطِنَهُ ﴾^١ فَقَالَ رضي الله عنه : النَّعْمَةُ الظَّاهِرَةُ الْإِمَامُ الظَّاهِرُ وَالْبَاطِنَةُ الْإِمَامُ الْغَائِبُ . فَقُلْتُ لَهُ : وَيَكُونُ فِي الْأَيْمَةِ مَنْ يَغِيبُ ؟ قَالَ : نَعَمْ ، يَغِيبُ عَنْ أَبْصَارِ النَّاسِ شَخْصُهُ ، وَلَا يَغِيبُ عَنْ قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ ذِكْرُهُ ، وَهُوَ الثَّانِي عَشَرَ مِنَّا ، يُسَهِّلُ اللَّهُ لَهُ كُلَّ عَسِيرٍ ، وَيُذَلِّلُ لَهُ كُلَّ صَعْبٍ ، وَيُظْهِرُ لَهُ كُنُوزَ الْأَرْضِ ، وَيُقَرِّبُ لَهُ كُلَّ بَعِيدٍ ، وَيُبَيِّرُ^٢ بِهِ كُلَّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ، وَيُهْلِكُ عَلَى يَدِهِ كُلَّ شَيْطَانٍ مَرِيدٍ ، ذَلِكَ ابْنُ سَيِّدَةِ الْإِمَاءِ ، الَّذِي تَخْفَى عَلَى النَّاسِ وَلا دَتَهُ ، وَلَا يَحِلُّ لَهُمْ تَسْمِيَتُهُ حَتَّى يُظْهِرَهُ اللَّهُ تعالى ، فَيَمْلَأُ الْأَرْضَ قِسْطًا وَعَدْلًا كَمَا

١. جَحَدَهُ : أَنْكَرَهُ (المصباح المنير : ص ٩١ «جحد»).

٢. لَقَمَان : ٢٠ .

٣. بَارَ يَبُورُ : هَلَكَ (المصباح المنير : ص ٦٥ «بار»).

جواب داده است.^۱

۳۹۳. کمال الدین - به نقل از صفوان بن مهران - : امام صادق علیه السلام فرمود: «هر کس تمام امامان را بپذیرد، ولی مهدی را انکار کند، گویی همه پیامبران را پذیرفته، و نبوت محمد صلی الله علیه و آله را انکار کرده است.»

به امام علیه السلام گفته شد: ای فرزند پیامبر خدا! مهدی از نسل تو، کیست؟

فرمود: «پنجمین فرزند از نسل هفتمین امام. پیکرش دیده نمی‌شود و بردن نامش جایز نیست.»^۲

۳۹۴. کمال الدین - به نقل از ابو احمد محمد ازدی - : از سرورم امام کاظم علیه السلام در باره سخن

خدای تعالی: «نعمت‌های ظاهری و باطنی‌اش را بر شما ارزانی داشت» پرسیدم.

فرمود: «نعمت ظاهری، امام آشکار است و نعمت باطنی، امام ناپیدا.»

به ایشان گفتم: آیا میان امامان، کسی ناپیدا می‌شود؟

فرمود: «آری، وجودش از دیدگان مردم، ناپیدا می‌شود؛ اما یادش از دل‌های

مؤمنان نمی‌رود و او دوازدهمین امام از ما [اهل بیت] است. خدا هر سختی‌ای را

برایش آسان می‌کند و هر مانعی را در برابرش رام می‌سازد، و گنج‌های زمین را

برایش آشکار می‌نماید، و هر دوری را برایش نزدیک می‌آورد، و هر جبار سرکشی

را به وسیله او نابود می‌کند، و هر شیطان رانده شده‌ای را به دست او هلاک می‌کند.

او فرزند سرور کنیزان است که ولادتش بر مردم، پنهان می‌ماند و نام بردن او بر آنان

روا نیست تا آن که خدای تعالی او را آشکار سازد و زمین را از عدل و داد پر کند،

۱. الکافی: ج ۱ ص ۳۲۹ ح ۱. الغیبة، طوسی: ص ۲۴۳ ح ۲۰۹ و ص ۳۵۹ ح ۳۲۲، إعلام الوری: ص ۲ ح ۲۱۸

(همه این منابع با سند صحیح). الخرائج و الجرائع: ج ۳ ص ۱۱۱۱ ح ۲۷. بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۳۴۷.

۲. کمال الدین: ص ۴۱۱ ح ۵ (با سند معتبر)، إعلام الوری: ج ۲ ص ۲۳۴. کشف الغمّة: ج ۳ ص ۳۱۳،

بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۱۴۳ ح ۴.

مِلْتَتْ جَوْرًا وَظُلْمًا.

٣٩٥. كمال الدين : حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ الشَّيْبَانِيُّ ع، قَالَ : حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الْكُوفِيُّ، عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادِ الْأَدْمِيِّ، عَنْ عَبْدِ الْعَظِيمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْحَسَنِيِّ، قَالَ : قُلْتُ لِمُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ مُوسَى ع : إِنِّي لِأَرْجُو أَنْ تَكُونَ الْقَائِمَ مِنْ أَهْلِ بَيْتِ مُحَمَّدٍ، الَّذِي يَمَلَأُ الْأَرْضَ قِسْطًا وَعَدْلًا، كَمَا مِلْتَتْ جَوْرًا وَظُلْمًا. فَقَالَ ع :

يَا أَبَا الْقَاسِمِ، مَا مِنَّا إِلَّا وَهُوَ قَائِمٌ بِأَمْرِ اللَّهِ ع، وَهَادٍ إِلَى دِينِ اللَّهِ، وَلَكِنَّ الْقَائِمَ الَّذِي يُطَهِّرُ اللَّهُ بِهِ الْأَرْضَ مِنَ أَهْلِ الْكُفْرِ وَالْجُحُودِ، وَيَمَلؤها عَدْلًا وَقِسْطًا، هُوَ الَّذِي تَخْفَى عَلَى النَّاسِ وَلَا دَتُهُ، وَيَغِيبُ عَنْهُمْ شَخْصُهُ، وَيَحْرُمُ عَلَيْهِمْ تَسْمِيَتُهُ، وَهُوَ سَمِيٌّ رَسُولِ اللَّهِ ع، وَكُنْيَتُهُ.

٣٩٦. كمال الدين : حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ إِسْحَاقَ الطَّالِقَانِيُّ ع، قَالَ : سَمِعْتُ أَبَا عَلِيٍّ مُحَمَّدَ بْنَ هَمَّامٍ يَقُولُ : سَمِعْتُ مُحَمَّدَ بْنَ عَثْمَانَ الْعَمْرِيَّ قَدَّسَ اللَّهُ رُوحَهُ يَقُولُ : خَرَجَ تَوْقِيْعٌ بِخَطِّ أَعْرَفَةَ :

« مَنْ سَمَانِي فِي مَجْمَعٍ مِنَ النَّاسِ بِاسْمِي، فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ ».

٣٩٧. الكافي : عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الصَّالِحِيِّ، قَالَ : سَأَلَنِي أَصْحَابُنَا بَعْدَ مُضِيِّ أَبِي مُحَمَّدٍ ع أَنْ أَسْأَلَ عَنِ الْإِسْمِ وَالْمَكَانِ، فَخَرَجَ الْجَوَابُ :
إِنْ دَلَلْتَهُمْ عَلَى الْإِسْمِ أَذَاعُوهُ، وَإِنْ عَرَفُوا الْمَكَانَ دَلُّوا عَلَيْهِ.

٣٩٨. الغيبة للطوسي : بِهَذَا الْإِسْنَادِ،^١ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ : حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ

همان گونه که از جور و ستم پر شده است»^۱.

۳۹۵. کمال الدین - به نقل از عبد العظیم بن عبد الله حسنی - : به محمد بن علی (امام جواد علیه السلام) گفتم: من امیدوارم شما قائم خاندان محمد باشی؛ کسی که زمین را از عدل و داد پر می‌کند، همان گونه که از ستم و بیداد پر شده است.

فرمود: «ای ابو القاسم! هیچ یک از ما امامان نیست جز آن که به کار خدای تعالی قیام می‌کند و به دین خدا هدایت می‌نماید؛ اما قائمی که خدای تعالی با او زمین را از کافران و منکران پاک می‌کند و آن را از عدل و داد پر می‌کند، کسی است که ولادتش بر مردم، پنهان می‌ماند و پیکرش از دید مردم، غایب می‌ماند و نام بردنش بر آنان حرام می‌شود و او همانم پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و هم‌کنیه اوست»^۲.

۳۹۶. کمال الدین - به نقل از محمد بن عثمان عمری - : توقیعی به خطی صادر شد که من آن را می‌شناختم و آن، چنین بود: «لعنت خدا بر کسی که نام مرا میان جمعی از مردم ببرد»^۳.

۳۹۷. الکافی - به نقل از ابو عبد الله صالحی - : پس از درگذشت ابو محمد، یارانمان از من خواستند که از نام و جای [امام] پرسم. پاسخ آمد: «اگر نام را برایشان بگویی، آن را پخش می‌کنند و اگر جای را بدانند، آن را [به دیگران] نشان می‌دهند»^۴.

۳۹۸. الغیبة، طوسی - به نقل از علی بن صدقة قمی - : بی آن که محمد بن عثمان عمری

۱. کمال الدین: ص ۳۶۸ ح ۶ (با سند معتبر)، کفایة الأثر: ص ۲۶۶، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۱۵۰ ح ۲.

۲. کمال الدین: ص ۳۷۷ ح ۲ (با سند معتبر)، الاحتجاج: ج ۲ ص ۴۸۱، إعلام الوری: ج ۲ ص ۲۴۲، کفایة الأثر: ص ۲۷۷، بحار الأنوار: ج ۵۲ ص ۲۸۳ ح ۱۰.

۳. کمال الدین: ص ۴۸۳ ح ۳ (با سند معتبر)، إعلام الوری: ج ۲ ص ۲۷۰، كشف الغمة: ج ۳ ص ۳۲۱، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۳۳ ح ۱۰.

۴. الکافی: ج ۱ ص ۳۳ ح ۲، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۳۳ ح ۸.

سُلَيْمَانَ الزُّرَّارِيِّ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ صَدَقَةَ الْقُمِّيِّ ؑ، قَالَ: خَرَجَ إِلَى مُحَمَّدِ بْنِ عُثْمَانَ
الْعَمْرِيِّ ؑ ابْتِدَاءً مِنْ غَيْرِ مَسْأَلَةٍ؛ لِيُخْبِرَ الَّذِينَ يَسْأَلُونَ عَنِ الْإِسْمِ:

إِمَّا السُّكُوتُ وَالْجَنَّةُ، وَإِمَّا الْكَلَامُ وَالنَّارُ، فَإِنَّهُمْ إِنْ وَقَفُوا عَلَى الْإِسْمِ أَدَاعَوْهُ، وَإِنْ
وَقَفُوا عَلَى الْمَكَانِ دَلُّوا عَلَيْهِ.

تذليل

لقد ورد النهي عن التصريح بذكر الاسم الخاص للامام المهدي ؑ في كثير من
الأحاديث نكتفي بذكر المصادر.

سوالی کرده باشد، توقیعی برای او آمد تا به کسانی که در پی دانستن نام امام بودند، هشدار دهد: «یا سکوت و بهشت و یا سخن گفتن و دوزخ. اگر آنان از نام آگاهی یابند، آن را پخش می‌کنند و اگر جا را بدانند، [دیگران] را به آن جا می‌آورند»^۱.

نکته:

نهی از آوردن نام امام مهدی علیه السلام، در احادیث بسیار دیگری نیز مورد اشاره یا تصریح واقع شده که در این جا فقط به آوردن نشانی آنها می‌پردازیم.^۲

---

۱. الغیبة، طوسی: ص ۲۶۴ ح ۲۳۱، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۳۵۱.
۲. ر.ک: الکافی: ج ۱ ص ۳۲۸ ح ۱۳ و ص ۳۲۲ ح ۱، الإرشاد: ج ۲ ص ۳۲۰ و ۳۴۹ و ۳۸۲، الغیبة، طوسی: ص ۲۰۲ ح ۱۶۹ و ص ۴۷۰ ح ۴۸۷ و ص ۳۲۳ ح ۲۷۸، التوحید: ص ۸۲ ح ۲۷، کمال الدین: ص ۲۷۹ ح ۱ و ص ۳۸۱ ح ۵ و ص ۴۸۲ ح ۱ و ص ۶۴۸ ح ۳، الأمالی، صدوق: ص ۴۱۹ ح ۵۵۷، الغیبة، نعمانی: ص ۱۵۱ ح ۹ و ص ۲۸۸ ح ۲، کفایة الأثر: ص ۲۸۳ و ص ۲۸۵، إعلام الوری: ج ۲ ص ۱۳۶ و ۲۹۴، روضة الواعظین: ص ۴۰ و ۲۸۷، کشف الغمة: ج ۳ ص ۱۹۶، إثبات الوصیة: ص ۲۸۰ و ۲۷۸.

پژوهشی درباره نهی از بر زبان آوردن نام امام عصر عجل الله

جواز یا حرمت نام بردن از امام مهدی عجل الله با نام خاص ایشان، از مباحث کهن و درازدامن در جامعه علمی شیعه است. اختلاف روایات و حتی تعارض آنها در این باره موجب پدید آمدن نظریه‌های متفاوت، و چرایی این حکم و توجیه‌های ذکر شده برای آن در طول تاریخ شیعه، سبب پدید آمدن اقوال متفاوت عالمان، گشته است.

اکنون به اختصار، به بررسی احادیث و اقوال عالمان در این باره می‌پردازیم:

۱. دسته‌بندی احادیث موجود

احادیث ناظر به این مطلب در چند گروه مختلف، دسته‌بندی می‌شوند.

یک. نهی مطلق: گروه اول نام بردن از امام مهدی عجل الله را به طور کلی و به گونه

مطلق، ممنوع شمرده‌اند. از جمله، حدیثی است که امام صادق عجل الله می‌فرماید:

صَاحِبُ هَذَا الْأَمْرِ، لَا يُسَمِّيهِ بِاسْمِهِ إِلَّا كَافِرٌ.^۱

صاحب این امر را جز کافر، به نام نمی‌خواند.

دو. نهی تا زمان ظهور: گروهی دیگر از احادیث، ممنوعیت بردن نام خاص امام

مهدی عجل الله را تا زمان ظهور ایشان دانسته‌اند. احادیث این گروه، نتیجه‌ای همانند

---

۱. ر.ک: ص ۲۹۶ ح ۳۸۹. این گزارش، دارای دو سند صحیح است. علامه مجلسی در باره این متن نوشته است: «در این متن، پافشاری زیادی بر ترک نام بردن شده است». ایشان در ادامه، توجیهاتی برای این متن ذکر می‌کند که خالی از تکلف نیست (ر.ک: مرآة العقول: ج ۴ ص ۱۷).

احادیث گروه اول دارند، ولی تصریح به پایان این حکم در زمان ظهور، دلالتی قوی‌تر و افزون‌تر از اطلاق بدان می‌بخشد. امام جواد (ع) در توصیف امام مهدی (ع) می‌فرمایند:

لَا يُكْتَنَى وَلَا يُسْمَى حَتَّى يُظْهَرَ أَمْرُهُ، فَيَمْلَأُهَا عَدْلًا كَمَا مَلَأَتْ جُورًا.^۱

کنیه و نامش بازگو نمی‌شود تا آن گاه که کارش را آشکار سازد و زمین را از عدالت پر کند، همان گونه که از ستم پر شده است.

امام کاظم (ع) نیز فرموده است:

وَلَا يَجُلُّ لَهُمْ تَسْمِيَّتُهُ حَتَّى يُظْهَرَ اللَّهُ لَهُ.^۲

و نام بردن او برایشان روانیست تا آن که خدای (ع) او را آشکار سازد.

سه. نهی در حالت تقیه: این گروه از احادیث، ممنوعیت بردن نام امام مهدی (ع) را به سبب تقیه دانسته و گفته‌اند: ذکر نام ایشان موجب پیگیری حاکمان خواهد شد و مفسده در پی خواهد داشت.

إِنْ دَلَّتْهُمْ عَلَى الْإِسْمِ أَذَاعُوهُ، وَإِنْ عَرَفُوا الْمَكَانَ دَلُّوا عَلَيْهِ.^۳

اگر نام را برایشان بگویی، آن را پخش می‌کنند و اگر جای را بدانند، آن را [به دیگران] نشان می‌دهند.

برخی دیگر از احادیث، ذکر نام ایشان را در جمع و محفل مردمان، ممنوع دانسته‌اند، مانند:

مَنْ سَمَانِي فِي مَجْمَعٍ مِنَ النَّاسِ بِاسْمِي، فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ.^۴

لغت خدا بر کسی که نام مرا میان جمعی از مردم ببرد!

مراد از مردم در این حدیث، می‌تواند اشاره به توده مردم غیر شیعه باشد.

۱. ر.ک: ص ۲۹۶ ح ۳۹۱.

۲. ر.ک: ص ۳۰۰ ح ۳۹۴.

۳. ر.ک: ص ۳۰۲ ح ۳۹۷.

۴. ر.ک: ص ۳۰۲ ح ۳۹۶.

چهار. اشاره به همنامی امام علیه السلام با پیامبر صلی الله علیه و آله: احادیث بسیاری، تنها به همنامی امام مهدی علیه السلام با پیامبر صلی الله علیه و آله اشاره دارند؛ ولی نام ایشان را ذکر نکرده‌اند، با وجود آن که امکان نام بردن از ایشان فراهم بوده است. این احادیث از اکثر معصومان علیهم السلام صادر شده است و امام مهدی علیه السلام این گونه معرفی شده است: «اسمه اسمی»^۱.

پنج. نهی از اسم علم: برخی احادیث تصریح کرده‌اند که اسم علم و اصلی ایشان نباید ذکر شود؛ ولی در باره سایر اسم‌ها، لقب‌ها و کنیه‌های ایشان سخن نگفته‌اند. مثلاً وقتی از امام صادق علیه السلام سؤال می‌شود که «مهدی از نسل تو کیست؟» می‌فرماید:

الْخَامِسُ مِنْ وُلْدِ السَّابِعِ ، يَغِيبُ عَنْكُمْ شَخْصُهُ ، وَ لَا يَجِلُّ لَكُمْ تَسْمِيَّتُهُ .^۲

پنجمین فرزند از نسل هفتمین امام، پیکرش دیده نمی‌شود و بردن نامش بر شما جایز نیست.

شش. ذکر نام امام: در مقابل تمام گروه‌های حدیثی سابق، بسیاری از احادیث به نام شخصی ایشان تصریح کرده‌اند. این گروه که نسبتاً گسترده نیز هستند، برخلاف احادیث پیشین اند و عملاً با آن معارضه دارند. البته در برخی از متون، نام امام مهدی علیه السلام را به صورت تقطیع شده (م ح م د) آورده‌اند که محتمل است این عمل توسط راویان انجام شده باشد.^۳

۲. بررسی نکات موجود در احادیث و امکان جمع بین آنها

گروهی که نهی از نام بردن از امام مهدی علیه السلام را مدت‌دار کرده و آن را تا زمان ظهور استمرار بخشیده، با گروه‌هایی که نام امام علیه السلام را ذکر کرده‌اند، معارضه دارند. گروه سوم علت نهی از نام بردن را خوف و تقیه دانسته است؛ چرا که بیان علت، موجب تعمیم و تخصیص حکم می‌شود. بنا بر این اگر حالت تقیه نباشد و ضرری

۱. ر.ک: ص ۲۸۱ (همنام و هم‌کنیه پیامبر صلی الله علیه و آله).

۲. ر.ک: ص ۳۰۰ ح ۳۹۳.

۳. ر.ک: ص ۲۸۸ (م ح م د) و ص ۳۰۵ (نکته).

متوجه امام یا شیعیان پدید نیاید، می‌توان نام امام مهدی (عج) را بیان کرد؛ ولی در فضای خفقان و وحشت و ضرر، از ذکر نام خاص ایشان و حتی لقب‌ها و کنیه و اشاره خاص به ایشان و دیگر امامان (عج) نیز باید پرهیز شود.

بنا بر این، این حدیث، به نام خاص ایشان اختصاص ندارد و همه اسامی و کنیه‌ها و لقب‌ها را شامل می‌شود؛ ولی تنها در محدوده زمانی و مکانی خوف و تقیه این حرمت برقرار است. این گروه با گروه نهی‌کننده از تسمیه تا زمان ظهور، اختلاف دارد.

گروه دیگر که ذکر نام خاص امام (عج) را حرام دانسته، ولی لقب و یا اشاره صریح بدیشان را جایز دانسته است، تسمیه را تنها در مورد نام خاص (علم) ایشان، ممنوع می‌شمارد. بنا بر این، در فرض آن که لقب ایشان (همانند «مهدی») آن مقدار شهره شود که از اسم علم ایشان نیز مشهورتر باشد، ذکر آن ایرادی نخواهد داشت. گروه آخر نیز که به صراحت نام امام (عج) را آورده‌اند، با گروه‌های دیگر، منافات دارند.

۳. بررسی سند احادیث

- یک. برخی احادیث نهی مطلق و نیز بعضی از احادیثی که نهی از تسمیه را تا زمان ظهور بیان کرده‌اند، سند معتبر دارند.
  - دو. احادیثی که به اسم امام (عج) تصریح کرده‌اند، معمولاً ضعیف‌اند و تنها برخی از احادیث همانند حدیث لوح را می‌توان با قرائنی معتبر شمرد.
  - سه. اکثر احادیثی که علت حرمت را خوف و تقیه دانسته‌اند، از سند صحیح و معتبر برخوردار نیستند. تنها یک روایت «إِذَا وَقَعَ الْإِسْمُ وَقَعَ الطَّلَبُ!»^۱ چون نام گفته شود، در پی [دستگیری] او می‌روند» سند معتبر دارد.
- با توجه به نکات ذکر شده، در صورت قبول تعارض احادیث، گروه‌های دوم و

سوم قابلیت معارضه با گروه اول را ندارند و ساقط می‌شوند و گروه اول یعنی احادیث نهی از تسمیه به صورت مطلق و یا مقید به قبل از زمان ظهور، حجت خواهند بود.

۴. اقوال موجود در موضوع تسمیه

دو نظریه مشهور در تحریم و عدم تحریم ذکر نام خاص امام مهدی علیه السلام وجود دارد:

یک. حرمت تسمیه در حالت خوف و تقیه: برخی از عالمان بزرگ شیعه همانند سید مرتضی، فاضل مقداد، محقق حلی، علامه حلی، سید ابن طاووس، محقق اربلی، فیض کاشانی، شیخ حرّ عاملی و خواجه نصیر الدین طوسی قائل به این نظریه‌اند.^۱ صاحب وسائل الشیعة در کتابی با نام کشف التعمیه فی حکم التسمیه، احادیث مربوط به این عنوان را جمع‌آوری کرده و حرمت تسمیه را مخصوص به حالت تقیه دانسته است. همو در کتاب وسائل الشیعة نیز بابی را با عنوان «باب تحریم تسمیه المهدی علیه السلام و سائر الأئمة علیهم السلام و ذکرهم وقت التقیه و جواز ذلک مع عدم الخوف» آورده است.^۲

دو. حرمت تسمیه قبل از ظهور: بسیاری از عالمان شیعه، این نظریه را انتخاب نموده‌اند. محقق داماد در کتاب شرعة التسمیه فی النهی عن تسمیه صاحب الزمان علیه السلام گفته است که تمامی عالمان شیعه، این نظر را دارند.^۳ محدث جزائری نیز در کتاب

۱. ر.ک: در پانوش: وسائل الشیعة، (ج ۱۱ ص ۴۹۳) حرّ عاملی علیه السلام نام علمایی را آورده که به اسم امام مهدی علیه السلام تصریح نموده‌اند که شاید به جهت نقل احادیثی است که به اسم امام تصریح شده است.

۲. ر.ک: وسائل الشیعة: ج ۱۱ ص ۴۸۵.

۳. مستدرک الوسائل: ج ۱۲ ص ۲۸۸. این ادعا مطابق واقع نیست؛ چون در سطور پیشین به مخالفت سید مرتضی، فاضل مقداد، محقق حلی، علامه حلی و... اشاره کردیم.

شرح العیون، قول به تحریم را به اکثر اصحاب نسبت داده است.^۱ محدث نوری نیز این قول را پذیرفته و بر آن، استدلال کرده است.^۲

۵. جمع‌بندی

با توجه به داده‌های پیشین، نکاتی را به اجمال بیان می‌کنیم:

یک. مراد از تسمیه

تأمل در استعمال واژه «اسم» در زبان عربی، مشخص می‌کند که گاه مراد از این واژه، نام خاص یا همان عَلَم است و قسیم کنیه و لقب قرار می‌گیرد و گاه در معنای وسیع خود، استعمال می‌شود که افزون بر عَلَم، لقب و کنیه را نیز در بر می‌گیرد؛ چرا که در واقع، هر اسم، لقب و کنیه‌ای که موجب شناساندن و شناخته شدن مسما گردد، «اسم» نامیده می‌شود.

اکنون این سؤال پدید می‌آید که: احادیث نهی‌کننده از تسمیه: «لَا يُسْمَى اسْمُهُ»^۳ ناظر به کدام یک از این دو استعمال هستند؟

ظاهراً بیشتر احادیث، اشاره به اسم خاص امام (ع) را ممنوع شمرده‌اند، چنان که در بسیاری از متون، لقب مشهور امام (ع) یعنی «مهدی» ذکر شده؛ ولی از ذکر نام ایشان اجتناب شده است. حدیث نبوی «الْمَهْدِيُّ مِنْ وُلْدِي، اسْمُهُ اسْمِي»^۴ مهدی از فرزندان من است. نامش نام من است»، یکی از مشهورترین این احادیث است که در مصادر معتبر حدیثی شیعه و اهل سنت آمده است. در برخی از متون نیز به جای نام امام (ع) وصفی مشهور همانند «الْحَجَّجَةُ مِنْ آلِ مُحَمَّدٍ» را برای ایشان ذکر کرده‌اند، از جمله:

۱. مستدرک الوسائل: ج ۱۲ ص ۲۸۸.

۲. مستدرک الوسائل: ج ۱۲ ص ۲۸۶.

۳. ر.ک: ص ۲۹۶ ح ۳۹۰.

۴. ر.ک: ص ۲۸۲ ح ۳۶۹.

صَاحِبُ هَذَا الْأَمْرِ، لَا يُسَمِّيهِ بِاسْمِهِ إِلَّا كَافِرٌ.^۱

صاحب این امر را جز کافر به نام نمی خواند.

سَمِعْتُ أَبَا الْحَسَنِ الرِّضَاءَ علیه السلام يَقُولُ - وَ سُئِلَ عَنِ الْقَائِمِ - فَقَالَ: لَا يُرَى جِسْمُهُ، وَلَا يُسَمَّى اسْمُهُ.^۲

از امام رضا علیه السلام در باره قائم علیه السلام پرسیدند. فرمود: «پیکرش دیده نمی شود و نامش برده نمی شود».

حتی در برخی موارد، کنیه امام عسکری علیه السلام با عنوان «ابو محمد»^۳ ذکر شده؛ ولی نام امام علیه السلام ذکر نشده است.^۴

بنا بر این، روایات نهی از تسمیه، تنها شامل اسم اصلی امام علیه السلام می گردد و سایر لقب ها و کنیه ها را در بر نمی گیرد. البته روشن است که در هنگام مفسده و خوف، اشاره به امام مهدی علیه السلام و دیگر امامان و اشخاص به هر گونه لفظ و فعلی ممنوع است. این حرمت، اختصاص به نام امام مهدی علیه السلام ندارد و تمام موارد را شامل می شود.

دو. بررسی اقوال

مهم ترین موضعگیری از جانب شیخ حرّ عاملی و محدث نوری صورت گرفته

۱. ر.ک: ص ۲۹۶ ح ۲۸۹.

۲. ر.ک: ص ۲۹۶ ح ۳۹۰.

۳. ر.ک: ص ۲۷۳ (تبریک تولد امام علیه السلام).

۴. در حدیثی از عبد الله بن جعفر آمده است که می گوید: به او (ابو عمرو، وکیل دوم امام علیه السلام) گفتم: تو جانشین ابو محمد (امام عسکری علیه السلام) را دیده ای؟ گفت: آری، به خدا، و گردنش مانند این بود. و با دستش اندازه ای را نشان داد. به او گفتم: یک سؤال مانده است. به من گفت: بگو. گفتم: نام او چیست؟ گفت: بر شما حرام است که از آن پرسید، و این را من از خودم نمی گویم؛ زیرا من نمی توانم چیزی را حرام و حلال کنم؛ بلکه این حکم امام است. خلیفه عباسی می یند دارد که ابو محمد در گذشته و فرزندی از خود بر جای ننهاده است (ر.ک: ص ۲۹۸ ح ۳۹۲). اصحاب امام صادق علیه السلام از ایشان می پرسند: مهدی از نسل تو، کیست؟ فرمود: «پنجمین فرزند از نسل هفتمین امام. پیکرش دیده نمی شود و بردن نامش جایز نیست» (ر.ک: ص ۳۰۰ ح ۳۹۳).

است. این موضوع در میان قدمای اصحاب، چندان مطرح نبوده است. بنا بر این، ادعای اجماع در این گونه موارد صحیح نیست.

از سوی دیگر، ظاهراً رویکرد کسانی که به این موضوع پرداخته‌اند، آن است که چندان به مباحث سندی و ظرافت‌های آن نمی‌پردازند و بیشتر به مباحث دلالتی و جمع بین روایات اهمیت می‌دهند.

تأمل در احادیث نهی‌کننده، روشن می‌سازد که فهم عرفی و عقلایی از حرمت تسمیه، مطابق با نظر اول است؛ یعنی ضرورت پنهان کردن تا زمانی است که حالت خوف وجود داشته باشد و ضرورت ایجاب کند. این تعلیل، اختصاص به اسم نداشته و سایر القاب، اشارات و توصیفات را نیز در بر می‌گیرد.

مطابق با این مبنا، احادیثی که پیش از تولد امام علیه السلام در باره نهی از نام بردن ایشان مطرح شده است، جنبه آموزشی دارند و ضرورت پنهان نمودن آن را روشن می‌سازند. آموزش توده مردم و عموم شیعیان، محتاج آن بوده است که این مطلب به صورت عمومی و فراگیر بیان شود تا هیچ کس نام امام علیه السلام را در حضور مردمان بر زبان نیاورد.

مقصود از خوف و تقیه در این احادیث، ترس از آسیب رسانیدن به امام علیه السلام نیست؛ زیرا این اطمینان برای همه شیعیان پدید آمده بود که وجود امام علیه السلام از هر گونه آسیبی مصون است. «تقیه» در این حالت، به معنای رعایت مصلحت اقوی در باره جامعه شیعی است، بدین معنا که حاکمان غاصب و ظالم، به بهانه وجود امام مهدی علیه السلام، جامعه شیعی را نیازارند؛ زیرا عدم ذکر نام ایشان در جمع مردمان غیر معتقد، موجب مصون‌سازی جامعه شیعی از تجاوز و تعرض حکومت‌ها بوده است.

از جانب دیگر، برتر بودن احادیث نهی از تسمیه و ضعف احادیث مربوط به تقیه، موجب تشکیک در نظریه حمل بر تقیه می‌گردد.

افزون بر این، مسلم است که تقیه و خوف، ارتباطی با یک نام خاص ندارند؛ بلکه همه اسامی و لقب‌ها و توصیفات را شامل می‌شوند. این، در حالی است که روایات گوناگون به لقب ایشان تصریح کرده و یا وصف مشهور ایشان (الحجة من آل محمد) را آورده‌اند، بدون این که نام اختصاصی ایشان را ذکر کنند. روشن است که این گونه سخن گفتن، با تقیه و خوف، سازش ندارد.

با توجه به این مقدمات می‌گوییم:

احادیث نهی‌کننده از بردن نام امام علیه السلام، دارای اسناد صحیح و متعدّدند و بسیاری از آنها در زمان امامان پیشین و حتی در زمان پیامبر صلی الله علیه و آله که فضای تقیه وجود نداشته است، نقل شده‌اند.

آنان همچنین با واژه مهدی، به صراحت از امام دوازدهم علیه السلام یاد کرده‌اند و القاب ایشان بویژه «مهدی» را آورده؛ ولی نام اصلی ایشان را ذکر نکرده‌اند و آن را ممنوع دانسته‌اند. بنا بر این، حکم به حرمت آوردن نام امام علیه السلام قوی‌تر از جواز است، اگر چه علت حکم برای ما مشخص نیست.

٣ / ٣

كُنَاهُ

٣٩٩. دلائل الإمامة - في ذكر نَسَبِهِ ع :- هُوَ الْخَلْفُ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدٍ ...
وكناهه: أَبُو الْقَاسِمِ، وَأَبُو جَعْفَرٍ، وَلَهُ كُنَى أَحَدَ عَشَرَ إِمَامًا.

٤٠٠. كمال الدين : حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ إِسْحَاقَ الطَّالِقَانِيُّ ع، قَالَ : حَدَّثَنَا
الْحَسَنُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، قَالَ : حَدَّثَنَا أَبُو عَمْرٍو سَعِيدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ نَصْرِ الْقَطَّانُ، قَالَ :
حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ السُّلَمِيُّ، قَالَ : حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، قَالَ : حَدَّثَنَا
مُحَمَّدُ بْنُ سَعِيدِ بْنِ مُحَمَّدٍ، قَالَ : حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ أَبِي عَمْرٍو، عَنْ صَدَقَةَ بْنِ
أَبِي مُوسَى، عَنْ أَبِي نَضْرَةَ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ - فِي وَصْفِ مَا فِي لَوْحِ فَاطِمَةَ ع
مِنْ أَسْمَاءِ الْأَيْمَّةِ ع :-

أَبُو الْقَاسِمِ مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ، هُوَ حُجَّةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَى خَلْقِهِ، الْقَائِمُ، أُمَّهُ جَارِيَةٌ
اسْمُهَا نَرَجِسُ، صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَ.

٤٠١. كمال الدين : قَالَ أَبُو الْحَسَنِ عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ حَبَّابٌ، حَدَّثَنِي أَبُو الْأَدْيَانِ، قَالَ :
قَالَ عَقِيدُ الْخَادِمِ، وَقَالَ أَبُو مُحَمَّدٍ بْنُ خَيْرَوَيْهِ التُّسْتَرِيُّ، وَقَالَ حَاجِزُ الْوَشَاءِ، كُلُّهُمْ
حَكَّوْا عَنْ عَقِيدِ الْخَادِمِ، وَقَالَ أَبُو سَهْلٍ بْنُ نَوْبَخْتٍ : قَالَ عَقِيدُ الْخَادِمِ :

وُلِدَ وَلِيُّ اللَّهِ الْحُجَّةُ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ عَلِيِّ بْنِ مُوسَى بْنِ جَعْفَرِ بْنِ

١. الكنية اسم يستخدم في مقام التفضيم والتكريم، وتبدأ إما بـ (أب) وإما بـ (أم) مثل «أبو الحسن» لأمير المؤمنين ع.

۳ / ۳

کنیه‌های امام علیه السلام

۳۹۹. دلائل الإمامة - در ذکر تبار امام مهدی علیه السلام - : او جانشین حسن بن علی بن محمد علیه السلام

است و کنیه‌هایش: ابو القاسم، ابو جعفر و کنیه یازده امام دیگر است.^۱

۴۰۰. کمال الدین - به نقل از جابر بن عبد الله، در ذکر نام امامان موجود در لوح فاطمه علیها السلام - :

ابو القاسم محمد بن حسن. او حجّت خدای متعال بر خلقش و قائم [آل محمد]

است. مادرش کنیزی به نام نرگس است. درودهای خدا بر همه ایشان باد!^۲

۴۰۱. کمال الدین - به نقل از عقید خادم - : ولی خدا، حجّة بن الحسن بن علی بن محمد بن

علی بن موسی بن جعفر بن محمد بن علی بن حسین بن علی بن ابی طالب - که

درودهای خدا بر همه آنان باد - ، شب جمعه، اوّل رمضان سال ۲۵۴ هجری به دنیا

---

۱. کنیه، اسمی است که برای معرفی فرد و در مقام تفضیح و تکریم به کار برده می‌شود و با «أب» و «أمّ» آغاز

می‌شود همانند کنیه «ابو الحسن» برای امام علی علیه السلام.

۲. دلائل الإمامة: ص ۵۰۱.

۳. کمال الدین: ص ۳۰۵ ح ۱. عیون أخبار الرضا علیه السلام: ج ۱ ص ۴۰ ح ۱، الاحتجاج: ج ۲ ص ۲۹۸، الصراط

المستقیم: ج ۲ ص ۱۳۹. بحار الأنوار: ج ۳۶ ص ۱۹۴.

مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَ، لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ، غُرَّةَ شَهْرِ رَمَضَانَ، سَنَةَ أَرْبَعٍ وَخَمْسِينَ وَمِثْتَيْنِ مِنَ الْهِجْرَةِ، وَيُكْنَى أَبُو الْقَاسِمِ وَيُقَالُ: أَبُو جَعْفَرٍ، وَلَقَبُهُ الْمَهْدِيُّ، وَهُوَ حُجَّةُ اللَّهِ صلوات الله عليه فِي أَرْضِهِ، عَلِيُّ جَمِيعِ خَلْقِهِ.

٢٠٢. كشف الغمّة: حَدَّثَنِي أَبُو الْقَاسِمِ طَاهِرُ بْنُ هَارُونَ بْنِ مُوسَى الْعَلَوِيُّ، عَنْ أَبِيهِ هَارُونَ، عَنْ أَبِيهِ مُوسَى، قَالَ: قَالَ سَيِّدِي جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ:

الْخَلْفُ الصَّالِحُ مِنْ وُلْدِي، وَهُوَ الْمَهْدِيُّ، اسْمُهُ مُحَمَّدٌ، وَكُنْيَتُهُ أَبُو الْقَاسِمِ، يَخْرُجُ فِي آخِرِ الزَّمَانِ، يُقَالُ لِأُمِّهِ صَقِيلٌ.

٢٠٣. الغيبة للنعماني: أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى الْعَطَّارُ، قَالَ:

مُحَمَّدُ بْنُ حَسَّانَ الرَّازِيِّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ الْكُوفِيِّ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ يَوْسُفَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَيْسَى، عَنْ عَبْدِ الرَّزَاقِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ، عَنْ فَضِيلِ الرَّسَّانِ، عَنْ أَبِي حَمْرَةَ الثُّمَالِيِّ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ الْبَاقِرِ عليه السلام:

بِأَبِي وَأُمِّي الْمُسَمَى بِاسْمِي، وَالْمُكْنَى بِكُنْيَتِي، السَّابِعُ مِنْ بَعْدِي.

٢٠٤. كمال الدين: حَدَّثَنَا أَبِي عليه السلام، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى الْعَطَّارُ، قَالَ: حَدَّثَنَا

جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي حَمْدَانُ بْنُ مَنْصُورٍ، عَنْ سَعْدِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَيْسَى الْخَشَّابِ، قَالَ: قُلْتُ لِلْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ عليه السلام: أَنْتَ صَاحِبُ هَذَا الْأَمْرِ؟

قَالَ: لَا، وَلَكِنَّ صَاحِبَ الْأَمْرِ، الطَّرِيدُ الشَّرِيدُ، المَوْتُورُ بِأَبِيهِ، الْمُكْنَى

آمد و کنیه‌اش را ابو القاسم نهادند. به او ابو جعفر هم گفته شده و لقب او مهدی است. او حجت خدای علیه السلام در زمینش و بر همه خلقش است.^۱

۳۰۲. كشف الغمة - به نقل از موسی - : سرورم امام صادق علیه السلام فرمود: «جانشین شایسته، از نسل من است و مهدی اوست. نامش محمد و کنیه‌اش ابو القاسم است. در آخر الزمان خروج می‌کند و مادرش صقیل نام دارد».^۲

۳۰۳. الغيبة، نعمانی - به نقل از ابو حمزة ثمالی - : امام باقر علیه السلام فرمود: «پدر و مادرم فدای کسی که همنام و هم‌کنیه من و نسل هفتم من است!».^۳

۳۰۴. کمال الدین - به نقل از عیسی خشاب - : به امام حسین علیه السلام گفتم: تو صاحب این امر (قیام نهایی) هستی؟

فرمود: «نه؛ بلکه صاحب امر، رانده آواره، انتقام گیرنده خون پدر و هم‌کنیه عموی خویش است».^{۴، ۵}

۱. کمال الدین: ص ۴۷۴، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۱۶ ح ۲۳.

۲. كشف الغمة: ج ۳ ص ۲۶۵، مجموعة نفیسة (تاریخ موالید الأئمة): ص ۴۴، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۲۴ ح ۲۷.

۳. الغيبة، نعمانی: ص ۸۶ ح ۱۷، تأویل الآیات الظاهرة: ج ۱ ص ۲۰۲ ح ۱۱، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۱۳۹ ح ۱۳. برای دیدن همه حدیث، ر.ک: همین دانش‌نامه: ص ۱۴۶ ح ۲۹۳.

۴. نام عموی امام مهدی علیه السلام، جعفر است؛ ولی در متون روایی و تاریخی، کنیه «جعفر» برای امام نیامده است. از این رو می‌توان گفت: مقصود، آن است که بخش اصلی کنیه که ترکیب «اب» و «أم» با اسم است، از نام عموی ایشان، یعنی جعفر گرفته شده، و احتمال دیگر، یکسان بودن کنیه امام با کنیه عموی است. برخی نیز گفته‌اند واژه «المکنی» در این روایت، با تشدید یاء و نه نون خوانده می‌شود که به معنای مخفی بودن به دلیل ناجوان مردی عموی است. این احتمال، هر چند دلیل قاطعی ندارد، اما با متن روایت سازگار است؛ زیرا روایت در صدد بیان رنج‌ها و سختی‌های امام مهدی علیه السلام و نه نام و کنیه اوست.

۵. کمال الدین: ص ۳۱۸ ح ۵، دلائل الإمامة: ص ۵۳۰ ح ۵۰۷، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۱۳۳ ح ۶. نیز، ر.ک:

کمال الدین: ص ۴۳۲ ح ۱۱، الغيبة، نعمانی: ص ۱۷۹ ح ۲۴.

بِعَمِّهِ ١.

٢٠٥. كمال الدين : حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ مَاجِيلَوِيهِ عليه السلام ، قَالَ : حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى الْعَطَّارُ ، قَالَ : حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ النَّيْسَابُورِيُّ ، قَالَ : حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ الْمُنْذِرِ ، عَنْ حَمْرَةَ بْنِ أَبِي الْفَتْحِ قَالَ : جَاءَنِي يَوْمًا فَقَالَ لِي : الْبِشَارَةُ ! وَوَلَدَ الْبَارِحَةَ فِي الدَّارِ مَوْلُودٌ لِأَبِي مُحَمَّدٍ عليه السلام ، وَأَمَرَ بِكِتْمَانِهِ ، قُلْتُ : وَمَا اسْمُهُ ؟ قَالَ : سُمِّيَ بِمُحَمَّدٍ وَكُنِّيَ بِجَعْفَرٍ ٢.

راجع: ص ٢٨٠ (سَمِيَ النَّبِيُّ عليه السلام وَكُنِّيَهُ) و ص ٢٢٠ ح ٢٢٦ و ص ٢٥٢ ح ٢٢٢.

١. ما المراد من «المكنى بعمة» ؟

يمكن القول إن المراد من المكنى بعمة، أن كنيته أبو جعفر، لأن جعفرأ هو اسم عم الإمام المهدي عليه السلام. وقد ذكرت هذه الكنية في المصادر الروائية أيضاً (كمال الدين: ص ٤٧٥). والاحتمال الآخر هو أن كنيته مثل كنية جعفر. (لم نعثر على كنية جعفر في النصوص الحديثية والتاريخية).

وقال البعض: إن كلمة «المكنى» هي على وزن المهدي وتعني المختفي والمستتر، أي إن اختفاه بسبب عمه (هامش كمال الدين: ص ٣١٨).

وهذا الاحتمال ينسجم مع أصل الرواية لأن النص الكامل للرواية ليس بصدد بيان كنية الإمام المهدي عليه السلام «إن الشريد الطريد الفريد الوحيد المفرد من أهله الموتور والده المكنى بعمة...» (كمال الدين: ص ٣١٨، التسمية النعماني: ص ١٨٤)، لكن لا يوجد دليل قاطع لإثبات هذا الاحتمال.

٢. هكذا في المصدر، والظاهر أن الصحيح «كني بأبي جعفر»، كما جاء في نقل آخر. (راجع: ح ٣٩٩ و ٤٠١) لأن جعفرأ اسم وليس بكنية.

۳۰۵. کمال الدین - به نقل از حسن بن منذر - : روزی حمزة بن ابو الفتح نزد آمد و گفت: مژده بده که دیشب فرزندى در خانه ابو محمد (امام عسکرى علیه السلام) متولد شده و ایشان فرمان داده است که او را پنهان کنند!

گفتم: نامش چیست؟

گفت: او را محمد نامیده و کنیه‌اش را [ابو] جعفر نهاده‌اند.^۱

ر.ک: ص ۲۸۱ (معنای هم‌کنیه پیامبر صلی الله علیه و آله) و ص ۳۴۱ ح ۲۲۶ و ص ۳۵۳ ح ۲۴۳

۱. در نقل دیگری، «ابو جعفر» آمده که آن صحیح است؛ زیرا «جعفر» نام است، نه کنیه.

۲. کمال الدین: ص ۴۳۲ ح ۱۱، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۱۵ ح ۱۸.

توضیحی درباره کنیه «ابا صالح»

یکی از کنیه‌هایی که امام مهدی علیه السلام بدان شهرت یافته، «ابا صالح» است؛ اما در هیچ یک از منابع کهن حدیثی و تاریخی، چنین لقبی برای ایشان یافت نشد.

آنچه در برخی از احادیث آمده، عنوان «صالح» یا «ابا صالح» برای راه‌نمای گم‌شدگان در بیابان است. متن حدیثی که از امام صادق علیه السلام روایت شده، این است:

إِذَا ضَلَلْتَ عَنِ الطَّرِيقِ فَنَادِ: يَا صَالِحُ - أَوْ يَا أَبَا صَالِحٍ - أُرْشِدُونَا إِلَى الطَّرِيقِ
يَرْحَمُكُمُ اللَّهُ!^۱

هر گاه راه را گم کردی، صدا بزن «یا صالح!» یا بگو: «یا ابا صالح!» راه را به ما نشان دهید. خداوند، شما را رحمت کند!».

و رَوَى: أَنَّ الْبَرَّ مُوَكَّلٌ بِهٖ صَالِحٍ وَ الْبَحْرَ مُوَكَّلٌ بِهٖ حَمْرَةَ.^۲

روایت شده است که بخش خشکی زمین به صالح سپرده شده است و بخش دریایی آن، در حمایت حمزه قرار گرفته است.

این دو حدیث را شیخ صدوق در کتاب من لا یحضره الفقیه نقل کرده؛ ولی نه او و نه هیچ یک از شارحان این کتاب، لقب یاد شده را بر امام مهدی علیه السلام تطبیق نکرده‌اند. همچنین سید ابن طاووس و جزائری گفته‌اند که «صالح»، جَنّی است که وظیفه‌اش امداد رسانی به کسانی است که راه را گم کرده‌اند.^۳

۱. کتاب من لا یحضره الفقیه: ج ۲ ص ۲۹۸ ح ۲۵۰۶.

۲. کتاب من لا یحضره الفقیه: ج ۲ ص ۲۹۸ ح ۲۵۰۷.

۳. الأمان من أخطار الأسفار: ص ۱۲۳، التحفة السنیة (مخطوط): ص ۳۴۳.

بر این اساس باید دید از چه تاریخی و چگونه لقب «ابا صالح» برای امام مهدی علیه السلام رواج یافته است.

در بررسی‌هایی که انجام گرفت، تا قرن یازدهم هجری، گزارشی حاکی از کاربرد این لقب برای امام مهدی علیه السلام یافت نشد؛ لیکن علامه مجلسی به نقل از پدر خود به نقل از شخصی با نام «امیر اسحاق استرآبادی»، حکایتی نقل می‌کند که او در راه مکه پس از گم شدن، با گفتن جمله «یا صالح! یا ابا صالح! ارشدونی إلى الطريق»، شخصی را یافته که به او کمک کرده و او را به سرعت به مکه رسانده است. برداشت شخصی او این بوده که این شخص، امام مهدی علیه السلام است ولی؛ دلیلی بر این امر نیاورده است.^۱

گفتنی است که محدث نوری نیز حکایاتی مشابه را در کتاب *جنة المأوی* نقل کرده؛ ولی خود تصریح نموده که این حکایات، بر این که شخص راه‌نما، امام مهدی علیه السلام بوده، دلالتی ندارند.^۲

بنا بر این تاکنون، دلیلی بر این که «ابا صالح» یکی از لقب‌ها امام مهدی علیه السلام باشد، یافت نشد و آنچه سبب رواج این لقب برای ایشان از قرن یازدهم به بعد شده، حکایات یاد شده‌اند که دلالتی بر این معنا ندارند.

۱. ر.ک: ج ۵ ص ۱۳۷ (بخش ششم / فصل سوم / امیر اسحاق استرآبادی).

۲. *جنة المأوی* (چاپ شده در ضمن بحار الأنوار، ج ۵۳): ص ۲۹۳ - ۳۰۰.

ألقابه وأوصافه

«اللقب» في اللغة العربية بمعنى صفة من صفات الإنسان فيها مدح أو ذم، يشتهر به الشخص ويُعرف به.^١

وبناءً على ذلك، لا يمكن اعتبار كل صفة لقباً. ولا بدّ من التنبيه إلى أنّ اللقب يكتسب أحياناً شهرةً في تعريف الشخص تجعله أكثر استعمالاً ممّا عليه اسمه الأصلي.

وفي ضوء ما سبق ذكره من تعريف اللقب، يتّضح أنّ كثيراً ممّا جاء في بعض المصادر كألقاب للإمام المهدي عج، لا يُطلق عليها ألقاب اصطلاحاً، وإنما هي صفات له عج.

أقسام ألقابه عج

يمكن تقسيم ألقاب الإمام المهدي إلى عدّة مجموعات، وهي:

المجموعة الأولى: الألقاب المشتركة مع سائر الأئمة، مثل: الحجّة، وحجة الله، وصاحب الأمر، وصاحب الزمان، وخليفة الله.

المجموعة الثانية: الألقاب الخاصّة بالإمام المهدي عج حصراً، مثل: خاتم الأئمة، وبقية الله، والغائب، والقائم، والمنتظر.

المجموعة الثالثة: الألقاب التي تشير إلى البيئة السياسيّة والأمنيّة في عصر

١. الشافية في شرح الكافية: ج ٢ ص ٢٤٠. كتب الشيخ الرضي حول اللقب: «اللقب أشهر من الاسم؛ لأنّ فيه العَلَميّة مع شيء آخر من معنى النعت. فلو أتى به أولاً لأغنى عن الاسم. وهو إمّا يفيد المدح أو الذم؛ إذا ذات الشيء أو اللقب أشهر من الاسم».

۴ / ۳

لقب‌ها و اوصاف امام علیه السلام

لقب، در لغت عرب به معنای صفتی از اوصاف انسان، ناظر به ستایش یا نکوهش اوست که بدان شهرت یافته و با آن شناخته می‌شود.^۱

بنا بر این، هر صفتی را نمی‌توان لقب شمرد. گفتنی است که گاه لقب از شهرتی برخوردار می‌شود که برای معرفی شخص، کاربردی بیش از نام اصلی او دارد.

با عنایت به تعریفی که از لقب ارائه شد، بسیاری از آنچه در شماری از مصادر به عنوان لقب امام مهدی علیه السلام ذکر شده، اصطلاحاً به آنها لقب اطلاق نمی‌شود؛ بلکه اوصاف امام علیه السلام هستند.

اقسام القاب امام مهدی علیه السلام

القاب امام مهدی علیه السلام را به چند دسته می‌توان تقسیم کرد:

اول: لقب‌های مشترک با سایر امامان، مانند: حجّت، حجّت خدا، صاحب الأمر، صاحب الزمان و خلیفة الله.

دوم: لقب‌هایی که به ویژگی‌های امام مهدی علیه السلام اشاره دارد مانند: خاتم الأئمّه، بقیة الله، غائب، قائم و منتظر.

سوم: لقب‌هایی که به فضای سیاسی - امنیتی دوران غیبت صغرا و زمامداران

۱. الشافیة فی شرح الکافیة: ج ۲ ص ۲۴۰. شیخ رضی در باره لقب نوشته است: «روشن‌تر و مشهورتر از اسم است؛ چون لقب، چیزی را تعریف و معین می‌کند، همان طور که اسم همین کار را می‌کند؛ اما با یک صفت افزوده که یا می‌ستاید و یا سرزنش می‌کند. پس ذات یک چیز یا لقب، مشهورتر از اسم می‌شود».

الغيبية الصغرى، وإلى الحكام الظلمة في ذلك العصر، الذين وصلت إليهم أخبار ظهوره وكانوا يحاولون العثور عليه - بأية طريقة ممكنة - وقتله؛ مثلما فعلوا بالائمة من قبله. ومن هذه الألقاب: السيد، وصاحب الدار، والغريم^١، والخلف الصالح.

أ - بَقِيَّةُ اللَّهِ

٣٠٦. كمال الدين: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ وَسِّ الْعَطَّارِ ع، قَالَ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ قَتَيْبَةَ النَّيْسَابُورِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمْدَانُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ بْنِ بَزِيْعٍ، عَنْ حَيَّانِ السَّرَّاجِ، عَنِ السَّيِّدِ بْنِ مُحَمَّدِ الْجَمِيرِيِّ - فِي حَدِيثٍ طَوِيلٍ -، عَنِ الْإِمَامِ الصَّادِقِ ع - فِي الْإِشَارَةِ إِلَى الْأُتَمَّةِ، وَالْإِمَامِ الثَّانِي عَشَرَ: وَأَخْرَهُمُ الْقَائِمُ بِالْحَقِّ، بَقِيَّةُ اللَّهِ فِي الْأَرْضِ، وَصَاحِبُ الزَّمَانِ.

٣٠٧. كمال الدين عن أحمد بن إسحاق بن سعد الأشعري - في سؤاله الإمام العسكري ع: عَنِ الْخَلْفِ مِنْ بَعْدِهِ، وَجَوَابِ الْإِمَامِ الْمَهْدِيِّ ع إِيَّاهُ، قَالَ - قُلْتُ لَهُ: يَا مَوْلَايَ، فَهَلْ مِنْ عَلَامَةٍ يَطْمَئِنُّ إِلَيْهَا قَلْبِي؟ فَتَنَطَّقَ الْغُلَامُ ع بِلِسَانِ عَرَبِيٍّ فَصَبَحَ فَقَالَ: أَنَا بَقِيَّةُ اللَّهِ فِي أَرْضِهِ، وَالْمُنْتَقِمُ مِنْ أَعْدَائِهِ، فَلَا تَطْلُبْ أَثْرًا بَعْدَ عَيْنٍ، يَا أَحْمَدُ بْنُ إِسْحَاقَ.

٣٠٨. كمال الدين عن محمد بن مسلم عن الإمام الباقر ع - في بيان كلام الإمام ع بعد ظهوره -: أَوَّلُ مَا يَنْطِقُ بِهِ هَذِهِ الْآيَةُ: «بَقِيَّتُ اللَّهِ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ»^٢ ثُمَّ يَقُولُ: أَنَا بَقِيَّةُ اللَّهِ فِي أَرْضِهِ، وَخَلِيفَتُهُ، وَحُجَّتُهُ عَلَيْكُمْ، فَلَا يُسَلِّمُ عَلَيْهِ مُسَلِّمٌ إِلَّا قَالَ: السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا بَقِيَّةُ اللَّهِ فِي أَرْضِهِ.

١. استعمل هذا اللقب للإشارة إلى أن الإمام المهدي ع هو من يجب أن يُدفع إليه الخمس.

٢. هود: ٨٦.

ستمگر آن زمان اشاره دارد که اخبار قیام آن امام علیه السلام به آنها رسیده بود و در صدد بودند که به هر نحو، او را بیابند و همچون امامان پیش از او به شهادت برسانند، مانند: سید، صاحب الدار، غریم^۱ و خلف صالح.

الف - بقیة الله

۴۰۶. کمال الدین - به نقل از سید بن محمد حمیری، در اشاره به امامان و امام دوازدهم - : امام صادق علیه السلام فرمود: «و آخرین ایشان، قائم به حق است، بقیة الله (ذخیره خدا) در زمین و صاحب الزمان»^۲.

۴۰۷. کمال الدین - به نقل از احمد بن اسحاق اشعری - : از امام عسکری علیه السلام در باره جانشینش جو یا شدم و پس از پاسخ امام، نشانه‌ای خواستم که دلم با آن اطمینان یابد. آن پسری که امام نشان داده بود، با زبان عربی با شیوایی تمام فرمود: «من بقیة الله (ذخیره خدا) در زمین اویم و انتقام گیرنده از دشمنانش. ای احمد بن اسحاق! چون اصل را دیدی، دنبال فرع و نشانه نباش»^۳.

۴۰۸. کمال الدین - به نقل از محمد بن مسلم در باره سخن امام مهدی علیه السلام پس از ظهور - : امام باقر علیه السلام فرمود: «اولین سخنش، این آیه است: ﴿بَقِيَّةَ اللَّهِ لِرَبِّائِهِمْ﴾ اگر با ایمان باشید». می‌گوید: من بقیة الله (ذخیره خدا) در زمین اویم، و جانشین او و حجّت بر شما. پس هیچ کس بر او سلام نمی‌دهد، جز آن که می‌گوید: سلام بر تو، ای ذخیره الهی در زمینش!»^۴.

۱. این لقب، برای اشاره به بستانکار بودن امام مهدی علیه السلام در مورد خمس به کار می‌رفته است.

۲. کمال الدین: ص ۳۴۲ ح ۲۳ و ص ۳۳، بشارة المصطفى: ص ۲۷۸، إعلام الوری: ج ۲ ص ۱۹۷، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۱۴۵ ح ۱۲.

۳. کمال الدین: ص ۳۸۴ ح ۱، إعلام الوری: ج ۲ ص ۲۴۸، كشف الغمة: ج ۳ ص ۳۱۶، بحار الأنوار: ج ۵۲ ص ۲۳ ح ۱۶، نیز، برای دیدن همه حدیث، ر.ک: همین دانش‌نامه: ص ۱۶۲ ح ۳۰۷.

۴. کمال الدین: ص ۳۳۱ ح ۱۶، إعلام الوری: ج ۲ ص ۲۹۲، كشف الغمة: ج ۳ ص ۳۲۵، بحار الأنوار: ج ۵۲ ص ۱۹۲ ح ۲۴.

٣٠٩. الكافي عن عمر بن زاهر عن الإمام الصادق (ع)، قال: قُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاكَ، كَيْفَ يُسَلِّمُ عَلَيْهِ - يَعْنِي عَلِيَّ صَاحِبِ الزَّمَانِ (ع) بَعْدَ ظُهُورِهِ -؟ قَالَ:

يَقُولُونَ: السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا بَقِيَّةَ اللَّهِ، ثُمَّ قَرَأَ ﴿بَقِيَّتُ اللَّهِ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾.

ب - حُجَّةُ اللَّهِ

٣١٠. الغيبة للطوسي عن إسحاق بن يعقوب - في توقيعٍ وَرَدَ إِلَيْهِ بِحُطِّ الإِمَامِ الْمُنتَظَرِ

«عج»، عَن طَرِيقِ مُحَمَّدِ بْنِ عُثْمَانَ -: أَمَّا الْحَوَادِثُ الْوَاقِعَةُ، فَارْجِعُوا فِيهَا إِلَى رِوَاةِ

حَدِيثِنَا، فَإِنَّهُمْ حُجَّتِي عَلَيْكُمْ، وَأَنَا حُجَّةُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ.

أقول: وَقَدْ وَرَدَ هَذَا اللَّقْبُ فِي الْأَدْعِيَةِ.

ج - الْحُجَّةُ

٣١١. الكافي عن داود بن القاسم: سَمِعْتُ أَبَا الْحَسَنِ (ع) يَقُولُ:

الْخَلْفُ مِنْ بَعْدِي الْحَسَنُ، فَكَيْفَ لَكُمْ بِالْخَلْفِ مِنْ بَعْدِ الْخَلْفِ؟ فَقُلْتُ: وَلِمَ

جَعَلَنِي اللَّهُ فِدَاكَ؟

فَقَالَ: إِنَّكُمْ لَا تَرَوْنَ شَخْصَةً، وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ ذِكْرُهُ بِاسْمِهِ.

فَقُلْتُ: فَكَيْفَ نَذْكُرُهُ؟ فَقَالَ: قُولُوا: الْحُجَّةُ مِنْ آلِ مُحَمَّدٍ (ص).

د - الْقَائِمُ

٣١٢. كمال الدين عن هشام بن سالم عن الصادق جعفر بن محمد عن أبيه عن جدّه (ع): قَالَ

رَسُولُ اللَّهِ (ص):

الْقَائِمُ مِنْ وُلْدِي، اسْمُهُ اسْمِي.

۴۰۹. الکافی - به نقل از عمر بن زاهد - : به امام صادق علیه السلام گفتم: فدایت شوم! پس از ظهور صاحب الزمان چگونه بر او سلام داده می‌شود؟

فرمود: «می‌گویند: سلام بر تو، ای بقیة الله!» و سپس [آیه] «بقیة الله برایتان بهتر است، اگر باایمان باشید» را قرائت نمود.^۱

ب - حَجَّتِ اللهُ

۴۱۰. الغیبة: اسحاق بن یعقوب، در بیان توقیعی که به خط امام منتظر علیه السلام وارد شده و از طریق محمد بن عثمان رسیده، آورده است: «اما در پیشامدهایی که روی می‌دهد، به راویان احادیث ما مراجعه کنید که آنان حجت من بر شما هستند و من حجت خدا بر شما هستم».^۲ می‌گویم: این لقب در دعاها نیز آمده است.

ج - حَجَّتِ

۴۱۱. الکافی - به نقل از داوود بن قاسم - : شنیدم که امام هادی علیه السلام می‌فرماید: «جانشین من، حسن است؛ اما با جانشین او چگونه‌اید؟». گفتم: مگر چگونه است - خدا مرا فدایت کند - ؟ فرمود: «خود او را نمی‌بینید و یاد کردن از او با اسم هم برایتان روا نیست». گفتم: پس چگونه از او یاد کنیم؟ فرمود: «بگویید: حجت خاندان محمد».^۳

د - قائم

۴۱۲. کمال الدین - به نقل از هشام بن سالم، از امام صادق علیه السلام از پدرش، از جدش - : پیامبر

۱. الکافی: ج ۱ ص ۴۱۲ ح ۲، تأویل الآیات الظاهرة: ج ۱ ص ۱۸۶ ح ۳۲، تفسیر فرات: ص ۱۹۳ ح ۲۴۹، بحار الأنوار: ج ۵۲ ص ۲۷۳ ح ۱۶۵، نیز، رک: کمال الدین: ص ۶۵۳ ح ۱۸.
۲. الغیبة، طوسی: ص ۲۹۱ ح ۲۴۷، کمال الدین: ص ۴۸۴ ح ۴، الاحتجاج: ج ۲ ص ۵۴۳، إعلام الوری: ج ۲ ص ۲۷۱، الخرائج و الجرائح: ج ۳ ص ۱۱۱۴ ح ۳۰، كشف الغمة: ج ۳ ص ۳۲۱، بحار الأنوار: ج ۵۳ ص ۱۸۱ ح ۱۰، نیز، رک: کمال الدین: ص ۲۵۳ ح ۳ و العدد القویة: ص ۸۶ ح ۱۴۹ و کفایة الأثر: ص ۵۴ و إعلام الوری: ج ۲ ص ۱۸۲ و همین دانش‌نامه: ج ۴ ص ۴۲۷ (پاسخ پرسش‌های اسحاق بن یعقوب).
۳. الکافی: ج ۱ ص ۳۲۸ ح ۱۳ و ص ۳۲۲ ح ۱، الإرشاد: ج ۲ ص ۳۲۰ و ۳۴۹، الغیبة، طوسی: ص ۲۰۲ ح ۱۶۹، کمال الدین: ص ۳۸۱ ح ۵، علل الشرائع: ص ۲۴۵ ح ۵، کفایة الأثر: ص ۲۸۵، إعلام الوری: ج ۲ ص ۱۳۶، روضة الواعظین: ص ۲۸۷، الصراط المستقیم: ج ۲ ص ۱۷۰، كشف الغمة: ج ۳ ص ۲۳۹، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۳۱ ح ۲ (به نقل از الغیبة، نعمانی). نیز، رک: همین دانش‌نامه: ج ۳ ص ۱۲۲ ح ۵۲۲.

٣١٣. الكافي عن أبي جعفر [الباقر] ؑ عن رسول الله ﷺ - في ذكر الأئمة الاثني عشر -:

أخِرُهُمُ الْقَائِمُ بِالْحَقِّ، يَمَلُؤُهَا عَدْلًا، كَمَا مِلْتَّ جَوْرًا.

٣١٤. الكافي عن محمد بن حمران قال : قال الإمام الصادق ؑ:

لَمَّا كَانَ مِنْ أَمْرِ الْحُسَيْنِ ؑ مَا كَانَ، ضَجَّتِ الْمَلَائِكَةُ إِلَى اللَّهِ بِالْبُكَاءِ وَقَالَتْ: يُفْعَلُ

هَذَا بِالْحُسَيْنِ! صَفِيكَ وَابْنِ نَبِيِّكَ!

قال: فَأَقَامَ اللَّهُ لَهُمْ ظِلًّا الْقَائِمِ ؑ وقال: بِهَذَا أَنْتَقِمُ لَهُذَا.

خدا علیه السلام فرمود: «قائم، از فرزندان من است. نام او، نام من است».^۱

۳۱۳. الکافی - به نقل از امام باقر علیه السلام - : پیامبر خدا صلی الله علیه و آله [در ذکر امامان دوازده‌گانه] فرمود: «آخر ایشان، قائم به حق است. زمین را از عدالت پر می‌کند، همان گونه که از ستم پر شده است».^۲

۳۱۴. الکافی - به نقل از محمد بن حرمان - : امام صادق علیه السلام فرمود: «هنگامی که کار حسین علیه السلام به پایان رسید، فرشتگان نزد خدا گریه و زاری کردند و گفتند: با حسین، چنین می‌شود؛ [آن کسی که] برگزیده‌ات و فرزند پیامبرت [است]؟! خداوند، سایه قائم را برایشان نگاه داشت و فرمود: با این، انتقام این را می‌گیرم!»^۳.

۱. کمال الدین: ص ۴۱۱ ح ۶، إعلام الوری: ج ۲ ص ۲۲۷، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۷۳ ح ۱۹. برای دیدن همه حدیث، ر.ک: همین دانش‌نامه: ص ۵۶ ح ۲۱۳.

۲. الکافی: ج ۱ ص ۵۳۴ ح ۱۸، الأصول الستة عشر: ص ۱۵، بحار الأنوار: ج ۳۴ ص ۲۷۱.

۳. الکافی: ج ۱ ص ۴۶۵ ح ۶ و ص ۵۲۴ ح ۱۹، الغیبة، نعمانی: ص ۹۴ ح ۲۶ (هر دو منبع به نقل از کرام، با عبارت مشابه)، الأمالی، طوسی: ص ۴۱۸ ح ۹۴۱، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۶۸ ح ۸. نیز، ر.ک: کمال الدین: ص ۲۵۲ ح ۲، عیون أخبار الرضا علیه السلام: ج ۱ ص ۵۸ ح ۲۷، کفایة الأثر: ص ۱۵۳.

۴. اشاره به این که «قائم» از لقب‌های امام عصر علیه السلام است، در منابع حدیثی فراوانی آمده که به ذکر برخی منابع، بسنده می‌کنیم. ر.ک: الکافی: ج ۱ ص ۳۹۷ ح ۱، الإرشاد: ج ۲ ص ۳۸۶، کمال الدین: ص ۲۸۸ ح ۷ و ص ۳۷۸ ح ۳ و ص ۳۱۷ ح ۳ و ص ۳۱۶ ح ۲، علل الشرائع: ص ۱۶۱ ح ۳، الغیبة، طوسی: ص ۴۷۱ ح ۴۸۹، الیقین: ص ۴۹۴، العدد القویة: ص ۷۱ ح ۱۱۴، إعلام الوری: ج ۲ ص ۲۲۷ و ص ۱۹۴ و ۲۹۲ و ۲۲۹، کشف الغمّة: ج ۳ ص ۳۱۱، بصائر الدرجات: ص ۲۵۹ ح ۳، الخرائج و الجرائح: ج ۳ ص ۱۱۷۲ ح ۶۶، الغیبة، نعمانی: ص ۲۳۷ ح ۲۶، الصراط المستقیم: ج ۲ ص ۲۳۰ و ۱۲۹، روضة الواعظین: ص ۲۹۱، شرح الأخبار: ج ۳ ص ۳۹۷ ح ۱۲۷۸.

پژوهشی درباره حکم برخاستن به هنگام ذکر امام مهدی علیه السلام با لقب «قائم»

تردید نیست که ابراز ادب و احترام به نام پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و خاندان ایشان، از جمله ایستادن در هنگام بردن نام و یا لقب امام مهدی علیه السلام، نیکو و مشمول اطلاق تعظیم شعائر الهی^۱ و نشانه تقوای دل است، چنان که احادیث فراوانی نیز بر رعایت ادب و احترام نسبت به اهل بیت علیهم السلام تأکید دارند.^۲

اما آیا دلیل خاصی برای استحباب قیام و همچنین نهادن دست بر سر به هنگام نام برده شدن از امام مهدی علیه السلام با لقب «قائم» وجود دارد که بر اساس آن، برخی شیعیان به هنگام ذکر این لقب، قیام می‌کنند و برخی علاوه بر قیام، دست خود را بر سر می‌گذارند؟

به نظر می‌رسد که مبنای این اقدام، دو گزارش است. متن گزارش اول که در کتاب تنقیح المقال آمده، این گونه است:

روی محمد بن عبد الجبار^۳ فی مشکاة الأنوار: أن دعبلأ لعاقرأ قصیدته المعروفة

على الرضا علیه السلام و ذکر الحجة علیه السلام بقوله :

۱. ﴿وَمَنْ يَعْظَمْ شَعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ﴾ کسانی که شعائر خدا را بزرگمی‌شمارند، این نشان پرهیزگاری دلهاست (حج: آیه ۳۲).

۲. ر.ک: اهل البيت در قرآن و حدیث: ص ۳۷۷ (بخش هشتم: حقوق اهل البيت / فصل سوم / گرامیداشت).

۳. منظور، شیخ محمد بن عبد الجبار البحرانی (م ق ۱۳ ق) است (ر.ک: الذریعة: ج ۲۱ ص ۵۴، الغدير: ج ۲ ص ۳۶۱). نیز، ر.ک: مؤجج الحزان. عبد الرضا بن محمد الأوالی البحرینی.

خروج الإمام لا محالة خارج يقوم على اسم الله و البركات

وضع الرضا علیه السلام يده على رأسه و تواضع قائماً و دعا له بالفرج.^۱

موقعی که دعبل، قصیده معروفش را برای امام رضا علیه السلام خواند، هنگامی که به نام امام زمان علیه السلام رسید، در قول او که:

ظهور امامی که به ناچار قیام خواهد کرد، حتمی است

او به نام خدا و برکات او قیام خواهد کرد.

امام رضا علیه السلام با تواضع ایستاد و دستش را بر سرش نهاد و برای فرج امام زمان علیه السلام دعا فرمود.

گزارش دوم، حدیثی است که کتاب إلزام الناصب^۲ از کتاب تنزیه الخاطر نقل کرده و متن آن، این است:

سئل الصادق علیه السلام عن سبب القيام عند ذكر لفظ القائم من ألقاب الحجّة. قال: لأنّ له غيبة طولانية و من شدّة الرأفة إلى أحبّته ينظر إلى كلّ من يذكره بهذا اللقب المشعر بدولته و الحسرة بغربته و من تعظيمه أن يقوم العبد الخاضع لصاحبه عند نظر المولى الجليل إليه بعينه الشريفة فليقم و ليطلب من الله جلّ ذكره تعجيل فرجه.^۳

از امام صادق علیه السلام در باره علت ایستادن هنگام یاد شدن نام «قائم» - که از القاب حجّت است -، سؤال شد. فرمود: «زیرا او غیبتی طولانی دارد و از بسیاری محبّت و رأفت نسبت به دوستان خود، بر هر یک از آنان که او را با این لقب بخواند، نظر می‌کند؛ چرا که این نام، یادآور شکوه دولت او و افسوس بر غربتش خواهد بود. و از رسوم ادب، این است که غلام به هنگام نظر انداختن مولای بزرگوار خود به او بایستد و خضوع کند و از خداوند، فرج (ظهور) او را تمنا دارد».

۱. تنقیح المقال: ج ۱ ص ۴۱۸، قاموس الرجال: ج ۴ ص ۲۹۰.

۲. تألیف شده در قرن ۱۳ ق.

۳. إلزام الناصب: ج ۱ ص ۲۴۲.

در ارزیابی این دو گزارش باید گفت:

اولاً: سند ندارند.

ثانیاً: در منابع معتبر و کهن یافت نشده‌اند.

ثالثاً: اصل گزارش شعرخوانی دعبل در محضر امام رضا علیه السلام در منابع معتبر آمده؛

لیکن به لقب «قائم» و نیز آنچه در کتاب تنقیح المقال آمده، اشاره‌ای نشده است.

بنا بر این، گزارش‌های یاد شده نمی‌توانند مبنای حکم شرعی قرار گیرند، مگر بر

اساس برخی از آرا در تفسیر اخبار «من بلغ» .

البته همان‌گونه که قبلاً اشاره شد، رعایت ادب و احترام در هنگام نوشتن و گفتن

اسما و القاب اهل بیت علیهم السلام به طور مطلق، نیکو و قیام به هنگام ذکر نام یا القاب نام

امام مهدی علیه السلام به عنوان احترام ویژه به امامان، امری پسندیده است.

هـ - الْمُنْتَظَرُ

٣١٥. كمال الدين عن المفضل بن عمر: دَخَلْتُ عَلَى سَيِّدِي جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَجَلَهُ فَقُلْتُ: يَا سَيِّدِي، لَوْ عَاهَدْتَ إِلَيْنَا فِي الْخَلْفِ مِنْ بَعْدِكَ؟ فَقَالَ لِي:

يَا مُفَضَّلُ: الْإِمَامُ مِنْ بَعْدِي ابْنِي مُوسَى، وَالْخَلْفُ الْمَأْمُولُ الْمُنْتَظَرُ م ح م د، ابْنُ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ مُوسَى.

٣١٦. كمال الدين عن دعبل بن علي الخزاعي عن الإمام الرضا ع: يَا دَعْبِلُ، الْإِمَامُ بَعْدِي مُحَمَّدُ ابْنِي، وَبَعْدَ مُحَمَّدٍ ابْنُهُ عَلِيُّ، وَبَعْدَ عَلِيِّ ابْنُهُ الْحَسَنُ، وَبَعْدَ الْحَسَنِ ابْنُهُ الْحُجَّةُ الْقَائِمُ الْمُنْتَظَرُ فِي غَيْبِيهِ، الْمُطَاعُ فِي ظُهُورِهِ.

و - الْمُنْتَقِمُ

٣١٧. الغيبة للطوسي عن أبي سلمى راعي النبي ع: عَنْهُ عَجَلَهُ - مِمَّا جَاءَ فِي صِفَةِ الْمَهْدِيِّ فِي حَدِيثِ الْمِعْرَاجِ عَنِ اللَّهِ تَعَالَى -: وَعِزَّتِي وَجَلَالِي، إِنَّهُ الْحُجَّةُ الْوَاجِبَةُ لِأَوْلِيَائِي، وَالْمُنْتَقِمُ مِنْ أَعْدَائِي.

٣١٨. كامل الزيارات: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ الْوَلِيدِ، عَنِ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ الصَّفَارِيِّ، عَنِ الْعَبَّاسِيِّ بْنِ مَعْرُوفٍ، عَنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْأَصَمِّ، عَنِ الْحُسَيْنِيِّ، عَنِ الْحَلَبِيِّ، قَالَ: قَالَ لِي أَبُو عَبْدِ اللَّهِ ع: لَمَّا قُتِلَ الْحُسَيْنُ عَجَلَهُ سَمِعَ أَهْلُنَا قَائِلًا يَقُولُ بِالْمَدِينَةِ: الْيَوْمَ نَزَلَ الْبَلَاءُ عَلَى هَذِهِ الْأُمَّةِ، فَلَا تَرَوْنَ فَرَحًا حَتَّى يَقُومَ قَائِمُكُمْ، فَيَسْفِي صُدُورَكُمْ وَيَقْتُلُ عَدُوَّكُمْ وَيُنَالُ بِالْوَتْرِ أَوْتَارًا.

ه - منتظر

۳۱۵. کمال الدین - به نقل از مفضل بن عمر - : بر سرورم امام صادق علیه السلام وارد شدم و گفتم: ای سرورم! کاش جانشینت را به ما می‌شناساندی؟

به من فرمود: «ای مفضل! امام پس از من، فرزندم موسی است، و جانشین مایه امید و منتظر (چشم انتظار دوخته شده به او) م ح م د، فرزند حسن بن علی بن محمد بن علی بن موسی است»^۱.

۳۱۶. کمال الدین - به نقل از دعبل بن علی خزاعی - : امام رضا علیه السلام فرمود: «ای دعبل! امام پس از من، محمد، فرزندم است و پس از محمد، فرزندش علی و پس از علی، فرزندش حسن، و پس از حسن، فرزندش حجت قائم است که در غیبتش منتظر (چشم انتظار دوخته شده به او) است و در روزگار ظهورش اطاعتش می‌کنند»^۲.

و - منتقم

۳۱۷. الغیبة، طوسی - به نقل از ابو سلمی، چوپان پیامبر صلی الله علیه و آله در توصیف امام مهدی علیه السلام در حدیث معراج - : خداوند متعال فرمود: «به عزت و جلالم سوگند که او حجت حتمی برای اولیایم و منتقم (انتقام گیرنده) از دشمنانم است»^۳.

۳۱۸. کامل الزیارات - به نقل از حلبی - : امام صادق علیه السلام به من فرمود: «وقتی حسین علیه السلام شهید شد، خاندان ما در مدینه شنیدند که کسی می‌گفت: امروز به این امت، بلا نازل شد! خوشی نمی‌بینید تا قائمتان برپا خیزد تا [درد] سینه‌هایتان را شفا دهد و دشمنانتان را بکشد، و انتقام خون شهیدانتان را بگیرد»^۴.

۱. کمال الدین: ص ۲۳۴ ح ۴، إعلام الوری: ج ۲ ص ۲۳۴، الصراط المستقیم: ج ۲ ص ۲۲۸، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۱۴۳ ح ۷.

۲. کمال الدین: ص ۳۷۲ ح ۶، إعلام الوری: ج ۲ ص ۶۹، کشف الغمة: ج ۳ ص ۱۱۸، الصراط المستقیم: ج ۲ ص ۲۳۰، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۱۵۴ ح ۴، برای دیدن همه حدیث، رک: همین دانش‌نامه: ج ۸ ص ۴۴ ح ۱۴۴۷.

۳. الغیبة، طوسی: ص ۱۴۷ ح ۱۰۹، الطرائف: ص ۱۷۳ ح ۲۷۰، مئة منقبة: ص ۶۳، تفسیر فرات: ص ۷۵ ح ۴۸، بحار الأنوار: ج ۲۶ ص ۲۶۲ ح ۸۲.

۴. کامل الزیارات: ص ۵۵۳ ح ۸۴۳، بحار الأنوار: ج ۴۵ ص ۱۷۲ ح ۲۱.

ز - الْمُضْطَرُّ

٢١٩ . تفسير القمي عن صالح بن عقبة عن أبي عبد الله [الصادق] (ع) - في قوله تعالى :
 ﴿أَمَّنْ يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ السُّوءَ وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَاءَ الْأَرْضِ﴾^١ :-

نَزَلَتْ فِي الْقَائِمِ مِنْ آلِ مُحَمَّدٍ (ع)، هُوَ وَاللَّهُ الْمُضْطَرُّ إِذَا صَلَّى فِي الْمَقَامِ^٢ رَكَعَتَيْنِ ،
 وَدَعَا اللَّهَ فَأَجَابَهُ ، وَيَكْشِفُ السُّوءَ ، وَيَجْعَلُهُ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ .

راجع : ص ٩٦ (القسم الأول / الفصل الخامس / اجابة دعاء المضطر)

و ج ٩ ص ٦٢ (القسم الحادي عشر / الفصل السابع : ما ورد من
 كلمات الإمام في بدء القيام).

ح - الْمَأْمُولُ

٢٢٠ . الغيبة للنعماني عن عبيد الله بن العلاء عن أبي عبد الله جعفر بن محمد [الصادق] (ع)
 عن الإمام علي (ع) - وَقَدْ سَأَلَهُ الْحُسَيْنُ (ع) : مَتَى يُطَهَّرُ اللَّهُ الْأَرْضَ مِنَ الظَّالِمِينَ ؟ :-
 يَقُومُ الْقَائِمُ الْمَأْمُولُ ، وَالْإِمَامُ الْمَجْهُوْلُ ، لَهُ الشَّرْفُ وَالْفَضْلُ ، وَهُوَ مِنْ وُلْدِكَ يَا
 حُسَيْنُ .

ط - صَاحِبُ الزَّمَانِ

٢٢١ . كمال الدين عن السيد ابن محمد الحميري عن الإمام الصادق (ع) : إِنَّ الْغَيْبَةَ سَتَقَعُ
 بِالسَّادِسِ^٣ مِنْ وُلْدِي ، وَهُوَ الثَّانِي عَشَرَ مِنَ الْأَيْمَةِ الْهُدَاةِ بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ (ص)، أَوْلَاهُمْ
 أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ ، وَآخِرُهُمُ الْقَائِمُ بِالْحَقِّ ، بَقِيَّةُ اللَّهِ فِي الْأَرْضِ ،
 وَصَاحِبُ الزَّمَانِ .

١ . النمل : ٦٢ .

٢ . المقام : موضع القيام ، ومقام إبراهيم (ع) : هو الحجر الذي أثر فيه قدمه . وموضعه أيضاً (مجمع البحرين : ج ٣
 ص ٥٢٦ «قوم»).

٣ . في بشارة المصطفى «بالسابع» بدل «بالسادس» .

ز - مضطر

۳۱۹. تفسیر القمی - به نقل از صالح بن عقبه، در باره سخن خدای متعال: ﴿یا کسی که چون مضطر (گرفتار) او را بخواند، پاسخش می‌دهد و مشکلش را حل می‌کند و شما را خلفای زمین قرار می‌دهد﴾ - : امام صادق علیه السلام فرمود: «این آیه در باره قائم خاندان محمد صلی الله علیه و آله فرود آمده است. به خدا سوگند، مضطر (گرفتار) اوست، هنگامی که نزد مقام ابراهیم [در مسجد الحرام] دو رکعت نماز می‌گزارد و خدا را می‌خواند و او پاسخش را می‌دهد و مشکلش را حل می‌کند و خلیفه زمینش می‌نماید»^۱.

ر.ک: ص ۹۷ (بخش اول / فصل پنجم / اجابت دعای در مانده)
و ج ۹ ص ۶۴ (بخش یازدهم / فصل هفتم: گزارش‌هایی در
باره سخنان امام در آغاز قیام).

ح - مأمول

۳۲۰. الغیبة، نعمانی - به نقل از عبید الله بن علا، از امام صادق علیه السلام - : علی علیه السلام در پاسخ حسین علیه السلام که پرسیده بود: خداوند، کی زمین را از ستمکاران پاک می‌کند؟ فرمود: «قائم مأمول (مایه امید) و امام ناشناخته که شرافتمند و بافضیلت است، قیام [و زمین را پاک] می‌کند، و او از نسل توست، ای حسین!»^۲.

ط - صاحب الزمان

۳۲۱. کمال الدین - به نقل از سید بن محمد حمیری - : امام صادق علیه السلام فرمود: «غیبت برای نسل ششم من، یعنی دوازدهمین نفر از امامان راه‌نمای پس از پیامبر خدا صلی الله علیه و آله روی می‌دهد؛ امامانی که نخستین آنها، امیر مؤمنان، علی بن ابی طالب است و آخرین ایشان، قائم به حق، بقیة الله در زمین و صاحب الزمان است»^۳.

۱. تفسیر القمی: ج ۲ ص ۱۲۹. بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۴۸ ح ۱۱. نیز، ر.ک: تفسیر العیاشی: ج ۲ ص ۵۷ ح ۴۹.

۲. الغیبة، نعمانی: ص ۱۸۲ ح ۳۰ و ص ۳۱۴ ح ۶.

۳. الغیبة، نعمانی: ص ۲۷۴ ح ۵۵، بحار الأنوار: ج ۵۲ ص ۲۳۶ ح ۱۰۴. نیز، ر.ک: مختصر بصائر الدرجات: ص ۱۷۹، دلائل الإمامة: ص ۴۴۷ ح ۴۲۲.

۳. کمال الدین: ص ۲۳ و ص ۲۴۲ ح ۲۳، بشارة المصطفی: ص ۲۷۸، إعلام الوری: ج ۲ ص ۱۹۷، بحار الأنوار:

٣٢٢. كشف الغمة عن صدقة بن موسى عن أبيه عن الإمام الرضا ؑ: الخلف الصالح من وُلدِ أبي مُحَمَّدِ الحَسَنِ بنِ عَلِيِّ، وَهُوَ صَاحِبُ الزَّمانِ، وَهُوَ المَهديُّ.

ي - صَاحِبُ الأمرِ

٣٢٣. الغيبة للنعماني عن عبد الله بن سنان عن الإمام الصادق ؑ: لا يَكُونُ هَذَا الأمرُ الَّذي تَمُدُّونَ إِلَيهِ أَعناقَكُم حَتَّى يُنادِي مُنادٍ مِنَ السَّماءِ:
ألا إِنَّ فلاناً صَاحِبُ الأمرِ، فَعلامَ القِتالِ؟

٣٢٤. كمال الدين عن عيسى الخشاب: قُلْتُ لِلحُسَيْنِ بنِ عَلِيِّ ؑ: أنتَ صَاحِبُ هَذَا الأمرِ؟ قالَ: لا، وَلَكِنَّ صَاحِبَ الأمرِ الطَّرِيدُ الشَّرِيدُ، المَوْتورُ بِأبيهِ.

ك - صَاحِبُ الدَّارِ

٣٢٥. الغيبة للطوسي عن إسحاق بن يعقوب: سَأَلْتُ مُحَمَّدَ بنَ عُثمانَ العَمريِّ ؑ أنْ يوصِلَ لي كِتاباً قَدْ سَأَلْتُ فِيهِ عَن مَسائِلَ أَشكَلتُ عَلَيَّ، فَوَقَعَ التَّوقيعُ بِحَظِّ مَولانا صَاحِبِ الدَّارِ ؑ....

ل - الخلف الصالح

٣٢٦. مجموعة نفيسة (تاريخ مواليد الأئمة) عن طاهر بن هارون بن موسى العلوي عن أبيه هارون عن أبيه موسى، قال:

قالَ سَيِّدي جَعفَرُ بنُ مُحَمَّدٍ: الخلفُ الصَّالِحُ مِنَ وُلدي المَهديِّ، اسْمُهُ مُحَمَّدٌ، كُنِيَّتُهُ أَبُو القاسِمِ، يَخْرُجُ في آخِرِ الزَّمانِ، يُقالُ لِأُمَّهِ صَيقلُ.

٣٢٧. كشف الغمة عن صدقة بن موسى عن أبيه عن الإمام الرضا ؑ: الخلف الصالح من وُلدِ أبي مُحَمَّدِ الحَسَنِ بنِ عَلِيِّ، وَهُوَ صَاحِبُ الزَّمانِ، وَهُوَ المَهديُّ.

۴۲۲. كشف الغمة - به نقل از صدقه بن موسی، از پدرش - : امام رضا علیه السلام فرمود: «جانشین شایسته، از فرزندان ابو محمد حسن بن علی (امام عسکری علیه السلام) است، او صاحب الزمان و همو مهدی است»^۱.

ی - صاحب الامر

۴۲۳. الغیبة، نعمانی - به نقل از عبد الله بن سنان - : امام صادق علیه السلام فرمود: «این امر [قیام] که به سوی آن گردن می‌کشید، واقع نمی‌شود تا آن که ندا کننده‌ای از آسمان ندا دهد: هان! فلانی، صاحب این امر است. برای چه می‌جنگید؟»^۲.

۴۲۴. کمال الدین - به نقل از عیسی خشاب - : به امام حسین علیه السلام گفتم: تو صاحب این امر (قیام) هستی؟ فرمود: «نه؛ صاحب امر، رانده آواره و انتقام گیرنده از خون پدرش است»^۳.

ک - صاحب الدار

۴۲۵. الغیبة، طوسی - به نقل از اسحاق بن یعقوب - : از محمد بن عثمان عمری خواستم که نامه‌ی پر از سؤال‌های مشکلم را [به امام علیه السلام] برساند. [پاسخ] نامه با دست مولایمان، صاحب الدار (صاحب خانه) رسید.^۴

ل - خَلَف صالح

۴۲۶. مجموعة نفیسة (تاریخ موالید الأئمة) - به سندش از موسی - : سرورم، امام صادق علیه السلام فرمود: «خَلَف صالح (جانشین شایسته)، مهدی از نسل من است. نامش محمد و کنیه‌اش ابوالقاسم است. در آخر الزمان خروج می‌کند و مادرش، صیقل نامیده می‌شود»^۵.

۴۲۷. كشف الغمة - به نقل از صدقه بن موسی، از پدرش - : امام رضا علیه السلام فرمود: «خَلَف صالح

۱. كشف الغمة: ج ۳ ص ۲۶۵. مجموعة نفیسة (تاریخ موالید الأئمة): ص ۴۳. بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۴۳ ح ۳۱.

۲. الغیبة، نعمانی: ص ۲۶۶ ح ۲۴. بحار الأنوار: ج ۵۲ ص ۲۹۶ ح ۵۲.

۳. کمال الدین: ص ۳۱۸ ح ۵. بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۱۳۳ ح ۶.

۴. الغیبة، طوسی: ص ۲۶۲ ح ۳۲۶. بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۳۴۹. نیز، رک: کتاب من لا یحضره الفقیه: ج ۲ ص ۴۸۹ ح ۴۷۲۷.

۵. مجموعة نفیسة (تاریخ موالید الأئمة): ص ۴۳. كشف الغمة: ج ۳ ص ۲۶۵. بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۲۴ ح ۳۷. کمال الدین: ص ۴۳۳ ح ۱۳ و ۱۶. الغیبة، طوسی: ص ۳۹۳ ح ۳۶۲. کنز الفوائد: ج ۱ ص ۲۴۵.

م - الطاهر

٣٢٨ . الغيبة عن أبي بصير عن الإمام الصادق ع : لَمَّا دَخَلَ سَلْمَانُ كُوفَةَ ، وَنَظَرَ إِلَيْهَا ، ذَكَرَ مَا يَكُونُ مِنْ بَلَائِهَا ، حَتَّى ذَكَرَ مُلْكَ بَنِي أُمَيَّةَ وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ . ثُمَّ قَالَ : فَإِذَا كَانَ ذَلِكَ فَالزَّمُوا أَحْلَاسَ^١ يُبُوتِكُمْ ، حَتَّى يَظْهَرَ الطَّاهِرُ ابْنُ الطَّاهِرِ الْمُطَهَّرُ ، ذُو الْغَيْبَةِ ، الشَّرِيدُ الطَّرِيدُ .

ن - السَّيِّدُ

٣٢٩ . كمال الدين عن أبي علي الخيزراني ، عن جارية له كان أهداها لأبي محمد ع : فَلَمَّا أَغَارَ جَعْفَرُ الْكَذَّابُ عَلَى الدَّارِ جَاءَتْهُ فَارَةٌ مِنْ جَعْفَرٍ ، فَتَرَوَّجَ بِهَا ، قَالَ أَبُو عَلِيٍّ : فَحَدَّثَنِي أَنَّهَا حَضَرَتْ وِلَادَةَ السَّيِّدِ ع ، وَأَنَّ اسْمَ أُمِّ السَّيِّدِ صَقِيلُ .

٣٣٠ . الكافي عن الحسن بن شاذان الواسطي : كَتَبْتُ إِلَى أَبِي الْحَسَنِ الرِّضَا ع أَشْكُو جَفَاءَ أَهْلِ وَاسِطٍ^٢ وَحَمَلَهُمْ عَلَيَّ ، وَكَانَتْ عِصَابَةٌ مِنْ الْعُشْمَانِيَّةِ تُؤْذِينِي ، فَوَقَعَ بِخَطْبِهِ :

إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى أَخَذَ مِيثَاقَ أَوْلِيَائِنَا عَلَى الصَّبْرِ فِي دَوْلَةِ الْبَاطِلِ ، فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ ، فَلَوْ قَدِ قَامَ سَيِّدُ الْخَلْقِ^٣ لَقَالُوا :

«يَتَوَيْلَنَا مَنْ أَبْعَثْنَا مِنْ مَرْقَدِنَا هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ»^٤ .

١ . الأحلاس : جمع جلس وهو الكساء الذي يلي ظهر البعير ، شبهها للزومها ودوامها ، كونوا أحلاس بيوتكم : أي الزموها (النهاية : ج ١ ص ٤٢٣ «جلس»).

٢ . مدينة ما بين البصرة والكوفة (معجم البلدان : ج ٥ ص ٣٤٧).

٣ . أي : المهدي ع (هامش المصدر).

٤ . يس : ٥٢.

(جانشین شایسته) از فرزندان ابو محمد حسن بن علی (امام عسکری علیه السلام) است. او صاحب زمان است و مهدی هموست.^۱

م - طاهر

۳۲۸. الغیبة، طوسی - به نقل از ابو بصیر - : امام صادق علیه السلام فرمود: «هنگامی که سلمان به کوفه وارد شد و به آن نگریست، بلاهایی را که بر سر آن می‌آید، یاد کرد و حتی فرمان‌روایی امویان و پس از ایشان را نیز ذکر کرد و سپس گفت: هنگامی که چنین شد، در خانه‌هایتان بنشینید تا طاهر، فرزند طاهر مطهر، دارای غیبت و رانده آواره ظهور کند.»^۲

ن - سید

۳۲۹. کمال‌الدین - در باره ابو علی خیزرانی - : او کنیزی را به امام عسکری علیه السلام هدیه داده بود. هنگامی که جعفر کذاب، خانه امام عسکری علیه السلام را [با وارث خواندن خود] غارت کرد، از دست او گریخت و نزد ابو علی آمد و به همسری‌اش در آمد. ابو علی گفت: او برایم گفت که در تولد سید (آقا) علیه السلام حضور داشته و نام مادر سید صقیل است.^۳

۳۳۰. الکافی - به نقل از حسن بن شاذان واسطی - : به امام رضا علیه السلام نامه نوشتم و از جفاکاری مردم واسط^۴ و حمله‌شان به من شکوه نمودم. در واسط، گروهی از عثمانیان مرا آزار می‌دادند. ایشان به خط خود نوشت: «خدای - تبارک و تعالی - از دوستانمان پیمان گرفته که در روزگار دولت باطل، شکیب و رزنند. برای حکم پروردگارت شکیبایی کن که چون سید مردم قیام کند، می‌گویند: «وای بر ما! چه کسی ما را از خوابگاهمان برانگیخت. این، وعده خدای رحمان است و فرستادگان راست گفتند».^۵

۱. کشف الغمّة: ج ۳ ص ۲۶۵. مجموعه نفیسة (تاریخ موالید الأئمّة): ص ۴۳. بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۴۳ ح ۳۱.
 ۲. الغیبة، طوسی: ص ۱۶۳ ح ۱۲۴. بحار الأنوار: ج ۵۲ ص ۱۲۶ ح ۱۹.
 ۳. کمال‌الدین: ص ۴۳۱ ح ۷. بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۵ ح ۱۰. نیز، ر.ک: روضة الواعظین: ص ۲۸۵. برای دیدن همه حدیث، ر.ک: همین دانش‌نامه: ج ۵ ص ۱۱ ح ۷۵۹ (بخش ششم / فصل یکم / کنیز ابو علی خیزرانی).
 ۴. واسط، نام شهری میان بصره و کوفه است.
 ۵. الکافی: ج ۸ ص ۲۴۷ ح ۳۴۶. تأویل الآیات الظاهرة: ج ۲ ص ۴۹۲ ح ۱۰. بحار الأنوار: ج ۵۳ ص ۸۹ ح ۸۷.

ص - الغريم

٣٣١. الكافي عن محمد بن صالح: لَمَّا مَاتَ أَبِي وَصَارَ الْأَمْرُ لِي، كَانَ لِأَبِي عَلِي النَّاسِ سَفَاتِيحٌ^١ مِنْ مَالِ الْغَرِيمِ، فَكَتَبْتُ إِلَيْهِ أُعَلِّمُهُ، فَكَتَبَ:
طَالِبُهُمْ وَاسْتَقْضِ عَلَيْهِمْ.

ع - خاتمة الأوصياء

٣٣٢. الغيبة للطوسي عن زريق أبي نصر الخادم عن صاحب الزمان (ع): أَنَا خَاتِمُ الْأَوْصِيَاءِ، وَبِي يَدْفَعُ اللَّهُ الْبَلَاءَ عَن أَهْلِي وَشِيعَتِي.

راجع: ج ٣ ص ٢٨ (الفصل السادس / خاتم الأئمة والأوصياء)

وج ٦ ص ٤٠٢ (القسم التاسع / الفصل الأول / الزيادة الثالثة)

وص ٣١٨ (الزيارة السادسة).

ف - خاتمة الأئمة

٣٣٣. مروج الذهب عن الإمام علي (ع): بِمَهْدِينَا تَنْقَطِعُ الْحُجَجُ، خَاتِمَةُ الْأَئِمَّةِ، وَمُنْقِذُ الْأُمَّةِ، وَغَايَةُ التَّوَرِّ وَمَصْدَرُ الْأُمُورِ.

ث - هذه الأوصاف والألقاب

٣٣٤. جمال الأسبوع عن يونس بن عبد الرحمن: أَنَّ الرَّضَاءَ (ع) كَانَ يَأْمُرُ بِالذُّعَاءِ لِصَاحِبِ الْأَمْرِ (ع) بِهَذَا: اللَّهُمَّ ادْفَعْ عَن وَلِيِّكَ وَخَلِيفَتِكَ، وَحُجَّتِكَ عَلَي خَلْقِكَ، وَلِسَانِكَ الْمُعَبَّرِ عَنكَ بِإِذْنِكَ، النَّاطِقِ بِحِكْمَتِكَ، وَعَيْنِكَ النَّاطِرَةِ عَلَي بَرِيَّتِكَ، وَشَاهِدِكَ عَلَي خَلْقِكَ، الْجَحْجَاحِ^٢ الْمُجَاهِدِ، الْعَائِذِ بِكَ عِنْدَكَ... إِنَّهُ الْهَادِي الْمَهْدِي الطَّاهِرِ الثَّقِيِّ النَّقِيِّ الرَّضِيِّ الرَّكِيِّ.

١. السُّفْتَجَّة: بضم السين وقيل بفتحها، فارسي معرب: هي كتاب صاحب المال لوكيله أن يدفع مالا قرضاً، يأمن به خطر الطريق، والجمع سفاتج (المصباح المنير: ص ٢٧٨ «سفتجة»).

٢. الجحجج: السيد الكريم (النهاية: ج ١ ص ٢٤٠ «جحجج»).

س - غریم

۳۳۱. الکافی - به نقل از محمد بن صالح - : هنگامی که پدرم درگذشت و کارها به دست من افتاد، [متوجه شدم] پدرم سفته‌هایی از مردم دارد که مبلغ آنها متعلق به «غریم (طلبکار)» است. این را به او نوشتم و آگاهش کردم. [در پاسخ] نوشت: «از آنان مطالبه کن و [اگر ندادند،] به دادگاهشان بکشان»^۱.

ع - خاتم اوصیا

۳۳۲. الغیبة، طوسی - به نقل از ظریف ابو نصر خادم - : صاحب الزمان علیه السلام فرمود: «من، خاتم اوصیایم. خداوند، بلا را به خاطر من از خاندان و پیروانم دور می‌کند»^۲.

ر.ک: ج ۲ ص ۲۹ (فصل ششم / آخرین امام و وصی)

و ج ۶ ص ۴۰۲ (بخش نهم / فصل اول / زیارت سوم)

و ص ۴۱۹ (زیارت ششم).

ف - خاتم امامان

۳۳۳. مروج الذهب: امام علی علیه السلام فرمود: «بامهدی ما، خاتم امامان، رهایی بخش امت و نهایت نور و جایگاه و سررشته امور، حجّت‌ها پایان می‌گیرند»^۳.

ص - اوصاف و القابی دیگر

۳۳۴. جمال الأسبوع - به نقل از یونس بن عبد الرحمان - : امام رضا علیه السلام فرمان می‌داد که برای صاحب الأمر این گونه دعا کنیم: «خدایا! [بلاها را] از ولّیت، جانشینت، حجّت بر خلقت، زبان گویای تو به فرمانت، سخنگو به حکمتت، چشم نگرنده به مردمت، گواه بر خلقت،

۱. الکافی: ج ۱ ص ۵۲۱ ح ۱۵، الإرشاد: ج ۲ ص ۲۶۲، كشف الغمة: ج ۳ ص ۲۴۴، الصراط المستقیم: ج ۲ ص ۲۴۷ ح ۹، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۲۹۷ ح ۱۵، برای دیدن همه حدیث، ر.ک: همین دانش‌نامه: ج ۵ ص ۱۲ ح ۷۶۱.

۲. الغیبة، طوسی: ص ۲۴۶ ح ۲۱۵، کمال الدین: ص ۴۴۱ ح ۱۲، الدعوات: ص ۲۰۷ ح ۵۶۳، الخرائج و الجرائح: ج ۱ ص ۴۵۸ ح ۳، كشف الغمة: ج ۳ ص ۲۸۹، الصراط المستقیم: ج ۲ ص ۲۱۰ ح ۳، بحار الأنوار: ج ۵۲ ص ۳۰ ح ۲۵.

۳. مروج الذهب: ج ۱ ص ۳۳، تذکرة الخواص: ص ۱۳۰ (به نقل از احمد بن عبد الله هاشمی، از امام عسکری علیه السلام، از امام علی علیه السلام)، بحار الأنوار: ج ۷۷ ص ۳۰۰، نیز، ر.ک: کمال الدین: ص ۲۲.

٣٣٥. الغيبة للطوسي عن يعقوب بن يوسف الضراب الغساني - في توقيع خراج إليه من الناحية المقدسة - : بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ، وَخَاتَمِ النَّبِيِّينَ، وَحُجَّةِ رَبِّ الْعَالَمِينَ... وَصَلِّ عَلَى الْخَلْفِ الصَّالِحِ الْهَادِي الْمَهْدِيِّ، إِمَامِ الْمُؤْمِنِينَ، وَوَارِثِ الْمُرْسَلِينَ، وَحُجَّةِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.

٣٣٦. الاحتجاج عن محمد بن عبدالله بن جعفر الحميري : خَرَجَ التَّوْقِيعُ مِنَ النَّاحِيَةِ الْمُقَدَّسَةِ حَرَسَهَا اللَّهُ تَعَالَى - بَعْدَ الْمَسَائِلِ - : بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، لَا لِأَمْرِ اللَّهِ تَعْقِلُونَ، وَلَا مِنْ أَوْلِيَائِهِ تَقْبَلُونَ، حِكْمَةٌ بِالِغَةِ فَمَا تُغْنِي النَّذْرُ عَنْ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ، السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ. إِذَا أَرَدْتُمْ التَّوَجُّهَ بِنَا إِلَى اللَّهِ وَإِلَيْنَا، فَقُولُوا كَمَا قَالَ اللَّهُ تَعَالَى:

سَلَامٌ عَلَى آلِ يَاسِينَ^١، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا دَاعِيَ اللَّهِ وَرَبَّانِي آيَاتِهِ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا بَابَ اللَّهِ وَدِيَانَ دِينِهِ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا خَلِيفَةَ اللَّهِ وَنَاصِرَ حَقِّهِ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا حُجَّةَ اللَّهِ وَدَلِيلَ إِرَادَتِهِ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا تَالِي كِتَابِ اللَّهِ وَتَرْجُمَانَهُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ فِي أَنْاءِ لَيْلِكَ وَأَطْرَافِ نَهَارِكَ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا بَقِيَّةَ اللَّهِ فِي أَرْضِهِ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا مِثَاقَ اللَّهِ الَّذِي أَخَذَهُ وَوَكَّدَهُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا وَعْدَ اللَّهِ الَّذِي ضَمِنَهُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا الْعَلَمُ الْمَنْصُوبُ، وَالْعِلْمُ الْمَنْصُوبُ، وَالْفَوْثُ وَالرَّحْمَةُ الْوَاسِعَةُ وَعَدَا غَيْرِ مَكْذُوبٍ، السَّلَامُ عَلَيْكَ حِينَ تَقُومُ وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ حِينَ تَقْعُدُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ حِينَ تَقْرَأُ وَتُبَيِّنُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ حِينَ تُصَلِّيَ وَتَقْنُتُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ حِينَ تَرْكَعُ وَتَسْجُدُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ حِينَ تُهَلِّلُ وَتُكَبِّرُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ حِينَ تَحْمَدُ وَتَسْتَغْفِرُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ حِينَ تُصْبِحُ وَتُمْسِي، السَّلَامُ عَلَيْكَ فِي اللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى، وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّى، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا الْإِمَامُ

١. إشارة إلى الآية ١٣٠ من سورة الصافات. والنص في المصحف: إله ياسين.

آقای بزرگوار مجاهد، پناه‌برنده به تو در نزدت... دور مدار. او رهنمای ره‌یافته، طاهر و پرهیزگار، پاکیزه و پسندیده و پاک است.^۱

۲۳۵. الغیبة، طوسی - به نقل از یعقوب بن یوسف ضرباب غسانی، در توقیعی که از سوی ناحیه مقدسه صادر گردید -: «بسم الله الرحمن الرحيم. خدایا! بر محمد، سرور فرستادگان و خاتم پیامبران و حجّت خدای جهانیان درود فرست... و بر جانشین شایسته، هدایتگر ره‌یافته، امام مؤمنان، و وارث فرستادگان و حجّت خدای جهانیان».^۲

۲۳۶. الاحتجاج - به نقل از محمد بن عبد الله بن جعفر حمیری -: توقیعی از سوی ناحیه مقدسه - که خدای متعال، حفظش کند - در پاسخ سؤال‌ها آمد: «بسم الله الرحمن الرحيم. نه فرمان خدا را می‌گیرید و نه از اولیای او می‌پذیرید. حکمتی رسا؛ اما هشدارها افراد بی‌ایمان را سودی نمی‌بخشد. سلام بر ما و بر بندگان شایسته خدا! هنگامی که خواستید با ما به سوی خدا و ما توجه کنید، آن‌گونه بگویید که خدای متعال فرموده است:

«سلام بر آل یاسین!^۳ سلام بر تو، ای دعوتگر خدا و پرورده‌نشانه‌های او! سلام بر تو، ای دروازه‌خدا و حاکم دین او (گیرنده مطالبات او)! سلام بر تو، ای جانشین خدا و یاور حق او! سلام بر تو، ای حجّت خدا و رهنمای خواستاران او! سلام بر تو، ای تلاوت‌کننده کتاب خدا و مترجم آن! سلام بر تو، در دل شب و کرانه‌های روزت! سلام بر تو، ای ذخیره خدا در زمینش! سلام بر تو، ای پیمان‌برگرفته و استوار شده خدا! سلام بر تو، ای وعده تضمین شده خدا! سلام بر تو، ای نشانه برافراشته و دانش سرازیر شده، و ای یاری و رحمت گسترده، و وعده‌ای که دروغش نخوانده‌اند!

سلام بر تو، هنگامی که بر می‌خیزی و سلام بر تو، هنگامی که می‌نشینی! سلام بر تو، هنگامی که قرائت و تبیین می‌کنی! سلام بر تو، هنگامی که نماز می‌خوانی و قنوت می‌گیری! سلام بر تو، هنگامی که رکوع می‌کنی و به سجده می‌روی! سلام بر تو، هنگامی

۱. جمال الأسبوع: ص ۳۰۷ و ۳۱۰، بحار الأنوار: ج ۹۵ ص ۳۳۰ ح ۴.

۲. الغیبة، طوسی: ص ۲۷۷ - ۲۷۹ ح ۲۲۸، مصباح المهتجد: ص ۴۰۶ ح ۵۳۴، دلائل الإمامة: ص ۵۴۹ - ۵۵۰ ح ۵۲۴، جمال الأسبوع: ص ۲۰۴ - ۲۰۵، بحار الأنوار: ج ۵۲ ص ۲۰. برای دیدن همه حدیث، ر.ک: همین دانش‌نامه: ج ۶ ص ۲۸۰ ح ۱۰۹۲.

۳. اشاره به آیه ۱۳۰ از سوره صافات: «سَلَامٌ عَلٰی اٰلِ یٰسَیْنٍ» است.

الْعَامُونَ، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا الْمُقَدَّمُ الْمَأْمُولُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ بِجَوَامِعِ السَّلَامِ.

٣٣٧. المزار الكبير - فِي الْإِسْتِغَاثَةِ بِصَاحِبِ الْأَمْرِ (ع) -: مِنْ حَيْثُ تَكُونُ، تُصَلِّي رَكَعَتَيْنِ بِالْحَمْدِ وَسُورَةٍ، وَقَدْ مُسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةِ تَحْتَ السَّمَاءِ وَقُل:

سَلَامُ اللَّهِ الْكَامِلِ التَّامِّ، الشَّامِلِ الْعَامِّ، وَصَلَوَاتُهُ وَبَرَكَاتُهُ الْقَائِمَةُ التَّامَّةُ، عَلَى حُجَّةِ اللَّهِ وَوَلِيِّهِ فِي أَرْضِهِ وَبِلَادِهِ، وَخَلِيفَتِهِ عَلَى خَلْقِهِ وَعِبَادِهِ، وَسُلَالَةِ النُّبُوَّةِ، وَبَقِيَّةِ الْعِتْرَةِ وَالصَّفْوَةِ، صَاحِبِ الزَّمَانِ، وَمُظْهِرِ الْإِيمَانِ، وَمُعَلِّمِ أَحْكَامِ الْقُرْآنِ، مُطَهِّرِ الْأَرْضِ، وَنَاشِرِ الْعَدْلِ فِي الطُّولِ وَالْعَرْضِ، وَالْحُجَّةِ الْقَائِمِ الْمَهْدِيِّ، الْإِمَامِ الْمُنتَظَرِ الْمُرْتَضَى، الطَّاهِرِ ابْنِ الْأَيْمَةِ الطَّاهِرِينَ، الْوَصِيِّ ابْنِ الْأَوْصِيَاءِ الْمَرْضِيِّينَ، الْهَادِي الْمَهْدِيِّ ابْنِ الْأَيْمَةِ الْمَعْصومِينَ.

٣٣٨. مجموعة نفيسة (تاج المواليد): الْإِمَامُ الثَّانِي عَشَرَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ، اسْمُهُ اسْمُ رَسُولِ اللَّهِ (ص)، وَكُنْيَتُهُ كُنْيَةُ رَسُولِ اللَّهِ (ص)، وَلَا يَحِلُّ لِأَحَدٍ أَنْ يُسَمِّيَهُ بِاسْمِهِ، وَلَا أَنْ يُكْنِي بِكُنْيَتِهِ قَبْلَ خُرُوجِهِ مِنَ الْغَيْبَةِ؛ لِمَا قَدْ وَرَدَ النَّهْيُ عَنْ ذَلِكَ، وَإِنَّمَا يُعَبَّرُ عَنْهُ (ع) بِأَحَدِ أَلْقَابِهِ.

وَمِنْ أَلْقَابِهِ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ الْمُخْتَصَّةُ بِهِ: الْحُجَّةُ، وَالْقَائِمُ، وَالْمَهْدِيُّ، وَالْخَلْفُ الصَّالِحُ، وَصَاحِبُ الزَّمَانِ، وَالْمُنْتَظَرُ، وَقَدْ عَبَّرَ عَنْهُ وَعَنْ حَسْبَتِهِ (ع) بِالنَّاحِيَةِ الْمُقَدَّسَةِ.

٣٣٩. مجموعة نفيسة (ألقاب الرسول وعترته) - ضَمِنَ بَابٌ فِي ذِكْرِ الْإِمَامِ صَاحِبِ الزَّمَانِ (ع) -: هُوَ سَمِيَّ رَسُولِ اللَّهِ وَكُنْيَتُهُ^١، هُوَ بَقِيَّةُ اللَّهِ فِي أَرْضِهِ، هُوَ الْحُجَّةُ الْمُنتَظَرُ،

١. هكذا في المصدر، وفي روايات أخرى مشابهة: «وقد عبّر عنه وعن غيبته بالناحية المقدسة».

٢. في المصدر: «وكُنْيَتُهُ»، والصواب ما أثبتناه.

که "لا إله إلا الله و الله أكبر" می‌گویی! سلام بر تو، هنگامی که "الحمد لله" و "أستغفر الله" می‌گویی! سلام بر صبح و شام تو! سلام بر تو، آن‌گاه که شب، همه جا را می‌پوشاند و به‌گاه جلوه روز! سلام بر تو، ای امام امین! سلام بر تو، ای امید آینده! سلام بر تو، با همه گستره سلام!».^۱

۳۳۷. المزار الكبير - در استغاثه به صاحب الأمر - : در هر کجا که هستی، دو رکعت نماز با حمد و سوره [ای دلخواه] می‌خوانی، و زیر آسمان، رو به قبله پایست و بگو:

«سلام کامل و تمام و فراگیر و عام خدا و درودها و برکات استوار و تمام او بر حجّت خدا و ولیّ او در زمین و شهرهایش، جانشین او بر مردم و بندگان، سلاله نبوت و باقی مانده عترت و صفوت، صاحب زمان و مظهر ایمان، آشکار کننده احکام قرآن، پاک کننده زمین، گستراننده عدل در طول و عرض [زمین]، حجّت قائم، مهدی، امام منتظر رضایتمند، پاک و فرزند امامان پاک، وصی و فرزند اوصیای پسندیده، هدایتگر هدایت یافته، فرزند امامان معصوم!».^۲

۳۳۸. مجموعة نفیسة (تاج الموالید): امام دوازدهم - که درودهای خدا بر او باد -، نامش، نام پیامبر خدا، و کنیه اش کنیه پیامبر خدا صلی الله علیه و آله است و کسی حق ندارد او را پیش از خروج از غیبتش به نام و با کنیه بخواند؛ زیرا از این کار، نهی شده است و تنها با یکی از لقب‌های امام، می‌توان او را یاد کرد. از لقب‌های خاص او - که درودهای خدا بر او باد - حجّت، قائم، مهدی، خَلَف صالح (جانشین شایسته)، صاحب زمان، و منتظر است و از او و تبار او، در ناحیه مقدسه هم یاد شده است.^۳

۳۳۹. مجموعة نفیسة (ألقاب الرسول و عترته) - در ضمن فصل مربوط به صاحب الزمان علیه السلام - : او همانم و هم‌کنیه پیامبر خدا صلی الله علیه و آله است. او ذخیره خدا در زمین اوست. او حجّت منتظر

۱. الاحتجاج: ج ۲ ص ۵۹۱، بحار الأنوار: ج ۵۳ ص ۱۷۱ ح ۵. برای دیدن همه حدیث، ر.ک: همین دانش‌نامه:

ج ۶ ص ۳۶۷ ح ۱۱۱۵ (زیارت آل یس).

۲. المزار الكبير: ص ۶۷۰، بحار الأنوار: ج ۱۰۱ ص ۳۷۲ ح ۱۶. برای دیدن همه حدیث، ر.ک: همین دانش‌نامه:

ج ۶ ص ۴۰۱ ح ۱۱۱۷ (زیارت دوم).

۳. مجموعة نفیسة (تاج الموالید): ص ۶۰.

هُوَ الْهَادِي الْمُهْتَدِي، الرَّضِيُّ الرَّكِيُّ، التَّقِيُّ النَّقِيُّ الْمُخْتَفِي، هُوَ الْقَائِمُ الْمَهْدِيُّ، هُوَ الْغَائِبُ الْمَسْتَوْرُ، هُوَ صَاحِبُ الْمَرَأَى وَالْمَسْمَعِ، هُوَ الْخَلْفُ الْمَتْرَقُبُ، هُوَ الْمُظْفَرُ الْمَنْصُورُ.

وَلَهُ أَسْمَاءُ وَأَلْقَابُ، يُقَالُ: الْحَمْدُ، وَالْحَامِدُ، وَالْحَمِيدُ، وَالْمَحْمُودُ، وَمُحَمَّدٌ، يُكْنَى: أَبَا الْقَاسِمِ وَأَبَا جَعْفَرٍ، وَيُقَالُ: لَهُ كُنْيَا الْأَحَدَ عَشَرَ إِمَامًا، هُوَ الْإِمَامُ وَالْعَامُولُ، هُوَ وَتَدُّ الْأَرْضِ، آتَاهُ اللَّهُ الْحِكْمَةَ وَفَصَلَ الْخِطَابِ، كَمَا آتَى يُحْيَى صَبِيًّا، وَجَعَلَهُ إِمَامًا فِي حَالِ الطُّفُولِيَّةِ، كَمَا جَعَلَ عَيْسَى بْنِ مَرْيَمَ نَبِيًّا.

٣٣٠. الإقبال: أبو عمرو مُحَمَّدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ نَصْرِ السَّكُونِيِّ، قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا بَكْرٍ أَحْمَدَ بْنَ مُحَمَّدِ بْنِ عُثْمَانَ الْبَغْدَادِيَّ (ع) أَنْ يُخْرِجَ إِلَيَّ أَدْعِيَةَ شَهْرِ رَمَضَانَ الَّتِي كَانَ عَمَّهُ أَبُو جَعْفَرٍ مُحَمَّدُ بْنُ عُثْمَانَ بْنِ السَّعِيدِ الْعَمْرِيِّ - رَضِيَ اللَّهُ وَأَرْضَاهُ - يَدْعُو بِهَا، فَأَخْرَجَ إِلَيَّ دَفْتَرًا مُجَلَّدًا بِأَحْمَرٍ، فَسَخَّطُ مِنْهُ أَدْعِيَةَ كَثِيرَةً، وَكَانَ مِنْ جُمَلَتِهَا:

وَتَدْعُو بِهَذَا الدُّعَاءِ فِي كُلِّ لَيْلَةٍ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ، فَإِنَّ الدُّعَاءَ فِي هَذَا الشَّهْرِ تَسْمَعُهُ الْمَلَائِكَةُ وَتَسْتَغْفِرُ لِصَاحِبِهِ وَهُوَ: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَفْتَتِحُ الثَّنَاءَ بِحَمْدِكَ وَأَنْتَ مُسَدِّدٌ لِلصَّوَابِ بِمَنِّكَ... اللَّهُمَّ وَصَلِّ عَلَيَّ وَوَلِيَّ أَمْرِكَ الْقَائِمِ الْمُؤَمَّلِ وَالْعَدْلِ الْمُنْتَظَرِ، وَحُفَّهِ بِمَلَائِكَتِكَ الْمُقَرَّبِينَ، وَأَيَّدَهُ بِرُوحِ الْقُدْسِ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ، اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ الدَّاعِيَ إِلَى كِتَابِكَ، وَالْقَائِمِ بِدِينِكَ.

٣٣١. إعلام الوري: هُوَ [أَيُّ الْإِمَامِ الْمَهْدِيِّ] الْمُسَمَّى بِاسْمِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، الْمَكْنَى بِكُنْيَتِهِ، وَقَدْ جَاءَ فِي الْأَخْبَارِ: أَنَّهُ لَا يَحِلُّ لِأَحَدٍ أَنْ يُسَمِّيَهُ بِاسْمِهِ، وَلَا أَنْ يُكْنِيَهُ بِكُنْيَتِهِ، إِلَى أَنْ يُزَيِّنَ اللَّهُ تَعَالَى الْأَرْضَ بِظُهُورِهِ وَظُهُورِ دَوْلَتِهِ.

وَيُلَقَّبُ (ع): بِالْحُجَّةِ، وَالْقَائِمِ، وَالْمَهْدِيِّ، وَالْخَلْفِ الصَّالِحِ، وَصَاحِبِ الزَّمَانِ،

است. او ره‌نمای ره‌یافته است. او پسندیده پاک و با پروای پاکیزه پنهان است. او قیام‌کننده ره‌یافته است. او غایب پوشیده است. او بینا و شنواست. او جان‌نشین مراقب و انتظار نشسته است. او پیروزمند یاری شده است. او نام‌ها و لقب‌هایی دارد: حمد، حامد، حمید، محمود، محمد؛ و کنیه‌هایی: ابو القاسم و ابو جعفر. گفته می‌شود: او کنیه‌های یازده امام را دارد. او امام است و مایه امید. او میخ زمین است. خداوند به او حکمت و سخن فیصله‌دهنده داده است، همان‌گونه که در کودکی به یحیی داد؛ و او را در اوان کودکی امام کرد، همان‌گونه که عیسی بن مریم را پیامبر کرد.^۱

۳۴۰. الإقبال - به نقل از ابو عمرو محمد بن محمد نصر سکونی - : از ابو بکر احمد بن محمد بن عثمان بغدادی خواستم که دعاهای ماه رمضان را که عمویش، ابو جعفر محمد بن عثمان بن سعید عمری - که خدا از او راضی باشد و راضی‌اش کند - می‌خوانده است، به من بدهد. او دفتری جلد شده با چرم سرخ (شنگرف) برایم آورد و من دعاهای فراوانی از روی آن استنساخ کردم که از جمله این بود:

این دعا را در هر شب از ماه رمضان می‌خوانی، که دعا در این ماه را فرشتگان می‌شنوند و برای خواننده‌اش آمرزش می‌طلبند و آن، این است: «خدایا! من ثنا را با ستایش تو می‌آغازم و تو درستی را با نعمت‌بخشی ات استوار می‌داری... خدایا! بر ولی امرت، قائم امید بسته به او و عدالت مورد انتظار، درود فرست و او را با فرشتگان مقربت در میان گیر و با روح القدس تأییدش بدار، ای پروردگار جهانیان! خدایا! او را دعوتگر به کتابت و قیام‌کننده به دینت قرار ده».^۲

۳۴۱. إعلام الوری: امام مهدی علیه السلام نامش، نام پیامبر خدا و کنیه‌اش، کنیه پیامبر خداست و در روایات آمده است: برای کسی روانیست که او را با نامش بخواند و یا با کنیه‌اش یاد کند، تا آن‌گاه که خدای متعال، زمین را با ظهور او و ظهور دولتش بیاراید.

۱. مجموعه نفیسة الألقاب الرسول و عترته: ص ۸۴.

۲. الإقبال: ج ۱ ص ۱۳۸، تهذیب الأحکام: ج ۳ ص ۱۰۸ - ۱۱۰، مصباح المهتجد: ص ۵۷۷ - ۵۸۰ ح ۶۹۰ (هر دو منبع بدون اسناد)، بحار الأنوار: ج ۲۴ ص ۱۶۶ ح ۱۴. نیز، برای دیدن همه حدیث، ر.ک: همین دانش‌نامه: ج ۶ ص ۱۷۹ ح ۱۰۵۹ (دعای افتتاح).

وَالصَّاحِبِ .

وَكَانَتْ الشَّيْعَةُ فِي غَيْبِهِ الْأُولَى تُعَبِّرُ عَنْهُ، وَعَنْ غَيْبِهِ بِالنَّاحِيَةِ الْمُقَدَّسَةِ، وَكَانَ ذَلِكَ رَمْزاً بَيْنَ الشَّيْعَةِ يَعْرِفُونَهُ بِهِ، وَكَانُوا يَقُولُونَ أَيْضاً عَلَى سَبِيلِ الرَّمْزِ وَالتَّقْيِيَةِ: الْغَرِيمُ - يَعْنُونَهُ ﷺ - وَصَاحِبَ الْأَمْرِ .

٣٣٢ . مصباح الزائر - فِي الدُّعَاءِ عَقِيبَ زِيَارَةِ صَاحِبِ الزَّمَانِ ﷺ بِسَامِرًا -: اللَّهُمَّ ... تَبَّتْ بِهِ الْقَلْبَ، وَأَقِمَّ بِهِ نُصْرَةَ الْحَرْبِ، وَاجْعَلْهُ الْقَائِمَ الْمُؤَمَّلَ، وَالْوَصِيَّ الْمَفْضُلَ، وَالْإِمَامَ الْمُنْتَظَرَ، وَالْعَدْلَ الْمُخْتَبَرَ، وَأَمَلًا بِهِنَّ الْأَرْضَ عَدْلًا وَقِسْطًا، كَمَا مِلْتِ جَوْرًا وَظُلْمًا، وَأَعِنُّهُ عَلَى مَا وَلَّيْتَهُ وَاسْتَخْلَفْتَهُ وَاسْتَرْعَيْتَهُ، حَتَّى يُجْرِيَ حُكْمَهُ عَلَى كُلِّ حُكْمٍ، وَيَهْدِي بِحَقِّهِ كُلَّ ضَلَالَةٍ .

٣٣٣ . مطالب السؤول - فِي ذِكْرِ الْإِمَامِ الْمَهْدِيِّ ﷺ -: وَأَمَّا اسْمُهُ فَمُحَمَّدٌ، وَكُنْيَتُهُ أَبُو الْقَاسِمِ، وَلَقَبُهُ الْحُجَّةُ، وَالْخَلْفُ الصَّالِحُ، وَقِيلَ الْمُنْتَظَرُ .

٣٣٤ . كنز الفوائد - فِي ذِكْرِ الْإِمَامِ الْمَهْدِيِّ ﷺ -: اسْمُهُ يُوَاطِئُ اسْمَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، وَكُنْيَتُهُ تُوَاطِئُ كُنْيَتَهُ، غَيْرَ أَنَّ النَّهْيَ قَدْ وَرَدَ عَنِ اللَّفْظِ، فَلَا يَجُوزُ أَنْ يَتَجَاوَزَ فِي الْقَوْلِ: إِنَّهُ الْمَهْدِيُّ، وَالْمُنْتَظَرُ، وَالْقَائِمُ بِالْحَقِّ، وَالْخَلْفُ الصَّالِحُ، وَإِمَامُ الزَّمَانِ، وَحُجَّةُ اللَّهِ عَلَى الْخَلْقِ .

لقب‌های او، حَجَّت، قائم، مهدی، خَلَف شایسته (جانشین شایسته)، صاحب زمان و صاحب است.

شیعه در غیبت اول امام علیه السلام، از امام و غیبتش با «ناحیه مقدسه» یاد می‌کرد و این رمزی میان شیعه بود که او را با آن می‌شناختند و بر همین طریق، رمزگونه به او «غریم» و «صاحب الأمر» نیز می‌گفتند.^۱

۳۴۲. مصباح الزائر - در دعای پس از زیارت صاحب الزمان در سامرا - : خدایا!... دل را با او استوار بدار، نبرد را با او پیروز بدار و او را قائم مایه امید، وصی برتری داده شده، امام مورد انتظار و عدل آزموده، قرار بده و زمین را با او از عدل و داد پر کن، همان‌گونه که از جور و ستم پر شده است. او را بر آنچه سرپرستی داده‌ای و جانشین و مراقب کرده‌ای، یاری ده تا حکمش بر همه حکم‌ها جاری شود و با حقش هر گمراهی را هدایت کند.^۲

۳۴۳. مطالب السؤل - در یادکرد از امام مهدی علیه السلام - : نامش محمد، کنیه‌اش ابو القاسم و لقبش حَجَّت و خَلَف صالح (جانشین صالح) است و منتظر هم گفته شده است.^۳

۳۴۴. کنز الفوائد - در یادکرد از امام مهدی علیه السلام - : نامش مانند نام پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و کنیه‌اش، هم مانند اوست؛ اما از تلفظ به اسم او نهی شده است و روا نیست که جز اینها را بر زبان آورند: مهدی، منتظر، قائم به حق، خَلَف صالح، امام زمان، حَجَّت خدا بر خلقش.^۴

۱. إعلام الوری: ج ۲ ص ۲۱۳. کشف الغمّة: ج ۳ ص ۳۰۹.

۲. مصباح الزائر: ص ۴۲۴. بحار الأنوار: ج ۱۰۲ ص ۸۸ برای دیدن همه حدیث، ر.ک: همین دانش‌نامه: ج ۶ ص ۴۱۹ ح ۱۱۲۱ (زیارت ششم).

۳. مطالب السؤل: ص ۸۹؛ کشف الغمّة: ج ۳ ص ۲۲۷. بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۲۳ ح ۳۵.

۴. کنز الفوائد: ج ۱ ص ۲۴۷.

الفصل الرابع

شَمَائِلُ الْإِمَامِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ

١ / ٤

شَمَائِلُهُ شَمَائِلُ النَّبِيِّ ﷺ

٣٣٥. كمال الدين : حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى بْنِ الْمُتَوَكِّلِ رضي الله عنه ، قَالَ : حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الْكُوفِيُّ ، قَالَ : حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عِمْرَانَ النَّخَعِيُّ ، عَنْ عَمِّهِ الْحُسَيْنِ بْنِ يَزِيدَ ، عَنْ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ سَالِمٍ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ أَبِي حَمزَةَ ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :

قَائِمُ أَهْلِ بَيْتِي ، وَمُهْدِيُّ أُمَّتِي ، أَشْبَهُهُ النَّاسُ بِي فِي شَمَائِلِهِ وَأَقْوَالِهِ وَأَفْعَالِهِ .

٣٣٦. كمال الدين : حَدَّثَنَا أَبِي وَمُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ وَمُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى بْنِ الْمُتَوَكِّلِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ ، قَالُوا : حَدَّثَنَا سَعْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرِ الْحَمِيرِيِّ وَمُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى الْعَطَّارُ جَمِيعاً ، قَالُوا : حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَيْسَى وَإِبْرَاهِيمُ بْنُ هَاشِمٍ وَأَحْمَدُ بْنُ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الْبَرْقِيِّ وَمُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ أَبِي الْخَطَّابِ جَمِيعاً ، قَالُوا : حَدَّثَنَا أَبُو عَلِيٍّ الْحَسَنُ بْنُ مَحْبُوبِ السَّرَادِ ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ الْخُصَيْنِ ، عَنْ أَبِي بَصِيرٍ ، عَنْ الصَّادِقِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ ، عَنْ آبَائِهِ رضي الله عنهم قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :

فصل چهارم

شمایل امام علی^{علیه السلام}

۱ / ۴

شمایل امام علی^{علیه السلام}، مانند شمایل پیامبر صلی الله علیه و آله

۳۳۵. کمال الدین - به نقل از عبد الله بن عباس - : پیامبر خدا ﷺ فرمود: «قائم خاندانم و

مهدی امّتم، شبیه‌ترین مردم به من در شمایل، گفتار و کردار است»^۱.

۳۳۶. کمال الدین - به نقل از ابو بصیر، از امام صادق^{علیه السلام}، از پدرانش^{علیهم السلام} - : پیامبر خدا ﷺ

فرمود: «مهدی، از فرزندان من است. نامش نام من، کنیه‌اش کنیه من و شبیه‌ترین

مردم در خلقت و اخلاق به من است»^۲.

---

۱. کمال الدین: ص ۲۵۷ خ ۲. إعلام الوری: ج ۲ ص ۱۸۲. کفایة الأثر: ص ۱۰ (همه این منابع با سند معتبر)، کشف الغمة: ج ۳ ص ۳۰۰. بحار الأنوار: ج ۵۲ ص ۳۷۹ ح ۱۸۷. برای دیدن همه حدیث، ر.ک: همین دانش‌نامه: ج ۳ ص ۲۶ ح ۴۸۷.

۲. کمال الدین: ص ۲۸۷ ح ۴ (با سند موثق) و ص ۲۸۶ ح ۱ (با سند معتبر)، کفایة الأثر: ص ۶۶، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۷۲ ح ۱۶. برای دیدن همه حدیث، ر.ک: همین دانش‌نامه: ص ۲۸۲ ح ۳۶۹.

المَهْدِيُّ مِنْ وُلْدِي، اسْمُهُ اسْمِي، وَكُنْيَتُهُ كُنْيَتِي، أَشْبَهُ النَّاسِ بِي خَلْقًا وَخُلُقًا.

٣٤٧. كمال الدين : حَدَّثَنَا الْمُظْفَرُ بْنُ جَعْفَرِ بْنِ الْمُظْفَرِ الْعَلَوِيِّ السَّمَرَقَنْدِيِّ ع، قَالَ : حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ مَسْعُودِ الْعِيَّاشِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَلِيِّ بْنِ كَلْثُومٍ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَحْمَدَ الرَّازِيِّ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ إِسْحَاقَ بْنِ سَعْدٍ، قَالَ : سَمِعْتُ أَبَا مُحَمَّدٍ الْحَسَنَ بْنَ عَلِيٍّ الْعَسْكَرِيِّ ع يَقُولُ :

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يُخْرِجْنِي مِنَ الدُّنْيَا، حَتَّى أُرَانِي الْخَلْفَ مِنْ بَعْدِي، أَشْبَهُ النَّاسِ بِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ خَلْقًا وَخُلُقًا.

٣٤٨. كفاية الأثر : أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْمُطَّلِبِ الشَّيْبَانِيُّ، قَالَ : حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ حَفْصِ الْخَنَعَمِيِّ الْكُوفِيِّ، قَالَ : حَدَّثَنَا عَبَّادُ بْنُ يَعْقُوبَ، قَالَ : حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ هَاشِمٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَمَّارٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ عَمَّارٍ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ - فِي صِفَةِ صَاحِبِ الزَّمَانِ - :
وَهُوَ سَمِّي، وَأَشْبَهُ النَّاسِ بِي.

٣٤٩. كفاية الأثر : حَدَّثَنِي عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ مُنْدَةَ، قَالَ : حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ الْكُوفِيِّ الْمَعْرُوفُ بِأَبِي الْحَكَمِ، قَالَ : حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُوسَى بْنِ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ : حَدَّثَنِي سُلَيْمَانُ بْنُ حَبِيبٍ، قَالَ : حَدَّثَنِي شَرِيكٌ، عَنْ حَكِيمِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ النَّخَعِيِّ، عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ قَيْسٍ - عَنِ الْإِمَامِ عَلِيِّ ع، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ - فِي تَسْمِيَةِ الْأَئِمَّةِ ع :-

وَالْقَائِمُ مِنْ وُلْدِ الْحَسَنِ [الْعَسْكَرِيِّ] سَمِّي وَأَشْبَهُ النَّاسِ بِي.

۳۴۷. کمال الدين - به نقل از احمد بن اسحاق بن سعد [اشعری] - : شنیدم که امام عسکری عليه السلام می فرماید: «ستایش، ویژه خدایی است که مرا از دنیا نبرد تا جانشین پس از خودم را به من نشان داد؛ شبیه ترین مردم در خلقت و اخلاق به پیامبر خدا صلی الله علیه و آله». ^۱

۳۴۸. كفاية الأثر - به نقل از عمّار در توصیف صاحب الزمان - : پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «او همانم من و شبیه ترین مردم به من است». ^۲

۳۴۹. كفاية الأثر - به نقل از علقمة بن قیس، به هنگام نام بردن امامان علیهم السلام، به نقل از امام علی عليه السلام - : پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «و قائم از نسل حسن [عسکری]، ^۳ همانم من و شبیه ترین مردم به من است». ^۴

---

۱. کمال الدين: ص ۴۰۸ ح ۷. كفاية الأثر: ص ۲۹۱. الصراط المستقیم: ج ۲ ص ۲۳۱. بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۱۶۱ ح ۹. برای دیدن همه حدیث، ر.ک: همین دانش نامه: ص ۲۷۸ ح ۳۶۴.

۲. كفاية الأثر: ص ۱۲۰. بحار الأنوار: ج ۳۶ ص ۳۲۶ ح ۱۸۳.

۳. در بحار الأنوار به نقل از كفاية الأثر، «نسل حسین» آمده است.

۴. كفاية الأثر: ص ۲۱۳ و ۲۱۸. بحار الأنوار: ج ۳۶ ص ۲۵۶.

٢٥٠. الملاحم والفتن نقلاً عن فتن السليبي : حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيِّ الْمَالِكِيِّ، قَالَ : حَدَّثَنَا أَبُو النَّضْرِ، عَنِ ابْنِ حُمَيْدٍ الرَّافِعِيِّ، قَالَ : حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْهَيْثَمِ الْبَصْرِيُّ، قَالَ : حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ عُثْمَانَ النَّخَعِيِّ، قَالَ : حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ طَارِقٍ، عَنِ سَلَمَةَ بْنِ أَنَسٍ، عَنِ الْأَصْبَغِ بْنِ نُبَاتَةَ، قَالَ : خَطَبَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ خُطْبَةً، فَذَكَرَ الْمَهْدِيَّ وَخُرُوجَ مَنْ يَخْرُجُ مَعَهُ وَأَسْمَاءَهُمْ، فَقَالَ لَهُ أَبُو خَالِدٍ الْكَلْبِيُّ^١ : صِفْهُ لَنَا يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ؟ فَقَالَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ : أَلَا إِنَّهُ أَشْبَهُ النَّاسَ خُلُقاً، وَخُلُقاً، وَحُسناً بِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ.

٢٥١. شرح الأخبار : رَوَى الشَّعْبِيُّ، عَنِ تَمِيمِ الدَّارِيِّ، أَنَّهُ قَالَ : مَا دَخَلْتُ مَدِينَةَ مِنْ مَدَائِنِ الشَّامِ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ مَدِينَةِ أَنْطَاكِيَّةَ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :

أَمَا أَنَّهُ لَا تَذْهَبُ الْأَيَّامُ وَاللَّيَالِي، حَتَّى يَتَوَلَّاهَا رَجُلٌ مِنْ وُلْدِي مِنْ عِزَّتِي، يُوَاطِئُ اسْمَهُ اسْمِي، وَاسْمُ أَبِيهِ اسْمُ أَبِي^٢، أَشْبَهُ النَّاسِ بِخُلُقِي خُلُقاً وَبِخُلُقِي خُلُقاً.

راجع: ج ٢ ص ٢٢ (الفصل السادس / اشبه الناس برسول الله ﷺ)

٢ / ٢

مَارُوي فِي شِهَانِلِهِ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ وَأَهْلِ بَيْتِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ

٢٥٢. سنن أبي داود : حَدَّثَنَا سَهْلُ بْنُ تَمَّامٍ بْنِ بَزِيعٍ، حَدَّثَنَا عِمْرَانُ الْقَطَّانُ، عَنِ قَتَادَةَ، عَنِ أَبِي نَضْرَةَ، عَنِ أَبِي سَعِيدِ الْخُدْرِيِّ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :

الْمَهْدِيُّ مِنِّي، أَجَلَى الْجَبْهَةِ، أَقْنَى^٣ الْأَنْفِ.

٢٥٣. المستدرک علی الصحیحین : حَدَّثَنَا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ

١. كذا في الأصل، ولعله أبو خالد الكابلي (هامش المصدر).

٢. في روايات أخرى مشابهة: «واسمه اسم نبي» بدل «واسم أبيه اسم أبي».

٣. القنا في الأنف: طوله ورقته أرنبته مع حدب في وسطه (النهاية: ج ٤ ص ١١٦ «قنا»).

۴۵۰. الملاحم والفتن - به نقل از اصبح بن نباته - : امير مؤمنان عليه السلام سخنرانی ای کرد و از مهدی و خروج کسانی که با او قیام می کنند و نام های آنها سخن گفت. ابو خالد کلبی (کابلی) به ایشان گفت: او را بر ایمان توصیف می کنی، ای امیر مؤمنان؟
 علی عليه السلام فرمود: «بدان، در خلقت و اخلاق و زیبایی، او شبیه ترین مردم به پیامبر خداست»^۱.

۴۵۱. شرح الأخبار - به نقل از تمیم داری - : به شهری از شهرهای شام وارد نشدم که از شهر انطاکیه برایم دوست داشتنی تر باشد. پیامبر خدا عليه السلام فرمود: «هان که روزها و شبها نمی گذرند تا آن که مردی از فرزندانم از خاندان من که نامش شبیه نام من ... و اخلاقش، شبیه ترین اخلاق مردم به من، و خلقتش، شبیه ترین خلقت مردم به من است، ولایت آن جا را به دست می گیرد!»^۲.

ر.ک: ج ۲ ص ۲۵ (فصل ششم / شبیه ترین مردم به پیامبر خدا عليه السلام)

۲ / ۴

احادیث پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و اهل بیت علیهم السلام درباره شمايل امام عليه السلام

۴۵۲. سنن أبي داوود - به نقل از ابو سعید خدری - : پیامبر خدا عليه السلام فرمود: «مهدی از من است، با پیشانی بلند و بینی کشیده»^۳.

۴۵۳. المستدرک علی الصحیحین - به نقل از ابو سعید - : پیامبر خدا عليه السلام فرمود: «مهدی از ما

۱. الملاحم و الفتن: ص ۲۸۸ ح ۴۱۷.

۲. شرح الأخبار: ج ۳ ص ۳۸۶ ح ۱۲۶۲.

۳. سنن أبي داوود: ج ۴ ص ۱۰۷ ح ۴۲۸۵، المعجم الأوسط: ج ۹ ص ۱۷۶ ح ۹۴۶۰، مسند أبي يعلى: ج ۲

ص ۴۳ ح ۱۱۲۳، المصنف، عبد الرزاق: ج ۱۱ ص ۳۷۲ ح ۲۰۷۷۳ (هر دو منبع با عبارت مشابه)، كنز العمال:

ج ۱۴ ص ۲۶۴ ح ۳۸۶۶۵؛ دلائل الإمامة: ص ۴۶۹ ح ۴۵۸ (با عبارت مشابه)، الطرائف: ص ۱۷۷ ح ۲۷۸،

العمدة: ص ۴۳۳ ح ۹۱۰، كشف الغمة: ج ۲ ص ۲۲۷، الصراط المستقیم: ج ۲ ص ۲۴۲، بحار الأنوار: ج ۵۱

ص ۱۰۲ ح ۳۹، نیز، برای دیدن همه حدیث، ر.ک: همین دانش نامه: ص ۲۹۲ ح ۲۸۲.

إِسْحَاقُ الصَّغَانِي، حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَاصِمِ الْكِلَابِيِّ، حَدَّثَنَا عِمْرَانُ الْقَطَّانُ، حَدَّثَنَا قَتَادَةُ، عَنِ أَبِي نَضْرَةَ، عَنِ أَبِي سَعِيدٍ رضي الله عنه، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وآله:

الْمَهْدِيُّ مِنَّا أَهْلَ الْبَيْتِ، أَشَمُّ الْأَنْفِ، أَقْنَى أَجْلَى.

٤٥٢. كَشَفَ الْغَمَّةَ: عَنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وآله:

لَيَبْعَثَنَّ اللَّهُ مِنِّي عِتْرَتِي رَجُلًا أَفْرَقَ الشَّيَا، أَجْلَى الْجَبْهَةِ.

٤٥٥. كَشَفَ الْغَمَّةَ: عَنِ حُدَيْفَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وآله:

الْمَهْدِيُّ رَجُلٌ مِنْ وُلْدِي، لَوْنُهُ لَوْنُ عَرَبِيٍّ، وَجِسْمُهُ جِسْمُ إِسْرَائِيلِيٍّ، عَلَى خَدِّهِ الْأَيْمَنِ خَالٌ، كَأَنَّهُ كَوَكَبٌ دُرِّيٌّ.

٤٥٦. دَلَائِلُ الْإِمَامَةِ: حَدَّثَنِي أَبُو إِسْحَاقَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ الطَّبْرِيِّ،

قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو الْحَسَنِ مُحَمَّدُ بْنُ الْمُظْفَرِ الْحَافِظُ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ

إِسْمَاعِيلَ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الصَّوْرِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا رَوَّادٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا

سُفْيَانُ، عَنِ مَنصُورٍ، عَنِ رَبِيعِيِّ بْنِ جِرَاشٍ، عَنِ حُدَيْفَةَ بْنِ الْيَمَانِ، قَالَ: قَالَ

رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وآله:

الْمَهْدِيُّ مِنْ وُلْدِي، وَجْهُهُ كَالْكَوَكَبِ الدَّرِّيِّ، وَاللَّوْنُ لَوْنُ عَرَبِيٍّ، وَالْجِسْمُ جِسْمُ

إِسْرَائِيلِيٍّ^١.

١. وقد جاء في شرح الأخبار (ج ٣ ص ٢٧٨): «والكوكب الدرّي: هو المضيء من الكواكب وجمعها دراري،

وكذلك كان وجه المهدي مشرقاً مضيئاً، كأنما هو نور يلوح منه لمن نظر إليه.

قوله: اللون لون عربي، وكذلك كان لونه كلون رسول الله صلى الله عليه وآله سيد العرب، أبلج الوجه يشوبه حمرة، وهو الذي

يقول له أهل المعرفة بالحلي من العرب: الرّفق والسمرّة، ولا يقولون: أبيض في ألوان الناس، وهذا أفضل ألوان

الناس عند العرب، وهو أكثر ألوان أشرافهم.

وقوله: الجسم جسم إسرائيلي: وأجسام بني إسرائيل أجسام جسيمة، وهم في الأكثر والأغلب أجسام من

العرب، وكذلك كان المهديّ وسيماً جسيماً بساطاً لا يكاد أحد يماشيه إلا قصر عنه، وصغر إلى جانبه».

اهل بیت است، با بینی کشیده و پیشانی بلند و هویدا»^۱.

۳۵۴. كشف الغمة - به نقل از عبد الرحمان بن عوف - : پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «خداوند، مردی از خاندانم را بر می انگیزاند که دندان های پیش او از هم جدا و پیشانی اش بلند است»^۲.

۳۵۵. كشف الغمة - به نقل از حذیفة بن یمان - : پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «مهدی، مردی از فرزندان من است. رنگش مانند عرب ها و پیکرش مانند بنی اسرائیل، [مدیترانه ای] است. بر گونه راست او خالی به سان ستاره ای فروزان است»^۳.

۳۵۶. دلائل الإمامة - به نقل از حذیفة بن یمان - : پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «مهدی از نسل من است. صورتش مانند ستاره ای فروزان، رنگش مانند عرب ها و پیکرش مانند قوم بنی اسرائیل، [مدیترانه ای] است»^۴.

۱. المستدرک علی الصحیحین: ج ۴ ص ۶۰۰ ح ۸۶۷۰ (ذهبی در تلخیص المستدرک گفته: «عمران، ضعیف است»)، مسند أحمد: ج ۳ ص ۳۶ ح ۱۱۱۳۰؛ العمدة: ص ۴۳۵ ح ۹۱۶، شرح الأخبار: ج ۳ ص ۲۷۹ ح ۱۲۵۳ (به نقل از قتاده)، كشف الغمة: ج ۳ ص ۲۵۹ (همه این منابع، با عبارت مشابه)، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۸۰. نیز، برای دیدن همه حدیث، ر.ک: همین دانش نامه: ج ۹ ص ۱۷۲ ح ۱۷۲۶.

۲. كشف الغمة: ج ۳ ص ۲۷۷، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۹۶.

۳. كشف الغمة: ج ۳ ص ۲۵۹، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۸۰.

۴. دلائل الإمامة: ص ۴۴۱ ح ۴۱۳، الطرائف: ص ۱۷۸ ح ۲۸۳، كشف الغمة: ج ۳ ص ۲۷۱، شرح الأخبار: ج ۳ ص ۲۷۸ ح ۱۲۵۱، الصراط المستقیم: ج ۲ ص ۲۴۱، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۹۱.

٢٥٧. المعجم الكبير: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ سَعِيدٍ الرَّازِيُّ، حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ، حَدَّثَنَا عَنبَسَةُ بْنُ أَبِي صَغِيرَةَ، حَدَّثَنَا الْأَوْزَاعِيُّ، عَنِ سُلَيْمَانَ بْنِ حَبِيبٍ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا أَمَامَةَ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ - فِي صِفَةِ صَاحِبِ الزَّمَانِ ﷺ :-

كَأَنَّ وَجْهَهُ كَوَكْبِ دُرِّيٍّ، فِي خَدِّهِ الْأَيْمَنِ خَالٌ أَسْوَدٌ، عَلَيْهِ عَبَاءُ تَانِ قِطْوَانِيَّتَانِ^١، كَأَنَّهُ مِنْ رِجَالِ بَنِي إِسْرَائِيلَ.

٢٥٨. كمال الدين: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ مُوسَى ﷺ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الْكُوفِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الْبَرْمَكِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مَالِكٍ، عَنِ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ، عَنِ أَبِي الْجَارُودِ زِيَادِ بْنِ الْمُنْذِرِ، عَنِ أَبِي جَعْفَرٍ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ الْبَاقِرِ، عَنِ أَبِيهِ، عَنِ جَدِّهِ ﷺ، قَالَ: قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ ﷺ - وَهُوَ عَلَى الْمِنْبَرِ :-

يَخْرُجُ رَجُلٌ مِنْ وُلْدِي فِي آخِرِ الزَّمَانِ، أبيضُ اللَّوْنِ، مُشْرَبٌ بِالْحُمْرَةِ، مُبْدِحٌ^٢ الْبَطْنِ، عَرِيضُ الْفَخِذَيْنِ، عَظِيمٌ^٣ مُشَاشِ الْمَنَكِبَيْنِ، يَظْهَرُهُ شَامَتَانِ: شَامَةٌ عَلَى لَوْنِ جِلْدِهِ، وَشَامَةٌ عَلَى شِبْهِ شَامَةِ النَّبِيِّ ﷺ.

٢٥٩. الغيبة للطوسي: سَعْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، عَنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَيْسَى بْنِ عُبَيْدٍ، عَنِ إِسْمَاعِيلِ بْنِ أَبَانَ، عَنِ عَمْرِو بْنِ شِمْرِ، عَنِ جَابِرِ الْجَعْفِيِّ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ ﷺ يَقُولُ:

سَأَلَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ ﷺ فَقَالَ: أَخْبِرْنِي عَنِ الْمَهْدِيِّ مَا اسْمُهُ؟
فَقَالَ: أَمَّا اسْمُهُ، فَإِنَّ حَبِيبِي شَهِدَ إِلَيَّ أَنْ لَا أَحَدٌ بِاسْمِهِ حَتَّى يَبْعَثَهُ اللَّهُ. قَالَ:

١. في المصدر: «قعوایتان»، والتصويب من المصادر الأخرى، والقطوانية: عباءة بيضاء قصيرة الخمل (النهاية: ج ٢ ص ٨٥ «قطا»).

٢. تبدحت: توسعت وانبسطت (لسان العرب: ج ٢ ص ٢٠٨ «بدح»).

٣. عظيم المشاش: أي عظيم رؤوس العظام، كالمرفقين والكتفين والركبتين (النهاية: ج ٢ ص ٢٢٣ «مشش»).

۲۵۷. المعجم الكبير - به نقل از ابو امامه، در توصیف صاحب الزمان - : پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «سیمایش گویی ستاره‌ای درخشان است. خالی سیاه بر گونه راستش است و دو عبای پنبه‌ای دارد. گویی که مردی از قوم بنی اسرائیل است»^۱.

۲۵۸. کمال الدین - به نقل از ابو الجارود، از امام باقر علیه السلام، از پدرش، از جدش - : امیر مؤمنان علیه السلام بر بالای منبر فرمود: «در آخر الزمان، مردی از نسل من قیام می‌کند که رنگش سرخ و سفید و شکمش پهن، ران‌هایش ستبر و مفصل‌هایش بزرگ است. دو خال در پشت دارد: خالی به رنگ پوستش و خالی مانند خال پیامبر صلی الله علیه و آله»^۲.

۲۵۹. الغيبة، طوسی - به نقل از جابر جعفی، از امام باقر علیه السلام - : عمر بن خطاب از امیر مؤمنان علیه السلام پرسید: به من بگو که نام مهدی چیست؟

فرمود: «اما نام او، حبیب از من پیمان گرفت که از نام او سخن نگویم تا خداوند، او را برانگیزد».

عمر گفت: از اوصافش برایم بگو.

۱. المعجم الكبير: ج ۸ ص ۱۰۱، مسند الشاميين: ج ۲ ص ۴۱۰ ح ۱۶۰۰، مجمع الزوائد: ج ۷ ص ۶۱۹ (در این منبع آمده است: «عنبسة بن ابو صغیره، ضعیف است»)، کنز العمال: ج ۱۴ ص ۲۶۸ ح ۳۸۶۸۰؛ كشف الغمة: ج ۳ ص ۲۶۰، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۸۰، برای دیدن همه حدیث، ر.ک: همین دانش‌نامه: ج ۹ ص ۲۵۲ ح ۱۸۱۸.

۲. کمال الدین: ص ۶۵۳ ح ۱۷، إعلام الوری: ج ۲ ص ۲۹۴، الخرائج و الجرائح: ج ۳ ص ۱۱۴۹ ح ۵۸، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۳۵ ح ۴ (به نقل از الغيبة، طوسی). برای دیدن همه حدیث، ر.ک: همین دانش‌نامه: ج ۹ ص ۳۳۶ ح ۱۸۵۶.

فَأَخْبِرْنِي عَنْ صِفَتِهِ .

قَالَ: هُوَ شَابٌّ مَرْبُوعٌ، حَسَنُ الْوَجْهِ، حَسَنُ الشَّعْرِ، يَسِيلُ شَعْرُهُ عَلَى مَنْكِبَيْهِ،

وَنورٌ وَجْهِهِ يَعْلُو سِوَادَ لِحْيَتِهِ وَرَأْسِهِ، بِأَبِي ابْنِ خَيْرَةَ الْإِمَاءِ^١.

٤٦٠ . الغيبة للنعماني : أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى الْعَلَوِيُّ، عَنْ

بَعْضِ رِجَالِهِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ الْحَكَمِ بْنِ ظَهِيرٍ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عَيَّاشٍ، عَنْ

الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ ع - فِي صِفَةِ الْمَهْدِيِّ :-

هُوَ رَجُلٌ أَجْلَى الْجَبِينِ، أَقْنَى الْأَنْفِ، ضَخْمُ الْبَطْنِ، أَزِيلُ الْفَخَذَيْنِ، يَفْخِذُهُ الْيُمْنَى

شَامَةً، أَفْلَجُ الثَّنَايَا.

٤٦١ . الفتن لابن حمّاد : حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَرَوَانَ، عَنْ الْهَيْثَمِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَمَّنْ حَدَّثَهُ،

عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ ع، قَالَ:

الْمَهْدِيُّ ... كَثُّ اللَّحْيَةِ، أَكْحَلُ الْعَيْنَيْنِ، بَرَّاقُ الثَّنَايَا، فِي وَجْهِهِ خَالٌ، أَقْنَى أَجْلَى،

فِي كِتَابِهِ عِلْمَةُ النَّبِيِّ.

٤٦٢ . الغيبة للنعماني : حَدَّثَنَا أَبُو سُلَيْمَانَ أَحْمَدُ بْنُ هُوْدَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ إِسْحَاقَ

التَّهَافُونِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ حَمَّادِ الْأَنْصَارِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ بُكَيْرٍ،

عَنْ حُمْرَانَ بْنِ أَعْيُنَ، عَنِ الْبَاقِرِ ع - فِي صِفَةِ صَاحِبِ الزَّمَانِ ع :-

ذَاكَ الْمُشْرَبُ حُمْرَةً، الْغَائِرُ الْعَيْنَيْنِ، الْمُشْرِفُ^٢ الْحَاجِبَيْنِ، الْعَرِيضُ مَا بَيْنَ

الْمَنْكِبَيْنِ، بِرَأْسِهِ حَزَازٌ^٣، وَبِوَجْهِهِ أَثَرٌ.

١ . وفي الخرائج : وسأله عن صفة المهدي فقال : هو شاب مربع ....

٢ . الشَّرْفُ : العلو والمكان العالي (لسان العرب : ج ٩ ص ١٧٠ « شرف »).

٣ . الحَزَازُ : ما يكون في الرأس كأنه نُخَالَةٌ (لسان العرب : ج ٥ ص ٢٣٥ « حرز »).

فرمود: «او جوانی، چهارشانه، زیباروی، خوش مو است و موهایش بر شانه‌هایش ریخته و نور چهره‌اش بر سیاهی موی سر و صورتش چیره است. پدرم فدای فرزند گزیده کنیزان!»^۱

۴۶۰. الغیبة، نعمانی - به نقل از ابو وائل، در توصیف مهدی علیه السلام - : امیر مؤمنان علیه السلام فرمود: «او مردی است با پیشانی بلند، بینی کشیده، شکم ستبر، ران‌های باز و با خالی روی ران راست و دندان‌های پیش از هم جدا»^۲.

۴۶۱. الفتن، ابن حمّاد - به نقل از هیشم بن عبد الرحمن، از شخصی - : علی بن ابی طالب علیه السلام فرمود: «مهدی ... ریش انبوه دارد، سیاه‌چشم و براق‌دندان است. در صورتش خالی، است. بینی برآمده و پیشانی پهن دارد و در شانه‌اش نشانه پیامبر است»^۳.

۴۶۲. الغیبة، نعمانی - به نقل از حمران بن اعین، در توصیف صاحب الزمان - : امام باقر علیه السلام فرمود: «آن که رنگش سرخ و سفید است، چشمانش نافذ، ابروانش بلند، شانه‌هایش پهن است و سرش اندکی شوره دارد و در صورتش نشانه‌ای است»^۴.

۱. الغیبة، طوسی: ص ۴۷۰ ح ۴۸۷. الإرشاد: ج ۲ ص ۳۸۲، إعلام الوری: ج ۲ ص ۲۹۴، الصراط المستقیم: ج ۲ ص ۲۵۳، الخرائج و الجرائح: ج ۳ ص ۱۱۵۲، روضة الواعظین: ۲۹۲، كشف الغمة: ج ۳ ص ۲۵۴، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۳۶ ح ۶.

۲. الغیبة، نعمانی: ص ۲۱۴ ح ۲، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۳۹ ح ۱۹. برای دیدن همه حدیث، ر.ک: همین دانش‌نامه: ج ۹ ص ۱۸۸ ح ۱۷۴۸.

۳. الفتن، ابن حمّاد: ج ۱ ص ۳۶۶ ح ۱۰۷۳، كنز العمال: ج ۱۴ ص ۵۸۹ ح ۳۹۶۷۱.

۴. الغیبة، نعمانی: ص ۲۱۵ ح ۳، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۴۰ ح ۲۰.

٢٦٣. الغيبة للطوسي: أحمد بن إدريس، عن علي بن محمد بن قتيبة، عن الفضل بن شاذان، عن محمد بن سنان، عن عمارة بن مروان، عن المنخل بن جميل، عن جابر الجعفي، عن أبي جعفر عليه السلام، قال:

المهدي رجل من ولد فاطمة، وهو رجل آدم^١.

٢٦٤. الإقبال: ما روينا ورأينا عن أبي بصير، عن أبي عبد الله عليه السلام - في صفة المهدي عليه السلام - الغليظ القصرة، ذو الخال والشامتين.

٢٦٥. فلاح السائل: محمد بن بشير الأزدي، قال: حدثنا أحمد بن عمر بن موسى الكاتب، قال: حدثنا الحسن بن محمد بن جمهور القمي، عن أبيه محمد بن جمهور، عن يحيى بن الفضل النوفلي، قال: دخلت على أبي الحسن موسى بن جعفر عليه السلام ببغداد حين فرغ من صلاة العصر، فرفع يديه إلى السماء وسمعه يقول: ...
بأبي المنتدح^٢ البطن، المقرون الحاجبين، أحمش الساقين، بعيد ما بين المنكبين، أسمر اللون تعادته مع سمرته صفرة من سهر الليل، بأبي من ليله يرعى النجوم ساجداً وراكعاً، بأبي من لا يأخذه في الله لومة لائم، مصباح الدجى، بأبي القائم بأمر الله.

راجع: ج ٨ ص ١٥٩ (القسم الحادي عشر / الفصل الثالث / صفة جسمه)

١. الأدم: جمع آدم، وهي في الناس السمرة الشديدة، وقيل: هو من أدمة الأرض وهولونها، وبه سمي آدم عليه السلام (النهاية: ج ١ ص ٣٢ «أدم»).

٢. في المصدر: «المنفذ»، والتصويب من بحار الأنوار، والمنتدح: المكان الواسع (الصحاح: ج ١ ص ٢٠٩ «ندح»).

۴۶۳. الغيبة، طوسی - به نقل از جابر جعفی - : امام باقر عليه السلام فرمود: «مهدی، مردی از نسل فاطمه و مردی گندمگون است»^۱.

۴۶۴. الإقبال - به نقل از ابو بصیر، در توصیف مهدی - : امام صادق عليه السلام فرمود: «گردنش در ناحیه شانه‌ها ستبر است. خالدار است و دو خال دارد»^۲.

۴۶۵. فلاح السائل - به نقل از یحیی بن فضل نوفلی - : در بغداد بر امام کاظم عليه السلام وارد شدم. او از نماز عصر فارغ شد و دستانش را به سوی آسمان بلند نمود. شنیدم که می‌فرمود: «... پدرم فدای آن پهن شکم، ابروان نزدیک، دو ساق باریک، دو شانه عریض، گندمگون و از شب زنده‌داری اندکی زرد! پدرم فدای کسی که ستارگان را در سجود و رکوع شبانه‌اش می‌پایند! پدرم فدای کسی که در راه خدا از سرزنش سرزنشگران نمی‌هراسد و چراغ تاریکی است! پدرم فدای قیام‌کننده به امر خدا!»^۳.

ر.ک: ج ۸ ص ۱۶۰ (بخش یازدهم / فصل سوم / چگونه پیکرش)

۱. الغيبة، طوسی: ص ۱۸۷ ح ۱۴۷، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۴۳ ح ۲۲.

۲. الإقبال: ج ۳ ص ۱۱۶، بحار الأنوار: ج ۵۲ ص ۲۶۹ ح ۱۵۸. برای دیدن همه حدیث، ر.ک: همین دانش‌نامه: ج ۶ ص ۱۲ ح ۱۰۱۶.

۳. فلاح السائل: ص ۳۵۲ ح ۲۳۸، بحار الأنوار: ج ۸۶ ص ۸۰ ح ۸. نیز، برای دیدن همه حدیث، ر.ک: همین دانش‌نامه: ج ۶ ص ۹۴ ح ۱۰۴۲.

٣ / ٤

مَارُوي فِي شَهَائِدِهِ كَمَنْ فَازَ بِرُؤْيَيْهِ

٢٦٦. الكافي : عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنِ الْحُسَيْنِ وَمُحَمَّدِ ابْنِ عَلِيٍّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، عَنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْعَبْدِيِّ - مِنْ عَبْدِ قَيْسٍ -، عَنِ ضَوْءِ بْنِ عَلِيٍّ الْعِجْلِيِّ، عَنِ رَجُلٍ مِنْ أَهْلِ فَارِسَ سَمَّاهُ، قَالَ: أَتَيْتُ سَامِرًا وَلَزِمْتُ بَابَ أَبِي مُحَمَّدٍ (عج) ....

فَخَرَجَتْ عَلِيٌّ جَارِيَةٌ مَعَهَا شَيْءٌ مُغَطَّى، ثُمَّ نَادَانِي ادْخُلْ، فَدَخَلْتُ، وَنَادَى الْجَارِيَةَ فَرَجَعَتْ إِلَيْهِ، فَقَالَ لَهَا: إِكْشِفِي عَمَّا مَعَكَ، فَكَشَفَتْ عَنِ غُلَامٍ أبيضَ حَسَنِ الْوَجْهِ، وَكَشَفَ عَنِ بَطْنِهِ فَإِذَا شَعْرٌ نَابَتْ مِنْ لُبَّتِهِ^١ إِلَى سُرَّتِهِ أَخْضَرُ لَيْسَ بِأَسْوَدَ.

فَقَالَ: هَذَا صَاحِبِكُمْ ثُمَّ أَمَرَهَا فَحَمَلَتْهُ فَمَا رَأَيْتُهُ بَعْدَ ذَلِكَ حَتَّى مَضَى أَبُو مُحَمَّدٍ (عج).

٢٦٧. كمال الدين : حَدَّثَنَا أَبُو طَالِبِ الْمُظَفَّرُ بْنُ جَعْفَرِ بْنِ الْمُظَفَّرِ الْعَلَوِيُّ السَّمَرْقَنْدِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ مَسْعُودٍ، عَنِ أَبِيهِ مُحَمَّدُ بْنُ مَسْعُودِ الْعَيَّاشِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنَا آدَمُ بْنُ مُحَمَّدِ الْبَلْخِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ هَارُونَ الدَّقَاقُ، قَالَ: حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ قَاسِمِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مَالِكِ الْأَشْتَرِ، قَالَ:

حَدَّثَنِي يَعْقُوبُ بْنُ مَنْقُوشٍ، قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى أَبِي مُحَمَّدِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ (عج) وَهُوَ جَالِسٌ عَلَى دُكَّانٍ فِي الدَّارِ، وَعَنْ يَمِينِهِ بَيْتٌ عَلَيْهِ سِتْرٌ مُسْبِلٌ، فَقُلْتُ لَهُ: (يَا سَيِّدِي مَنْ صَاحِبُ هَذَا الْأَمْرِ؟

فَقَالَ: إِرْفَعْ السِّتْرَ، فَرَفَعْتُهُ، فَخَرَجَ إِلَيْنَا غُلَامٌ خُمَاسِيٌّ لَهُ عَشْرُ أَوْ ثَمَانٍ أَوْ نَحْوُ

١. اللَّيْئَةُ: المُنْحَر (الصَّحاح: ج ١ ص ٢١٧ «لب»).

۳ / ۴

شمايل امام عليه السلام از نگاه کسانی که موفق به دیدار او شدند

۴۶۶. الکافی - به نقل از ضوء بن علی عجللی، از مردی ایرانی که نامش را گفت - : به سامرا آمدم و به در خانه ابو محمد (امام عسکری عليه السلام) چسبیدم ... تا کنیزی با چیزی سرپوشیده به سوی من بیرون آمد. سپس امام عليه السلام مرا صدا زد که داخل شوم. داخل شدم و کنیز را نیز ندا داد. به سوی او باز گشتم. امام عليه السلام به کنیز فرمود: «پرده را از آنچه با توست، بردار». او پرده را برداشت. پسری سپید و خوش رو بود. پارچه را از شکمش نیز کنار زد. مویی از زیر گلو تا نافش رویده بود که سبز بود و نه سیاه. امام عليه السلام فرمود: «این، همان امام شماسست». سپس به کنیز فرمان داد و او کودک را برداشت و برد و دیگر پس از آن، او را ندیدم تا ابو محمد عليه السلام در گذشت.^۱

۴۶۷. کمال الدین - به نقل از یعقوب بن منقوش - : بر ابو محمد، امام عسکری عليه السلام - که بر سگویی در خانه اش نشسته بودم - وارد شدم. در سمت راست او، اتاقی بود که پرده ای بر آن آویخته بودند. به او گفتم: سرور من! صاحب این امر (ولایت) کیست؟ فرمود: «پرده را بالا بزن». بالا زدم. پسری پنج ساله که ده و یا هشت ساله و یا این حدود نشان می داد، بیرون آمد که جبینش پیدا، سپیدرو، چشمانش به سان مروارید،

۱. الکافی: ج ۱ ص ۳۲۹ ح ۶ و ص ۵۱۴ ح ۲. الغیبة، طوسی: ص ۲۳۳ ح ۲۰۲. کمال الدین: ص ۴۲۵ ح ۴. بحار الأنوار: ج ۵۲ ص ۲۶ ح ۲۱. نیز، ر.ک: همین دانش نامه: ج ۵ ص ۲۶ (بخش ششم / فصل یکم / مردی از فارس).

ذَلِكَ، وَاضِحُ الْجَبِينِ، أبيضُ الْوَجْهِ، دُرِّيُّ الْمُقْلَتَيْنِ، شَنْ الْكَفَّيْنِ، مَعطوفُ الرُّكْبَتَيْنِ، فِي خَدِّهِ الْأَيْمَنِ خَالٌ، وَفِي رَأْسِهِ ذُوآبَةٌ، فَجَلَسَ عَلَيَّ فَخِذِ أَبِي مُحَمَّدٍ (عج).

٢٦٨. كمال الدين: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى بْنِ الْمُتَوَكِّلِ (عج)، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرِ الْجَمِيرِيِّ، عَنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مَهْرِيَارَ - فِي قِصَّةِ رُؤْيَيْهِ لِصَاحِبِ الْأَمْرِ (عج) -: هُوَ غَلَامٌ أَمْرُدٌ نَاصِعُ اللَّوْنِ، وَاضِحُ الْجَبِينِ، أَبْلَجُ الْحَاجِبِ، مَسْنُونُ الْخَدَّيْنِ، أَقْنَى الْأَنْفِ، أَشْمٌ أَرْوَعٌ، كَأَنَّهُ غُصْنُ بَانٍ^١، وَكَأَنَّ صَفْحَةَ غُرَّتِهِ كَوَكَبِ دُرِّيٍّ، بِخَدِّهِ الْأَيْمَنِ خَالٌ، كَأَنَّهُ فَتَاتٌ مِسْكٍ عَلَيَّ بِيَاضِ الْفِضَّةِ، وَإِذَا بِرَأْسِهِ وَفِرَّةٌ سَحْمَاءُ^٢ سَبْطَةٌ^٣ تُطَالِعُ شَحْمَةَ أُذُنِهِ، لَهُ سَمْتُ مَا رَأَتْ الْعُيُونُ أَقْصَدًا^٤ مِنْهُ، وَلَا أَعْرَفَ حُسْنًا وَسَكِينَةً وَحَيَاءً.

٢٦٩. مستدرک الوسائل: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ فَارِسِ النَّيْسَابُورِيِّ، قَالَ: لَمَّا هَمَّ الْوَالِي عَمْرُو بْنُ عَوْفٍ بِقَتْلِي، وَهُوَ رَجُلٌ شَدِيدٌ وَكَانَ مَوْلِعًا بِقَتْلِ الشَّيْعَةِ، فَأُخْبِرْتُ بِذَلِكَ وَغَلَبَ عَلَيَّ خَوْفٌ عَظِيمٌ، فَوَدَّعْتُ أَهْلِي وَأَحِبَّائِي وَتَوَجَّهْتُ إِلَى دَارِ أَبِي مُحَمَّدٍ (عج) لِأُودَّعَهُ - وَكُنْتُ أَرَدْتُ الْهَرَبَ - فَلَمَّا دَخَلْتُ عَلَيْهِ رَأَيْتُ غُلَامًا جَالِسًا فِي جَنْبِهِ، كَانَ وَجْهُهُ مُضِيئًا كَالْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ، فَتَحَيَّرْتُ مِنْ نُورِهِ وَضِيَائِهِ، وَكَادَ أَنْ أَنْسَى مَا كُنْتُ فِيهِ مِنَ الْخَوْفِ وَالْهَرَبِ.

٣٧٠. كمال الدين: حَدَّثَنَا أَبُو الْحَسَنِ عَلِيُّ بْنُ مُوسَى بْنِ أَحْمَدَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُوسَى بْنِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ

١. البان: شجر معروف... ينمو ويطول في استواء (تاج العروس: ج ١٨ ص ٧٤ «بون»).

٢. سحماء: أي سوداء (النهاية: ج ٢ ص ٢٤٨ «سحم»).

٣. السَّبْطُ من الشعر: المنبسط المسترسل (النهاية: ج ٢ ص ٢٣٤ «سبط»).

٤. مَقْصَدًا: الذي ليس بطويل ولا قصير غير مائل إلى حد الإفراط والتفريط (مجمع البحرين: ج ٣ ص ١٤٨٢ «قصد»).

با کف دستانی پرگوشت، زانوانش متمایل به هم، در گونه راستش خالی و در سرش، گیسوی بافته‌ای بود. او روی پای ابو محمد (امام عسکری عليه السلام) نشست.^۱

۴۶۸. کمال الدین - به نقل از ابراهیم بن مهزیار، در داستان دیدارش با امام زمان عليه السلام - : او پسری بدون مو در صورت و [پوستی] با رنگ یک دست بود. جبینش پیدا و ابروانش از هم جدا، گونه‌هایش صاف و نرم، بینی‌اش کشیده و برجسته و زیبا به سان شاخه بان^۲ بود و صفحه پیشانی‌اش مانند ستاره‌ای فروزان می‌درخشید. خالی بر گونه راستش بود مانند پاره مشک بر نقره سپید. موی سرش فراوان، مشکی و رها و آویخته بود و تا لاله گوشش می‌رسید. راه رفتنی داشت که چشم‌ها تاکنون به آن اعتدال ندیده بودند و زیبایی و آرامش و شرمی به آن گونه نمی‌شناسم.^۳

۴۶۹. مستدرک الوسائل - به نقل از ابراهیم بن محمد بن فارس نیشابوری - : هنگامی که عمرو بن عوف حاکم - که مردی سختگیر و شیفته قتل شیعیان بود -، آهنگ کشتن مرا کرد، از آن، خبردار شدم و خیلی ترسیدم. با خانواده و دوستانم خداحافظی کردم و به سوی خانه ابو محمد (امام عسکری عليه السلام) رفتم تا پیش از گریختنم با او وداع کنم. هنگامی که بر او وارد شدم، پسری را دیدم که کنارش نشسته بود و چهره‌اش مانند ماه شب چهارده نورانی بود. از نور و درخشندگی‌اش حیران شدم و نزدیک بود که ترس و گریختنم را از یاد ببرم.^۴

۴۷۰. کمال الدین - به نقل از علی بن ابراهیم بن مهزیار، در داستان دیدارش با امام عليه السلام - : بر او - که دروهای خدا بر او باد - وارد شدم. بر پوست دباغی شده سرخ‌رنگی که روی نمدی

۱. کمال الدین: ص ۴۰۷ ح ۲ و ص ۴۳۶ ح ۵، إعلام الوری: ج ۲ ص ۲۵۰، الخرائج و الجرائح: ج ۲ ص ۹۵۸، کشف الغمّة: ج ۳ ص ۳۱۷، بحار الأنوار: ج ۵۲ ص ۲۵ ح ۱۷. برای دیدن همه حدیث، ر.ک: همین دانش‌نامه: ج ۵ ص ۱۹ (بخش ششم / فصل یکم / یعقوب بن منقوش).

۲. بان، درختی خوش‌بو و بلند است و قامت کشیده را به آن تشبیه می‌کند (ر.ک: فرهنگ لاروس و فرهنگ عید).

۳. کمال الدین: ص ۴۴۵ ح ۱۹، بحار الأنوار: ج ۵۲ ص ۳۲ ح ۲۸.

۴. مستدرک الوسائل: ج ۱۲ ص ۲۸۱ ح ۱۴۰۹۶ (به نقل از کتاب الغیبة، فضل بن شاذان). نیز، برای دیدن تمام گزارش، ر.ک: همین دانش‌نامه: ج ۵ ص ۲۲ (بخش ششم / فصل یکم / ابراهیم بن محمد بن فارس نیشابوری).

أبي طالب عليه السلام، قال: وَجَدْتُ فِي كِتَابِ أَبِي عليه السلام، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ الطَّوَالِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيِّ الطَّبْرِيِّ، عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مَهْزِيَارَ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي يَقُولُ: سَمِعْتُ جَدِّي عَلِيَّ بْنَ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مَهْزِيَارَ - فِي قِصَّةِ رُؤْيَيْهِ لِلْإِمَامِ عليه السلام - يَقُولُ:

دَخَلْتُ عَلَيْهِ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ، وَهُوَ جَالِسٌ عَلَى نَمَطٍ^١ عَلَيْهِ نَطْعٌ أَدِيمٌ^٢ أَحْمَرٌ، مُتَّكِيٌّ عَلَى مِسْوَرَةٍ أَدِيمٍ، فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ وَرَدَّ عَلَيَّ السَّلَامَ، وَلَمَحَّتُهُ فَرَأَيْتُ وَجْهَهُ مِثْلَ فَلَقَةِ قَمَرٍ، لَا بِالْخَرَقِ^٣ وَلَا بِالنَّرْقِ^٤، وَلَا بِالطَّوِيلِ الشَّامِخِ وَلَا بِالْقَصِيرِ اللَّاصِقِ، مَمْدُودٌ الْقَامَةِ، صَلَتْ الْجَبِينِ، أَرْجُ الْحَاجِبِينَ، أَدْعَجُ الْعَيْنِينَ، أَقْنَى الْأَنْفِ، سَهْلُ الْحَدَّيْنِ، عَلَى خَدِّهِ الْأَيْمَنِ خَالٌ. فَلَمَّا أَنْ بَصُرْتُ بِهِ حَارَ عَقْلِي فِي نَعْتِهِ وَصِفَتِهِ.

٣٧١. الغيبة للطوسي: أَخْبَرَنَا جَمَاعَةٌ، عَنِ الثَّلَعَكْبَرِيِّ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَلِيِّ الرَّازِيِّ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ، عَنْ رَجُلٍ - ذَكَرَ أَنَّهُ مِنْ أَهْلِ قَزْوِينَ لَمْ يَذْكُرْ اسْمَهُ - عَنْ حَبِيبِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ يُونُسَ بْنِ شَادَانَ الصَّنَعَانِيِّ، قَالَ: دَخَلْتُ إِلَى عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مَهْزِيَارَ الْأَهْوَازِيِّ، فَسَأَلْتُهُ عَنْ آلِ أَبِي مُحَمَّدٍ عليه السلام فَقَالَ - وَذَكَرَ قِصَّةَ رُؤْيَيْهِ لِلْإِمَامِ عليه السلام -:

فَدَخَلْتُ فَإِذَا أَنَا بِهِ جَالِسٌ، قَدْ اتَّسَحَ بِبُرْدَةٍ وَاتَّرَزَ بِأُخْرَى، وَقَدْ كَسَرَ بُرْدَتَهُ عَلَى عَاتِقِهِ، وَهُوَ كَأَفْحَوَانَةٍ أَرْجَوَانٍ قَدْ تَكَاثَفَ عَلَيْهَا النَّدَى، وَأَصَابَهَا أَلَمُ الْهَوَى، وَإِذَا هُوَ كَقُفْصِ بَانٍ أَوْ قُضَيْبِ رِيحَانٍ، سَمِخٌ سَخِيٌّ تَقِيٌّ تَقِيٌّ، لَيْسَ بِالطَّوِيلِ الشَّامِخِ

١. النمط: ثوب من صوف ذلون من الألوان (المصباح المنير: ص ٦٢٦ «نمط»).

٢. النطع: بساط من الأديم، أي: الجلد المدبوغ (مجمع البحرين: ج ٣ ص ١٧٩٨ «نطع»).

٣. الخرق: الجهل والحمق (النهاية: ج ٢ ص ٢٦ «خرق»).

٤. في المصدر: «ولا باليزق»، والتصويب من بحار الأنوار. والنزق: الخفة والطيش (مجمع البحرين: ج ٣

ص ١٧٧١ «نزق»).

انداخته بودند، نشسته و بر بالش های چرمی تکیه داده بود. بر او سلام دادم و او جواب سلامم را داد. نگاهی زیرچشمی به او کردم. صورتش مانند پاره ماه بود، نه جلف بود و نه سبک سر، نه خیلی دراز بود و نه خیلی کوتاه؛ اما قامتش رعنا بود. پیشانی اش فراخ، ابروهایش باریک، چشمانش سیاه، بینی اش کشیده، گونه هایش صاف و پهن، و خالی بر گونه راستش بود. هنگامی که او را دیدم، در توصیف و شرحش حیران شدم.^۱

۳۷۱. الغیبة، طوسی - به نقل از علی بن ابراهیم بن مهزیار اهوازی، در یادکرد داستان دیدارش با امام علیه السلام :- داخل شدم. دیدم نشسته است و ردایی بر دوش دارد و پارچه ای هم از کمر به پایین بسته و دنباله ردایش را بر گردنش انداخته است. ردایی ارغوانی مانند گل بابونه که شبنم بر آن نشسته و نسیم بر آن وزیده باشد. او خود، مانند شاخه درخت بان و یا شاخه گلی خوش بو بود، بزرگوار و بخشنده و با پروا و پاکیزه. نه خیلی دراز و نه خیلی کوتاه؛ بلکه رعنا و چهارشانه بود. سرش کروی،

۱. کمال الدین: ص ۴۶۵ و ۴۶۸ ح ۲۳، بحار الأنوار: ج ۵۲ ص ۴۵. نیز، برای دیدن همه حدیث، ر.ک: همین دانش نامه: ج ۵ ص ۶۲ (بخش ششم / فصل دوم / علی بن ابراهیم بن مهزیار).

ولا بالقصير اللّازقي، بل مربوع القامة، مدوّز الهامة، صلت الجبين، أزج الحاجبين،
أقنى الأنف، سهل الخدين، على خده الأيمن خال كأنه فتات مسك على رضاضة^١
عنبر.

فلما أن رأيته بدرته بالسّلام، فردّ عليّ أحسن ما سلّمت عليه، وشافهني
وسألني عن أهل العراق.

٣٧٢. كمال الدين : حدّث أبو الأديان - في ذكر وفاة الإمام العسكري عليه السلام - : فلما صرنا في
الدار إذا نحن بالحسن بن عليّ صلوات الله عليه على نعشه مكفناً، فتقدّم جعفر بن
عليّ ليصليّ على أخيه، فلما همّ بالتكبير خرج صبيّ بوجهه سمرّة، بشعره قَطَطُ^٢،
بأسنانه تفلج، فجَبَذَ^٣ برداء جعفر بن عليّ وقال: تأخر يا عمّ، فأنا أحقّ بالصلاة
على أبي، فتأخّر جعفر، وقد اربَدَّ^٤ وجهه واصفرّ. فتقدّم الصبيّ وصلى عليه، ودُفِنَ
إلى جانب قبر أبيه عليه السلام.

١. الرضاض: الحصى الصغار (النهاية: ج ٢ ص ٢٢٩ «رضض»).

٢. القَطَطُ: شديد الجعود (النهاية: ج ٤ ص ٨١ «قطط»).

٣. جَبَذَ: لغة في الجذب، وقيل: هو مقلوب (النهاية: ج ١ ص ٢٣٥ «جبد»).

٤. اربَدَّ وجهه: أي تغيّر إلى القبرة (النهاية: ج ٢ ص ١٨٣ «ربد»).

پیشانی اش فراخ، ابروانش نازک، بینی اش کشیده، گونه هایش، صاف و پهن و بر گونه راستش خالی بود که به پاره های مشک بر تگه های عنبر می ماند.
 هنگامی که او را دیدم، به او سلام کردم و او با عبارتی نیکوتر پاسخ سلامم را داد و با من سخن گفت و از احوال عراقیان پرسید.^۱

۳۷۲. کمال الدین - به نقل از ابو الأدیان - : هنگامی که به درون خانه رفتیم، پیکر حسن بن علی (امام عسکری علیه السلام) - که دروهای خدا بر او باد - را دیدیم که کفن شده بود. جعفر بن علی جلو رفت تا بر پیکر برادرش نماز بخواند؛ اما هنگامی که خواست تکبیر بگوید، کودکی گندمگون با موهایی موجدار و دندان هایی گشاده بیرون آمد و ردای جعفر بن علی را گرفت و فرمود: «ای عمو! عقب بایست که من در گزاردن نماز بر پدرم، از تو سزاوارترم». جعفر در حالی که رنگش دگرگون و زرد شده بود، عقب رفت و کودک جلو آمد و بر او نماز خواند. او (امام عسکری علیه السلام) در کنار قبر پدرش علیه السلام به خاک سپرده شد.^۲

۱. الغیبة، طوسی: ص ۲۶۳ و ص ۲۶۵ ح ۲۲۸، الخرائج و الجرائح: ج ۲ ص ۷۸۵ و ص ۷۸۷ ح ۱۱۱، بحار الأنوار: ج ۵۲ ص ۱۱ ح ۶. برای دیدن همه حدیث، ر.ک: همین دانش نامه: ج ۵ ص ۶۲ ح ۷۹۷.
 ۲. کمال الدین: ص ۴۷۵، الناقب فی المناقب: ص ۶۰۷ ح ۵۵۴، الخرائج و الجرائح: ج ۳ ص ۱۱۰۱ ح ۲۳، بحار الأنوار: ج ۵۲ ص ۶۷ ح ۵۲. ر.ک: الغیبة، طوسی: ص ۲۷۱ ح ۲۳۷. برای دیدن همه حدیث، ر.ک: همین دانش نامه: ج ۵ ص ۳۰ ح ۷۷۸.

سخنی درباره ویژگی های جسمی امام مهدی علیه السلام

گزارش هایی را که خصوصیات جسمی و چهره نورانی و زیبای امام مهدی علیه السلام را ترسیم می کنند، به چند دسته می توان تقسیم کرد:

دسته اول: پیشگویی از سیمای امام علیه السلام پیش از ولادت

روایت های فراوانی از پیامبر صلی الله علیه و آله و امامان اهل بیت علیهم السلام نقل شده که خصوصیات اندام و چهره امام مهدی علیه السلام را سال ها پیش از ولادت توصیف کرده اند، که به چند نمونه اشاره می شود:

قَائِمُ أَهْلِ بَيْتِي... أَشْبَهُ النَّاسِ بِي فِي شَمَائِلِهِ وَأَقْوَالِهِ وَأَفْعَالِهِ. ^۱

قائم از اهل بیت من... شبیه ترین مردم به من در سیمای، گفتار و رفتار است.

الْمَهْدِيُّ مِنْ وُلْدِي... أَشْبَهُ النَّاسِ بِي خَلْقًا وَخُلُقًا. ^۲

مهدی از فرزندان من... شبیه ترین مردم به من در خلقت و سیرت است.

الْمَهْدِيُّ مِنِّي، أَجْلَى الْجَبْهَةِ، أَقْنَى الْأَنْفِ. ^۳

مهدی از فرزندان من، پیشانی بلند و بینی باریک دارد.

كَأَنَّ وَجْهَهُ كَوَكْبٍ دُرِّيٍّ، فِي خَدِّهِ الْأَيْمَنِ خَالٌ أَسْوَدٌ. ^۴

چهره اش مانند ستاره درخشان و بر گونه راستش خال سیاه است.

۱. ر.ک: ح ۴۴۵.

۲. ر.ک: ح ۴۴۶.

۳. ر.ک: ص ۳۵۸ ح ۴۵۲.

۴. ر.ک: ص ۳۶۲ ح ۴۵۷.

دسته دوم: ترسیم سیمای امام عج در کودکی

گزارش‌هایی در دست است که چهره امام مهدی عج را در کودکی ترسیم می‌کنند. این گزارش‌ها از جانب کسانی صورت گرفته که ایشان را در کودکی و پیش از غیبت رؤیت کرده‌اند که به چند نمونه اشاره می‌شود:

غُلامٌ أبيضٌ حسنُ الوجه^۱.

نوجوانی سفید و زیبارو.

غُلامٌ خماسيٌّ... واضحُ الجبينِ، أبيضُ الوجهِ، ذرِّيُّ المُقلَّتَيْنِ، شَتْنُ الكفِّينِ، معطوفُ الرُّكبتَيْنِ، في خَدِّهِ الأيمنِ خالٌ، وَ في رَأْسِهِ ذُو آبَةٍ^۲.

کودکی پنج‌ساله...، جبینش پیدا، سفیدچهره، چشمانش به سان مروارید، کف دستانش پرگوش، زانوهایش متمایل به هم، بر گونه راستش، یک خال و در سرش گیسوی بافته.

صَبِيٌّ بِوَجْهِهِ سَمْرَةٌ، بِشَعْرِهِ قَطَطٌ، بِأَسْنَانِهِ تَفْلِيحٌ^۳.

کودکی با چهره گندمگون، موهایی کوتاه و دندان‌های براق.

همچنین در توصیف ایشان از پدرش امام عسکری عج روایت شده که فرمود:

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يُخْرِجْنِي مِنَ الدُّنْيَا حَتَّى أَرَانِي الْخَلْفَ مِنْ بَعْدِي، أَشْبَهُ النَّاسِ بِرَسُولِ اللَّهِ ص خَلْقًا وَ خُلُقًا^۴.

سپاس، خدای را که مرا از دنیا نبرد تا آن که جانشین خود را که شبیه‌ترین مردم به پیامبر خدا ص در خلقت و سیرت است، نشانم داد.

دسته سوم: ترسیم سیمای امام عج در دوران غیبت

کسانی که در دوران غیبت، امام مهدی عج را ملاقات کرده‌اند، خصوصیات و

۱. ر.ک: ص ۳۶۸ ح ۴۶۶.

۲. ر.ک: ص ۳۶۸ ح ۴۶۷.

۳. ر.ک: ص ۳۷۴ ح ۴۷۲.

۴. ر.ک: ص ۲۷۶ ح ۳۶۴.

ویژگی‌های ظاهری ایشان را توصیف کرده‌اند. مهم‌ترین و مستندترین گزارش‌ها، گزارش علی بن مهزیار اهوازی از توصیف‌های امام مهدی (عج) در ملاقاتش با ایشان است.^۱

دسته چهارم: ترسیم سیمای امام (عج) پس از ظهور

احادیثی در مصادر حدیثی، نقل شده‌اند که سیمای امام مهدی (عج) و ویژگی‌های جسمی ایشان را پس از ظهور، گزارش کرده‌اند، مانند:

مَا عِلَامَاتُ الْقَائِمِ مِنْكُمْ إِذَا خَرَجَ؟ قَالَ (عج): عِلَامَتُهُ أَنْ يَكُونَ شَيْخَ السَّنِّ، شَابًّا الْمَنْظَرِ.^۲

نشانه‌های قائم به هنگام ظهور چیست؟ فرمود: «نشانه‌اش آن است که [در وقت ظهور] در سن پیری، ولی با چهره‌ای جوان است».

لَوْ خَرَجَ الْقَائِمُ لَقَدْ أَنْكَرَهُ النَّاسُ، يَرْجِعُ إِلَيْهِمْ شَابًّا مَوْفَقًا.^۳

هر گاه قائم ظهور کند، مردم او را نمی‌شناسند. وی در سیمای جوانی کامل، به سوی مردم باز می‌گردد.

با بهره‌گیری از همه گزارش‌هایی که در باره ویژگی‌های ظاهری امام مهدی (عج) به ما رسیده، در صورتی که سند آنها صحیح باشد، می‌توان سیمای ایشان را بدین سان ترسیم کرد:

۱. مشخصات کلی: جوان درشت اندام، بلند قد و چهارشانه.^۴

۲. رنگ: سفید، سرخ و سفید، پوست رنگی یک‌دست.^۵

۱. ر.ک: ص ۳۷۰ ح ۴۶۸ (به نقل از ابراهیم بن مهزیار) وح ۴۷۰ و ۴۷۱.

۲. ر.ک: ج ۸ ص ۲۰۴ ح ۱۵۱۴.

۳. ر.ک: ج ۸ ص ۲۰۳ ح ۱۵۱۲.

۴. شاب، ممدود القامة، مربوع القامة.

۵. أبيض اللون، ناصع اللون، مشرب بالحمر.

در برخی متون، رنگ چهره ایشان، (أسمر اللون) گندمگون و یا (اللون لون العربی) رنگ عربی یاد شده است که با متون مشهورتر، گونه‌ای منافات دارد.

۳. چهره: زیبارو، نور چهره غالب بر سیاهی موی سر و صورت، صورت مانند ستاره فروزنده و چون ماه تابان.^۱
۴. چشم: چشمان سیاه و نافذ مانند مروارید.^۲
۵. ابرو: ابروان نازک، بلند و از هم جدا.^۳
۶. گونه: گونه‌های صاف، پهن و نرم، دارای خالی بر گونه راست.^۴
۷. بینی: بینی کشیده.^۵
۸. دندان: دندان‌های براق، دندان‌های جلو جدا از هم.^۶
۹. سر: سر گرد و در سر گیسوی بافته.^۷
۱۰. مو: زیبامو، موها بر شانه‌ها ریخته و ریش پر پشت.^۸
۱۱. کتف: شانه‌های پهن و دارای نشانه پیامبر در کتف.^۹
۱۲. پشت: دو خال در پشت، خالی به رنگ پوست و خالی مانند خال پیامبر علیه السلام.^{۱۰}
۱۳. شکم: شکم پهن و ستبر.^{۱۱}
۱۴. پا: زانوهای متمایل به هم، ران‌های ستبر، خالی روی ران راست.^{۱۲}

-
۱. حسن الوجه، نور وجهه یعلو سواد لحيته و رأسه، أبلج، أروع، أحلى، وجهه كالکوكب الدرّی، وجهه كالقمر الدرّی.
  ۲. أكحل العينين، الفائر العينين، درّی المقلتين.
  ۳. أزجّ الحاجبين، أبلج الحاجب، مشرف الحاجبين.
  ۴. سهل الخدين، مسنون الخدين، فى خده الأيمن خال أسود.
  ۵. أشم الأنف، أقى الأنف.
  ۶. أفلج الثنايا، أفرق الثنايا، براق الثنايا، أبلج الثنايا.
  ۷. مدور الهامة، فى رأسه ذوابة.
  ۸. حسن الشعر، شعره سهوبة، يسيل شعره على منكبه، كث اللحية.
  ۹. العريض ما بين المنكبين، فى كتفه علامة النبى.
  ۱۰. بظهره شامتان: شامة على لون جلده و شامة على شبه شامة النبى.
  ۱۱. مبدح البطن، ضخم البطن.
  ۱۲. معطوف الركبتين، عريض الفخذين، أزيل الفخذين، بفخذه اليمنى شامة.

الفصل الخامس

طُولُ عُمُرِهِ

١ / ٥

فِيهِ سُنَّةٌ مِنْ نُوْحٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ

٤٧٣. كمال الدين : حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ الدَّقَاقِ، وَمُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ الشَّيْبَانِيُّ -رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا-، قَالَا: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الْكُوفِيُّ، عَنْ مُوسَى بْنِ عِمْرَانَ النَّخَعِيِّ، عَنْ عَمِّهِ الْحُسَيْنِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ حَمَزَةَ بْنِ حُمْرَانَ، عَنْ أَبِيهِ حُمْرَانَ بْنِ أَعْيَنَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، قَالَ: سَمِعْتُ سَيِّدَ الْعَابِدِينَ عَلِيَّ بْنَ الْحُسَيْنِ عليه السلام يَقُولُ:

فِي الْقَائِمِ سُنَّةٌ مِنْ نُوحٍ، وَهُوَ طَوْلُ الْعُمُرِ.

٤٧٣. الغيبة للطوسي : قَدْ رُوِيَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام أَنَّهُ قَالَ:

مَا تُنْكِرُونَ أَنْ يُعِدَّ اللَّهُ لِصَاحِبِ هَذَا الْأَمْرِ فِي الْعُمُرِ، كَمَا مَدَّ لِنُوحٍ عليه السلام فِي

الْعُمُرِ.

فصل پنجم

طول عمر امام علی‌السلام

۱ / ۵

ویژگی نوح علی‌السلام در امام علی‌السلام

۳۷۳. کمال الدین - به نقل از سعید بن جبیر - : امام زین العابدین علیه السلام فرمود: «ویژگی ای از نوح در قائم است و آن، طول عمر اوست»^۱.

۳۷۴. الغیبة، طوسی: امام صادق علیه السلام فرمود: «چگونه انکار می کنید که خداوند، عمر صاحب این امر را طولانی می کند، همان گونه که برای نوح علیه السلام طولانی کرد؟!»^۲.

ر.ک: ج ۳ ص ۷ (فصل ششم / ویژگی های پیامبرانه)

---

۱. کمال الدین: ص ۳۲۲ ح ۵ (با سند معتبر) وح ۴ و ص ۵۲۴ ح ۵، الخرائج و الجرائح: ج ۲ ص ۹۶۵، الصراط المستقیم: ج ۲ ص ۲۳۸، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۲۱۷ ح ۵.
۲. الغیبة، طوسی: ص ۴۲۱ ح ۴۰۰، نیز، ر.ک: کمال الدین: ص ۳۲۱ ح ۳ و ص ۵۷۷، إعلام الوری: ج ۲ ص ۲۳۱.

٢/٥

مَثَلُهُ مَثَلُ الْخَضِرِ عَلَيْهِ السَّلَامُ

٣٧٥. كمال الدين : حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْوَرَّاقُ، قَالَ: حَدَّثَنَا سَعْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، عَنِ أَحْمَدَ بْنِ إِسْحَاقَ بْنِ سَعْدِ الْأَشْعَرِيِّ، قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى أَبِي مُحَمَّدٍ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ ع - وَأَنَا أُرِيدُ أَنْ أَسْأَلَهُ عَنِ الْخَلْفِ مِنْ بَعْدِهِ - فَقَالَ لِي مُبْتَدِئاً: ...
يا أَحْمَدَ بْنَ إِسْحَاقَ، مَثَلُهُ فِي هَذِهِ الْأُمَّةِ مَثَلُ الْخَضِرِ ع، وَمَثَلُهُ مَثَلُ ذِي الْقَرْنَيْنِ، وَاللَّهُ، لَيَغَيِّبَنَّ غَيْبَةً لَا يَنْجُو فِيهَا مِنَ الْهَلَكَةِ إِلَّا مَنْ تَبَتَّهَ اللَّهُ ع عَلَى الْقَوْلِ بِإِمَامَتِهِ، وَوَفَّقَهُ فِيهَا لِلدُّعَاءِ بِتَعْجِيلِ فَرَجِهِ. فَقَالَ أَحْمَدُ بْنُ إِسْحَاقَ: فَقُلْتُ لَهُ: يَا مَوْلَايَ فَهَلْ مِنْ عَلَامَةٍ يَطْمَئِنُّ إِلَيْهَا قَلْبِي؟ فَنَطَقَ الْعُلَامُ ع بِلِسَانِ عَرَبِيٍّ فَصِيحٌ فَقَالَ:
أَنَا بَقِيَّةُ اللَّهِ فِي أَرْضِهِ، وَالْمُنْتَقِمُ مِنْ أَعْدَائِهِ، فَلَا تَطْلُبْ أَثْرًا بَعْدَ عَيْنٍ يَا أَحْمَدَ بْنَ إِسْحَاقَ.

فَقَالَ أَحْمَدُ بْنُ إِسْحَاقَ: فَخَرَجْتُ مَسْروراً فَرِحاً، فَلَمَّا كَانَ مِنَ الْغَدِ عُدْتُ إِلَيْهِ فَقُلْتُ لَهُ: يَا بَنَ رَسُولِ اللَّهِ، لَقَدْ عَظَمَ سُرُورِي بِمَا مَنَنْتَ بِهِ عَلَيَّ، فَمَا السُّنَّةُ الْجَارِيَةُ فِيهِ مِنَ الْخَضِرِ وَذِي الْقَرْنَيْنِ؟ فَقَالَ: طَوْلُ الْغَيْبَةِ يَا أَحْمَدُ. قُلْتُ: يَا بَنَ رَسُولِ اللَّهِ وَإِنْ غَيَّبْتَهُ لَتَطُولَ؟ قَالَ: إِي وَرَبِّي، حَتَّى يَرْجِعَ عَنِ هَذَا الْأَمْرِ أَكْثَرَ الْقَائِلِينَ بِهِ، وَلَا يَبْقَى إِلَّا مَنْ أَخَذَ اللَّهُ عَهِدَهُ لَوْلَايَتِنَا، وَكَتَبَ فِي قَلْبِهِ الْإِيمَانَ، وَأَيَّدَهُ بِرُوحٍ مِنْهُ. يَا أَحْمَدَ بْنَ إِسْحَاقَ، هَذَا أَمْرٌ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ، وَسِرٌّ مِنْ سِرِّ اللَّهِ، وَغَيْبٌ مِنْ غَيْبِ اللَّهِ، فَخُذْ مَا آتَيْتُكَ، وَآكُتْمُهُ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ، تَكُنْ مَعَنَا غَداً فِي عِلِّيِّينَ ١.

١. وقال الشيخ الصدوق بعد نقل الحديث: «قال مصنف هذا الكتاب ع: لم أسمع بهذا الحديث إلا من علي بن عبد الله الورَّاق، وجدت بخطه مثبتاً فسألته عنه فرواه لي عن سعد بن عبد الله عن أحمد بن إسحاق ع كما ذكرته.»

۲/۵ مثل او، مثل خضر علیه السلام است

۳۷۵. کمال الدین - به نقل از احمد بن اسحاق بن سعد اشعری - : بر ابو محمد، امام عسکری علیه السلام وارد شدم و می‌خواستم جانشین پس از او را از او جويا شوم. بی آن که من پرسم، فرمود: «ای احمد بن اسحاق! مثل او در این امت، مثل خضر علیه السلام است. مثل او مثل ذو القرنین است. به خدا سوگند، غیبتی خواهد کرد که جز کسانی که خدای تعالی آنان را بر عقیده به امامت او، استوار کرده و به دعا برای تعجیل در فرجش موفقشان نموده، از هلاکت رهایی نمی‌یابند».

گفتم: ای مولای من! آیا نشانه‌ای هست که دلم به آن مطمئن شود؟
پسر با زبان عربی و شیوایی تمام فرمود: «من، بقیة الله در زمین اویم و انتقام‌گیرنده از دشمنانش. پس ای احمد بن اسحاق! پس از دیدن اصل حقیقت، در پی نشانه مباش».
شاد و خوش حال بیرون آمدم. فردا دوباره باز گشتم و گفتم: ای فرزند پیامبر خدا! شادی‌ام از متی که بر من نهادی، فراوان است؛ اما ویژگی خضر و ذو القرنین که گفتمی در او هست، چیست؟

فرمود: «طول غیبت، ای احمد!».

گفتم: ای فرزند پیامبر خدا! غیبت او طول می‌کشد؟

فرمود: «آری، به خدایم سوگند، تا آن جا که بیشتر معتقدان به او از این عقیده باز می‌گردند و کسی نمی‌ماند، جز آن که خدای تعالی ولایت ما را از او پیمان گرفته و ایمان را در دلش نبشته و با روحی از خود، تأییدش کرده است. ای احمد بن اسحاق! این کاری از کارهای الهی و رازی از رازهای خدا و غیبی از غیب‌های خداست. آنچه را به تو دادم، برگیر و آن را پوشیده بدار و از سپاس‌گزاران باش تا فردای قیامت در علین با ما باشی»^۱.

۱. کمال الدین: ص ۳۸۴ ح ۱ (با سند معتبر)، إعلام الوری: ج ۲ ص ۲۴۸، الصراط المستقیم: ج ۲ ص ۲۳۱، بحار الأنوار: ج ۵۲ ص ۲۳ ح ۱۶. نیز، برای دیدن همه حدیث، رک: همین دانش‌نامه: ص ۱۶۲ ح ۳۰۷.

٢٧٦. کمال الدین : حَدَّثَنَا الْمُظْفَرُ بْنُ جَعْفَرِ بْنِ الْمُظْفَرِ الْعَلَوِيِّ الْعَمْرِيُّ السَّمَرَقَنْدِيُّ ع، حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ مَسْعُودٍ، عَنْ أَبِيهِ مُحَمَّدِ بْنِ مَسْعُودٍ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ أَحْمَدَ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ فَضَالٍ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا الْحَسَنِ عَلِيَّ بْنَ مُوسَى الرَّضَا ع يَقُولُ:

إِنَّ الْخَضِرَ ع شَرِبَ مِنْ مَاءِ الْحَيَاةِ فَهُوَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ حَتَّى يُنْفَخَ فِي الصُّورِ، وَإِنَّهُ لَيَأْتِينَا فَيُسَلِّمُ فَتَسْمَعُ صَوْتَهُ وَلَا تَرَى شَخْصَهُ، وَإِنَّهُ لَيَحْضُرُ حَيْثُ مَا ذُكِرَ، فَمَنْ ذَكَرَهُ مِنْكُمْ فَلْيُسَلِّمْ عَلَيْهِ، وَإِنَّهُ لَيَحْضُرُ الْمَوْتِ كُلَّ سَنَةٍ فَيَقْضِي جَمِيعَ الْمَنَاسِكِ، وَيَقِفُ بِعَرَفَةَ فَيُؤَمِّنُ عَلَى دُعَاءِ الْمُؤْمِنِينَ، وَسَيُؤَنِّسُ اللَّهُ بِهِ وَحْشَةً قَائِمَنَا فِي غَيْبَتِهِ، وَيَصِلُ بِهِ وَحَدَّثَهُ.

٢٧٧. الغيبة للطوسي : أَخْبَرَنِي جَمَاعَةٌ، عَنْ أَبِي الْمُفَضَّلِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْمُطَّلِبِ ع، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ مُحَمَّدُ بْنُ بَحْرٍ بْنُ سَهْلِ الشَّيْبَانِيُّ الرَّهْنِيُّ، قَالَ: أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ الْحَارِثِ، عَنْ سَعْدِ بْنِ الْمَنْصُورِ الْجَوَاشِينِيِّ، قَالَ: أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَلِيِّ الْبَدِيلِيِّ، قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبِي، عَنْ سَدِيرِ الصَّيرَفِيِّ، قَالَ: دَخَلْتُ أَنَا، وَالْمُفَضَّلُ بْنُ عُمَرَ، وَدَاوُدُ بْنُ كَثِيرِ الرَّقِّيِّ، وَأَبُو بَصِيرٍ، وَأَبَانُ بْنُ تَغْلِبٍ، عَلَى مَوْلَانَا الصَّادِقِ ع...

وَأَمَّا الْعَبْدُ الصَّالِحُ - أَعْنِي الْخَضِرَ ع - فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى مَا طَوَّلَ عُمُرَهُ لِنُبُوءَةِ قَرَرَهَا لَهُ، وَلَا لِكِتَابِ نَزَّلَ عَلَيْهِ، وَلَا لِشَرِيعَةٍ يَنْسَخُ بِهَا شَرِيعَةً مَنْ كَانَ قَبْلَهُ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ ع، وَلَا لِإِمَامَةٍ يُلْزَمُ عِبَادَةُ الْإِقْتِدَاءِ بِهَا، وَلَا لِطَاعَةٍ يَفْرِضُهَا، بَلَى إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَمَّا كَانَ فِي سَابِقِ عِلْمِهِ أَنْ يُقَدَّرَ مِنْ عُمُرِ الْقَائِمِ ع فِي أَيَّامِ غَيْبَتِهِ مَا يُقَدَّرُهُ، وَعَلِمَ مَا يَكُونُ مِنْ إِنْكَارِ عِبَادِهِ بِمِقْدَارِ ذَلِكَ الْعُمُرِ فِي الطَّوْلِ، طَوَّلَ عُمُرَ الْعَبْدِ الصَّالِحِ مِنْ غَيْرِ سَبَبٍ

۳۷۶. کمال الدین - به نقل از حسن بن علی بن فضال - : امام رضا علیه السلام فرمود: «خضر علیه السلام از آب حیات نوشید و زنده است و تا دمیدن در صور نمی میرد. او پیش ما می آید و سلام می دهد و صدایش را می شنویم؛ اما خود او را نمی بینیم و او هر جا که یاد شود، حاضر می شود. از این رو، هر کس از شما که او را یاد کرد، بر او سلام دهد، و او هر سال در موسم حج حاضر می شود و همه اعمال را انجام می دهد و در عرفه می ایستد و بر دعای مؤمنان، آمین می گوید و به زودی، خداوند، او را مونس قائم در روزگار غیبتش می کند و وی را از تنهایی بیرون می آورد»^۱.

۳۷۷. الغیبة، طوسی - به نقل از سدید صیرفی - : من و مفضل بن عمر و داوود بن کثیر رقی و ابو بصیر و ابان بن تغلب بر مولایمان امام صادق علیه السلام وارد شدیم...

اما عبد صالح - یعنی خضر علیه السلام - خدای متعال، عمر او را طولانی ساخته است؛ ولی نه به خاطر نبوتی که برای وی تقدیر کرده است و یا کتابی که بر وی فرو فرستد و یا شریعتی که به واسطه آن، شریعت های پیامبران پیشین را نسخ کند و یا امامتی که بر بندگانش اقتدا به آن لازم باشد و یا طاعتی که انجام دادن آن بر وی واجب باشد (چرا که خضر، پیامبر و یا امام نبوده است)؛ بلکه چون در علم خداوند، گذشته بود که عمر قائم علیه السلام در دوران غیبتش طولانی خواهد شد، تا جایی که بندگانش آن را به واسطه طولانی بودنش انکار کنند. عمر بنده صالح خود را طولانی کرد تا از طول

۱. کمال الدین: ص ۳۹۰ ح ۴ (با سند معتبر)، بحار الأنوار: ج ۵۲ ص ۱۵۲ ح ۳.

أَوْجَبَ ذَلِكَ إِلَّا لِعَلَّةِ الْإِسْتِدْلَالِ بِهِ عَلَى عُمُرِ الْقَائِمِ ع، لِيَقْطَعَ بِذَلِكَ حُجَّةَ الْمُعَانِدِينَ،
لِنَلَا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ.

٣/٥

مَثَلُهُ مَثَلُ عِيسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ

٣٧٨. الغيبة للطوسي : مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْجَمِيرِيُّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى، عَنْ
سُلَيْمَانَ بْنِ دَاوُدَ الْمِنْقَرِيِّ، عَنْ أَبِي بَصِيرٍ، قَالَ : سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ ع يَقُولُ :
فِي صَاحِبِ هَذَا الْأَمْرِ أَرْبَعُ سُنَنِ مِنْ أَرْبَعَةِ أَنْبِيَاءَ : سُنَّةٌ مِنْ مُوسَى ع، وَسُنَّةٌ مِنْ
عِيسَى ع، وَسُنَّةٌ مِنْ يَوْسُفَ ع، وَسُنَّةٌ مِنْ مُحَمَّدٍ ع.

فَأَمَّا سُنَّةٌ مِنْ مُوسَى ع فَخَائِفٌ يَتَرَقَّبُ، وَأَمَّا سُنَّةٌ مِنْ يَوْسُفَ ع فَالغَيْبَةُ،
وَأَمَّا سُنَّةٌ مِنْ عِيسَى ع فَيُقَالُ : مَاتَ وَلَمْ يَمُتْ، وَأَمَّا سُنَّةٌ مِنْ مُحَمَّدٍ ع فَالسَّيْفُ.

راجع: ج ٢ ص ٦ (الفصل السادس / ما فيه خصائص الأنبياء)

عمر او، به طول عمر قائم علیه السلام استدلال شود و حجّت معاندان را باطل نماید، تا از آن پس، بر مردمان، حجّتی بر خلاف [حجّت] خدا نباشد.^۱

۳/۵ مثل او، مثل عیسی علیه السلام است

۳۷۸. الغیبة، طوسی - به نقل از ابو بصیر - : شنیدم که امام باقر علیه السلام می فرماید: «چهار ویژگی از چهار پیامبر، در صاحب این امر (قیام) هست: ویژگی ای از موسی علیه السلام، و ویژگی ای از عیسی علیه السلام، و ویژگی ای از یوسف علیه السلام، و ویژگی ای از محمد صلی الله علیه و آله و سلم.
ویژگی ای که از موسی علیه السلام است، بیم و انتظار اوست، و ویژگی ای که از یوسف علیه السلام است غیبتش، و ویژگی ای که از عیسی علیه السلام است، ادّعای درگذشتن او، با آن که زنده است، و ویژگی ای که از محمد صلی الله علیه و آله و سلم است، قیام مسلّحانه است».^۲

ر.ک: ج ۲ ص ۷ (فصل سوم / ویژگی های پیامبرانه)

۱. الغیبة، طوسی: ص ۱۶۷ ح ۱۲۹، کمال الدین: ص ۲۵۲ ح ۵۰، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۲۱۹ ح ۹. نیز، برای دیدن همه حدیث، ر.ک: همین دانش نامه: ج ۳ ص ۱۴ ح ۴۸۴.
۲. الغیبة، طوسی: ص ۴۲۴ ح ۴۰۸ (با سند معتبر)، کمال الدین: ص ۱۵۲ ح ۱۶، (با سند موثق)، دلائل الإمامة: ص ۴۷۰ ح ۴۶۰ (با عبارت مشابه)، کثر الفوائد: ج ۱ ص ۲۷۴، بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۲۱۶ ح ۲.

پژوهشی درباره طول عمر امام مهدی علیه السلام

قیام امام مهدی علیه السلام در آخر الزمان، عقیده‌ای است که اختصاص به مذهب امامیه ندارد؛ بلکه مورد اتفاق همه مذاهب اسلامی است. و بسیاری از علمای اهل سنت در این باره کتاب نوشته‌اند.^۱

ابن ابی الحدید معتزلی در این باره می‌گوید:

قد وقع إئتفاق الفرق من المسلمین أجمعین علی أنّ الدنیا و التکلیف لا ینقضی إلاّ
علیه.^۲

همه فرقه‌های مسلمان، اتفاق نظر دارند که دنیا و تکلیف، جز با او به پایان نمی‌رسد.

آنچه مذهب امامیه را از سایر مذاهب اسلامی جدا می‌کند، این است که آنان معتقدند مهدی علیه السلام فرزند امام حسن عسکری علیه السلام است که در سال ۲۵۵ هجری متولد شده^۳ و تاکنون (یعنی سال ۱۴۳۴ ق) نزدیک به یکهزار و یکصد و هشتاد سال در پس پرده غیبت زیسته و تا هنگامی که زمینه برای قیام فراگیر او فراهم نگردد، همچنان زنده باقی خواهد ماند و در هنگام شدن زمینه ظاهر خواهد شد و جهان را از عدل و داد سیراب خواهد نمود.

۱. شرح نهج البلاغه، ابن ابی الحدید، ج ۱۰ ص ۹۶.

۲. رک: عقیده اهل السنة و الأثر فی المهدی المنتظر: ص ۱۳۰ که در آن، ده کتاب با این مضمون معرفی شده است.

۳. رک: ص ۲۰۵ (فصل دوم / تاریخ تولد امام).

مطابق با این مبنای اعتقادی، دو سؤال اساسی پدید می‌آید:

۱. آیا طول عمر یک انسان تا این حد و بیش از آن، از نظر عقلی و علمی ممکن است؟

۲. دلیل پیروان اهل بیت (ع) برای اثبات طول عمر امام مهدی (ع) چیست؟
برای پاسخگویی به این دو پرسش، لازم است که موضوع طول عمر امام مهدی (ع) ثبوتاً و اثباتاً بررسی گردد:

یک. ادله ثبوتی طول عمر

پیش از تبیین ادله‌ای که می‌توانند طول عمر امام مهدی (ع) را ثابت نمایند، اثبات امکان طول عمر خارق العاده از نظر عقلی و علمی ضروری است. دلایل ممکن بودن این موضوع را ادله ثبوتی طول عمر می‌نامیم.

بررسی این ادله از آن جهت حائز اهمیت است که اگر امکان عقلی و علمی طول عمر ثابت نگردد، هیچ دلیلی نمی‌تواند طول عمر امام مهدی (ع) را ثابت نماید.

۱-۱. امکان عقلی طول عمر

برای اثبات امکان عقلی طول عمر، محال نبودن آن از نظر عقلی، کافی است. بی‌تردید، هیچ دلیلی بر ناممکن بودن طول عمر وجود ندارد؛ زیرا از نظر عقلی، فقط چیزی ممتنع و ناممکن است که مستلزم اجتماع و یا ارتفاع نقیضین باشد و بدیهی است که طول عمر، مستلزم چنین چیزی نیست.

۱-۲. امکان علمی طول عمر

از نظر علمی نیز دلیلی بر ممتنع بودن طول عمر وجود ندارد؛ بلکه شماری از دانشمندان معتقدند که انسان می‌تواند برای مدّت‌های بسیار طولانی عمر می‌کند؛ زیرا آنان پیری را یک عارضه غیر طبیعی می‌دانند که به سبب نرسیدن موادّ غذایی لازم به سلول‌های بدن و یا نفوذ میکروب‌ها و عوامل دیگر عارض می‌گردد و او را

به سوی مرگ می‌برد. از نظر این دانشمندان، بدن انسان اقتضای عمر جاوید دارد و علم می‌تواند با برطرف کردن موانع طول عمر، زندگی انسان را برای همیشه جاوید نماید.^۱

بنابر این باید گفت: هر چند نظریه عمر جاوید، از نظر آموزه‌های دینی قطعاً مردود است؛^۲ لیکن به هر حال، تلاش دانشمندان برای شکستن دیوار سن عمر، نشانه روشن امکان علمی عمر بسیار طولانی است.

۱-۳. بهترین دلیل بر امکان طول عمر

می‌گویند: بهترین دلیل امکان شیء، وقوع آن است. تاریخ گذشتگان^۳ و همچنین آثار ادبی و تاریخی باقی مانده از آنان^۴ نشان می‌دهند که عمرهای طولانی در گذشته امری غیر متعارف نبوده است. اگر گزارش‌های تاریخی را هم معتبر ندانسته و آنها را ملاک قرار ندهیم، با مراجعه به متون معتبر در می‌یابیم که قرآن و احادیث اسلامی، افرادی را معرفی کرده‌اند که عمرهای آنان بسیار طولانی بوده است. از باب نمونه، نوح علیه السلام دو هزار و پانصد سال زیسته است^۵ و طبق آنچه در قرآن بدان تصریح شده نهصد و پنجاه سال از عمر او، قبل از جریان توفان و پس از نبوتش بوده است.^۶

همچنین قرآن به زنده بودن عیسی علیه السلام اشاره دارد^۷ و احادیث اسلامی تصریح

۱. اولین دانشگاه و آخرین پیامبر: ج ۲ ص ۲۰۶-۲۱۲.

۲. قرآن در آیاتی، مرگ را از قوانین حتمی عالم شمرده است (ر.ک: انعام: آیه ۲ و ۶۰، اعراف: آیه ۳۴، یونس: آیه ۴۹، نحل: آیه ۶۱، زمر: آیه ۳۰ و...).

۳. ر.ک: بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۲۲۵ «باب ذکر أخبار المعمرین لرفع استبعاد المخالفین عن طول غیبة مولانا القائم علیه السلام».

۴. ر.ک: بحار الأنوار: ج ۵۱ ص ۲۳۵-۲۴۷.

۵. الأمالی، صدوق: ص ۶۰۲ ح ۸۳۶.

۶. عنکبوت: آیه ۱۴.

۷. نساء: آیه ۱۵۷.

می‌کنند که ایشان هم اکنون زنده است و در قیام جهانی امام مهدی (عج) حاضر خواهد بود و با ایشان نماز خواهد خواند.^۱

نیز خضر (عج) که پیش از موسی (عج) در جهان زندگی می‌کرده و هم‌اکنون نیز زنده است. شیخ مفید در این باره می‌فرماید:

الخضر (عج) موجود قبل زمان موسی (عج) و قتنا هذا بإجماع أهل النقل و اتفاق أصحاب السير و الأخبار سائحاً في الأرض لا يعرف له أحد مستقراً و لا يدعى له اصطحاباً إلا ما جاء في القرآن به من قصته مع موسى.^۲

خضر (عج) به اجماع اهل نقل و اتفاق نظر سیره‌نویسان و اهل خبر، از زمان موسی (عج) تا زمان ما موجود است و در زمین می‌گردد. کسی از جای ثابت او خبری ندارد، و همراهی‌ای برای او شناخته نیست، جز آنچه در باره ماجرای او با موسی (عج) در قرآن آمده است.

گفتنی است شماری از علمای اهل سنت نیز معتقد به زنده بودن خضراند. دیار بگری می‌نویسد:

جمهور علما بر این عقیده‌اند که خضر، زنده است.^۳

افزون بر این، برخی از احادیث معتبر نزد اهل سنت، بر حیات دجال در عصر پیامبر خدا (ص) دلالت دارند و این که وی تا قیام مهدی (عج) زنده خواهد بود.^۴ آیا کسانی که به عمر هزار و چهار صد ساله دجال از زمان پیامبر (ص) تا کنون اعتقاد دارند، می‌توانند امکان طول عمر امام مهدی (عج) را انکار کنند؟^۵

۱. ر.ک: ج ۹ ص ۱۳ (بخش یازدهم / فصل پنجم / نماز خواندن عیسی پشت سر امام (عج)).

۲. الفصول العشرة: ص ۸۳.

۳. تاریخ الخمسين: ج ۱ ص ۱۰۶.

۴. صحیح البخاری: ج ۳ ص ۱۱۱۲ ح ۲۸۹۱ و ۲۸۹۲، صحیح مسلم: ج ۴ ص ۲۲۴۳ ح ۹۴ و ص ۲۲۴۵ ح ۹۵ و ۹۶.

۵. شیخ صدوق بعد از نقل روایتی که بر طول عمر دجال و خروج آن دلالت دارد، آورده است: «اهل عناد و

دو. ادله اثباتی طول عمر امام عصر علیه السلام

پس از اثبات امکان طول عمر خارق العاده امام مهدی علیه السلام از نظر عقلی و علمی، تحقق آن از دو طریق قابل اثبات است:

۱-۲. ادله نقلی

ادله نقلی ای که طول عمر امام مهدی علیه السلام را اثبات می کنند، احادیث معتبری هستند که سند آنها از طریق افراد شناخته شده و مورد اطمینان، به پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و یا اهل بیت آن بزرگوار متصل می شود و به بیان های گوناگون بر ادامه حیات آن امام تصریح و تأکید می نمایند. این احادیث، مهم ترین دلیل ما بر وجود امام مهدی علیه السلام و طول عمر ایشان هستند و به چند دسته تقسیم می شوند:

انکار، امثال این خبر را - که در صحاح سته آنها آمده است - تصدیق می کنند و آنها را در باره دجال، غیبت و مدت عمر طولانی و ظهورش در آخر الزمان، روایت می کنند؛ اما اخبار قائم علیه السلام را و این را که او مدتی طولانی غیبت می کند و آن گاه ظاهر می شود و زمین را پر از عدل و داد می نماید از آن پس که آکنده از ظلم و جور شده است؛ تصدیق نمی کنند، با وجود آن که پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و امامان پس از او به نام و غیبت و نسب او تصریح کرده اند و از طولانی بودن غیبت او خبر داده اند و مقصود آنها، خاموش کردن نور خدای متعال و باطل ساختن امر ولی الله است: ﴿وَيَأْتِي اللَّهُ إِلَّا أَنْ يَتِمَّ نُورُهُ... وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ﴾؛ اما خداوند نورش را تمام می سازد... اگر چه مشرکان را ناخوش آید (توبه: آیه ۳۲) و بیشترین احتجاج آنها در امر انکار امر حجّت علیه السلام این است که می گویند: این اخباری که شما در این باره روایت می کنید، ما روایت نکرده ایم و آنها را نمی شناسیم. ملحدان و براهمه و یهود و نصارا و مجوسیان نیز همین را می گویند که: ما آنچه را شما مسلمانان در باره معجزات و دلایل پیامبر خود روایت می کنید، صحیح نمی دانیم؛ زیرا آنها را نمی شناسیم و روایت نکرده ایم و از این جهت به بطلان امر او معتقد شده ایم، و اگر دلیل منکران امر غیبت، ما را ملزم سازد، دلیل منکران نبوت هم آنها را ملزم خواهد ساخت و تعداد آن اقوام از اینها افزون تر نیز هست. همچنین می گویند: به موجب عقل ما هیچ کس نمی تواند عمری افزون بر عمر اهل زمانه داشته باشد و عمر صاحب شما افزون از عمر اهل زمانه است. ما به آنها می گوئیم: آیا شما تصدیق می کنید که دجال و ابلیس در غیبت، عمری بیشتر از عمر اهل زمانه داشته باشند؛ اما مثل آن را برای قائم خاندان محمد صلی الله علیه و آله روا نمی شمارید؟ با وجود آن که در باره غیبت و طول عمر و ظهور او برای قیام به امر الهی نصوصی وارد شده است و بعضی از آن روایات را در این کتاب ذکر کرده ام، و با وجود آن که پیامبر صلی الله علیه و آله فرموده: إِذْ قَالَ كُلُّ مَا كَانَ فِي الْأُمَّمِ السَّالِفَةِ يَكُونُ فِي هَذِهِ الْأُمَّةِ مِثْلَهُ حَذْوًا نَعْلٍ بِالنَّعْلِ وَالْقُدَّةِ بِالْقُدَّةِ... هر آنچه در امت های پیشین واقع شده است، مو به مو در این امت واقع خواهد شد. (کمال الدین: ص ۵۲۹، بحار الأنوار: ج ۵۲ ص ۲۰۰).

دسته اول: احادیثی که تأکید می‌کنند زمین، هیچ‌گاه از امام و حجت خالی نبوده و خالی نخواهد بود، هر چند آن امام از دیده‌ها پنهان باشد.^۱

دسته دوم: احادیثی که طول عمر امام مهدی علیه السلام را به نوح علیه السلام و عیسی علیه السلام و خضر علیه السلام تشبیه کرده‌اند.^۲

دسته سوم: احادیثی که به ظهور آن امام پس از غیبتی طولانی دلالت دارند، یا غیبت ایشان به غیبت کوتاه‌مدت و بلندمدت تقسیم کرده‌اند.^۳

دسته چهارم: احادیثی که از طریق اهل سنت، خلفای پس از پیامبر خدا صلی الله علیه و آله را منحصر در دوازده تن ذکر کرده‌اند. این احادیث به ضمیمه احادیثی که امامان و خلفای پیامبر خدا صلی الله علیه و آله را دوازده و قیام ایشان را به قیامت متصل دانسته‌اند، دلالت بر حیات امام مهدی علیه السلام تا زمان قیام دلالت دارند.^۴

۲-۲. ادله تجربی

دلایل تجربی طول عمر امام مهدی علیه السلام را به دو دسته می‌توان تقسیم کرد:

دسته اول: مشاهدات. بر پایه اسناد معتبری که تردیدی در صحت بسیاری از آنها نیست، در طول تاریخ نزدیک به هزار و یکصد و هشتاد ساله غیبت امام مهدی علیه السلام، بسیاری از عالمان، برگزیدگان و نیکوکاران مورد اعتماد، توفیق دیدار و مشاهده آن امام را داشته‌اند. این گزارش‌ها فراوان و گسترده، بلکه فوق حد تواتر و یقین‌آورند. در این باره کتاب‌های متعددی تألیف شده‌اند^۵ و ما در این دانش‌نامه، بخشی را به

۱. ر.ک: ج ۳ ص ۱۸۱ (بخش سوم / فصل سوم: برکات تکوینی امام غایب علیه السلام).

۲. ر.ک: ص ۲۸۱ (ویژگی نوح علیه السلام در امام علیه السلام) و ص ۲۸۲ (مثل او، مثل خضر است) و ص ۳۸۷ (مثل او، مثل عیسی است).

۳. ر.ک: ج ۳ ص ۱۲۵ (بخش سوم / فصل اول / غیبتی طولانی دارد) و ص ۱۲۷ (دو غیبت کوتاه و بلند دارد) و ص ۱۳۱ (مردم ظهور امام علیه السلام را به دلیل طولانی شدن غیبتش، بعید می‌بینند).

۴. ر.ک: ج ۱ ص ۲۳۳ (بخش یکم / فصل سوم: احادیث شمار امامان).

۵. ر.ک: مرجع مهدویت: ص ۳۹۷ (ملاقات با امام مهدی علیه السلام).

این موضوع اختصاص داده ایم.

البته این سخن، بدان معنا نیست که هر کس ادعای رؤیت امام مهدی علیه السلام را نمود، سخن او پذیرفته است؛^۱ بلکه به عکس، اطمینان داریم که بسیاری از مدعیان رؤیت ایشان، دروغ گفته و یا اشتباه می‌کنند و چه بسا این ادعاها با هدف ایجاد شبهه در ادعاهای راستین صورت گیرد؛ اما همان طور که ادعاهای دروغین نبوت نمی‌تواند در صداقت مدعیان راستین آن، خدشه وارد کند، ادعاهای دروغین رؤیت امام عصر علیه السلام نیز نمی‌تواند مانع پذیرفتن ادعاهای راستین آن گردد.

دسته دوم: توسل‌ها به امام مهدی علیه السلام. در طول تاریخ غیبت امام عصر علیه السلام، خداوند متعال در اثر توسل به ایشان، مشکلات افراد بی‌شماری از معتقدان به امامت ایشان را حل کرده است. بی‌تردید به نتیجه رسیدن توسل به آن امام حی، دلیل مناسبی نه تنها برای اثبات طول عمر، بلکه برای اثبات امامت ایشان است. نمونه‌های فراوانی از این قبیل توسلات در عصر ما مشاهده شده که نمونه‌هایی از آن در کرامات امام خواهد آمد.^۲

گفتنی است که توسل به امام مهدی علیه السلام به عنوان امام زنده و امام زمان صورت می‌گیرد و با توسل به امامان دیگر، متفاوت است.

۱. ر.ک: ج ۵ ص ۱۷۹ (بخش ششم / فصل سوم / پژوهشی در باره رؤیت امام در روزگار غیبت کبریا).

۲. ر.ک: ج ۵ ص ۲۰۵ (بخش ششم / فصل چهارم).

فهرست تفصیلی

- فصل چهارم: لزوم شناخت امام مهدی عج ۷
- ۱ / ۴ لزوم شناخت امام عج در هر زمان ۷
- ۲ / ۴ لزوم شناخت امامان اهل بیت علیهم السلام ۱۵
- ۳ / ۴ فضیلت کسی که امام زمانش را می شناسد ۲۵
- ۴ / ۴ بر حذر داشتن از نشناختن امام زمان عج ۲۹
- الف - آنچه از طریق پیروان اهل بیت علیهم السلام روایت شده است ۲۹
- ب - آنچه از طریق اهل سنت روایت شده است ۳۳
- سخنی درباره وجوب شناخت امام عصر عج ۳۶
- شناخت کدام امام؟ ۳۹
- ۵ / ۴ عرضه روایت لزوم شناخت امام عج بر اهل بیت علیهم السلام ۴۳
- مزگ جاهلیت، اشاره به کفر است یا گمراهی؟ ۴۶
- ۶ / ۴ نهی از انکار امامت اهل بیت علیهم السلام و پیروی حاکمان ستمگر ۴۹
- ۷ / ۴ نهی از انکار حتی یک امام از اهل بیت علیهم السلام ۵۳
- ۸ / ۴ نهی از انکار امامت امام قائم عج ۵۵
- ۹ / ۴ تکلیف کسی که توان شناخت امام عج را ندارد ۵۹
- پژوهشی درباره وظیفه شخص ناتوان از شناخت امام عج ۶۷
۱. تلاش برای شناخت امام عج ۶۷

۶۷	۲. اعتقاد اجمالی به امام عصر <small>عج</small> .....
۶۸	۳. عمل طبق احکام قرآن و سنت .....
۷۳	فصل پنجم: اشارت‌ها و بشارت‌های قرآن .....
۷۳	۱/۵ ظهور دین حق در جهان .....
۸۱	۲/۵ پیدایی حق و رفتن باطل .....
۸۲	۳/۵ زنده شدن زمین با عدالت .....
۸۵	۴/۵ وراثت صالحان .....
۸۷	۵/۵ امامت مستضعفان .....
۹۳	۶/۵ خلافت مؤمنان .....
۹۷	۷/۵ اجابت دعای درمانده .....
۱۰۱	در باره اشارت‌ها و بشارت‌های قرآن .....
۱۰۱	شمار آیات مرتبط با حکومت جهانی امام مهدی <small>عج</small> .....
۱۰۲	اقسام آیات بشارت .....
۱۰۲	۱. آیات پیشگویی کننده از جهانی شدن اسلام .....
۱۰۲	الف - آیات فراگیر شدن دین حق .....
۱۰۲	ب - آیه حکومت صالحان بر زمین .....
۱۰۳	ج - آیه امامت و وراثت مستضعفان .....
۱۰۴	د - آیه خلافت اهل ایمان و عمل صالح .....
۱۰۵	ه - آیات پایان یافتن فتنه .....
۱۰۶	۲. آیات اشاره کننده به حکومت جهانی اسلام .....
۱۰۶	الف - حیات زمین پس از مرگ .....
۱۰۷	ب - پیروزی حق و نابودی باطل .....
۱۰۸	۳. آیات تأویل شده به قیام امام مهدی <small>عج</small> .....

۱۱۰ ..... ۳. آیات تطبیق شده بر یاران امام مهدی (عج)

بخش دوم: زندگی امام مهدی علیه السلام

۱۱۷ ..... فصل یکم: تبار امام مهدی علیه السلام

۱۱۷ ..... ۱/۱ مهدی علیه السلام، از اهل بیت پیامبر صلی الله علیه و آله است

۱۲۳ ..... ۲/۱ مهدی علیه السلام، از عترت پیامبر صلی الله علیه و آله است

۱۲۵ ..... ۳/۱ مهدی علیه السلام، از فرزندان پیامبر صلی الله علیه و آله است

۱۲۷ ..... ۴/۱ مهدی علیه السلام، از نسل علی علیه السلام و فاطمه علیها السلام است

۱۳۱ ..... نکته

۱۳۱ ..... ۵/۱ مهدی علیه السلام، از فرزندان فاطمه علیها السلام است

۱۳۳ ..... ۶/۱ مهدی علیه السلام، از فرزندان علی علیه السلام است

۱۴۳ ..... ۷/۱ مهدی علیه السلام، نهمین نفر از نسل حسین علیه السلام است

۱۴۷ ..... نکته

۱۴۷ ..... ۸/۱ مهدی علیه السلام، از نسل امام زین العابدین علیه السلام است

۱۴۷ ..... ۹/۱ مهدی علیه السلام، نسل هفتم امام باقر علیه السلام است

۱۵۱ ..... ۱۰/۱ مهدی علیه السلام، از نسل امام جعفر صادق علیه السلام است

۱۵۱ ..... ۱۱/۱ مهدی علیه السلام، نسل پنجم امام موسی کاظم علیه السلام است

۱۵۵ ..... ۱۲/۱ مهدی علیه السلام، نسل چهارم امام رضا علیه السلام است

۱۵۷ ..... ۱۳/۱ مهدی علیه السلام، نسل سوم امام جواد علیه السلام است

۱۵۷ ..... ۱۴/۱ مهدی علیه السلام، از نسل امام هادی علیه السلام است

۱۶۱ ..... ۱۵/۱ مهدی علیه السلام، فرزند امام عسکری علیه السلام است

۱۶۶ ..... انتساب امام مهدی علیه السلام به پیامبر صلی الله علیه و آله از طریق امام حسین بن علی علیه السلام

۱۶۶ ..... دلیل کسانی که معتقدند امام مهدی علیه السلام از نسل امام حسن علیه السلام است

۴۰۰	..... دانش‌نامه امام مهدی <small>علیه السلام</small> / ج ۲
۱۶۷	..... ردّ نظریه انتساب امام مهدی <small>علیه السلام</small> به امام حسن <small>علیه السلام</small>
۱۶۹	..... امام مهدی <small>علیه السلام</small> و عباسیان
۱۷۱	..... ۱۶/۱ مادر امام مهدی <small>علیه السلام</small>
۱۹۴	..... پژوهشی درباره شخصیت مادر امام مهدی <small>علیه السلام</small>
۱۹۵	..... یک. نام‌های مادر امام <small>علیه السلام</small>
۱۹۷	..... دو. نیاکان مادر امام <small>علیه السلام</small>
۱۹۹	..... آیا مادر امام <small>علیه السلام</small> ، نواده پادشاه روم بوده است؟
۲۰۵	..... فصل دوم: ولادت امام مهدی <small>علیه السلام</small>
۲۰۵	..... ۱/۲ تاریخ تولد امام <small>علیه السلام</small>
۲۱۱	..... ۲/۲ ولادت پنهانی
۲۱۸	..... پژوهشی درباره زمان و مکان ولادت امام مهدی <small>علیه السلام</small>
۲۱۸	..... سال ولادت
۲۲۱	..... محلّ ولادت
۲۲۳	..... ۳/۲ ماجرای ولادت امام <small>علیه السلام</small>
۲۵۹	..... سخنی درباره رشد غیر عادی امام مهدی <small>علیه السلام</small>
۲۶۵	..... ۴/۲ سخن گفتن امام <small>علیه السلام</small> پس از تولد
۲۶۸	..... پژوهشی درباره سخن گفتن امام مهدی <small>علیه السلام</small> پس از ولادت
۲۷۱	..... ۵/۲ عقیقه برای امام <small>علیه السلام</small>
۲۷۳	..... ۶/۲ تبریک تولد امام <small>علیه السلام</small>
۲۷۵	..... ۷/۲ خبر تولد و تأکید بر پنهان کردن امام <small>علیه السلام</small>
۲۸۱	..... فصل سوم نام‌ها، کنیه‌ها و لقب‌های امام <small>علیه السلام</small>
۲۸۱	..... ۱/۳ نام‌های امام <small>علیه السلام</small>
۲۸۱	..... الف - همنام و هم‌کنیه پیامبر <small>صلی الله علیه و آله</small>

۴۰۱	فهرست تفصیلی
۲۸۶	نقدی بر گزارشی درباره نام پدر امام مهدی <small>علیه السلام</small>
۲۸۹	ب- م ح م د
۲۹۱	نکته
۲۹۱	ج- احمد
۲۹۲	د- مهدی
۲۹۵	ه- عبد الله
۲۹۵	و- مؤمل
۲۹۷	۲/۳ نهی از بر زبان آوردن نام امام عصر <small>علیه السلام</small>
۳۰۵	نکته
۳۰۷	پژوهشی درباره نهی از بر زبان آوردن نام امام عصر <small>علیه السلام</small>
۳۰۷	۱. دسته‌بندی احادیث موجود
۳۰۹	۲. بررسی نکات موجود در احادیث و امکان جمع بین آنها
۳۱۰	۳. بررسی سند احادیث
۳۱۱	۴. اقوال موجود در موضوع تسمیه
۳۱۲	۵. جمع‌بندی
۳۱۲	یک. مراد از تسمیه
۳۱۳	دو. بررسی اقوال
۳۱۷	۲/۳ کنیه‌های امام <small>علیه السلام</small>
۳۲۲	توضیحی درباره کنیه «ابا صالح»
۳۲۵	۴/۳ لقب‌ها و اوصاف امام <small>علیه السلام</small>
۳۲۵	اقسام القاب امام مهدی <small>علیه السلام</small>
۳۲۷	الف- بقیة الله
۳۲۹	ب- حجّت الله

- ج - حجت ۳۲۹
- د - قائم ۳۲۹
- پژوهشی درباره حکم برخاستن به هنگام ذکر امام مهدی علیه السلام با لقب «قائم» ۳۳۳
- ه - منتظر ۳۳۷
- و - منتقم ۳۳۷
- ز - مضطر ۳۳۹
- ح - مأمول ۳۳۹
- ط - صاحب الزمان ۳۳۹
- ی - صاحب الامر ۳۴۱
- ک - صاحب الدار ۳۴۱
- ل - خَلَف صالح ۳۴۱
- م - طاهر ۳۴۳
- ن - سید ۳۴۳
- س - غریم ۳۴۵
- ع - خاتم اوصیا ۳۴۵
- ف - خاتم امامان ۳۴۵
- ص - اوصاف و القابی دیگر ۳۴۵
- فصل چهارم: شمایل امام علیه السلام ۳۵۵
- ۱ / ۴ شمایل امام علیه السلام ، مانند شمایل پیامبر صلی الله علیه و آله ۳۵۵
- ۲ / ۴ احادیث پیامبر صلی الله علیه و آله و اهل بیت علیهم السلام درباره شمایل امام علیه السلام ۳۵۹
- ۳ / ۴ شمایل امام علیه السلام از نگاه کسانی که موفق به دیدار او شدند ۳۶۹
- سخنی درباره ویژگی‌های جسمی امام مهدی علیه السلام ۳۷۶
- دسته اول: پیشگویی از سیمای امام علیه السلام پیش از ولادت ۳۷۶

۴۰۳	..... فهرست تفصیلی
۳۷۷	..... دسته دوم: ترسیم سیمای امام <small>علیه السلام</small> در کودکی
۳۷۷	..... دسته سوم: ترسیم سیمای امام <small>علیه السلام</small> در دوران غیبت
۳۷۸	..... دسته چهارم: ترسیم سیمای امام <small>علیه السلام</small> پس از ظهور
۳۸۱	..... فصل پنجم: طول عمر امام <small>علیه السلام</small>
۳۸۱	..... ۱/۵ ویژگی نوح <small>علیه السلام</small> در امام <small>علیه السلام</small>
۳۸۳	..... ۲/۵ مَثَل او، مَثَل خضر <small>علیه السلام</small> است
۳۸۷	..... ۳/۵ مَثَل او، مَثَل عیسی <small>علیه السلام</small> است
۳۸۹	..... پژوهشی درباره طول عمر امام مهدی <small>علیه السلام</small>
۳۹۰	..... یک. ادله نبوتی طول عمر
۳۹۰	..... ۱-۱. امکان عقلی طول عمر
۳۹۰	..... ۱-۲. امکان علمی طول عمر
۳۹۱	..... ۱-۳. بهترین دلیل بر امکان طول عمر
۳۹۳	..... دو. ادله اثباتی طول عمر امام عصر <small>علیه السلام</small>
۳۹۳	..... ۲-۱. ادله نقلی
۳۹۴	..... ۲-۲. ادله تجربی

